

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Αριστούλα Α. Παπαϊωάννου

**Παιδεία και Πολιτισμός στον Παρουκιακό Ελληνισμό
του 19^{ου} αιώνα:**

*Η εφημερίδα 'Βρεττανικός Αστήρ' (1860-1863) του Λονδίνου και η
αξιοποίησή της μέσω των Νέων Τεχνολογιών.
Μέρος Α' (1860).*

Διατριβή επί Διδακτορία

ΤΟΜΟΣ Ι

Επιβλέπουσα:
κ. Τζένη Παγγέ
Καθηγήτρια

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
2011

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

Αριστούλα Α. Παπαϊωάννου

**Παιδεία και Πολιτισμός στον Παρουκιακό Ελληνισμό
του 19^{ου} αιώνα:**

*Η εφημερίδα 'Βρεττανικός Αστήρ' (1860-1863) του Λονδίνου και η
αξιοποίησή της μέσω των Νέων Τεχνολογιών.*

Μέρος Α' (1860).

Διατριβή επί Διδακτορία

ΤΟΜΟΣ Ι

Επιβλέπουσα:

κ. Τζένη Παγγέ

Καθηγήτρια

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

2011

Εισηγητική Επιτροπή

1. Παγγέ, Τζένη, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
2. Καλδρυμίδου, Μαρία, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
3. Πανταζής, Σπυρίδων, Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Παγγέ, Τζένη, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
2. Καλδρυμίδου, Μαρία, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
3. Πανταζής, Σπυρίδων, Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων
4. Κέκκερης, Γεράσιμος, Καθηγητής Δημοκρίτειο Παν. Θράκης
5. Λιοναράκης, Αντώνιος, Αν. Καθηγητής ΕΑΠ
6. Αγγέλου, Αθανάσιος, Αν. Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων
7. Λαγαρής, Ισαάκ, Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως (Ν.5343/32 άρθρο 202 παρ. 2).

Στον Γιώργο και την Ασπασία...

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ανά χείρας εργασία ολοκληρώθηκε χάρη στην καθοδήγηση και την πάντοτε καλή διάθεση της καθ. Τζένης Παγγέ. Την ευχαριστώ θερμά και εγκάρδια για όλα. Ανάλογες ευχαριστίες οφείλονται στους καθηγητές Μαρία Καλδρυμίδου και Σπυρίδωνα Πανταζή, μέλη της τριμελούς επιτροπής εποπτείας της διατριβής μου.

Η κα Μερσίνη Μορελέλλη-Κακούρη, καθηγήτρια βιβλιοθηκονομίας στο Α-ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, και η Prof Elizabeth Danbury, καθηγήτρια στο School of Library, Archive and Information Studies του University College London, έχουν συμβάλει τα μέγιστα στον τρόπο που σκέφτομαι, λειτουργώ και ερευνώ ως βιβλιοθηκονόμος. Για τις γνώμες και τη στάση τους είμαι πάντοτε υπόχρεη και ευγνώμων.

Ο π. Κυπριανός Κουντούρης, επί σειρά ετών διευθυντής του ελληνορθόδοξου παροικιακού σχολείου Edmonton στο Λονδίνο, με ενέταξε στον παροικιακό ελληνισμό και στις ανάγκες του. Ο προγραμματιστής κ. Ευάγγελος Τσόντσης πρόθυμα προσέφερε πολύτιμες βοήθειες σε θέματα νέων τεχνολογιών. Τους ευχαριστώ ιδιαίτερω και τους δύο.

Ευχαριστώ επίσης τα αδέρφια μου Ασπασία και Γιώργο, καθώς και τις φίλες μου Αγάθη Γέγιου και Καλλιόπη Φλώρου, που στάθηκαν δίπλα μου σε όλη αυτή την προσπάθεια.

Ευχαριστώ επιπλέον τους πολλούς φίλους και συναδέλφους για τις συζητήσεις και το ενδιαφέρον τους για τη δουλειά μου, καθώς και για τα σχόλια και τις σκέψεις τους. Η ευθύνη κάθε σφάλματος ή/και παράλειψης βαρύνει αποκλειστικά τη γράφουσα. Ευχαριστώ επίσης κάθε αναγνώστη αυτής της διατριβής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ι

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	1
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1. Εισαγωγή.....	11
1.1 Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	12
1.2 Ο ρόλος της εφημερίδας: ιστορική επισκόπηση	18
1.3 Γλώσσα και δημοσιογραφία: ελληνική θεώρηση.....	23
1.4 Ιστορική έρευνα και εφημερίδες	27
1.5 Η συμβολή των ψηφιακών βάσεων ιστορικών εφημερίδων στη δια-βίου και εξ αποστάσεως μάθηση.....	34
2. Μεθοδολογία.....	37
2.1. Σκοπός και περιορισμοί της έρευνας	37
2.2. Ερευνητικές μέθοδοι	
2.2.1. Βιβλιογραφική ανασκόπηση	44
2.2.2. Ποιοτική ανάλυση και ποσοτική απόδοση περιεχομένου	50
2.2.3. Μελέτη εφαρμογών ψηφιοποίησης: εθνικές και διεθνείς πρακτικές	53
3. Περιγραφή της δομής της διατριβής	57

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΔΗΜΙΑ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ: Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ

1. Οι πρώτοι Έλληνες στη Μεγάλη Βρετανία: 4 ^{ος} αιώνας π.Χ.-14 ^{ος} αιώνας μ.Χ....	60
2. Οι Έλληνες της Μεγάλης Βρετανίας αναζητούν την ταυτότητά τους μέσα από την Ανατολική Εκκλησία: 15 ^{ος} -16 ^{ος} αιώνας	63
3. Η γέννηση της ελληνικής παροικίας στη Μεγάλη Βρετανία: 17 ^{ος} -19 ^{ος} αιώνας...	67

4.	Η ακμή της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου: 18^{ος}-19^{ος} αιώνας	75
4.1.	Ο ρόλος της Εκκλησίας στη διαμόρφωση του κοινωνικού χαρακτήρα της ελληνικής παροικίας	75
4.2.	Ο ρόλος του εμπορίου στην ενδυνάμωση της ελληνικής παροικίας	80
4.2.1.	Το εμπορικό δίκτυο της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης: η δράση των Ελλήνων	80
4.2.2.	Το Λονδίνο ως κέντρο των Ελλήνων εμπόρων: 19 ^{ος} αιώνας	81
4.2.3.	Η «χιώτικη φάση» του ελληνικού εμπορίου (1830-1860)	83
4.2.4.	Οι λόγοι που κατέστησαν ισχυρούς τους Έλληνες εμπόρους του Λονδίνου	87
4.2.5.	Η περίπτωση του Στέφανου Ξένου και του Βασίλη Παπαγιάννη στο εμπορικό γίγνεσθαι του 19 ^{ου} αιώνα	90
4.2.6.	Τα πρώτα σημάδια της παρακμής του χιώτικου δικτύου και το πέρασμα στην «ιόνια φάση» του ελληνικού εμπορίου (1870-1900)	91
4.3.	Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην ενδυνάμωση της ελληνικής παροικίας	95
4.3.1.	Οι πρώτοι Έλληνες μαθητές στη Μεγάλη Βρετανία: 16 ^{ος} -17 ^{ος} αιώνας.....	95
4.3.2.	Η συμβολή των Βρετανών στην εκπαίδευση των Ελλήνων, 18 ^{ος} -19 ^{ος} αιώνας: η περίπτωση του Jeremy Bentham (1748-1832)	97
4.3.3.	Η ελληνική παροικία του Λονδίνου συγκροτεί το «Ελληνικό Κολλέγιο» (1870-1885)	108
4.3.4.	Τα προβλήματα και η οριστική παύση της λειτουργίας του «Ελληνικού Κολλεγίου»	121
5.	Η εφημερίδα και η συμβολή της στην πνευματική καλλιέργεια του παροικιακού ελληνισμού	125
5.1.	Εφημερίδα: το νέο μέσο μαζικής ενημέρωσης	125
5.2.	Κέντρα του τύπου: Μεγάλη Βρετανία – Γαλλία	128
5.2.1.	Η συμβολή της Μεγάλης Βρετανίας στη γέννηση του ευρωπαϊκού Τύπου.....	128
5.2.2.	Η συμβολή της Γαλλίας στη γέννηση του ευρωπαϊκού Τύπου.....	130
5.3.	Ο ελληνικός τύπος της Βιέννης σηματοδοτεί την έναρξη της ιστορίας της ελληνικής εφημερίδας: 18^{ος}-19^{ος} αιώνας	133
5.3.1.	Οι εφημερίδες που διαμόρφωσαν τα πρότυπα δομής και περιεχομένου.....	135
5.3.2.	Επίδραση προεπαναστατικών εφημερίδων στην πνευματική προσφορά της ελληνικής διασποράς.....	149
5.4.	Το δημοσιογραφικό κλίμα σε Λονδίνο και Ελλάδα στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η γέννηση του «Βρετανικού Αστέρα»	151

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ (1860)

1.	Η παρουσία και ο ρόλος του Στέφανου Ξένου στην ελληνική παροιμία του Λονδίνου	158
2.	Η έκδοση και οι στόχοι της εφημερίδας	163
2.1.	Η έναρξη του Βρετανικού Αστέρα και ο χαρακτήρας του	164
2.2.	Οι συνεργάτες της έκδοσης	165
2.3.	Ο στόχος της έκδοσης και οι επιδιώξεις του Στέφανου Ξένου	166
3.	Περιγραφικά χαρακτηριστικά της εφημερίδας	170
3.1.	Διάταξη πληροφοριακών στοιχείων	170
3.1.1.	Κείμενο (ειδήσεις, άρθρα, αφιερώματα, αλληλογραφία, διαφημιστικά κείμενα, κ.ά.)	171
3.1.2.	Τίτλοι – Επικεφαλίδες κειμένων	173
3.1.3.	Εικονογράφηση (ξυλογραφίες)	176
3.1.4.	Τίτλοι εικόνων	177
3.1.5.	Σύμβολα (πλαίσια, διαχωριστικά κειμένων, κ.ά.)	178
3.1.6.	Υπογραφές πνευματικά υπεύθυνων σε κείμενα και εικόνες	181
3.2.	Φυσικά χαρακτηριστικά	185
3.2.1.	Σελιδοποίηση	185
3.2.2.	Μέγεθος φύλλων	186
3.2.3.	Ποιότητα χαρτιού και μέθοδοι τύπωσης	187
3.2.4.	Τυπογραφικά στοιχεία	189
3.3.	Μορφικά χαρακτηριστικά: η γλώσσα της εφημερίδας	193
3.3.1.	Τυπολογική ταξινόμηση της γλώσσας	194
3.3.2.	Η γραμματική της εφημερίδας	197
3.3.3.	Το σχήμα του μεταγραμματισμού αγγλικών λέξεων	198
4.	Δομή και θεματικές ενότητες ύλης	202
4.1.	Η παγκόσμια υπόσταση του Βρετανικού Αστέρα	202
4.2.	Η δομική σχεδίαση του περιεχομένου	205
5.	Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου	209
5.1.	Πολιτικά κείμενα	211
5.1.1.	Περιεχόμενο πολιτικών δημοσιευμάτων	211
	ο 9 Ιουλίου – 9 Αυγούστου 1860	211
	ο 16 Αυγούστου – 13 Σεπτεμβρίου 1860	226
	ο 20 Σεπτεμβρίου – 18 Οκτωβρίου 1860	248
	ο 25 Οκτωβρίου-15 Νοεμβρίου 1860	265
	ο 22 Νοεμβρίου -27 Δεκεμβρίου 1860	276
5.1.2.	Συμπεράσματα	285
5.2.	Εμπόριο	292

5.2.1. Περιεχόμενο στήλης Εμπορίου	292
5.2.2. Συμπεράσματα	298
5.3. Δικαστικά	300
5.3.1. Περιεχόμενο στήλης Δικαστικών	300
5.3.2. Συμπεράσματα	301
5.4. Ωραίοι Τέχνη	302
5.4.1. Περιεχόμενο στήλης Ωραίων Τεχνών	302
5.4.2. Συμπεράσματα	304
5.5. Αφιερώματα	306
5.5.1. Περιεχόμενο Αφιερωμάτων	306
5.5.2. Συμπεράσματα	310
5.6. Διάφορα.....	311
5.6.1. Περιεχόμενο και σχόλια	311
6. Ποσοτική απόδοση θεματικών κατηγοριών των δημοσιευμάτων	314
6.1. Συγκριτική ποσοτική απόδοση κειμένων και εικόνων	314
6.2. Συγκριτική ποσοτική απόδοση θεματικών κειμένων	315
6.3. Συγκριτική ποσοτική απόδοση πολιτικών άρθρων ανά χώρα	316
6.4. Συγκριτική ποσοτική απόδοση εικόνων ανά θεματική κατηγορία	317
7. Η κυκλοφορία και η απήχηση της εφημερίδας	319

ΤΟΜΟΣ II

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΡΓΟΥ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ «ΑΣΤΗΡ»

1. Η αξιοποίηση του Βρετανικού Αστήρα μέσα από τις εφαρμογές ψηφιοποίησης	324
1.1. Σκοπιμότητα ψηφιοποίησης της εφημερίδας «Βρετανικός Αστήρ»	324
1.2. Τρέχουσες εφαρμογές και χρήσεις προγραμμάτων ψηφιακών συλλογών για εφημερίδες	328
1.3. Πόροι ψηφιοποίησης.	337
1.3.1. Ελεύθερο λογισμικό και λογισμικό ανοιχτού κώδικα: ιστορική ανασκόπηση και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις	337
1.3.2. Επιλογή λειτουργικού συστήματος ανοιχτού κώδικα: Linux	340
1.3.3. Επιλογή γλώσσας προγραμματισμού ανοιχτού κώδικα: Perl	341
1.3.4. Επιλογή βάσης δεδομένων ανοιχτού κώδικα: Postgre	342

1.3.5. Επιλογή προγράμματος <i>Optical Character Recognition (OCR)</i>	343
2. Υλοποίηση του έργου «Αστήρ»	348
2.1. <i>Βασικές αρχές προσχεδιασμού</i>	348
2.1.1. «Να κάνεις ένα πράγμα και το κάνεις καλά»	348
2.1.2. Ανάπτυξη <i>Bazaar</i>	349
2.1.3. Ανάπτυξη «Βάση προς την κορυφή» (<i>Bottom-up Development</i>)	349
2.2. <i>Εξέλιξη της τρέχουσας ανάπτυξης</i>	351
2.3. <i>Αρχιτεκτονική «με δύο λόγια»</i>	352
2.4. <i>Οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (OCR)</i>	355
2.4.1. Ψηφιοποίηση	355
2.4.2. Ανάλυση <i>OCR</i>	355
2.5. <i>Αποθετήριο Datafile</i>	358
2.6. <i>Οντότητα Data Feed</i>	360
2.7. <i>Βάση δεδομένων</i>	363
2.8. <i>Οντότητα ανάκτησης δεδομένων (Retriever entity)</i>	366
2.9. <i>Γραφικό Περιβάλλον Χρήστη (GUI)</i>	367
2.10 <i>Μελλοντικές ενέργειες</i>	370
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	372
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	377
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
1 Σελίδα Τίτλου του πρώτου τόμου « <i>Βρετανικός Αστήρ</i> » (1860)	410
2. Πρωτοσέλιδο τεύχους 1.....	411
3. Πρωτοσέλιδο τεύχους 2.....	412
4. Πρωτοσέλιδο τεύχους 3.....	413
5. Πρωτοσέλιδο τεύχους 4.....	414
6. Πρωτοσέλιδο τεύχους 5.....	415
7. Πρωτοσέλιδο τεύχους 6.....	416
8. Πρωτοσέλιδο τεύχους 7.....	417
9. Πρωτοσέλιδο τεύχους 8.....	418
10. Πρωτοσέλιδο τεύχους 9.....	419
11. Πρωτοσέλιδο τεύχους 10.....	420
12. Πρωτοσέλιδο τεύχους 11.....	421
13. Πρωτοσέλιδο τεύχους 12.....	422
14. Πρωτοσέλιδο τεύχους 13.....	423

15.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 14.....	424
16.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 15.....	425
17.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 16.....	426
18.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 17.....	427
19.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 18.....	428
20.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 19.....	429
21.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 20.....	430
22.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 21.....	431
23.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 22.....	432
24.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 23.....	433
25.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 24.....	434
26.	Πρωτοσέλιδο τεύχους 25.....	435
27.	Δείγμα στήλης πολιτικών κειμένων.....	436
28.	Δείγμα στήλης <i>Εμπόριον</i>	437
29.	Δείγμα στήλης <i>Δικαστικά</i>	438
30.	Δείγμα στήλης <i>Ωραία Τέχνη</i>	439
31.	Δείγμα Αφιερώματος	440
32.	Δείγμα από διάφορα κείμενα κοινωνικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα (I).....	441
33.	Δείγμα από διάφορα κείμενα κοινωνικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα (II) ...	442
34.	Δείγμα στήλης <i>Ειδοποιήσεις</i>	443
35.	Εικονογραφία Συμποσίου Ελλήνων Εμπόρων προς τιμή του Στέφανου Ξένου...	444
36.	Πίνακας αριθμητικής απόδοσης κειμένων ανά θεματική κατηγορία	445
37.	Πίνακας ποσοτικής απόδοσης πολιτικών κειμένων της εφημερίδας	446
38.	Πίνακας ποσοτικής απόδοσης των εικονογραφιών της εφημερίδας	447
39.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης <i>Utah Digital Newspapers</i>	448
40.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων αναζήτησης στην <i>Utah Digital Newspapers</i>	449
41.	Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας εφημερίδας από την <i>Utah Digital Newspapers</i>	449
42.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης <i>Internet Library of Early Journals</i>	450
43.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων στο περιοδικό <i>Notes and Queries</i> της <i>Internet Library of Early Journals</i>	451
44.	Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας περιοδικού από την <i>Internet Library of</i>	

	<i>Early Journals</i>	451
45.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου -Πρόγραμμα <i>Διάθεσις</i>	452
46.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων του προγράμματος <i>Διάθεσις</i>	453
47.	Δενδροειδής απόδοση οντολογιών του προγράμματος <i>Διάθεσις</i>	453
48.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, <i>e-fimeris</i>	454
49.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων στην εφημερίδα <i>Ελευθερία</i> της <i>e-fimeris</i>	455
50.	Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας εφημερίδας από την <i>e-fimeris</i>	455
51.	Κώδικας σε εξέλιξη στη μονάδα <i>Datafeed</i>	456
52.	Εμφάνιση σελίδας 14 στην οθόνη των χρηστών	457
53.	Σελίδα html όπως διαμορφώνεται ύστερα από τις διαδικασίες της οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων	458
54.	Κείμενο σε μορφή “ <i>text</i> ” ύστερα από την οπτική αναγνώριση χαρακτήρων	459
55.	Κώδικας σε περιβάλλον Kate.....	460
56.	Διαχωρισμός εικόνων από κείμενο.....	461
57.	Χαρακτηριστικά γνωρίσματα ελληνικών προεπαναστατικών εφημερίδων.....	462
58.	Αρχική σελίδα προγράμματος Αστήρ	463
59.	Εμφάνιση αποτελεσμάτων από αναζήτηση στη βάση Αστήρ	464
60.	Εμφάνιση αποτελεσμάτων εικόνων από τεύχος	465
61.	Εμφάνιση επιλεγμένης εικόνας σε ξεχωριστό παράθυρο	466
62.	Βιβλιογραφία – Θεματική	467

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ιστορία της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου κέντρισε και μονοπώλησε το ενδιαφέρον μου από το 2000, όταν μετακινήθηκα στην Αγγλία, για να παρακολουθήσω το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών “Research in Libraries, Archives and Information Studies” του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (UCL). Κατά τη διάρκεια της παραμονής μου στο Λονδίνο συναναστράφηκα με Έλληνες της παροικιακής κοινότητας και διαπίστωσα τις πτυχές της ιστορικής πορείας της κοινότητας, τα προβλήματα και τις ανάγκες των Ελλήνων παροίκων, αλλά κυρίως την επίμονη και επίπονη προσπάθειά τους να διατηρήσουν τα ήθη και τις παραδόσεις της Ελλάδας, οι οποίες αποτρέπουν την αφομοίωσή τους από την αγγλική κοινωνία. Κύριο μέλημα της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου είναι η διατήρηση και ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου, το οποίο σήμερα είναι διακριτό στο αγγλικό κοινωνικό φάσμα. Η έντονη δραστηριότητα της ελληνικής παροικίας τον 19^ο αιώνα έθεσε τα θεμέλια της εκεί ελληνικής κοινότητας και μορφοποίησε τη σύγχρονη ελληνική παροικία του 21^{ου} αιώνα, η οποία λειτουργεί ελληνικά σχολεία, προβαίνει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, δημοσιογραφεί στον Τύπο και το ραδιόφωνο και γενικά ενεργοποιεί κάθε δράση που ορίζει τη συλλογικότητά της και την καθιερώνει στο χώρο και το χρόνο.

Θεωρώ ότι στη μακρόχρονη ιστορία του ελληνισμού στο Λονδίνο η έκδοση της εφημερίδας *Βρεττανικός Αστήρ* αποτελεί σταθμό για την ελληνική παιδεία και τον ελληνικό πολιτισμό. Η προσωπικότητα του Στέφανου Ξένου, εμπνευστή και ιδρυτή της εφημερίδας, σφράγισε την πνευματική ζωή της παροικίας, γιατί συνέβαλε κατά τρόπο ουσιαστικό και αποτελεσματικό στην προβολή της ελληνικής θεώρησης των ζητημάτων που απασχολούσαν τους Έλληνες και τους λαούς της Ευρώπης. Το δημοσιογραφικό πόνημα του Στέφανου Ξένου, ο *Βρεττανικός Αστήρ*, με εντυπωσίασε από την πρώτη στιγμή. Μου δόθηκε μάλιστα η ευκαιρία να φυλλομετρήσω ολόκληρη την εφημερίδα στην πρωτότυπή της μορφή. Τόσο ο μέσος αναγνώστης όσο και ο ερευνητής εντυπωσιάζονται από τα ποικίλα θεματικά δημοσιεύματα της εφημερίδας, το χαρακτήρα της γλωσσικής έκφρασης των κειμένων, την εύστοχη εικονογράφηση που σε πολλές περιπτώσεις επισκιάζει το κείμενο και προκαλεί δέος.

Κάθε συγγραφική δραστηριότητα των Ελλήνων προγόνων αποτελεί τμήμα της πνευματικής μας ιστορίας και προϊόν που τόσο ως φυσικό αντικείμενο όσο και ως πληροφοριακή πηγή μεταφέρει σημαντικές πτυχές της ελληνικής τυπογραφικής παραγωγής και της ελληνικής πολιτιστικής παιδείας. Η έρευνα και η προβολή του συγκεκριμένου έργου στο ευρύ κοινό ήταν για μένα πρόκληση, δεδομένης της ιδιότητάς μου ως βιβλιοθηκονόμου και συνεργάτη διδασκαλίας στο θεματικό πεδίο «Πηγές και Υπηρεσίες Πληροφόρησης» (ΑΤΕΙ-Θεσσαλονίκης). Για να αναδειχτεί η ιστορική αυτή περιοδική έκδοση με σύγχρονο τρόπο και να συνδυαστούν παλαιές μορφές πληροφοριακού υλικού με σύγχρονες πηγές ανάκτησης περιεχομένου, αποφάσισα να αξιοποιήσω τις νέες τεχνολογίες. Η μεγάλη πρόκληση του εγχειρήματος ήταν η παροχή της δυνατότητας εντοπισμού συγκεκριμένης πληροφορίας με τη χρήση λέξεων-κλειδιών σε περιβάλλον ιστοσελίδας, ώστε να ευνοείται η ταυτόχρονη απομακρυσμένη πρόσβαση πολλαπλών χρηστών στο ψηφιακό περιεχόμενο της εφημερίδας, όπως επιτάσσουν οι σύγχρονες τάσεις έρευνας και παροχής δεδομένων.

Εύχομαι και ελπίζω η παρούσα διατριβή να αποτελέσει χρήσιμο ερευνητικό, πληροφοριακό και εκπαιδευτικό εργαλείο για την ιστορία του παροικιακού ελληνισμού, καθώς και βάση για ανάλογη αξιοποίηση και άλλων έντυπων περιοδικών εκδόσεων του παρελθόντος.

Αριέττα Παπαϊωάννου

Ιούλιος 2011

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

1.1. Μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Για την εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου-φράσης ‘μέσα μαζικής ενημέρωσης’ είναι φρονιμότερο να εξεταστεί αρχικά τη σκοπιμότητα της χρήσης του όρου ‘μαζικός’. Ο όρος αυτός, ως τμήμα της φράσης που μελετάται, περιγράφει τη μορφή των σύγχρονων κοινωνικών δομών. Οι επιστήμονες της κοινωνιολογίας ονοματίζουν τη σημερινή κοινωνία ως «κοινωνία των μαζών». Η Μάζα, σύμφωνα με τον McQuail (2003, σ. 58-60), αποτελεί ένα σύνολο υποκειμένων, όπου το κάθε υποκείμενο παύει να διατηρεί πλέον τη μοναδικότητά του και την ατομικότητά του και καλείται να λειτουργήσει ως ενιαία οντότητα χωρίς κανόνες και οργανωτική διάρθρωση. Τα μέλη των Μαζών δεν κατέχουν την προσωπική βούληση και τη δραστηριοποίηση και συνεπώς παραμένουν απαθείς δέκτες του ελέγχου άλλων παραγόντων που έχουν την ικανότητα να δημιουργούν και να επιβάλλουν συνθήκες και καθεστώτα (Kornhauser, 1959, σ. 31). Στη διαμόρφωση της κοινωνίας των μαζών συνέβαλαν τρία γεγονότα που έλαβαν χώρα τον 19^ο αιώνα: η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και ο εκμοντερνισμός (Wells & Hakanen, 1997, σ. 3). Από τότε το κοινωνικό σύνολο αποκτά συγκεντρωτική μορφή και διέπεται από ομογενοποιημένες συμπεριφορές πολιτών, οι οποίοι παράγουν και διακινούν τη μαζική κουλτούρα.

Τα κράτη ορίζονται με βάση την εθνική τους ταυτότητα και παράδοση, γεγονός που ενισχύει περισσότερο το συγκεντρωτικό χαρακτήρα των κοινωνιών (Wells & Hakanen, 1997, σ.3). Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.)- οι εφημερίδες, τα περιοδικά, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, αποτελούν προϊόντα της μαζικής κοινωνίας. Οι μαζικές επικοινωνίες περιλαμβάνουν θεσμούς και τεχνικές, μέσω των οποίων ειδικευμένες ομάδες χρησιμοποιούν επικοινωνιακά μέσα για την εξάπλωση συμβολικών μηνυμάτων σε ένα πολυπληθές και ετερογενές κοινό (Ζάγκος, 2010, σ. 21). Ορισμένοι ερευνητές και ακαδημαϊκοί εξετάζουν τον ρόλο των Μ.Μ.Ε. ανάλογα με το είδος του μέσου (πολιτικού, ψυχαγωγικού, ενημερωτικού, κ.ά.), ενώ άλλοι προσεγγίζουν την ποιότητα της ενημέρωσης εξετάζοντας την αισθητική πλευρά των Μ.Μ.Ε. (φωτεινότητα, χρώμα, υλικό, εικόνες, σύμβολα, κ.ά.) (Berger, 2007, σ. 17). Οι φορείς της ενημέρωσης με τη χρήση τεχνικών μέσων παράγουν μαζική επικοινωνία ικανή να ομογενοποιήσει την κουλτούρα των μαζών και να επηρεάσει

τον ορισμό των αξιών, των θεσμών και γενικότερα του τρόπου ζωής ενός πληθυσμιακού συνόλου. Τα Μ.Μ.Ε. ασκούν ισχυρό ρόλο στον ορισμό και τη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας, με βάση την οποία οι πολίτες καλούνται να δράσουν (Lippmann, 1988, σ. 223-225). Επηρεάζουν επίσης τον σχηματισμό της πολιτικής γνώμης και βούλησης σε όλα τα επίπεδα έκφρασης του κοινωνικού συνόλου (Ζάγκος, 2010, σ. 21) Επομένως, η δράση των πολιτών που αποτελούν αποδέκτες των μηνυμάτων των Μ.Μ.Ε. καθοδηγείται από την πολιτισμική ηγεμονία που αποτελεί ουσιαστικά την κυρίαρχη ιδεολογία (Petras, J. & Veltmeyer, H., 2001, σ. 82; Μάνεσης, 1986, σ. 15-16; Eagleton, 1991). Υπό τις συνθήκες αυτές, το κοινό-αποδέκτης της κυρίαρχης ιδεολογίας βιώνει μια πλαστή πραγματικότητα, δεν αναπτύσσει κριτική σκέψη, αλλά διατηρεί την ψευδαίσθηση της πνευματικής αυτονομίας και αυτοβούλησης, η οποία επιβεβαιώνεται από τους πομπούς της μαζικής πληροφόρησης μέσω των οποίων και συντηρείται (Downing, 1980, σ. 162).

Στο πλαίσιο της ανάλυσης του ρόλου των Μ.Μ.Ε. εκφράζονται και οι πλουραλιστικές θεωρίες, οι υποστηρικτές των οποίων θεωρούν ότι η κοινωνία αποτελείται από πολλά αλληλοεπιδρώντα και όχι ανταγωνιστικά τμήματα. Τα Μ.Μ.Ε. αντανακλούν αυτήν την πραγματικότητα και διαμορφώνονται σύμφωνα με τις κοινωνικές διχοτομήσεις. Την ίδια άποψη εκφράζει και ο McCombs, επισημαίνοντας τη θεωρία «καθρέπτης» (McCombs, Einsiedel & Weaver, 1996, σ. 65-67). Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η αποστολή των Μέσων είναι να διαθέτουν έναν καθρέπτη μπροστά στο κοινωνικό γίγνεσθαι και να το προβάλλουν προς τα έξω. Οι πλουραλιστές υποστηρίζουν ότι τα μέσα επικοινωνίας δεν παράγουν την πραγματικότητα, αλλά την εκφράζουν και την καταγράφουν με στόχο την ύπαρξη πληθώρας πηγών και ποικιλίας απόψεων, ώστε να διοχετεύεται ελεύθερα και ανοιχτά η κυκλοφορία των ιδεών και η αντικειμενική ενημέρωση του κοινού και να εξασφαλίζεται η ποικιλομορφία των μηνυμάτων (Κωνσταντινίδου, 2002). Συνεπώς, οτιδήποτε γνωρίζει κανείς για την ιστορία της κοινωνίας και το χαρακτήρα της, το γνωρίζει λόγω των Μ.Μ.Ε. (Luhmann, 2000, σ. 1). Εντούτοις, ο McCombs επισημαίνει ότι «η παροχή πληροφοριών δεν εγγυάται αυτόματα την γνώση» (McCombs, Einsiedel & Weaver, 1996, σ. 94). Οι απόψεις των πλουραλιστών, ότι δηλαδή τα Μ.Μ.Ε. καθρεπτίζουν την τάξη των πραγμάτων, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα Μ.Μ.Ε. δεν έχουν τη δύναμη να επηρεάσουν το κοινωνικό σύνολο σε αξιόλογο βαθμό. Στον αντίποδα των θεωριών αυτών διατυπώνεται η άποψη ότι τα μέσα επικοινωνίας συγκροτούν μηχανισμό προβολής των απόψεων και των συμφερόντων

ποικίλων ομάδων και με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται ο πλουραλισμός συλλογικών οργάνων σε μια κοινωνία, όπως υπαγορεύουν και οι αρχές της δημοκρατίας (Shils, 1992, σ. 44-45).

Αν αποδεχτεί κανείς την άποψη του Shils, τότε τα Μ.Μ.Ε συγκροτούνται από αμερόληπτο ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο εκτελεί τις υπαγορεύσεις των κοινωνικών ομάδων και αναμεταδίδει τις απόψεις που ενισχύουν τα συμφέροντά τους. Κατά συνέπεια, η κοινωνία είναι αυτή που έχει τη δύναμη να εκμεταλλευτεί τις επικοινωνιακές τεχνικές και να επηρεάσει την κεντρική εξουσία (Ζάγκος, 2010, σ. 25). Την ιδεαλιστική αυτή προσέγγιση καταρρίπτουν οι θεωρίες της ανάλυσης των καπιταλιστικών δομών που σχηματίζουν τις σημερινές κοινωνίες και που αναμφισβήτητα επιδρούν στο χαρακτήρα των Μ.Μ.Ε. (Miliband, 1973, σ. 211; 1989, σ. 146). Στη σύγχρονη κοινωνία τα μέσα ενημέρωσης ελέγχονται και υποστηρίζονται οικονομικά από μια μικρή ομάδα ατόμων, τα οποία διακινούν τα νήματα της πληροφόρησης, ελέγχουν τη μαζική κουλτούρα και τη συνείδηση των πολιτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κοινωνική ομάδα των πολιτικών κυβερνήσεων. Οι πολιτικοί παράγοντες κατηγορούνται συχνά για σύμπραξη με τα Μ.Μ.Ε., αν όχι στο σύνολό τους, σε ένα τουλάχιστον μεγάλο τμήμα τους. Η επίδραση των Μ.Μ.Ε. στο επίπεδο του πολιτικού φάσματος και σε σχέση με τη δημόσια σφαίρα, αφορά στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, στην ενίσχυση πολιτικών τάσεων, θέσεων και συμπεριφορών και στον καθορισμό των θεμάτων της δημόσιας αντιπαράθεσης. Ο Meadow επισημαίνει ότι η πολιτική επικοινωνία ορίζεται ως η οποιαδήποτε ανταλλαγή συμβόλων ή μηνυμάτων που παράγονται από τους μηχανισμούς των πολιτικών συστημάτων και στοχεύουν στη διαμόρφωση του πολιτικού καθεστώτος (Meadow, 1980, σ. 21). Για τους Denton και Woodward, οι κρίσιμοι παράγοντες που χαρακτηρίζουν την πολιτική επικοινωνία είναι το περιεχόμενο και ο σκοπός των μηνυμάτων, ενώ μικρή σημασία έχει ο πολιτικός φορέας που τα παράγει (Denton & Woodward, 1990, σ. 47). Πάντως, στο πεδίο της πολιτικής επικοινωνίας τα Μ.Μ.Ε. αποτελούν τον κυριότερο μεσάζοντα για την επίτευξη των στόχων όλων των πολιτικών δράσεων, όπως για παράδειγμα των προεκλογικών εκστρατειών, των πολιτικών συγκρούσεων, της πολιτικής ειδησεογραφίας, της πολιτικής ρητορικής και γλώσσας, κ.ά. (Ζάγκος, 2010, 67).

Σύμφωνα με τον Δεμερτζή τα Μ.Μ.Ε. που εξυπηρετούν τις σκοπιμότητες των πολιτικών συστημάτων επιδρούν στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης με τρεις τρόπους (Δεμερτζής, 2002, σ. 209-254):

1. *Οπτικοποίηση της πολιτικής*: Η εισβολή της εικόνας στις ενημερωτικές τεχνικές αποτελεί βασικό μοχλό επιρροής της συμπεριφοράς του κοινού. Ο δημόσιος λόγος αντικαθίσταται από εικόνες, οι οποίες δημιουργούν παθητικούς δέκτες. Ο άνθρωπος παύει να συμμετέχει στον καθορισμό της πραγματικότητας την οποία και βιώνει ως απλός θεατής. Η πολιτική παρουσίαση διέπεται πλέον από τη λογική του θεάματος.
2. *Συγκρότηση της πολιτικής πραγματικότητας*: Τα μέσα επικοινωνίας, υποκινούμενα από την εκάστοτε πολιτική διάθεση, έχουν τη δυνατότητα να κατασκευάσουν την πολιτική ύλη και να την προβάλουν ανάλογα με τα δικά τους ηθικά, ιδεολογικά και συναισθηματικά κριτήρια. Η τακτική αυτή συνεπάγεται την απουσία της πολιτικής ανάλυσης και επιχειρηματολογίας, ώστε το κοινό να μη λαμβάνει ουσιαστική ενημέρωση και συνεπώς ενεργή δράση και συμμετοχή.
3. *Προσωποποίηση της πολιτικής*: Τα πολιτικά θέματα προσωποποιούνται με στόχο η αναφορά να επιδεικνύει τα σχετικά υποκείμενα και όχι το πολιτικό έργο. Η κοινή γνώμη συγχέει τις πολιτικές αποφάσεις με το χαρακτήρα των προσώπων και επομένως αποπροσανατολίζεται το ενδιαφέρον για την επικρατούσα πολιτική κατάσταση.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διατυπωμένη άποψη του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, Barack Obama, για τον ρόλο των Μ.Μ.Ε. αναφορικά με την πολιτική του ιδιότητα: *«Τα Μ.Μ.Ε. караδοκούν στη γωνία, για να βάλουν την παραμικρή δήλωσή μου στο μικροσκόπιο, να την κόψουν κομματάκια, να της δώσουν ερμηνείες πέρα από τον έλεγχό μου και να τη χτενίσουν για πιθανά λάθη, ατυχείς διατυπώσεις, παραλείψεις, αντιφάσεις, οι οποίες στη συνέχεια θα αρχειοθετηθούν από το αντίπαλο κόμμα και θα επανεμφανισθούν σε μια δυσάρεστη τηλεοπτική διαφήμιση. Μία και μόνο άστοχη παρατήρηση προκαλεί περισσότερη δημοσιότητα από όσες αναρίθμητες άστοχες αποφάσεις. Το χιούμορ ελέγχεται, η ειρωνεία θεωρείται ύποπτη, ο αυθορμητισμός καταδικαστέος και το πάθος άκρως επικίνδυνο. Το πραγματικό δηλητήριο στάζει από την πένα των πιο καλλιεργημένων δημοσιογράφων λόγω του κύρους και της μαεστρίας με την οποία επιτίθενται στις λέξεις του πολιτικού, παρουσιάζοντάς τον σαν τελείως βλάκα. Ιδιαίτερα η τηλεοπτική συναισθηματική δημοσιογραφία εκτραχύνει την πολιτική κουλτούρα, ανάβει τα αίματα και δημιουργεί κλίμα δυσπιστίας. Πολλοί δημοσιογράφοι επιστρατεύουν κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο*

προκειμένου να ριζούν λάδι στη φωτιά και διατυπώνουν τις ερωτήσεις τους με τέτοιο τρόπο, ώστε να εκμαιεύσουν μια εμπρηστική απάντηση. Τα μέσα ενημέρωσης επηρεάζουν ποικιλοτρόπως την πολιτική. Την προσοχή σήμερα μονοπωλεί η ανάπτυξη μιας ανοικτά κομματικής δημοσιογραφίας...» (αντλήθηκε από άρθρο του Γιάννη Μαρίνου στην εφημερίδα *Το Βήμα* στις 25/1/2009: Μαρίνος, 2009).

Σύμφωνα με τους McQuail και Windahl, η ενημέρωση στο σύνολο της με τον τρόπο που διοχετεύεται από τα Μ.Μ.Ε. διέπεται από τα παρακάτω γενικά χαρακτηριστικά (McQuail & Windahl, 1993, σ. 121-122):

- Η μετάδοση των ειδήσεων σπάνια είναι «σκόπιμη» επικοινωνία. Οι ειδησεογραφικές υπηρεσίες ασκούν το ρόλο του «μεσάζοντα της ενημέρωσης», οπότε στοχεύουν να συνδυάσουν τις ανάγκες των προμηθευτών ενημέρωσης και των αποδεκτών αυτής.
- Η προσοχή του κοινού είναι εθελούσια. Τα μέλη του κοινωνικού συνόλου δεν εξαναγκάζονται να παρακολουθήσουν την πληροφόρηση των μέσων επικοινωνίας. Η κυριαρχική όμως δύναμη των επικοινωνιακών μοντέλων που χρησιμοποιούν τα Μ.Μ.Ε. δεν αφήνουν περιθώρια αποστροφής του κοινού. Εξάλλου, εν μέρει παράγονται από το κοινό στο οποίο και απευθύνονται.
- Η προσοχή είναι συχνά ακαθόριστη. Το ενδιαφέρον του κοινού επηρεάζεται από ένα ευρύ φάσμα κινήτρων ή απλώς από ένα γενικό κίνητρο, το οποίο σχετίζεται με την παρακολούθηση της καθημερινότητας.
- Το μεγαλύτερο τμήμα της παρεχόμενης ενημέρωσης έχει εφήμερο χαρακτήρα. Τα μηνύματα και το περιεχόμενό τους αλλάζουν καθημερινά, ανάλογα με τις διαθέσεις και τις σκοπιμότητες προβολής τους.

Με δεδομένα τα παραπάνω χαρακτηριστικά η παραγόμενη μάθηση από τα μέσα ενημέρωσης είναι μηδαμινή και μη εφαρμόσιμη στην πρακτική καθημερινή ζωή. Τα Μ.Μ.Ε. δεν ενέχουν εκπαιδευτικό χαρακτήρα και δεν εκλαμβάνονται ως φορείς παιδαγωγικών αξιών. Το γεγονός αυτό είναι ευδιάκριτο, αν αξιολογηθούν τα κριτήρια της επιτυχίας ή αποτελεσματικότητας που εφαρμόζονται στην πληροφοριακή διαδικασία των ειδήσεων, τα οποία συνήθως περιορίζονται στο βαθμό που προσελκύουν την προσοχή του κοινού και στο βαθμό κατά τον οποίο η πληροφόρηση κατανοείται από το στοχευόμενο κοινό.

Οι σύγχρονες έρευνες αναφορικά με τα Μ.Μ.Ε επικεντρώνονται στις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι εκπρόσωποι των μέσων επικοινωνίας, για να ασκήσουν και να διατηρήσουν την επιρροή τους στους πολίτες. Ο κεντρικός πυρήνας των μεθόδων αυτών είναι ο έλεγχος της ψυχολογίας (Ζάγκος, 2010, σ. 28). Η ψυχολογική συμπεριφορά των ανθρώπων καθορίζεται από εξωτερικά ερεθίσματα και από την εσωτερική διάθεση των ατόμων. Οι εξωγενείς παράγοντες που προκαλούν τα ερεθίσματα επηρεάζουν τη συμπεριφορά με έμμεσο τρόπο μέσω των γνωστικών διαδικασιών. Τα μηνύματα που μεταφέρουν τα Μ.Μ.Ε. είναι σχεδιασμένα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε το περιεχόμενό τους να επιδρά στην κρίση και τη συμπεριφορά των αποδεκτών. Οι τεχνικές αποτύπωσης του περιεχομένου ενός μηνύματος στοχεύουν στην ικανότητα που έχει η μνήμη του ανθρώπου να ανακαλέσει το αντικείμενο του μηνύματος ανάλογα με τα ερεθίσματα που δέχεται (Price & Tewksbury, 1997, σ. 184-191). Ο έλεγχος της μνήμης επιτυγχάνεται με τη συχνότητα επανάληψης του μηνύματος, το βαθμό κατανόησης του περιεχομένου, τον αριθμό των επιχειρημάτων που περιέχει και τη χρήση των ρητορικών σχημάτων. Έτσι, οι αποδέκτες προκαταλαμβάνονται και το περιβάλλον ενισχύεται από κατασκευασμένα ερεθίσματα. Η αισιόδοξη πλευρά αναφορικά με αυτό το καθεστώς που δημιουργεί η στρατευμένη δημοσιογραφία σχετίζεται με την αντίδραση των αποδεκτών-πολιτών, δηλαδή με την ενίσχυση των φίλτρων επιλεκτικής παρακολούθησης, επιλεκτικής ερμηνείας και επιλεκτικής απομνημόνευσης (Ζάγκος, 2010, σ. 29).

1.2. Ο ρόλος της εφημερίδας: ιστορική επισκόπηση.

Η ίδρυση του Τύπου και συγκεκριμένα της εφημερίδας με τη μορφή που τη γνωρίζουμε σήμερα εξυπηρετεί ποικίλες λειτουργίες ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγεται η καθημερινή καταγραφή ειδήσεων και γεγονότων, η παροχή υπηρεσιών ως πολιτικό και κοινωνικό όργανο και η προώθηση της ελευθερίας του λόγου (Jones, 2005, σ. 2). Ο αρχικός ρόλος της *gazette* ήταν η απλή καταγραφή των ειδήσεων και η διακίνησή τους υπό την μορφή φυλλαδίου. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο ρόλος της περιοδικής ενημέρωσης επικεντρώνεται κυρίως στην ανάπτυξη συνεργασιών με τους εμπορικούς φορείς για την καταχώρηση διαφημίσεων, δευτερευόντως στην καταγραφή της ημερήσιας ειδησεογραφίας, και τέλος στην αποτύπωση των φάσεων της κοινωνικής εξέλιξης και προόδου (Croly, 1868, σ. 329).

Σύμφωνα με την πραγματεία του Croly (1868) για το ρόλο που πρέπει να ασκεί η εφημερίδα στη δημόσια σφαίρα, οι κυριότερες προτεραιότητες του Τύπου συνοψίζονται στα παρακάτω σημεία:

1. Η δημοσιογραφική σύνταξη πρέπει να αντικατοπτρίζει την κοινή γνώμη κατά μέγιστο και αξιόπιστο βαθμό. Τα δημοσιογραφικά άρθρα οφείλουν να μην επιτρέπουν τις παρεμβολές μεμονωμένων προσώπων ή κοινωνικών ομάδων στη διαμόρφωση του περιεχομένου τους.

2. Όλα τα δημοσιεύματα ανεξαρτήτως χαρακτήρα (αλληλογραφία, εκθέσεις, καλλιτεχνικά κείμενα, κριτικές, κ.ά.) πρέπει να φέρουν το όνομα και την ιδιότητα του συντάκτη, ώστε να εξασφαλίζεται η εγκυρότητα των πληροφοριών και η απόδοση της πνευματικής ευθύνης.

3. Η καταγραφή της ιστορικής εξέλιξης πρέπει να διατυπώνεται στις στήλες της εφημερίδας με τη μορφή αναλυτικών κειμένων και να αποφεύγονται οι σύντομες ειδήσεις πολιτικοϊστορικού περιεχομένου της μορφής των τηλεγραφικών τύπων. Κατά συνέπεια, η εφημερίδα θα αποτελεί στο μέλλον πρωτογενή πηγή ικανοποιητικών ιστορικών και πολιτικών πληροφοριών. Για τη συγγραφή των ιστορικών αναλύσεων πρέπει να προσλαμβάνονται ειδικευμένοι αναλυτές και μελετητές του είδους, οι οποίοι θα έχουν παράλληλα δημοσιογραφική ιδιότητα.

4. Τα τμήματα των ειδησεογραφικών πρακτορείων πρέπει να αυξάνονται και το καθένα από αυτά πρέπει να ειδικεύεται σε ένα ορισμένο θεματικό πλαίσιο. Η οργάνωση των τμημάτων πρέπει ειδικότερα να συντελεστεί στον τομέα των

δημοσίων έργων και εφαρμογών της τεχνολογίας που επηρεάζει τον καθημερινό τρόπο διαβίωσης.

5. Οι οικονομικές στήλες πρέπει να συντάσσονται με γνώμονα το συμφέρον και την αντικειμενική ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου και όχι με στόχο την προβολή των εμπλεκόμενων πολιτικών και οικονομικών παραγόντων (π.χ. εταιρειών, χρηματοοικονομικών οργανισμών, κ.ά.).

6. Η υποχρέωση της εφημερίδας απέναντι στους φορείς διαφημιστικών κειμένων πρέπει να λήγει με τη δημοσίευση των διαφημίσεων. Καμία άλλη παρεμβολή των φορέων αυτών δεν πρέπει να γίνεται αποδεκτή στις υπόλοιπες δραστηριότητες των τμημάτων της εφημερίδας. Με την πολιτική αυτή προφυλάσσεται ο έλεγχος των αξιών που διέπουν την έκδοση και τη φιλοσοφία της εφημερίδας.

7. Το «κυρίως άρθρο» κάθε φύλλου εφημερίδας επιβάλλεται από την σημαντικότητα του γεγονότος ή του θέματος που περιγράφει. Η ουσιαστική αξία μιας πληροφορίας εκτιμάται από το συντάκτη-δημοσιογράφο. Κανένας άλλος παράγοντας δεν πρέπει να συμβουλεύει το δημοσιογραφικό επιτελείο για την προβολή συγκεκριμένων θεμάτων που εξυπηρετούν σκοπιμότητες συλλογικών εμπορικών οργάνων ή άλλων κοινωνικών φορέων.

8. Οι στήλες των εφημερίδων πρέπει να παρέχουν σφαιρική ενημέρωση και να καλύπτουν γεγονότα και δράσεις από τη διεθνή επικαιρότητα. Καθώς η ταχύτητα με την οποία αυξάνεται ο όγκος των πληροφοριών είναι ανεξέλεγκτη, οι συνοδευτικές παρατηρήσεις και τα σχόλια των δημοσιογράφων για το περιεχόμενο των άρθρων τους οφείλουν να είναι λακωνικά, συναφή με το θέμα και περιεκτικά.

9. Οι διαστάσεις, η έκταση και η γενικότερη αισθητική των εφημερίδων πρέπει να υποτάσσονται στις τυπογραφικές συμβάσεις της εποχής και να ακολουθούν τα πρότυπα δόμησης και οργάνωσης του περιεχομένου. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι τεχνικές της λειτουργίας της εφημερίδας και της έκδοσης συμβαδίζουν με τις σύγχρονες κοινωνικές τάσεις και ανταποκρίνονται στις ανάγκες του αναγνωστικού κοινού.

(Croly, 1868, σ. 335-337)

Οι προτεραιότητες της βιομηχανίας του Τύπου, όπως ορίστηκαν από τον Croly το 1868, δεν απέχουν ιδιαίτερα από αυτές που διακηρύσσει ο Merrill έναν αιώνα αργότερα, το 1968 στο έργο του *The elite press* (1968). Ο Merrill τονίζει ότι η ποιότητα της εφημερίδας κρίνεται από τις εξής πέντε παραμέτρους:

1. Ανεξαρτησία, οικονομική ευρωστία, ηθική ακεραιότητα, κοινωνικό ενδιαφέρον, άριστη σύνταξη και επιμέλεια.

2. Ισχυρή κρίση και έμφαση στην ερμηνεία των πολιτικών ειδήσεων και των κοινωνικών διεκδικήσεων, συναίσθηση της παγκόσμιας πραγματικότητας, πάταξη του φαινομένου του «κιτρινισμού» και της διαστρέβλωσης των ειδήσεων στον τύπο.

3. Έμφαση στην πολιτική, τις διεθνείς σχέσεις, την οικονομία, την κοινωνική ευημερία, την πολιτιστική κίνηση, την εκπαίδευση και τις επιστήμες.

4. Μέριμνα απασχόλησης ευρέος φάσματος προσωπικού, καλά εκπαιδευμένου, τεχνικά καταρτισμένου και με άριστες ικανότητες στη γραπτή έκφραση.

5. Εμμονή στις αξίες της άρτιας και τεκμηριωμένης πληροφόρησης που θα συμβάλει στην αύξηση της ποιοτικής αναγνωσιμότητας και την ενίσχυση της κριτικής σκέψης. (Philip & Koang-Hyub, 2003, σ. 2)

Τα κριτήρια αξιολόγησης του ρόλου και της ποιότητας των εφημερίδων καταγράφονται από τον Merrill και Lowenstein το 1971 στο έργο τους *Media, Messages and Men* (1971). Οι συγγραφείς και μελετητές των χαρακτηριστικών του έντυπου Τύπου σημειώνουν ότι τα κριτήρια αξιολόγησης διαχωρίζονται σε εσωτερικά και εξωτερικά, όπου τα εσωτερικά αφορούν στην οργάνωση και επιμέλεια της έκδοσης και τα εξωτερικά αφορούν στην αποδοχή των εφημερίδων από το επιδιωκόμενο κοινό. Συγκεκριμένα, τα κριτήρια είναι:

Εσωτερικά:

- Ποιοτική τυπογραφική έκδοση, άρτια σχεδιαστική οργάνωση.
- Επιμέλεια άρθρων.
- Έλεγχος άρθρων για λάθη σε ορθογραφία, σύνταξη, γραμματική και στίξη.
- Άριστη αναπαραγωγή και εκτύπωση εικόνων.
- Ισορροπημένη κατανομή της ύλης.
- Ποιότητα στην επιλογή προσωπικού.
- Συνέπεια στην πολιτική έκδοσης.
- Αυτό-αξιολόγηση και εκτίμηση εξωγενούς κριτικής.

- Εξωτερικά:**
- Συχνότητα αναφορών στο περιεχόμενο και άλλων μνείων σχετικά με την εφημερίδα.
  - Συχνότητα έναρξης συνδρομών από βιβλιοθήκες και άλλα κέντρα πληροφόρησης.
  - Αναγνώριση της εφημερίδας από τον δημοσιογραφικό κύκλο και τους ιστορικούς.
  - Αναγνώριση της εφημερίδας από τον πολιτικό, κυβερνητικό και διπλωματικό χώρο.
  - Αναγνώριση της εφημερίδας από τους ακαδημαϊκούς φορείς.

(Philip & Koang-Hyub, 2003, σ. 3)

Η ιστορία του Τύπου χαρακτηρίζεται από τη διαμάχη της τέταρτης εξουσίας κατά της κρατικής πνευματικής καταστολής, καθώς επίσης και από τους αγώνες των δημοσιογράφων να αποτάξουν το θεσμό των πελατειακών σχέσεων και να γίνουν αντικειμενικοί φορείς ενημέρωσης (Boyce, Curran & Wingate (eds.), 1978, σ. 12). Ο αρχικός στόχος των εφημερίδων ήταν η ενημέρωση των εμπόρων, καθώς το περιεχόμενό τους αποτελούταν ως επί το πλείστον από πληροφορίες σχετικές με τιμές προϊόντων, πολιτικοκοινωνικές αλλαγές που επηρέαζαν τις μεταφορές των εμπορευμάτων και άλλες ειδήσεις εμπορικού χαρακτήρα (Pietila, 1980, σ. 174-178). Η βιομηχανική επανάσταση και κατά συνέπεια η επικράτηση του βιομηχανικού καπιταλισμού προκάλεσε νέα απήχηση στην ενημέρωση και διαφορετικές μορφές επικοινωνίας. Οι ανερχόμενες οικονομικά και κοινωνικά τάξεις του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα αποτέλεσαν τον ευρύ κύκλο των ανθρώπων που διεκδίκησαν δημόσια πολιτική συζήτηση και κριτική, οικονομική πληροφόρηση, καθώς και διάδοση νέων ιδεών και αντιλήψεων που να εκφράζουν τη νέα αστική πραγματικότητα (Σεραφετινίδου, 1995, σ. 128). Η εμφάνιση των πρώτων εφημερίδων υπήρξε ουσιαστικά επίτευγμα των νέων αυτών αναδυόμενων κοινωνικών τάξεων (Dowing, 1980, σ. 143).

Η εποχή του Διαφωτισμού και οι αστικές επαναστάσεις που προκάλεσε, συνέβαλαν στη διαμόρφωση του πολιτικού Τύπου. Μέσω της πολιτικής ενημέρωσης, το κεντρικό ενδιαφέρον μετατοπίστηκε από το «κοινό συμφέρον» στα συμφέροντα των κομμάτων ή των κοινωνικών τάξεων (Hartley, 1982, σ. 19). Ο Pietila υποστηρίζει ότι η πρώτη μορφή της πολιτικής εφημερίδας αποτελούσε μια *«απαραίτητη και πλήρη μορφή επικοινωνίας με σκοπό την ανύψωση της κοινωνίας πολιτών στο επίπεδο του*

γενικού και δημόσιου ενδιαφέροντος» (Pietila, 1980, σ. 288). Οι κοινωνικές δομές όμως που συγκροτήθηκαν από τη νέα ιδεολογία του Διαφωτισμού επέφεραν τη διεκδίκηση του ελέγχου των πραγμάτων από το ευρύ κοινωνικό σύνολο. Σύντομα οι πολιτικές ηγεσίες χάνουν την εξουσία που ασκούσαν στον τομέα της ενημέρωσης και συνεπώς ο πολιτικός Τύπος παραχωρεί τη θέση του στο Τύπο της ελεύθερης αγοράς και των επιχειρήσεων της επικοινωνίας. Τον 19^ο αιώνα τα πρακτορεία ειδήσεων στρέφουν το ενδιαφέρον τους στους πολιτικούς αγώνες, στην πρόοδο των δημοκρατικών θεσμών και στις τεχνολογικές εξελίξεις που έφερε η βιομηχανική επανάσταση. Η αυτονομία του Τύπου προσέλκυσε το αγοραστικό κοινό, το οποίο ενίσχυε διαρκώς την κυκλοφορία των εφημερίδων και υποστήριζε τη νέα υπόσταση των Μ.Μ.Ε. Ο Τύπος του 19^{ου} αιώνα θεωρήθηκε έγκριτος, καθώς ήταν ανεξάρτητος από τον κρατικό έλεγχο και τα οικονομικά συμφέροντα και σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε καίριος παράγοντας της κοινωνικοπολιτικής ζωής ενός τόπου. Οι διεθνείς ανταποκρίσεις των δημοσιογράφων, οι οποίοι λειτουργούσαν ως συνεργάτες διαφόρων εφημερίδων σε κράτη της Ευρώπης και της Αμερικής, προσέδωσαν στις ειδήσεις αντικειμενικό και αξιόπιστο χαρακτήρα, ανέδειξαν με ιδιαίτερη έμφαση τα ζητήματα κοινωνικής και εθνικής ευθύνης, αύξησαν το κύρος του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και οδήγησαν τον Τύπο στην ακμή της ιστορίας του (Ζάγκος, 2010, σ. 32).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί η συμβολή της εφημερίδας ως μέσο μάθησης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η πληθώρα των γνωστικών αντικειμένων και πληροφοριών που καλύπτει η εφημερίδα αποτελούν εναύσματα διδασκαλίας και πηγές αναζήτησης και συλλογής στοιχείων για την πρόσληψη γνώσης και τη σύνταξη εργασιών. Ως καθημερινή ανανεώσιμη πληροφοριακή πηγή καθιστά τους μαθητές γνώστες των γεγονότων και των καταστάσεων που βιώνουν, ενώ παράλληλα ενισχύει την ανάπτυξη του λεξιλογίου τους, τις αναγνωστικές τους ικανότητες και τη σύνθεση συνοπτικών επί της ουσίας παραγράφων σύμφωνα με το κειμενικό πρότυπο των άρθρων που χαρακτηρίζουν μια εφημερίδα. Η συνεχής μελέτη της εφημερίδας ενισχύει την άτυπη μάθηση σύμφωνα με την οποία κάθε άτομο, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, μαθαίνει και αποκτά στάσεις, αξίες, ικανότητες – δεξιότητες και γνώσεις, από την καθημερινή εμπειρία και τις επιδράσεις που δέχεται από το περιβάλλον του (Παγγέ, 2005).

1.3. Γλώσσα και δημοσιογραφία: ελληνική θεώρηση.

«Οι δημοσιογράφοι εμπνέονται από την προθεσμία. Αν είχαν περισσότερο χρόνο στη διάθεσή τους θα έγραφαν χειρότερα» - Karl Kraus (1874-1936).

Ο δημοσιογραφικός λόγος είναι δημόσιος λόγος. Εκφέρεται για να τοποθετηθεί δημόσια και συνεπώς η επιλογή του γλωσσικού οργάνου παραγωγής αποτελεί πράξη δημόσιου ενδιαφέροντος (Ιορδανίδου, 2001, σ. 159). Ο δημοσιογραφικός λόγος είναι προϊόν της κάθε κοινωνιογλωσσικής κοινότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από τη γλωσσική της κουλτούρα και ιδεολογία. Η γλωσσική συμπεριφορά των ομιλητών συμβάλλει καθοριστικά στην επιτυχία ή μη των γλωσσικών πολιτικών που υιοθετούνται. Ο ημερήσιος Τύπος αποτελεί το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα μέσου που εκφράζει τη λαϊκή άποψη για τη γλώσσα (Καρυολαίμου, 2001, σ. 71). Σύμφωνα με την Deborah Cameron (1996) η γλώσσα της εφημερίδας «είναι σχεδιασμένη έτσι, ώστε μια ομάδα αναγνωστών και, εξίσου σημαντικό, διαφημιζομένων να μπορεί άνετα να ταυτιστεί με αυτή. Όπως η προφορά στην ομιλία έτσι και το γλωσσικό ύφος μιας εφημερίδας είναι στοιχείο ταυτότητας και κοινωνικής διαφοροποίησης» (Cameron, 1996, σ. 320). Κατά συνέπεια, ο δημοσιογραφικός λόγος, ως πληροφοριακός, έχει αντίκτυπο σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, καθώς αναφέρεται σε τρέχοντα θέματα που αφορούν στη δημόσια σφαίρα (Χατζησαββίδης, 1999, σ. 36-37). Η δράση του είναι διαμεσολαβητική ανάμεσα στην πραγματικότητα και τον αποδέκτη και συγχρόνως ανάμεσα στον γνώστη-πομπό και αδαή-δέκτη (Ζάγκος, 2010, σ. 72). Αυτόματα η δράση αυτή δημιουργεί μια εξουσιαστική σχέση κατά την οποία ο πομπός υποτάσσει τον δέκτη, υποχρεώνοντάς τον να αποδεχτεί αδιαμαρτύρητα την απόλυτη αλήθεια και αντικειμενικότητα της παρεχόμενης πληροφορίας (Χατζησαββίδης, 1999, σ. 35-42).

Η εξέλιξη της ιστορίας της γλώσσας και οι τεχνολογικές καινοτομίες που εφαρμόζονται στα Μ.Μ.Ε. επηρεάζουν σημαντικά την εκφορά του δημοσιογραφικού λόγου. Ο Γιάννης Χάρης, αναφορικά με την επίδραση της γλωσσικής εξέλιξης στην δημοσιογραφική γλώσσα, επισημαίνει ότι τα λάθη στην εκφορά του λόγου που εντόπιζαν οι παλαιότερες γενεές λαμβάνονται σήμερα ως σωστά, και όσα οι σύγχρονοί μας εντοπίζουν σήμερα ως λάθη θα αποτελούν τα αυριανά σωστά (Χάρης, 2001, σ. 65). Ο Παντελής Μπουκάλας (2001) αναφέρει ότι μετά την ελληνική μεταπολίτευση τα γνωρίσματα της ελληνικής δημοσιογραφικής γλώσσας δέχτηκαν

επιρροές από τον τηλεοπτικό τρόπο, τον τρόπο της εικόνας, η οποία επέβαλε το καθεστώς της, τη λογική και την αισθητική της. Τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων καταλαμβάνονται από μονολεκτικές πληροφορίες σε μέγεθος δυσανάλογο της αξίας της έννοιας, ώστε να εκφέρουν περισσότερο ήχο παρά ολοκληρωμένο νόημα. Η ίδια τακτική ακολουθείται και στις εσωτερικές σελίδες των εφημερίδων, παρέχοντας την τεχνική του «έντυπου ζάπινγκ», ώστε ο αναγνωστικός οφθαλμός να επικεντρώνεται σε διάσπαρτα σημεία και να λαμβάνει αποσπασματικές πληροφορίες. Ο προφορικός λαϊκός λόγος εισέρχεται βίαια στα κείμενα των εφημερίδων με το επιχείρημα της ελευθεριότητας της έκφρασης. Παράλληλα υιοθετείται η απεριόριστη χρήση ξένων λέξεων ακόμα και όταν η ελληνική έχει να αντιπροτείνει ποικίλες λύσεις. Ο σκοπός αυτής της θεμιτής επιλογής είναι να αποκτήσει ο γραπτός λόγος την αμεσότητα του προφορικού. Ο Μπουκάλας υπογραμμίζει τέλος ότι η δημοσιογραφική γλώσσα διαμορφώνεται από τις εκάστοτε σύγχρονες τάσεις, απορροφώντας οτιδήποτε παράγει και διακινεί κάθε καινούργια μόδα ανεξάρτητα από το πεδίο της δράσης της (Μπουκάλας, 2001, σ. 55-59).

Ένα άλλο ζήτημα που απασχολεί τη δημοσιογραφική κοινότητα αναφορικά με το γραπτό και προφορικό λόγο είναι η παρατεταμένη επίδραση της καθαρεύουσας γλωσσικής διάταξης στη σύγχρονη εκφορά της δημοσιογραφικής γλώσσας. Σύμφωνα με την Ιορδανίδου (2001), τα Μ.Μ.Ε. έχουν γενικά αποδεχτεί την κοινή νεοελληνική, αλλά επιτρέπουν την παρεμβολή λόγιων λέξεων και εκφράσεων. Η επιλεκτική χρήση της καθαρεύουσας οφείλεται στην αίσθηση κύρους και πνευματικής υπεροχής που φαινομενικά προσδίδεται σε κείμενα και διαλέξεις δημοσιογραφικού χαρακτήρα (Ιορδανίδου, 2001, σ. 163; Μπουκάλας, 1999, σ. 503-508). Για όσο χρονικό διάστημα τα Μ.Μ.Ε συνεχίζουν να υποστηρίζουν τη χρήση λόγιων σχηματισμών μη ενταγμένων στην κοινή ελληνική, η χρήση της σωστής ελληνικής γλώσσας θα συνδέεται αναγκαία με την άρτια γνώση των αρχαίων ελληνικών, όπου εντοπίζεται η ιστορική ρίζα της αρχαϊζουσας και λόγιας σύνταξης. Πάντως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι, σε περιπτώσεις που μια εφημερίδα υιοθετεί κατά μεγάλο μέρος τη χρήση της καθαρεύουσας, ορίζει ταυτόχρονα και την ιδεολογία ή την ιδεολογική της τοποθέτηση και απευθύνεται επιλεκτικά σε επιμέρους ομάδες με ιδιαίτερα ενδιαφέροντα (Ανδρουτσόπουλος, 2001, σ. 169).

Η ιδεολογία και η φιλοσοφική τοποθέτηση του Τύπου καθορίζεται και από το γλωσσικό ύφος των κειμένων. Η Cameron (1996) μελέτησε τη γλωσσική ποικιλότητα

στο βρετανικό τύπο και διέκρινε πέντε αντιθέσεις (πόλους) αναφορικά με το ύφος του περιεχομένου:

- Πληροφοριακό- συναισθηματικό (informational-affective)
- Επίσημο-καθημερινό (formal-colloquial)
- Κύρος-αλληλεγγύη (status-solidarity)
- Παράδοση-νεωτερικισμός (tradition-modernity)
- Εθνοκεντρισμός-διεθνισμός (ethnocentrism-internationalism)

(Cameron, 1996)

Η διάκριση της Cameron ορίζει κατ' επέκταση και τα είδη των εφημερίδων. Οι λαϊκές εφημερίδες περιέχουν κείμενα που τείνουν προς τους πόλους «συναισθηματικό», «καθημερινό» και «αλληλεγγύη», ενώ οι λεγόμενες ποιητικές εφημερίδες χαρακτηρίζονται από τους πόλους «κύρος», «παράδοση» και «εθνοκεντρισμός» (Ανδρουτσόπουλος, 2001, σ. 173).

Αναφορικά με τα είδη του δημοσιογραφικού λόγου, διακρίνονται οι εξής κατηγορίες:

Ειδησεογραφικός λόγος: Αποτελεί πληροφοριακό είδος και ο στόχος του είναι ενημερωτικός σε σχέση με τα γεγονότα της επικαιρότητας που θεωρούνται σημαντικά. Ο γραπτός ειδησεογραφικός λόγος υπερέχει του προφορικού, λόγω της αρτιότερης δομημένης σύνταξης και του επιλεκτικού λεξιλογίου. Το ύφος είναι απρόσωπο και ουδέτερο, ώστε ο συντάκτης να απέχει συναισθηματικά και ιδεολογικά από το περιεχόμενο των ειδήσεων που μεταφέρει (Ζάγκος, 2010).

Σχολιογραφικός λόγος: Πρόκειται για κείμενα με στόχο να σχολιάσουν ή να αναλύσουν γεγονότα της τρέχουσας επικαιρότητας. Συνοδεύουν συνήθως, πολιτικά κείμενα, κριτικές, επιφυλλίδες, κ.ά. Ο συντάκτης χρησιμοποιεί τον προσωπικό του χαρακτήρα γραφής και εκφράζει ατομικές απόψεις, κρίσεις και παρατηρήσεις.

Ο λόγος της συνέντευξης: Είδος κειμένου που διέπεται από τα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου. Η δομή του φέρει τη μορφή του διαλόγου. Η συνέντευξη αποτελεί πρωτογενή πηγή, όταν μεταφέρεται αυτούσια, χωρίς παρεμβολές σχολίων και διευκρινίσεων.

Ο λόγος των τίτλων: Οι τίτλοι συνοδεύουν τα ολοκληρωμένα δημοσιεύματα του Τύπου. Η λειτουργία τους είναι περιληπτική, καθώς μορφολογικά είναι συμπακνωμένοι και βραχύτατοι. Οι τίτλοι περιέχουν λεκτικούς υπαινιγμούς και χαρακτηρίζονται από ελλείψεις, ενώ συχνή είναι η χρήση στερεότυπων εκφράσεων (Χατζησαββίδης, 1997, σ. 643-657). Βασικός στόχος της τιτλοφορίας, ειδικά όταν αυτή διατυπώνεται με διάφορες μορφές έμφασης, είναι η επικέντρωση του οφθαλμού και η προσέλκυση του ενδιαφέροντος. Ο Bell υποστηρίζει ότι οι τίτλοι αποτελούν μια ρητορική φόρμουλα για την καθήλωση του ενδιαφέροντος των αναγνωστών (Bell, 1991, σ. 189).

1.4. Ιστορική έρευνα και εφημερίδες.

Οι εφημερίδες ως μέσο επικοινωνίας παράγουν ιδεολογία, πολιτική και πολιτισμό και ως φυσικά αντικείμενα ενέχουν υλικότητα, αναπτύσσοντας η κάθε μια τη δική της γλώσσα και τη αισθητική (Παπαδημητρίου, 2006, σ. 47). Η εφημερίδα ως πηγή ερευνητικού υλικού έχει συμβάλει και έχει επηρεάσει ακόμα και την ιστορία των κρατών, καθώς αποτελεί κινητήριο μοχλό του πολιτισμού και ιδεολογικό καθοδηγητή της κοινής γνώμης (Κομίνης, 2002, σ. 284-285). Παρ' όλο τον τεράστιο όγκο των πληροφοριών που περιέχουν, οι εφημερίδες δε θεωρούνται πάντα αξιόπιστες πηγές ιστορικών στοιχείων. Ο δημοσιογράφος και συγγραφέας Norman Mailer σε συνέντευξη που παραχώρησε στο περιοδικό *Esquire* (Ιούνιο 1960) αναφέρει ότι «*Once a newspaper touches a story, the facts are lost forever, even to the protagonists*» (Keeble & Wheeler (eds.), 2007, σ. 138). Ακόμα πιο σκληρός στην κριτική του ήταν ο Leo Tolstoy, ο οποίος είπε αποφθεγματικά ότι «*Κάθε εφημερίδα και κάθε δημοσιογραφική δραστηριότητα αποτελεί έναν διανοητικό οίκο ανοχής απ' όπου δεν υπάρχει επιστροφή*» (Jones, 2005, σ. 2). Στον αντίποδα των απόψεων αυτών, ο Arthur Miller θεωρεί ότι «*a good newspaper, I suppose is a nation talking to itself*» (Barton & Beck, 2005, σ. 72). Οποσδήποτε, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η εφημερίδα, όπως και όλες οι μορφές των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ανήκει και παράγεται από έναν ιδιώτη ή από ένα συλλογικό όργανο και επομένως οι αποφάσεις που λαμβάνει ο φορέας της έκδοσης και οι τεχνικές παροχής της πληροφόρησης που υιοθετεί έχουν άμεσο αντίκτυπο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και αντίστοιχα επηρεάζονται σαφώς από αυτήν. Συνεπώς, δεν είναι εύκολο να οριστεί το αν οι εφημερίδες αποτελούν πηγές πραγματικών ντοκουμέντων ή αν αποτελούν την έκφραση της γνώμης του κοινού, οπότε και φέρουν υποκειμενικό χαρακτήρα.

Ένας από τους πρώτους που υποστήριξαν ότι η εφημερίδα αποτελεί πρωτογενή ιστορική πηγή ήταν ο δικηγόρος και μηχανικός Thomas Donaldson σε διάλεξη που εκφώνησε το 1845 στην The Maryland Historical Society (Hoyt, 1945, σ. 82). Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο ιστορικός James Ford Rhodes υπερασπίστηκε επίσης την ιστορική αξία των εφημερίδων, σημειώνοντας ότι αποτελούν τρέχουσες πηγές της εποχής που εκδίδονται και καταγράφουν ειδήσεις χωρίς να γνωρίζουν το τελικό αποτέλεσμα των ιστοριών και των γεγονότων που καταγράφουν (Rhodes, 1909, σ. 86). Η μελέτη των εξελισσόμενων ειδήσεων μέσα από τις σελίδες μιας εφημερίδας αποτελεί τη γραφική απεικόνιση των κοινωνιών καθ' όλη την περίοδο που εκδίδεται

κάθε εφημερίδα. Ο μοναδικός περιορισμός που τίθεται και που πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ο ιστορικός είναι ο πολιτικός προσανατολισμός των υποκειμένων που παράγουν την εφημερίδα, ώστε να γνωρίζει το μέγεθος της αξιοπιστίας του εκδότη και τα κίνητά του. Ο Rhodes υπογραμμίζει ότι αποτελεί χρέος του ιστορικού να εκτιμήσει την ποιότητα μιας εφημερίδας, αλλά παράλληλα πρέπει να αναλογιστεί την επιρροή της στη σύγχρονη ιστορική έρευνα και να αναγνωρίσει τη σπουδαιότητα των πληροφοριών από μια πηγή τρέχουσα για την εποχή της (Rhodes, 1909, σ. 97).

Δύο σημαντικοί συγγραφείς που ανέλυσαν την αξία της εφημερίδας ως ιστορικής πηγής ήταν η Lucy Maynard Salmon και ο William Taft. Η Salmon το 1923 στο έργο που εξέδωσε με τίτλο *The Newspaper and the Historian* εξετάζει τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα της χρήσης των εφημερίδων ως ιστορικού υλικού και επικεντρώνεται στα συστατικά μέρη της εφημερίδας που αφορούν στις διαφημίσεις, και τα κύρια άρθρα, ώστε να εντοπίσει τις μεθόδους αξιοποίησης τους από ιστορικής πλευράς (Salmon, 1923). Αντίστοιχα, ο Taft το 1970 στο βιβλίο του *Newspapers As Tools For Historians* παροτρύνει τους ιστορικούς να μελετήσουν τις εφημερίδες του παρελθόντος αλλά με επιφύλαξη και κριτική ερμηνεία. Συμβουλεύει επίσης τους μελετητές να διασταυρώνουν τις πληροφορίες που εντοπίζουν στις περιοδικές εκδόσεις του παρελθόντος, κυρίως με πρωτογενείς πηγές, ώστε να βεβαιώνονται για την αντικειμενικότητα του περιεχομένου. Προτείνει ακόμα, τη σύγκριση των θέσεων κάθε εφημερίδας με άλλες παρόμοιες της εποχής της, για να γίνεται πιο εύκολα αντιληπτή η πολιτική της θέση και ο χαρακτήρας των πηγών, από όπου αυτή αντλούσε τις ειδήσεις της (Taft, 1970). Νεότερες μελέτες για το θέμα της ιστορικής αξίας των παλαιότυπων εφημερίδων καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο ερευνητής μπορεί να αποκομίσει ποικίλες και ετερογενείς πληροφορίες από μια εφημερίδα και το γεγονός αυτό καθιστά τη συγκεκριμένη πηγή και πρωτογενή και δευτερογενή (Knudson, 1993).

Οι βιβλιοθηκονόμοι, όπως και οι περισσότεροι ιστορικοί, αναγνωρίζουν και επισημαίνουν συχνά την αξία των εφημερίδων για το ευρύ κοινό, τονίζοντας ότι ο ρόλος των εφημερίδων επιδρά τόσο στην εκπαίδευση όσο και σε οτιδήποτε αφορά στο παρελθόν. Ο Βρετανός βιβλιοθηκονόμος David Stoker υποστηρίζει ότι οι εφημερίδες είναι εξίσου σημαντικές με οποιαδήποτε άλλη πρωτογενή πηγή πληροφοριών (Stoker, 1999, σ. 132). Οι βιβλιοθηκονόμοι Shannon E. Martin and Kathleen Hansen αναφέρουν επίσης ότι οι εφημερίδες αποτελούν σημαντική ιστορική πηγή, διότι παρέχουν αναλυτικές αναφορές για καθημερινά γεγονότα τοπικού και

εθνικού χαρακτήρα, έγκυρες μαρτυρίες και επίσημες ανακοινώσεις για την εκάστοτε κυβερνητική δραστηριότητα και οργανωμένα χρονικά γεγονότα, τα οποία θα μπορούσαν να ταξινομηθούν και να χρησιμοποιηθούν σε ιστορικές αναφορές και σε καταγραφές σχετικά με τη φιλοσοφία και το ύφος της εποχής που εκδίδονταν (Martin & Hansen, 1998). Η χρήση της ιστορικής εφημερίδας από τον ακαδημαϊκό ιστορικό ερευνητή μπορεί να ποικίλει ανάλογα με το αντικείμενο και τον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας. Σε ορισμένες έρευνες μελετάται αποκλειστικά μια συγκεκριμένη εφημερίδα, για να διαπιστωθεί το εύρος της κάλυψης ενός συγκεκριμένου γεγονότος που αποδίδει η ίδια η εφημερίδα, ενώ σε άλλες περιπτώσεις μελετάται το ίδιο, πιθανώς, ιστορικό γεγονός, όπως διατυπώνεται από διάφορες εφημερίδες, ώστε να αποκαλυφθούν οι ποικίλες απόψεις των κοινωνικών συνόλων που επέλεξαν αυτές τις εφημερίδες. Η χρήση της ιστορικής εφημερίδας μπορεί να αφορά τόσο στην εφημερίδα στο σύνολό της όσο και σε ένα συγκεκριμένο τμήμα της. Τα είδη των κειμένων που απασχολούν περισσότερο τους επιστήμονες ερευνητές είναι τα κυρίως άρθρα των εφημερίδων, η εικονογράφηση και οι πολιτικές γελοιογραφίες, οι διαφημίσεις και οι ειδοποιήσεις γεννήσεων/θανάτων και γάμων. Τα αποτελέσματα των ερευνών που επικεντρώνονται στα δημοσιεύματα αυτά είναι ποικίλα και σχετίζονται με διάφορες πτυχές της ιστορίας. Αναλυτικά:

Η αξιοποίηση του κυρίως άρθρου: Τα κύρια άρθρα και η αλληλογραφία των εφημερίδων αποτελούν τις πιο πλούσιες πηγές ιστορικών πληροφοριών αναφορικά με τα ζητήματα που απασχολούσαν έντονα τις κοινωνίες ανά τις χρονικές περιόδους. Μέσω των κυρίων άρθρων, οι ιστορικοί διακρίνουν τον κομματικό φανατισμό των υπευθύνων της εφημερίδας, εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο περιγράφουν μια κατάσταση ή ένα πολιτικοϊστορικό γεγονός. Τα κυρίως άρθρα καταδεικνύουν επίσης, τη δημοσιογραφική έκταση που αφιέρωνε ο Τύπος στα φλέγοντα ζητήματα της εποχής και την ανάλογη ανταπόκριση του αναγνωστικού κοινού. Η μελέτη των κυρίως άρθρων παρέχει πληροφορίες για:

- Τον πολιτικό φανατισμό και τις ποικίλες πολιτικές απόψεις ανά γεωγραφική περιφέρεια και πληθυσμούς (McKenzie, 2002; Rutenbeck, 1995; Ζάγκος, 2010).
- Τις κοινωνικές αντιλήψεις περί ρατσισμού, σεξισμού και κάθε είδους προκατάληψη απέναντι σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες (Carriere, 2001).

- Τις ποικίλες αντιλήψεις της ιδεολογίας που χαρακτήριζε τις κατά τόπους εγχώριες κοινωνίες (Edwards, 2002; Ζάγκος, 2010; Αυδίκος, 1993).
- Το είδος των κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων ανδρών και γυναικών (Edwards, 2002).
- Την εκπαιδευτική πολιτική (Βρύζας, 1990).
- Την επιρροή του Τύπου στην εξωτερική πολιτική των χωρών-κρατών και το μέγεθος των φιλοπολεμικών και αντι-πολεμικών κινημάτων (Mugridge, 1995; Παναγιώτου, 2005)

Η αξιοποίηση της εικονογράφησης και των πολιτικών γελοιογραφιών: Η εικονογράφηση και οι πολιτικές γελοιογραφίες προξενούν μεγάλο ενδιαφέρον στους ιστορικούς και τους αναλυτές των εφημερίδων. Συχνά, αποδεικνύεται ότι η εικονογράφηση παρέχει περισσότερες πληροφορίες από το κείμενο που την συνοδεύει και συνεπώς το περιεχόμενο της και τα υπολανθάνοντα μηνύματα εξετάζονται με ιδιαίτερη προσοχή. Οι απεικονίσεις χαρακτήρων, γεγονότων και καταστάσεων είναι απόλυτα εναρμονισμένες με το χαρακτήρα της εφημερίδας και με το ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής. Η σύγχρονη έρευνα καλείται να εντοπίσει τις σχέσεις αυτών των απεικονίσεων με την επαγγελματική, επιχειρηματική και εμπορική δραστηριότητα (Salmon, 1923, σ. 472). Εξετάζοντας τις έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην εικονογράφηση και την πολιτική γελοιογραφία των εφημερίδων διαπιστώνεται ότι οι πληροφορίες που ανακτώνται σχετίζονται με:

- Το είδος της εικονογράφησης και την εξέλιξή της ανά χρονικές περιόδους (Kemnitz, 1973; Σαπρανίδης, 1975).
- Το μέγεθος της επιρροής στην κοινή γνώμη και στη συμπεριφορά των ανθρώπων (Kemnitz, 1973).
- Την τεχνοτροπία των καλλιτεχνών, τα μέσα που χρησιμοποιούσαν οι εικονογράφοι και οι γελοιογράφοι για να προσεγγίσουν το κοινό, τη γλώσσα και τα σύμβολα που χρησιμοποιούνταν ως μέσα επικοινωνίας στον Τύπο και τη σκοπιμότητα της καταχώρησής τους στις εφημερίδες (Kemnitz, 1973).
- Τις μεθόδους ερμηνείας των γεγονότων ανάλογα με τη γεωγραφική τοποθεσία της έκδοσης και την εξέλιξη των ιστορικών αναπαραστάσεων των γεγονότων (Bouvier, 1999).

- Την ενεργοποίηση του δημόσιου συναισθήματος και τη διαμόρφωση εθνικών γνωρισμάτων (Bouvier, 1999).
- Τη σύνθεση των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών (Hess & Northrop, 1996).
- Τα πολιτικά και κοινωνικά «πιστεύω» των καλλιτεχνών και των συνδρομητών των εφημερίδων (Miller, 2003).

Η αξιοποίηση των διαφημίσεων: Οι διαφημίσεις των ιστορικών εφημερίδων αποτελούν για τους ερευνητές μια σημαντική πηγή ποικίλων πληροφοριών σχετικά με τα αγοραστικά πρότυπα, την οικονομική ιστορία, τις κοινωνικές νοοτροπίες, κ.ά. Σύμφωνα με ιστορικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε διαφημιστικές στήλες παλαιότυπων εφημερίδων, συμπεραίνουμε ότι η αξιοποίηση των διαφημίσεων παρέχει πληροφορίες για:

- Την ιστορία των επιχειρήσεων, το καθεστώς λειτουργίας των αγορών πώλησης και ζήτησης, τις μεθόδους εμπορίου, τη σχέση των πελατών με τα εμπορικά προϊόντα, τις αγοραστικές αξίες των προϊόντων σε διάφορες χώρες, την αγορά εργασίας και τις εργασιακές τάσεις ανά χρονικές περιόδους (Salmon, 1923).
- Την πρόοδο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής αναφορικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες και τα διαθέσιμα υλικά αγαθά (Shergold, 1976).
- Το κόστος διαβίωσης, τις τάσεις αστικοποίησης και την αγοραστική κουλτούρα (Margo, 1996).
- Την ταυτότητα των λαών και τους θεσμούς ποινικοποίησης (Rohrbach, 2001; Λεμπέση-Χατζηδημητρίου, 2003).
- Τη συχνότητα χρήσης ειδικών γραμματοσειρών και συγκεκριμένης μορφής χαρακτήρων σε διαφημιστικά κείμενα για απόδοση έμφασης (Rohrbach, 2001).
- Τις συνθήκες διαβίωσης των αγροτικών τάξεων και κοινωνιών (Scarborough, 1999).
- Την ανάπτυξη των βιομηχανιών (Scarborough, 1999).
- Τις συνθήκες προβολής φαρμάκων που προήλθαν από ερασιτεχνικές δοκιμές και την απήχηση αυτών στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Rodgers, 2000).

- Το κόστος και τις μεθόδους της ταξιδιωτικής μετακίνησης, το κόστος εκπαίδευσης και την ενεργοποίηση των εκπαιδευτικών φορέων (Caroll, 1998/9).
- Τις σχέσεις των δύο φύλων και την κοινωνική θέση της γυναίκας αναφορικά με την εργασία, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Leavitt, 2000; Schultz, 1992; Schultz & Lantz, 1988; Vikstrom, 2003).
- Την πολιτική διαφήμιση (Τσίμπας, 2007).

Η αξιοποίηση των ειδοποιήσεων γέννησης/θανάτου και γάμου: Η ιστορική έρευνα σε στήλες γέννησης/θανάτου και γάμων είναι περιορισμένης έκτασης, αν και σύμφωνα με την Hume, η έρευνα των συγκεκριμένων πηγών μπορεί να αποτελέσει σημαντική συμβολή σε πολλούς επιστημονικούς τομείς και να αναδείξει νέες πρακτικές αναφορικά με την επεξεργασία του περιεχομένου των εφημερίδων (Hume, 2000, σ. 12). Οι έρευνες που έχουν συντελεστεί σχετικά με αυτό το είδος δημοσιευμάτων απασχόλησαν κυρίως του γενεαλόγους, τους μελετητές των οικογενειακών δέντρων διάφορων προσωπικοτήτων και γενικά κάθε ιστορικό που επιδίδεται στην επεξεργασία ανάλογων πληροφοριών. Η μελέτη των ειδοποιήσεων γέννησης/θανάτου και γάμων παρέχει πληροφορίες για:

- Την εξέλιξη των κοινωνικών συνθηκών και την κοινωνική ιστορία γενικότερα (Salmon, 1923).
- Τον τρόπο διαβίωσης, το μοτίβο των ανθρώπινων συναναστροφών και την άσκηση των κοινωνικών και θρησκευτικών τελετουργιών (Kyvig & Marty, 2000).
- Την επίδραση της ιατρικής επιστήμης (Endres, 1984).
- Τις πολιτιστικές αξίες και αλλαγές που σημειώνονται ανά χρονικές περιόδους (Endres, 1984; Hume, 2000).
- Την ηθική, τη στάση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό του συντάκτη των σχετικών πληροφοριών (Endres, 1984).
- Τη στατιστική απεικόνιση των γεννήσεων/θανάτων και γάμων ανάλογα με το φύλο, τη φυλή και την κοινωνική τάξη, αφού προηγηθεί η συλλογή στοιχείων και πραγματοποιηθούν οι ανάλογες συγκρίσεις (Endres, 1984).

Το συνολικό περιεχόμενο των εφημερίδων, ανεξάρτητα από το είδος των δημοσιευμάτων, συμβάλλει σημαντικά σε ολόκληρο το φάσμα των επιστημών. Οι επιστήμονες κοινωνιολόγοι ανατρέχουν συχνά σε δημοσιεύματα εφημερίδων, για την εξόρυξη πληροφοριών σχετικά με τις ιδεολογικές κατευθύνσεις των λαών, τις αντιλήψεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα κριτήρια διαμόρφωσης των κοινωνικών τάξεων και θεσμών, καθώς και τις συνθήκες διαβίωσης των οικονομικά ισχυρότερων σε σύγκριση με τα φτωχά κοινωνικά στρώματα (Domke, 2001; Howden, 2000; Mayne, 1993). Οι ιστορικές εφημερίδες του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα παρέχουν επίσης ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την ιστορία των επιστημών και της ιατρικής. Οι αναφορές του Τύπου στις τρέχουσες επιστημονικές ανακαλύψεις της εποχής και τις φαρμακευτικές ευρεσιτεχνίες αποτελούν για τους ιστορικούς του είδους χρήσιμα αρχειακά στοιχεία για την πρόοδο των επιστημών υγείας. Πολλοί ερευνητές αναζήτησαν και ανάκτησαν πληροφορίες για την ιατρική μέριμνα και την ψυχολογία των ασθενών σε περιπτώσεις μολύνσεων, ατυχημάτων και ασθενειών που παρατηρήθηκαν σε κατά τόπους κοινωνίες (Mallinson, et al., 2003; Nelson, 2003; Zochert, 1974). Ανάλογη είναι η συμβολή του περιοδικού Τύπου στην ιστορία της λογοτεχνίας (Χατζηβασιλείου, 2001). Οι λογοτεχνικές στήλες των εφημερίδων περιλαμβάνουν διηγήματα, ποιήματα, νουβέλες, φιλολογικές επιστολές και άλλα είδη λογοτεχνίας και σε πολλές περιπτώσεις οι ερευνητές εντοπίζουν ανέκδοτα κείμενα συγγραφέων και λογοτεχνών της εποχής που εξετάζουν (Πολατίδου, 2004). Όσον αφορά στην επιστήμη της αρχαιολογίας, γεωγραφίας και γεωλογίας, οι ερευνητές και επιστήμονες επεξεργάζονται άρθρα εφημερίδων που περιγράφουν σχετικές δραστηριότητες, ανακαλύψεις και γεγονότα. Για τους αρχαιολόγους είναι σημαντικές οι ειδήσεις που αναφέρονται στον εντοπισμό αρχαίων αντικειμένων κατά την διεξαγωγή ανασκαφών ή άλλων έργων δημόσιου χαρακτήρα (Σωφρονίδου, 2002), ενώ οι γεωλόγοι επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους σε ειδήσεις για σεισμούς, εκρήξεις ηφαιστείων και άλλες περιγραφές φυσικών φαινομένων (Walters, 1998; Musson, 1986; Gisler, 2003).

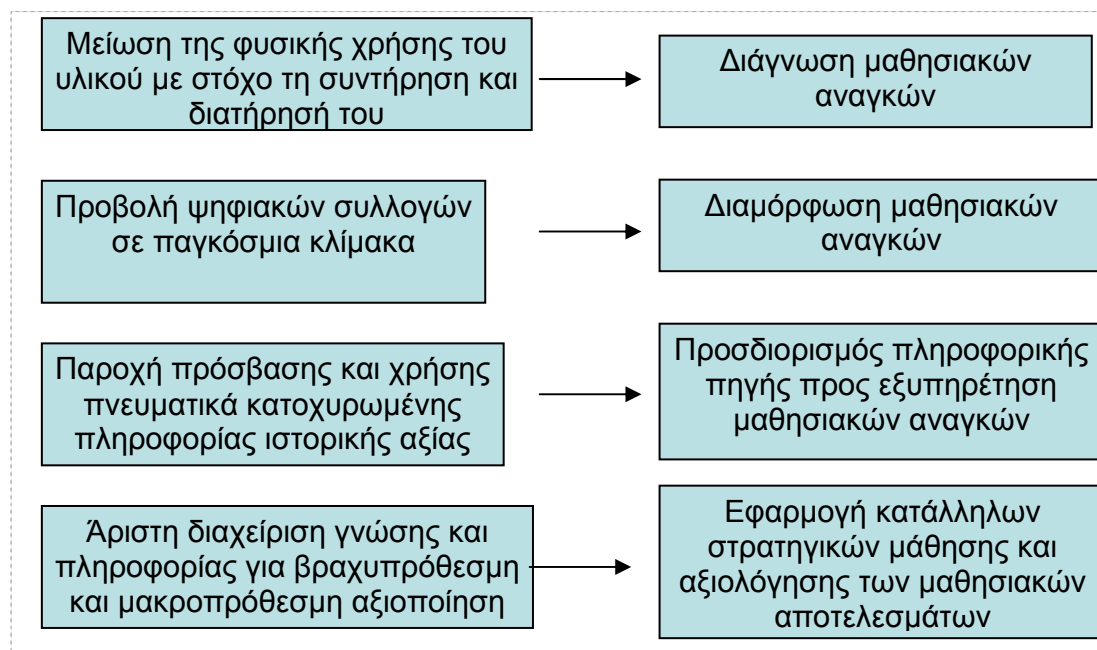
1.5. Η συμβολή των ψηφιακών βάσεων ιστορικών εφημερίδων στη δια-βίου και εξ αποστάσεως μάθηση.

Ένας από τους κυριότερους στόχους που εξυπηρετείται με τη δημιουργία βάσης ηλεκτρονικών ιστορικών εφημερίδων είναι η προώθηση και ενίσχυση της δια-βίου μάθησης και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Ομολογουμένως, η διάθεση κάθε πληροφοριακής πηγής μέσω διαδικτύου με δυνατότητα πρόσβασης σε αυτή από κάθε ενδιαφερόμενο δηλώνει πόσο σημαντική και ουσιαστική μπορεί να καταστεί η συνεχιζόμενη εκπαίδευση και η διαρκής επιμόρφωση. Στο πλαίσιο της ανάπτυξης των νέων μεθόδων μάθησης και των μεταβαλλόμενων συνθηκών στον τομέα της τεχνολογίας και του παγκόσμιου ιστού, τα εκπαιδευτικά παραδοσιακά μέσα εμπλουτίζονται με σύγχρονης μορφής ηλεκτρονικά μέσα τα οποία βασίζονται στην ηλεκτρονική μάθηση (e-learning).

Η ηλεκτρονική μάθηση ως ένας κατανεμημένος, προσωπικός, εύελκτος και δυναμικός τρόπος μάθησης εναπόκειται σε εφαρμογές που επιτρέπουν την πολλαπλή, εύκολη και γρήγορη ανάκτηση πληροφοριακού περιεχομένου ανεξάρτητα από την τοποθεσία και τη χρονική στιγμή που επιλέγει να ενημερωθεί ο χρήστης. Κατ' επέκταση η μάθηση λαμβάνει προσωποποιημένο χαρακτήρα, είναι συνεχής (δια-βίου, lifelong learning) και κατανεμημένη μεταξύ του διδάσκοντα και του διδασκόμενου. Σε αυτό συμβάλλουν αναμφισβήτητα οι ψηφιακές βιβλιοθήκες οι οποίες διαδίδουν την διαδικτυακή πληροφόρηση και υποστηρίζουν την πιο προωθημένη μορφή μάθησης τη λεγόμενη άτυπη μάθηση. Οι σύγχρονες εκπαιδευτικές τάσεις επικεντρώνονται στην προσπάθεια να μπορεί κάθε ενδιαφερόμενος να αναγνωρίζει τις μαθησιακές του ανάγκες, να διατυπώνει μαθησιακούς στόχους, να προσδιορίζει τους πόρους μάθησης, να εφαρμόζει στρατηγικές μάθησης και να αξιολογεί τα μαθησιακά αποτελέσματα. Επομένως, διακρίνεται η τάση προς την αυτό-κατευθυνόμενη μάθηση η οποία συμπεριλαμβάνει αναπόφευκτα τόσο την άτυπη μάθηση όσο και την ηλεκτρονική μάθηση.

Ένα έργο ψηφιοποίησης ιστορικών πληροφοριακών αντικειμένων θα πρέπει αρχικά να καλλιεργεί τάσεις δια-βίου μάθησης ώστε να προασπίζεται η κοινωνική καινοτομία περισσότερο σε σχέση με την τεχνολογική εξειδίκευση (Kourtoumi, 2006, σ. 235). Προς αυτήν την κατεύθυνση πρέπει να προσανατολίζονται τόσο οι οργανισμοί όσο και οι ιδιώτες που αναλαμβάνουν έργα ψηφιοποίησης ιστορικού υλικού και να εισάγουν πρακτικές ανάκτησης γνώσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων που

προάγουν δια-βίου μαθητευόμενους χρησιμοποιώντας τις νέες τεχνολογίες ενημέρωσης και επικοινωνίας. Τα κυριότερα στοιχεία μιας πληροφοριακής βάσης με εκπαιδευτικό χαρακτήρα αφορούν σε θέματα δομής του περιεχομένου και εργαλείων αναζήτησης και προβολής των δεδομένων. Σημαντικό ρόλο στην προσέλκυση του ενδιαφέροντος των χρηστών και στην ουσιαστική κατανόηση της παρεχόμενης γνώσης ασκεί επίσης το ηλεκτρονικό περιβάλλον απόδοσης του ψηφιοποιημένου υλικού. Από την άλλη πλευρά, είναι μέγιστης σημασίας η συμβολή των εκπαιδευτικών στο χειρισμό του ηλεκτρονικού περιεχομένου και τη μύηση των μαθητευομένων στις νέες μεθόδους έρευνας και αξιοποίησης των τεχνολογικών πηγών γνώσης (Παπαδημητρίου & Λιοναράκης, 2010, σ. 106-107). Ο εκπαιδευτικός κάθε βαθμίδα ανάλογα με τις μαθησιακές ανάγκες που καλείται να εξυπηρετήσει μπορεί να ορίσει το περιβάλλον διεξαγωγής μιας αναζήτησης σε ψηφιακές βάσεις και να θέσει σενάρια και στόχους κατά τρόπο ώστε να εντάξει ομαλά τους μαθητές στη διαδικασία της ηλεκτρονικής έρευνας και να κεντρίσει το ενδιαφέρον τους με απώτερο στόχο τη μελλοντική ενασχόλησή τους από προσωπική πρωτοβουλία. Κατά συνέπεια, ενισχύονται τα ερεθίσματα μάθησης στο ευρύ κοινό και ευνοείται η ανάδειξη και αξιοποίηση ιστορικών πηγών πληροφορίας που μέχρι πρότινος ήταν καταδικασμένες στη αφάνεια λόγω της φύσης τους και της μοναδικότητάς τους. Στο παρακάτω σχήμα διαφαίνονται οι ενέργειες προς επίτευξη των στόχων μιας ψηφιακής βάσης και η απήχηση αυτών στο μαθησιακό φάσμα (Kourtoumi, 2006, σ. 237).

Η ηλεκτρονική και η εξ αποστάσεως μάθηση αποτελούν πλέον τις κυριότερες μορφές εκπαίδευσης ενώ τείνουν μελλοντικά να αντικαταστήσουν πλήρως τις παραδοσιακές διαδικασίες παροχής γνώσης (Lionarakis & Papademetriou, 2003). Η ψηφιακή βάση *Αστήρ* (<http://projectaster.dyndns.org/>) που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας φιλοδοξεί να συμβάλει στην διεξαγωγή ποικίλων θεματικών ενοτήτων σε προγράμματα της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ο σχεδιασμός της βάσης επιλέχτηκε με γνώμονα την εύκολη και γρήγορη πλοήγηση στα δεδομένα του καθώς και την άμεση ανάκτηση των ψηφιακών αντικειμένων που περιέχει. Προς το παρόν ενσωματώνει την παροιγιακή ελληνική εφημερίδα *Βρεττανικός Αστήρ* (1860) η οποία αποτελείται από 25 τεύχη και συνολικά 636 σελίδες. Το περιεχόμενό της καλύπτει ένα μεγάλο εύρος θεμάτων που αντλείται από την παγκόσμια ειδησεογραφία και κοινωνική κατάσταση. Δάσκαλοι και καθηγητές κάθε βαθμίδα μπορούν να αξιοποιήσουν την βάση *Αστήρ* είτε στο πλαίσιο της έρευνας του πρωτογενούς πληροφοριακού περιεχομένου, είτε στο πλαίσιο της εξοικείωσης των μαθητών με τα σύγχρονα ηλεκτρονικά εκπαιδευτικά μέσα.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.

2.1. Σκοπός και περιορισμοί της έρευνας.

Τα θέματα της ελληνικής διασποράς κινούσαν ανέκαθεν το ενδιαφέρον του πολιτικού κόσμου και συνδέονταν άρρηκτα με ζητήματα εθνικής, κοινωνικής και οικονομικής μελέτης. Η γεωγραφική τοποθεσία της Ελλάδας, στο πιο νευραλγικό σημείο της Μεσογείου, αποτέλεσε γέφυρα επικοινωνίας των τριών Ηπείρων (Ευρώπης-Ασίας-Αφρικής) και προκάλεσε αναπόφευκτα την εμπλοκή της Ελλάδας με τις οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικοϊστορικές εξελίξεις των γειτονικών αλλά και άλλων απόμακρων χωρών. Οι Έλληνες δεν παρέμειναν απαθείς απέναντι στις εξελίξεις αυτές που επηρέαζαν και όριζαν την τύχη των ευρωπαϊκών χωρών. Ειδικά μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453), οι Έλληνες διασκορπίστηκαν σε μεγάλα κέντρα-πόλεις της Ευρώπης και ίδρυσαν πολυάριθμες ελληνικές κοινότητες. Κατευθύνθηκαν επίσης και προς την Ανατολική Ευρώπη, όταν έληξε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος (1774) και εγκαταστάθηκαν σε περιοχές της Ρωσίας, Ουκρανίας και Γεωργίας (Anderson, 1966, σ. 7-10). Οι περισσότεροι από αυτούς ανέπτυξαν εμπορική δραστηριότητα, ενώ άλλοι αναδείχτηκαν στην παιδεία και τον πολιτισμό. Οι δύο αυτοί τομείς, το εμπόριο και η παιδεία, αναπτύχθηκαν και ενισχύθηκαν περισσότερο τον 19^ο αιώνα, όταν τα εμπορικά δίκτυα εκτεινόταν από το Λονδίνο μέχρι τον Εύξεινο Πόντο και η παιδεία λάμβανε νέες διαστάσεις και νέα υπόσταση με την έκρηξη του Διαφωτισμού. Η ελληνική ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας και κατ' επέκταση του εμπορίου κατέστησε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα τα ελληνικά πλοία της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών κληρονόμους της βενετικής εμπορικής κυριαρχίας, η παρακμή της οποίας ήταν πλέον εμφανής. Οι Έλληνες πάροικοι έμποροι από την Μόσχα και την Αμβέρσα έως το Λονδίνο είχαν στόχο να δημιουργήσουν προσοδοφόρες επιχειρήσεις, έχοντας ως πυρήνα των δραστηριοτήτων τους την ελληνική εμπορική παιδεία, η οποία καθόρισε αργότερα τις σχέσεις της Ελλάδας με τις δυτικές χώρες (Παναγιωτίδης, 1919, σ. 6-10). Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι οι ελληνικές παροικίες των μεγάλων λιμανιών από την Οδησό μέχρι το Λονδίνο υποστήριξαν οικονομικά και συμμετείχαν ενεργά στη δράση της Φιλικής Εταιρείας (Driault & Lhéritier, 1925-1926, σ. 224-225). Οι σχέσεις των ελληνικών παροικιών στα διάφορα κέντρα της Ευρώπης ενδυναμώθηκε από τους οικογενειακούς

δεσμούς των προσώπων που δραστηριοποιούνταν στο εμπόριο και έλεγχαν τη διακίνηση των προϊόντων σε όλα τα σημαντικότερα λιμάνια της Μεσογείου. Συνεπώς, συναντώνται όμοια επίθετα ονομάτων, όπως Αργέντης, Ροδοκανάκης, Ζαρίφης, Μαυρογορδάτος, Ράλλης, κ.ά. σε πολλές διαφορετικές περιοχές της Ευρώπης και της Ανατολής και μπορεί κάποιος να συμπεράνει τη δυναμική των δραστηριοτήτων τους σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πνευματικής και οικονομικής ζωής της χώρας που τους φιλοξενούσε (Ανδρεάδης, 1960, σ. 10). Οι σημαντικότερες ελληνικές παροικίες αναπτύχθηκαν στη Βενετία, την Τεργέστη, τη Βιέννη, το Λονδίνο, τη Μασσαλία κ.ά.

Αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής παροικιακής δραστηριότητας ήταν η ενασχόληση με τα θέματα της εκκλησίας και της παιδείας. Πολλοί ήταν οι Έλληνες έμποροι που κατέθεσαν ποικίλης μορφής δωρεές για την ενίσχυση της εκπαίδευσης και την εκκλησιαστικής παράδοσης. Ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλέγεται η οικογένεια του Ροδοκανάκη, των Ζωσιμάδων, του Ράλλη, των Ιωνίδων, του Ξένου, κ.ά. Η συμβολή του οικουμενικού παροικιακού ελληνισμού στην οργάνωση, την οικονομική και πνευματική ανάπτυξη του ελληνικού κράτους υπήρξε συνεχής και σταθερή. Προσηλωμένοι στις εθνικές και θρησκευτικές παραδόσεις και συνάμα διατηρώντας ζωντανή την ελληνική γλώσσα αγωνίστηκαν με τα δικά τους «όπλα» για τα συμφέροντα του ελληνισμού (Τσίλης, 2000, σ. 12).

Στη διαμόρφωση του πολιτικοϊστορικού πλαισίου των παροικιακών κοινοτήτων συμβάλλει καθοριστικά και η ελληνική κοινότητα του Λονδίνου, η οποία οργανώθηκε, αναπτύχθηκε και άκμασε από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι Έλληνες του Λονδίνου ήταν κυρίως έμποροι που διατηρούσαν εμπορικές επιχειρήσεις στην περιοχή City του Λονδίνου. Οι σημαντικότερες των ελληνικών επιχειρήσεων δρούσαν υπό την ιδιοκτησία των οικογενειών Αγέλαστου, Αργέντη, Ευμορφόπουλου, Ιωνίδη, Λασκαρίδη, Μελά, Πετροκόκκινου, Ράλλη, Ροδοκανάκη, Σεκιάρη, Σκαραμαγκά και Σκυλίτση (Μαγκριώτης, 1986 σ. 351). Οι επιχειρηματικές ικανότητες των Ελλήνων συνέβαλαν σημαντικά στην αύξηση του αγγλικού εμπορίου, το οποίο είχε ήδη αρχίσει να κυριαρχεί από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Στις αρχές μάλιστα του 19^{ου} αιώνα ο οικονομολόγος Henry Thornton περιέγραψε το Λονδίνο ως το κέντρο του εμπορίου ολόκληρης της οικουμένης, σημειώνοντας ότι τα πλοία που αποπλέουν ετησίως από τα λιμάνια του είναι περισσότερα σε αριθμό απ' ό,τι όλα μαζί τα πλοία των άλλων χωρών (Καυκαλίδης, 1998, σ. 87). Ο ρόλος των Ελλήνων στην ανάπτυξη της οικονομικής και

επιχειρηματικής δράσης της Αγγλίας ορίστηκε από τη «χιώτικη φάση» (1830-1860) και την «Ιόνια φάση» (1870-1890). Από την χιώτικη φάση η φυσιογνωμία που ξεχωρίζει σε εμπορικό και πολιτικό επίπεδο είναι ο Παντιάς Ράλλης. Ως έμπορος και επιχειρηματίας απασχολούσε 20.000 προσωπικό στα εμπορικά του υποκαταστήματα. Υπήρξε πλοιοκτήτης με τεράστιες ιδιότητες εκτάσεις στις Ινδίες και τη Γαλλία και ορίστηκε ο πρώτος πρόξενος του ελεύθερου ελληνικού κράτους στο Λονδίνο, μεταξύ του 1833-1853 (Καυκαλίδης, 1998, σ. 598). Από την «Ιόνια φάση» διακρίνουμε την ενδιαφέρουσα προσωπικότητα του Παναγή Βαλλιάνου. Ο Βαλλιάνης υπήρξε ο κύριος εκπρόσωπος του ιόνιου εμπορικού δικτύου και διακρίθηκε ως εμπορικός τραπεζίτης στους αντίστοιχους κύκλους του Λονδίνου. Η σημαντικότερη συμβολή του αφορά στις δραστηριότητες της ελληνικής κοινότητας περί το 1864 για την ίδρυση ελληνικής εκκλησίας.

Η παρουσία του Στέφανου Ξένου στη ζωή της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου πραγματοποιήθηκε το 1848, όταν το εμπορικό μονοπώλιο των Χιωτών εμπόρων άρχισε να παρακμάζει. Ο Ξένος επέδειξε μεγάλο θαυμασμό για το πολιτικό status της Αγγλίας και η ιδέα της εκδυτικοποίησης της Ελλάδας στιγμάτισε όλη του τη δράση. Οι συναναστροφές του με την ελληνική παροικία, ενώ ήταν συχνές και ελπιδοφόρες στην αρχή, σύντομα έπαυσαν και ο Ξένος δεν άργησε να αποστασιοποιηθεί από την επιχειρηματική φιλοσοφία των Ελλήνων του Λονδίνου. Ο Ξένος δε διεκδίκησε ποτέ τον κλασικό τίτλο του Έλληνα εμπόρου του εξωτερικού. Θεωρούσε ότι η δύναμη δεν προερχόταν μόνο από τα χρήματα, αλλά κυρίως από την κουλτούρα, τη φιλοσοφική σκέψη που εμπνέει την τέχνη και το πνεύμα που σφυρηλατεί την υπαρξιακή ταυτότητα των ηγετών και του λαού. Η βασική αιτία της αποξένωσης του Ξένου από τους ελληνικούς κύκλους ήταν οι πνευματικές ανησυχίες του και η εμμονή του στη συγγραφή και παραγωγή εκδοτικού έργου. Σύμφωνα με τον Καυκαλίδη (1998), ο Ξένος είχε κληρονομήσει την πνευματική αγωνία του παππού του, Φρανζή Ξένου, και το ρομαντισμό των Παλαιολόγων της νήσου Πάτμου (Καυκαλίδης, 1998, σ. 96). Εμπνευσμένος από τις σκηνές της οθωμανικής κυριαρχίας στην Ανατολή και τα προσωπικά του βιώματα, επιδόθηκε στη συγγραφή ιστορικών μυθιστορημάτων και στη μελέτη των μέσων που θα χρησιμοποιούσε για την ανάδειξη του ελληνικού πνεύματος και της ιστορίας του τόπου του. Όμως η ιδιότητα του Ξένου δεν περιορίζεται στην έννοια «συγγραφέας». Η συνολική του δραστηριότητα τόσο στο Λονδίνο, όσο και μετέπειτα στην Ελλάδα (1877) χαρακτηρίζεται από ποικίλες ενασχολήσεις σε διάφορους τομείς. Επιχειρώντας κανείς να προσδιορίσει τις

ιδιότητες του Στέφανου Ξένου θα έλεγε ότι ήταν συγγραφέας, δημοσιογράφος, δημοσιολόγος, πολιτικός διπλωμάτης, εφοπλιστής, μεσίτης πλοίων και έμπορος. Η σύνθεση της πολύπτυχης δραστηριότητάς του φανερώνει έναν άνθρωπο σκεπτόμενο, ενεργό κοινωνικά και οπωσδήποτε ελεύθερο από κάθε είδους προκαταλήψεις και δειλίες.

Τα συγγραφικά κείμενα του Στέφανου Ξένου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η έκδοση του *Βρεττανικού Αστήρα*, είναι τα μοναδικά που διασώθηκαν από το συνολικό έργο που παρήγαγε στη ζωή του. Η μελέτη των έργων του απασχόλησε κατά καιρούς, τους ιστορικούς και τους ερευνητές που συγκεντρώνουν στοιχεία για την περίοδο του 19^{ου} αιώνα και τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Η παρούσα διατριβή με τίτλο «*Παιδεία και Πολιτισμός στον Παροικιακό Ελληνισμό τον 19^ο αιώνα: η εφημερίδα 'Βρεττανικός Αστήρ' (1860-1863) του Λονδίνου και η αξιοποίησή της μέσω των Νέων Τεχνολογιών, Μέρος Α' (1860)*» αφορά στην εκτίμηση του ρόλου της εφημερίδας Βρεττανικός Αστήρ στην ελληνική παιδεία και τον ελληνικό πολιτισμό και στην ηλεκτρονική αξιοποίηση του περιεχομένου της. Αναλυτικά οι στόχοι που προσδιορίζονται είναι:

1. Η διαχρονική μελέτη και έρευνα του κοινωνικο-πολιτικού πλαισίου δράσης του παροικιακού ελληνισμού.
2. Η ανάλυση της εμπορικής δραστηριότητας της ελληνικής κοινότητας του Λονδίνου.
3. Η μελέτη των εκπαιδευτικών θεσμών του παροικιακού ελληνισμού του Λονδίνου.
4. Η ανάλυση της δομής της ελληνικής εφημερίδας «Βρεττανικός Αστήρ» (1860) και των συνθηκών έκδοσης και διακίνησης των φύλλων.
5. Η παρουσίαση και ερμηνεία του περιεχομένου της εφημερίδας «Βρεττανικός Αστήρ» (1860).
6. Η ποσοτική απόδοση του περιεχομένου της εφημερίδας «Βρεττανικός Αστήρ» (1860).
7. Η ηλεκτρονική αξιοποίηση του πληροφοριακού περιεχομένου του πρώτου τόμου της εφημερίδας μέσω των νέων Τεχνολογιών.
8. Η προώθηση της δια-βίου μάθησης και η ενίσχυση των υπηρεσιών ηλεκτρονικής μάθησης (e-learning).

9. Η υλοποίηση διαδικτυακής βάσης δεδομένων για την ηλεκτρονική ανάκτηση του περιεχομένου της εφημερίδας.

Για την επίτευξη των στόχων που προαναφέρονται:

- Μελέτησα την τρέχουσα βιβλιογραφία για θέματα που άπτονται του αντικειμένου που εξετάζεται.
- Μελέτησα τα κείμενα, την εικονογράφηση και τη σχεδιαστική δομή των τευχών (25) του Α' τόμου της εφημερίδας Βρετανικός Αστήρ.
- Ανέλυσα ποιοτικά και ποσοτικά το περιεχόμενο του Α' τόμου της εφημερίδας Βρετανικός Αστήρ.
- Ψηφιοποίησα μέρος των τευχών (12-25) του Α' τόμου της εφημερίδας Βρετανικός Αστήρ.
- Επεξεργάστηκα ηλεκτρονικά το περιεχόμενο: ανάγνωση κειμένων, διαχωρισμός κειμένων και εικόνων, ανάκτηση πληροφορίας σε ψηφιακό περιβάλλον.
- Διαχειρίστηκα ηλεκτρονικά το περιεχόμενο: οργάνωση κάθε τεύχους σε ένα αρχείο, δημιουργία πινάκων με μορφές πληροφοριακών αντικειμένων (.pdf, txt, original scan)
- Χρησιμοποίησα βάση δεδομένων με γνώμονα την αποτελεσματικότερη διαχείριση των πληροφοριών και την ακριβέστερη παραγωγή των εν δυνάμει ζητούμενων πληροφοριών.
- Χρησιμοποίησα ιστότοπο πρόσβασης στη βάση δεδομένων της ηλεκτρονικής έκδοσης του Α' τόμου της εφημερίδας Βρετανικός Αστήρ.

Αναφορικά με την καινοτομία της παρούσας έρευνας, παρουσιάζεται και αναδεικνύεται το πληροφοριακό περιεχόμενο της πρώτης ολοκληρωμένης προσπάθειας για την έκδοση ελληνόφωνης εφημερίδας του παροικιακού ελληνισμού του Λονδίνου. Παράλληλα, ο σχεδιασμός διαδικτυακής βάσης που επιτρέπει την πλήρη ανάκτηση περιεχομένου με τη χρήση λέξεων κλειδιών και την ηλεκτρονική περιήγηση στις σελίδες της εφημερίδας αποτελεί επίσης καινοτόμα εφαρμογή η οποία μπορεί να αναπτυχθεί και αν εξελιχθεί μελλοντικά σε ψηφιακή πύλη με ιστορικές παλαιότερες εφημερίδες και άλλο υλικό που παρήγαγε ο παροικιακός ελληνισμός.

Τόσο η ποιοτική και ποσοτική ανάλυση του περιεχομένου, όσο και η ηλεκτρονική του αξιοποίηση στοχεύουν να συμβάλουν στην εκπαιδευτική διαδικασία και δραστηριότητα. Κύρια μέριμνα είναι η υποστήριξη των εκπαιδευτικών οργάνων

στη διάδοση νέων μορφών μάθησης και ανάπτυξης πρακτικών χρήσης της σύγχρονης τεχνολογίας. Λόγω της ποικιλίας θεμάτων και εικονογράφησης που χαρακτηρίζουν τον *Βρετανικό Αστέρα*, ο εκπαιδευτικός, ανεξαρτήτως βαθμίδας μπορεί να χρησιμοποιήσει υλικό για τις διδακτικές του ανάγκες ή τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα. Από την άλλη πλευρά, ο εκπαιδευόμενος έχει την ευκαιρία να συμβουλευτεί ηλεκτρονικά το περιεχόμενο μιας ιστορικής πηγής, όπως είναι ο Βρετανικός Αστήρ, και να επαναχρησιμοποιήσει αυτό το μαθησιακό υλικό οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμεί στο μέλλον. Μέσω τη βάσης δεδομένων που ενεργοποιήθηκε διαδικτυακά επιτυγχάνεται η διαθεσιμότητα της πληροφορίας και η διαρκής ανάδειξη της πληροφοριακής και ιστορικής αξίας της εφημερίδας με αποτέλεσμα να ενισχύεται και να προωθείται η δια-βίου μάθηση.

Οι περιορισμοί και τα προβλήματα που συνάντησα στα διάφορα στάδια της έρευνας περιγράφονται παρακάτω:

- Χρονολογική κάλυψη της εφημερίδας: Επιλέχθηκε η μελέτη και η πληροφοριακή επεξεργασία του πρώτου τόμου του *Βρετανικού Αστέρα* κατά το έτος 1860. Η έκταση των τευχών είναι 25 και οι συνολικές σελίδες αριθμούνται σε 636. Η επιλογή αυτή βασίστηκε στην εκτίμηση του όγκου, της πληροφοριακής αξίας των κειμένων και των εικόνων, και των λεπτομερειακών περιγραφών για γεγονότα, καταστάσεις και άλλη ποικίλη θεματολογία που καλύπτει ο πρώτος τόμος της εφημερίδας.
- Σταδιακή ηλεκτρονική αξιοποίηση των δημοσιευμάτων: θεωρήθηκε σημαντική ώστε σε πρώτη φάση να γίνουν οι απαραίτητες αξιολογήσεις για τις πρακτικές μεθόδους εισαγωγής και ανάκτησης δεδομένων από το συγκεκριμένο παλαιότυπο υλικό. Ειδικότερα, τα κύρια προβλήματα αφορούσαν στην ανάγνωση των ελληνικών χαρακτήρων της καθαρεύουσας γλώσσας από το ψηφιοποιημένο υλικό, δεδομένης της πρωτότυπης φυσικής κατάστασης της εφημερίδας.
- Ανάλυση του περιεχομένου: ιδιαίτερη βαρύτητα αποδόθηκε στα κυρίως άρθρα της εφημερίδας και στις πολιτικές στήλες, καθώς αυτό το τμήμα καταλαμβάνει την μεγαλύτερη συνολικά έκταση, συγκριτικά με το υπόλοιπο πληροφοριακό περιεχόμενο.
- Ψηφιοποίηση σελίδων: Υλοποιήθηκε η χειρωνακτική διαδικασία της ψηφιοποίησης, όπου κάθε σελίδα της εφημερίδας έπρεπε να ανιχνευθεί με την βοήθεια εξειδικευμένου εξοπλισμού, προκειμένου να μετασχηματιστεί σε μια

ψηφιακή εικόνα υψηλής ανάλυσης. Το πρώτο μέρος (τεύχη 1-11) ήταν ήδη ψηφιοποιημένο από τη Βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ενώ το δεύτερο μέρος (τεύχη 12-25) ψηφιοποιήθηκε από τη γράφουσα. Αυτό επέφερε την ανάγκη ποιοτικής σύγκρισης και αξιολόγησης των δύο μερών, ώστε κατά την ψηφιακή ενοποίησή τους να μην προκληθούν ζητήματα τεχνικά και αισθητικής ανομοιομορφίας.

2.2. Ερευνητικές μέθοδοι.

Για τη συλλογή των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα, πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα σε βιβλιοθήκες και άλλους φορείς που διατηρούν σύγχρονες και παλαιότερες συλλογές βιβλιακού και άλλου υλικού. Οι σημαντικότερες βιβλιοθήκες που ανταποκρίθηκαν στις ερευνητικές ανάγκες του θέματος, είναι:

1. Βρετανική Βιβλιοθήκη (British Library)
2. Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Αθηνών.
3. Βιβλιοθήκη Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
4. Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
5. Γεννάδιος Βιβλιοθήκη.
6. Βιβλιοθήκη Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών
7. Βιβλιοθήκη Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας-Θράκης.
8. Ιδιωτική Βιβλιοθήκη Αποστόλου Γ. Παπαϊωάννου.

2.2.1 Βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Το είδος των πηγών που κάλυψαν το αντικείμενο του θέματος είναι ιστορικές πραγματείες, διδακτορικές διατριβές, άρθρα, ανακοινώσεις συνεδρίων (πρακτικά), βιογραφικές πηγές, ιστορικές εγκυκλοπαίδειες, ιστορικοί χάρτες, αποσπάσματα δημοσιεύματα εφημερίδων, ηλεκτρονικά κείμενα (e-journals, θεματικές πύλες, κ.ά.), ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων έργων ψηφιοποίησης. Για την εντοπισμό και την ανάκτηση του υλικού, εκτός από τις επισκέψεις σε φυσικές συλλογές βιβλιοθηκών και φορέων, χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω βάσεις εντοπισμού και παροχής βιβλιογραφίας:

1. Openarchives – [<http://openarchives.gr/>]

Το *openarchives.gr* είναι μια μηχανή αναζήτησης ελληνικών ψηφιακών βιβλιοθηκών και ιδρυματικών αποθετηρίων. Ως ιδρυματικό αποθετήριο νοείται ένας δικτυακός τόπος όπου συγκεντρώνεται και διατηρείται σε ψηφιακή μορφή η πνευματική παραγωγή ενός οργανισμού. Στην περίπτωση των πανεπιστημίων, το

ιδρυματικό αποθετήριο μπορεί να περιλαμβάνει υλικό, όπως ερευνητικές εργασίες καθώς και διπλωματικές ή διδακτορικές εργασίες σε ψηφιακή μορφή. Πραγματοποιεί ταυτόχρονη αναζήτηση σε 41 ψηφιακές βιβλιοθήκες και περιέχει 357.951 έγγραφα, ενώ παράλληλα ενημερώνεται καθημερινά με νέες καταχωρήσεις. Μέσω του *openarchives.gr* αντλήθηκε πρωτογενές ψηφιοποιημένο υλικό, η φυσική πρόσβαση του οποίου ήταν αδύνατη λόγω της παλαιότητάς τους.

2. Συλλογικός Κατάλογος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών –
[<http://www.unioncatalog.gr/ucportal/>]

Ο Συλλογικός Κατάλογος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΣΚΕΑΒ) αποτελεί μια ενιαία δράση των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών της χώρας με στόχο τον ηλεκτρονική αναζήτηση και τον εντοπισμό τεκμηρίων από συνολικά 55 ελληνικές βιβλιοθήκες. Αποτελεί ένα φυσικό συλλογικό κατάλογο που συγκεντρώνει το σύνολο του βιβλιογραφικού πλούτου των Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, καθώς και των βιβλιοθηκών άλλων ιδρυμάτων με επιστημονικό και ερευνητικό χαρακτήρα (Τσιμπόγλου, 2006). Σύμφωνα με τα τελευταία στατιστικά στοιχεία για το έτος 2010, ο ΣΚΕΑΒ περιέχει 3.075.562 βιβλιογραφικές εγγραφές. Από την έρευνα που διεξήχθη στον ΣΚΕΑΒ, εντοπίστηκε η τοποθεσία βιβλιακού κυρίως υλικού.

3. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. ΕΚΤ –
[<http://phdtheses.ekt.gr/eadd/?!locale=el>]

Το Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών (ΕΑΔΔ) συγκεντρώνει τις διδακτορικές διατριβές που έχουν εκπονηθεί στα ελληνικά πανεπιστήμια ή σε πανεπιστήμια του εξωτερικού από Έλληνες διδάκτορες. Ο υπεύθυνος φορέας για τη δημιουργία και τήρηση του Εθνικού Αρχείου Διδακτορικών Διατριβών είναι το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ). Μέχρι τον Απρίλιο του 2010 η Βιβλιοθήκη Επιστήμης και Τεχνολογίας του ΕΚΤ αριθμεί 24.500 διδακτορικές διατριβές από το 1985 μέχρι σήμερα. Το Αρχείο διατίθεται διαδικτυακά, όπου παρέχονται οι βιβλιογραφικές λεπτομέρειες των Διατριβών και σε πολλές περιπτώσεις το ψηφιοποιημένο περιεχόμενο αυτών. Οι διδακτορικές διατριβές και οι μεταπτυχιακές εργασίες αποτελούν τη λεγόμενη «γκρίζα βιβλιογραφία», η οποία είναι σχεδόν απρόσιτη και άγνωστη. Το ΕΑΔΔ προσφέρει πρόσβαση σε ένα μεγάλο μέρος της «γκρίζας βιβλιογραφίας», γεγονός που βοηθά τους ερευνητές

να αποκτήσουν ολοκληρωμένη εικόνα για το αντικείμενο της μελέτης τους (Κουλούρης & Καπιδάκης, 2002).

4. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (Heal-link) –

[<http://www.heal-link.gr/>]

Το Heal-link λειτουργεί υπό τη μορφή της κοινοπραξίας 37 Ακαδημαϊκών Ιδρυμάτων, 14 ερευνητικών ιδρυμάτων, της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, της Βιβλιοθήκης της Βουλής, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, του Εθνικού Κέντρου Αγροτικής Ανάπτυξης και του Πανεπιστημίου Κύπρου. Οι συνεργαζόμενοι αυτοί φορείς μεριμνούν για τη διατήρηση κοινής συνδρομής σε ξενόγλωσσα ηλεκτρονικά περιοδικά και σε άλλες βιβλιογραφικές και πλήρους κειμένου ηλεκτρονικές βάσεις. Παρέχει επίσης τη δυνατότητα εντοπισμού ηλεκτρονικών βιβλίων. Μέσω του Heal-link εντοπίστηκε το πλήρες κείμενο ξενόγλωσσων άρθρων που έχει δημοσιευτεί σε αλλόγλωσσες περιοδικές εκδόσεις του εξωτερικού.

5. Directory of Open Access Journals (DOAJ) – [<http://www.doaj.org/>]

Η βάση DOAJ παρέχει ελεύθερη πρόσβαση στο περιεχόμενο ακαδημαϊκών και επιστημονικών περιοδικών που διατηρούν, παράλληλα με την έντυπη, και ηλεκτρονική έκδοση. Η επιλογή του υλικού συντελείται ύστερα από αξιολόγηση, ώστε να βεβαιώνεται ο ακαδημαϊκός και επιστημονικός χαρακτήρας των τεκμηρίων που εισάγονται στη βάση. Η DOAJ καλύπτει υλικό από όλες τις θεματικές κατηγορίες των επιστημών.

6. E-prints in Library and Information Science (E-LIS) – [<http://eprints.rclis.org/>]

Το ηλεκτρονικό αρχείο E-Lis αποτελεί τον πρώτο διεθνή εξυπηρετητή στη θεματική περιοχή της Βιβλιοθηκονομίας, της Επιστήμης της Πληροφόρησης και άλλων συναφών κλάδων. Σκοπός του E-Lis είναι να τεθούν τεκμήρια πλήρους κειμένου στην κοινότητα της Βιβλιοθηκονομίας και της Επιστήμης της Πληροφόρησης και να καταστούν ορατά, αναζητήσιμα, προσβάσιμα, ανακτήσιμα και χρησιμοποιήσιμα από οποιονδήποτε ενδεχόμενο χρήστη που τα αναζητά για μη κερδοσκοπικούς λόγους (Φραντζή & Τσάκωνας, 2005; Φραντζή, κ.ά., 2007). Στην παρούσα εργασία, το αρχείο της E-Lis παρείχε ανακοινώσεις συνεδρίων

σχετικά με την υλοποίηση ψηφιακών έργων από ελληνικές βιβλιοθήκες και άλλους ερευνητικούς φορείς.

7. Times Archive – [<http://archive.timesonline.co.uk/tol/archive/>]

Το αρχείο της εφημερίδας Times του Λονδίνου παρέχεται διαδικτυακά και επιτρέπει την πρόσβαση σε τεύχη από το 1785 μέχρι το 1985 με συνδρομή. Η αναζήτηση διεξάγεται με τη χρήση λέξεων-κλειδιών και η ανάκτηση των αποτελεσμάτων παρέχεται με τη μορφή εικόνας στη σελίδα που εντοπίστηκε η λέξη αναζήτησης. Αποτελεί ιδιαίτερα χρήσιμη πηγή για τους ερευνητές καθώς καλύπτει χρονογραφικά γεγονότα από το τέλος του 18^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα.

Από το σύνολο των τεκμηρίων που ανακτήθηκε τα έργα που συνέβαλαν καθοριστικά στον ορισμό κεφαλαίων, τη διαμόρφωση του πληροφοριακού περιεχομένου, τη διαλεύκανση ζητημάτων, την κατανόηση εννοιών και την παραγωγή αποτελεσμάτων είναι [σημ.: για τη συνολική βιβλιογραφία και αρθρογραφία, βλέπε στο κεφάλαιο Βιβλιογραφία]:

i. Γενικά έργα

1. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια/ Πυρσός, Δρανδάκης, 1929-1934
2. Λεξικό της Κοινής Ελληνικής/ Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη
3. Bibliographie hellénique, ou description des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XV et XVI siècles/ Legrand, Emile, 1885-1906
4. Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle/ Legrand, Emile, 1894-1903
5. Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle/ Legrand, Emile, 1918-1928
6. Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863/ Γκίνης, Δ. & Μέξας Β., 1939
7. Ελληνική βιβλιογραφία του 19^{ου} αιώνα/ Ηλιού, Φ., 1997

ii. Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

1. Η κουλτούρα των Μέσων/ Kraus, Κ. (Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης,

- Τ., επιμ.), 1991
2. Media and society: a critical perspective/ Berger, A., 2007
  3. Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος/ Χατζησαββίδης, Σ., 1999.
  4. The newspaper and the historian/ Salmon, L., 1923.

iii. Ιστορία

1. Βυζαντινή Ανατολή και Λατινική Δύση/ Γιαννακόπουλος, Κ. Ι., 1966.
2. Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα/ Γιανναράς, Χ., 1999.
3. Νεοελληνικός διαφωτισμός/ Δημαράς, Κ. Θ., 2002.
4. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους / Παραρρηγόπουλος, Κ, 1957. (1^η έκδ. 1860-1874, 3 τόμ.)
5. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του ελληνισμού/ Θεοδωρακόπουλος, Ι. Ν., 1980.
6. Διπλωματική ιστορία της Ελλάδος 1821-1914/ Λάσκαρις, Σ. Θ., 1947.
7. Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας/ Σβορώνος, Ν., 1994.
8. 1821, ο πόλεμος της ελληνικής ανεξαρτησίας/ Woodhouse, C.M., 1978.
9. Victorian People/ Briggs, A., 1972.
10. Pax Britannica? / Chamberlain, M. E., 1988.
11. Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού/ Weber, M., 2006.
12. Το Ανατολικόν Ζήτημα 1800-1878/ Λάσκαρις, Μ. Θ. 1978-.
13. The eastern question 1774-1923/ Anderson, M. S., 1966.

iv. Ελληνική Διασπορά

1. Η ζωή μου/ Βικέλας, Δ., 1908.
2. Ο ελληνικός προεπαναστατικός τύπος, Βιέννη-Παρίσι/ Κουμαριανού Α., 1995
3. Η ιστορία του ελληνικού Τύπου/ Μάγερ, Κ., 1957-1959.
4. Οι Έλληνες στην Αγγλία/ Τσιμπιδάρος, Β., 1974.
5. Οι ρίζες του παροικιακού ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας/ Μεττής, Χ., 1998.

6. Ιστορία της εν Μαγκεστρία ελληνικής κοινότητας 1843-1966/ Φούγιας, Μ. 1968.
7. Hellenism in England/ Dowling T. & Fletcher E., 1915.

v. Στέφανος Ξένος

1. Ο Στέφανος Ξένος (1821-1894) και ο Βρετανικός Αστήρ/ Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, Β., 2003.
2. Στέφανος Ξένος/ Καυκαλίδης, Ζ., 1998.
3. Στέφανος Θ. Ξένος/ Φιλήμων, Τ., 1895.
4. Ο Στέφανος Ξένος και το ιστορικό μυθιστόρημα/ Ράδος, Κ., 1917.

vi. Βρετανικός Αστήρ

1. Ο Στέφανος Ξένος (1821-1894) και ο Βρετανικός Αστήρ/ Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, Β., 2003.

vii. Ψηφιοποίηση παλαιότυπων έργων

1. The Utah Digital Newspapers Project. *D-Lib Magazine*/ Arlitsch, K., Yapp L. & Edge K., 2003.
2. A project in the eLib programme: final report/ Internet Library of Early Journals, 1999.
3. Linking Article Parts for the Creation of a Newspaper Digital Library, S.L. Mantzaris, B. Gatos, N. Gouraros and S.J. Perantonis, 2000.
4. Newspapers of record in a digital age: from hot type to hot link/ Martin, E. S. & Hansen, K.A., 1998.

viii. Εισαγωγή στη φιλοσοφία του ανοιχτού κώδικα (open source)

1. Running Linux/ M. K. Dalheimer & M. Welsh, M., 2006.
2. The revenge of the hackers/ E. S. Raymond, 2000.
3. The cathedral and the bazaar/ E. S. Raymond, 2001.
4. The art of Unix programming. E.S. Raymond, 2003.
5. No Sir, no monopoly!: free software, a perspective/ R. Stallman, 2002.

2.2.2. Ποιοτική ανάλυση και ποσοτική απόδοση περιεχομένου.

Για την επεξεργασία του περιεχομένου της εφημερίδας «Βρετανικός Αστήρ» χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου και την ποσοτικής απόδοσης των κατηγοριών των πληροφοριακών αντικειμένων. Το «περιεχόμενο» σύμφωνα με τον Neuman (1997) αναφέρεται σε λέξεις, νοήματα, εικόνες, σύμβολα, άρθρα, ιδέες, θέματα και σε κάθε μήνυμα επικοινωνιακής φύσης, ενώ ως «κείμενο» νοείται κάθε γραπτό, οπτικό ή προφορικό μήνυμα που χρησιμοποιείται στην επικοινωνιακή διαδικασία (Neuman, 1997, σ. 272-273). Η ανάλυση περιεχομένου διεξάγεται με βάση τις τεχνικές ανάλυσης της επικοινωνίας με τη χρήση αντικειμενικών διαδικασιών περιγραφής του περιεχομένου των μηνυμάτων που αναδεικνύουν ενδεικτικά στοιχεία, τα οποία παράγουν τη γνώση σχετικά με τις συνθήκες παραγωγής και αποδοχής των μηνυμάτων (Bandin, 1977, σ. 21). Προσφέρεται επίσης, ως μέθοδος μελέτης των απόψεων ή των αντιλήψεων ενός ατόμου ή μιας κοινωνικής ομάδας, και είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, όταν επικεντρώνεται όχι στο πρόδηλο αλλά στο περιεχόμενο που λανθάνει ή υπονοείται.

Ανάλογα με το αντικείμενο που εξετάζεται η έρευνα της ανάλυσης περιεχομένου είναι λιγότερο ή περισσότερο ποιοτική ή ποσοτική. Η ποιοτική μέθοδος εστιάζει στη μελέτη των νοημάτων και των σημειωτικών στοιχείων που περιέχονται στον γραπτό ή προφορικό λόγο, ενώ η ποσοτική μέθοδος αφορά στην ποσοτική ταξινόμηση του περιεχομένου με βάση ορισμένο σύστημα κατηγοριών που σχεδιάστηκε για να αποδώσει αριθμητικά και στατιστικά στοιχεία (Riffe, Lacy, & Fico, 1998, σ. 2-4). Σύμφωνα με τον Neuendorf (2002), πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η ποιοτική ανάλυση υπερέρχει της ποσοτικής, καθώς χαρακτηρίζουν την ανάλυση περιεχομένου μέσω των στατιστικών μεθόδων ανεπαρκή για την κατανόηση των μηνυμάτων (Neuendorf, 2002, σ. 41; Newbold, Boyd-Barrett & Bulck, eds., 2002, σ. 90). Από τις παραγόμενες ποιοτικές και ποσοτικές ενδείξεις προκύπτουν τα χαρακτηριστικά του περιεχομένου της πηγής που εξετάζονται, οι αιτίες του περιεχομένου και οι συνέπειες του περιεχομένου (Φίλιας, 1998, σ. 197-204). Σε κάθε περίπτωση ο βασικός στόχος της ανάλυσης του περιεχομένου, είτε αυτή συντελείται με την απόδοση ποσοτικών στοιχείων, είτε με την επεξεργασία της νοηματικής ουσίας του περιεχομένου, είναι η σύνταξη μεταβλητών που θα διευκολύνει την πρόσβαση του αναγνώστη στο υλικό, ώστε να επιτυγχάνεται η συρροή της μέγιστης δυνατής πληροφορίας. Τα στάδια εφαρμογής της μεθόδου είναι:

1. Ο καθορισμός του αντικειμένου όπου εντοπίζονται οι πηγές ανάλυσης. Στην παρούσα έρευνα ως αντικείμενο επιλέγεται η εφημερίδα Βρετανικός Αστήρ και ως αντιπροσωπευτικό δείγμα αυτής επιλέγεται ο πρώτος τόμος που καλύπτει το έτος 1860 και περιέχει 25 τεύχη.
2. Ο καθορισμός της μονάδας ανάλυσης. Ως μονάδα ανάλυσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί η λέξη, η πρόταση, η παράγραφος, η σελίδα, το άρθρο, το θέμα, κ.ά. (Duvenger, 1990, σ. 88-89). Στην παρούσα έρευνα για την ποιοτική ανάλυση χρησιμοποιείται ως μονάδα τα δημοσιογραφικά δημοσιεύματα και η εικονογραφία, ενώ κατά την ποσοτική απόδοση μετρούνται οι σελίδες έκτασης του κειμένου και των εικονογραφιών και ο αριθμός των μεμονωμένων άρθρων και εικονογραφιών.
3. Η ταξινόμηση του υλικού σε κατηγορίες μονάδων ανάλυσης για τη συστηματική περιγραφή του. Στην παρούσα έρευνα οι κατηγορίες διαμορφώνονται ανάλογα με το θεματικό περιεχόμενο των μονάδων. Οι δύο σημαντικότερες θεματικές κατηγορίες (πολιτική και εμπόριο) εντάσσονται σε ευρύτερες χρονολογικές κατηγορίες που διαμορφώνονται ύστερα από το διαχωρισμό των τευχών σε πέντε ομάδες. Ειδικά για τη θεματική ενότητα των πολιτικών κειμένων ο όγκος των άρθρων είναι τόσο μεγάλος που κρίθηκε αναγκαίος ο χρονολογικός προσδιορισμός για την καλύτερη οργάνωση του περιεχομένου και την αρτιότερη κάλυψη των μηνυμάτων. Στην ποσοτική απόδοση τα πολιτικά άρθρα ομαδοποιούνται ανάλογα με τη χώρα αναφοράς τους.
4. Η ποσοτική και ποιοτική περιγραφή και ο σχολιασμός του περιεχομένου. Στην παρούσα έρευνα περιλαμβάνονται συμπεράσματα για κάθε θεματική κατηγορία πληροφοριακών αντικειμένων.

(Berelson, 1971; Duvenger, 1990)

Οι θεματικές κατηγορίες που αναπτύχθηκαν για την ομαδοποίηση των μονάδων ανάλυσης της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ* είναι:

ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

ΜΟΝΑΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	
Κείμενο	<u>9 Ιουλίου – 9 Αυγούστου 1860 (τ.1-5)</u> <u>16 Αυγούστου – 13 Σεπτεμβρίου 1860 (τ.6-10)</u> <u>20 Σεπτεμβρίου – 18 Οκτωβρίου 1860 (τ.11-15)</u> <u>25 Οκτωβρίου-15 Νοεμβρίου 1860 (τ. 16-20)</u> <u>22 Νοεμβρίου -27 Δεκεμβρίου 1860 (τ.21-25)</u>	Πολιτική
	<u>9 Ιουλίου – 9 Αυγούστου 1860 (τ.1-5)</u> <u>16 Αυγούστου – 13 Σεπτεμβρίου 1860 (τ.6-10)</u> <u>20 Σεπτεμβρίου – 18 Οκτωβρίου 1860 (τ.11-15)</u> <u>25 Οκτωβρίου-15 Νοεμβρίου 1860 (τ. 16-20)</u> <u>22 Νοεμβρίου -27 Δεκεμβρίου 1860 (τ.21-25)</u>	Εμπόριο
	Καλλιτεχνικά (Ωραίοι Τέχναι)	
	Αφιερώματα	
	Κοινωνικά	
	Εκπαιδευτικά	
	Διαφημίσεις	
Εικονογραφία	Πολιτική	
	Προσωπογραφίες	
	Κοινωνικές σκηνές	
	Διάφορα	

ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Σημ.: Αποδόθηκε ποσοτική περιγραφή και για το σύνολο των σελίδων των κειμένων σε σύγκριση με το σύνολο της έκτασης των εικονογραφιών για τον πρώτο τόμο (1860).

ΜΟΝΑΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ		ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
Κείμενο	Σελίδες	Πολιτική
		Εμπόριο
		Καλλιτεχνικά (Ωραίοι Τέχναι)
		Αφιερώματα
		Κοινωνικά
		Εκπαιδευτικά
		Διαφημίσεις

	Αριθμός άρθρων	Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Ιταλία, Ρωσία, Ελλάδα, Αμερική, Τουρκία, Ινδία, Κίνα, Νέα Ζηλανδία, Αυστραλία, Γερμανία, Νορβηγία, Μαυροβούνιο, Πρωσία, Αφρική, Βέλγιο, Πορτογαλία, Πολωνία, Σουηδία
Εικονογραφία	Αριθμός εικόνων	Πολιτική
		Προσωπογραφίες
		Κοινωνικές σκηνές
		Διάφορα

2.2.3. Μελέτη εφαρμογών ψηφιοποίησης: εθνικές και διεθνείς πρακτικές.

Η ηλεκτρονική αξιοποίηση περιεχομένου σχετίζεται άμεσα με τις τεχνικές εφαρμογές και τα υπολογιστικά συστήματα που επιτρέπουν την αυτόματη αντίληψη, την ανάκτηση και την παρουσίαση αρχείων με τον ίδιο τρόπο που ο άνθρωπος προσεγγίζει αυτό το περιεχόμενο (Yacoub, et al., 2005, σ. 197). Στις περιπτώσεις που το περιεχόμενο αναφέρεται σε δημοσιεύματα εφημερίδας, τότε η πρόκληση γίνεται περισσότερο ενδιαφέρουσα, καθώς το είδος του υλικού αυτού θεωρείται σύνθετο, ποικιλόμορφο και συγκεντρώνει τεράστιο όγκο πληροφοριών (Deegan, Steinvel, & King, 2002). Τις τελευταίες δεκαετίες, οι βιβλιοθήκες και άλλοι φορείς παιδείας και πολιτισμού αποφάσισαν να διαθέσουν ηλεκτρονικά τις συλλογές των έντυπων εφημερίδων και περιοδικών εκδόσεων που διατηρούσαν στους χώρους τους. Ο βασικός λόγος που οδήγησε στην απόφαση αυτή ήταν η διαπίστωση της ανάγκης άμεσης και ακριβούς πληροφόρησης για την αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση του ενδιαφερόμενου κοινού. Παράλληλα, τα περισσότερα κέντρα συλλογής και παροχής βιβλιακού και αρχειακού υλικού αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν προβλήματα χώρου φύλαξης και διάθεσης του υλικού τους καθώς και απασχόλησης προσωπικού για την επεξεργασία και τη συντήρηση της φυσικής μορφής των αντικειμένων. Οι προοπτικές εξέλιξης των νέων τεχνολογιών αποτελούν σημαντικό παράγοντα για τη θέσπιση έργων ψηφιοποίησης και ηλεκτρονικής διάθεσης τεκμηρίων. Τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό οι πρωτοβουλίες ανάλογων δράσεων αποτελούν βασική μέριμνα για την προσαρμογή των φορέων έντυπων συλλογών στις απαιτήσεις της διαδικτυακής εποχής.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας μελετήθηκαν οι ελληνικές εφαρμογές που υλοποιήθηκαν στα ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια, καθώς και σε άλλα ιδρύματα και φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού, ώστε να σκιαγραφηθούν οι ενέργειες και τα στάδια που απαιτούνται για τη διαχείριση και μετατροπή των έντυπων πηγών σε ψηφιακά πληροφοριακά αντικείμενα. Αναφέρονται εδώ ενδεικτικά ορισμένες από τις σημαντικότερες ψηφιακές ελληνικές συλλογές ιστορικών τεκμηρίων που αποτέλεσαν πρότυπα παραδείγματα ψηφιακών βάσεων δεδομένων:

1. **Ήλιος:** Αποθετήριο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

[<http://helios-eie.ekt.gr/EIE/>]

Περιέχει συλλογές τεκμηρίων που προέκυψαν από την ερευνητική και επιστημονική δραστηριότητα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Οι συλλογές αφορούν σε ερευνητικά αποτελέσματα, δημοσιεύσεις σε διεθνή περιοδικά, εργασίες ερευνητών, πρακτικά συνεδρίων, βιβλία, εκπαιδευτικό υλικό και αρχεία ήχου και εικόνας.

2. **Πανδέκτης:** Ψηφιακός Θησαυρός Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών [<http://pandektis.ekt.gr/dspace/>]

Περιλαμβάνει σημαντικές ψηφιακές συλλογές ελληνικής ιστορίας. Συγκεντρώνει τεκμήρια από Ινστιτούτα Νεοελληνικών Ερευνών, Βυζαντινών Ερευνών, και Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας. Στόχος του είναι η συγκρότηση ψηφιακού θησαυρού πρωτογενών τεκμηρίων ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού.

3. **The historical Review:** Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών

[<http://www.historicalreview.org/index.php/historicalReview>]

Περιέχει την ηλεκτρονική έκδοση του περιοδικού The historical Review/Le revue historique του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών.

4. **Ψηφιακή Βιβλιοθήκη:** Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Ιωαννίνων [<http://pc-3.lib.uoi.gr:8080/jspui/>]

Περιέχει συλλογές ιστορικών εφημερίδων περιοδικών και σπάνιων βιβλίων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Παρέχει επίσης πρόσβαση σε διατριβές και μεταπτυχιακές και διπλωματικές εργασίες που εκπονήθηκαν στις Σχολές του Πανεπιστημίου.

5. **Ανέμη:** Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών: Πανεπιστήμιο Κρήτης

[<http://anemi.lib.uoc.gr/>]

Περιέχει βιβλιογραφικές πληροφορίες και πλήρες κείμενο βιβλίων και άρθρων με έμφαση στο Νεοελληνικό Πολιτισμό. Πολλές από τις ψηφιοποιημένες εκδόσεις προέρχονται από τις συλλογές παλαιών και σπανίων τεκμηρίων της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης και συμπεριλαμβάνονται και έργα άλλων φορέων που συνεργάζονται με το ακαδημαϊκό ίδρυμα.

6. **Κοσμόπολις:** Πανεπιστήμιο Πατρών

[<http://xantho.lis.upatras.gr/kosmopolis/>]

Περιλαμβάνει το πλήρες κείμενο 14 φιλολογικών και λογοτεχνικών περιοδικών που κυκλοφόρησαν στο ελληνικό κράτος, αλλά και στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, από το 1834 ως το 1930. Η δράση υλοποιείται από τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πατρών σε συνεργασία με το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου, την Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (ΕΛΙΑ) και τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πατρών.

7. **Πλειάς:** ελληνικά περιοδικά 19^{ου} αιώνα: Πανεπιστήμιο Πατρών

[<http://xantho.lis.upatras.gr/pleias/>]

Η συλλογή Πλειάς αποτελεί τμήμα της ψηφιακής βιβλιοθήκης Κοσμόπολις του Πανεπιστημίου Πατρών. Περιέχει 32 ελληνικά περιοδικά του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.

8. **E-fimeris:** Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος

[<http://www.nlg.gr/digitalnewspapers/ns/main.html>]

Το πρόγραμμα e-fimeris περιλαμβάνει σε ψηφιοποιημένη μορφή ελληνικές εφημερίδες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος σε συνεργασία με τον Δημοσιογραφικό Οργανισμό Λαμπράκη έχει στόχο την αναζήτηση στο πλήρες κείμενο των εφημερίδων με αναζήτηση λέξεων-κλειδιών σε επιλεγμένο περιεχόμενο.

Όλες οι ιστορικές ψηφιακές συλλογές που αναφέρθηκαν παρέχουν αναζήτηση με συγγραφέα, τίτλο, θέμα και ημερομηνία έκδοσης. Τα αποτελέσματα ανακτώνται σε μορφή αρχείου .pdf, ώστε να μην είναι εφικτή η παρεμβολή και αλλοίωση του περιεχομένου των τεκμηρίων.

Αναφορικά με τις διεθνείς πρακτικές ψηφιοποίησης συλλογών, τα μεγαλύτερα έργα υλοποιούνται από τη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου (Library of Congress, <http://www.loc.gov/ndnp/>), από το Πανεπιστήμιο της Γιούτα (University of Utah, <http://digitalnewspapers.org/>), από τη Βρετανική Βιβλιοθήκη (British Library, <http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/news/newspdigproj/database/>), και από το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης στην Αγγλία (Oxford University, <http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/>). Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι είναι πολλές οι βιβλιοθήκες και τα ιδρύματα του εξωτερικού που επεξεργάζονται ηλεκτρονικά τις έντυπες συλλογές τους και παράγουν ψηφιακές βάσεις για την προβολή του υλικού τους. Τα τεχνικά εργαλεία έρευνας και ανάλυσης περιεχομένου παράγονται για να εξυπηρετήσουν κυρίως ξενόγλωσσο κείμενο (λατινογενείς γλώσσες) και κατ' επέκταση παραμετροποιούνται για εφαρμογές σε κείμενα άλλων αλφαβήτων. Η ελληνική ερευνητική κοινότητα παρακολουθεί την εξέλιξη των τεχνολογικών μέσων που συνάδουν με τις απαιτήσεις της ηλεκτρονικής διαχείρισης των ελληνικών πηγών και υιοθετεί επομένως με εύλογη χρονική διαφορά τις διεθνείς πρακτικές και πολιτικές ψηφιοποίησης εγγράφων, αρχείων και βιβλιακού υλικού. Τα βασικά στάδια υλοποίησης των έργων ψηφιοποίησης των φορέων σε Ελλάδα και εξωτερικό είναι:

- Μελέτη διεθνών πρακτικών και διερεύνηση απαιτήσεων χρηστών.
- Συγκέντρωση υλικού και ψηφιοποίηση.
- Καθορισμός μοντέλου λειτουργίας του αποθετηρίου.
- Επιλογή και παραμετροποίηση λογισμικού.
- Έλεγχος νομικού πλαισίου αναφορικά με τη διάθεση και πρόσβαση στο υλικό.
- Έναρξη λειτουργίας του αποθετηρίου.
- Αξιολόγηση και συλλογή στατιστικών στοιχείων.
- Προσθήκες τεκμηρίων και ορισμός πολιτικής ανάπτυξης.

3. Περιγραφή της δομής της διατριβής.

Για την αποτελεσματική πρόσβαση στις πληροφορίες της παρούσας διατριβής, περιγράφεται σε αυτό το κεφάλαιο η δομή του περιεχομένου της έρευνας. Αρχικά, η εργασία δομείται σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος, το οποίο περιλαμβάνει το παρόν κεφάλαιο και τα κεφάλαια της *Εισαγωγής* και *Μεθοδολογίας*, αφορά στην ανάλυση των ευρύτερων εννοιών και θεμάτων που σχετίζονται με το εξεταζόμενο αντικείμενο. Αναλύεται ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και ειδικά η σημαντικότητα της εφημερίδας ως έντυπη περιοδική πηγή δημόσιου ενδιαφέροντος. Καθορίζονται τα επικοινωνιακά μέσα του έντυπου Τύπου και η επεξεργασία αυτών από τους επιστημονικούς ερευνητές διαφόρων ειδικοτήτων και τους μελετητές. Παράλληλα, αναλύεται η θεωρητική προσέγγιση των σταδίων εφαρμογής της ηλεκτρονικής αξιοποίησης εφημερίδων από ελληνικές βιβλιοθήκες και άλλους φορείς παιδείας και πολιτισμού. Αναφορικά με το κεφάλαιο της Μεθοδολογίας, εξετάζονται οι ερευνητικές μέθοδοι που εφαρμόστηκαν για την πραγματοποίηση της διατριβής και οι βιβλιογραφικοί πόροι που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του γενικού θεματικού πλαισίου κάθε κεφαλαίου. Επίσης, καθορίζεται ο σκοπός της ανάπτυξης του θέματος και οι περιορισμοί που τέθηκαν κατά την πορεία της έρευνας.

Το δεύτερο μέρος της διατριβής αφορά στο χαρακτήρα και τη δράση των Ελλήνων στη Μεγάλη Βρετανία από τον 4^ο έως και τον 19^ο αιώνα. Περιγράφονται οι συνθήκες γέννησης της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου και οι παράγοντες που συντέλεσαν στην κορύφωση της ακμής της, κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Αναλύεται ο ρόλος των εκκλησιαστικών αρχών, των ελληνικών εμπορικών οίκων και των εκπαιδευτικών λειτουργιών που ενήργησαν προς όφελος της ελληνικής κοινότητας και ανέδειξαν το ελληνικό στοιχείο στην Αγγλία. Αναπτύσσονται επίσης θέματα σχετικά με τη δράση του παροικιακού ελληνισμού της Ευρώπης στον τομέα της τυπογραφίας με έμφαση στις προσπάθειες έκδοσης ελληνικής εφημερίδας στα μεγάλα κέντρα των ευρωπαϊκών χωρών. Κατ' επέκταση ιδιαίτερη μνεία γίνεται για το δημοσιογραφικό κλίμα σε Λονδίνο και Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα.

Το τρίτο μέρος επικεντρώνεται στην εφημερίδα *«Βρετανικός Αστήρ»*. Καθορίζεται ο ρόλος του ιδρυτή της εφημερίδας, Στέφανου Ξένου, στην ελληνική παροικία του Λονδίνου, καθώς επίσης και στόχοι της συγκρότησης και έκδοσης του *Βρετανικού Αστέρ*. Ακολουθεί η περιγραφή των χαρακτηριστικών της εφημερίδας

από άποψη πληροφοριακών στοιχείων και φυσικών και μορφικών γνωρισμάτων. Στα κεφάλαια 4, 5 και 6 αναλύεται η δομή και οι θεματικές ενότητες της ύλης της εφημερίδας και πραγματοποιείται ποιοτική ανάλυση και ποσοτική απόδοση των θεματικών κατηγοριών των δημοσιευμάτων. Το τελευταίο κεφάλαιο του τρίτου μέρους αναφέρεται στην κυκλοφορία και απήχηση της εφημερίδας τόσο εσωτερικά της Αγγλίας, όσο και στις περιοχές διακίνησης και διάθεσης των φύλλων.

Τα θέματα της αξιοποίησης του *Βρετανικού Αστήρα* μέσα από εφαρμογές ψηφιοποίησης αναλύονται στο τέταρτο μέρος της διατριβής. Τα κεφάλαια που απαρτίζουν το τμήμα αυτό αναφέρονται στους στόχους της ψηφιοποίησης, στους πόρους τεχνικών συστημάτων για την εκτέλεση του έργου και στα στάδια εφαρμογής της υλοποίησης της βάσης δεδομένων «Αστήρ». Το σύστημα αξιολογείται με βάση τα διαθέσιμα μέσα παραγωγής αποτελεσμάτων και καθορίζονται οι μελλοντικές ενέργειες για την ανάπτυξη και υποστήριξη των λειτουργιών εισαγωγής δεδομένων, επεξεργασίας αρχείων και ηλεκτρονικής διάθεσης στον τελικό ενδιαφερόμενο. Τέλος, ως επίλογος, παρέχονται τα συμπεράσματα της συνολικής έρευνας και προτείνονται μελλοντικοί τρόποι μελέτης και αξιοποίησης των ελληνικών παλαιότυπων εφημερίδων.

Η διατριβή περιέχει Παραρτήματα και γενική Βιβλιογραφία. Τα παραρτήματα περιλαμβάνουν εικόνες, πίνακες, και άλλα αρχεία τα οποία ήταν αδύνατο να συμπεριληφθούν ενδιάμεσα στο περιεχόμενο των κεφαλαίων, ενώ η τελική βιβλιογραφία συγκεντρώνει τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και συγγραφής της διατριβής. Το βιβλιογραφικό πρότυπο, σύμφωνα με το οποίο συντάχθηκαν οι παραπομπές εντός του κειμένου και οι τελικές αναφορές, είναι το *APA (American Psychological Association)*, η εφαρμογή του οποίου ενδείκνυται για επιστημονικές ακαδημαϊκές μελέτες και εργασίες (*American Psychological Association, 2010*).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΔΗΜΙΑ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ: Ο
ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕΧΡΙ
ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ**

1. Οι πρώτοι Έλληνες στη Μεγάλη Βρετανία: 4^{ος} αιώνας π.Χ.-14^{ος} αιώνας μ.Χ.

Η σχέση των Ελλήνων με τις Βρετανικές Νήσους χρονολογείται από τον 4^ο αιώνα π.Χ., όταν ο Πυθέας, τολμηρός εξερευνητής και θαλασσοπόρος, μαθηματικός και αστρονόμος, εντόπισε και περιηγήθηκε τα νησιά αυτά. Οι ταξιδιωτικές του εντυπώσεις σε έργα του ίδιου δεν σώζονται σήμερα, όμως από μεταγενέστερες αναφορές και σύμφωνα με τον ιστορικό Thomas Carlyle (1795-1881)¹, πληροφορούμαστε ότι το ταξίδι του Πυθέα προς τη Βρετανία παρακινήθηκε πιθανόν από εμπόρους της εποχής, οι οποίοι παρήγγειλαν στον Πυθέα να ανακαλύψει τις χώρες από όπου προέρχονταν τα εμπορικά αγαθά και ιδιαίτερα ο κασσίτερος (Καράλης, 1894, σ. 359). Το ταξίδι του Πυθέα ξεκίνησε από τη γενέτειρά του, τη Μασσαλία, ελληνική αποικία και γνωστό εμπορικό κέντρο της εποχής. Συνέχισε δε προς τα βορειοδυτικά παράλια της Γαλατίας και από εκεί κατευθύνθηκε προς τη Βρετανία. Μόλις έφτασε στο χερσαίο έδαφος στα νοτιοανατολικά της Βρετανίας, ονόμασε τη νέα αυτή γη *Cantium* (το σημερινό Kent). Από το Κάντιο περπάτησε τη Βρετανία προς τα δυτικά και κατόπιν βόρεια. Το βορειότερο σημείο το οποίο είδε και περιέγραψε είναι οι περιοχές των Ορκάδων, τα οποία σήμερα αποκαλούνται *Orkey Islands*. Ο Πυθέας θεωρείται ότι είναι ο πρώτος άνθρωπος που ανακάλυψε τις Βρετανικές Νήσους και τις αρκτικές χώρες και δικαίως χαρακτηρίστηκε από τον καθηγητή Rhys ο πλέον ατρόμητος εξερευνητής του αρχαίου και νέου κόσμου (Rhys, 1884, σ. 6). Σημαντικές αναφορές στον Πυθέα σώζονται στα έργα του Έλληνα γεωγράφου Στράβωνα (65 π.Χ.- μετά το 23 μ.Χ.).

Σύμφωνα με τον Πλούταρχο και με βάση αρχαιολογικά ευρήματα που ανασύρθηκαν και καταγράφηκαν διαπιστώνεται ότι κατά τον 1^ο και 2^ο αιώνα μ.Χ., υπήρξε έντονη ελληνική δραστηριότητα στη Βρετανία. Πολλοί Έλληνες συμμετείχαν ως στρατιώτες σε λεγεώνες των Ρωμαίων στη Βρετανία, άλλοι ήταν δούλοι ή τεχνίτες, υπήρχαν μάλιστα αρκετοί Έλληνες γιατροί και ιερομάντις. Την ίδια εποχή βρίσκεται στη Βρετανία ένας από τους εβδομήντα Αποστόλους που κήρυξε εκεί τον χριστιανισμό, τον Αριστόβουλο τον Κύπριο. Ο Αριστόβουλος χειροτονήθηκε Επίσκοπος Βρετανίας από το Απόστολο Παύλο και υπήρξε ο πρώτος που κήρυξε τον Χριστιανισμό στη Βρετανική νήσο (Μεττής, 1998, σ. 27).

¹ Βρετανός δοκιμογράφος και ιστορικός. Δίδαξε κατά την Βικτοριανή εποχή (1837-1901). Βλ. Kaplan, F. (1993). *Thomas Carlyle: a biography*. Berkeley: University of California Press.

Η διάδοση της πίστης για την ενίσχυση της πρώιμης ανατολικής εκκλησίας αποτέλεσε βασική επιδίωξη και για τον Κωνσταντίνο Α' τον Μέγα, γιο της Αγίας Ελένης, ο οποίος ανακηρύχθηκε αυτοκράτορας Βρετανίας και Γαλατίας το 306. Συνεπώς, ο χριστιανισμός εισέβαλε όλο και περισσότερο στη Βρετανία κυρίως μέσω της ιρλανδικής γεωγραφικής περιφέρειας και μέσω των Ελλήνων της Μικράς Ασίας που εκτελούσαν χριστιανικές αποστολές. Το φαινόμενο μάλιστα ήταν τόσο έντονο που προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των ιρλανδικών μοναστηριών, όταν διαπίστωσαν ότι η διδασκαλία της φιλοσοφίας των Ελλήνων Πατέρων ήταν περισσότερο αρεστή από αυτή των Ρωμαίων (Dowling & Fletcher, 1915, σ. 24-25).

Από τις ημέρες του Αριστόβουλου του Κυπρίου θα περάσουν έξι περίπου αιώνες, για να εντοπιστεί στη Βρετανία ένας άλλος πολύ σημαντικός Έλληνας, ο μοναχός Θεόδωρος από την Ταρσό της Μικράς Ασίας. Χάρη στις ενέργειες του Θεόδωρου εκ Ταρσού ιδρύθηκε και καθιερώθηκε η εκκλησία της Αγγλίας όπως υπάρχει μέχρι σήμερα. Το 668 ίδρυσε Αρχιεπισκοπή στο *Canterbury*, όπου ορίστηκε ο ίδιος ο πρώτος Αρχιεπίσκοπος. Ο Θεόδωρος αγωνίστηκε και πέτυχε την εδραίωση του χριστιανισμού στη χώρα των αγγλοσαξόνων και επέφερε τη συγχώνευση των διαφόρων ανεξαρτήτων αντιμαχόμενων κρατιδίων, ώστε να θεσπίσει μια κοινή και ενιαία εθνική και εκκλησιαστική οντότητα (Μεττής, 1998, σ. 29).

Εκτός από τον εκκλησιαστικό του ζήλο και την προσφορά του στην Εκκλησία της Αγγλίας, ο Αρχιεπίσκοπος Θεόδωρος αφιέρωσε ένα μεγάλο μέρος της ζωής του στην πνευματική αναγέννηση των ανθρώπων, προσφέροντας απλόχερα τις γνώσεις του και εξυψώνοντας την αξία της γνώσης και της μάθησης. Δίπλα σε κάθε εκκλησία που θεμελίωνε φρόντιζε να δημιουργεί και ένα σχολείο. Κάθε μοναστήρι διατηρούσε και ιεροδιδασκαλείο. Διεξαγόταν διδασκαλία ακόμα και σε γυναικεία μοναστήρια. Η δράση του αυτή οδήγησε στη θεμελίωση της αγγλικής επιστημοσύνης και η Ιστορία δικαίως του απένειμε τον τίτλο του «πατέρα της αγγλο-σαξονικής πραγματείας» (Dowling & Fletcher, 1915, σ. 32). Το πιο γνωστό σχολείο που ίδρυσε λειτούργησε στο *St. Augustine's Monastery*, στο *Canterbury* και αποτέλεσε την πρώτη έδρα ελληνικών σπουδών στην Αγγλία. Εκεί συγκεντρωνόταν καθημερινά πλήθος κόσμου για να ακούσει και να λάβει την πολυσχιδή γνώση και διδασκαλία του Θεόδωρου, η οποία κάλυπτε τα γνωστικά αντικείμενα της εκκλησιαστικής ποίησης, της αστρονομίας, της αριθμητικής, της μουσικής, της λογικής, της φιλοσοφίας ακόμα και της ιατρικής. Παράλληλα, ο Θεόδωρος ίδρυσε και υποστήριξε έμπρακτα ένα παρόμοιο σχολείο στο *Greek-lade* (κατ' άλλους: *Cricklade*, *Crekelade*, *Crecanford*,

Criegelade, Crecagelade και Grekislade) του *Wiltshire* (Britton, 1821, σ. 75; Grant, 1811, σ. 60-61). Εκεί άκμασαν σχολεία, τα οποία αποτέλεσαν τους πιο σημαντικούς φορείς διάδοσης του ελληνικού ιδεώδους. Ένα από τα πιο αξιόλογα έργα του Αρχιεπισκόπου Θεόδωρου ήταν και η ίδρυση της πρώτης βιβλιοθήκης της Αγγλίας στο μοναστήρι *St. Augustine στο Canterbury*. Εκεί, ο ίδιος κατέθεσε ένα μεγάλο αριθμό έργων συμπεριλαμβανομένου και ενός αντιτύπου του έργου του Ομήρου (Britton, 1821, σ. 75). Για τη συνολική του δράση και την ακεραιότητα του χαρακτήρα του ο Θεόδωρος δικαίως θεωρείται ο πρώτος ευεργέτης της Βρετανίας, φέροντας τον τίτλο του *Πριμάτου πάσης Αγγλίας*. Πέθανε στις 19 Σεπτεμβρίου 690 (Μεττής, 1998, σ. 31).

2. Οι Έλληνες της Μεγάλης Βρετανίας αναζητούν την ταυτότητά τους μέσα από την Ανατολική Εκκλησία: 15^{ος}-16^{ος} αιώνας.

Για τους αιώνες που ακολούθησαν, από τον 2^ο μέχρι το τέλος του 14^{ου} αιώνα, δεν υπάρχουν ιστορικά τεκμηριωμένες πληροφορίες για την κίνηση Ελλήνων στις Βρετανικές Νήσους. Οι σχέσεις του Βυζαντίου με τη Δύση και ειδικά με την Αγγλία αρχίζουν να διαφαίνονται στις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Περί τα 1400, ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, διαπιστώνοντας την ισχυρή απειλή των Οθωμανών για την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, αλλά και την επικείμενη συρρίκνωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αποφάσισε να επισκεφτεί τη Δύση, προκειμένου να εξασφαλίσει την υποστήριξη και εύνοια των δυτικών για τη διάσωση των βυζαντικών περιφερειών. Το 1399 μεταβαίνει στη Βενετία, κατόπιν επισκέπτεται το Παρίσι και το 1400 φτάνει στην Αγγλία. Εκεί δέχτηκε θερμή φιλοξενία από τον βασιλιά της χώρας Ερρίκο Δ΄ και απέσπασε πολλές υποσχέσεις για μελλοντική υποστήριξη.

Ο θαυμασμός που έτρεφαν οι δυτικές χώρες για τον πλούτο και την ομορφιά της Κωνσταντινούπολης κατά τον 15^ο αιώνα ήταν έκδηλος. Όταν όμως έφτασε η ημέρα της υποδούλωσής της στον Μωάμεθ τον κατακτητή στις 29 Μαΐου 1453, ο θαυμασμός των δυτικών δεν αποδείχτηκε αρκετός για να την προστατεύσουν από την καταστροφή. Όπως φάνηκε, η αιώνια αυτή πόλη, η βασίλισσα των πόλεων, όπως την αποκαλούσαν, δεν είχε κερδίσει πραγματικά την εύνοια και την υποστήριξη του δυτικού κόσμου.

Αν επιχειρήσει κάποιος να εξηγήσει πού οφείλεται η απάθεια που επέδειξαν οι δυτικές χριστιανικές χώρες απέναντι στην πολιορκία που δέχτηκε η Κωνσταντινούπολη και γενικότερα απέναντι στον ελληνισμό της εποχής, θα κατέληγε στους δύο παρακάτω λόγους. Ο πρώτος λόγος αφορά στη στάση των ορθόδοξων πληθυσμών της Ανατολής, οι οποίοι αρνήθηκαν αφενός να υποταγούν στον Πάπα και αφετέρου να αντισταθούν σθεναρά στους Τούρκους. Με τη στάση αυτή οι ορθόδοξοι πληθυσμοί δήλωσαν αμέσως ότι δεν πρόκειται να ωφελήσουν τους διάφορους ηγεμόνες -τυράννους τους, αντιτασσόμενοι στους Τούρκους. Οι δυτικοί συγγραφείς επέκριναν ανοιχτά τις προθέσεις των λαών της Ανατολής χαρακτηρίζοντας τη συλλογική αυτή στάση ως δείγμα έλλειψης πατριωτισμού. Κατά συνέπεια, η Δύση αποστασιοποιήθηκε εμφανώς από τα γεγονότα που εξελίσσονταν

στις χώρες της Ανατολής. Ο δεύτερος λόγος αφορά στην πλήρη άγνοια που χαρακτήριζε τους δυτικούς στα ζητήματα ιστορίας. Οι Τούρκοι επωφελήθηκαν της άγνοιας αυτής και πέρασαν την πεποίθηση στους δυτικούς, ότι κατακτητές της πατρίδας τους υπήρξαν οι Έλληνες και συνεπώς τη δεδομένη στιγμή οι Τούρκοι επιχειρούσαν να ανακτήσουν τις χαμένες πατρίδες τους (Μεττής, 1998, σ. 33).

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453) επέφερε ένα μεγάλο ρεύμα Ελλήνων προσφύγων και μεταναστών στις χώρες του δυτικού ευρωπαϊκού κόσμου. Μέχρι τις αρχές του 16^{ου} αιώνα πολλές χώρες, επέτρεπαν την προσέλευση των Ελλήνων που κατέφευγαν εκεί με την επιθυμία να μορφωθούν και να σπουδάσουν. Η βασική επιδίωξη πολλών μεταναστών και προσφύγων ήταν να καταφέρουν να αποκτήσουν τα απαραίτητα πνευματικά εφόδια, ώστε να επιστρέψουν στην πατρίδα τους και να διαδώσουν τα φώτα τους και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό στον υπόδουλο ελληνισμό. Η τάση αυτή συνέβαλε στην άνθηση των ελληνικών σπουδών και της ελληνικής φιλοσοφίας στα κέντρα-πόλεις των ευρωπαϊκών χωρών. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι όσοι επιθυμούσαν να σπουδάσουν και να ανέλθουν την κοινωνική κλίμακα έπρεπε να ενταχθούν στα ιερατικά ιδρύματα, ώστε μελλοντικά να αναλάβουν θέσεις κληρικού ή καθηγητή στα λίγα σχολεία που λειτουργούσαν, ως επί το πλείστον, υπό την καθοδήγηση και τον άμεσο έλεγχο της εκκλησίας. (Μεττής, 1998, σ. 61). Στα μέσα του 15^{ου} αιώνα βρίσκεται στην Αγγλία ο Ιωάννης Αργυρόπουλος (1415-1487), βυζαντινός φιλόσοφος και ακαδημαϊκός και ο Ανδρόνικος Καλλίστος (1400-1486), καθηγητής της ελληνικής λογοτεχνίας. Η παραμονή τους όμως στη Βρετανία ήταν μικρής διάρκειας λόγω των ασυνήθιστων για αυτούς κλιματολογικών συνθηκών (Runciman, 1968, σ. 289), που κατέστησαν αναγκαία την επιστροφή τους στην Ελλάδα.

Το τέλος της Βυζαντινής Ελληνικής Αυτοκρατορίας επήλθε με την άλωση της Κωνσταντινούπολης και τη σταδιακή κατάκτηση της ηπειρωτικής Ελλάδας μέχρι το 1460. Κατά συνέπεια, επήλθε και το τέλος των βυζαντινών αυτοκρατόρων και της δυναστείας των Παλαιολόγων. Ο Θεόδωρος Παλαιολόγος ήταν ένας από τους απογόνους του αυτοκρατορικού οίκου των Παλαιολόγων που αποφάσισε να μεταναστεύσει στη Βρετανία. Έφτασε στα βρετανικά εδάφη στα τέλη του 16^{ου} αιώνα και σταδιοδρόμησε στα στρατιωτικά τάγματα, ως μισθοφόρος.

Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι την ίδια εποχή, ένας μεγάλος αριθμός Ελλήνων μεταναστών υπηρέτησαν ως μισθοφόροι στους στρατούς των διαφόρων ηγεμόνων της Δύσης. Το σώμα των Ελλήνων στρατιωτών που εγκαταστάθηκαν στην

Αγγλία αποκαλούνταν “Stratiotti” (κατ’ άλλους Stradioti ή estradiot) και πολλοί από αυτούς κατάγονταν από την Πελοπόννησο (Μεττής, 1998, σ. 44-45). Ήταν άνθρωποι, οι οποίοι διωκόμενοι από τον τουρκικό ζυγό ήρθαν σε μια νέα πατρίδα και πολέμησαν για αυτή. Όμως, με το πέρας των πολέμων στην Αγγλία, οι Έλληνες stratiotti δεν επέστρεψαν στην Ελλάδα, η οποία ήταν ακόμα κάτω από τον τουρκικό ζυγό, αλλά προσπάθησαν να ενσωματωθούν στην αγγλική κοινωνία και να επιβιώσουν με κάθε τρόπο. Το γεγονός αυτό σχολιάζουν μελετητές και ιστορικοί της εποχής, οι οποίοι διατύπωσαν επικριτικές περιγραφές για το χαρακτήρα των Ελλήνων που βρίσκονταν εκείνη την εποχή στην Αγγλία. Σύμφωνα με την άποψη του Sir Steven Runciman², οι περισσότεροι Έλληνες ήταν ταραχώδεις και λωποδύτες. Ανάμεσα σε αυτούς μάλιστα, συγκαταλέγει και τον περιηγητή Νίκανδρο Νούκιο τον Κερκυραίο (Runciman, 1968, σ. 289), γεγονός που προκαλεί έκπληξη καθώς το ιστορικό έργο που άφησε ο Νούκιος ως παρακαταθήκη αξιολογείται ανεκτίμητο και σε καμία περίπτωση η δράση του δεν αποδεικνύει χαρακτήρα ανθρώπου ατίθασου ή κλέφτη.

Επικεφαλής του ελληνικού στρατιωτικού σώματος, των stratiotti, στην Αγγλία ήταν ο στρατηγός Θωμάς ο Αργεΐος (16^{ος} αι.). Υπηρέτησε στο πλευρό του βασιλιά της Βρετανίας Ερρίκου Η’ κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιθέσεων εναντίον της Σκωτίας και Γαλλίας. Για τον περίφημο αυτόν άνδρα και τις νικηφόρες επιδρομές του παρέχονται πληροφορίες από το έργο του Νίκανδρου Νούκιου. Ο Νούκιος αναφέρεται με έμφαση στην ανδρεία του Θωμά του Αργεΐου και στην ικανότητά του ως στρατηγός να διατηρεί ακμαίο το ηθικό των στρατιωτών του εκφωνώντας λόγους που θύμιζαν Θουκυδίδη και ως προς τη γλώσσα και ως προς τα υψηλόφρονα νοήματα (Μουστοξύδης, 1856, σ. 217-225).

Η σχέση όμως του Νούκιου με τη Βρετανία δεν περιορίζεται στις αναφορές του για τον Θωμά τον Αργεΐο. Το 1545 ο Νίκανδρος Νούκιος όντας στις υπηρεσίες του Gerard Veltwick³ επισκέφτηκε την Αγγλία και ακολούθησε τον Ερρίκο Η’ (1509-1547) στις εκστρατείες που επιχείρησε εναντίον της Σκωτίας και Γαλλίας (Brown, 1970, σ. 60). Ως αυτόπτης και αυτόκοος μάρτυρας των στρατιωτικών επιχειρήσεων ο Νούκιος κατέγραψε τις εντυπώσεις του από την παραμονή του στη Βρετανία στο

² Ο Sir James Cochran Stevenson Runciman (1903-2000) ήταν Βρετανός ιστορικός και μελετητής των βυζαντινών χρόνων.

³ Ο Gerard Veltwick ή Veltuyckus ήταν πρέσβης του Αυτοκράτορα Καρόλου Ε’ στην Οθωμανική Πύλη του Σουλτάνου Solyman το 1545.

έργο του «Αποδημίες»⁴. Κατά την παραμονή του στην Αγγλία μελέτησε τον τρόπο ζωής των κατοίκων της δυτικής Ευρώπης, που ήταν άγνωστος μέχρι τότε για τους Έλληνες, και κατέγραψε τη φιλοσοφία της νέας θρησκείας του προτεσταντισμού, η οποία είχε προκαλέσει μεγάλες μεταρρυθμίσεις στην Αγγλία του Ερρίκου Η΄. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι ο Νίκανδρος Νούκιος υπήρξε ο πρώτος μετά τον Πυθέα, τον Μασσαλιώτη που δημοσίευσε τις εντυπώσεις του από την Αγγλία, όπως υποστηρίζει ο Γιώργος Σεφέρης, ερμηνευτής της ιστορίας του νέου ελληνισμού. Ο Σεφέρης προσθέτει ότι το έργο του λόγιου Νίκανδρου Νούκιου είναι ανεκτίμητο κυρίως, γιατί αποτελεί την *«ιστορία μιας ορισμένης ψυχολογίας, μιας ελληνικής συμπεριφοράς που θα παίζει αργότερα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των σημερινών Ελλήνων»* (Μεττής, 1998, σ. 52).

---

⁴ Τίτλος: «*Νουκίου του Νικάνδρου αποδημιών βιβλία τρία*». Τα πρώτα δύο βιβλία μεταφράστηκαν και δημοσιεύτηκαν από τον J. A. Cramer (University of Oxford, England), ενώ από το τρίτο βιβλίο εκδόθηκαν τα κεφάλαια 78-83 το 1865 στην Κέρκυρα από τον Μ. Μουστοξύζη.

3. Η γέννηση της ελληνικής παροικίας στη Μεγάλη Βρετανία: 17^{ος}-19^{ος} αιώνας.

Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα διακρίνεται στην Αγγλία η παρουσία τριών σημαντικών προσωπικοτήτων. Ο πρώτος είναι ο Χριστόφορος Άγγελος (1575-1638), ιερωμένος και μόνιμος κάτοικος Λονδίνου, απομακρύνθηκε, ύστερα από διαταγή του Τούρκου κυβερνήτη με την κατηγορία ότι ενεργούσε ως κατάσκοπος των ισπανικών αρχών (Runciman, 1968, σ. 293). Ο Άγγελος κατέφυγε στη Δύση και έφτασε στην Αγγλία για να συνεχίσει τις σπουδές του στο Cambridge. Από τις συστατικές επιστολές που φαίνεται να συντάζαν επίσκοποι και ιερείς από την Πελοπόννησο και που κατέθεσε ο ίδιος στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αγγλίας διαπιστώνεται ότι ανήκε στην «Τάξη του Βασιλείου του Μεγάλου» (Μεττής, 1998, σ. 65), ένα ορθόδοξο μοναχικό τάγμα που είχε την έδρα του στην Ελλάδα. Το 1617 ο Άγγελος τύπωσε το έργο του «Πόνησις»⁵, όπου περιγράφει τα βασανιστήρια που υπόμεινε από τους Τούρκους. Το έργο γράφτηκε αρχικά στην ελληνική γλώσσα και αργότερα μεταφράστηκε στην αγγλική, ενώ περιέχει και σχέδια (υπό την μορφή της εικονογράφησης) που εκπόνησε ο ίδιος. Αποτελεί μάλιστα, το πρώτο εικονογραφημένο βιβλίο που τυπώθηκε στα τυπογραφεία της Οξφόρδης (Μεττής, 1998, σ. 66). Ο Χριστόφορος Άγγελος παρέμεινε στη Βρετανία και δίδαξε ελληνικά στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, όπου και πέθανε το 1638.

Την ίδια χρονιά που ο Άγγελος εξέδωσε το έργο του «Πόνησις», ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας και αργότερα Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος Λούκαρης (1572-1637), αποφάσισε να στείλει για θεολογικές σπουδές στην Αγγλία τον Μητροφάνη Κριτόπουλο (1589-1639) από την Βέροια της Μακεδονίας. Ο Κύριλλος Λούκαρης γνώρισε τον Μητροφάνη Κριτόπουλο το 1613 στο Άγιον Όρος και θαύμασε την πνευματική του καλλιέργεια (Runciman, 1968, σ. 294). Βασική επιδίωξη του Λούκαρη ήταν η παιδεία του κλήρου του και η προστασία της ορθοδοξίας από τους εχθρούς της, κυρίως τους Ιησουίτες. Υποστήριξε θερμά τη φιλία του με τον Αρχιεπίσκοπο του Canterbury George Abbot (1611-1633) και τον William Laud (1633-1645), προκαθήμενοι της αγγλικανικής εκκλησίας, επειδή είχε απόλυτη ανάγκη την εύνοιά τους και την οικονομική τους βοήθεια. Γενικότερα, η ορθόδοξη

⁵ Τίτλος: «Πόνησις Χριστόφορου του Αγγέλου, Έλληνας του πολλών πληγών, και Μαστίγων γευσαμένου αδικώς παρά των Τούρκων δια την εις Χριστόν Πίστιν, Christopher Angell, Grecian, who tasted of many stripes and torments inflicted by the Turkes for the faith he had in Christ Jesus», Oxford printed by John Lichfeild, and William Wrench, Printers to the famous Universitie, 1617.

εκκλησία διεκδικούσε φανερά την υποστήριξη της αγγλικανικής εκκλησίας στη μόρφωση και την παιδεία του ορθόδοξου κλήρου, ο οποίος έπρεπε να είναι σε θέση να διαδώσει τα χριστιανικά ήθη στα μεγάλα κέντρα της Ευρώπης. Στην επιστολή που έστειλε ο Λούκαρης στον Αρχιεπίσκοπο του Canterbury George Abbot το 1616 αιτείται την αποδοχή του απεσταλμένου του, Μητροφάνη Κριτόπουλου, στην Αγγλία, για να λάβει τη χριστιανική μόρφωση και να αποκτήσει βαθύ χριστιανικό ήθος (Μαζαράκης, 1884, σ. 30). Η ενέργεια του Λούκαρη να στείλει τον εκλεκτό του κληρικό στην κοινωνία της αγγλικανικής εκκλησίας υποδηλώνει και την επιθυμία του να λαμβάνει πληροφορίες για τη στάση και τις διαθέσεις της αγγλικανικής εκκλησίας έναντι της ορθόδοξης με απώτερο στόχο να αξιολογήσει τις συνθήκες, ώστε να διαπραγματεύεται ανάλογα τα συμφέροντα του Πατριαρχείου με την ισχυρή Αγγλία (Μαζαράκης, 1884, σ. 32-33).

Ο Αρχιεπίσκοπος του Canterbury George Abbot ανταποκρίθηκε θετικά στην επιστολή του Λούκαρη. Ο Μητροφάνης Κριτόπουλος έφτασε στην Οξφόρδη το 1617. Κατά τα χρόνια φοίτησης στα εκπαιδευτήρια της Οξφόρδης συναναστράφηκε με λόγιους επιστήμονες της εποχής, οι οποίοι εξέφραζαν επαινετικά σχόλια για το χαρακτήρα του και τις αρχές του (Marshall, 1926, σ. 187-189). Ορισμένοι από αυτούς ήταν ο μαθηματικός Henry Briggs (1561-1630), ο θεολόγος και Αρχιεπίσκοπος του Worcester John Prideaux (1578-1650), ο αστρονόμος και φυσικός John Bainbridge (1582-1643) και ο φιλόλογος Robert Burton (1577-1640). Ο Κριτόπουλος φαίνεται ότι είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις και με τον Χριστόφορο Άγγελο, ο οποίος δίδασκε ελληνικά στην Οξφόρδη και ο οποίος τον βοήθησε να βελτιώσει τις γνώσεις του πάνω στην ελληνική γλώσσα. (Μαζαράκης, 1884, σ. 34). Στα επόμενα χρόνια όμως, γύρω στο 1625 και σύμφωνα με την αλληλογραφία του αρχιεπισκόπου Abbot με τον Άγγλο πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Thomas Roe, η στάση του Abbot απέναντι στον Μητροφάνη Κριτόπουλο ήταν έκδηλα αρνητική. Τον χαρακτήρισε εριστικό, σπάταλο και δολοπλόκο. Υποστηρίξε ότι επιδίωκε επαφές με ανθρώπους του βασιλικού κύκλου, οι οποίοι πρόσκεινταν εχθρικά στον Abbot και την αυλή του. Άφησε, επίσης, αιχμές για κακές συναναστροφές του Κριτόπουλου με άλλους Έλληνες «απατεώνας και τυχοδιώκτας» (Μεττής, 1998, σ. 89), οι οποίοι, σύμφωνα με τον Μαζαράκη (Μαζαράκης, 1884, σ. 38), ενδέχεται να ήταν ο Χριστόφορος Άγγελος και ο Κεφαλονίτης Νικόδημος Μεταξάς. Ύστερα από αυτές τις εξελίξεις οι σχέσεις του αρχιεπισκόπου Abbot και του Κύριλλου Λούκαρη κλονίστηκαν σοβαρά και άρχισαν οι πρώτες ρήξεις μεταξύ του Πατριαρχείου Αλεξάνδρειας και της Αρχιεπισκοπής του

Canterbury. Ο Κριτόπουλος εγκατέλειψε την Αγγλία και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη το 1629 μέσω Γερμανίας, Ελβετίας και Ιταλίας, όπου και δίδαξε με μεγάλη επιτυχία (Runciman, 1968 σ. 295). Το 1636 χειροτονήθηκε Πατριάρχης Αλεξανδρείας.

Αναφορικά με την περίπτωση του Κεφαλλονίτη Νικόδημου Μεταξά (1585-1646) (Μεταξάς, 1893 σ. 32) είναι γνωστό ότι η σχέση του με τη Βρετανία υπήρξε σύντομη αλλά πολύ σημαντική. Ο Νικόδημος Μεταξάς έφτασε στην Αγγλία μεταξύ 1620 και 1623 για να συνεταιριστεί με τον αδερφό του Ιάκωβο, ο οποίος ήταν έμπορος (Μεττής, 1998, σ. 92). Ο Νικόδημος αντιλήφθηκε σύντομα το φτωχό πνευματικό επίπεδο των Ελλήνων και αποφάσισε να συμβάλει στην παιδεία των Ελλήνων και να οργανώσει ελληνικό τυπογραφείο στο Λονδίνο. Με την υποστήριξη του αδερφού του Ιακώβου αγόρασε την επιχείρηση και ασχολήθηκε με την τυπογραφία μέχρι το 1627 (Μεττής, 1998 σ. 95; Σάθας, 1868, σ. 275). Το τυπογραφείο του Μεταξά δεν έλαβε την αναμενόμενη ανανταπόκριση από τους Έλληνες της Αγγλίας. Όταν ο ίδιος διαπίστωσε ότι δεν ήταν δυνατό να αφυπνίσει το ελληνικό έθνος διατηρώντας την επιχείρησή του στο Λονδίνο, αποφάσισε να αποταθεί στον Κύριλλο Λούκαρη, Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, και να ζητήσει τη μεταφορά του τυπογραφείου του στην Πόλη. Ο Λούκαρης δέχτηκε να βοηθήσει τον Νικόδημο Μεταξά και έτσι το τυπογραφείο μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1627.

Η διάθεση του Κύριλλου Λούκαρη να βοηθήσει τον Μεταξά δεν ήταν βεβαίως τυχαία. Η θερμή επιθυμία του πρώτου να οργανώσει την εκπαίδευση και να συγκεντρώσει στην Κωνσταντινούπολη ό,τι καλό είχε να επιδείξει ο ελληνισμός στα γράμματα (Δημαράς, 1985, σ. 57) αποτελούσε βασική προτεραιότητα. Ο Λούκαρης συνέβαλε σημαντικά στο στήσιμο του τυπογραφείου και όρισε διευθυντή τον Νικόδημο Μεταξά, στο πρόσωπο του οποίου συνάντησε ένα σύμμαχο ικανό να ιδρύσει ένα ισχυρό ελληνικό ορθόδοξο τυπογραφείο. Η σύνταξη και η έκδοση των θεολογικών συγγραμμάτων από τυπογραφεία ανατολικά ορθόδοξα, αντί αυτών του Λονδίνου ή της Ολλανδίας, ήταν πολύ σημαντικό γεγονός και ενίσχυε τη δύναμη της εκκλησίας. Όπως φαίνεται και ο Νικόδημος Μεταξάς διακατεχόταν από τα ίδια αντιπαλικά αισθήματα (Μεττής, 1998, σ. 95). Η αρχική επιθυμία του Λούκαρη ήταν το τυπογραφείο να στεγαστεί εσωτερικά της αγγλικής πρεσβείας, ώστε να διασφαλίσει την προστασία του από τις επιδρομές των Τούρκων, αλλά ύστερα από την αντιδραστική παρεμβολή του Άγγλου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Sir

Thomas Roe⁶, ενοικιάστηκε ξεχωριστός χώρος κοντά στη κτήριο της πρεσβείας (Σάθας, 1868, σ. 276). Υπήρξε το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο στα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ως εκ τούτου αποτέλεσε μεγάλη απειλή για τους Ρωμαιοκαθολικούς που επεδίωκαν τον εκλατινισμό τη Ανατολικής Ορθοδοξίας. Η δράση του όμως αποδείχτηκε βραχύβια, καθώς λίγο αργότερα το τυπογραφείο καταστράφηκε ολοσχερώς από τους Ιησουίτες, που υποκινήθηκαν έμμεσα από τον πρέσβη της Γαλλίας Harlay Césy⁷, ο οποίος προωθούσε τα συμφέροντα της χώρας του, που συμφωνούσαν με αυτά της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Ο Νικόδημος Μεταξάς φυλακίστηκε με την κατηγορία ότι προετοίμαζε και κυκλοφορούσε έντυπα εναντίον του κορανίου. Διέφυγε όμως το θάνατο χάρις στην παρέμβαση του πρέσβη της Αγγλίας Roe και της Ολλανδίας Cornelius Haga⁸ (Μεττής, 1998, σ. 96).

Εκτός από τις τρεις σημαντικές προσωπικότητες που προαναφέρθηκαν, αξίζει να γίνει και μια μικρή αναφορά στον Έλληνα ιερωμένο Ναθαναήλ Κανόπιο από την Κρήτη -- ή Κονόπιο, σύμφωνα με τον ιστορικό Ανδρόνικο Δημητρακόπουλο (Δημητρακόπουλος, 1871, σ. 67). Το 1638 ο Ναθαναήλ Κανόπιος ζήτησε άδεια από τον Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη να μεταβεί στην Αγγλία για σπουδές. Ύστερα από διαπραγματεύσεις με τον πρέσβη της Αγγλίας στην Κωνσταντινούπολη, ο Κανόπιος έφτασε στην Οξφόρδη, όπου τον υποδέχτηκε το Αρχιεπίσκοπος του Canterbury William Laud και τον ενέταξε στο εκπαιδευτήριο Baliol College. Στην Οξφόρδη σπούδασε ελληνικά και λατινικά για έξι χρόνια και υπηρέτησε στο πανεπιστημιακό παρεκκλήσι της Οξφόρδης ως ιερέας (Μεττής, 1998, σ. 96). Το 1651 χειροτονήθηκε αρχιεπίσκοπος Σμύρνης. Σύμφωνα με τον ιστορικό Anthony A' Wood (1632-1695) στο έργο του *Athenae Oxonienses*⁹ οι Έλληνες αποκαλούσαν τον Κανόπιο «μουσικότατο» βασισμένοι στο σύγγραμμα του «*Περί μουσικής*» (Δημητρακόπουλος, 1871, σ. 68). Ο Μεττής υποστηρίζει ότι ο Ναθαναήλ Κανόπιος υπήρξε γνωστός όχι τόσο για τις συγγραφικές ή άλλες πνευματικές του δραστηριότητες και επιδόσεις όσο γιατί θεωρείται ο πρώτος που εισήγαγε τον καφέ στην Αγγλία (Μεττής, 1998 σ. 96).

⁶ Ο Sir Thomas Roe ή Row (c.1581-1644) υπήρξε Βρετανός διπλωμάτης κατά την Ελισαβετιανή Εποχή.

⁷ Ο Phillippe de Harlay, Comte de Césy υπήρξε πρέσβης της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη (1619-1640).

⁸ Ο Cornelius Haga (1578-1654) υπήρξε ο πρώτος πρέσβης της Ολλανδικής Δημοκρατίας στην Κωνσταντινούπολη (1612-1639).

⁹ Πρόκειται για το έργο: Wood, A. (1721). *Athenae oxonienses: An exact history of all the writers and bishops who have had their education in the most antient and famous University of Oxford, from the fifteenth year of King Henry the Seventh, 1500 to the author's death in November 1695.* London: Printed for R. Knaplock, D. Midwinter, and J. Tonson.

Το 1648 επέστρεψε στην Κρήτη, αφού κυνηγήθηκε από τους Πουριτανούς λόγω της έντονης υπεράσπισης των θρησκευτικών του πεποιθήσεων και του υπερβολικού του ζήλου να τραγουδά τον Ακάθιστο Ύμνο σε όλες τις περιστάσεις (Runciman, 1968, σ. 295). Λίγο αργότερα πέθανε στην Αγγλία.

Δυστυχώς, είναι αδύνατο να γνωρίζει κανείς τον ακριβή αριθμό και το χαρακτήρα των Ελλήνων που ζούσαν εκείνη την εποχή στη Μεγάλη Βρετανία. Με βάση τα αρχεία και τις αναφορές που έχουν σωθεί, εικάζεται ότι οι περισσότεροι Έλληνες απόδημοι έφτασαν στην Αγγλία για να σπουδάσουν ή για να αφιερωθούν στην ιεροσύνη. Οι υπόλοιποι Έλληνες που δρούσαν στα βρετανικά εδάφη πρέπει να ήταν παλαιίμαχοι μισθοφόροι του Παλαιολόγου ή του Αργείου ή άλλων επικεφαλής στρατηγών. Μπορεί ακόμα να ήταν εργάτες των εμπορικών караβιών που απέπλεαν από τη Σμύρνη με προορισμό την Αγγλία και μόλις έφταναν εκεί να απαλλάσσονταν από τα καθήκοντά τους ή να εγκαταλείπονταν από τους εργοδότες τους λόγω διαφόρων δυσμενών καταστάσεων.

Πάντως, η δεκαετία του 1670 αποτελεί σταθμό για την ιστορία των Ελλήνων και της ορθόδοξης χριστιανικής κοινότητας στη Μ. Βρετανία, παρόλο που ολόκληρος ο 17^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε από θρησκευτική αδιαλλαξία μεταξύ των θρησκευτικών ρευμάτων της εποχής. Είναι η περίοδος, όπου οι Έλληνες συσπειρώθηκαν για να δημιουργήσουν κοινότητα και να αποτελέσουν έτσι μια συλλογική οντότητα σε αυτό το ξένο έδαφος. Αριθμούνται λοιπόν περίπου εκατό οικογένειες Ελλήνων προσφύγων πιθανότατα από την Πελοπόννησο (Μεττής, 1998, σ. 99). Αρχηγός της ελληνικής κοινότητας ήταν ο ιερέας Δανιήλ Βούλγαρης. Ο ίδιος, το 1674, ζήτησε από τον βασιλιά της Αγγλίας Κάρολο Β' να μεταχειριστεί τους Έλληνες ως μελλοντικούς Άγγλους υπηκόους και συνεπώς να επιτρέψει σε αυτούς να ασκούν ελεύθερα τη θρησκεία τους (Harris, n.d.). Ο Κάρολος Β' συμφώνησε να παραχωρήσει την άδεια για την εγκατάσταση των Ελλήνων σε όποια τοποθεσία ήταν διαθέσιμη και όρισε υπεύθυνο για το ζήτημα αυτό τον Δανιήλ Βούλγαρη, ο οποίος στο μεταξύ είχε αποκτήσει τη βρετανική υπηκοότητα, το 1675 (Pinnington, 2003, σ. 97).

Την επόμενη χρονιά, 1676, βρέθηκε στο Λονδίνο ο πρώην Αρχιεπίσκοπος Σάμου Ιωσήφ Γεωργηρίνης με σκοπό να εκδώσει θρησκευτικό σύγγραμμα με τίτλο

*Ανθολόγιον*¹⁰, το οποίο τελικά δεν εκδόθηκε ποτέ (Runciman, 1968, σ. 296). Ο Βούλγαρης ήρθε αμέσως σε επαφή με τον Γεωργηρίνη ζητώντας τη συμβολή του και ο τελευταίος ανέλαβε με μεγάλη ευχαρίστηση το δύσκολο έργο της ίδρυσης ελληνικού ναού. Αρχικά, ήρθε σε επαφή με τον Επίσκοπο Λονδίνου Henry Compton, ο οποίος ενδιαφέρθηκε για την υπόθεση και ζήτησε από τον χτίστη Richard Firth να προτείνει το χώρο που θα μπορούσε να οικοδομηθεί ο ελληνικός ναός. Ο Firth πρότεινε την περιοχή του Σόχου (κοντά στην Greek Street), στο Hog Lane (σημερινή Charing Cross) η οποία ανήκε στην ενορία St. Martins. Σύμφωνα με τον ιστορικό Sir Steven Runciman, η ενορία παραχώρησε το δικαίωμα στον Γεωργηρίνη να χτίσουν στο Σόχο, θέτοντας ρήτρα ότι, σε περίπτωση που χρειαστεί, η ενορία θα διατηρούσε το δικαίωμα να επανακτήσει το χώρο (Runciman, 1968, σ. 297). Πιθανότατα αυτό δεν έγινε αντιληπτό από τον Γεωργηρίνη, ο οποίος το 1677 συμφώνησε επίσημα να καταληφθεί ο προτεινόμενος χώρος από την ελληνική εκκλησία και ξεκίνησε τις προσπάθειες συγκέντρωσης των αναγκαίων χρημάτων για τις εργασίες της ανέγερσης.

Δωρητές στο μεγαλόπνοο έργο της ανέγερσης υπήρξε ο βασιλιάς Κάρολος Β΄ και ο αδερφός του James, Δούκας του York, ο οποίος αν και φιλοκαθολικός, συνείσφερε γενναία χρηματικά ποσά στον Γεωργηρίνη. Παράλληλα ο Γεωργηρίνης, για να κερδίσει περισσότερες δωρεές, περιήλθε έφιππος τη χώρα ζητώντας από παντού υποστήριξη (Μεττής, 1998, σ. 99). Άλλη πηγή εσόδων φαίνεται να υπήρξε και ο Lawrence Georgireni από τη Μήλο, (ενδεχομένως συγγενής του Ιωσήφ Γεωργηρίνη), ο οποίος εγκατέστησε την επιχείρησή του στο Hog Lane και πωλούσε ψάρι σε αλμύρα (ξιδάτο σκουμπρί) κερδίζοντας πολλά χρήματα (Sheppard, 1966, σ. 278-187; Μεττής, 1998, σ. 99). Το 1678 ο Γεωργηρίνης, αποσκοπώντας σε περισσότερα κέρδη, εξέδωσε το έργο του *A description of the present State of Samos, Nicaria, Patmos and Mount Athos*, το οποίο μεταφράστηκε στα αγγλικά από τον Henry Denton, πρώην ιερέα της Βρετανικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη. Ο Γεωργηρίνης, ως δείγμα ευγνωμοσύνης και συμπάθειας, αφιέρωσε το έργο του στον Δούκα του York με την έξης φράση: “*To the most High Prince of Royal Birth James, Duke of York*” (Georgirenes, 1678).

Ο πρώτος ελληνικός ναός στην Αγγλία τελειοποιήθηκε περί το 1680 και αφιερώθηκε στην Παναγία. Κατά την εδραίωση της ελληνικής εκκλησίας

¹⁰ Όπως μας πληροφορεί ο ίδιος στο μονόφυλλο τυπωμένο έντυπο που εξέδωσε το 1682 στο Λονδίνο το οποίο υπάρχει σε φωτογραφία στο έργο του Μεττής, 1998, σ. 102.

παρουσιάστηκαν προβλήματα που έφεραν πολύ σύντομα την παύση της λειτουργίας της. Από την αρχή των εργασιών ανέγερσης ο εργολάβος και χτίστης Richard Firth κλήθηκε από την αγγλική εταιρεία Tylers' and Bricklayers' (Sheppard, 1966 σ. 278-287) να πληρώσει πρόστιμο εξαιτίας της κακής ποιότητας υλικών που χρησιμοποίησε, γεγονός που στοίχισε αρκετά χρήματα στον Γεωργηρίνη. Με την ολοκλήρωση του έργου και ενώ η εκκλησία λειτουργούσε κανονικά, ο Γεωργηρίνης έπεσε θύμα κλοπής από τον υπηρέτη του, Dominico Cratiana, ο οποίος αφού του απέσπασε μεγάλα χρηματικά ποσά προορισμένα για την εσωτερική διακόσμηση του ναού, έφυγε για το Bristol. Αργότερα, ο Cratiana κατηγορήσε τον Γεωργηρίνη ως υποστηρικτή του παπισμού, με το επιχείρημα ότι το έργο του Γεωργηρίνη περιείχε αφιέρωση στον φιλοπαπικό James Δούκα του York (Sheppard, 1966 σ. 278-287). Η φήμη αυτή επηρέασε αρνητικά τόσο τον Αρχιεπίσκοπο Λονδίνου Compton όσο και τον επίσκοπο της ενορίας St. Martins, οι οποίοι έκριναν τις εκκλησιαστικές εικόνες και τα αφιερώματα που βρίσκονταν μέσα στο ναό ως παπικά σύμβολα. Παράλληλα, ο Άγγλος πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Sir John Finch¹¹ δεχόταν έντονες πιέσεις από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, να εντάξει την ελληνική εκκλησία του Λονδίνου στον έλεγχο του Πατριαρχείου, όπως συνέβαινε και με την ελληνική εκκλησία της Βενετίας. Η στάση όμως του Αρχιεπισκόπου Compton έναντι της δράσης του Γεωργηρίνη δεν επέτρεψε καμία εξέλιξη σε αυτή την υπόθεση (Runciman, 1968 σ. 297-299).

Περίπου το 1681, ο Γεωργηρίνης αποφάσισε να πουλήσει το κτήριο υποστηρίζοντας ότι οι κατοικίες των Ελλήνων της παροικίας βρίσκονταν πολύ μακριά και συνεπώς η μετακίνησή τους και η ενασχόλησή τους με τις υποθέσεις της εκκλησίας ήταν δύσκολη. Ύστερα από αποτυχημένες διαπραγματεύσεις για την τιμή πώλησης και αγοράς του κτηρίου, η ενορία του St. Martins ανέλαβε δια της βίας τη λειτουργία του κτηρίου χωρίς καμία αποζημίωση και το παρέδωσε στους Γάλλους προτεστάντες εξόριστους, τους ονομαζόμενους Ουγενότους (Μεττής, 1998 σ. 101). Το 1682 ο Ιωσήφ Γεωργηρίνης εξέδωσε το μονόφυλλο έντυπο με τίτλο *From the Archbishop of the Isle of Samos in Greece: an account of his building the Grecian Church in So-hoe Fields, and the disposal thereof by the Masters of the Parish of St. Martins in the Fields, London, Printed for A.F., 1682*, όπου διατυπώνει το ιστορικό της ανέγερσης της ελληνικής εκκλησίας και την έκβαση του εγχειρήματος που

¹¹ Sir John Finch (1626-1682).

ανέλαβε. Ο Ιωσήφ Γεωργηρίνης πέθανε στο Λονδίνο το 1686 (Μεττής, 1998, σ. 101). Το κτήριο που στεγάστηκε η πρώτη ελληνική εκκλησία κατεδαφίστηκε το 1932, διασώθηκε όμως, από το Μορφωτικό Ακόλουθο της ελληνικής πρεσβείας Φίλιππο Αργέντη η θεμελιωτική πλάκα που εξιστορεί την ιστορική ανέγερση του ναού.

Μέχρι το τέλος του 17^{ου} αιώνα η μοναδική αξιόλογη προσπάθεια για την επανασυσπείρωση των Ελλήνων και τη διάδοση του ελληνικού πνεύματος προήλθε από τον Dr Benjamin Woodroffe. Ο Woodroffe, εξάίρετος ακαδημαϊκός και επικεφαλής του Gloucester Hall στην Οξφόρδη, διακρίθηκε για την πνευματική φροντίδα που επέδειξε σε Έλληνες νέους που ήθελαν να σπουδάσουν και να ιερωθούν (Noble, 1806, σ. 97).

4. Η ακμή της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου: 18^{ος}-19^{ος} αιώνας.

4.1. Ο ρόλος της Εκκλησίας στη διαμόρφωση του κοινωνικού χαρακτήρα της ελληνικής παροικίας.

Η ίδρυση της πρώτης ελληνικής εκκλησίας στην περιοχή του Σόχου αποτέλεσε την πρώτη απόπειρα συσπείρωσης της παροικιακής κοινότητας. Παρόλο το σύντομο ιστορικό της, καλλιέργησε την ιδέα στους Έλληνες ότι η ύπαρξη συγκροτημένης ελληνικής κοινότητας είναι αναγκαία και εφικτή. Στις αρχές του 1700 οι Έλληνες κάτοικοι της περιοχής Σόχου φαίνεται ότι ανέπτυξαν δυνατές σχέσεις με την ρωσική κοινότητα. Η ρωσική πρεσβεία ήταν πρόθυμη να καλύψει τις θρησκευτικές ανάγκες των Ελλήνων ορθοδόξων (Dowling & Fletcher, 1915, σ. 50), καθώς η ανέγερση ελληνικού ναού κατέστη αδύνατη. Σύμφωνα με αναφορές (D. J. R, 1863, σ. 287) στις αρχές του 18^{ου} αιώνα λειτουργούσε ρωμαιορωσική εκκλησία υπό τον έλεγχο της ρωσικής παροικίας στο συγκρότημα κτηρίων Adelphi (York buildings Adelphi), στην περιοχή Strand του Λονδίνου. Το κτήριο χτίστηκε από τα αδέρφια John, Robert, James και William Adam, εξ ου και η ονομασία του οικήματος, από την ελληνική λέξη «αδελφοί» (Brereton, 1908, σ. 3). Από το διασωζόμενο ληξιαρχικό βιβλίο του παρεκκλησίου της ρωσικής πρεσβείας στο Λονδίνο ανασύρονται αναγραφές που αφορούν στη σύναψη γάμου ή σε ημερομηνίες θανάτου Ελλήνων πάροικων. Αναφέρεται εδώ ενδεικτικά το όνομα του Αρχιμανδρίτη Γεννάδιου με μνεία θανάτου στις 3 Φεβρουαρίου 1737 και του Βαρθολομαίου Κασσάνου, ρωσομαθή ιερομόναχου, στις 23 Ιουνίου 1746. Τάφηκαν στον περίβολο του Αγ. Παγκρατίου στην περιοχή του St. Pancras του Λονδίνου (Μεττής, 1998, σ. 109).

Μετά το θάνατο του Ιωσήφ Γεωργηρίνη (1686) στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, και συγκεκριμένα το 1714 συναντάται στο Λονδίνο τον Μητροπολίτη Θηβαΐδος, Αρσένιο, ο οποίος κίνησε πάλι την υπόθεση της ίδρυσης ελληνικής εκκλησίας. Η επίσκεψη του Αρσένιου στην Αγγλία παρακινήθηκε από τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Σαμουήλ Καπασούλη με κύριο στόχο την εξασφάλιση οικονομικής ενίσχυσης από τη Βασίλισσα Anne Stuart για την διάσωση του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας.

Ο Αρσένιος συνοδευόταν από τον Αρχιμανδρίτη Γεννάδιο, ηγούμενο του Πατριαρχείου και τέσσερις διάκους. Κατά τη διαμονή του στο Λονδίνο επεδίωξε την εύνοια της Αυλής και των αγγλικανικών εκκλησιαστικών αρχών, ώστε οι κινήσεις

του να μην κινούν υποψίες. Ο Αρσένιος σύντομα κέρδισε τη συμπάθεια του επισκόπου του Λονδίνου Henry Compton και στη συνέχεια την αποδοχή της συγκλήτου. Φιλοξενήθηκε δε από τον βιβλιοθηκάριο και αρχαιοδίφη Humphrey Wanley (1672-1726), ο οποίος τον έφερε σε επαφή με τον στενό του φίλο Dr John Covel (1638-1722), επικεφαλής στο Christ College στο Cambridge. Το 1715 ο Επίσκοπος του Λονδίνου John Robinson απέστειλε επιστολή στον Αρσένιο με προσφορά 300 λιρών από την Βασίλισσα Anne Stuart και τον Βασιλιά George I διατυπώνοντας ρητά ότι δεν υπάρχει λόγος να μένει πλέον η ελληνική αποστολή στο Λονδίνο (Runciman, 1968, σ. 310-311). Ο Αρσένιος όμως παρέμεινε στην Αγγλία καθώς οι συναναστροφές του διαρκώς αναπτύσσονταν, γεγονός που αναπτέρωνε τις ελπίδες του για την ίδρυση ελληνικής εκκλησίας και μάλιστα με τη θερμή υποστήριξη των αγγλικανών Ανωμότων¹². Όπως ο ίδιος διατύπωσε σε επιστολή του προς τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Χρύσανθο, οι Βρετανοί φαίνονται υπέρμαχοι της ορθόδοξης κοινότητας και τόνισε ότι για την ίδρυση εκκλησίας προσφέρθηκαν να συνδράμουν σημαντικά και δύο μέλη της Βρετανικού Κοινοβουλίου (Runciman, 1968, σ. 312; Μεττής, 1998, σ. 124-132).

Από τις επιστολές αυτές του Μητροπολίτη Θηβαΐδος Αρσένιου προς τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Χρύσανθο προκύπτει η σχέση του πατριαρχείου Αλεξανδρείας και της Αγγλίας. Οι επιστολές σώζονται από τους κώδικες του Αρχείου του Αγιοταφικού Μετοχίου στην Κωνσταντινούπολη. Τις αντέγραψε και τις δημοσίευσε το 1911 στην Αλεξάνδρεια ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, θρησκευτικός ιεράρχης και ακαδημαϊκός (Παπαδόπουλος, 1911). Παρόμοιες επιστολές εντοπίζονται και στο σπάνιο έργο εν έτει 1715 με τίτλο *Δάκρυα και στεναγμοί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἢ ἡ λυπηρά κατάσταση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ...*¹³ (Legrand, 1894-1903, σ. 127).

Παρατίθεται εδώ το πολύ ενδιαφέρον σχόλιο του ιστορικού Χάρη Μεττή, ο οποίος αναφέρει ότι ο Αρσένιος αντιμετώπιζε μεγάλα προβλήματα με την γραπτή του έκφραση. Στις επιστολές του διακρίνονται γραμματικά και εκφραστικά λάθη, γεγονός που προκαλεί έκπληξη και προβληματισμό. Διαπιστώνεται επομένως ότι οι

¹² Εκπρόσωποι της αγγλικανικής εκκλησίας. Βλ. Παπαδόπουλος, Χ. Α. (1911). *Απόπειρα ενώσεως των ἀγγλων ανωμοτών μετά των Ορθοδόξων 1716-1725*. Εν Αλεξάνδρεια: Εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου.

¹³ Τίτλος: *Lacryme & Suspiria Ecclesiae Graecae: or, The Distressed State of the Greek Church*, Humbly represented in a letter to her Late Majesty Queen Anne, from the Patriarch of Alexandria; By the hands of Arsenius Archbishop of Thebais, Now residing in London, London, Printed in the year MDCCXV.

επιπτώσεις του οθωμανικού ζυγού στον πνευματικό τομέα είναι φανερές ακόμα και στα υψηλότερα στελέχη της ιεροσύνης, τα οποία ήταν τα πλέον ευνοημένα όσον αφορά στη μόρφωση και τη γραμματοσύνη (Μεττής, 1998, σ. 132).

Μέχρι την αναχώρηση του Αρσένιου από την Βρετανία, το 1717, η ίδρυση ορθόδοξης εκκλησίας δεν κατέστη δυνατή. Για το λόγο αυτό άφησε στο Λονδίνο τους δύο συνοδούς του, τον Αρχιμανδρίτη Γεννάδιο και τον Βαρθολομαίο Κασσάνο, ώστε να συνεχίσουν το έργο του. Ο Αρσένιος έφυγε από την Αγγλία με την ικανοποίηση ότι κατάφερε να κερδίσει τη συμπάθεια των Άγγλων εκκλησιαστικών επιτρόπων, αλλά κυρίως κατάφερε να αποσπάσει γραπτή πρόταση συνένωσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Αγγλικανική, όπως αυτή συντάχθηκε από τους Ανωμότους με επικεφαλής τον Campbell και Jeremy Collier. Η πρόταση περιείχε τα δώδεκα σημεία, τα οποία βρίσκουν την Αγγλικανική Εκκλησία σε πλήρη συμφωνία με την Ορθόδοξη και τα πέντε σημεία, τα οποία διαφοροποιούν τις θέσεις τους και χρήζουν συζήτησης προς την απόδοση λύσης και τελικής συμφωνίας. Οι διαπραγματεύσεις κράτησαν μέχρι το 1725 με εκπρόσωπο του Πατριαρχείου στο Λονδίνο τον Βαρθολομαίο Κασσάνο, ιερομόναχο. Απέβησαν όμως άκαρπες και συνεπώς οι σχέσεις της Αγγλικανικής Εκκλησίας με τις ορθόδοξες αρχές έλαβαν τέλος (Runciman, 1968, σ. 318).

Όπως διαπιστώνεται από τις επαφές του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας με την Αγγλία, κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, ο κίνδυνος αφανισμού του Πατριαρχείου της Αλεξανδρείας ήταν έντονος λόγω της απειλούμενης αύξησης του μουσουλμανικού κόσμου και της έλλειψης οικονομικών πόρων ικανών να υποστηρίξουν το έργο του Πατριαρχείου. Για το λόγο αυτό οι συνεχιστές του Αρσένιου, Μητροπολίτη Θηβαΐδος, που ήταν ο Κοσμάς Β' ο Βυζάντιος, ο Κοσμάς Γ' ο Καλοκάγαθος και ο Ματθαίος ο Άνδριος ή Ψάλτης ταξίδευαν συχνά στην Αγγλία την περίοδο 1723-1737, 1737-1746 και 1746-1766 αντίστοιχα, για να διατηρήσουν τις επαφές με τις αγγλικές πολιτικές και εκκλησιαστικές αρχές, ώστε να εξασφαλίσουν συμπαράσταση και οικονομική ενίσχυση. Οι εκκλήσεις αυτές, που πολλές φορές είχαν τη μορφή επαιτείας, απευθύνονταν και σε ευγενείς ξένους ή πλούσιους Έλληνες της διασποράς προκειμένου να συγκεντρωθούν οι αναγκαίοι οικονομικοί πόροι για την επιβίωση του Πατριαρχείου. Και ενώ η Ευρώπη διένυε μια εποχή ευημερίας και προόδου, το υπόδουλο Γένος κάτω από την οθωμανικό ολοκληρωτισμό παρουσίαζε την εικόνα μιας πνευματικά ανάπηρης χώρας, που ζητά τον οίκτο των ξένων για να επιβιώσει και να ανακάμψει.

Οι προσπάθειες για την ανέγερση ελληνικής εκκλησίας συνεχίστηκαν, χωρίς όμως κανένα σημαντικό αποτέλεσμα. Σε αυτό επηρέασε και ο περιορισμένος αριθμός Ελλήνων που ζούσαν στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στο Λονδίνο. Η Αγγλία μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα αποτελούσε για τους Έλληνες μια χώρα φιλόξενη και απομακρυσμένη. Ακόμα και οι ιερείς που προωθούνταν εκεί από το πατριαρχείο για σπουδές δεν επεδίωκαν περαιτέρω σχέσεις με τους Βρετανούς και, εκτός ελάχιστων περιπτώσεων, με το πέρας των σπουδών τους επέστρεφαν στη γενέτειρά τους.

Η ελληνική κοινότητα επαναπροσδιορίστηκε έπειτα από εκατό περίπου χρόνια. Το 1835 ο ιερέας Rev. Galaction Galattis, παρόλο που δεν είχε οριστεί επίσημα από την Ορθόδοξη Εκκλησία, διεξήγαγε τις καθιερωμένες θρησκευτικές λειτουργίες και λάμβανε μέριμνα των θρησκευτικών αναγκών της ελληνικής κοινότητας (Dowling & Fletcher, 1915, σ. 86). Το 1838 η ελληνική κοινότητα ίδρυσε ορθόδοξο ελληνικό παρεκκλήσι σε έναν μικρό ενοικιαζόμενο χώρο στην οδό Finsbury Circus 9 του Λονδίνου. Εκεί ορίστηκε ιερέας ο Διονύσιος Ξενάκης, ο οποίος έμεινε μέχρι το 1848. Σύντομα όμως οι ελληνικές οικογένειες αντιλήφθηκαν ότι οι θρησκευτικές τους ανάγκες απαιτούσαν την ίδρυση μιας μεγαλύτερης και σταθερής ορθόδοξης εκκλησίας. Σε αυτό το έργο πρωτοστάτησε ο Παντιάς Ράλλης, Έλληνας έμπορος και αξιοσέβαστο μέλος της ελληνικής κοινότητας, ο οποίος πρότεινε την έμπρακτη υποστήριξη όλων των Ελλήνων για τη θεμελίωση του ορθόδοξου ναού. Το σχέδιο της ανοικοδόμησης ενός ναού ήταν μια υπόθεση δύσκολη, αλλά για την ελληνική κοινότητα αποτελούσε την πρώτη φροντίδα, και επομένως οι εθελοντικές προσφορές χρηματικών ποσών κατατέθηκαν αμέσως με ιδιαίτερη αισιοδοξία για το τελικό αποτέλεσμα. Ο επικεφαλής της προσπάθειας, Παντιάς Ράλλης, επέλεξε ως τοποθεσία της νέας εκκλησίας την οδό Winchester Street, στο London Wall, κοντά στο City του Λονδίνου, όπου διατηρούσαν την έδρα τους οι μεγαλύτεροι ελληνικοί εμπορικοί οίκοι. Τα αρχιτεκτονικά σχέδια ανήκουν στον αρχιτέκτονα Λύσανδρο Καφαταντζόγλου (1812-1885) από την Αθήνα και ο επιβλέπων μηχανικός ήταν ο Thomas Ellis Owen (1804-1862) από το Portsmouth. Ο ναός ιδρύθηκε το 1850 και αφιερώθηκε στο Σωτήρα Χριστό (Church of St. Saviour). Η πρώτη λειτουργία τελέστηκε τα Χριστούγεννα του 1849 από τον Αρχιμανδρίτη Νάρκισσο Μορφινό, με καταγωγή από την Αстуπάλαια (Harris, n.d.; Dowling & Fletcher, 1915, σ. 86).

Εικοσι δύο χρόνια μετά, το 1877, ο Ευστράτιος Ράλλης και ο Αρχιμανδρίτης Myriantheus τοποθέτησαν την πρώτη θεμελιωτική πέτρα για την κατασκευή του ναού

της Αγίας Σοφίας στην οδό Moscow Road στο Bayswater του Λονδίνου. Η πρώτη λειτουργία τελέστηκε στις 29 Μαΐου 1879, ημερομηνία που οι Τούρκοι κατέλαβαν την Αγ. Σοφία Κωνσταντινούπολης το έτος 1453. Το αρχιτεκτονικό σχέδιο καλλιτεχνήθηκε αρχικά από τον Lysander Cattanzglu το 1847, αλλά το τελικό αρχιτεκτονικό σχέδιο το οποίο επικράτησε ανήκει στον Mr. John Oldrid Scott. Σχεδιαστικά, παραπέμπει στον κλασικό τύπο των εκκλησιαστικών κτηρίων των Ανατολικών Κοινοτήτων. Τα μάρμαρα του εσωτερικού στερεώματος μεταφέρθηκαν από την Σκωτία, την Αμερική, την Αυστραλία, την Ελλάδα και την Ιταλία. Οι δωρητές που στήριξαν την ανέγερσή της ήταν Έλληνες μεταξύ των οποίων οι σημαντικότεροι που ξεχώρισαν ήταν από την οικογένεια Ράλλη (Dowling & Fletcher, 1915, σ. 86)

Μελετώντας τη συμπεριφορά και τις επιδιώξεις των Ελλήνων που βρέθηκαν στη Βρετανία τον 19ο αιώνα, πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρξε βασική προτεραιότητα των περισσότερων ελληνικών οικογενειών η σύναψη ελληνικής κοινότητας και η ίδρυση εκκλησίας που θα εδραίωνε την εθνική τους ταυτότητα. Αποδεικνύεται συνεπώς η πρόθεσή τους για μόνιμη εγκατάσταση στη Βρετανία αλλά και η ισχυρή τους θέληση για την επιβίωση της εθνοθησκευτικής τους οντότητας στην ξενιτιά.

4.2. Ο ρόλος του εμπορίου στην ενδυνάμωση της ελληνικής παροικίας.

4.2.1. Το εμπορικό δίκτυο της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης: η δράση των Ελλήνων.

Οι Έλληνες της διασποράς κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα βρίσκονται εγκατεστημένοι σε χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Εκεί οργανώνονται και ανθίζουν οι ελληνικές παροικίες με την ίδρυση ορθόδοξων ναών και ελληνικών σχολείων. Εκδίδουν ελληνικά βιβλία, περιοδικά και εφημερίδες, στήνουν δικά τους τυπογραφεία, συλλόγους και κοινότητες για να καλύψουν τις πνευματικές τους ανάγκες και επιδιώξεις. Το κλίμα αυτό ευνοεί ιδιαίτερα το εμπόριο. Η Αδριατική δεν αποτελεί πλέον «κόλπο» βενετικών δραστηριοτήτων μόνο, αλλά ανοίγεται και σε πλοία με σημαία γαλλική, αγγλική, ολλανδική, ρωσική, τουρκική και βέβαια ελληνοοθωμανική (Χασιώτης, Κατσιαρδή-Hering & Αμπατζή, 2006, σ. 37).

Οι Έλληνες της διασποράς ασκούν δυναμικό εμπορικό ρόλο και πρωτοστατούν στη διακίνηση προϊόντων, ενώ παράλληλα παρατηρείται αυξημένη εμπορική κίνηση στις χώρες της Μεσογείου με σημαντική θαλασσοκράτεια την Αγγλία. Πολλοί από τους μετανάστες και πρόσφυγες εντάσσονται στις τοπικές κοινωνίες, διατηρώντας τον εθνικό τους χαρακτήρα και συνεργάζονται ενίοτε με ντόπιους έμπορους ή με άλλους αποίκους συχνά σε πολυπρόσωπες ή μετοχικές και οπωσδήποτε σε ασφαλιστικές και τραπεζικές επιχειρήσεις. Από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα όλο και περισσότεροι έμποροι εντάσσουν τις τραπεζικές τακτικές στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η ανάπτυξη της ατμοπλοΐας και της ποταμοπλοΐας, ενδυναμώνουν τη ναυτιλία και πλέον το εμπόριο αποκτά διεθνείς ορίζοντες. Οι αλλαγές αυτές επήλθαν γρήγορα και μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι επιχειρήσεις που επέζησαν και συνέχισαν δυναμικά το έργο τους ήταν εκείνες που κατάφεραν να κρατήσουν τη συνοχή των οικογενειακών δεσμών, αλλά και να ενσωματωθούν στο νέο επιχειρησιακό κατεστημένο (Χασιώτης, Κατσιαρδή-Hering & Αμπατζή, 2006, σ. 40).

Το ελληνικό εμπόριο εμφανίζεται ήδη από τον 16^ο αιώνα με δυο κεντρικές αρτηρίες: τα Ιόνια νησιά και τα νησιά του Αιγαίου. Οι Έλληνες έμποροι, όπως συμβαίνει και αργότερα κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, κυριάρχησαν στην ευρωπαϊκή αγορά ως θαλάσσιοι μεσολαβητές μεταξύ των βενετικών και των βρετανικών

εμπορικών ενεργειών (Fusaro, 2005, σ. 103). Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, και ενώ η Γαλλία έχανε την ηγεμονική της ισχύ ως οικονομική δύναμη στο εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την Ευρώπη (Φραγκάκη-Syrett, 1995, σ. 24), οι έμποροι των Ιονίων Νήσων κρατούσαν ανοιχτή την εμπορική γραμμή με την Αγγλία διακινώντας προϊόντα σε πλοία που ναύλωναν οι ίδιοι για λογαριασμό τους ή σε ιδιόκτητα πλοία. Πάνω στο δίκτυο που έστησαν, στηρίχτηκε και άκμασε και το βενετικό εμπόριο, ενώ μέσω των ελληνικών γραμμών εκπληρώθηκε το εμπορικό άνοιγμα των Άγγλων στη Μεσόγειο (Fusaro, 2005, σ. 104). Παράλληλα, στο πλαίσιο αυτό διαπιστώνεται ότι οι εμπορικές σχέσεις, που αρχίζουν να αναπτύσσονται την ίδια εποχή μεταξύ Ευρώπης και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπήρξαν ιδιαίτερα ευεργετικές για πολλούς Έλληνες. Δεδομένης της εχθρικής στάσης που διατηρούσε η Τουρκία έναντι του δυτικοευρωπαϊκού τρόπου ζωής και παράλληλα της δυσκολίας που αντιμετώπιζαν οι δυτικοί αναφορικά με την τουρκική γλώσσα και συμπεριφορά, οι Έλληνες αποτέλεσαν τον καταλληλότερο διαμεσολαβητή και συνδετικό κρίκο στις μεταξύ τους εμπορικές συναλλαγές. Ο ρόλος αυτός μετέτρεψε τους Έλληνες σε αξιόλογους εμπόρους. Έγιναν τόσο γνωστοί ως έμποροι που σε ορισμένες γλώσσες η λέξη “Greco” αποδόθηκε στην έννοια «έμπορος». (Χατζηϊωάννου, 2005α, σ. 16; Harlaftis, 1996, σ. 6-33). Ανέπτυξαν επιχειρηματικές στρατηγικές, απέκτησαν διπλωματική επιδεξιότητα, άσκησαν το πνεύμα τους, ενώ ταυτόχρονα αποκόμιζαν σημαντικά κέρδη.

4.2.2. Το Λονδίνο ως κέντρο των Ελλήνων εμπορών: 19^{ος} αιώνας.

Το ελληνικό μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ευρώπη ήταν ιδιαίτερα έντονο μετά την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ο ξεσηκωμός των Ελλήνων και οι ανελέητες οθωμανικές σφαγές έτρεψαν σε φυγή στο εξωτερικό πλούσιες εμπορικές οικογένειες από περιοχές της Ελλάδας, που αποτελούσαν ζωτικά εμπορικά κέντρα, όπως τη Χίο, την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τα Ιόνια Νησιά και τα νησιά του Αιγαίου. Στην Αγγλία οι κυριότερες περιοχές εγκατάστασης είναι το Λονδίνο, το Μάντσεστερ και το Λίβερπουλ. Παράλληλα, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η Αγγλία διέπονταν από φιλελεύθερο πολιτικό και οικονομικό πνεύμα, το οποίο προσέφερε τις κατάλληλες συνθήκες ανάπτυξης του επιχειρηματικού ανταγωνισμού και διαμόρφωσε ένα φιλικό περιβάλλον για τη δράση ξένων επιχειρήσεων. Οι Βρετανοί έμποροι κάνουν στροφή προς το ελεύθερο εμπόριο (Φραγκάκη-Syrett, 1995, σ. 24). Στο πλαίσιο αυτό οι επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν και καθιερώθηκαν στην Αγγλία πέρασαν

μια διαδικασία κοινωνικής και πολιτιστικής ένταξης της βρετανικής αστικής ζωής του 19^{ου} αιώνα, η οποία χαρακτηριζόταν από έντονες ταξικές διαστρωματώσεις με ποικίλες κοινωνικές, πολιτιστικές και πνευματικές πτυχές (Χατζηϊωάννου, 2005β, σ. 156-158).

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι ελληνικοί εμπορικοί οίκοι στην Αγγλία είναι πολυάριθμοι. Στο Μάντσεστερ εδρεύουν περίπου εξήντα (60) ελληνικές επιχειρήσεις, στο Λονδίνο περισσότερες από σαράντα (40), ενώ στο Λίβερπουλ επτά (7) (Baird, 1856, σ. 16; Φραγκάκη-Syrett, 1995, σ. 39). Στην ακμή του ελληνικού εμπορίου, το 1840, οι ελληνικοί εμπορικοί οίκοι του Λονδίνου λειτουργούσαν στην περιοχή του City. Ειδικότερα, ήταν συγκεντρωμένες στο Finsbury Circus, το Upper Clapton και το Tulse Hill. Σύμφωνα με τα μητρώα που φυλάσσονται στην ελληνική εκκλησία του Λονδίνου, κατά την περίοδο 1837-1881, από τους εκατόν τριάντα (130) Έλληνες που δήλωσαν επάγγελμα, οι εκατόν δεκαεννέα (119) ήταν έμποροι. (Μαγκριώτης, 1986, σ. 352).

Συνήθως, οι συγγενείς των εμπόρων μεταναστών σε κέντρα του εξωτερικού έστελναν εκεί τα παιδιά τους ή τα ανίψια τους προκειμένου να μάθουν τα μυστικά του εμπορίου (Παπακωνσταντίνου, 2005, σ. 85). Ήταν πολύ σημαντική η εκπαίδευση και η ενασχόληση με το εμπόριο από μικρή ηλικία. (Χαρλαύτη, 1993, σ. 96). Το πρώτο στάδιο της εκπαίδευσης ήταν η μάθηση ξένων γλωσσών και κυρίως η εξοικείωση με τον εμπορικό γλωσσικό κώδικα που θα επέτρεπε την ένταξη του υποψήφιου εμπόρου στα τοπικά δίκτυα και πλαίσια. Σε αμέσως επόμενο στάδιο, οι περισσότεροι νέοι έμπαιναν στην οικογενειακή επιχείρηση ή στην υπηρεσία κάποιου άλλου εμπόρου ως βοηθοί στο εργαστήριο ή στην αποθήκη. Εκεί μπορεί να μάθαιναν προηγμένες εμπορικές τεχνικές ή, ανάλογα με την περίπτωση, να εκτελούσαν μόνο μεταφορά φορτίων. Συνεπώς δεν εξασφάλιζαν όλοι τα απαραίτητα εφόδια, πνευματικά ή οικονομικά, για να γίνουν ανεξάρτητοι έμποροι και να ξεκινήσουν επιχειρηματική δραστηριότητα (Παπακωνσταντίνου, 2005, σ. 87). Ο Δημήτριος Βικέλας, έμπορος στην Αγγλία, αναφέρει την προσωπική του εμπειρία ως μαθητευόμενος έμπορος στην Οδησό. Όπως πληροφορείται κανείς, το πρωταρχικό μέλημα του πατέρα του ήταν η εμπορική του εκπαίδευση. Από νεαρή ηλικία ο Βικέλας μάθαινε δύο ξένες γλώσσες και συμμετείχε ενεργά στο εμπορικό γραφείο της οικογένειας αντιγράφοντας επιστολές, εξασκώντας τη διπλογραφία και βοηθώντας στη γραφειοκρατική δουλειά της επιχείρησης. Στα 17 του χρόνια ταξίδεψε στο Λονδίνο, όπου και δούλεψε στο εμπορικό κατάστημα της οικογένειας Μελά με την

οποία είχε συγγενικές σχέσεις (Βικέλας, 1908, σ. 89-90). Η εμπορική σταδιοδρομία του Βικέλα ξεκίνησε από τον οίκο των αδελφών Μελά στο Λονδίνο.

Οι ελληνικοί εμπορικοί οίκοι δραστηριοποιούνταν ανεξάρτητα, αλλά παράλληλα συμβάδιζαν και ακολουθούσαν κοινούς επιχειρηματικούς κανόνες (Βικέλας, 1908, σ. 327). Από το σύνολο των ελληνικών επιχειρήσεων, οι σημαντικότερες δρούσαν υπό την ιδιοκτησία των οικογενειών Αγέλαστου, Αργέντη, Ευμορφόπουλου, Ιωνίδη, Λασκαρίδη, Μελά, Πετροκόκκινου, Ράλλη, Ροδοκανάκη, Σεκιάρη, Σκαραμαγκά και Σκυλίτση (Μαγκριώτης, 1986 σ. 351). Ο τελευταίος διατηρούσε κατάστημα με την επωνυμία Σκυλίτσης και Σία, το οποίο λειτουργούσε ως παράρτημα του οίκου Ράλλη στο Λονδίνο. Ο Σκυλίτσης ήταν ο βασικός διαμεσολαβητής ενεργειών ανάμεσα στους Έλληνες και τους Άγγλους μεσίτες (Χαρλαύτη, 1993, σ. 75-77) και η έδρα του καταστήματός του ήταν στο Liverpool, κύριο λιμάνι, όπου δραστηριοποιούνταν οι Έλληνες έμποροι.

4.2.3. Η «χιώτικη φάση» του ελληνικού εμπορίου (1830-1860).

Κατά την πρώτη περίοδο ακμής του ελληνικού εμπορίου στο Λονδίνο, 1830-1860, οι επιχειρήσεις που ήλεγχαν το θαλάσσιο εμπόριο και υπερίσχυαν των άλλων, ανήκαν σε Χιώτες εμπόρους. Ο εμπορικός κύκλος των Χιωτών αποτελούνταν από τα μέλη 60 οικογενειών. Πολλοί από αυτούς κατάγονταν από τη Χίο, άλλοι ήταν συγγενείς Χιωτών μέσω γάμου και άλλοι ξεκινούσαν την εμπορική τους καριέρα μέσα σε χιώτικες επιχειρήσεις ή υποστηρίχθηκαν από Χιώτες εμπόρους (Χαρλαύτη, 1993, σ. 72). Οι πιο δυνατοί εμπορικοί οίκοι ήταν ο οίκος των αδελφών Ράλλη με επικεφαλής τον Παντιά Ράλλη και ο οίκος Ροδοκανάκη που υπερέβησαν τα όρια της κλειστού εθνικού πλαισίου στην Αγγλία και συναγωνίστηκαν με διεθνή οικονομικά μεγέθη, διατηρώντας όμως τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής δράσης αναφορικά με την οργάνωση της επιχείρησης και τις μεθόδους εμπορίας (Χατζηϊωάννου, 2005β, σ. 157). Η εμπορική δράση των Χιωτών με βάση το χρονικό πλαίσιο, στο οποίο εκδηλώθηκε, χαρακτηρίστηκε ως η «χιώτικη φάση».

Οι ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιήθηκαν στο Λονδίνο την περίοδο 1830-1860 κατάφεραν να επιβιώσουν και να ακμάσουν θεσπίζοντας ένα θαλάσσιο δίκτυο μεταφορών των προϊόντων τους. Το χιώτικο δίκτυο που διαφοροποιήθηκε και χαρακτηρίστηκε από την ομοιογένεια της θρησκείας, της γλώσσας και της καταγωγής των εμπόρων του (Χατζηϊωάννου, 2005β, σ. 146), και που ανέπτυξε ένα πλέγμα δραστηριοτήτων με βάση δυο σπουδαία κέντρα, το λιμάνι της Μασσαλίας και το

λιμάνι του Λονδίνου, στήριξε το ελληνικό εμπόριο και κατ' επέκταση έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη της ελληνόκτητης ναυτιλίας (Χαρλαύτη, 1993, σ. 110). Η οργάνωση του δικτύου βασίστηκε κυρίως σε λιμάνια-σταθμούς που εκτείνονταν από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τη Μασσαλία και την Αγγλία και που αποτελούσαν τους κύριους εμπορικούς κόμβους (Χαρλαύτη, 1993, σ. 72). Οι διαμετακομιστικοί σταθμοί αποτέλεσαν μεγάλα εμπορικά κέντρα μέχρι τη δεκαετία του 1840. Τα σημαντικότερα λιμάνια-σταθμοί ήταν το Λιβόρνο, η Γένοβα, η Τεργέστη και η Μασσαλία, όπου τα φορτία μόλις κατέφταναν, μεταφέρονταν σε άλλα πλοία με κατεύθυνση τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Τα σημαντικότερα προϊόντα που εμπορεύονταν οι Έλληνες ήταν δημητριακά, μαλλί, μπαμπάκι, λιναρόσπορος και ζωικό λίπος. Δευτερευόντως, διακινούσαν αποικιακά προϊόντα από την Ανατολική Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα, όπως κρασί, ξερά φρούτα και λάδι, και από τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, όπως νήματα και υφάσματα (Χαρλαύτη, 1993, σ. 72). Το 1846-1847, με την κατάργηση των Νόμων των Σιτηρών και της Ναυσιπλοΐας, επήλθαν πολύ σημαντικές αλλαγές στη ναυτιλιακή πολιτική και στην οργάνωση του εμπορικού δικτύου. Η επικράτηση του ελεύθερου εμπορίου επέτρεψε τις απευθείας συναλλαγές των κρατών, χωρίς τη διαμεσολάβηση των ενδιάμεσων σταθμών (Χαρλαύτη, 1993, σ. 87).

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση του εμπορικού δικτύου αποτελούσε η ίδρυση υποκαταστημάτων των κεντρικών εμπορικών οίκων. Βασικός στόχος ήταν η εκτέλεση των εμπορικών συναλλαγών μέσω των αντιπροσώπων που έπρεπε να διατηρεί η κάθε επιχείρηση στη Μεσόγειο και την Εγγύς Ανατολή ή μέσω άλλων συνεργάσιμων ελληνικών επιχειρήσεων που είχαν έδρα στις περιοχές αυτές. Το στήσιμο των επιχειρηματικών παραρτημάτων ξεκίνησε από το 1826 και κράτησε μέχρι το 1856. Στο διάστημα αυτό Έλληνες έμποροι άρχισαν να εγκαθίστανται στις παραδουνάβιες περιοχές και να δημιουργούν εκεί υποκαταστήματα με κύρια δράση τη μεταφορά φορτίων σε Μασσαλία και Αγγλία. Ο οίκος Ροδοκανάκη ίδρυσε παράρτημα στην Οδησσό, από όπου εξήγαγε σιτηρά και λιναρόσπορο στη Μασσαλία και Αγγλία. Ο οίκος Ράλλη, με διευθυντή του παραρτήματος στην Οδησσό τον Ιωάννη (Ζαννή) Ράλλη, εξήγαγε στην Αγγλία ζωικό λίπος και μαλλί. Οι Έλληνες Χιώτες στα μέσα της δεκαετίας του 1840 κατείχαν τον έλεγχο στο 40% του εξαγωγικού εμπορίου της Οδησσού προς τη Μ. Βρετανία (Χαρλαύτη, 1993, σ. 83). Μεταξύ αυτών δραστηριοποιείται και ο οίκος Αργέντη, άλλα μέλη της οικογένειας Ράλλη, Βούρου, Μελά και ένας πράκτορας του οίκου Ξένου (Χαρλαύτη, 1993, σ. 87).

Το συνεργατικό αυτό σχήμα οδήγησε στην αλληλεξάρτηση των εμπορικών εταιρειών. Συνεπώς, το βάρος έπεφτε στη μεγαλύτερη επιχείρηση, η οποία πλουτίζοντας επέφερε πλούτο και επιφάνεια και στους εμπλεκόμενους. Σε περιπτώσεις όμως που ένας από τους μεγάλους ελληνικούς οίκους έπεφτε έξω οι υπόλοιποι άμεσα εξαρτώμενοι αντιμετώπιζαν επίσης τον κίνδυνο πτώχευσης (Μαγκριώτης, 1986 σ. 350).

Ο χώρος που αποτέλεσε τον πυρήνα των επιχειρηματικών συναλλαγών για τους Έλληνες του Λονδίνου ήταν το λεγόμενο Baltic Exchange ή Baltic Coffee House στο Λονδίνο (Μαγκριώτης, 1986, σ. 349). Η ονομασία αυτή καθιερώθηκε περίπου το 1823 λόγω των εμπορικών συναλλαγών που είχε η Αγγλία από τον 17^ο αιώνα με τις χώρες της Βαλτικής Θάλασσας. Το Baltic Coffee House υπήρξε ο τόπος συνάντησης των εμπόρων της Βαλτικής και της Μαύρης Θάλασσας και συγχρόνως η κυριότερη αγορά φορτίων στο Λονδίνο. Συγκέντρωνε όλους τους απασχολούμενους εμπόρους που προετοίμαζαν τις μεταφορές τους, τα φορτία τους και τις λεπτομέρειες των οικονομικών συμφωνιών. Ο Παντιάς Ράλλης ήταν μέλος της 24μελούς επιτροπής του Βαλτικού Καφενείου το 1854, ενώ οι Μ.Ε. Ροδοκανάκης και Αντώνιος Ράλλης υπήρξαν δυο από τους 12 διευθυντές του Baltic Exchange, όπως αυτό ονομάστηκε μετά το τέλος του Κριμαϊκού Πολέμου (Barty-King, 1994, σ. 97-114). Η ελληνική παρουσία στο Baltic Exchange ήταν έντονη και σημαντική για την αγγλική ναυλαγορά, καθώς η εναπόθεση του εξωτερικού εμπορίου σε ξένους έφερε στη Βρετανία εμπορεύματα σε φτηνές τιμές και προωθούσε ντόπια προϊόντα σε νέες αγορές του εξωτερικού (Χαρλαύτη, 1993, σ. 100). Αλλά και για το μέλλον της ελληνικής ναυτιλίας, όπως διαμορφώθηκε τον 20^ο αιώνα, η εγκατάσταση των Ελλήνων στο Baltic Exchange υπήρξε καθοριστική. Το 1850, το 31% της συνολικής χωρητικότητας των πλοίων που αφίχθησαν στα βρετανικά λιμάνια ελέγχονταν από Έλληνες. Μία δεκαετία μετά, το 1860, το ποσοστό αυξήθηκε στο 57%, γεγονός που κατέστησε τους Έλληνες κύρια δύναμη στις εμπορικές συναλλαγές, έχοντας τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους των φορτίων που κατέφθαναν από την Αλεξάνδρεια, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη (Χαρλαύτη, 1993, σ. 75-77).

Η τακτική των Ελλήνων εμπόρων ήταν οι άμεσες αγοραπωλησίες, οι οποίες επέφεραν μεν μικρό κέρδος, αλλά εξασφάλιζαν τη διατήρηση των μικρών κεφαλαίων των ιδιοκτητών τους. Οι αγοραπωλησίες πραγματοποιούνταν βάσει δείγματος που ήταν διαθέσιμο από τη μεταφορά με αμόπλοιο και αποστέλλονταν στον ενδιαφερόμενο μέσω ταχυδρομείου, ώστε μέχρι να φτάσει το πραγματικό φορτίο, να

έχει βρεθεί ο αγοραστής. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της οικογένειας Ράλλη, ο Ζαννής Ράλλης που δραστηριοποιούνταν στην Οδησσό, ταχυδρομούσε στον αδερφό του Παντιά Ράλλη στο Λονδίνο, δείγμα σιτηρών από το φορτίο που είχε ήδη αποπλεύσει από την Βαλτική για λογαριασμό του. Μέχρι το φορτίο να καταφτάσει, ο Παντιάς Ράλλης είχε πουλήσει το εμπόρευμα σε κάποιον αγοραστή, ο οποίος με την σειρά του μπορούσε να πουλήσει το ίδιο εμπόρευμα σε άλλον, κ.ο.κ. Ο τελικός παραλήπτης του φορτίου γινόταν γνωστός στον καπετάνιο του πλοίου σε κάποιο από τα «λιμάνια προσέγγισης» (Ports of call). Τα «λιμάνια προσέγγισης» ήταν συγκεκριμένα, ενώ η εξέλιξη της εμπορικής αυτής μεθόδου είναι το σημερινό «tramp-shipping» (Χαρλαύτη, 1993, σ. 104). Η Susan Fairlie στο έργο της *The Anglo-Russian Grain Trade* αποδίδει την εφεύρεση αυτής της τακτικής μεταφοράς των εμπορικών φορτίων στον Παντιά Ράλλη (Fairlie, 1959, σ. 341-365), γεγονός που δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς μεταξύ των εμπόρων ο Παντιάς έχαιρε μεγάλης εκτίμησης για την οξυδέρκεια και την προορατικότητα του. Τον αποκαλούσαν μάλιστα Ζευ (Δία), ως αδιαφιλονίκητο ηγέτη του εμπορικού κύκλου και της ελληνικής παροικιακής κοινότητας του Λονδίνου (Βικέλας, 1908, σ. 327).

Το πραγματικό φορτίο, όπως φορτώθηκε σε κάποιο από τα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας, κατέληγε στα χέρια του ιδιοκτήτη σε περίπου 75 μέρες. Σε πολλές περιπτώσεις όμως ο τελικός παραλήπτης μπορεί να έκανε και 5 μήνες να παραλάβει το φορτίο του, λόγω δυσμενών συνθηκών που αφορούσαν σε καιρικά φαινόμενα αλλά και σε έλλειψη υποδομών για την παράδοση και παραλαβή των φορτίων (Μαγκριώτης, 1986, σ.350). Οι περισσότερες καθυστερήσεις σημειώνονταν στο Βόσπορο, όπου οι ισχυροί άνεμοι, η ομίχλη και οι τρικυμίες κρατούσαν τα πλοία δεμένα για πολλές μέρες. Σε άλλες περιπτώσεις, λόγω της πυκνής ομίχλης και της έλλειψης προσανατολισμού σημειώνονταν ναυάγια, όπως στην περίπτωση του πλοίου *Νάαρχος Μιαούλης*, ιδιοκτήτης του οποίου ήταν ο Στέφανος Ξένος (Καυκαλίδης, 1998, σ. 213). Επίσης, οι εκβολές των ποταμών στη Μαύρη Θάλασσα δημιουργούσαν βαλτώδεις ακτές κατά μήκος χιλιομέτρων, γεγονός που παρεμπόδιζε την ανάπτυξη φυσικών λιμανιών για το προσάραγμα των πλοίων και συνεπώς οι εργάτες αναγκάζονταν να φορτώνουν τα πλοία στα ανοιχτά. Παράλληλα, κατά περιόδους υπήρχε κίνδυνος επιδημιών που υποχρέωνε τα πλοία σε καραντίνα στα ρωσικά λιμάνια (Χαρλαύτη, 1993, σ. 100).

Εκτός από τα προβλήματα των φυσικών φαινομένων, κυρίως στις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας, παρουσιάστηκαν προβλήματα σχετικά με την τοπική

διακίνηση και επικοινωνία. Οι βρετανικές προξενικές αρχές διατύπωναν συχνά σε εκθέσεις τους παράπονα για τις δυσκολίες μετακίνησης σε πόλεις και περιοχές της Βαλτικής Θάλασσας εξαιτίας των ανύπαρκτων υποδομών. Πέραν τούτου, ανέφεραν και προβλήματα που αφορούσαν στην επικοινωνία μέσω αλληλογραφίας. Η έλλειψη ταχυδρομείων και τραπεζικών ή ασφαλιστικών εταιρειών δυσχέραιναν την κατάσταση, ενώ ακόμα και οι υπάλληλοι των ελάχιστων ταχυδρομικών πρακτορείων, φαίνεται ότι, επειδή δεν γνώριζαν την αγγλική γλώσσα, έπεφταν θύματα κακοπροαίρετων ανταγωνιστών που παρουσιάζονταν ως παραλήπτες των εμπορικών επιστολών (Χαρλαύτη, 1993, σ. 100).

4.2.4 Οι λόγοι που κατέστησαν ισχυρούς τους Έλληνες εμπόρους του Λονδίνου.

Η ανάπτυξη και η επιτυχημένη λειτουργία του χιώτικου δικτύου οφείλεται στην ύπαρξη μιας κοινής επιχειρηματικής στρατηγικής που υιοθέτησαν οι Έλληνες στα αλληλοσυνδεδεμένα εμπορικά κέντρα. Η επιχειρηματική στρατηγική του δικτύου διαμορφώθηκε από τον τρόπο οργάνωσης των επιχειρήσεων και τις μεθόδους εμπορίας (Χαρλαύτη, 1993, σ. 90). Ο τρόπος οργάνωσης των επιχειρήσεων είχε τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. Ένας ήταν ο κύριος εμπορικός οίκος. Αυτός προσδιόριζε και την εθνικότητα της επιχείρησης. Οι άλλες εταιρείες που έφεραν την ονομασία του αποτελούσαν και λειτουργούσαν ως υποκαταστήματα.
2. Το πιο ικανό μέλος είχε τη διεύθυνση του κεντρικού οίκου. Οι συνέταιροι μοιράζονταν τις διευθύνσεις των υποκαταστημάτων.
3. Όλοι οι διευθυντές ήταν ίσοι στις συνδιαλλαγές με τρίτους και είχαν όλοι το δικαίωμα της υπογραφής.
4. Ο κύριος οίκος και τα υποκαταστήματά του μπορούσαν να είναι ανεξάρτητα νομικά, αλλά τα κέρδη διαιρούνταν σε όλους.

Ο χαρακτήρας των χιώτικων εμπορικών οίκων ως διεθνικός δημιουργούσε πολλές φορές νομικά κωλύματα στις εμπορικές εταιρείες και κατά συνέπεια προβλήματα στις συνεργασίες. Η εποικοδομητική επικοινωνία μεταξύ των υποκαταστημάτων ήταν καθοριστική για τη σωστή ανταπόκριση και λειτουργία του δικτύου. Για το λόγο αυτό οι Χιώτες έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη συγγενικών σχέσεων με συνεργάτες του οίκου. Εξάλλου, η επιχειρηματική δράση στηρίχθηκε συχνά στο οικογενειακό δίκτυο που εξασφάλιζε κεφάλαιο, κοινωνική και

ψυχολογική ασφάλεια και εξειδικευμένη γνώση (Χατζηϊωάννου, 2005β, σ. 147). Αφενός επεδίωκαν να προσλαμβάνουν και να συνεταιρίζονται με ομοίους στην καταγωγή, αφετέρου συνάπτανε γάμο με μέλη της ίδιας οικογένειας. Ενάντια από τις αρχές της Ορθόδοξης Εκκλησίας, σε χιώτικες οικογένειες παρατηρείται οι θείοι να παντρεύονται ανιψιές, τα πρώτα ξαδέρφια μεταξύ τους, κ.ά. Με τον τρόπο αυτό, ο έλεγχος της επιχείρησης παρέμενε σε αυστηρά οικογενειακό κύκλο, η επιχειρηματική δύναμη παραγόταν συσπειρωμένη και το τελικό κέρδος διαχέονταν σε κοντινά συγγενικά πρόσωπα, τα οποία θα επένδυαν ξανά στην ανάπτυξη και εξέλιξη της επιχείρησής τους (Χαρλαύτη, 1993, σ. 91).

Ένας λοιπόν από τους λόγους που η οικογένεια Ράλλη και η οικογένεια Ροδοκανάκη ήταν από τις πιο ισχυρές οικογένειες στον κύκλο των Χιωτών είναι, επειδή φρόντισαν να συνάψουν συγγενικούς δεσμούς με πολλές άλλες χιώτικες οικογένειες. Ενδεικτικά αναφέρεται εδώ ότι η οικογένεια Ράλλη είχε συγγένεια με 24 χιώτικες οικογένειες, ενώ η οικογένεια Ροδοκανάκη με 21 οικογένειες (Χαρλαύτη, 1993, σ. 123). Τα συγγενικά πρόσωπα κατείχαν διάφορες ηγετικές θέσεις στα υποκαταστήματα των εμπορικών κόμβων από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι τη Μασσαλία. Έτσι, εξασφαλιζόταν η εμπιστοσύνη στην ανταλλαγή αποκλειστικής εμπορικής και ναυτιλιακής πληροφόρησης (Χαρλαύτη, 1993, σ. 91). Οι μόνιμοι πράκτορες της οικογένειας σε ναυτιλιακά κέντρα στην Ανατολή ήταν μέλη της οικογένειας και συναλλάσσονταν για δικό τους λογαριασμό και με τους δικούς τους όρους, χωρίς τη χρήση μεσαζόντων και ενδιάμεσων, οι οποίοι πολλές φορές ενεργούσαν για προσωπικό τους όφελος. Διαπιστώνεται, συνεπώς, πόσο συγκροτημένα λειτουργούσε το χιώτικο δίκτυο δεδομένου ότι σχεδόν όλοι μεταξύ τους ήταν συγγενείς. Το παράδειγμα των Χιωτών μιμούνταν και άλλες οικογένειες με κοινό τοπικό χαρακτήρα, ώστε να καταφέρουν να αντεπεξέλθουν στον εμπορικό ανταγωνισμό.

Οι εμπορικές μέθοδοι ήταν η δεύτερη σημαντική προϋπόθεση για την επιτυχία του χιώτικου δικτύου. Αυτές αφορούσαν στην ανάμειξη στις αγορές των παραγωγών και των καταναλωτών, καθώς επίσης και στους τρόπους οργάνωσης των εμπορεύσιμων ειδών και στις συνθήκες μεταφοράς τους (Χαρλαύτη, 1993, σ. 97). Η πρακτική που ακολούθησαν οι Χιώτες έμποροι ήταν η *supercargo*, όπου ο αντιπρόσωπος των εμπόρων και ο πωλητής των προϊόντων ταξίδευαν μαζί με το φορτίο, ώστε να είναι πιο αποτελεσματική η διοχέτευση των αγαθών στη βρετανική αγορά (Φραγκάκη-Syrett, 1995, σ. 40). Ένα άλλο μεγάλο πλεονέκτημα που

χαρακτήριζε τους Έλληνες εμπόρους ήταν η ικανότητά τους να ενσωματώνονται στις κεντρικές αγορές των κύριων λιμανιών και να διαχειρίζονται τις επαγγελματικές τους συναλλαγές εξίσου επιτυχημένα και στους δυτικοευρωπαϊκούς εμπορικούς κόμβους και στη χαοτική ενδοχώρα περιμετρικά της Μαύρης Θάλασσας (Harlaftis, 2005, σ. 156). Βασικός στόχος παρέμενε η εξασφάλιση κέρδους και του ελέγχου της αγοράς.

Σε ευρύτερο επίπεδο θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι οι Έλληνες της διασποράς φρόντιζαν να δημιουργούν «αδελφότητα» ή «κοινότητα», να συναναστρέφονται με ομοίους στην καταγωγή και να διαμένουν σε μια κοινή περιοχή, ώστε να διατηρούν ζωντανή τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα της πατρίδας τους. Μετά το 1849 οι περισσότερες ελληνικές οικογένειες του Λονδίνου μετακόμισαν στην περιοχή Bayswater εγκαταλείποντας τα μικρά στενάχωρα δωμάτια πάνω από τις επιχειρήσεις τους στο City (Μαγκριώτης, 1986 σ. 352). Η περιοχή Bayswater χαρακτηρίστηκε ως ελληνική γειτονιά. Παρόλο που οι Έλληνες είχαν έντονη την πεποίθηση ότι η παραμονή τους στους ξένους τόπους θα τελείωνε σύντομα, διεκδίκησαν τη βρετανική υπηκοότητα γνωρίζοντας ότι θα τους παρείχε σημαντικές ελευθερίες.

Οι έμποροι στην Αγγλία αλλά και σε περιοχές άλλων χωρών ως Βρετανοί πολίτες εκμεταλλεύτηκαν τα προνόμια που απολάμβαναν και οι ντόπιοι έμποροι. Η απόκτηση βρετανικής υπηκοότητας δεν αποτελούσε εύκολη υπόθεση και προβλημάτιζε ιδιαίτερα το Υπουργείο Εξωτερικών της Αγγλίας. Οι έντονες εμπορικές δραστηριότητες των Ελλήνων που κατείχαν βρετανική υπηκοότητα στην Ανατολή υποσκελίζουν τους αγγλικούς εμπορικούς οίκους που είχαν έδρα εκεί. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Αγγλίας υποστήριξε ότι η απόκτηση βρετανικής προστασίας πολλές φορές κατοχυρωνόταν με άνομα μέσα, υπονοώντας ότι υπάρχει δόλος που ενδεχομένως να βλάπτει τα συμφέροντα μιας δυνατής χώρας όπως η Αγγλία (Μεττής, 1996, σ. 143). Σε άλλες περιπτώσεις Έλληνες με βρετανική ή άλλη υπηκοότητα στόχευαν σε κάποια πολιτική διάκριση, κυρίως ως πρόξενοι χωρών, ιδιότητα που θα τους προσέδιδε οπωσδήποτε κύρος και επιφάνεια. Μια τέτοια περίπτωση υπήρξε και ο Παντιάς Ράλλης, που ορίστηκε ο πρώτος πρόξενος της Ελλάδας στο Λονδίνο (Χαρλαύτη, 1993, σ. 97).

Η ευμάρεια των Ελλήνων εμπόρων έφερε μεγάλες επενδύσεις στη ναυτιλία. Αρκετοί από αυτούς εκτός από ιδιοκτήτες καταστημάτων, υπήρξαν και πλοιοκτήτες, ορίζοντας οι ίδιοι το δίκτυο των επιχειρήσεων τους. Οι μεγαλύτεροι έμποροι και πλοιοκτήτες που έδρασαν κατά την περίοδο 1830-1860, είναι οι αδελφοί Ζιζίνια, ο

Δρομοκαΐτης, ο Παπούδωφ, ο Ράλλης, ο Σκυλίτσης, ο Αργέντης, ο Ροδοκανάκης, ο Μελάς, ο Παπαγιάννης, ο Ξένος, ο Βαλιάνης και ο Μιχαληνός (Μαγκριώτης, 1986 σ. 351). Ξεχωρίζουν οι αδελφοί Ζιζίνια με στόλο εννέα (9) ιστιοφόρων, ο Δρομοκαΐτης, με στόλο πέντε (5) ιστιοφόρων και ο Ξένος, με στόλο δέκα (10) ατμόπλοιων το 1860. Πολλά ελληνικά πλοία, για λόγους κυρίως αποφυγής φόρων και λιγότερο για πολιτικούς λόγους, ταξίδευαν με ξένες σημαίες, της Ρωσίας, Τουρκίας, Βρετανίας, κ.ά., ενώ η ιδιοκτησία τους ήταν πρόδηλη από τις ονομασίες που έφεραν, όπως ‘Παναγία’, ‘Άγιος Νικόλας’, κ.ά. (Harlaftis, 1996, σ. 32). Οι καπετάνιοι ήταν Άγγλοι ή Γάλλοι ανάλογα με την έδρα του ελληνικού οίκου (Χαρλαύτη, 1993, σ. 106-107).

4.2.5. Η περίπτωση του Στέφανου Ξένου και του Βασίλη Παπαγιάννη στο εμπορικό γίγνεσθαι του 19^{ου} αιώνα.

Ο Στέφανος Ξένος, ένας από τους μεγαλύτερους πλοιοκτήτες της εποχής, εμφανίστηκε στο ελληνικό εμπόριο της Αγγλίας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα με στόχο να ιδρύσει ατμοπλοϊκή εταιρεία. Ο στόχος του επιτυγχάνεται το 1857 οπότε γίνεται ο πρώτος οργανωμένος Έλληνας εφοπλιστής και ανταγωνιστής των Άγγλων ομοίων του (Καυκαλίδης, 1998, σ. 205). Η εταιρεία του έφερε την επωνυμία *Ελληνική και Ανατολική Ατμοπλοϊκή Εταιρεία*. Για την έναρξη της λειτουργίας μιας ατμοπλοϊκής γραμμής απαιτούνταν η διάθεση μεγάλων κεφαλαίων. Ο Ξένος ήταν νέος στα εμπορικά δρώμενα και στηρίχτηκε αρχικά στην οικονομική βοήθεια και τη συνεργασία των οίκων Ιωνίδη και Λασκαρίδη που είχαν στην ιδιοκτησία τους ισχυρά εμπορικά γραφεία και ήταν συγγενείς του (Καυκαλίδης, 1998, σ. 206 & Χαρλαύτη, 1993, σ. 127). Η απειρία τους όμως στο χειρισμό των ζητημάτων περί της ατμοπλοΐας οδήγησε τον Ξένο σε απώλειες και έκτοτε έπαψε να συνεταιρίζεται με άλλους εμπόρους. Αποφάσισε συνεπώς να μην ναυλώνει πλέον πλοία, αλλά να προχωρήσει στην αγορά δικών του ατμόπλοιων που θα επέφεραν κέρδη κατά 25% μεγαλύτερα από αυτά που ήδη κέρδιζε (Καυκαλίδης, 1998, σ. 211). Όμως και πάλι η άγνοιά του και η έλλειψη εμπορικών υποκαταστημάτων και πρακτόρων σε λιμάνια-σταθμούς της Ανατολής δυσχέραινε τις σχέσεις του με τις άλλες επιχειρήσεις, τις οποίες είχε ανάγκη για να δουλέψουν τα πλοία του. Παράλληλα, δεν γνώριζε σε ικανοποιητικό βαθμό τη χρηματοπιστωτική αγορά του Λονδίνου ούτε είχε εμπειρία στις διακυμάνσεις της ναυτιλίας με αποτέλεσμα να χρεοκοπήσει πολύ σύντομα (Χαρλαύτη, 1993, σ. 111). Ο Στέφανος Ξένος θεωρήθηκε από τους πρωτοπόρους του

εφοπλισμού. Συνεργάστηκε μόνο με αγγλικούς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, ενώ την εποχή που αντιμετώπιζε μεγάλες οικονομικές δυσχέρειες δε σύναψε ποτέ συμφωνίες με ελληνικούς οίκους, ώστε να μην αναγκαστεί να παραχωρήσει πληροφορίες στους ανταγωνιστές του για τις επιχειρήσεις του και τους συνεργάτες του (Xenos, 1869, σ. 49).

Την ίδια εποχή που δραστηριοποιήθηκε ο Στέφανος Ξένος συναντάμε στο Λίβερπουλ μια άλλη πολύ ισχυρή προσωπικότητα, τον Βασίλη Παπαγιάννη. Η ναυτιλιακή εταιρεία της οικογένειας Παπαγιάννη λειτουργούσε από τις αρχές του 1840. Οι εμπορικές τους συναλλαγές πραγματοποιούνταν κυρίως με τους Έλληνες και τους Αρμένιους. Για αυτόν το λόγο η εταιρεία φρόντιζε οι υπάλληλοι των υποκαταστημάτων της ή οι αντιπρόσωποι και οι πράκτορές, της να μιλούν απαραίτητως ελληνικά και αρμένικα για να μην υπάρχουν προβλήματα στις συνεννοήσεις. Κύριο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του Βασίλειου Παπαγιάννη ήταν η γενναιοδωρία και η ενεργητικότητα του. Ήταν αγαπητός στους εργάτες των λιμανιών και έχαιρε μεγάλης εκτίμησης από τους υπαλλήλους του οίκου του, τους οποίους απασχολούσε για χρόνια, τους εμπιστευόταν και τους επαινούσε για τις πρόθυμες υπηρεσίες τους. Η σχέση αυτή με τους συνεργάτες του, σε συνδυασμό με την εμπορική ικανότητα και διπλωματία που τον χαρακτήριζε, κατέστησαν μια επιτυχημένη και μακρόβια επιχείρηση. «Η επίδραση του Παπαγιάννη στην ανάπτυξη του ελληνικού εμπορικού στόλου και τη μετάβασή του από τα ιστοφόρα στα ατμόπλοια ήταν ιδιαίτερης σημασίας λόγω των διασυνδέσεών του με τη βρετανική ναυτιλιακή αγορά» (Χαρλαύτη, 1993, σ. 115), όπου έδρασε ως μεσάζοντας για την αγορά των πρώτων ατμόπλοιων.

4.2.6. Τα πρώτα σημάδια της παρακμής του χιώτικου δικτύου και το πέραςμα στην «ιόνια φάση» του ελληνικού εμπορίου (1870-1900).

Από τη δεκαετία του 1860 και εξής το χιώτικο δίκτυο παρακμάζει και συρρικνώνεται, αφήνοντας περιθώριο ανάπτυξης στο ιόνιο δίκτυο, οπότε και συντελείται η αρχή της «ιόνιας φάσης» (Harlaftis, 1996, σ. 70). Η αποχώρηση των εμπόρων Χιωτών από τα εμπορικά δρώμενα οφείλεται κατά κύριο λόγο σε 3 αίτια. Αρχικά, στις ανακατατάξεις που έφερε ο Κριμαϊκός Πόλεμος, 1854-1856, στο εμπόριο της Μαύρης Θάλασσας και σε ολόκληρο τον εμπορικό κόσμο που συναλλάσσονταν με τον Εύξεινο Πόντο. Το κόστος του εργατικού δυναμικού αυξήθηκε, νέοι αγοραστές, ως επί το πλείστον Εβραίοι, άρχισαν να επενδύουν στα

κτήματα των παραδουνάβιων περιοχών, ενώ το λιμάνι της Οδησσού έπαψε πλέον να είναι «ελεύθερο λιμάνι». Βέβαια, ο ρόλος των Ελλήνων παρέμεινε καθοριστικός στις εμπορικές συναλλαγές και στο εμπορικό δίκτυο αυτής της περιόδου. Ακόμα και όταν η Μαύρη Θάλασσα έπαψε να αποτελεί μονοπώλιο, με το ξέσπασμα του Κριμαϊκού Πολέμου, οι Έλληνες στράφηκαν προς τις αγορές της Αιγύπτου και των Ινδιών, οι οποίες πλήττονταν από τη διακοπή της μεταφοράς αμερικανικού βαμβακιού στην Ευρώπη. Ο οίκος των αδελφών Ράλλη, που διατήρησε τη θέση του ισχυρή και μετά το τέλος της «χιώτικης φάσης», όταν διακόπηκε η εξαγωγή βαμβακιού από Αμερική προς Νότιες Χώρες επέκτεινε τις επιχειρήσεις του στην Ινδία, ανοίγοντας υποκαταστήματα στο Καράτσι και την Βομβάη το 1861. (Μαγκριώτης, 1986, σ. 351).

Παράλληλα, περί το 1860 συντελείται τεχνολογική επανάσταση σε βαθμό που τα δεδομένα στην επικοινωνία και πληροφόρηση άλλαξαν ριζικά. Στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών εμφανίζεται η ατμομηχανή που προσέδωσε στα πλοία μεγαλύτερη ταχύτητα και στο εμπόριο την απευθείας σύνδεση της Μαύρης Θάλασσας με τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Στον τομέα της επικοινωνίας, η εφεύρεση του τηλέγραφου διευκολύνει την επικοινωνία και την άμεση πληροφόρηση σε ευρύτερο κοινό. Επίσης, η λειτουργία του σιδηροδρόμου επέβαλε αλλαγές στην οργάνωση του μέχρι τότε εμπορικού δικτύου. Οι εμπορικοί «παραδοσιακοί» οίκοι θα έπρεπε να προσαρμοστούν στις νέες μεθόδους επικοινωνίας και μεταφορών, αλλαγή που αποδείχτηκε πολύ δύσκολη για τις περισσότερες μικρές επιχειρήσεις.

Τέλος, τις αλλαγές τις προκάλεσαν και οι ίδιοι οι Χιώτες έμποροι, στρέφοντας το εμπορικό τους ενδιαφέρον και τις επενδύσεις τους προς άλλες κατευθύνσεις. Με το θάνατο των ηγετικών προσωπικοτήτων του χιώτικου εμπορίου, οι απόγονοι και αντικαταστάτες τους θεώρησαν περισσότερο επικερδείς τις επενδύσεις σε ακίνητα με την προοπτική να ζουν ως εισοδηματίες και να ανέβουν στα υψηλά στρώματα της λονδρέζικης κοινωνικής ζωής. Οι επενδύσεις αυτές έφεραν σημαντικά κέρδη στις οικογένειές τους, τα οποία όμως καταναλώνονταν γρήγορα σε σπατάλες ή χάνονταν στο βρετανικό χρηματιστήριο. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι η αυξημένη επιχειρηματική αντίληψη που διέκρινε τους Έλληνες εμπόρους της εποχής και η οποία οδήγησε στην άμεση εμπλοκή τους με το χρηματιστήριο είχε και θετικά αποτελέσματα. Στις αρχές της δεκαετίας του 1860, οι Ράλλης, Ροδοκανάκης και Ζαρίφης συμμετείχαν στην ίδρυση τραπεζών με μετοχικά κεφάλαια, ενώ πολλοί έμποροι με εξέχουσες θέσεις λάμβαναν μέρος σε διοικητικά συμβούλια τραπεζών (Μαγκριώτης, 1986 σ. 352). Άλλοι Χιώτες, απόγονοι ιδρυτών εμπορικών οίκων,

απασχολήθηκαν ως ναυλομεσίτες ή ναυτιλιακοί πράκτορες στα λιμάνια που έδρευαν τα καταστήματά τους (Χαρλαύτη, 1993, σ. 116-117).

Η κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι Χιώτες έμποροι οδήγησε αναπόφευκτα στη μεταφορά των επιχειρήσεων στους ιόνιους εμπόρους, οι οποίοι ανέλαβαν τον έλεγχο των δικτύων στις αρχές της δεκαετίας του 1860. Οι Ιόνιοι πλοιοκτήτες και έμποροι, με καταγωγή κυρίως από την Κεφαλονιά και την Ιθάκη, δραστηριοποιήθηκαν ενεργά σε επιχειρήσεις εμπορικών κέντρων της διασποράς και έκαναν αισθητή την παρουσία τους από τη Μαύρη Θάλασσα και την Κωνσταντινούπολη μέχρι τη Μασσαλία και το Λονδίνο. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται η δράση του ιόνιου δικτύου στο Λονδίνο με μεταφορές προϊόντων, όπως πυρίτιδα, κάρβουνο και σιτάρι. Περίπου 100 πλοία του ιόνιου δικτύου έφταναν στο λιμάνι του Λονδίνου, εκ των οποίων το 76% είχε τη σημαία των Ιονίων Νήσων. Με αυτή την επιλογή οι Ιόνιοι έκαναν μεν αισθητή την παρουσία τους στις θαλάσσιες μεταφορές, αλλά το κυριότερο, απολάμβαναν τα επιχειρηματικά προνόμια της βρετανικής αυτοκρατορίας ως τμήμα αυτής (Karpetanakis, 2006, σ. [8-10]). Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα διατηρούνται στο Λονδίνο 36 οικογενειακές επιχειρήσεις Ιονίων, οι οποίες ακολούθησαν το στρατηγικό επιχειρησιακό πλάνο και την οργανωτική δομή του δικτύου των Χιωτών (Harlaftis, 2005, σ. 157-158).

Ο πιο σημαντικός ιόνιος εμπορικός οίκος στην Αγγλία, που συγκρίθηκε και εν τέλει επισκίασε τον οίκο Ράλλη, ήταν ο οίκος των αδελφών Βαλλιάνου με επικεφαλής τον Παναγή Βαλλιάνο και έδρα το City του Λονδίνου. Η οικογένεια Βαλλιάνου διατηρούσε επίσης, εμπορικά παραρτήματα σε σημαντικούς κομβικούς σταθμούς και έθετε σε διευθυντικές θέσεις συγγενικά πρόσωπα, ώστε να υπάρχει εμπιστοσύνη στις συνεταιριστικές σχέσεις και άμεση επικοινωνία. Το δίκτυο των Βαλλιάνων, το οποίο καθιέρωσε το ιόνιο στοιχείο στο εμπόριο της εποχής και όρισε την «ιόνιο φάση», εξαπλώθηκε από τη Ρωσία, Τουρκία, Ελλάδα, Αίγυπτο μέχρι την Ιταλία, Γαλλία και Αγγλία. Το εύρος των δραστηριοτήτων τους, κατέστησε την επιχείρηση Βαλλιάνου ως μια από τις σημαντικότερες και πιο πλούσιες του επιχειρηματικού κόσμου. Αναμφισβήτητα, υπήρξε το κύριο στήριγμα του ιόνιου δικτύου, αν συνδυάσει κανείς την πληροφορία ότι ο οίκος των αδελφών Βαλλιάνου στο City του Λονδίνου από το 1860 ήδη μέχρι το 1880 είχε εξελιχθεί σε έναν από τους πιο ισχυρούς εμπορικούς και τραπεζικούς οίκους. Ο Παναγής Βαλλιάνος, απόλυτα αφοσιωμένος στις επιχειρήσεις του μέχρι το τέλος της ζωής του, έγινε γνωστός στους αγγλικούς κύκλους ως Merchant Banker, ιδιοκτήτης πιστωτικού οίκου (Χαρλαύτη, 2007, σ. 317)

εξυπηρετώντας εκατοντάδες εμπορικές και ναυτιλιακές επιχειρήσεις των Ελλήνων στο Λονδίνο.

Η επαγγελματική επιφάνεια του Παναγή Βαλλιάνου και οι αδιάκοπες συναλλαγές και συναναστροφές με ισχυρές προσωπικότητες της εποχής του θα δικαιολογούσαν και θα χαρακτήριζαν έναν άνθρωπο που επιδιώκει τις δημόσιες σχέσεις και τις συχνές εμφανίσεις σε κάθε πιθανή περίπτωση. Πρόκειται όμως για έναν άνθρωπο αφανή ως προς τα κοινωνικά δρώμενα. Η ανάμειξή του με τα κοινά αφορούσε μόνο τις υποθέσεις της ελληνικής εκκλησίας. Το 1864 εκλέχτηκε επίτροπος της ελληνικής εκκλησίας του Σωτήρος μαζί με τον Π. Ράλλη και Π. Ροδοκανάκη (Χαρλαύτη, 2007, σ. 333). Υποστήριξε, επίσης, την απόφαση της ελληνικής κοινότητας για την ίδρυση νέας εκκλησίας στο Bayswater το 1877, συνδράμοντας οικονομικά με το ποσό των 1600 λιρών (Χαρλαύτη, 2007, σ. 333) και παράλληλα παρέπεμψε τον ανιψιό του Αλκιβιάδη να συμμετέχει στις επιτροπές που ασχολούνταν με τις υποθέσεις της ίδρυσης και λειτουργίας του ναού (Χαρλαύτη, 2007, σ. 333). Ως επιχειρηματίας ο Παναγής Βαλλιάνος χαρακτηρίστηκε σπουδαία προσωπικότητα και κυριαρχική φυσιογνωμία στο εμπόριο της ελληνικής διασποράς. Η αποδοχή του στους επιχειρηματικούς κύκλους των Χιωτών ήταν η πιο μεγάλη αναγνώριση των υπηρεσιών του στις διεθνείς θαλάσσιες μεταφορές και στη συμβολή του στην πορεία του ελληνικού εφοπλισμού. Δικαίως, έλαβε τον τίτλο του «πατριάρχη» της ελληνικής ναυτιλίας, για την επενδυτική του στρατηγική, την άμεση αξιοποίηση της νέας τεχνολογίας και την εξειδίκευση των υπηρεσιών της επιχείρησης στις επιτακτικές ανάγκες της εποχής (Χαρλαύτη, 2007, σ. 333).

4.3. Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην ενδυνάμωση της ελληνικής παροικίας.

4.3.1. Οι πρώτοι Έλληνες μαθητές στη Μεγάλη Βρετανία: 16^{ος}-17^{ος} αιώνες.

Ήδη από το Μεσαίωνα η Μεγάλη Βρετανία είχε επιδείξει ιδιαίτερη φροντίδα στην οργάνωση εκπαιδευτικών δομών. Οι βασικές προδιαγραφές λειτουργίας του σχολικού συστήματος καθώς και το πλαίσιο εφαρμογής του ελέγχονταν κατά κύριο λόγο από τις εκκλησιαστικές αρχές. Στα μέσα του 1500 η άσκηση εμπορικών και χειρωνακτικών επαγγελμάτων απαιτούσε την παρακολούθηση μαθημάτων για την ανάληψη πτυχίου σχετικού με την επαγγελματική ενασχόληση. Η θεμελίωση σχολείων στην Αγγλία και παράλληλα σε άλλες χώρες που ανέπτυξαν ανάλογη δραστηριότητα επέβαλε τη δημιουργία ενός οργανωμένου προγράμματος μαθημάτων και βοήθησε στην καλλιέργεια μιας νέας θεωρίας και φιλοσοφίας σχετικά με την αξία και τη διάδοση της γνώσης.

Πιθανολογείται ότι ο πρώτος Άγγλος που διδάχτηκε από τον Δημήτριο Χαλκοκονδύλη (1428-1511) την ελληνική γλώσσα και γραμματεία ήταν ο William Grocyn (1446-1519) στη Φλωρεντία. Κατά την επιστροφή του στην Οξφόρδη της Αγγλίας δίδαξε την ελληνική γλώσσα και συνέβαλε στην απαρχή μιας νέας εποχής για τα γράμματα. Φίλος και συμπορευτής του στο έργο αυτό ήταν ο Desiderius Erasmus Roterodamus (Ερασμος) (1466?-1536), ο οποίος προσπάθησε μάταια μέχρι το 1519 να ιδρύσει Ελληνική Σχολή στο Καίμπριτζ και την Οξφόρδη (Dowling & Fletcher 1915, σ. 64).

Στις αρχές του 1600 οι επαφές της εκκλησίας της Αγγλίας και της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας αρχίζουν να εντείνονται, δεδομένης της έντονης δραστηριότητας της Μεγάλης Βρετανίας με τις ακτές της Μεσογείου. Σύμφωνα με αναφορές σε προηγούμενο κεφάλαιο, το 1616, ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Κύριλλος Λούκαρης επέλεξε να στείλει στην Οξφόρδη (Balliol College) τον Μητροφάνη Κριτόπουλο για να λάβει γνώση της ελληνικής και λατινικής (Dowling & Fletcher 1915, σ. 66). Ο Πατριάρχης του Canterbury George Abbot δέχτηκε τον Κριτόπουλο και τον έγραψε στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, στο καλύτερο εκπαιδευτικό περιβάλλον που διέθετε εκείνη την εποχή η Αγγλία. Το λαμπρό μέλλον του Έλληνα μαθητή θεωρήθηκε δεδομένο. Η διάθεση του Abbot να αναλάβει εξολοκλήρου την εκπαίδευση του Κριτόπουλου είναι ξεκάθαρη με βάση την αλληλογραφία του

(Marshall, 1926, σ. 187). Η στάση του όμως άλλαξε περίπου στα μέσα του 1623 και αφού ο Κριτόπουλος είχε ολοκληρώσει τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Σε σχετική επιστολή προς τον Sir Thomas Roe στις 12 Αυγούστου 1623 ο Abbot κατηγορεί τον Κριτόπουλο για τις συχνές επαφές που διατηρούσε με το βασιλιά της Αγγλίας, υπονοώντας συνωμοτικές τάσεις του Έλληνα εις βάρος της εκκλησίας και ισχυρίζεται ότι ο Κριτόπουλος διαμόρφωσε χαρακτήρα κλέφτη και απατεώνα, ύστερα από κακές συναναστροφές του με άλλους Έλληνες χαμηλού ήθους και πνευματικής καλλιέργειας. Αναφέρει δε ότι επί πέντε (5) χρόνια ο ίδιος ο Abbot μερίμνησε για τα έξοδα της εκπαίδευσής του, για την ένδυση, τη διατροφή, τη φιλοξενία και όλα τα αναγκαία μέσα διαβίωσής του Κριτόπουλου στην Αγγλία, ποσό που ανέρχεται σε περίπου τριακόσιες (300) λίρες, αφήνοντας εμφανή υπονοούμενα αχαριστίας εκ μέρους του Έλληνα μαθητή (Marshall, 1926, σ. 192).

Επιβεβαιωμένη χρονολογία για την ίδρυση Ελληνικού Κολλεγίου στην Οξφόρδη δεν υπάρχει. Πάντως, το 1677 ο ιστορικός Anthony Wood και ο Ιωσήφ Γεωργηρίνης, Μητροπολίτης Σάμου, κατέβαλαν σημαντικές προσπάθειες για να μετατραπεί το Gloucester Hall (έτος ίδρυσης 1283) σε Ελληνικό Κολλέγιο. Ο επιθυμητός στόχος ήταν να σπουδάσουν σε αυτό είκοσι με τριάντα λόγιοι από την Ελλάδα. Σχετική πρόταση κατατέθηκε από τον Γεωργηρίνη στον Αρχιεπίσκοπο του Canterbury, Dr. William Sancroft για την εκπαίδευση δώδεκα Ελλήνων λογίων, χωρίς όμως καμία θετική έκβαση. Οι προσπάθειες αυτές παρέμειναν άκαρπες μέχρι το 1689, όταν το θέμα τέθηκε ξανά υπό νέα βάση. Το Ελληνικό Κολλέγιο θα υποδέχονταν είκοσι (20) νεαρούς (πέντε από κάθε πατριαρχείο), οι οποίοι θα σπούδαζαν την ελληνική ιστορία και γλώσσα για πέντε χρόνια. Οι συνθήκες διαβίωσης κατά τη διάρκεια των σπουδών τους προδιαγράφηκαν πολύ αυστηρές, όπως ορίστηκαν από τα πατριαρχεία. Επιβλήθηκε σε όλους τους σπουδαστές να έχουν κοινή αμφίεση, την οποία υποχρεώνονταν να φορούν εντός και εκτός του κολλεγίου. Απαγορευόταν, επίσης, η έξοδος από το κολλέγιο, χωρίς την συνοδεία ορισμένου υπευθύνου και χωρίς σχετική άδεια από τους ανωτέρους. Επίσης, κανένας σπουδαστής δε δικαιούταν περίοδο διακοπών. Η τοπική όμως διαχείριση των επικεφαλής του κολλεγίου και ο πόλεμος της ρωμαϊκής εκκλησίας συνέβαλαν στην αποτυχία του εγχειρήματος αυτού. Αριθμούνται μόνο δέκα (10) μαθητές στα δεκατρία (13) χρόνια λειτουργίας του κολλεγίου, ενώ το 1704-5, όλοι οι εναπομείναντες μαθητές στάλθηκαν πίσω στην Ελλάδα. Το 1714 το Gloucester Hall πέρασε στα χέρια του βαρονέτου Sir Thomas Cookes και των φίλων αυτού, οι οποίοι

ίδρυσαν το σημερινό Worcester College της Οξφόρδης (Dowling & Fletcher 1915, σ. 68-70).

4.3.2. Η συμβολή των Βρετανών στην εκπαίδευση των Ελλήνων, 18^{ος}-19^{ος} αιώνας: η περίπτωση του Jeremy Bentham (1748-1832).

Είναι δύσκολο να ισχυριστεί κάποιος ότι κατά τα προεπαναστατικά χρόνια υπήρχαν οργανωμένες εκπαιδευτικές δομές και γενικότερη στοιχειώδης εκπαίδευση προς τους Έλληνες νέους. Η διδασκαλία της Οκτώηχου ή του Ψαλτηρίου στην Ελλάδα έφερε μεν εμφανή τα προτερήματα της υπακοής και της πίστης στη Θεία Πρόνοια, αλλά δε διαμόρφωνε ένα πλήρες εκπαιδευτικό προσανατολισμό. Πολλά παιδιά μάλιστα, στρέφονταν προς τα ιερατικά σχήματα προσπαθώντας να δημιουργήσουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Εξάλλου, ο μοναδικός εκπαιδευτικός φορέας στην προεπαναστατική Ελλάδα ήταν η Εκκλησία η οποία παρείχε παιδεία με καθαρά θρησκευτικό περιεχόμενο. Οι δυνατότητες αλλαγής του κλίματος αυτού ήταν ιδιαίτερα περιορισμένες καθώς η ανεξαρτησία του Γένους αποτελούσε τη μοναδική προτεραιότητα του υπόδουλου Ελληνισμού και η δυναμική των Ελλήνων διοχετεύονταν μόνο προς αυτήν την κατεύθυνση.

Το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης το 1821 αντιμετωπίστηκε με θερμό ενθουσιασμό από τη δυτική Ευρώπη και από τους φιλέλληνες της Μεγάλης Βρετανίας. Οι εξελίξεις στον ελλαδικό χώρο μεταδίδονταν μέσω του τύπου και οι σχετικές συζητήσεις σε δημόσιες συναντήσεις ήταν αρκετά έντονες. Το κλίμα αυτό φανέρωνε μια μεγάλη συμπάθεια και υποστήριξη από την πλευρά των Άγγλων προς τους Έλληνες, όπως φαίνεται από τη συσπείρωση των φιλανθρωπικών οργανώσεων και ριζοσπαστικών συλλόγων, που με αφορμή τον αγώνα των Ελλήνων βρήκαν γόνιμο έδαφος να κηρύξουν και να διαδώσουν τις αρχές τους. Το 1823 θεσπίστηκε στην Αγγλία μια επιτροπή με τίτλο Committee of Friends in Favour of the Indigent Greeks (Bartle, 1988 σ. 1), η οποία φρόντιζε για τον καθορισμό των μέσων υποστήριξης στον αγώνα των Ελλήνων. Τα πρώτα μέλη της επιτροπής ήταν Άγγλοι φιλέλληνες και καθ' όλη τη διάρκεια της δράσης της η πλειοψηφία των μελών ήταν Άγγλοι. Συνολικά, από τα ογδόντα πέντε (85) μέλη που έφτασε να έχει, μόνο τρία (3) ήταν Έλληνες από την ελληνική παροικία του Λονδίνου (Καυκαλίδης, 1998, σ. 91). Την ίδια περίοδο, η προσωρινή ελληνική κυβέρνηση απέστειλε τον Ανδρέα Λουριώτη ως εκπρόσωπο της στην Αγγλία, προκειμένου να έρθει σε συμφωνία με τις βρετανικές επιτροπές για το είδος και το μέγεθος της βοήθειας που θα μπορούσαν να

λάβουν οι Έλληνες. Η βρετανική πλευρά αποφάσισε να χορηγήσει στην Ελλάδα δάνειο, το οποίο θα εξυπηρετούσε στρατιωτικές και οικονομικές ανάγκες, ενώ ένα μεγάλο χρηματικό ποσό θα αφιερώνονταν σε εκδόσεις δημοσιευμάτων υπέρ των Ελλήνων και σε άλλα μέσα εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένης και της ίδρυσης σχολείων.

Μέλος της βρετανικής επιτροπής υπέρ των Ελλήνων υπήρξε και ο Άγγλος Κουάκερ υπέρμαχος της εκπαίδευσης William Allen (1770-1843). Ως υποστηρικτής του συστήματος Lancaster, προήγαγε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο μεταξύ των μαθητών, περιορίζοντας το δάσκαλο στη γενική εποπτεία και τη διδασκαλία των πρώτων μαθημάτων. Ο Allen σε περιοδεία που σχεδίασε το 1819 επισκέφθηκε την Ελλάδα και τα αγγλοκρατούμενα Ιόνια νησιά και επιχείρησε να διαδώσει τη μέθοδο Lancaster και να θεσπίσει εκπαιδευτικές διαδικασίες σε μια χώρα που ήταν ακόμα πολιτικά και κοινωνικά αναδιοργανωτή. Η παιδεία των Ελλήνων ήταν άμεσα συσχετισμένη με την ανεξαρτησία του έθνους και η εξάπλωση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου επήλθε σύντομα. Ήδη, από το 1818 δραστηριοποιούνταν ο πρώτος Έλληνας υποστηρικτής της μεθόδου Lancaster, ο Γεώργιος Κλεόβουλος, ο οποίος μελέτησε την αλληλοδιδασκτική και έπειτα την εφάρμοσε στους Έλληνες το 1819 σε σχολείο του Ιασίου, από όπου αποφοίτησαν οι πρώτοι Έλληνες δάσκαλοι αυτής της μεθόδου.

Ο William Allen συμμετείχε επίσης ενεργά στις υποθέσεις του British Foreign School Society (BFSS), όπου διετέλεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα και ως θησαυροφύλακας. Το 1823 εκμεταλλευόμενος τη θέση του αυτή και απόλυτα αφοσιωμένος στο εκπαιδευτικό του καθήκον δέχτηκε υπό την προστασία του στην Αγγλία δύο νεαρούς Έλληνες από την Κύπρο. Σύμφωνα με τον Barlte, οι δύο νεαροί Κύπριοι αγοράστηκαν σε δουλοπάζαρο στη Σμύρνη από Άγγλο ταξιδιώτη (Bartle, 1988, σ. 2). Ο Allen ανέλαβε τα έξοδά τους και τους έστειλε να σπουδάσουν στο κολλέγιο του BFSS στο Borough Road του Λονδίνου. Η περιοχή του Borough Road είχε αναπτύξει μεγάλη εκπαιδευτική δραστηριότητα ήδη από το 1798, όταν ο Joseph Lancaster (1778-1838) εισηγητής και θερμός υποστηρικτής της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, δημιούργησε εκεί το Joseph Lancaster's School (γνωστό και ως British School). Αργότερα, το 1804, το σχολείο του Lancaster εξελίχθηκε σε Borough Road College με κύριους διαχειριστές τα μέλη του BFSS.

Σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις του BFSS τα ονόματα των δυο Ελλήνων που ενσωματώθηκαν στο Borough Road College είναι Georgius Constantine (17 ετών) και Demetrius Pieridi (14 ετών) (Bartle, 1988 σ. 2). Ο Georgius Constantine, μόλις έλαβε

την κατάλληλη εκπαίδευση, στάλθηκε πίσω στην Ελλάδα με την ευθύνη να δημιουργήσει εκεί σχολεία και να προαγάγει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Πράγματι, το 1822 το πρώτο σχολείο υπό τις οδηγίες του λειτούργησε στην Τρίπολη με εκατόν είκοσι (120) μαθητές. Μεταφέρθηκε όμως στο Ναύπλιο λόγω των απειλούμενων συγκρούσεων και εκεί λειτούργησε με εκατόν εξήντα (160) μαθητές, ενώ λίγο καιρό αργότερα μεταφέρθηκε και πάλι στην Αίγινα (Bartle, 1988, σ. 6). Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος είχε ήδη εφαρμοστεί στην τουρκοκρατούμενη Μάνη και τα Ιόνια νησιά το 1819 και 1829 αντίστοιχα (Παπαδάκη, 1992, σ. 67-71). Ο Demetrius Pieridi, παρέμεινε στο σχολείο του Borough Road μέχρι το 1829 (Progress of education in foreign countries, 1826, σ. 314 & Church Missionary Society, 1826a, σ. 62). Ο Allen έτρεφε ιδιαίτερη συμπάθεια στο μαθητή του. Στο ημερολόγιό του σημειώνει ότι καθ' όλη τη διάρκεια της φιλοξενίας που του παρείχε, ο Pieridi εντροφούσε σε επιστημονικά θέματα και συχνά συζητούσαν τις φιλοσοφικές τους σκέψεις για τη ζωή (Allen, 1846, σ. 13). Την ίδια περίοδο διαπιστώνεται σημαντικό ενδιαφέρον και από άλλους φιλέλληνες Άγγλους για την ενίσχυση της εκπαίδευσης των Ελλήνων. Μελετώντας την αλληλογραφία του Jeremy Bentham (1748-1832)¹⁴ κατά την περίοδο 1822-1826, μπορεί να διακρίνει κανείς τις διαδικασίες και ενέργειες που συντελέστηκαν για την αποστολή Ελλήνων μαθητών στην Αγγλία (Fuller, 2000 & O' Sullivan & Fuller, 2006).

Ένας από τους φιλέλληνες εκείνους που υπερασπίστηκε την εκπαίδευση των Ελλήνων και παρότρυνε τον Jeremy Bentham να αναλάβει την μόρφωση νεαρών Ελλήνων στην Αγγλία ήταν ο Colonel Leicester Stanhope (1784-1862), ο οποίος βρισκόταν στην Ελλάδα ως αντιπρόσωπος του Φιλελληνικού Κομιτάτου του Λονδίνου για την ίδρυση υγειονομικής υπηρεσίας, την εγκατάσταση ταχυδρομικής επικοινωνίας και την ίδρυση ανεξάρτητων πολιτικών εφημερίδων (Βιλμπέργ, 1902, σ. 179). Παράλληλα, είχε οριστεί υπεύθυνος και για τη διευθέτηση της δανειοληψίας της Ελλάδας από τη βρετανική κυβέρνηση (Bartle, 1988, σ. 5). Ο Bentham το Σεπτέμβριο του 1823 ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση του Stanhope και προθυμοποιήθηκε να αναλάβει δύο 2 ικανά (smart) παιδιά από την Ελλάδα για να τα εκπαιδεύσει στο Hazelwood School στο Birmingham της Αγγλίας. Στόχος του Bentham ήταν, αφού λάβουν την απαραίτητη εκπαίδευση, να επιστρέψουν στην

¹⁴ Ο Jeremy Bentham υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Βρετανούς φιλοσόφους και κοινωνικούς αναμορφωτές. Θεωρείται από τους μεγαλύτερους εκφραστές της Ωφελιμιστικής Ηθικής. Βλέπε UCL Bentham Project <http://www.ucl.ac.uk/Bentham-Project/info/jb.htm>

Ελλάδα ως δάσκαλοι και να διαδώσουν την αξία της γνώσης (Harrington, 1825, σ. 7). Το Hazelwood School θεμελιώθηκε το 1819 από τον Sir Rowland Hill (1795-1879) και εντυπωσίασε με τις σύγχρονες για την εποχή υποδομές του. Ο Bentham ενθουσιάστηκε από το χαρακτήρα του σχολείου και ύστερα από τις ανάλογες ενέργειες κατάφερε να μεταφέρει το σχολείο στο Bruce Castle στο Tottenham του Λονδίνου το 1827. Στην επιστολή του προς τον Colonel Stanhope ο Bentham, εκτός από την φανερή υποστήριξή του προς το Hazelwood School, ορίζει τις προϋποθέσεις βάσει των οποίων θα δεχτεί να αναλάβει τους Έλληνες μαθητές.

Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι για τις παραδόσεις των μαθημάτων θα χρειαστεί να του καταβληθεί το ποσό των 50 λιρών ετησίως, ενώ για το ρουχισμό και για το διάστημα των διακοπών τους το απαιτούμενο ποσό φτάνει έως 20 λίρες. Κάθε χρόνο το ποσό θα πρέπει να ανανεώνεται, για να εξασφαλιστεί η εκπαιδευτική παράδοση της ερχόμενης χρονιάς. Σε περίπτωση που ο μαθητής δεν αποδειχτεί επιμελής ή ικανός να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του διδασκάλου, θα επιστρέψει στην πατρίδα του με μέριμνα του Bentham, γεγονός που καταδεικνύει το σοβαρό ενδιαφέρον του Bentham να κρατήσει μεν υψηλά το επίπεδο σπουδών του Hazelwood School, αλλά και να διατηρήσει την εικόνα του καλού δασκάλου που έφερε. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η διευκρίνιση που διατυπώνει ο αποστολέας αναφορικά με τον τρόπο αποστολής των δύο υποψήφιων εκπαιδευόμενων. Ο Bentham δηλώνει καταφανώς την επιθυμία να μην ταξιδέψουν μαζί οι δύο νέοι αλλά ο καθένας ξεχωριστά σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, ώστε μεμονωμένα το κάθε παιδί να αναγκαστεί να συνδιαλεχθεί στην αγγλική και συνεπώς να εξοικειωθεί με την αγγλική σύνταξη και προφορά (Harrington, 1825, σ. 239 & Fuller, 2000, σ. 297-298, 3005).

Τον ερχόμενο Μάρτιο του 1824, ο Bentham γράφει προς τον Ιωάννη Ορλάνδο, εκπρόσωπο της ελληνικής κυβέρνησης στην Αγγλία, ότι οι ηλικίες των παιδιών που αναλαμβάνει είναι 12 και 14 αντίστοιχα. Πρόκειται για τους Ευστράτιο Ράλλη (γ. 1810) από την Κωνσταντινούπολη, γιο εμπόρου, και Στάμο Νάκο (γ. 1812) από την Λιβαδειά, γιο έπαρχου Λιβαδειάς (Blaquière, 1825, σ. 117). Σύμφωνα με την επιστολή του ο Bentham δεσμεύεται να αναλάβει με δικά του έξοδα την εκπαίδευσή τους στο Hazelwood School και την παραμονή των δυο νεαρών Ελλήνων στην Αγγλία για τρία έτη. Σε υστερόγραφο της ίδιας επιστολής, ο Bentham αναφέρεται και στο θέμα της εκπαίδευσης του γιου του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, για τον οποίο όμως δεν εντοπίζεται καμία άλλη σχετική πληροφορία (Fuller, 2000, σ. 358, 3055). Εικάζεται συνεπώς ότι αρχική επιθυμία του Bentham φαίνεται να ήταν η εκπαίδευση

συγγενών των δύο μεγάλων αρχηγών της ελληνικής επανάστασης, του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και του Κωνσταντίνου Μπότσαρη. Συγκεκριμένα, ο Bentham αναφερόταν στο γιο του Κολοκοτρώνη, Πάνο Κολοκοτρώνη και τον ανιψιό του Μπότσαρη, για τους οποίους θα πλήρωνε τα έξοδα της εκπαίδευσής τους στο Hazelwood School (Fuller, 2000, σ. 444, 3097; Bartle, 1988, σ. 5). Ο Stanhope, μόλις ενημερώθηκε για αυτήν την επιθυμία του φίλου του, προώθησε το μήνυμα του Bentham στους δύο Έλληνες αγωνιστές, αλλά κανείς από αυτούς δεν απάντησε στην επικείμενη προσφορά. Μετά από αυτό, ο Bentham απευθύνθηκε στον Ιωάννη Ορλάνδο και του ζήτησε να προτείνει αυτός ένα μαθητή προς εκπαίδευση και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος να προτείνει έναν άλλο. Φαίνεται όμως ότι ούτε αυτή η επιστολή του είχε θετική απάντηση (Fuller, 2000, σ. 34). Την ίδια χρονιά, το 1824, το BFSS ανέλαβε την εκπαίδευση άλλων δύο Ελλήνων, του Nicholas Cacuratto από την Κεφαλονιά και του Stephen Casanova από την Χίο και τους τοποθέτησε στο Borough School (Progress of education in foreign countries, 1826, σ. 314).

Τον Αύγουστο του 1824 η Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδος, σε γράμμα που απέστειλε στον Bentham, εκφράζει τις ευχαριστίες της για την πρωτοβουλία του και τη διάθεση μέρους των οικονομικών του πόρων στην εκπαίδευση τριών νεαρών Ελλήνων (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 23, 3130). Η αναφορά του αριθμού των υποψήφιων Ελλήνων μαθητών προκαλεί εδώ σύγχυση. Πρόκειται όμως για παρανόηση της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδος αναφορικά με τον αριθμό των παιδιών, τα οποία ήταν δύο, και δύο ζήτησε εξ αρχής ο Bentham από την ελληνική πλευρά, όπως υπογραμμίζει σε επιστολή που έστειλε στις αρχές του 1825 ως απάντηση στην αναφορά της κυβέρνησης της Ελλάδας (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 99-100, 3170). Συγκεκριμένα, στις 30 Ιανουαρίου 1825 ο Bentham αποφάσισε να λύσει την παρεξήγηση που δημιουργήθηκε με την προσωρινή διοικούσα αρχή της Ελλάδας σχετικά με τον αριθμό και την παραμονή των Ελλήνων μαθητών στην Αγγλία. Στην επιστολή του υπογραμμίζει σαφώς ότι ήταν δύο και μόνο δύο οι νεαροί που προσφέρθηκε ο ίδιος να αναλάβει. Παραπέμπει δε, και στη επιστολή του προς τον Stanhope, όπου διατυπώνει τα ίδια λόγια περί δυο Ελλήνων μαθητών (Fuller, 2000, σ. 358, 3055), καθώς και σε άλλη επιστολή προερχόμενη από τον Ιωάννη Ορλάνδο, όπου και εκεί αναφέρονται οι δύο μαθητές τους οποίους δεσμεύτηκε να κρατήσει και να εκπαιδεύσει για τρία χρόνια. Τα έξοδα για τον ίδιο ανέρχονταν στις 160 λίρες περίπου ετησίως.

Η άφιξη των μαθητών του Bentham στην Αγγλία πραγματοποιήθηκε περίπου στα μέσα του Οκτωβρίου 1824 με το πλοίο Amphitrite που ξεκίνησε από την Ελλάδα στις 29 Αυγούστου 1824. Μαζί με τους δυο μαθητές του Bentham, τον Ευστράτιο Ράλλη και Στάμο Νάκο, έφτασαν στην Αγγλία για τον ίδιο σκοπό και άλλοι έξι νεαροί Έλληνες. Όλοι συνοδεύονταν από τον Edward Blaquièere (1779–1832), συγγραφέα και φιλέλληνα και τον Nicholas Blacas – ή Nicholas Vlacos (Bartle, 1988, σ. 4) -- ο οποίος προοριζόταν για δάσκαλος, ύστερα από επιμόρφωση στο Borough Road (Church Missionary Society, 1826a, σ. 62). Ένα χρόνο μετά την άφιξή του ο Nicholas Blacas επέστρεψε στην Ελλάδα όπου και σκοτώθηκε πολεμώντας τους Τούρκους (Bartle, 1988, σ. 4).

Ο Edward Blaquièere φρόντισε να ενημερώσει με επιστολή του τον Bentham ότι κατέφτασαν οι οκτώ (8) νεαροί (ο ακριβής αριθμός των Ελλήνων ήταν εννέα (9), αλλά ένας (1) από αυτούς είχε ήδη παραδοθεί πιθανότατα στον Joseph Hume) και ότι όλοι τους έχουν ηλικία κάτω των 15 ετών. Σημειώνει δε ότι βασίζεται στην υποστήριξη και καλή διάθεση του Bentham που είναι τόσο σημαντική και πολύτιμη (Ο' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 62, 3143). Τα ονόματα των Ελλήνων παιδιών σώζονται σήμερα στο αρχείο του Jeremy Bentham στο University College London. Καταγράφηκαν σε λίστα, πιθανόν από κάποιον γραμματέα του Bentham, και μεταγράφονται στον παρακάτω πίνακα:

ΛΙΣΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ 1824					
Όνομα [σε αγκύλη καταγράφεται το όνομα όπως εντοπίστηκε στην πηγή]	Ηλικία	Τόπος Γέννησης	Επάγγελμα πατέρα ή κηδεμόνα	Τελευταίος τόπος διαμονής & χρονικό διάστημα	
Ευστράτιος Ράλλης [<i>Eustratio Rallis</i>]	J.B 14	Κωνσταντινούπολη	Έμπορος	Ναύπλιο – δυο μήνες	
Κώστας Σουτεριώτης [<i>Costa Suteriottis</i>]	11	Σούλι	Συνταγματάρχης	Από το Μεσολόγγι στην Ζάκυνθο – από τα βουνά	
Στάμος Νάκος [<i>Stamo Naccos</i>]	J.B. 12	Λιβαδειά	Έξαρχος & Μέλος της	Ναύπλιο	

			Προσωρινής Συνόδου	
Περικλής Ραφτόπουλος <i>[Pericles Raftopoulos]</i>	11	Αθήνα	Αξιωματικός	Αθήνα – δια βίου
Λεωνίδας Δρακάκης <i>[Leonidas Drakakis]</i>	10	Χίο	Χωρίς πατέρα- Ο θείος του ανεπάγγελτος. Μαμελούκος	Ναύπλιο – ένα μήνα
Αντώνιος Λάμπρος <i>[Antonio Lambros]</i>	11	Παρίσι	Αξιωματικός στην υπηρεσία του Ναπολέοντα	Ναύπλιο – ένα χρόνο
Νικολός Μαριονάκης <i>[Nicolo Marionaki]</i>	9	Χίο	Έμπορος	Ναύπλιο – δύο μήνες
Δημήτριος(?)Καλλιφουρνάς <i>[Demet Callifurnas]</i>	12	Αθήνα	Χωρίς πατέρα. Η μητέρα του ζει. Ο πατέρας ήταν έμπορος	Αθήνα – δια βίου
Γεώργιος Τουμπάζης <i>[Giorgio Tumbasi]</i>	14	Ύδρα	Ναύαρχος	

(Bartle, 1988, σ. 11)

Σημ.: Τα αρχικά **J.B.** δηλώνουν προφανώς τους μαθητές υπό την ευθύνη του Jeremy Bentham.

Σημ.: Ο Bartle αναφέρει ως σωστό το όνομα Hyrates Mariolakis αντί του Nicolo Marionaki και προσθέτει ότι λόγω της νεαρής του ηλικίας, πιθανόν, δε παρακολούθησε μαθήματα στο Borough Road, καθώς το όνομά του δεν εντοπίζεται στο αρχείο του BFSS (Bartle 1988, σ. 3).

Για την άφιξη των Ελλήνων στην Αγγλία και για τη μετέπειτα πορεία τους, ως μαθητευόμενοι, παρέχονται λεπτομερείς πληροφορίες στην επιστολή του Bentham προς την Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελλάδος, τον Ιανουάριο του 1825 (Ο' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 99-100, 3170). Ο Bentham αναφέρει στην επιστολή του ότι ο αριθμός των νέων που ξεκίνησαν από την Ελλάδα, ύστερα από την έγκριση της Προσωρινής Κυβέρνησης της Ελλάδας και υπό την συνοδεία του Blaquiere, ήταν

δέκα (10). Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, ένας (1) νεαρός πέθανε. Από τους εννέα (9) υπόλοιπους που έφτασαν στην Αγγλία, έναν (1) ανέλαβε αμέσως και προσωπικώς ένας φίλος του Bentham, πιθανότατα ο Joseph Hume (1777-1855), πολιτικός αναλυτής και φιλόσοφος, ο οποίος συχνά ενημέρωνε τον Bentham για την άριστη επίδοση του νεαρού Έλληνα, η οποία ξεπερνούσε κάθε του αισιοδοξία. Η ανάμειξη του Joseph Hume επιβεβαιώνεται και από επιστολή που έστειλε ο Hume στον Bentham, τον Οκτώβριο του 1824, όπου αναφέρεται το όνομα Λάμπρος (Lampros) και πιθανότατα να εννοεί τον Αντώνιο Λάμπρο (γ. 1813) (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 66, 3146).

Ο Bentham αναφέρεται και στο ζήτημα των δύο παιδιών που ανέλαβε ο ίδιος. Σημειώνει τα ονόματα τους (Eustratios Rallis και Stamos Nakos) και τονίζει ότι ήταν βασική του απαίτηση να γνωρίζουν οι νέοι να μιλούν την αγγλική γλώσσα. Λίγες ημέρες πριν τη συγγραφή αυτής της επιστολής (30 Ιαν. 1825), τα νεαρά παιδιά είχαν μεταβεί στον Hazelwood School (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 93, 3167) ώστε, υπό την καθοδήγηση των διευθυντών εκεί, να παρακολουθείται η επίδοσή τους. Σύμφωνα με το Hazelwood magazine (vol. iii, no.i (Feb.1825), 4-5), ο Ράλλης και ο Νάκος έφτασαν στο Hazelwood School στις 20 Ιανουαρίου 1825 (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 93, 3167). Σε άλλη επιστολή του Bentham που χρονολογείται στα μέσα του Ιανουαρίου 1825 αναφέρονται τα ονόματα των δύο Ελλήνων μαθητών ως Eustratio Rallis και Stamonaccos (δηλ. Stamos Nakos). Η επιστολή απευθύνεται στον Joseph Parkes (1796-1865), δικηγόρο στο Warwick και παραδίδεται σε αυτόν μέσω των Ελλήνων μαθητών, Ράλλη και Νάκο. Τέλος, ο Bentham σημειώνει ότι οι υπόλοιποι 6 υποψήφιοι Έλληνες μαθητές ήλθαν υπό την προστασία των φιλελλήνων εκείνων που συνδιαλέγονται και σχετίζονται με το Φιλελληνικό Κομιτάτο (London Greek Committee) (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 99-100, 3170). Πράγματι, το Φιλελληνικό Κομιτάτο σε συνεργασία με το BFSS τοποθέτησαν τα παιδιά στο σχολείο του Borough Road, στο Southwark (Blaquière, 1825, σ. 117-118).

Η φιλοσοφία και η δραστηριότητα του Bentham διαφαίνεται κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης. Κινητήρια δύναμη της δράσης του ήταν ο στόχος να θεσπίσει μια εκπαίδευση ανοιχτή προς όλους, ειδικά προς εκείνους που δεν κατείχαν τα απαραίτητα οικονομικά εφόδια και υλικά αγαθά για να μορφωθούν, όπως απαιτούσε η εποχή, και εκείνους που δεν ακολουθούσαν τις αρχές της καθιερωμένης εκκλησίας, όπως επέβαλαν τα πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ. Η αφοσίωσή του σε αυτό το στόχο εκφράζεται καθ' όλη τη δράση του και αποδεικνύεται και στην

περίπτωση των δύο Ελλήνων μαθητών που δέχτηκε υπό την καθοδήγησή του. Η τακτική επιτήρηση της προόδου των μαθητών του καταφαίνεται σε επιστολή που απηύθυνε στον Baron Nugent (George Nugent Grenville, 1789-1850) τον οποίο κατηγορεί ανοιχτά ότι επενέβηκε και διέκοψε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του μαθητή Ευστράτιου Ράλλη, όταν αποφάσισε να τον πάρει στο σπίτι του για τις ημέρες των Χριστουγέννων. Η επιστολή χρονολογείται στις 24 Δεκεμβρίου 1824. Ο Ράλλης, μέχρι τότε και για τρεις μήνες, βρισκόταν στο Borough Road School όπου επιδίδονταν στην εξάσκηση της αγγλικής γλώσσας. Ο Bentham είναι κατηγορηματικός για τη βλάβη που μπορεί να είχε προκαλέσει η επιρροή του Nugent στην αγωγή του παιδιού, επικαλούμενος τις πολιτικές θέσεις και θεωρίες του Nugent, τις οποίες, όπως φαίνεται, δεν ενέκρινε. Χαρακτήρισε την κίνηση αυτή εσκεμμένη και αυθαίρετη, καθώς θα έπρεπε να γνωρίζει ότι κατά τη διάρκεια των Χριστουγέννων ο ίδιος ο Bentham είχε προγραμματίσει για τον Ράλλη την παρακολούθηση μαθημάτων στο Mechanics' Institute (σημερινό Birkbeck, University of London) (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 82, 3157).

Η απάντηση του Baron Nugent κατέφτασε αμέσως στις 29 Δεκεμβρίου 1824. Πρόκειται για ένα μακροσκελές γράμμα, όπου ο αποστολέας διευκρίνισε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ανέλαβε τον Ράλλη αυτές τις λίγες μέρες των Χριστουγέννων. Επικαλέστηκε άγνοια για τα εκπαιδευτικά σχέδια του Bentham αναφορικά με το Mechanics' Institute και συνέχισε ισχυριζόμενος ότι, όταν επισκέφτηκε το σχολείο του Borough Road, ο καθηγητής John Crossley δεν ανέφερε κανένα κώλυμα στην απόσπασή του από το σχολείο. Ανέφερε μάλιστα ότι για τις 10 ημέρες των Χριστουγέννων ο νεαρός Ράλλης ήταν ελεύθερος μαθημάτων και σχολικού ωραρίου. Ο Nugent, σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχε, γνώριζε ότι ο Bentham θα αναλάμβανε τους δυο νεαρούς Έλληνες αφού θα είχε ολοκληρωθεί η χρονική περίοδος εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας. Επομένως, δε γνώριζε ότι προς το παρόν ο Bentham είχε σχέδια και ευθύνη απέναντι στον Ράλλη. Παρ' όλα αυτά ο Nugent δεσμεύτηκε να στείλει το νεαρό Ράλλη στον Bentham τις επόμενες δυο ημέρες και όχι αμέσως γιατί τα ρούχα του νεαρού ήταν στο πλυσταριό (!) – *'I would sent him back instantly but there are some clothes of his in the wash'* (Bartle, 1988, σ. 5). Στη συνέχεια του γράμματός ο Nugent ενημέρωσε τον Bentham ότι το διάστημα που ο Ράλλης διέμεινε μαζί του δεν παραμέλησε τη μελέτη του και τήρησε με συνέπεια την καθημερινή εξάσκηση της αγγλικής γλώσσας, ενώ τόνισε ότι ο Ράλλης θα είχε την τύχη να γνωρίσει σημαντικά πρόσωπα, αν έμενε περισσότερο καιρό μαζί

του. Παράλληλα, ο Nugent προσπάθησε να αποκαταστήσει την εικόνα του απέναντι στον Bentham, τον οποίο και επαινεί για το έργο και τη δράση του (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 84, 3158). Σε μελλοντική επικοινωνία ο Bentham ζήτησε συγνώμη από τον Baron Nugent, υπογραμμίζοντας ότι δεν θα ήθελε ο νεαρός μαθητής να νιώσει άβολα, όταν ο ίδιος δε θα ήταν σε θέση να του προσφέρει τις ανέσεις που είχε στην κατοικία του βαρόνου (Bartle, 1988, σ. 6 & O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 3159).

Γίνεται συνεπώς αντιληπτό ότι ο Bentham έτρεφε μεγάλες προσδοκίες για το μαθητή του Ευστράτιο Ράλλη. Διέκρινε σε αυτόν ένα νέο φιλομαθή, επιμελή, και άξιο να σπουδάσει και να μεταδώσει τις γνώσεις του στον υπόδουλο ελληνισμό. Στις 13 Αυγούστου 1825 ο Bentham ανέφερε σε επιστολή προς τον Simon Bolivar (1783-1830), ηγέτη της Νότιας Αμερικής ότι έχει την πρόθεση να διαθέσει τα ποσά που απαιτούνται για να κρατήσει τους δύο Έλληνες, Ράλλη και Νάκο, επί τρία χρόνια υπό την εκπαιδευτική του καθοδήγηση. Το σημαντικό, όμως, είναι ότι στο ίδιο γράμμα διατυπώνει την επιθυμία του να συνεχίσει να τους υποστηρίζει και πέραν των τριών αυτών χρόνων, αν τα αποτελέσματα αυτού του εκπαιδευτικού εγχειρήματος αποδεικνύονταν ικανοποιητικά (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 145, 3208).

Λίγο διάστημα μετά από τη συγγραφή της παραπάνω επιστολής, στις αρχές του Σεπτεμβρίου 1825, ο Στάμος Νάκος επικαλέστηκε ότι η μητέρα του ήταν άρρωστη και ύστερα από αίτημα της ίδιας και επιθυμία του Νάκου έφυγε για την Ελλάδα με στόχο να επιστρέψει σε ένα ή δύο χρόνια το αργότερο (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 100, 3170). Τη θέση του Νάκου ως μαθητευόμενου στην Αγγλία πιθανόν την πήρε ο γιος του Μάρκου Μπότσαρη. Ήδη από το 1824 ο Bentham είχε εκδηλώσει την επιθυμία να αναλάβει την εκπαίδευση του γιου του Μάρκου Μπότσαρη και, όπως μας πληροφορεί το E. Blaquièrre, η οικογένεια του Μπότσαρη συμφώνησε τελικά με μεγάλη χαρά. Πάντως, μέχρι τον Αύγουστο του 1825 ο νεαρός Μάρκος Μπότσαρης δεν είχε φτάσει στην Αγγλία (Blaquièrre, 1825, σ.46). Σχετική αναφορά για την περίπτωση του Μπότσαρη γίνεται και στην επιστολή που έστειλε ο John Bowring προς τον Bentham στις 22 Αυγούστου 1825, όπου ενημερώνει για ένα γράμμα της χήρας γυναίκας του Μπότσαρη, το οποίο είχε στην κατοχή του και το οποίο δεν έχει σωθεί για να επιβεβαιώσει την αναπλήρωση της θέσης του Νάκου από το γιο της (O' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 159, 3213). Ο Ευστράτιος Ράλλης, πριν ακόμα ολοκληρώσει τα τρία χρόνια στο Hazelwood School, απέσπασε πολύ επαινετικά σχόλια για την επίδοσή του, η οποία χαρακτηρίστηκε άριστη. Του προσφέρθηκε θέση

στο σχολείο ως υπεύθυνος επί της υποδοχής, την οποία και δέχτηκε (Ο' Sullivan & Fuller, 2006, σ. 100, 3170).

Από τους Έλληνες μαθητές του Borough Road, λίγοι είναι αυτοί που παρέμειναν εκεί καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι μαθητές συνέχιζαν την εκπαίδευση τους κάτω από την προστασία και τη φιλοξενία επιφανών φιλελλήνων της Αγγλίας που προθυμοποιούνταν να αναλάβουν όλα τα έξοδα ή μέρος των εξόδων διαβίωσης των νεαρών Ελλήνων. Τα τέσσερα νεότερα παιδιά, ο Αντώνιος Λάμπρος, Λεωνίδας Δρακάκης, Περικλής Ραφτόπουλος, και ο Νικολός Μαριονάκης – ή Hyrates Mariolakis – μεταφέρθηκαν σε ιδιωτικό σχολείο στο Colchester υπό την καθοδήγηση του κληρικού Mechach Seaman (Bartle, 1988, σ. 4). Στην επιλογή του σχολείου σημαντικό ρόλο άσκησε ο William Allen, βασικό μέλος του BFSS. Όλοι τους επέστρεψαν στο Borough Road School περίπου το 1830-1831, για να εκπαιδευτούν ως δάσκαλοι πριν επιστρέψουν στην Ελλάδα. Δίδαξαν επίσης, για μικρό χρονικό διάστημα σε διάφορα σχολεία του BFSS. Ο Αντώνιος Λάμπρος και ο Λεωνίδας Δρακάκης άσκησαν την ιδιότητα του δασκάλου για μικρό χρονικό διάστημα στα σχολεία του BFSS: British School στο Tottenham και στο Lancasterian School στο Shrewsbury αντίστοιχα (Bartle, 1988, σ. 7). Ο Δημήτριος Καλλιφουρνάς και ο Γεώργιος Τουμπάζης φαίνεται ότι επέστρεψαν στην Ελλάδα ένα χρόνο μετά την άφιξή τους στην Αγγλία, καθώς δε γίνεται καμία περαιτέρω αναφορά στους αρχειακούς καταλόγους του σχολείου στο Borough Road.

Στο ημερολόγιο του Allen, αναφέρεται η πληροφορία, ότι ένας άλλος Έλληνας, ο Stephen Mavrogordatos (άγνωστο αν πρόκειται για συγγενή της οικογένειας του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου), μαθήτευσε στην Αγγλία και συγκεκριμένα στην περιοχή Colne (Allen, 1846, σ. 415). Από την ίδια πηγή αντλείται επίσης η πληροφορία, ότι στις αρχές του 1823, όταν ο Allen επισκέφτηκε την Ελλάδα, συναντήθηκε και συζήτησε για την τραγική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Ελλάδα με τους John Mavrogordatos και το γιο του (δεν αναφέρεται το όνομά του) (Allen, 1846, σ. 323). Ασαφείς, επίσης, είναι οι πληροφορίες σχετικά με το θάνατο ενός νεαρού Έλληνα από πνευμονική φθίση σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών (14). Η καταγωγή του ήταν από το Σούλι και ταξίδεψε στην Αγγλία υπό τη συνοδεία του E. Blaquièrre με προορισμό το σχολείο του BBFS στο Borough Road. Το όνομά του αναφέρεται ως Constantine Sotiris (Church Missionary Society, 1827, σ. 502) ή Costas Soterios (Bartle, 1988, σ. 4).

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο κολλέγιο του Borough Road εκπαιδεύτηκε για τρεις μήνες μια Ελληνίδα μαθήτρια με το όνομα Yanula. Ύστερα από απόφαση του BFSS, επέστρεψε στην Ελλάδα το 1829 για να προωθήσει εκεί την εκπαίδευση των γυναικών (Bartle, 1988, σ. 6). Την ίδια χρονιά, το 1829, το BFSS έστειλε στη Σύρο τον Κύπριο Demetrius Pieridi για να διδάξει σε αλληλοδιδακτικό σχολείο για κορίτσια υπό την διεύθυνση του Dr Christian Ludwig Korck από την Βρέμη, απεσταλμένου της Church Missionary Society (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1998, σ. 61). Το φιλεκπαιδευτικό έργο του Korck συνέχισε ο Fr. Hildner, ο οποίος πρωτοστάτησε στην ίδρυση ιδιωτικού σχολείου με την επωνυμία «Φιλελληνικόν Παιδαγωγείον» στη Σύρο το 1831 (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1998, σ. 61).¹⁵ Μέχρι το 1833, όλοι οι Έλληνες μαθητές είχαν επιστρέψει στην Ελλάδα και ο καθένας επιδόθηκε σε διάφορες εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Ορισμένοι από αυτούς, όπως ο Δρακάκης, ο Ραφτόπουλος και ο Μαριονάκης διατήρησαν επικοινωνία με το BFSS μέχρι περίπου το 1870 (Bartle, 1988, σ. 8). Το όνομα του Ραφτόπουλου αναφέρεται στο έργο του Δ. Βικέλα «Η ζωή μου», ως τον άνθρωπο στον οποίο απευθύνθηκε ο Λέων Μελάς, θείος του Δ. Βικέλα, για την αγγλική μετάφραση του έργου του *Νύξεις προς λύσιν του Ανατολικού ζητήματος*, με αγγλικό τίτλο *Hints on the solution of the Eastern question* που εκδόθηκε το Μάιο του 1853 (Γκίνης & Μέξας, 1939, σ. 388, τόμ. 2). Πιθανολογείται ότι πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο με τον Περικλή Ραφτόπουλο, μαθητή του σχολείου Borough Road στο Λονδίνο, με την επιφύλαξη ότι ο Βικέλας τον χαρακτηρίζει ως εμποροϋπάλληλο σε ελληνικό κατάστημα (Βικέλας, 1908, σ. 294).

4.3.3. Η ελληνική παροικία του Λονδίνου συγκροτεί το Ελληνικό Κολλέγιο.

Στα χρόνια που ακολούθησαν δεν παρατηρήθηκαν παρόμοιες προσπάθειες ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την εκπαίδευση νεαρών Ελλήνων στην Αγγλία. Η κατάσταση στην Ελλάδα έβαινε προς πολιτική και κοινωνική σταθεροποίηση και οι Άγγλοι φιλέλληνες ευγενείς θεωρούσαν ότι είχαν εκτελέσει το καθήκον τους αναφορικά με τη βοήθεια που ζήτησε η προσωρινή κυβέρνηση της Ελλάδος. Τα παιδιά που είχαν αναλάβει, επέστρεψαν στην Ελλάδα και εκπλήρωσαν τον σκοπό της εκπαίδευσής τους, ιδρύοντας σχολεία και διαδίδοντας τις γνώσεις και τις ιδέες που καλλιέργησαν τα χρόνια που έζησαν στα εκπαιδευτήρια της Βρετανίας. Παράλληλα,

¹⁵ Σύμφωνα με την Church Missionary Society, το σχολείο ιδρύθηκε το 1828 και ονομάστηκε *Παιδαγωγείον* (Church Missionary Society, 1833, σ. 1)

οι συνθήκες που επιβλήθηκαν στην Ελλάδα με την κήρυξη του πολέμου της ανεξαρτησίας, ανάγκασαν πολλούς Έλληνες να μεταναστεύσουν σε φιλόξενες πόλεις της Ευρώπης και να ιδρύσουν έτσι ελληνικές κοινότητες και νέες προοπτικές για την πολιτική, οικονομική και κοινωνική εξέλιξη του ελληνικού στοιχείου.

Ιδιαίτερα στην Αγγλία παρατηρήθηκε μεγάλη συρροή Ελλήνων εμπόρων, από σημαντικά ελληνικά εμπορικά κέντρα, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν οικογενειακώς κυρίως στο Λονδίνο και στο Μάντσεστερ με στόχο να δραστηριοποιηθούν επαγγελματικά, να πλουτίσουν και να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Για τις οικογένειες αυτές το ζήτημα της εκπαίδευσης ήταν ιδιαίτερα σημαντικό. Αρχικά, βασικό μέλημα των Ελλήνων ήταν η ενσωμάτωσή των παιδιών τους στο νέο περιβάλλον και η ομαλή μετάβασή τους στο αγγλικό κοινωνικό γίνεσθαι. Η προσαρμογή τους όμως στις νέες συνθήκες διαβίωσης περιείχε τον κίνδυνο της αφομοίωσης και το ενδεχόμενο αυτό προβλημάτιζε ιδιαίτερα την ελληνική κοινότητα. Η διατήρηση των ελληνικών εθίμων και των παραδόσεων είχε πρωταρχική σημασία για την ανατροφή των παιδιών. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας στους κύκλους των Ελλήνων επιβαλλόταν και η εκτέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων πραγματοποιούταν με αυστηρή συνέπεια. Οι ελληνικές οικογένειες προκειμένου να διασώσουν την ταυτότητά τους, προσλάμβαναν Έλληνες διδασκάλους για μαθήματα ελληνικών κατ' οίκον. Προσπαθούσαν δε και οι ίδιοι μεταξύ τους να ομιλούν την ελληνική γλώσσα. Ο Δ. Βικέλας γράφει ότι η οικογένεια του στο Λονδίνο, και συγκεκριμένα ο θεός του Λέων Μελάς, συγκαλούσε στο σπίτι όπου διέμεναν φιλολογικές εσπερίδες για φιλομαθείς νέους. Καθένας από αυτούς είχε επιλέξει να μελετήσει κάποιο θέμα, γνωστό στους υπόλοιπους, και όταν ερχόταν η σειρά του θα έθετε το θέμα προς συζήτηση με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες νέους. Οι λέσχες συζήτησης είχαν περίπου τη μορφή των αγγλικών “debating societies” (Βικέλας, 1908, σ. 233). Με αυτή τη μέθοδο η ελληνική κοινότητα κατάφερνε να διατηρεί ζωντανή τη γλώσσα της και ισχυρούς τους δεσμούς μεταξύ των οικογενειών της κοινότητας. Όσες από αυτές είχαν την οικονομική δυνατότητα διέθεταν τα ανάλογα ποσά για την εκπαίδευση των παιδιών τους σε αγγλικά σχολεία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παραμελούσαν τα μαθήματα των ελληνικών σε άλλες ώρες της ημέρας.

Ένας από τους πιο αρεστούς Έλληνες δασκάλους στα μέσα του 19ου αιώνα στην Αγγλία, ήταν ο Ιωάννης Βαλέττας (1816-1900) ο οποίος παρέδιδε ιδιωτικά μαθήματα στα σπίτια πλουσίων Ελλήνων μέχρι το 1870 (Μεττής, 1998, σ. 164). Καταγόταν από τη Σύρο από όπου αποφοίτησε σε ηλικία δεκαπέντε (15) ετών.

Σπούδασε Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η εκπαιδευτική του πορεία ως καθηγητής ξεκίνησε στα Κυβερνητικά Σχολεία της Σύρου. Αργότερα χρημάτισε Διευθυντής του Παιδαγωγικού Κολλεγίου της Σύρου (Βικέλας, 1908, σ. 111) όπου πρώτος διευθύνων διητέλεσε ο Dr Korck το 1828. Πρόκειται για το ίδιο σχολείο που εργάστηκε και ο μαθητής του BFSS, Demetrius Pieridi. Ως διευθυντής του Παιδαγωγείου Σύρου ο Ιωάννης Βαλέττας εργάστηκε με ζήλο και επιδόθηκε στη συγγραφή έργων, όπως η *Γεωγραφία της Ελλάδος* (Βαλέττας, 1839). Φαίνεται όμως, ότι η θέση του αυτή και οι κοινωνικές συνθήκες του νησιού δεν κάλυπταν τις πνευματικές ανάγκες του Βαλέττα. Παρόλο που το Παιδαγωγείο και το Ελληνικόν Λύκειον (1846-1857), σχολείο που είχε ιδρύσει και διηύθυνε ο Χρήστος Ευαγγελίδης, δέχονταν μεγάλη εισροή από παιδιά Ελλήνων του εξωτερικού (Βικέλας, 1908, σ. 111), ο Ιωάννης Βαλέττας επέλεξε να παραιτηθεί και να καταφύγει στην Αγγλία, όπου θα μπορούσε να διευρύνει τις φιλολογικές του αναζητήσεις και να εξασφαλίσει μια άνετη ζωή. Ο ενθουσιασμός του Βαλέττα για τη φιλολογία και τα γράμματα τον ωθούσαν συχνά σε δηλώσεις που προκαλούσαν φιλονικίες. Οι καινοτόμες θέσεις που εξέφραζε χαρακτηρίστηκαν υπερβολικές, όπως στην περίπτωση του τρόπου απαγγελίας του Πιστεύω. Ο Ιωάννης Βαλέττας ήρθε σε ρήξη με τον Αρχιεπίσκοπο Σύρου και Τήνου Αλέξανδρο Λυκούργο, όταν υποστήριξε ότι το σημείο στίξης της τελείας (.) δεν πρέπει να τοποθετείται μετά τη φράση «τό λαλήσαν διά τῶν προφητῶν». Ο Αρχιεπίσκοπος τον επέκρινε για αυτή του την άποψη, αλλά ο Βαλέττας δε μεταπείσθηκε, προχώρησε μάλιστα και στην έκδοση σχετικού βιβλίου υποστηρίζοντας την αφαίρεση της συγκεκριμένης τελείας (Βικέλας, 1908, σ. 249).

Το 1859, ο Ιωάννης Βαλέττας μετανάστευσε στην Αγγλία, όπου παρέμεινε μέχρι το τέλος της ζωής του, το 1900 (Obituary: In Dr. John N. Valetta, 1900) και εργάστηκε για την εκπαίδευση του παροικιακού ελληνισμού. Το 1870 ανακηρύχθηκε επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και το ίδιο έτος απέσπασε τιμητικά τον τίτλο M.A. από το Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ (Μεττής, 1998, σ. 178). Η σημαντικότερη συμβολή του στο χώρο της παιδείας διαδραματίζεται από το 1870 και εξής, όταν ιδρύεται στο Λονδίνο, στην οδό 84 Kensington Gardens Square, η πρώτη Ελληνική Σχολή ή Ελληνικό Κολλέγιο. Τη διεύθυνση αναλαμβάνει ο ίδιος, ο οποίος άσκησε πολύ σημαντικό ρόλο στη θεμελίωση των αρχών που εξασφάλισαν την καλή φήμη του κολλεγίου. Η εφημερίδα Times του Λονδίνου ανακοίνωσε το γεγονός την 19^η Οκτωβρίου του 1870 με τίτλο αφιερώματος *Ελληνικό Κολλέγιο στο Bayswater*. Στην αναφορά της εφημερίδας σημειώνεται ότι η ελληνική κοινότητα είχε

απόλυτη ανάγκη από τη θέσπιση ενός ελληνικού σχολείου, δεδομένου ότι αποτελείται από ογδόντα (80) οικογένειες, οι περισσότερες εκ των οποίων ασχολούνται με το εμπόριο και εδρεύουν στο City του Λονδίνου (Μεττής, 1998, σ. 165).

Είναι φανερό λοιπόν ότι οι διεργασίες για μια τέτοια επιτυχία στον τομέα της ελληνικής παιδείας είχαν ήδη ξεκινήσει πριν από καιρό, όταν το πρόβλημα της ελληνικής μόρφωσης άρχισε να γίνεται έντονα αντιληπτό. Όπως αποδεικνύεται από το λόγο που εκφώνησε ο Ιωάννης Βαλέττας στο «Συμπόσιον τῶν ἐν Λονδίῳ Ἑλλήνων ἐμπόρων» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 158) στο Λονδίνο προς τιμήν του Στέφανου Ξένου, οι προσπάθειες για την ίδρυση σχολείου χρονολογείται από το 1860. Με αφορμή την έκδοση του Βρεττανικού Αστέρ, ο Βαλέττας τονίζει ότι η άνθηση του εμπορίου συνεπάγεται και την άνθηση των γραμμάτων και των επιστημών. Ειδικά οι Έλληνες έμποροι αποτελούν το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα, καθώς αυτοί υποστήριζαν και προστάτευαν τα Σχολεία των πιο εμπορικών πόλεων της Ανατολής τα οποία συνετέλεσαν στην προπαρασκευή της Ελληνικής Επανάστασης. Τονίζει επίσης ότι η έκδοση συγγραμμάτων κατά την εποχή του Αγώνα χρηματοδοτήθηκε από τους Έλληνες εμπόρους με μεγάλη χαρά και συγκίνηση που συνέβαλαν με όποιον τρόπο μπορούσαν στην παιδεία της Ελλάδας. Αναφέρει ορισμένα από τα ονόματα σπουδαίων εμπόρων, όπως ο Λουκάς Ράλλης, Θεόδωρος Αμοίρος, Γεώργιος Καραγιαννάκης, Παντιάς Ράλλης, κ.ά. Ως κατακλείδα στο λόγο του αναφέρει: «...περί τῶν γενναίων συνεισφορῶν, ἅς οἱ ἀπανταχοῦ Ἕλληνες ἔμποροι ἀφειδῶς ἐχορήγησαν πρὸς ἀνέγερσιν καὶ συντήρησιν παντοῦν καὶ σημαντικῶν Ἐκπαιδευτηρίων ἐν Ἀθήναις.»... καὶ ἐπαινεί τον Στέφανο Ξένο «... ὅτι μιμούμενος τό εὐγενές παράδειγμα τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ ἐμπόρων, πρωτίστην ἔσχε φροντίδα νά δειχθῆ κατά δύναμιν εὐεργέτης τῆς Πατρίδος, καὶ οὐ μόνον ἀφειδῶς δαπανᾷ εἰς σύστασιν ἀγῶνων Ἑλληνικῆς Καλλιτεχνίας ἐν τῇ μεγάλῃ του πολιτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ Κόσμου πρωτευούσῃ, καὶ εἰς σύστασιν ἐφημερίδος, χρησιμωτάτης ἔσομένης καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 159)

Οι ηγετικές μορφές της προσπάθειας για την ίδρυση του Κολλεγίου προέρχονταν από τις οικογένειες Ιωνίδη, Ράλλη, Ζίφφου, Βαλιέρη, Σπάρταλη, κ.ά., οι οποίοι προσέφεραν τα χρηματικά ποσά για να ολοκληρωθεί αυτό το έργο. Συγκεκριμένα, οι Ιδρυτές του Κολλεγίου οι οποίοι είχαν την ευθύνη της Εφορευτικής Επιτροπής της Σχολής κάθε χρόνο ήταν:

1. Λουκάς Ζίφφος	2. Μιχαήλ Ζαρίφης
3. Ξενοφών Μπαλλής	4. Ευστράτιος Εμμ. Πετροκόκκινος
5. Μιχαήλ Πασπάτης	6. Μιχαήλ Σπάρταλης
7. Οκτάβιος Βαλιέρης	8. Ιωάννης Μ. Αγέλαστος
9. Εμμανουήλ Α. Μαυρογορδάτος	10. Π.Π. Ροδοκανάκης
11. Αντώνιος Α. Ράλλης	12. Μιχαήλ Ν. Αυγερινός
13. Σοφία Π. Ράλλη	14. Παρασκευάς Σεκχιάρης
15. Α. Γ. Ευμορφόπουλος	16. Κωνσταντίνος Α. Ιωνίδης
17. Κωνσταντίνος Γεραλόπουλος	18. Θεόδωρος Κορωνιός
19. Δημήτριος Ν. Κατινάκης	

(Μεττής, 1998, σ. 168)

Η λειτουργία του ελληνικού κολλεγίου ξεκίνησε την 1^η Οκτωβρίου 1870 με δεκαέξι (16) μαθητές, ηλικίας από 7 έως 14 χρόνων. Η γεωγραφική τοποθεσία του ελληνικού σχολείου βρισκόταν στην περιοχή του Bayswater, όπου διέμεναν οι περισσότερες ελληνικές οικογένειες, ώστε να μπορούν εύκολα να έχουν πρόσβαση στο σχολικό κτήριο. Πολύ σύντομα το κολλέγιο μελέτησε και κατέθεσε σχέδιο ίδρυσης οικοτροφείου σε διπλανό οίκημα λόγω των πολυάριθμων αιτήσεων για εγγραφή μαθητών στο σχολείο (Μεττής, 1988, σ. 168). Τελικά, ένα χρόνο μετά ανοικιάστηκε το διπλανό κτήριο, στη διεύθυνση 85 Kensington Gardens Square, για χρήση ως οικοτροφείο του Κολλεγίου. Διευθυντής του Οικοτροφείου ορίστηκε ο Ρόμπερτ Γουίλλιαμ Ράικες (μεταγραμματισμός: Robert William Raikes) στις 13 Νοεμβρίου 1871 και υπογράφηκε ειδικό συμβόλαιο από τον ίδιο και την Επιτροπή των Εφόρων του Κολλεγίου (Α.Α. Ράλλης, Ξ. Μπαλής, Ε.Ε. Πετροκόκκινος). Το σχετικό συμβόλαιο περιείχε τις παρακάτω παρατηρήσεις:

1. Το Οικοτροφείο δημιουργείται στην οδό 85 Kensington Gardens Square για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των μαθητών του Ελληνικού Κολλεγίου, οι οποίοι επιθυμούν να εισαχθούν ως οικότροφοι. Είναι πλήρως επιπλωμένο.
2. Ο Ρόμπερτ Γουίλλιαμ Ράικες διορίζεται ως διευθυντής του παρόντος οικοτροφείου
3. Ο διευθυντής διαμένει στο οικοτροφείο και είναι υπεύθυνος για όλα τα θέματα διοίκησης που αφορούν στον οίκο. Οφείλει, επίσης, να εξασφαλίζει την αυστηρή τάξη και πειθαρχία και να φροντίζει για την άνεση και καλή συμπεριφορά των οικότροφων. Ο ετήσιος μισθός του είναι εκατό (100) λίρες.

4. Για τη διάθεση μεγάλων χρηματικών ποσών στη συντήρηση του κτηρίου ή των επίπλων ο Διευθυντής απευθύνεται στην Επιτροπή των Εφόρων.
5. Τα έξοδα του μήνα για τις ανάγκες του Οικοτροφείου κατατίθενται στις αρχές κάθε μήνα. Στο τέλος του μήνα κατατίθεται λεπτομερής αναφορά των εξόδων.
6. Για την οικειοθελώς αποχώρηση του Διευθυντή θα πρέπει να έχει προηγηθεί τρίμηνη ενημέρωση. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση απόλυσης από την πλευρά του εργοδότη.

(Μεττής, 1998, σ. 186-187).

Η οργάνωση του εκπαιδευτικού προγράμματος, η δομή των υπηρεσιών και οι αρχές που χαρακτήριζαν τη λειτουργία του Ελληνικού Κολλεγίου διατυπώνονται λεπτομερώς στο «Καταστατικό» που εξέδωσε το συμβούλιο του σχολείου. Σύμφωνα με τον ερευνητή Χ. Μεττή, το καταστατικό εντοπίζεται στο αγγλόφωνο έντυπο “Greek Gazet” τον Φεβρουάριο του 1982. Το πρωτότυπο κείμενο του καταστατικού συγγράφηκε στην ελληνική γλώσσα, όπως πληροφορούμαστε από το δημοσίευμα των Times του Λονδίνου την 19^η Οκτωβρίου του 1870. Παρ’ όλα αυτά δε είναι γνωστό αν σώζεται. Στο δημοσίευμα της περιοδικής έκδοσης *Greek Gazet* εντοπίζεται σε μετάφραση από τα ελληνικά στα αγγλικά (Μεττής, 1998, σ. 168). Η δομή του καταστατικού χαρακτηρίζεται από έξι (6) κεφάλαια στα οποία εμπεριέχονται πενήντα τρία (53) άρθρα. Υπογράφηκε στο Λονδίνο στις 25 Αυγούστου 1870 και τέθηκε σε εφαρμογή την 1^η Οκτωβρίου 1870, την πρώτη δηλαδή μέρα που το σχολείο άνοιξε τις πόρτες του.

Το περιεχόμενο του καταστατικού συνοψίζεται παρακάτω:

Καταστατικό Ελληνικού Κολλεγίου 1870

Κανονισμοί

Κεφάλαιο Πρώτο (Τρία Άρθρα)

- Οι ιδρυτές θεμελιώνουν κολλέγιο υπό την ονομασία «Ελληνικό Κολλέγιο» αναγνωρίζοντας την ανάγκη για τη μόρφωση των παιδιών τους. Θεσπίζουν τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας, του δόγματος της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας και προάγουν τη γνώση διαφόρων γλωσσών και μαθημάτων, όπως αυτά διδάσκονται στα εκπαιδευτήρια των

μορφωμένων εθνών. Το κολλέγιο θα λειτουργήσει πρώτη φορά την 1^η Οκτ. 1870.

- Στο Κολλέγιο γίνονται δεκτοί και μη Έλληνες μαθητές υπό την προϋπόθεση να παρακολουθούν ανελλιπώς το μάθημα των θρησκευτικών.
- Το Κολλέγιο συντηρείται από τις εισφορές των διδάκτρων και από εθελοντικές προσφορές.

Κεφάλαιο Δεύτερο (Δώδεκα Άρθρα)

- Αναλυτικό Πρόγραμμα – Υποχρεωτικά Μαθήματα.
  - Συντακτικό Ελληνικής & Λατινικής.
  - Διάλεκτοι της Ελληνικής γλώσσας (μεταφράσεις ποιητών και πεζογράφων).
  - Ποίηση, προσωδία και ρητορική (ασκήσεις στην ελληνική έκθεση).
  - Ιστορία της ελληνικής και λατινικής φιλολογίας.
  - Κατήχηση, Εκκλησιαστική Ιστορία (ανάγνωση της Αγίας Γραφής).
  - Αγγλική Γλώσσα και Φιλολογία (ασκήσεις στην έκθεση).
  - Γαλλική Γλώσσα και Φιλολογία (ασκήσεις στην έκθεση).
  - Μαθηματικά.
  - Φυσική και Πειραματική Φυσική.
  - Γεωγραφία.
  - Φυσική Ιστορία.
  - Αρχαία Ιστορία & Ιστορία Μέσων και Νεότερων Χρόνων.
  - Φιλοσοφία, Ανθρωπολογία και Ηθική.
  - Εμποριολογία και Εμπορικό Δίκαιο (ασκήσεις στην Εμπορική Αλληλογραφία στα ελληνικά, αγγλικά και γαλλικά).
- Αναλυτικό Πρόγραμμα – Προαιρετικά Μαθήματα.
  - Γερμανικά και Ιταλικά.
  - Ζωγραφική.
  - Έγχορδη και Φωνητική Μουσική.
  - Ξιφασκία.
- Όποιος καθηγητής επιθυμεί μπορεί να δώσει ωριαία διάλεξη-διδασκαλία σχετική με την ειδικότητά του κατά τις βραδινές ώρες (9.00 μ.μ.). Τη διάλεξη μπορούν να παρακολουθήσουν τα μέλη της Εφορευτικής Επιτροπής, οι

Ιδρυτές του Σχολείου, ο Διευθυντής, γονείς και κηδεμόνες των μαθητών και οικογενειακοί φίλοι και γνωστοί των μαθητών και των οικογενειών τους. Οποιοσδήποτε άλλος επιθυμεί να παρευρίσκεται σε αυτές τις διαλέξεις θα πρέπει να έχει τη γραπτή άδεια των Εφόρων της Σχολής.

Κεφάλαιο Τρίτο (Δέκα Άρθρα)

- Η Διοίκηση της Σχολής και οι Καθηγητές της.
  - Η διοίκηση της Σχολής εποπτεύεται από έναν καθηγητή των ανωτέρων κλάδων εκπαίδευσης στην Ελληνική Γλώσσα και Φιλοσοφία. Αυτός ο καθηγητής είναι υπεύθυνος για τη ροή του προγράμματος των μαθημάτων, για τη συντήρηση και επιδιόρθωση των επίπλων, και έχει χρέη επιθεωρητή ως προς όλα τα θέματα διοίκησης του Κολλεγίου. Είναι δε υπόλογος μόνο στη Επιτροπή των Εφόρων ως προς την εκπλήρωση των καθηκόντων του.
  - Ο Διευθυντής του Κολλεγίου κατοικεί στο οίκημα του σχολείου και οφείλει να μην εγκαταλείπει το κτήριο κατά τις ώρες διδασκαλίας παρά μόνο σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Αντικαταστάτης του διευθυντή ορίζεται ο καθηγητής εκείνος που έχει την πιο μακροχρόνια υπηρεσία στο Κολλέγιο. Ο Διευθυντής είναι επίσης υποχρεωμένος να οργανώνει τη στελέχωση των τάξεων και να ενημερώνει κάθε μήνα τους γονείς και κηδεμόνες για την πρόοδο των παιδιών τους. Ένα μήνα πριν την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς, ο Διευθυντής καταρτίζει σχέδιο εργασιών για τη νέα χρονιά με τη συνεργασία των Επιθεωρητών του σχολείου. Ο Διευθυντής παύεται από την Επιτροπή των Εφόρων.
  - Οι καθηγητές του σχολείου οφείλουν να εκτελούν με συνέπεια τις ώρες διδασκαλίας τους. Μπορούν να απουσιάσουν λόγω ασθένεια, αφού προηγηθεί ανάλογη ενημέρωση. Απολύονται όταν δεν εκπληρώνουν τα καθήκοντά τους και ύστερα από δύο γραπτές παρατηρήσεις του Διευθυντή, εφόσον δε συμμορφώθηκαν. Η ενημέρωση της απόλυσης πραγματοποιείται ένα μήνα πριν, ενώ σε περίπτωση που κάποιος καθηγητής επιθυμεί οικειοθελώς να αποχωρήσει, οφείλει να δώσει τριών μηνών προειδοποίηση, ώστε να

βρεθεί αντικαταστάτης του.

- Για τη μισθοδοσία του προσωπικού η Επιτροπή των Εφόρων καταβάλλει το συνολικό μηνιαίο πόσο στη Διεύθυνση του σχολείου. Ο Διευθυντής καταβάλλει το μισθό στον εργαζόμενο, ο οποίος υπογράφει για την είσπραξη. Η Επιτροπή των Εφόρων ενημερώνεται για τα ποσά που διέθεσε για μισθοδοσία και ταυτόχρονα ο Διευθυντής διατηρεί Βιβλίο Πληρωμών για τα ακριβή ποσά που αποδόθηκαν ή περικόπηκαν από το προσωπικό.

Κεφάλαιο Τέταρτο (Έντεκα Άρθρα)

- Η Επιτροπή Εφόρων του Κολλεγίου.
  - Αποτελείται από τρία (3) μέλη που εκλέγονται από τους Ιδρυτές της Σχολής. Ο πρεσβύτερος των μελών εκτελεί χρέη προέδρου, ενώ οι δύο άλλοι αντίστοιχα εκτελούν χρέη γραμματέα και ταμιά.
  - Η Επιτροπή των Εφόρων φέρει τη γενική διεύθυνση της Σχολής.
  - Διορίζει και παύει τους καθηγητές του Κολλεγίου.
  - Εποπτεύει τα έσοδα και τα έξοδα.
  - Προεδρεύει στις βραδινές διαλέξεις.
  - Επιβλέπει τις ανάγκες και τη γενική πρόοδο της Σχολής.
  - Συνεργάζεται με το Διευθυντή του Κολλεγίου και οφείλει να επιλύει ζητήματα διχογνωμίας και παρεξηγήσεων που προκύπτουν.
  - Συνεδριάζει ανά τρεις μήνες ύστερα από εισήγηση του Προέδρου, ο οποίος έχει το δικαίωμα να συγκαλέσει και έκτακτες συνεδριάσεις, όποτε το κρίνει απαραίτητο. Κρατούνται δε πρακτικά σε κάθε συνέλευση.
  - Στο τέλος κάθε σχολικού έτους συγκαλεί Γενική Συνέλευση, στην οποία συμμετέχουν οι Ιδρυτές της Σχολής (τουλάχιστον το 1/3 αυτών), και όλοι όσοι έχουν διατελέσει κατά καιρούς μέλη της Επιτροπής. Στη Γενική Συνέλευση πραγματοποιείται ενημέρωση της οικονομικής και ηθικής κατάστασης του Κολλεγίου και διατυπώνονται προβλέψεις για το ερχόμενο οικονομικό έτος. Κατά τη Γενική Συνέλευση εκλέγεται νέα Εφορευτική Επιτροπή με τη διαδικασία ψηφοδελτίων. Η ανακοίνωση των νέων μελών

πραγματοποιείται σε συγκεκριμένη ημερομηνία που ορίζεται, ώστε να γίνει η επίσημη παρουσίασή τους στο προσωπικό του Κολλεγίου.

Κεφάλαιο Πέμπτο (Έντεκα Άρθρα)

- Οι μαθητές του Κολλεγίου.
  - Οι μαθητές του Κολλεγίου γίνονται δεκτοί από την Επιτροπή Εφόρων.
  - Ο μαθητής πρέπει απαραίτητα να συνοδεύεται από το γονέα ή κηδεμόνα του, ο οποίος καλείται να υπογράψει την εγγραφή του παιδιού στο Μητρώο εγγραφών.
  - Τα δίδακτρα καταβάλλονται αμέσως μετά την εγγραφή του μαθητή. Σε περίπτωση που ο μαθητής δεν παρακολουθεί, δεν ολοκληρώνει τη σχολική χρονιά, αποσύρεται οικειοθελώς ή μετά από ποινή αποβολής. Το χρηματικό ποσό δεν επιστρέφεται.
  - Για παρακολούθηση στο Κατώτερο Σχολείο τα δίδακτρα ετησίως ανέρχονται στις 50 λίρες, στο Μέσο Σχολείο στις 80 λίρες και στο Ανώτερο Σχολείο στις 120 λίρες.
  - Οι οικογένειες που έχουν δυο παιδιά εγγεγραμμένα στο σχολείο έχουν έκπτωση 20%.
  - Οι μαθητές οφείλουν να συμπεριφέρονται με ευγένεια και σεβασμό στους δασκάλους τους και μεταξύ τους. Οφείλουν να παρακολουθούν τα μαθήματα με συνέπεια και να είναι ακριβείς με την ώρα προσέλευσης στο σχολείο. Τα μικρότερα παιδιά πρέπει απαραίτητως να συνοδεύονται από υπηρέτη της οικογενείας.
  - Σε περίπτωση ανυπακοής, και μετά από δύο παρατηρήσεις του δασκάλου χωρίς ο μαθητής να συμμορφωθεί, παραπέμπεται στο Διευθυντή, ο οποίος μπορεί να του επιβάλει τιμωρία. Η τιμωρία της αποβολής προέρχεται μόνο από τους Εφόρους της Σχολής.
  - Η πρόοδος και η συμπεριφορά κάθε μαθητή παρακολουθούνται και καταγράφονται σε ένα ειδικό βιβλίο απ' όπου αντλούνται στοιχεία για τη μηνιαία έκθεση αγωγής προς τους γονείς των παιδιών. Οι μελετηροί και άριστοι μαθητές επαινούνται μέσα στην τάξη και στο τέλος της χρονιάς λαμβάνουν ειδικά βραβεία για την πρόοδο και τη

συμπεριφορά τους.

- Το κολλέγιο οφείλει να παρέχει κατάλληλη στέγη και άλλες αναγκαίες παροχές σε μαθητή που επιθυμεί να εγγραφεί ως οικότροφος. Περαιτέρω συνεννοήσεις πραγματοποιούνται μεταξύ των Εφόρων και των γονέων ή κηδεμόνων των παιδιών.

Κεφάλαιο Έκτο (Τέσσερα Άρθρα)

- Η διάρκεια του σχολικού έτους – Εξετάσεις – Διακοπές.
  - Το σχολικό έτος αρχίζει στις 20 Σεπτεμβρίου και τελειώνει στις 20 Ιουλίου. Στο διάστημα που μεσολαβεί το Κολλέγιο παραμένει κλειστό.
  - Το Κολλέγιο παραμένει κλειστό τις Κυριακές και τις εορτές, όταν η Ελληνική Εκκλησία θα τελεί τη Θεία Λειτουργία. Επίσης, δε θα γίνονται μαθήματα δυο (2) εβδομάδες τα Χριστούγεννα και μια (1) εβδομάδα το Πάσχα.
  - Τα Σάββατα το σχολείο λειτουργεί μέχρι το μεσημέρι. Οι μαθητές θα επανέρχονται το απόγευμα για τον Εσπερινό στην Εκκλησία, όπου και πραγματοποιείται το μάθημα των θρησκευτικών για μια ώρα.
  - Το παρόν καταστατικό τίθεται σε ισχύ από την 1^η Οκτωβρίου 1870 και για τρία (3) χρόνια. Με την παρέλευση των τριών ετών θα τεθεί υπό εξέταση, για να διαπιστωθεί η ορθότητά του, για να επέλθουν τυχόν αλλαγές, προσθήκες και διορθώσεις.

(Μεττής, 1998, σ. 170-176)

Το Ελληνικό Κολλέγιο του Λονδίνου το 1870 ιδρύθηκε με σκοπό να συγκεντρώσει και να τονώσει την εθνική ταυτότητα και πνευματική καλλιέργεια της ελληνικής κοινότητας. Οι περισσότεροι Έλληνες του Λονδίνου ασκούσαν με μεγάλη επιτυχία το επάγγελμα του εμπόρου και η αναπόφευκτη συναναστροφή τους με ξένους παράγοντες θα έφερε με το πέρασμα του χρόνου την αφομοίωση τους με το κοινωνικό καθεστώς της Αγγλίας. Βέβαια, η ίδρυση του Ελληνικού Κολλεγίου

πραγματοποιήθηκε, όταν το κύριο ρεύμα μετανάστευσης του ελληνικού στοιχείου στην Αγγλία μετρούσε ήδη περίπου μισό αιώνα εκεί. Πολλοί Έλληνες είχαν ήδη δρομολογήσει την εκπαίδευση των τέκνων τους σε αναγνωρισμένα και φημισμένα εκπαιδευτήρια της Αγγλίας ιδιωτικά ή δημόσια. Το γεγονός αυτό όμως δεν εμπόδισε τις πλούσιες ελληνικές οικογένειες να αντιμετωπίσουν θετικά αυτήν την ενέργεια και να την ενισχύσουν μάλιστα με σημαντικά οικονομικά ποσά. Ο ιδιωτικός χαρακτήρας του σχολείου στηρίχθηκε αρχικά στις οικονομικές εισφορές των ευεργετών του, με στόχο μελλοντικά να επιβιώσει από τα δίδακτρα των μαθητών του.

Τα πρώτα χρόνια λειτουργία του το Κολλέγιο αριθμούσε εικοσιένα (21) αγόρια και οκτώ (8) κορίτσια, αριθμός καθόλου αισιόδοξος για την εκπλήρωση των μακροχρόνιων σχεδίων που επεδίωκε να εφαρμόσει το Ελληνικό Κολλέγιο. Τα παιδιά των ιδρυτών της ελληνικής σχολής ήταν κυρίως εκείνα που υποστήριζαν τα εκπαιδευτικά προγράμματα του σχολείου. Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται τα ονόματα των μαθητών, όπως αντλήθηκαν από τους μαθητικούς καταλόγους του σχολείου για τα πρώτα χρόνια της ζωής του, 1870-1875:

ΜΑΘΗΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ 1870-1875

1. Αγέλαστος, Μιχαήλ Ι.	25. Ράλλη, Ιουλία
2. Αγέλαστος, Παντολ. Ι.	26. Ράλλη, Κορνηλία
3. Αργέντης, Ανδρέας Ν.	27. Ράλλη, Πολύμνια Π.
4. Εμπεδοκλής, Αντώνιος Π.	28. Ράλλης, Αντώνιος Π.
5. Εμπεδοκλής, Γρηγόριος Π.	29. Ράλλης, Γεώργιος Α.
6. Ευμορφόπουλος, Γεώργιος Α.	30. Ράλλης, Εμμανουήλ Δ.
7. Ευμορφοπούλου, Σμαράγδα	31. Ράλλης, Παντιάς Π.
8. Ζαρίφης, Θεόδωρος Μ.	32. Ροδοκανάκη, Μαρία Π.
9. Ζερβουδάκης, Αμβρ. Κ.	33. Ροδοκανάκης, Γεώργιος Ε.
10. Ζερβουδάκης, Γ.Κ.	34. Ροδοκανάκης, Παντιάς Π.
11. Ζερβουδάκης, Π.	35. Σεβαστόπουλος, Γεώργιος
12. Ζίφος, Λουκάς Γ.	36. Σκαραμαγκάς, Γεώργιος
13. Ζίφος, Στέφανος Γ.	37. Ταμβάκη, [Άγνωστο όνομα]

14. Καρυδιάς, Παντολ. Π.	38. Ταμβάκη, [Άγνωστο όνομα]
15. Μπαλής, Νικόλαος Ξ.	39. Ταμβάκος, Νικόλαος
16. Νεγρεπόντης, Παύλος Π.	40. Φραγιάδης, Π.Σ.
17. Νεγρεπόντης, Παντιάς Π.	41. Φραγκιάδης, Παύλος Εμ.
18. Νεγρεπόντης, Παντολ. Π.	42. Φραγκόπουλος, Γεώργιος Σ.
19. Νικολόπουλος, Αλέξ. Β.	43. Φραγκόπουλος, Ιάκωβος Σ.
20. Νικολόπουλος, Δημ. Β.	44. Φραγκόπουλος, Ιωάννης Σ.
21. Νικολόπουλος, Κωνστ. Β.	45. Χατζόπουλος Ιω. Κ.
22. Πασπάτης, Φίλιππος Μ.	46. Χατζόπουλος, Κ.Κ.
23. Πετροκόκκινος, Π.Ε.	
24. Ράλλη, Βιργινία	

(Μεττής, 1998, σ. 179-183)

Στον παραπάνω πίνακα καταγράφονται και ονόματα μαθητριών που εγγράφηκαν στο Ελληνικό Κολλέγιο. Αυτό συνέβη κατά το σχολικό έτος 1871-1872, παρόλο που το Κολλέγιο χαρακτηρίστηκε εξαρχής ως αρρεναγωγείο. Τα επόμενα έτη δεν εμφανίζονται τα ονόματα των κοριτσιών σε καταλόγους του σχολείου και εύλογα γεννάται η απορία για το αν η σχολή αναγκάστηκε να αποσύρει τις εν λόγω εγγραφές ή αν η Εφορευτική Επιτροπή επέλεξε να διαχωρίσει τους καταλόγους σε αρρένων και θηλέων. Πάντως, δεν αποδεικνύεται σαφής η πολιτική του σχολείου σε αυτό το ζήτημα. Σε κανένα σχολικό έτος, από το 1870 μέχρι το 1885, το Κολλέγιο δεν απариθμούσε περισσότερους από 31 μαθητές (Μεττής, 1998, σ. 179)

Αντίστοιχα, με τον αριθμό των μαθητών το διδακτικό και άλλο προσωπικό του σχολείου χαρακτηρίζεται ολιγάριθμο, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ
(Ιδιότητα και χρονολογία έναρξης και λήξης υπηρεσίας)

Βαλέττας Ιωάννης – Διευθυντής
(1870-1885)

Λουΐς, Πέρεγκριν Π. (*Peregrine P. Louis*) – Αγγλικά, Μαθηματικά, Λατινικά (1870-και εξής)

Αρχμ. Νάρκισσος Μορφινός – Θρησκευτικά, Προϊστάμενος Ναού του Σωτήρος (1870-1873)	Λερίς, Ι.Α. (<i>I. A. Lerrice</i>) – Γαλλικά (1870-και εξής)
Παντελίδης, Θεμιστοκλής – Θρησκευτικά, Εφημέριος Κοινότητας Μασσαλίας (1874)	Μιοννέτ, Αντρέ (<i>Andre Mionnet</i>)- Γαλλικά (1870-και εξής)
Αρχμ. Γερμανός Αφρονίδης – Θρησκευτικά (1874)	Δρ Γιούαρτ (<i>Dr Yuart</i>) – Φιλοσοφία (1878)
Αρχμ. Ευστράτιος Φιλοθεΐτης – Θρησκευτικά (1874)	Τσιόζος, Α. Μ. –Γυμναστική και Άσκηση (1879-και εξής)
Αρχμ. Ιερώνυμος Μυριανθεύς – Θρησκευτικά, Τακτικός Εφημέριος του Ναού του Σωτήρος (1874-και εξής)	Έμερυ, Ι. (<i>I. Hemery</i>)– καλλιγραφία & ιχνογραφία (1870-και εξής)
Ράικες, Ρόμπερτ Γουίλλιαμ (<i>Robert William Raikes</i>). – Αγγλικά και Υπεύθυνος Οικοτροφείου (1871)	Ριτσιάρτς, Τσιάρλς (<i>Richards Charles</i>)– οδηγός άμαξας Κολλεγίου (1870-και εξής)
Ζαννέτος, Γεώργιος – Ελληνικά (1870-1872)	Κόουλς. Άλφρετ, (<i>Alfred, Cowles</i>) παιδονόμος (φύλακας σχολείου) (1870-και εξής)
Μωραΐτης, Δημήτριος – Ελληνικά (1872-και εξής)	
Δρ Έβαρτ (<i>Dr Evart</i>)– Φιλοσοφία (1870-και εξής)	

(Μεττής, 1998, σ. 183-185)

4.3.4. Τα προβλήματα και η οριστική παύση της λειτουργίας του «Ελληνικού Κολλεγίου».

Το Ελληνικό Κολλέγιο, ως η πρώτη ελληνική σχολή στο Λονδίνο που λειτούργησε με πλήρες ωράριο και οργανωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα άφησε το στίγμα του στην ιστορία της ελληνικής παροιικιακής παιδείας. Παρόλο όμως που ξεκίνησε με τις καλύτερες προδιαγραφές και υποστηρίχτηκε από σπουδαίους λόγιους και προσωπικότητες της εποχής, δεν κατάφερε να αποκτήσει πολυετή ιστορία. Ήδη

από τα μέσα του 1876, τα οικονομικά προβλήματα είναι εμφανή λόγω της μειωμένης προσέλευσης Ελλήνων μαθητών. Το γεγονός αυτό ανάγκασε την Επιτροπή του σχολείου να προβεί σε απολύσεις δασκάλων στα μαθήματα που θεωρήθηκαν λιγότερο σημαντικά. Δυστυχώς, δεν είναι γνωστός ούτε ο αριθμός ούτε τα ονόματα των δασκάλων που αποχώρησαν, πριν κλείσει οριστικά το σχολείο το 1885 (Μεττής, 1998, σ. 188).

Από επιστολή που σώζεται στα Αρχεία του Καθεδρικού Ναού της Αγίας Σοφίας του Λονδίνου διαπιστώνεται ότι ο Διευθυντής της Σχολής, Ιωάννης Βαλέττας, στα τέλη του 1877 συγκάλωσε σε Γενική Συνέλευση τους Ιδρυτές της Σχολής και την Εφορευτική Επιτροπή για να τους ενημερώσει σχετικά με το πενιχρό οικονομικό καθεστώς, στο οποίο είχε περιέλθει η Σχολή. Στην εν λόγω επιστολή, ο Ι. Βαλέττας αναφέρεται σε «δυστυχείς περιστάσεις» που επηρέασαν τη Σχολή και αφορούσαν στη μείωση των μαθητών σε δεκατέσσερις (14) από τριάντα ενός (31). Το έλλειμμα ανέρχεται περίπου στο ποσό των 259 λιρών, χωρίς το οποίο η Σχολή δε δύναται να συνεχίσει τη λειτουργία της. Παρακαλεί λοιπόν τους ιδρυτές αυτής να υποστηρίξουν οικονομικά τη συνέχεια των εργασιών του σχολείου, προσφέροντας έκαστος το ποσό των είκοσι (20) λιρών, ώστε να αποπληρωθεί το επικείμενο έλλειμμα (Μεττής, 1998, σ. 188-189). Από τους είκοσι (20) ιδρυτές που λιστογραφούνται στο τέλος της επιστολής, οι εξής δέκα (10) καλούνται να πληρώσουν το ποσό των είκοσι (20) λιρών: Λουκάς Γ. Ζίφος, Ξενοφών Μπαλής, Μιχ. Πασπάτης, Αντ. Α. Ράλλης, Δημ. Πετροκόκκινος, Μιχ. Ν. Αυγερινός, Π. Σεκιάρης, Α.Γ. Ευμορφόπουλος. Η επιλογή των προσώπων αυτών πιθανόν να έγινε από τον ίδιο τον Ιωάννη Βαλέττα, με ενδεχόμενο κριτήριο την εκτίμηση παρελθούσας δωρεάς ή μη στη Σχολή. Δεν αναφέρεται, πάντως, στην ιδιόχειρη επιστολή του Βαλέττα ο λόγος που επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένοι δέκα δωρητές. Σε άλλες επιστολές που έχουν διασωθεί στο Αρχείο του Καθεδρικού Ναού της Αγίας Σοφίας στο Bayswater και φέρουν ως αποστολείς και παραλήπτες διακεκριμένα μέλη της ελληνικής κοινότητας, καταμαρτυρείται η δυσχερής οικονομική κατάσταση του Κολλεγίου, αλλά και το ενδιαφέρον των ευγενών Ελλήνων να υποστηρίξουν, όσο μπορούσαν, τη λειτουργία του Κολλεγίου.

Η διάθεση της Ελληνικής Κοινότητας να διατηρήσει ακμαίο το ελληνικό της σχολείο άρχισε να φθίνει, όταν η ιδέα της ίδρυσης μεγαλοπρεπούς ελληνικού ορθόδοξου ναού πέρασε από τη θεωρία στην πράξη. Για το σχέδιο της θεμελίωσης του Ναού της Αγίας Σοφίας πρωτοστάτησαν οι ίδιοι μεγάλοι Έλληνες που το 1870 αφιέρωσαν μικρές περιουσίες στην ίδρυση του Ελληνικού Κολλεγίου. Τα μέλη της

οργανωτικής επιτροπής και των συνδρομητών για την ανέγερση και τον καλλωπισμό της νέας εκκλησίας έστρεψαν το ενδιαφέρον τους από τις υποθέσεις του κολλεγίου και αφιερώθηκαν στα ζητήματα που αφορούσαν πλέον την ίδρυση του ναού. Ως τοποθεσία της εκκλησίας επιλέχτηκε το Bayswater, αριστοκρατικό προάστιο της εποχής, το οποίο απείχε από το κτήριο του Ελληνικού Κολλεγίου περίπου δυο οικοδομικά τετράγωνα (Μεττής, 1998, σ. 193).

Κατά συνέπεια, η κακή οικονομική κατάσταση, στην οποία επήλθε το ελληνικό σχολείο δεν οφειλόταν στη διεθνή οικονομική κρίση ή στην κοινωνική τάση της εποχής αλλά κυρίως στην έλλειψη ενδιαφέροντος από τους ανθρώπους στους οποίους απευθυνόταν. Η ίδια η κοινότητα αποφάσισε να αποσύρει τα παιδιά της από ένα πλήρες εκπαιδευτικό ωράριο στην ελληνική σχολή και να το αντικαταστήσει με ευμετάβολα ωριαία ιδιωτικά μαθήματα κατ' οίκον. Στην πραγματικότητα, δεν είναι δυνατό να γνωρίζει κανείς τις ακριβείς συνθήκες κάτω από τις οποίες κάθεμια οικογένεια αποφάσιζε την απομάκρυνσή της από την ελληνική σχολή. Τα αίτια όμως πρέπει να είναι βαθύτερα και να χρονολογούνται από τα έτη της ίδρυσης της πρώτης εκκλησίας στο Λονδίνο. Για το ζήτημα της εκπαίδευσης ο Δ. Βικέλας υποστηρίζει ότι τη μεγαλύτερη ευθύνη έφερε ο ιερέας της πρώτης εκκλησίας των Ελλήνων, και πιθανότατα εννοεί τον Αρχ. Νάρκισσο Μορφηνό του ναού του Σωτήρος (1850)¹⁶ που ιδρύθηκε με έξοδα της ελληνικής κοινότητας και με κύριο υποστηρικτή τον Παντιά Ράλλη. Ο ιερέας αυτός χαρακτηρίζεται από τον Βικέλα αμαθής και η συμπεριφορά του δεν πρόδιδε άνθρωπο συνετό και ευγενή, ικανό να μεταφέρει στους νεαρούς Έλληνες τις αξίες και τις παραδόσεις της πατρίδας τους. Ο ίδιος μάλιστα φαίνεται να ασκούσε και την ιδιότητα του οικοδιδασκάλου για τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ελληνικών οικογενειών. Κατά τον Βικέλα, η εμπιστοσύνη που επέδειξαν οι Έλληνες ομογενείς στον ιερέα αυτόν για τη μόρφωση των παιδιών τους ήταν μια κίνηση λανθασμένη και καταδικαστική για την καλλιέργεια του σεβασμού και της αγάπης των νέων παιδιών για την Ελλάδα (Βικέλας, 1908, σ. 335). Η πρώτη λοιπόν γενιά των Ελλήνων που μεγάλωσαν στο Λονδίνο ήταν άτυχη ως προς τη διδαχή της ελληνικής γλώσσας, φιλολογίας και παράδοσης. Κατά συνέπεια παρόμοια τύχη περίμενε και τις επόμενες γενιές.

Παράλληλα, θα πρέπει να αναζητηθούν τα αίτια αποστροφής της ελληνικής κοινότητας από την ελληνική σχολή, εξετάζοντας την εξέλιξη του εκπαιδευτικού

¹⁶ Πριν από τον Αρχιμανδρίτη Μορφηνό, ιερέας της ελληνικής εκκλησίας από το 1838 μέχρι το 1848 ήταν ο Διονύσιος Ξενάκης από την Χίο.

κατεστημένου εντός της σχολής, όπως διαμορφώθηκε με το πέρασμα των χρόνων και με το χαρακτήρα των εκάστοτε εφόρων. Πάντως, προστριβές και διαφωνίες σχετικά με το διαμορφωμένο κλίμα κατά τη λειτουργία του κολλεγίου φαίνεται πως υπήρχαν. Το 1878 σε επιστολή που απευθύνει ο Αλεξ. Α. Βλαστός στον Α. Ευμορφόπουλο, μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής διατυπώνεται το εξής: «...Εὐχαριστῶ τούς τιμήσαντές με διὰ τῆς ἐκλογῆς των, ἀλλά δέν δύναμαι νά συμπράξω τήν ἐπιτροπήν, ἐντολήν ἔχουσαν νά ἐργασθῆ ἐπί βάσεων τὰς ὁποίας οὐδόλως ἐπιδοκιμάζω» (Μεττής, 1998, σ. 190-191). Η δήλωση αυτή προκαλεί προβληματισμό γύρω από το ζήτημα των αρχών και των πλαισίων βάσει των οποίων ενεργούσε η εφορευτική επιτροπή. Αναμφισβήτητα όμως η ίδρυση του Ελληνικού Κολλεγίου και η δεκαπενταετής του λειτουργία συνέβαλαν στην ανάκαμψη του πνευματικού βίου των Ελλήνων του Λονδίνου και στην τόνωση του ελληνικού φρονήματος περισσότερο από κάθε άλλη προσπάθεια που είχε συντελεστεί μέχρι το 1870.

5. Η εφημερίδα και η συμβολή της στην πνευματική καλλιέργεια του παροικιακού ελληνισμού.

5.1. Εφημερίδα: το νέο μέσο μαζικής ενημέρωσης.

Η εφημερίδα, έντυπο που κυκλοφορεί ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ως αντικείμενο γνώσης και πηγής πληροφοριών εμφανίστηκε από την εποχή της αρχαίας Ρώμης. Στην αρχαία Ρώμη ο Ιούλιος Καίσαρας από το 48 π.Χ. δημοσίευε τα πρακτικά της Συγκλήτου, τα λεγόμενα Acta Senatus και αργότερα Acta Diurna (Bernhard, 2007, σ. 7). Εκεί καταγράφονταν οι επίσημες πολιτικές αποφάσεις και πράξεις, οι πολεμικοί θρίαμβοι και τα γεγονότα της αυλικής και κοινωνικής συναναστροφής των επίσημων προσώπων. Η σύνταξη αυτών των ειδήσεων επαφιόταν σε ιδιώτες γραφείς, οι οποίοι αναρτούσαν τις ειδήσεις σε δημόσιο μέρος και δημιουργούσαν χειρόγραφα αντίγραφα, ώστε να τα πουλήσουν σε κάθε γωνιά, όπου δέσποζε το ρωμαϊκό κράτος. Η διακίνηση των Acta διατηρήθηκε μέχρι το 476 μ.Χ με την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Ελευθερουδάκης, 1927-1931, σ. 126). Τα γεγονότα της καθημερινής ζωής καταγράφονταν από πολλούς λαούς στη μορφή που επέβαλλε η εξέλιξη και οι παραδόσεις τους. Οι Βαβυλώνιοι κρατούσαν τα γεγονότα της δημόσιας ζωής σε πήλινες πλάκες. Υποτυπώδεις εφημερίδες κρατούσαν ακόμη οι βασιλιάδες της Περσίας, της Αιγύπτου και της Κίνας. Στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία αναφέρεται το έργο *Εφημερίδα του Τρωικού Πολέμου* του Δίκτη του Κρητικού, ο οποίος μεταδίδει τα πολεμικά γεγονότα τακτικά και σε αποσπασματική μορφή (Δίκτυς ο Κρης, 1996).

Κατά τον 12^ο μέχρι και τον 14^ο αιώνα οι κύριοι πληροφοριοδότες των ειδήσεων ανά τον κόσμο ήταν οι περιπλανώμενοι μοναχοί, οι περιηγητές καλόγεροι και οι προσκυνητές. Πληροφορούνταν τα νέα, είτε ως αυτόπτες μάρτυρες σημαντικών γεγονότων τη στιγμή που διαδραματιζόνταν, είτε, επειδή τύχαινε να είναι παρόντες τη στιγμή που ένα γεγονός σχολιαζόταν σε συναθροίσεις τοπικών κατοίκων ή ακόμα και από τις λίγες κουβέντες που θα αντάλλαζαν με τυχαίους περαστικούς, συνήθως αγγελιοφόρους, στρατιώτες, εμπόρους ή ταξιδευτές (Thompson, 1930, σ. 143). Ένας από τους πιο γόνιμους τόπους συνάθροισης και μετάδοσης πληροφοριών υπήρξαν και τα πανδοχεία ή οι ξενώνες μοναστηριών, τα οποία δέχονταν επισκέπτες από όλα τα μέρη του κόσμου. Στις τοπικές κοινωνίες τα βασιλικά νέα, οι αστυνομικές διατάξεις και άλλες σημαντικές ειδήσεις κοινωνικού χαρακτήρα, όπως γεννήσεις, θάνατοι,

γάμοι της βασιλικής οικογένειας, πολεμικά νέα, κ.ά., ανακοινώνονταν μέσω του δημόσιου τελάλη. Το λειτούργημα του τελάλη εξακολούθησε να ασκείται και μετά τη γέννηση της τυπογραφίας με τη διαφορά ότι πλέον οι ειδήσεις διατυπώνονταν σε έντυπες φορητές επιγραφές (placards), το πρώτο έντυπο μέσο μαζικής ενημέρωσης (Thompson, 1930, σ. 141).

Με την εμφάνιση της τυπογραφίας, και πριν ακόμα εξαπλωθεί η χρήση της, πραγματοποιείται στην Ευρώπη η διακίνηση της χειρόγραφης εφημερίδας, η οποία δημιουργήθηκε για να καλύψει την έντονη ανάγκη του κόσμου για ενημέρωση. Ο 15^{ος} και 16^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από τους θρησκευτικούς πολέμους σε Γερμανία, Γαλλία και Κάτω Χώρες, καθώς και από την εισβολή των Τούρκων στην Ανατολική Ευρώπη. Οι ενδιαφερόμενοι για τις εξελίξεις ανά τον κόσμο ήταν πολλοί και η χειρόγραφη εφημερίδα αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα μέσα πληροφόρησης, καθώς οι συντάκτες των χειρόγραφων εφημερίδων προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν όλες τις νέες πληροφορίες και εξελίξεις των γεγονότων που διαδραματίζονταν και να τις καταγράψουν, όπως τις άκουγαν, σε μορφή μικρής επιστολής. Οι επιστολές αυτές λόγω του μικρού μεγέθους ήταν δυνατό να διακινούνται εύκολα από χέρι σε χέρι και από χώρα σε χώρα, αλλά και να αποσιωπώνται με την ίδια ευκολία όταν οι περιστάσεις το απαιτούσαν.

Κατά το Μεσαίωνα το πιο γνωστό κέντρο πληροφοριών και ειδήσεων ήταν η Βενετία. Το 1556 η κυβέρνηση της Βενετίας εκδίδει την περιοδική έκδοση *Notizie scritte* (A Newspaper Timeline, 2004). Η γεωγραφική θέση της Βενετίας ενίσχυε την εμπορική κίνηση μεταξύ των λαών της Ανατολής και της Δύσης, γεγονός που ευνοούσε τη διάδοση των ειδήσεων από τους αυτόπτες μάρτυρες που συμμετείχαν στις εμπορικές συναλλαγές. Δεν είναι τυχαίο που στη Βενετία ιδρύθηκε το πρώτο γραφείο ειδήσεων, όπου ο κάθε ενδιαφερόμενος καταθέτοντας ένα μικρό νόμισμα το ονομαζόμενο *gazetta*, μπορούσε να πληροφορηθεί για τις τελευταίες πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις που ήταν διατυπωμένες σε ένα μικρό φύλλο χαρτιού (newsletter). Η ονομασία του νομίσματος ταυτίστηκε αργότερα με την ονομασία της χειρόγραφης εφημερίδας, *gazette*. (Ελευθερουδάκης, 1927-1931, σ. 126; Thompson, 1930, σ. 144).

Η καταγωγή της εφημερίδας, με την σημερινή της μορφή, προέρχεται από τη Γερμανία. Η πρώτη έντυπη εφημερίδα εκδόθηκε το 1583 από τον Αυστριακό έμπορο και πολιτικό συγγραφέα Michael von Aitzing (1530?-1598) στην Κολωνία με σκοπό να αποστέλλεται προς πώληση στη Φρανκφούρτη στα παζάρια βιβλίων (Winston,

2005, σ. 38). Ο τίτλος της εφημερίδας ήταν *Relatio Historica* ή *Messrelationen* και η αρχική ιδέα ήταν η εξαμηνιαία καταγραφή των ειδήσεων και η έκδοσή τους (Origin of the newspaper, 1900, σ. 7). Έκτοτε εμφανίστηκαν και άλλες εφημερίδες παρόμοιες με την *Relation Historica*. Οι εφημερίδες που περιείχαν καθημερινά νέα και εξέδιδαν για μεγάλο χρονικό διάστημα σταθερής περιοδικότητας φύλλα ήταν η *Nieuwe Tijdingen* (Νέες Ειδήσεις) του Abraham Verhoeven στην Αμβέρσα το 1605, η *Frankfurter Journal* (Τα νέα της Φρανκφούρτης) του Egenolph Emmel στη Φρανκφούρτη το 1615, η *Weekly Newes* (Εβδομαδιαία Νέα) του Nathaniel Butter το 1622 στο Λονδίνο και η *Gazette de France* (Εφημερίδα της Γαλλίας) του Theophraste Renaudot στο Παρίσι το 1631 (Bernhard, 2007, σ. 8-17).

5.2. Κέντρα του Τύπου: Μεγάλη Βρετανία – Γαλλία.

5.2.1. Η συμβολή της Μεγάλης Βρετανίας στη γέννηση του ευρωπαϊκού Τύπου .

Η πρώτη περιοδική έκδοση στη Μεγάλη Βρετανία πραγματοποιήθηκε το 1622 με την εφημερίδα *Weekly news from Italy, Germany, Hungary and Bohemia* από τους Thomas Archer και Nicholas Bourne (Mastoridis, 1999a, σ. 25). Η ύλη της εφημερίδας αφορούσε στην πολιτική σχέση της Αγγλίας με τις χώρες Ιταλία, Γερμανία, Ουγγαρία και Βοημία (Τσεχία). Η διακίνηση της εφημερίδας ήταν ικανοποιητική, διότι οι Βρετανοί έδειχναν φανερό ενδιαφέρον για την ενημέρωσή τους. Η επόμενη επιτυχημένη προσπάθεια σύνταξης περιοδικής έκδοσης σημειώθηκε δέκα χρόνια μετά, το 1632. Τότε κυκλοφορεί η πρώτη εικονογραφημένη εφημερίδα με τίτλο *The Swedish Intelligencer*, η οποία αναφέρεται κυρίως στη δράση και τα έργα του Gustavus Adolphus στη Γερμανία (Thompson, 1930, σ. 145). Η έκδοση ολοκληρώθηκε σε δεκατέσσερα μέρη το 1934. Τα ειδησεογραφικά δελτία σχετικά με τη ζωή και τη δράση του Gustavus Adolphus συνέχισαν να εκδίδονται και μετά το θάνατό του. Έτσι, το 1636-1637 πραγματοποιείται η έκδοση δύο τόμων με δελτία για λογαριασμό των Nathaniel Butter και Nicholas Bourne, με τίτλο *The principal passage of Germany, Italy, France and other places for these last sixe Moneths past*. Από την άνοιξη του ίδιου χρόνου και μέχρι το Νοέμβριο του 1637, τα πολιτικά και κοινωνικά νέα, και κυρίως οι πολεμικές ανταποκρίσεις, διατυπώθηκαν σε ειδησεογραφικά δελτία και εκδόθηκαν ως περιοδική έκδοση με τίτλο *Diatelesma* (Raymond, 2003, σ. 149).

Το 1663 η Βουλή των Βρετανών παρέχει το μοναδικό προνόμιο της έκδοσης εφημερίδας στον Sir Roger L' Estrange, τον οποίο και χρίζει επιθεωρητή του Τύπου (Raymond, 2003, σ. 55). Η δράση του Estrange επικεντρώνεται στην επίτευξη του στόχου να απαγορεύσει την ελεύθερη διακίνηση των ειδήσεων. Επιχείρησε συνεπώς να μονοπωλήσει τον τύπο και την ίδια χρονιά εξέδωσε τις εφημερίδες *The Intelligencer: published for the satisfaction of the people*, με περιοδικότητα έκδοσης κάθε Δευτέρα και την εφημερίδα *Newes* με περιοδικότητα έκδοσης κάθε Πέμπτη. Με τη μέθοδο αυτή ο Estrange στόχευε στον έλεγχο των πληροφοριακών αναγκών των πολιτών. Σε ακόλουθη περιοδική έκδοση με τίτλο *Observer*, ο Estrange ανέλυσε τη δημοσιογραφική του φιλοσοφία σημειώνοντας: «.. είναι ο Τύπος που έφερε την τρέλα στο λαό, και είναι ο Τύπος που θα φέρει ξανά το λαό στο σωστό δρόμο» (Winston,

2005, σ. 53). Τα τελευταία τεύχη εκδόθηκαν το Δεκέμβριο του 1664, ενώ κατά την περίοδο 1663-64 καμία άλλη εφημερίδα δεν κυκλοφόρησε (Thompson, 1930, σ. 147). Τον επόμενο χρόνο, 1665 κυκλοφόρησε η μακρόβια εφημερίδα *London Gazette*, από τον εκδότη Henry Muddiman. Σήμερα η *Gazette* αποτελεί την επίσημη κυβερνητική εφημερίδα του Ηνωμένου Βασιλείου (Bernhard, 2007, σ. 15).

Η μεγάλη αλλαγή στο αγγλικό καθεστώς αναφορικά με την έκδοση εφημερίδων συντελέστηκε το 1688, όταν κατοχυρώθηκε το δικαίωμα της ελεύθερης πολιτικής συζήτησης. Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα ήταν φανερό πλέον ότι η δημοσιογραφία της Αγγλίας απολάμβανε την ελευθερία της έκφρασης, καθώς διαπιστώνεται η διακίνηση των εφημερίδων: *Daily Courant* το 1702, *Public Advertiser* το 1726, η οποία ήταν και η πιο δημοφιλής εφημερίδα που κυκλοφορούσε στο Λονδίνο στις αρχές του 18^{ου} αιώνα με δεκάδες χιλιάδες πωλήσεις καθημερινά (Bernhard, 2007, σ. 95), *Morning Chronicle* το 1769, και *Morning Post* το 1772. Το 1704 έκανε επίσης την εμφάνισή της η εφημερίδα *Review of the Affairs of France, and of All Europe* των Daniel Defoe και Jonathan Swift, οι οποίοι εισήγαγαν την συγγραφή του «Κυρίως Άρθρου», (leading article). Την ίδια χρονιά, η πρώτη αμερικανική εφημερίδα εκδόθηκε υπό την καθοδήγηση των αγγλικών προτύπων που μεταδόθηκαν μέσω του Bartholomew Green. (Thompson, 1930, σ. 156). Ο τίτλος ήταν *Boston News Letter*. Αργότερα, το 1733, ο John Peter ανέλαβε την έκδοση της εφημερίδας *Weekly Journal*, η οποία κέρδισε το κοινό και αποτέλεσε την πρώτη σοβαρή προσπάθεια στην ιστορία του τύπου της Αμερικής. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, η Αγγλία εξάπλωσε τις αποικίες της και γνώριζε μεγάλη άνθηση στο εμπόριο. Ήταν η καταλληλότερη εποχή για τη δημιουργία του εμπορικού τύπου στη Βρετανία, τη στιγμή που ήδη η Γερμανία είχε εφαρμόσει με επιτυχία τη διείσδυση των εμπορικών δελτίων στις περιοδικές εκδόσεις της (Thompson, 1930, σ. 148). Πάντως, μέχρι τότε στη Βρετανία διακινούνταν τέσσερις (4) ημερήσιες εφημερίδες και πέντε ή έξι (5-6) εφημερίδες εκδίδονταν τρεις φορές την εβδομάδα (Thogmartin, 1998, σ. 15).

Τον Ιανουάριο του 1788 εκδόθηκε στο Λονδίνο η πιο γνωστή, στην ιστορία του βρετανικού τύπου, εφημερίδα με τίτλο *The Times* (προηγούμενος τίτλος: *The Daily Universal Register*, 1785) (Bernhard, 2007, σ. 40). Σύμφωνα με τον Winston (2005), ο εκδότης της *The Times*, John Walter, δεν έτρεφε καμία φιλοδοξία σχετικά με την απήχηση και την ποιότητα της εφημερίδας του και δε διακρίθηκε για τις επιτυχημένες επιλογές του, αλλά κυρίως για την ανάρμοστη συμπεριφορά του απέναντι στους συνεργάτες του (Winston, 2005, σ. 117). Ωστόσο η εφημερίδα

χαρακτηρίστηκε εξ αρχής άρτια οργανωμένη, με ειλικρινείς τάσεις ενημέρωσης και με τεράστια επιρροή στο κοινό. Τα πρώτα φύλλα της δε διέφεραν σχεδόν καθόλου από τις υπόλοιπες εφημερίδες της εποχής. Το 1817 ο γιός του John Walter, John Walter II, που ανέλαβε την παραγωγή της *The Times*, ενίσχυσε το προσωπικό του τυπογραφείου και ανανέωσε το περιεχόμενο της εφημερίδας χάρις στο ελεύθερο πνεύμα που τον διεκρίνε (Thompson, 1930, σ. 154). Η πορεία της εφημερίδας ήταν ιδιαίτερα δύσκολη καθώς δέχτηκε τα επικριτικά σχόλια πολλών παραγόντων της πολιτικής και κοινωνικής σκηνής. Δεν κατάφεραν όμως να την κλονίσουν. Οι θεμελιωτικές της βάσεις στηρίχτηκαν κυρίως στους πολυάριθμους συνδρομητές εντός και εκτός Αγγλίας. Η εφημερίδα διακινούταν σε Παρίσι, Βερολίνο, Βιέννη, Ρώμη, Μαδρίτη, Νέα Υόρκη και Καλκούτα. Η επιτυχημένη σταθερή διακίνηση της *The Times* οφείλεται αρχικά στην καλή διοίκηση των ανθρώπων που δούλευαν γι αυτήν και κατ' επέκταση στην άριστη δομή της ύλης του περιεχομένου. Εκτός από τα κοινωνικά νέα, τις ξένες ανταποκρίσεις, τις πολιτικές ειδήσεις και τα ενημερωτικά γράμματα που έστελναν οι ξένοι συνδρομητές, η εφημερίδα ξεχώρισε για το μοναδικό τρόπο που παρουσίαζε τις συζητήσεις της Βουλής, αποδίδοντας χωρίς εμπάθειες το πραγματικό πολιτικό σκηνικό.

Η εφημερίδα *The Times* του Λονδίνου αποτέλεσε παράδειγμα προς μίμηση και για την Αμερική. Οι αμερικανικές εφημερίδες που ακολούθησαν την παράδοση που έθεσε η αγγλική δημοσιογραφία υιοθέτησαν τη μορφή και την τεχνική της πιο γνωστής αγγλικής εφημερίδας.

5.2.2. Η συμβολή της Γαλλίας στη γέννηση του ευρωπαϊκού Τύπου.

Η πρώτη εφημερίδα που εκδόθηκε στο Παρίσι χρονολογείται το 1631. Έφερε τον τίτλο *La Gazette* και κάλυπτε την ειδησεογραφία από όλες τις χώρες. Η μακροχρόνια πορεία της εφημερίδας την καθιέρωσε σε μια από τις σημαντικότερες πηγές πληροφοριών για την εποχή της. Εκδότης και πατέρας του επαγγέλματος της δημοσιογραφίας ήταν ο Theophraste Renaudot (1586-1653) με ιατρικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Montpellier της Γαλλίας (Winston, 2005, σ. 61). Ο ανήσυχος πνευματικά Renaudot άνοιξε το 1630 ένα γραφείο πληροφοριών (intelligence office), το οποίο φιλοξενούσε καθημερινά ενημερωτικά δελτία προς αγορά και πώληση. Το 1631 άρχισε την έκδοση της εβδομαδιαίας εφημερίδας *La Gazette*, γεγονός που τάραξε τον Καρδινάλιο Richelieu, ώστε να παρακολουθεί αυστηρά την αρθρογραφία της, παρόλο που ο ίδιος είχε εγκρίνει το δικαίωμα σύνταξης εφημερίδας στον

Renaudot (Gough, 1988, σ. 2). Η απήχηση της εφημερίδας ήταν τόσο μεγάλη που ήδη από το δεύτερο χρόνο κυκλοφορίας της η έκταση της ύλης της κάλυπτε οκτώ σελίδες από τέσσερις που ήταν αρχικά, ενώ παράλληλα ο Renaudot άνοιξε δεύτερο παράρτημα (Thompson, 1930, σ. 149). Το παράρτημα του Renaudot αφιερώθηκε στην έκδοση δεύτερης εφημερίδας με τίτλο *Nouvelles ordinaires de divers endroits*, η ύλη της οποίας περιοριζόταν σε ειδήσεις από τα δυτικότερα και βορειότερα έθνη (Bernhard, 2007, σ. 17-18). Οι εφημερίδες κατέκτησαν αμέσως το γαλλικό κοινό και ανάγκασαν τον Καρδινάλιο Richelieu όχι μόνο να αποδεχτεί την κυκλοφορία τους, αλλά και να μεσολαβήσει, ώστε να πάρει τον έλεγχο της *La Gazette*. Σχεδόν ανεπαίσθητα η πρώτη εφημερίδα της Γαλλίας μετατράπηκε σε κύριο μέσο ενημέρωσης των πολιτικών αρχών, ως το επίσημο φύλλο του κράτους. Υπό την εντολή του βασιλιά της Γαλλίας Luis XV ο τίτλος της εφημερίδας *La Gazette* άλλαξε σε *La Gazette de France* με περιοδικότητα δύο φορές την εβδομάδα, κάθε Τρίτη και Παρασκευή (Thompson, 1930, σ. 149).

Το περιεχόμενο της εφημερίδας *La Gazette de France* δεν απευθυνόταν πλέον στο μέσο Γάλλο πολίτη αλλά κυρίως σε ευγενείς, αυλικούς και επιχειρηματίες της εποχής. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και η έλλειψη χρημάτων έστρεψαν το λαϊκό άνθρωπο μακριά από την αγορά της συγκεκριμένης εφημερίδας. Η πληροφοριακή ανάγκη του απλού λαού ήρθε με τη συμβολή των *Nouvellistes*. Οι *Nouvellistes* υπήρξαν ανταποκριτές των πολιτικών, κοινωνικών και στρατιωτικών γεγονότων (Thogmartin, 1998, σ. 18-19). Ο στόχος τους δεν ήταν να κατευθύνουν την κοινή γνώμη ή να δημιουργήσουν εντυπώσεις. Η τακτική τους ήταν η μετάβαση στη χώρα, όπου διαδραματιζόνταν τα γεγονότα, και η προσπάθειά τους να διεισδύσουν στους χώρους, όπου πραγματοποιούνταν οι λήψεις αποφάσεων για να συνομιλήσουν με τα κατάλληλα πρόσωπα και να μάθουν τις εξελίξεις που θα μετέφεραν αργότερα στη χώρα τους. Ήταν ουσιαστικά οι άνθρωποι που θα μετέφεραν τις ειδήσεις δια στόματος (“mouth newsmen”).

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, η *La Gazette de France* συνέχισε να εκδίδεται, κρατώντας πιστά το χαρακτήρα του περιεχομένου της προορισμένο για την ανώτερη τάξη, η οποία εξάλλου είχε και το οικονομικό σθένος να αντεπεξέρχεται στην τακτική αγορά της. Επίσης συνέχισε την κυκλοφορία της η εφημερίδα *Mercure Galant* (είκοσι δύο χρόνια μετά αλλάζει τίτλο σε *Mercure de France*), η οποία εξέδωσε το πρώτο φύλλο της το 1672 και υπήρξε σημαντική ανταγωνίστρια της *La Gazette* (Winston, 2005, σ. 69; Thompson, 1930, σ. 152). Ο εκδότης της *Mercure Galant*, Jean Donneau

de Visé, δήλωσε εξαρχής ότι δεσμεύεται να ενημερώνει το κοινό με όσα γνωρίζει και μαθαίνει με στόχο να παρέχει ψυχαγωγική ενημέρωση. Το περιεχόμενο της εφημερίδας του κάλυπτε κυρίως κοινωνικές ειδήσεις, γάμους, βαπτίσεις, θανάτους, πολιτιστικά νέα, μικρά λογοτεχνικά κείμενα, στίχους τραγουδιών, κουίζ, κ.ά. Το τελευταίο φύλλο της εμφανίζεται τον Ιανουάριο του 1815 (Thompson, 1930, σ. 153).

Με το πέρασμα των χρόνων η δημιουργία καθημερινής εφημερίδας αποτελούσε όλο και περισσότερο επιτακτική ανάγκη για την ενημέρωση του λαού. Λίγα χρόνια πριν τη Γαλλική Επανάσταση (1789), το 1777, εκδόθηκε στο Παρίσι η πρώτη καθημερινή εφημερίδα με τίτλο *Journal de Paris* (Thogmartin, 1998, σ. 15). Η εφημερίδα αποτελούσε πλέον το βασικότερο μέσο διάδοσης ιδεών και αντιλήψεων, ικανό να διαμορφώσει ρεύματα απόψεων και να εξυψώσει το ενδιαφέρον για τη δημόσια ζωή. Το 1779 οι εφημερίδες που κυκλοφορούν αριθμούνται σε είκοσι επτά, ενώ το 1789-1793 παρατηρήθηκε αλματώδης παραγωγή εφημερίδων που άγγιξε τον αριθμό των εκατόν σαράντα (140). Οι περισσότερες από αυτές εκδίδονταν σε καθημερινή βάση και είχαν έντονο το πολιτικό στίγμα.

5.3. Ο ελληνικός τύπος της Βιέννης σηματοδοτεί την έναρξη της ιστορίας της ελληνικής εφημερίδας: 18^{ος}-19^{ος} αιώνας.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα χρονολογείται η αρχή της ιστορίας του ελληνικού Τύπου. Οι πνευματικές βάσεις για τη γέννηση του ελληνικού τύπου τέθηκαν έξω από τα σύνορα της Ελλάδας, όπου οι φιλελεύθερες τάσεις και η διακίνηση ιδεών έβρισκε γόνιμο έδαφος για την καλλιέργεια των κοινωνικοπολιτικών θεσμών. Οι ακμάζουσες ελληνικές παροικίες της διασποράς με βασικούς εκφραστές τους λόγιους, τους εμπόρους και ταξιδευτές, τους κληρικούς, συνέβαλε στη διαμόρφωση του ιδεολογικού υπόβαθρου που θα στήριζε τόσο την ελληνική επανάσταση όσο και την πνευματική αναγέννηση του έθνους. Οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες, που διακήρυξαν τα αισθήματα και τα ιδεολογικά πιστεύω του ξεσηκωμού και ενσωμάτωσαν τη φωνή της ελληνικής διασποράς, εκδόθηκαν στην πρωτεύουσα της Αυστρίας, τη Βιέννη, από όπου ξεκίνησε η ελληνική δημοσιογραφία (Καρυκόπουλος, 1984, σ. 7). Οι Έλληνες της Βιέννης συγκροτούσαν μια πολυπληθή παροικία. Ήδη το 1723 ιδρύθηκε ελληνική εκκλησία, ενώ αργότερα, την εποχή των Ναπολεόντιων Πολέμων (1805-1815), η Βιέννη φιλοξενούσε δέκα χιλιάδες περίπου Έλληνες που δραστηριοποιούνταν εκεί ως έμποροι, δάσκαλοι και λόγιοι ερευνητές κληρικοί, οι οποίοι προσέφεραν τόσο στην ανάπτυξη του εμπορίου, όσο και στην πνευματική ανάταση του ελληνισμού (Λάιος, 1961, σ. 7). Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και μεγάλες πνευματικές μορφές του Αγώνα, όπως ο Ρήγας Φεραίος, ο Αδαμάντιος Κοραής, ο Άνθιμος Γαζής, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης, ο Κ. Κοκκινάκης, κ.ά. (Μάγερ, 1957, σ. 9).

Η πρώτη ελληνική εφημερίδα χρονολογείται το 1784 και αποδεικνύει το ενδιαφέρον των Ελλήνων να εντρυφήσουν στα νέα τεχνικά και πολιτισμικά δεδομένα που έφερε ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός. Εκδόθηκε στη Βιέννη από το λόγιο Ζακύνθιο Γεώργιο Βεντότη ή Βενδότη επί Αυτοκράτορα Ιωσήφ του Β'. Σύμφωνα με τον Γ. Ζαβίρα ο Βεντότης εργάστηκε στο τυπογραφείο του παιδαγωγού Von Baumeister το 1782, όπου και εξέδωσε την πρώτη ελληνική εφημερίδα (Ζαβίρας, 1872, σ. 244-245; Καρυκόπουλος, 1984, σ. 14). Μέχρι πρόσφατα, ο τίτλος της εφημερίδας και το περιεχόμενό της δεν είναι αποδεδειγμένα, αλλά φαίνεται ότι η κυκλοφορία της ήταν εβδομαδιαία (Mastoridis, n.d., σ. 74; Κόκκωνας, 2010, σ. 49) και διανεμόταν και στις τουρκικές επαρχίες (Λάιος, 1961, σ. 16). Σχετικά με την ονομασία αυτής της

εφημερίδας ο δημοσιογράφος Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου σημειώνει ότι είναι πιθανό η εν λόγω εφημερίδα να ονομαζόταν *Εφημερίς*, ως η πρώτη εκδιδόμενη ελληνική εφημερίδα (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 18-19). Σύμφωνα όμως με τις τελευταίες έρευνες (Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister, 2009 & Κόκκωνας, 2010) η εφημερίδα του Βεντότη έφερε τον τίτλο *Ταχυδρόμος της Βιέννης* και εκδιδόταν σε 8^ο σχήμα και κάθε τεύχος της ήταν μισό τυπογραφικό φύλλο (Κόκκωνας, 2010, σ. 46). Η διακίνηση της εφημερίδας του Βεντότη περιορίστηκε σε συνολικά δύο (2) φύλλα, μέχρι που απαγορεύτηκε η έκδοσή της από τις Αυστριακές αρχές, ύστερα από έντονες διαπραγματεύσεις και συζητήσεις μεταξύ του Βεζύρη της Τουρκίας Χαμίτ Πασά, του πρεσβευτή της Αυστρίας Von Herbert Rathkeal, του Αυτοκράτορα Ιωσήφ Β' και της Διεύθυνσης της Αυστριακής Αστυνομίας (Κόκκωνας, 2010, σ. 50; Λάιος, 1961, σ. 18; Καρυκόπουλος, 1984, σ. 15). Η διεύθυνση μάλιστα της Αστυνομίας συνέταξε έκθεση προς τον Αυτοκράτορα Ιωσήφ Β', σύμφωνα με την οποία υποστήριξε την έκδοση και διακίνηση της ελληνικής εφημερίδας, ως προϊόν μιας χώρας, η οποία εφαρμόζει νόμους περί ανεξιθρησκίας, ελευθερίας και ελευθεροτυπίας. Υπογράμμισε δε ότι η ελληνική μόρφωση και καλλιέργεια συνεπάγεται καλύτερες προοπτικές για την ενδυνάμωση του εμπορίου, που όσο περισσότερο ακμάζει τόσο μεγαλύτερο κέρδος θα επιφέρει στο αυστριακό κράτος. Παρόμοιες ενστάσεις εκδηλώνονται και από άλλους αυστριακούς, όπως από τον Johann Pezzl, γραμματέα του αυστριακού καγκελάριου Κ. Kaunitz, και από τον ιστορικό J.A. Faber, ο οποίος εξετάζοντας λίγα χρόνια αργότερα τα αίτια που οδήγησαν στη διακοπή της εφημερίδας, σημειώνει ότι ο Σουλτάνος πίεσε υπερβολικά προς αυτήν την κατεύθυνση, διότι μεταξύ των Ελλήνων διάβαζαν την εφημερίδα και πολλοί Τούρκοι στην Κωνσταντινούπολη, πράξη που αντιβαίνει στο νόμο του Μωάμεθ (Κουμαριανού, 1995, σ. 26; Καρυκόπουλος, 1984, σ. 17). Η πρώτη ελληνική εφημερίδα έπαψε οριστικά να εκδίδεται τον Ιούλιο του 1784, μόλις δύο μήνες μετά την κυκλοφορία του πρώτου φύλλου της.

Ανατρέχοντας στην εξέλιξη της ιστορικής έρευνας κατά τον 20^ο αιώνα διαπιστώνεται ότι οι προεπαναστατικές ελληνικές εφημερίδες που καθιέρωσαν την ελληνική δημοσιογραφία και μετάγγισαν τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό στον απανταχού ελληνισμό είναι:

<i>Τίτλος</i>	<i>Εκδότης</i>
Ταχυδρόμος της Βιέννης (1784)	Γεώργιος Βεντότης
Εφημερίς (1790-1798)	Αφοί Μαρκίδες-Πούλιου
Ειδήσεις δια τα Ανατολικά μέρη (1811)	Joseph Franz Hall
Ελληνικός Τηλέγραφος (1812-1836)	Δημήτριος Αλεξανδρίδης
Ερμής ο Λόγιος (1811-1821)	Άνθιμος Γαζής & Θεόκλιτος Φαρμακίδης
Καλλιόπη (1819-1821)	Αθανάσιος Σταγειρίτης
Μέλισσα (1819- 1821)	Σ. Κονδός
Αθηνά (1819)	Παναγιώτης Ιωαννίδης
Μουσείον (1819)	Παναγιώτης Ιωαννίδης

Όλες οι παραπάνω εφημερίδες εκδόθηκαν στη Βιέννη, πλην της «Αθηνάς» και του «Μουσείου», που εκδόθηκαν στο Παρίσι. Είναι προφανές επομένως ότι οι Έλληνες της Βιέννης πίστευαν στη δύναμη αυτού του δημοσιογραφικού μέσου και επέμειναν στην προσπάθεια ίδρυσης και διακίνησης ελληνικής εφημερίδας, γραμμένης στη γλώσσα τους. Κατά συνέπεια, αποτέλεσαν το πιο δυνατό μοχλό για τη δραστηριοποίηση άλλων ελληνικών παροικιών προς αυτήν την κατεύθυνση. Για την ελληνική γραμματοσύνη το νέο αυτό είδος πληροφοριακού εντύπου ώθησε εμπόρους και λογίους, διδάσκαλους και πολιτικούς οραματιστές να λάβουν ανάλογες πρωτοβουλίες και να ενδυναμώσουν το ελληνικό στοιχείο σε όλη την Ευρώπη. Σημαντικό παράγοντα σε αυτή την εξέλιξη αποτέλεσε η καθιέρωση της ελεύθερης κυκλοφορίας βιβλίων, το 1781, στο αυστροουγγρικό έδαφος, ώστε αυτόματα η Βιέννη να μετατραπεί σε κέντρο της ελληνικής βιβλιοπαραγωγής, «τό εργαστήριο των νέας των Γραικών φιλολογίας» κατά τον Κοραή, διαδεχόμενη τη Βενετία που μέχρι τότε ήταν ο πυρήνας της ελληνικής εκδοτικής δραστηριότητας.

5.3.1. Οι εφημερίδες που διαμόρφωσαν τα πρότυπα δομής και περιεχομένου.

Εφημερίς (1788-1798).

Η εφημερίδα με τίτλο *Εφημερίς* εκδόθηκε από τους αδελφούς Γεώργιο και Πούμπλιο Μαρκίδη-Πούλιου. Εκδότες και οι δύο, με καταγωγή από τη Σιάτιστα της Μακεδονίας, κατοίκησαν στη Βιέννη τις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα. Ασχολήθηκαν με την τυπογραφική και εκδοτική τέχνη και επιδόθηκαν στην

παραγωγή ελληνικών βιβλίων. Οι ίδιοι δεν είχαν δικό τους τυπογραφείο, αλλά είχαν αναλάβει τη διαχείριση και λειτουργία του τυπογραφείου του Baumeister (Friedrich Christian Baumeister, 1709-1785), γεγονός που ευνόησε την ίδρυση ελληνικής εφημερίδας, καθώς κατείχαν και την απαραίτητη υλική και τεχνική υποδομή αλλά και την πνευματική επίδοση για την εξασφάλιση της επιτυχίας αυτού του εγχειρήματος.

Το 1788 ο Γεώργιος Μαρκίδης-Πούλιος απέστειλε διάβημα στις αυστριακές αρχές για την έκδοση εφημερίδας προκειμένου να λάβει το λεγόμενο «προνόμιο», το οποίο θα εξασφάλιζε την αποστολή των αντιτύπων της εφημερίδας στους συνδρομητές της μέσω του κρατικού ταχυδρομείου. Οι αυστριακές αρχές όμως απέρριψαν το αίτημά του πιθανόν με την δικαιολογία ότι ο Γεώργιος Μαρκίδης-Πούλιος είχε υπηκοότητα τουρκική -- μέχρι το 1793 που απέκτησε αυστριακή υπηκοότητα (Λάιος, 1961, σ. 27) -- και επομένως δεν μπορούσε να λάβει τα προνόμια των αυστριακών (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 24). Παράλληλα, διαφύλασσαν έτσι και τις καλές σχέσεις με την τουρκική αυλή, η οποία είχε ήδη εκφράσει την εχθρική της στάση στην περίπτωση του Βεντότη. Το 1789 ο Γεώργιος Μαρκίδης-Πούλιος λαμβάνει νέα απόρριψη σε δεύτερη αίτησή του για χορήγηση προνομίου έκδοσης εφημερίδας. Η τρίτη προσπάθεια ήλθε τον επόμενο χρόνο, το 1790, όταν ο αδερφός του Γεωργίου, Πούμπλιος Μαρκίδης-Πούλιος, αυστριακός υπήκοος απέστειλε νέο διάβημα, στο οποίο δήλωνε την επιθυμία του να εκδώσει εφημερίδα στην ελληνική, ιλλυρική (σερβική) και γερμανική γλώσσα. Η απάντηση της αυστριακής κυβέρνησης ήταν θετική και κοινοποιήθηκε στους αδελφούς Μαρκίδες-Πούλιου τον Οκτώβριο του 1790 με τις απαραίτητες επιφυλάξεις και ρήτρες. Η αυστριακή αστυνομία, ο ρόλος της οποίας ήταν βασικός σε τέτοιου είδους εγχειρήματα, δήλωσε ότι διατηρεί το δικαίωμα της παύσης της κυκλοφορίας της εφημερίδας ανά πάσα στιγμή το θεωρήσει αναγκαίο και τόνισε ότι το περιεχόμενο πρέπει να διέπεται από αυστηρή λογοκρισία (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 25). Με τη δήλωση αυτή η αυστριακή κυβέρνηση προσπάθησε να αποφύγει τις παρεξηγήσεις με την οθωμανική πύλη και να ελέγξει τη δραστηριότητα των αδελφών Μαρκίδων-Πούλιου.

Η αναγγελία της είδησης για την επικείμενη έκδοση της ελληνικής εφημερίδας δημοσιεύτηκε ως ένα λυτό μονόφυλλο έντυπο με τίτλο «Εΐδησις» στις 16 Οκτωβρίου 1790. Το κείμενο αποτελεί μια πατριωτική διακήρυξη υπέρ της Ελλάδας και συνοψίζει πρακτικά ζητήματα για τη διακίνηση και προμήθεια των φύλλων της εφημερίδας. Η αναγγελία διευκρίνιζε ότι οι συνδρομητές εντός της οθωμανικής επικράτειας θα προμηθεύονται μια ειδική έκδοση της εφημερίδας, όπου θα

αποσιωπούνται όσα συμβαίνουν στην οθωμανική επικράτεια προς αποφυγήν διενέξεων και σκανδάλων. Από την είδηση αυτή προκύπτουν πολλά κοινά σημεία με τις συνθήκες και τα χαρακτηριστικά που είχε η έκδοση της πρώτης ελληνικής εφημερίδας του Βεντότη. Οι Μαρκίδες-Πούλιου χρησιμοποίησαν το ίδιο τυπογραφείο (Baumeister), το ίδιο πρακτορείο αποστολής των φύλλων (Obersthofpost-amtszeitungsexpedition) και τον ίδιο τρόπο καταβολής χρημάτων (Λάιος, 1961, σ. 30). Είναι πιθανό, λοιπόν, οι αδελφοί Πούλιου να επεδίωκαν την αναβίωση της πρώτης ελληνικής εφημερίδας, όπως άξιζε να τη γνωρίσουν οι Έλληνες της διασποράς συγκροτημένη, πλουσιότερη και μακροβιότερη.

Το πρώτο φύλλο της *Εφημερίδος* εκδόθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1790 και έφερε το σχήμα και τη δομή άλλων εφημερίδων που κυκλοφορούσαν εκείνη την εποχή (διαστάσεις 0.23 X 0.18, τετρασέλιδη, δίστηλη). Οι παραστάσεις που κοσμούσαν τις σελίδες τίτλου των φύλλων των Μαρκίδων-Πούλιου ήταν ιδιαίτερα επιμελημένες και συμβολικές. Το βασικό μήνυμα που επιδίωκαν να διοχετεύσουν οι εκδότες της εφημερίδας ήταν η διάθεση για μάθηση και γνώση και η αναγέννηση του έθνους. Το περιεχόμενο των κειμένων της εφημερίδας είχε χαρακτήρα κυρίως ειδησεογραφικό. Το μεγαλύτερο μέρος του φύλλου καλύπτονταν από πολεμικές ειδήσεις και γεγονότα που συνέβαιναν στο εξωτερικό και απασχολούσαν τους πολίτες της Ευρώπης. Οι ειδήσεις αντλούνταν είτε μέσω της αυστριακής εφημερίδας *Wiener Zeitung* (Εφημερίδα της Βιέννης) ή άλλων δημοσιογραφικών φυλλαδίων, είτε άμεσα από πρωτογενείς πηγές, κυρίως για θέματα που αφορούσαν τις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας αξιοποιώντας τα Ιόνια Νησιά ως πληροφοριακή γέφυρα (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 31). Η *Εφημερίς* είχε αναλάβει την ενημέρωση του ελληνικού κοινού για τα συνταρακτικά πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα που λάμβαναν χώρα, τόσο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία όσο και στη Δυτική Ευρώπη, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Παράλληλα, δημοσίευε και κείμενα με κοινωνικό και λογοτεχνικό χαρακτήρα, όσο το επέτρεπε η τρέχουσα ειδησεογραφία.

Κατά τα πρώτα χρόνια κυκλοφορίας της, 1790-1794, ο χαρακτήρας, το ύφος των κειμένων και η εξάπλωση της διακίνησης της εφημερίδας δεν απέπνεε ανησυχία στις αυστριακές και τουρκικές αρχές. Ενδεχομένως, η αυστηρή λογοκρισία και η συνεχής επίβλεψη των δραστηριοτήτων του τυπογραφείου περιόριζαν τολμηρές κινήσεις έκφρασης για τους Μαρκίδες-Πούλιου, γεγονός που μείωνε σημαντικά τις πιθανότητες πολιτικής αναστάτωσης και ξεσηκωμού του ελληνικού πλήθους. Στα χρόνια όμως που ακολούθησαν και με την άφιξη του Ρήγα στην Βιέννη η δράση των

αδελφών Μαρκίδων-Πούλιου έγινε πιο έντονη. Η εφημερίδα άρχισε να φιλοξενεί ποιήματα επαναστατικού περιεχομένου, ενώ τα μηνύματα για την απελευθέρωση του γένους ήταν εμφανή. Η εφημερίδα αυτή αποτέλεσε για τους αδελφούς Μαρκίδες-Πούλιου ένα δυνατό μέσο για να εκφράσουν τον αγωνιστικό τους παλμό και την επαναστατική τους διάθεση. Έφερε κοντά τις σκέψεις και τις φωνές των ανθρώπων που ήταν συνδρομητές και στήριζαν έμμεσα την κατεύθυνση που είχε λάβει η προσπάθεια των Μαρκίδων-Πούλιου. Οι συνδρομητές αποτελούσαν σίγουρα μια δυνατή επαναστατική μάζα.

Η ενεργή συμμετοχή των εκδοτών της ελληνικής εφημερίδας στις πολιτικές δραστηριότητες Ελλήνων πατριωτών και η στενή επαφή που διατήρησαν με τον Ρήγα Φεραίο καταδεικνύουν την εμπλοκή τους στο κίνημα της ελπίδας και των προσδοκιών που έτρεφε κάθε λαός υποταγμένος σε ξένο δυνάστη αλλά κυρίως ο λαός της υπόδουλης Ελλάδας. Σύντομα το τυπογραφείο με σύμμαχο τον Ρήγα Φεραίο αναλαμβάνει την έκδοση βιβλίων ανατρεπτικού περιεχομένου, ενώ ο Πούμπλιος Μαρκίδης-Πούλιος μεταβαίνει στις Παρίστριες Ηγεμονίες (Μολδαβία και Βλαχία) προπαγανδίζοντας τις ιδέες και τα μηνύματα της Γαλλικής Επανάστασης, για να διακινήσει τα επαναστατικά έργα που ο ίδιος τύπωσε (Κουμαριανού, 1995, σ. 58).

Η σύλληψη του Ρήγα στα τέλη του 1797 σήμαινε και την οριστική παύση της ελληνικής *Εφημερίδας*. Το Φεβρουάριο του 1798 οι αδελφοί Μαρκίδες-Πούλιου συνελήφθησαν και απελάθηκαν από τη χώρα, ενώ το ιστορικό τυπογραφείο σταμάτησε να λειτουργεί.

Ειδήσεις δια τα Ανατολικά μέρη (1811).

Αμέσως μετά την παύση της ελληνικής εφημερίδας των Μαρκίδων-Πούλιου σημειώθηκαν επανειλημμένες προσπάθειες για την απόκτηση του ειδικού προνομίου για την έκδοση εφημερίδας στη γενέτειρα της ελευθεροτυπίας, τη Βιέννη. Ο ηπειρώτης ιερέας και δάσκαλος Πολυζώης Κοντός, ο κληρικός Νεόφυτος Δούκας και ο ιατρός και λόγιος Δημήτριος Αλεξανδρίδης ζήτησαν άδεια από την αυστριακή κυβέρνηση, αλλά έλαβαν αρνητική απάντηση. Το 1806, όμως, ύστερα από αίτηση του Joseph Franz Hall, αυστριακού λογοκριτή ελληνικών βιβλίων, παραχωρείται στον ίδιο εικοσιπενταετές προνόμιο έκδοσης ελληνικής εφημερίδας (Κουμαριανού, 1995, σ. 60). «Γνωστός διά τὰ ἀληθῆ φρονήματά του καί ὡς ὑπάλληλος κατέχων δύο ὑπευθύνους δημοσίας θέσεις» (Παπαλεξάνδρου, 1971, 42), θεωρήθηκε ο πιο

αξιόπιστος και νομοταγής υποψήφιος για την έκδοση ενός τόσο ισχυρού μέσου ενημέρωσης. Ύστερα από μεγάλη καθυστέρηση λόγω πολεμικών και πολιτικών συγκυριών, εκδίδεται στις 2 Ιουλίου 1811 η δεύτερη ελληνική εφημερίδα με εκδότη τον Hall και τον Ευφρόνιο Ραφαήλ Πώποβιτς, διδασκάλου της Ελληνικής Κοινότητας της Βιέννης (Κουμαριανού, 1995, σ. 62; Καρυκόπουλος, 1984, σ. 26). Η εφημερίδα έφερε τον τίτλο *Ειδήσεις δια τα Ανατολικά μέρη* και διακινούταν δύο φορές την εβδομάδα, Τρίτη και Παρασκευή. Παρόλη τη σύντομη διάρκεια ζωής της – τον Δεκέμβριο 1811 έπαυσε η διακίνησή της – η παρουσία της στην ελληνική δημοσιογραφική ιστορία κρίνεται ενδιαφέρουσα, καθώς οι χειρισμοί του Hall αναφορικά με τη δομή της ύλης και το είδος των περιεχομένων καθορίζουν τις δημοσιογραφικές συνθήκες της εποχής σε σχέση με το ελληνικό στοιχείο. Στην αίτηση παραλαβής προνομίου ο Hall κατέθεσε συνημμένο ένα σχέδιο της δομής και της ύλης της ελληνικής εφημερίδας, όπως ο ίδιος θεώρησε ότι πρέπει να είναι, προκειμένου να καθυστερήσει τις αυστριακές αρχές, να αποφύγει το ενδεχόμενο πολιτικής σύγκρουσης με τις οθωμανικές αρχές, αλλά και να ικανοποιήσει συγχρόνως τις ενημερωτικές ανάγκες του ελληνικού αναγνωστικού κοινού. Το σχέδιο που κατέθεσε ο Hall αναφέρει συγκεκριμένα:

«Ειδήσεις διά τήν Ανατολήν, ιστορικοῦ, ἐμπορικοῦ καί φιλολογικοῦ περιεχομένου»

Ιστορικά Ειδήσεις.

1. Τά ἀξιολογώτερα γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐπ’ αὐτοῦ θά καταβληθῆ μεγάλη προσοχή, ὥστε μεταξύ αὐτῶν τῶν εἰδήσεων νά μή παραληφθῆ τίποτε, τό ὅποῖον θά προσέκρουεν ἔστω καί κατ’ ἐλάχιστον ἢ θά ἀντέκειτο ἔστω καί καθ’ οἰονδήποτε τρόπον πρός τούς ἰσχύοντας καισαροβασιλικούς νόμους τῆς λογοκρισίας.
2. Ὡς ἐκ τούτου θά χρησιμοποιηθοῦν μόνον τοιαῦται πηγαί, αἱ ὁποῖαι θά ἔχουν ἀναγνωρισθῆ ὡς ἀβλαβεῖς, δηλαδή τοιαῦται ἐφημερίδες καί ἔντυπα τά ὁποῖα θά ἔχη ἡδη ἐγκρίνει ἡ καισαροβασιλική λογοκρισία
3. Αἱ εἰδήσεις αὐταί θά ἐκτίθενται μόνο διηγηματικῶς καί χωρίς κανέν σχόλιον. Ἐπομένως, θά ἀποφεύγωνται οἱ εἰκοτολογίαι, αἱ ἐπεξηγήσεις, αἱ κριτικά καί γενικῶς ὀ λεγόμενος πολιτικός νεροχύτης!
4. Θά καταβάλλεται πάντοτε προσοχή, ὥστε εἰς αὐτήν τήν ἐφημερίδα νά μή παρεμβάλλεται τίποτε, τό ὅποῖον θά προσέβαλλε τήν Ὄθωμανικήν Πύλην καί τό ὅποῖον θά ἠδύνατο νά δώσῃ ἐκ μέρους αὐτῆς ἀφορμὴν παραπόνων. Ἐπειδή δέ ἐλπίζεται ὅτι ἡ

μεγαλυτέρα κυκλοφορία τοῦ φύλλου αὐτοῦ θά γίνεται εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, πρέπει βεβαίως νά ἀναμένεται ἐκ μέρους τοῦ ἐπιχειρηματίου, ὅτι δέν θά ἀποκλίνη ἀπό τήν ἀνωτέρω τεθεῖσαν ἀρχήν, διότι τοῦτο θά ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὰ συμφέροντά του.

Ἐμπορικά εἰδήσεις.

1. Γνωστοποιήσις τῶν εἰς τὰς καισαροβασιλικᾶς χώρας ἀκμαζόντων ἐργοστασίων καί ἐργαστηρίων, τῶν ἐμπορικῶν προϊόντων καί ἰδιαίτερος ἐκείνων, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦνται εἰς τήν Ἀνατολήν.
2. Περιγραφή ἐκάστης νέας μόδας, τῶν νέων ἐξαιρετικῶν εἰδῶν πολυτελείας, τῶν προϊόντων τῶν καλλιτεχνῶν, τῶν χειροτεχνῶν, τῶν ἐπιπλοποιῶν, τῶν ἀμαξοποιῶν, κλπ. μέ σχετικᾶς εἰκόνας καί σχεδιασμένα δείγματα (μοντέλλα).
3. Νέαι ἐμπορικά φάρμακα, ἀλλαγὴ τῶν ἤδη ὑπαρχουσῶν, νέαι ἰδρῶμεναι ἢ ἄρτι σχηματιζόμεναι ἐμπορικά ἐταιρεῖαι καί ἐπιχειρήσεις χονδρικῆς πωλήσεως.
4. Νέαι διατάξεις καί νόμοι ἀφορῶντες ἰδιαίτερος εἰς τὰ τελωνεῖα, τήν συγκοινωνίαν, τὰ σύνορα, τὰ ἐμπορικά ζητήματα, τὰ δικαιώματα ἐμπορικῆς καί συναλλαγματικῆς φύσεως, τὰ νεωστὶ ἀπονεμηθέντα προνόμια κλπ
5. Τήν ἐκάστοτε χρηματιστηριακὴν κίνησιν, καθ' ὃν τρόπον ἀναγράφεται αὐτὴ εἰς τὰς ἐφημερίδας τῆς Βιέννης καί τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Φιλολογικαὶ Εἰδήσεις.

1. Ἀγγελίαι καί κριτικά νέων, ὑπὸ τῆς καισαροβασιλικῆς λογοκρισίας ἐγκεκριμένων βιβλίων εἰς τήν ἀρχαίαν καί νέαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, καθὼς καί εἰς ἄλλας ἀνατολικᾶς γλώσσας.
2. Ἄλλαι εἰδήσεις, χρήσιμοι διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Ανατολῆς, φιλολογικοῦ περιεχομένου, π.χ. ἀγγελίαι προκαταβολῶν, συνδρομῶν, βιβλίων κ.λπ.

Βιέννη (30) Ἰανουαρίου 1805. Joseph Franz Hall ἱ.χ.
Καισαροβασιλικὸς λογοκριτὴς βιβλίων»

(Λάιος, 1961, σ. 76; Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 41)

Ἡ ἐνέργεια τοῦ Hall νὰ ενσωματώσει στὴν αἴτησή του πλήρες σχέδιο τοῦ περιεχομένου τῆς ἐφημερίδας μαρτυρεῖ μὲν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπαρξῆς ἐφημερίδας στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καταδεικνύει καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ ἔτρεφε ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἐλληνικὴ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση. Παρέχοντας λεπτομερεῖς πληροφορίες γιὰ τὴ δομὴ τῆς ἐφημερίδας ὁ Hall βεβαίωσε τὶς αὐστριακὲς ἀρχές γιὰ

τις προθέσεις του και τη στάση του απέναντι στο αυστριακό κράτος και την ελληνική κοινότητα. Είναι, πάντως, εύλογο να θεωρηθεί ότι πιθανόν το σχέδιο που κατέθεσε ο Hall να προκλήθηκε από την αυστριακή ηγεσία, ώστε να αποτελέσει την κύρια πρόφαση για την τελική επιλογή ενός αυστριακού υπηκόου στο ρόλο του εκδότη ελληνικής εφημερίδας, τη στιγμή που οι αιτήσεις για προνόμιο από Έλληνες παροίκους ήταν πολλές και η πίεση, που δεχόταν η αυστριακή κυβέρνηση, ασφυκτική. Παράλληλα, οι κυβερνητικές αρχές έπρεπε να αναγνωρίσουν την αναγκαιότητα της ύπαρξης ενημερωτικού μέσου για τους Έλληνες με γνώμονα το δικαίωμα της ελευθεροτυπίας που χαρακτήριζε τη χώρα.

Όσον αφορά στη δομή των περιεχομένων που πρότεινε ο Hall, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην τρίτη ενότητα της εφημερίδας, *Φιλολογικά ειδήσεις*, δε δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση και έκταση περιεχομένου. Ήταν άλλωστε λογικό επακόλουθο της ιδιότητας που είχε ο Hall και σαφώς της καταγωγής του, ώστε να μην είναι σε θέση να παρέχει με αυξημένο ενδιαφέρον την απαιτούμενη ενημέρωση και στάση που θα κάλυπτε τις πνευματικές ανάγκες των Ελλήνων και θα κέρδιζε την εμπιστοσύνη τους. Κύριο μέλημα του εκδότη ήταν η απλή καταγραφή των πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων που λάμβαναν χώρα την περίοδο εκείνη στην Ευρώπη και καταχωρούνταν δημοσιογραφικά στις εφημερίδες *Osterreichischer Beobachter* (Αυστριακός Παρατηρητής) και *Wiener Zeitung* (Εφημερίδα της Βιέννης) (Κουμαριανού, 1995, σ. 62). Συνεπώς η ελληνική εφημερίδα, δεδομένης της ελεγχόμενης ύλης, δεν προκαλούσε υποψίες επαναστατικής καθοδήγησης, ωστόσο οι αρχές της λογοκρισίας συνέχιζαν να την παρακολουθούν στενά μέσω του διορισμένου λογοκριτή Θωμά Chabert (Λάιος, 1961, σ. 79).

Η προσπάθεια του Hall να αναγεννήσει την ιστορία της *Εφημερίδας* μέσω της εφημερίδας *Ειδήσεις δια τα Ανατολικά μέρη* δε βρήκε την αναμενόμενη ανταπόκριση από τους Έλληνες της διασποράς και επομένως λίγους μήνες μετά, τον Ιανουάριο του 1812, η εφημερίδα περιήλθε στα χέρια του Δημήτριου Αλεξανδρίδη. Υπό την καθοδήγηση του Αλεξανδρίδη, ο οποίος διακατεχόταν από έντονα πατριωτικά αισθήματα, η εφημερίδα άλλαξε μορφή και ύφος και πήρε τον τίτλο *Ελληνικός Τηλέγραφος*.

Ελληνικός Τηλέγραφος (1812-1836).

Η είδηση για την έναρξη νέου φύλλου εφημερίδας ως συνέχεια των *Ειδήσεων δια τα ανατολικά μέρη* ανακοινώθηκε και σε μια άλλη ελληνική εφημερίδα, τον *Ερμή*

τον *Λόγιο* στις 15 Νοεμβρίου 1811, με την επισήμανση, ότι την έκδοση αναλάμβανε άλλος εμπειρότερος εκδότης του Hall (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 55). Επιμελητής της ύλης και της έκδοσης ήταν ο Δημήτριος Αλεξανδρίδης, ανιψιός του Άνθιμου Γαζή, ο οποίος έχαιρε μεγάλης εκτίμησης μεταξύ των Ελλήνων και των Βιεννέζων για τις αξιόλογες σπουδές του, την πνευματική του καλλιέργεια και την γλωσσική του ευμάθεια. Ο Αλεξανδρίδης, μόλις παρέλαβε την ευθύνη της έκδοσης, άλλαξε τον τίτλο της εφημερίδας σε *Ελληνικός Τηλέγραφος*, κάνοντας φανερή την πρόθεσή του για τη σύνταξη μιας μοντέρνας ελληνικής εφημερίδας που θα συγκερνά τα ευρωπαϊκά πρότυπα με τις ελληνικές παραδόσεις. Πράγματι, ο νέος εκδότης μελέτησε τις τάσεις της εποχής του στον ειδησεογραφικό χώρο και εφάρμοσε νέες τεχνικές στη δομή της ύλης και τη μορφή του περιεχομένου του *Ελληνικού Τηλέγραφου*, ώστε η εφημερίδα του να ανταποκρίνεται στις ανάλογες ευρωπαϊκές εκδόσεις (Mastoridis, 1999a, σ. 62).

Στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας, στην προσφώνηση, ο Αλεξανδρίδης όρισε τη θεματολογία των άρθρων, η οποία επικεντρωνόταν σε πολιτικές και εμπορικές ειδήσεις, στοχεύοντας να ικανοποιήσει τις ενημερωτικές ανάγκες των Ελλήνων εμπόρων που αποτελούσαν το μεγαλύτερο κομμάτι των ελληνικών παροικιών σε όλα τα αστικά κέντρα. Συνεπώς, ο Έλληνας έμπορος είχε την ευκαιρία να ενημερώνεται για τις τιμές των προϊόντων, τις συμφωνίες και τις συνεργασίες μεταξύ των χωρών, τις ισοτιμίες των νομισμάτων, τις συνθήκες διακίνησης των χερσαίων και θαλάσσιων μεταφορών και άλλα σχετικά θέματα που διευκόλυναν την άσκηση των εμπορικών συνδιαλλαγών (Κουμαριανού, 1995, σ. 74). Σε ειδικό κεφάλαιο της εφημερίδας, με τίτλο *Σύμμικτα* καταχωρήθηκαν οι διάφορες φιλολογικές ειδήσεις, τα εθνογραφικά θέματα, τα ιστορικά αποσπάσματα, που στόχευαν στην πνευματική καλλιέργεια του ελληνισμού. Από τα πρώτα κίολας φύλλα ο *Ελληνικός Τηλέγραφος* γνώρισε μεγάλη επιτυχία. Οι ενδιαφερόμενοι και αναγνώστες προέρχονταν από όλες τις κοινωνικές τάξεις, καθώς η γλώσσα της εφημερίδας ήταν η απλή τρέχουσα ελληνική, χωρίς επιτηδευμένες εκφράσεις και λέξεις, αλλά με καθαρό συντακτικό και σωστή ορθογραφία. Η πνευματική μόρφωση και η εγκυκλοπαιδική κατάρτιση που κατείχε ο Αλεξανδρίδης, κέρδισαν το αναγνωστικό κοινό, το οποίο στήριξε δυναμικά την εφημερίδα τόσο τα προεπαναστατικά χρόνια όσο και μετέπειτα της επανάστασης.

Η εκδοτική πορεία βέβαια του Αλεξανδρίδη επισκιάστηκε από πολλά προβλήματα προερχόμενα από την αυστριακή κυβέρνηση. Το 1815 ο αυστριακός υπουργός της αστυνομίας επιθεώρησε την οικία του Έλληνα εκδότη και εντόπισε μια τυπογραφική μηχανή χωρίς άδεια χρήσης (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 58). Το γεγονός

αυτό προκάλεσε, οπωσδήποτε, μεγάλες περιπέτειες στον Αλεξανδρίδη, που όμως φαίνεται ότι ξεπεράστηκαν. Ο *Ελληνικός Τηλέγραφος* το έτος 1813 εκδιδόταν καθημερινά, εκτός της Κυριακής και των δεσποτικών αργιών. Ο λόγος που οδήγησε τον Αλεξανδρίδη σε αυτή την απόφαση ήταν η αυξημένη ποσότητα ειδήσεων που διαδραματίζονται στο πολιτικό, εμπορικό και κοινωνικό ευρωπαϊκό σκηνικό που ήταν αδύνατο να καταγραφούν με συνέπεια σε δύο φύλλα ανά εβδομάδα (Mastoridis, 1999a, σ. 67). Το γεγονός αυτό καταδεικνύει το χαρακτήρα του Αλεξανδρίδη αναφορικά με την επιθυμία του να ευεργετήσει το έθνος με κάθε μέσο που διέθετε. Ήταν ένα τόλμημα για την ιστορία της παροικιακής δημοσιογραφικής ιστορίας και συνάμα μια απόδειξη της αμέριστης υποστήριξης του κοινού που ενημέρωνε. Στο τέλος της ίδιας χρονιάς η εφημερίδα διακινούταν μέρα ανά μέρα με την έκτακτη κυκλοφορία παραρτημάτων, όποτε κρινόταν αναγκαίο.

Το 1817 ο Αλεξανδρίδης επιχείρησε την έκδοση του *Φιλολογικού Τηλέγραφου* με ύλη αποκλειστικά φιλολογική. Επί πολλά χρόνια ο στόχος του Αλεξανδρίδη ήταν να επιμεληθεί και να εκδώσει εφημερίδα σε δύο εκδοχές, μια πολιτική και μια φιλολογική. Το επιχείρημα αυτό απέτυχε το 1815, όταν προσπάθησε να εφαρμόσει την ιδέα του στο *Ερμή τον Λόγιο*. Όμως, το γεγονός αυτό δεν αποθάρρυνε τον εκδότη, ο οποίος επανήλθε με μια παράλληλη νέα φιλολογική έκδοση του *Τηλέγραφου* (Mastoridis, 1999a, σ. 70). Την ίδια χρονιά αγοράζει από την οικογένεια του αποθανόντος Hall το εικοσιπενταετές προνόμιο για την έκδοση του *Ελληνικού Τηλέγραφου*, το οποίο και εξάντλησε με την παύση της κυκλοφορίας της εφημερίδας το 1836 (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 57). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο *Ελληνικός Τηλέγραφος* αποτελεί την πρώτη ελληνική εφημερίδα που ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά της εφημερίδας που είναι γνωστή έως σήμερα. Ο εκδότης της, Δημήτριος Αλεξανδρίδης, αναγνωρίζεται ως μια από τις πιο ισχυρές προσωπικότητες στην ελληνική ιστορία της δημοσιογραφίας, με αναμφισβήτητο ταλέντο στην παραγωγή και επιμέλεια αυτού του τόσο σημαντικού ενημερωτικού είδους πληροφόρησης.

Ερμής ο Λόγιος (1811-1821).

Μέσα από τα τυπογραφεία της Βενετίας, της Βιέννης, του Ιασίου ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός είχε ήδη ξεκινήσει. Εκεί, η απελευθέρωση του ελληνικού γένους συναντούσε τους πιο θερμούς υποστηρικτές της, οι οποίοι δούλευαν για την πνευματική καλλιέργεια των απανταχού Ελλήνων. Το 1806 στη Βενετία ο

αρχιμανδρίτης Άνθιμος Γαζής, υπό την επιρροή του Αδαμάντιου Κοραή, ξεκινούσε τις εργασίες για την έκδοση περιοδικού εντύπου με φιλολογικό περιεχόμενο. Λίγα χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1811, η επιθυμία του Γαζή πραγματοποιήθηκε. Η έκδοση του περιοδικού εντύπου *Ερμής ο Λόγιος* ήταν γεγονός. Το τυπογραφείο που ανέλαβε την κυκλοφορία του *Ερμή του Λογίου* ανήκε στον J.B. Zweck, ο οποίος είχε αναλάβει την προηγούμενη χρονιά το εργαστήριο τυπογραφίας του Γεώργιου Βεντότη (Mastoridis, 1999a, σ. 37). Η έκδοση υποστηρίχτηκε οικονομικά κατά τα δυο πρώτα έτη, μέχρι το 1813, από τη Φιλολογική Εταιρεία του Ελληνικού Λυκείου του Βουκουρεστίου και αργότερα, από όσους ομογενείς επιθυμούσαν να συνεισφέρουν αναγνωρίζοντας την προσπάθεια που καταβαλλόταν για την ελευθερία του έθνους (Λάιος, 1961, σ. 100). Με την παράδοση της επιμέλειας της εφημερίδας από τον Γαζή στον Θεόκλητο Φαρμακίδη τα οικονομικά προβλήματα ήταν φανερά και έντονα, σε σημείο που η εφημερίδα δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει στις βασικές απαιτήσεις της τύπωσής της (Mastoridis, 1999a, σ. 43).

Η παρουσία του *Ερμή του Λογίου* έφερε στην πνευματική ζωή των Ελλήνων μια νέα διέξοδο για τις αναζητήσεις τους. Ήταν το πρώτο φιλολογικό περιοδικό που εστίασε στην φιλολογική ενημέρωση του κοινού του, παρέχοντας σημαντικότερη βαρύτητα στον εκπαιδευτικό προσανατολισμό του ελληνισμού. Η ελληνική γλώσσα και ο γραπτός και προφορικός λόγος, εκτός από την ανάγκη της διάσωσής τους, αποτέλεσαν και αντικείμενο μελέτης ως ζωντανοί οργανισμοί που προστατεύονται και εξελίσσονται. Η ενέργεια του Άνθιμου Γαζή να δια φωτίσει το ελληνικό έθνος μέσω της φιλολογίας ήταν σίγουρα τολμηρή αλλά αναγκαία για την επίτευξη των μελλοντικών εθνικών οραματισμών. Ήδη από τα πρώτα φύλλα, ο *Ερμής ο Λόγιος* δέχτηκε την αμφισβήτηση των αυστριακών αρχών για το «άδολο» περιεχόμενο της ύλης του. Ο Άνθιμος Γαζής παρακολουθούταν στενά από τις αρχές και οι κινήσεις του καταγράφονταν συστηματικά.

Στο πρώτο φύλλο του *Ερμή του Λογίου*, σε σχετική είδηση για το σκοπό και το ύφος της έκδοσης, γίνεται η αναφορά «φιλολογική εφημερίς». Η εξωτερική μορφή, όμως, και η εσωτερική δομή του εντύπου παραπέμπει περισσότερο στα χαρακτηριστικά περιοδικού. Σε άλλες αναφορές, κυρίως προερχόμενες από τις αυστριακές αρχές (Παπαλεξάνδρου, 1971, σ. 48), ο *Ερμής ο Λόγιος* χαρακτηρίστηκε ως περιοδικό, ενδεχομένως βάσει της 15θήμερης περιοδικότητάς του. Σύμφωνα πάντως με τις εκδοτικές τάσεις της εποχής και τις τεχνικές συνθήκες των τυπογραφείων δεν είναι εύκολο να κατατάξει κανείς ορισμένα έντυπα στην

κατηγορία των εφημερίδων ή σε αυτή των περιοδικών. Διαθέτουν περισσότερες ομοιότητες μεν, αλλά σημαντικές διαφορές που προβληματίζουν σχετικά με το αν πρόκειται για διαφορές αισθητικών προτιμήσεων ή αν όντως αποτέλεσε επιθυμία του εκδότη να παράγει περιοδικό και όχι εφημερίδα. Ο *Ερμής ο Λόγιος* υπήρξε μια έκδοση διαφορετικής μορφολογικής δομής και περιεχομένου σε σχέση με ό,τι είχαν συνηθίσει να λαμβάνουν, σε καθημερινή σχεδόν βάση, οι Έλληνες της διασποράς για την ενημέρωσή τους. Βέβαια, ο περιορισμός τη θεματολογίας των περιεχομένων, τα οποία αφορούν αποκλειστικά φιλολογικά και γλωσσικά ζητήματα ενισχύουν την άποψη ότι πρόκειται για περιοδικό και όχι για εφημερίδα.

Τα θέματα της αρθρογραφίας του περιοδικού, καθ' όλη τη διάρκεια της κυκλοφορίας του, κάλυψαν τους τομείς της γεωγραφίας, αστρονομίας, φυσικών επιστημών, αρχαιολογίας και παλαιογραφίας και είχαν χαρακτήρα φιλολογικό. Το περιοδικό είχε άφθονο πληροφοριακό υλικό και παρακολουθούσε διαρκώς τις ειδήσεις αναφορικά με τη θεματολογία που κάλυπτε. Ιδιαίτερη έμφαση έδωσε και στη γλωσσική διαμάχη που ξέσπασε μεταξύ των προοδευτικών Κοραϊστών και των συντηρητικών που υποστήριζαν τη στάση του Παναγιώτη Κοδρικά, όπως επίσης και στις νέες κυκλοφορίες ελληνικών βιβλίων ή βιβλίων που αφορούσαν στο ελληνικό στοιχείο. Οι επιμελητές της ύλης και της έκδοσης του *Ερμή του Λογίου*, ο Άνθιμος Γαζής, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης, ο Κωνσταντίνος Κοκκινάκης και ο Δημήτριος Αλεξανδρίδης, διαμόρφωσαν τη δομή του περιοδικού σύμφωνα με το είδος των περιεχομένων. Ο εσωτερικός σχεδιασμός και τα φυσικά χαρακτηριστικά του *Ερμή του Λογίου* προσαρμόστηκαν ιδανικά στις απαιτήσεις των πληροφοριακών αντικειμένων που φιλοξενούσε το περιοδικό. Τόσο το περιεχόμενο όσο και η γενικότερη δομή του περιοδικού δέχτηκαν ισάξια επιμέλεια και από τους τέσσερις υπευθύνους, οι οποίοι διαπίστωναν και ακολουθούσαν τις αναπόφευκτες αλλαγές που επέρχονταν με την πάροδο των χρόνων στο δημοσιογραφικό χώρο και την τυπογραφική τέχνη (Mastoridis, 1999a, σ. 51). Ο *Ερμής ο Λόγιος* έπαυε να κυκλοφορεί την 1^η Μαΐου 1821.

Καλλιόπη (1819-1821)- Αθηνά (Φεβρ. 1819- Μάιος 1819)-Μέλισσα (1819-1821).

Στην κατηγορία των φιλολογικών περιοδικών –εφημερίδων κατατάσσονται και οι εκδόσεις της *Καλλιόπης*, *Αθηνάς* και *Μέλισσας*. Η *Καλλιόπη* εκδόθηκε στη Βιέννη το 1819, ενώ την ίδια χρονιά παρατηρείται η κυκλοφορία της *Αθηνάς* και *Μέλισσας* στο Παρίσι. Και τα τρία περιοδικά κυκλοφόρησαν την περίοδο της

κορύφωσης της ακμής της προεπαναστατικής ελληνικής δημοσιογραφίας. Η παρουσία τους στο χώρο της ενημέρωσης δεν προήλθε όμως από την ανάγκη της διεύρυνσης των ιδεολογικών ζυμώσεων της εποχής ή της προώθησης του πνευματικού βίου του ελληνισμού. Βασικός στόχος ήταν η συμμετοχή τους στην αντιπαράθεση που είχε ξεσπάσει γύρω από την έκδοση του *Ερμή του Λογίου* (Κουμαριανού, 1995, σ. 130).

Τον Ιανουάριο του 1819 ο εκδότης του φιλολογικού περιοδικού *Καλλιόπη*, Αθανάσιος Σταγειρίτης, εκδίδει το πρώτο τεύχος του περιοδικού, όπου και ενημερώνει το ελληνικό κοινό για τη θεματολογία της ύλης, την περιοδικότητα των τευχών και για τους τρόπους πρόσκτησης του περιοδικού. Το περιοδικό εκδίδεται ανά δεκαπέντε ημέρες. Εκ πρώτης όψεως οι στόχοι του περιοδικού φαίνονται να ταυτίζονται με τους στόχους όλων των παρελθουσών ελληνικών εφημερίδων και των περιοδικών, όμως, όπως αποδείχτηκε αργότερα, η βασική «γραμμή» του περιοδικού ήταν να προβάλει αντίσταση στην προοδευτική κατεύθυνση που έθετε το περιεχόμενο του *Ερμή του Λογίου*. Κύριος εμπνευστής της έκδοσης της *Καλλιόπης* υπήρξε ο Παναγιώτης Κοδρικάς, ο οποίος ήταν υπέρμαχος του συντηρητισμού και της οπισθοδρόμησης. Συνεπώς, ενώ είναι ορατή η προοδευτική και πολυφωνική ενημέρωση που παρέχει ο *Ερμής ο Λόγιος*, στην *Καλλιόπη* διακρίνεται μια έντονη κριτική ωθούμενη από προσωπικές αντιπάθειες και συντηρητικές ορμές. Η πολεμική αυτή, που τέθηκε εξ αρχής από την *Καλλιόπη*, δεν άφησε περιθώρια διατύπωσης γνώμων, σκέψεων και προβληματισμών, ωφέλιμων για την κρίσιμη περίοδο που διένυε ο ελληνισμός και πολύ περισσότερο δε συνέβαλε στη συλλογική δυναμική που θα βοηθούσε το έθνος να επιτύχει τους στόχους και τις προσδοκίες του. Από φιλολογικής άποψης πάντως ο Σταγειρίτης είχε τα πνευματικά προσόντα και την εκπαιδευτική καλλιέργεια να υποστηρίξει το περιεχόμενο του περιοδικού και να αναδείξει την ελληνική γλώσσα και παιδεία με τις γνώσεις και την επιστημοσύνη του. Περιορίστηκε όμως σε έντονους αντίλογους και φραστικές διατυπώσεις που υποδείκνυαν στείρο δογματισμό και άγωνα ιδεολογική αντιπαράθεση (Κουμαριανού, 1995, σ. 138). Επί δύο χρόνια, μέχρι την έκρηξη της ελληνικής επανάστασης ο εισηγητής των διδασμάτων του Διαφωτισμού, Αδαμάντιος Κοραής είχε απέναντι του τη συντηρητική συμπεριφορά του Κοδρικά, ενώ αντίστοιχα ο *Ερμής ο Λόγιος* αντιμετώπιζε τη βίαιη φραστική αντιπαράθεση της *Καλλιόπης* μέσα στα σύνορα του αυστριακού κράτους. Το τελευταίο τεύχος της *Καλλιόπης* φαίνεται να εκδόθηκε στις 15 Μαΐου 1821 (Mastoridis, 1999a, σ. 62).

Η παρουσία του περιοδικού *Αθηνά* στο Παρίσι τον Φεβρουάριου του 1819, έρχεται να σπάσει το στενό δημοσιογραφικό πλαίσιο της ελληνικής δραστηριοποίησης στη Βιέννη. Υπεύθυνος εκδότης φέρεται ο Παναγιώτης Ιωαννίδης, ο οποίος στοχεύει να δημιουργήσει μια εφημερίδα ικανή να παρέχει στον αναγνώστη γνώσεις γενικού ενδιαφέροντος και γενικής παιδείας (Κουμαριανού, 1995, σ. 162). Συγκεκριμένα τα θέματα που κάλυπτε το περιεχόμενο ήταν η αρχαιολογία, η παιδαγωγική επιστήμη -- καθώς την ίδια εποχή παρατηρείται άνθηση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στον ελλαδικό χώρο --, οι φυσικές επιστήμες, η γεωγραφία και τα μαθηματικά. Τα κείμενα του περιοδικού μεταφράστηκαν από ξένα αγγλικά και γαλλικά έντυπα. Εμβόλιμα, εντοπίζονται άρθρα περί κοινωνικού στοχασμού, πνευματικών και πολιτικών προβληματισμών, καθώς και ειδήσεις περί πολιτιστικών εκδηλώσεων σε περιοχές με έντονο το ελληνικό στοιχείο, όπως στο Βουκουρέστι.

Την επιμέλεια της ύλης και της έκδοσης του περιοδικού ανέλαβαν επιφανείς λόγιοι, οι οποίοι αποτέλεσαν την ομάδα στήριξης της *Αθηνάς*. Ανάμεσα σε αυτούς αναγνωρίζονται τα ονόματα των Κωνσταντίνου Οικονόμου και Ιωάννη Πολυχρονιάδη. Τα μέλη της ομάδας εντοπίζονται διασκορπισμένα στην Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Ταϊγανρόκ (Taganrog, Ρωσία), από όπου υποστήριξαν τη διακίνηση των τευχών και τη διάδοση της φήμης του περιοδικού. Δυστυχώς όμως ο συγκερασμός πολλών προσωπικοτήτων στη διαμόρφωση του χαρακτήρα μιας πηγής τόσο σημαντικής όσο η περιοδική έκδοση δεν επιφέρει συχνά θετικά αποτελέσματα. Σε αυτή την αδυναμία βασίστηκαν τα επικριτικά σχόλια που συντάχθηκαν και φιλοξενήθηκαν από τους εκδότες του *Ερμή του Λογίου* προκαλώντας έντονη απογοήτευση στους επιμελητές της *Αθηνάς* αλλά και της *Καλλιόπης* (Κουμαριανού, 1995, σ. 174). Η δεύτερη μάλιστα θεώρησε υπεύθυνους του εκδότες του *Ερμή του Λογίου* για την παύση του περιοδικού στις 15 Μαΐου της ίδιας χρονιάς. Ομολογουμένως η φιλολογική επιμέλεια της *Αθηνάς* υστερούσε σε σχέση με αυτήν του *Ερμή του Λογίου*, αλλά αναμφίβολα αναγνωρίζεται η θέληση των ανθρώπων που στήριξαν την *Αθηνά*, προκειμένου να υπηρετήσουν κοινούς εθνικούς στόχους και να εξασφαλίσουν την κυκλοφορία του περιοδικού σε τόπους όπου υπήρχε ελληνική παρουσία εντός και εκτός ελλαδικού χώρου. Πάντως, οι προσπάθειες του εκδότη της *Αθηνάς* συνεχίστηκαν και τον Ιούλιο του 1819 ο ίδιος προβαίνει σε μια νέα περιοδική έκδοση με τον τίτλο *Μουσεϊόν*. Το περιοδικό, που ολοκληρώθηκε σε ένα και μοναδικό φύλλο, καλύπτει θέματα φιλολογίας και φυσικών

επιστημών, όμως η πραγματική του θέση στο δημοσιογραφικό χώρο της εποχής ήταν η ενεργός ανάμιξή του στη διαμάχη υπέρ των συντηρητικών.

Σε αντίθεση με την *Αθηνά* η περιοδική έκδοση της *Μέλισσας*, που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1819, έτυχε μακροβιότερης ιστορίας. Δεν υπάρχουν σαφείς αριθμητικοί ή χρονολογικοί προσδιορισμοί που να δηλώνουν την περιοδικότητα της *Μέλισσας*. Εκδόθηκαν τρεις τόμοι, ένας σε κάθε έτος από το 1819 μέχρι το 1821 (Mastoridis, 1999a, σ. 56). Ο εκδότης της, ο Κερκυραίος Σ. Κονδός, ανακοίνωσε στον *Ερμή τον Λόγιο* το 1818 την επικείμενη έκδοση περιοδικού με περιεχόμενο φιλολογικό, φιλοσοφικό και με κείμενα περί επιστημών και τεχνών. Κατά το δεύτερο και τρίτο έτος της κυκλοφορίας της *Μέλισσας*, 1820-1821, φαίνεται ότι ο Σ. Κονδός συνεργάστηκε με τον Κωνσταντίνο Νικολόπουλο, ο οποίος παρουσιάζεται στις σελίδες τίτλου του περιοδικού με τα ψευδώνυμα «Αγαθόφρων Λακεδαιμόνιος» και «Πολίτης Παρισίων» (Κουμαριανού, 1995, σ. 144). Το περιοδικό τάχθηκε εμφανώς υπέρ των προοδευτικών και υποστηρικτών του Κοραή, για τον οποίο αναφέρει πολύ εγκωμιαστικά λόγια. Η θέση της *Μέλισσας* έγινε πιο δυναμική μετά το πρώτο έτος κυκλοφορίας. Υποστήριξε σθεναρά τον αγώνα των προοδευτικών ενάντια στα συντηρητικά ρεύματα που στόχευαν να επηρεάσουν την παιδεία, τη γλώσσα και τα εκπαιδευτικά συστήματα, ζητήματα που απασχολούσαν ιδιαίτερα τους Έλληνες αλλά και τους ευρωπαϊκούς λαούς. Το 1820 ο Σ. Κονδός παραχώρησε την επιμέλεια της έκδοσης στους Κ. Νικολόπουλο, Δ. Ν. Φωτίλα και Κ. Γαλάτη, οι οποίοι σύστησαν εταιρεία για τη διεκπεραίωση και διακίνηση του περιοδικού. Μαζί, οι τρεις συνέταιροι συνεργάστηκαν στενά για να αντιμετωπίσουν την πολεμική της συντηρητικής πλευράς. Στο πλαίσιο αυτό προκήρυξαν τρία ετήσια βραβεία που απένειμε το περιοδικό για τη συγγραφή κειμένων, σχετικά με επίκαιρα θέματα που απασχολούσαν την ελληνική κοινωνία (Κουμαριανού, 1995, σ. 154). Η προκήρυξη αυτή αποτέλεσε ουσιαστικά ένα κάλεσμα των δυνάμεων της προόδου να αντεπεξέλθουν δυναμικά στις αλληπάλληλες επιθέσεις των συντηρητικών κύκλων.

Η Γαλλία ήδη από το 1819 είχε γίνει ανεκτικότερη σε θέματα ελευθεροτυπίας, ενώ η επικρατούσα κοινωνική κατάσταση απέπνεε κλίμα αγωνιστικό με διεκδικητικές τάσεις για ελεύθερη έκφραση και ανεξαρτησία. Επομένως, το Παρίσι αποτέλεσε τη δεδομένη στιγμή το ιδανικό μέρος για τη διατύπωση των θέσεων και των απόψεων των φιλοκοραϊστών μέσω της *Μέλισσας*. Παράλληλα, η έκδοση της *Μέλισσας* σε συνεργασία με τον *Ερμή τον Λόγιο* στη Βιέννη συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός ισχυρού κινήματος υπέρ της ιδεολογίας του διαφωτισμού και της

προόδου του έθνους. Εξάλλου, ο τύπος αποτελούσε και αποτελεί ίσως το πιο ισχυρό μέσο για τη διοχέτευση των μηνυμάτων των καιρών. Σε αυτό ακριβώς το γεγονός στήριξε τις ελπίδες και τους αγώνες του ο Κοραΐς, παρ' όλες τις έντονες αντιστάσεις που βίωνε από τους συντηρητικούς κύκλους και τα σκληρά κείμενα της *Καλλιόπης*.

5.3.2. Επίδραση προεπαναστατικών εφημερίδων στην πνευματική προσφορά της ελληνικής διασποράς.

Τα πρώτα δειλά βήματα της ελληνικής δημοσιογραφίας που σημειώθηκαν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, καταδεικνυαν σαφώς τη γέννηση ενός πολύ δυνατού πληροφοριακού μέσου σε μια σημαντική ιστορική στιγμή για την Ελλάδα. Η αποδοχή που γνώρισε η εφημερίδα, ως μέσο ενημέρωσης, από τους Έλληνες του εξωτερικού και η υποστήριξη που παρείχαν στις προσπάθειες των συμπατριωτών τους για την έκδοσή της φανέρωναν την ανάγκη που χαρακτήριζε τον Έλληνα πάροικο να μετέχει συλλογικά και συγκροτημένα στα ζητήματα που αφορούσαν και έπλητταν τον ελλαδικό χώρο. Οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες αγοράστηκαν και μελετήθηκαν, όπως σήμερα θα μελετούσε κάποιος ένα δοκιμακό ιστορικό-φιλοσοφικό έργο. Τα ενδιαφέροντα των Ελλήνων δεν αφορούσαν αποκλειστικά έναν θεματικό τομέα, αλλά σχετίζονταν με κάθε δραστηριότητα που επηρέαζε τη ζωή και την ιστορία τους. Εξάλλου, όλα τα ζητήματα που κατέγραφαν οι επιμελητές των φύλλων των εφημερίδων είχαν πολιτική χροιά και προέκταση, ενώ παράλληλα απέβλεπαν στην πνευματική διαπαιδαγώγηση του υπόδουλου ελληνισμού.

Οι προεπαναστατικές εφημερίδες κατά την παραγωγή τους δεν είχαν συνειδητά το στόχο να εξεγείρουν την ελληνική επανάσταση, αλλά να δημιουργήσουν τις μορφωτικές και πολιτιστικές βάσεις, καθώς και να διαμορφώσουν εκείνη την πολιτική στάση που θα οδηγούσε στην πραγμάτωση της ιδέας της επανάστασης. Στην ουσία βέβαια αποτέλεσαν ισχυρότατο παράγοντα για την απόκτηση της ανεξαρτησίας των Ελλήνων δημιουργώντας τις κατάλληλες προϋποθέσεις χειραγώγησης του έθνους προς τον ποθητό στόχο. Το στήσιμο της πολιτισμικής υποδομής σε συνδυασμό με την ιστορική ελληνική παράδοση και η συμβολή της δυτικής σκέψης και παιδείας στη διαμόρφωση πολιτιστικών και πολιτικών προτύπων όρισαν το ρόλο των εφημερίδων στις ζυμώσεις που συντελούνταν μέσα στον ελληνισμό. Η παρουσία των φύλλων των εφημερίδων ήταν έντονη σε όποιο γεωγραφικό σημείο υπήρχε ελληνικό στοιχείο. Συνεπώς, η εφημερίδα συνέβαλε στην οργάνωση ενός εποικοδομητικού επικοινωνιακού δικτύου

μεταξύ των αγοραστών και των προμηθευτών και παράλληλα όσο πιο ευρεία ήταν η διακίνηση των φύλλων, τόσο μεγαλύτερο οικονομικό όφελος και ενημερωτικό σθένος αποκτούσαν οι συντελεστές της έκδοσης.

Οι πρώτες ελληνικές εφημερίδες έφεραν στο φως τις συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων του εξωτερικού και ανέδειξαν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινότητας της Ευρώπης ως εθνικό σύνολο. Μελετώντας το περιεχόμενο των εφημερίδων διαπιστώνεται ότι για πρώτη φορά κοινοποιούνται δημόσια οι διαφωνίες και διενέξεις μεταξύ Ελλήνων με διαφορετική στάση και άποψη πάνω σε ζητήματα εθνικά. Παρόμοιες εκδηλώσεις ιδεολογικών τοποθετήσεων και θέσεων πραγματοποιούνταν σε προσωπικές αλληλογραφίες, που όμως παρέμεναν μεταξύ των άμεσα συνδιαλεγόμενων και δεν επηρέαζαν ανοιχτά την ελληνική κοινότητα. Ο κατεξοχήν χαρακτήρας της εφημερίδας περιέχει το χαρακτηριστικό της ευρείας ενημέρωσης και σαφώς προάγει τον προβληματισμό στους αναγνώστες της, ενώ ταυτόχρονα διοχετεύει ιδέες και τάσεις με τέτοιο τρόπο που επηρεάζει αναμφισβήτητα τη διαμόρφωση κρίσεων και γεγονότων. Ως δυνατό μέσο χειραγώγησης χρησιμοποιήθηκε και από τους Έλληνες κατά την προεπαναστατική εποχή, στοχεύοντας να επηρεάσει την κοινή συνείδηση και να φέρει σε πέρας το στόχο που καθεμία από τις εφημερίδες έθετε και το κυριότερο χωρίς καμία σκοπιμότητα κερδοφορίας (Mastoridis, 1999a, σ. 26).

Από άποψη φυσικού πληροφοριακού αντικειμένου οι προεπαναστατικές εφημερίδες συνέβαλαν, όπως είναι λογικό, στη μορφολογία που υιοθέτησαν οι μετέπειτα ελληνικές εφημερίδες ακόμα και μέχρι σήμερα. Για την εποχή τους πάντως διέφεραν σε αρκετά σημεία από τις ξενόγλωσσες περιοδικές εκδόσεις της υπόλοιπης Ευρώπης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε δέχτηκαν επιρροές από τα βιεννέζικα περιοδικά έντυπα. Πρόκειται για διαφορές που σηματοδότησαν την έναρξη μιας μεταβατικής εποχής για την ελληνική εφημερίδα, ώστε να οριστεί η θέση της και η αξία της στο χώρο της παγκόσμιας ειδησεογραφίας.

Σε σχετικό πίνακα του Παραρτήματος διαφαίνονται τα χαρακτηριστικά των προεπαναστατικών εφημερίδων και διαπιστώνονται οι αποφάσεις και οι αλλαγές που έφεραν οι εκδότες τους από την παλαιότερη χρονολογικά, την *Εφημερίδα* μέχρι την *Καλλιόπη* και τη *Μέλισσα* (Mastoridis, 1999a; Παπαλεξάνδρου, 1971; Καρυκόπουλος, 1984).

5.4. Το δημοσιογραφικό κλίμα σε Λονδίνο και Ελλάδα στα μέσα του 19^ο αιώνα. Η γέννηση του Βρετανικού Αστήρα.

Μεγάλη άνθηση γνώρισε η βρετανική δημοσιογραφία τον 19^ο αιώνα. Ο τύπος αποδείχτηκε το σημαντικότερο εργαλείο πολιτικής επικοινωνίας και κοινωνικής επιρροής. Η εφημερίδα καθιερώθηκε στο σπίτι κάθε πολίτη, ανεξάρτητα κοινωνικής τάξης και θέσης (Hampton, 2004b, σ. 19). Ο αριθμός των εφημερίδων, ανεξαρτήτως περιοδικότητας, στη Μεγάλη Βρετανία και την Ιρλανδία το Δεκέμβριο του 1837 έφταναν σε αριθμό τις τριακόσιες εβδομήντα (370), εκ των οποίων οι πενήντα μία (51) εκδίδονταν στο Λονδίνο, εκατόν ενενήντα (190) στην αγγλική επαρχία, πενήντα τρεις (53) στη Σκωτία και εβδομήντα έξι (76) στην Ιρλανδία. Σημαντικός ήταν επίσης και ο αριθμός των εβδομαδιαίων περιοδικών που κυκλοφορούσαν την ίδια περίοδο στο Λονδίνο, ο οποίος άγγιζε τους πενήντα (50) τίτλους. Κάθε εβδομάδα οι πωλήσεις των δημοφιλέστερων τίτλων έφθαναν σχεδόν τα διακόσιες χιλιάδες (200.000) φύλλα. Περισσότερο εντυπωσιακοί είναι οι αριθμοί που αφορούν στην κυκλοφορία των μηνιαίων περιοδικών. Τα μηνιαία περιοδικά ήταν περίπου διακόσια τριάντα έξι (236) και οι δημοφιλέστεροι τίτλοι πωλούσαν συνολικά στο τέλος κάθε μήνα περίπου πεντακόσιες χιλιάδες (500.000) φύλλα (Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων, 1839, σ. 48). Συνεχής ήταν η αύξηση των νέων τίτλων εφημερίδων και περιοδικών κατά τα επόμενα χρόνια. Το 1841 το σύνολο των εφημερίδων των εκδιδόμενων στην Αγγλία άγγιξε τον αριθμό των τετρακοσίων εξήντα εννέα (469) τίτλων (Εφημερίδες του Λονδίνου, 1841, σ. 96; Βρετανικός τύπος, 1840, σ. 2-4). Σε χαμηλότερη γεωγραφική κλίμακα, το 1860 στο Λονδίνο κυκλοφορούσαν εννέα (9) πρωινές και έξι (6) απογευματινές καθημερινές εφημερίδες, ενώ μέσα στα επόμενα 20 χρόνια, το 1880 διακινούνται σε όλο το Ηνωμένο Βασίλειο 150 καθημερινές εφημερίδες (Hampton, 2004b, σ. 28).

Η αύξουσα πορεία του αριθμού των εφημερίδων και περιοδικών εκδόσεων στη Μεγάλη Βρετανία είναι αποτέλεσμα δυο βασικών παραγόντων. Ο πρώτος παράγοντας αφορά τη δραματική αλλαγή που επέφερε η εισβολή της μηχανής στη διαδικασία παραγωγής της εφημερίδας. Η τεχνολογία της εποχής επέτρεπε την ευκολότερη και γρηγορότερη συλλογή των ειδήσεων, την άμεση εκτύπωσή τους, τη μεγαλύτερη παραγωγή φύλλων και κατά συνέπεια την ευρύτερη διακίνησή τους στο ενδιαφερόμενο κοινό (Hampton, 2004b, σ. 35; McNair, 2009, σ. 86). Παράλληλα, οι

μηχανικές εργασίες μείωσαν την απασχόληση εξειδικευμένου προσωπικού, γεγονός που μελλοντικά θα έφερνε κέρδος στους εκδότες αλλά ταυτόχρονα χαμηλότερη ποιότητα στην επιμέλεια της δομής και των κειμένων της εφημερίδας. Θα πρέπει, βέβαια, να εκτιμηθεί το μεγάλο κόστος της αγοράς των εκτυπωτικών μηχανών που επιβάρυνε κάθε εκδότη, ο οποίος καλούταν να αποφασίσει αν ήθελε να εισβάλει στην νέα εποχή που επέβαλαν οι εξελίξεις στο Τύπο ή αν επιθυμούσε να πουλήσει την επιχείρησή του στους νέους ανταγωνιστές που διέθεταν την οικονομική ευχέρεια να επενδύσουν στις νέες τεχνολογίες της δημοσιογραφίας. Ο δεύτερος παράγοντας αφορούσε τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες τόσο μέσα στα σύνορα της χώρας όσο και έξω από αυτά. Οι σημαντικές πολιτικές εξελίξεις σε όλη την Ευρώπη, έφεραν μεγαλύτερη κινητοποίηση στο δημοσιογραφικό χώρο και δημιούργησαν μια κοινή αγορά ειδήσεων και ιδεών που ξεπερνούσε τα όρια των συνόρων των ευρωπαϊκών χωρών. Οι κύριες δυνάμεις στη διακίνηση του τύπου υπήρξαν η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία, ιδιαίτερα μετά την κατάργηση του φόρου χαρτοσήμου (stamp tax) στην Αγγλία το 1855, γεγονός που εδραίωσε την ελευθερία της διακίνησης του Τύπου και δικαίωσε του υπερασπιστές αυτής (Hampton, 2004b, σ. 30). Το Παρίσι είχε τους περισσότερους ανταποκριτές και αναγνώστες αγγλικών εφημερίδων από όλες τις μεγάλες πρωτεύουσες της Ευρώπης (Palmegiano, 2009, σ. 2). Σπουδαιότερη όλων φαίνεται να ήταν ή εφημερίδα *The Times*, με ακόλουθες σε σημαντικότητα τις *Manchester Guardian*, *Weekly Police Gazette*, *Northern Star*, *Daily Telegraph and Courier*, και οπωσδήποτε την *The Illustrated London News*, η οποία υπήρξε και η πρώτη εικονογραφημένη εβδομαδιαία εφημερίδα παγκοσμίως.

Η ελληνική δημοσιογραφία του 19^{ου} αιώνα απασχόλησε σημαντικά τους βρετανικούς δημοσιογραφικούς κύκλους λόγω της γοητείας που ενέπνεε ανέκαθεν η κλασική Ελλάδα στους Βρετανούς. Η πολιτική κατάσταση της Ελλάδας, μετά την ανεξαρτητοποίησή της, αποτελούσε αντικείμενο αναφοράς για τους συντάκτες του εξωτερικού. Στα αγγλικά έντυπα παρατηρούνται απλές περιγραφές της πολιτικής κατάστασης αλλά και κριτικές επί των ελληνικών κατεστημένων, άλλοτε επικριτικές και άλλοτε θετικές ανάλογα με την πολιτική θέση της εφημερίδας ή του συντάκτη. Το 1834 η περιοδική ελληνική έκδοση *Ιόνιος Ανθολογία* δέχτηκε τις συμβουλές του βρετανικού εντύπου *Foreign Quarterly Review* να αποφεύγει τις δημοσιεύσεις αρχαίων ελληνικών κειμένων και επίκαιρων λογοτεχνικών αποσπασμάτων μέχρι η ελληνική κοινωνία να ωριμάσει, ώστε να είναι ικανή να αντιληφθεί την ουσία του περιεχομένου και να το αξιοποιήσει πνευματικά. Αντί αυτών προτείνει στην *Ιόνιο*

Ανθολογία την ανατύπωση αγγλικών και γαλλικών εκθέσεων από πηγές των αντίστοιχων χωρών (Palmeo, 2009, σ. 23).

Ο ελληνικός Τύπος, αξιοποιώντας της ρίζες του ήδη από τα προεπαναστατικά χρόνια, κάνει δυναμική εμφάνιση στο ελεύθερο πλέον ελληνικό κράτος και παρακολουθείται με ενδιαφέρον από τους ξένους ειδησεογραφικούς και εκδοτικούς οίκους. Εξάλλου, το περιεχόμενο των εφημερίδων περιορίζει στο ελάχιστο τον ειδησεογραφικό του χαρακτήρα και γίνεται έντονα πολιτικό-αρθρογραφικό (Καρυκόπουλος, 1984, σ. 55). Η άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια στην Ελλάδα ξεσήκωσε τους αρχηγούς του Αγώνα, οι οποίοι εξέφρασαν την έντονη δυσαρέσκειά τους. Έβλεπαν στο πρόσωπο του πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας έναν απολυταρχικό μονάρχη με συγκεντρωτικές τάσεις, που αποσκοπούσε σε ιδιωτικό όφελος. Οι έντονες αναταραχές που προκλήθηκαν στο εσωτερικό της Ελλάδας κορυφώθηκαν μέσα από τις στήλες των εμφανιζόμενων εφημερίδων. Ο Αναστάσιος Πολυζωίδης υπήρξε από τους πρώτους συντάκτες και πολέμιους του Καποδίστρια. Μέσα από την εφημερίδα του *Ο Απόλλων*, που εκδόθηκε στο Ναύπλιο και κατόπιν στην Ύδρα το 1830-1831, εκδήλωσε ανοιχτά ένα αντίπαλο μέτωπο στην πολιτική του Καποδίστρια, ο οποίος είχε προσπαθήσει να ματαιώσει την έκδοση της εφημερίδας του (Καρυκόπουλος, 1984, σ. 58). Ο *Απόλλων* αποτέλεσε την πρώτη αντιπολιτευτική εφημερίδα, η οποία υποστήριξε με σθένος την άμεση διεξαγωγή εκλογών εθνοσυνέλευσης και τη θέσπιση Συντάγματος. Το τελευταίο φύλλο εκδόθηκε στις 30 Σεπτεμβρίου 1831 με πρωτοβουλία του ίδιου του εκδότη, εφόσον ο στόχος της εφημερίδας είχε εκπληρωθεί με τη δολοφονία του Καποδίστρια. Συνεργάτης του Πολυζωίδη υπήρξε και ο Εμμανουήλ Αντωνιάδης, ο οποίος εξέδωσε τη βραχύβια εφημερίδα *Ηώ* στο Ναύπλιο το 1830, αν και η σχεδιαστική μορφή του εντύπου παραπέμπει περισσότερο σε βιβλίο και όχι εφημερίδα εξαιτίας της μονόστηλης δομής του περιεχομένου, ενώ και ο ίδιος ο Αντωνιάδης χαρακτηρίζει την έκδοσή του ως «περιοδική πραγματεία» (Mastoridis, 1999a, σ. 157).

Η χρονική περίοδος που επηρέασε τον πολιτικό Τύπο ήταν η περίοδος της βασιλείας του Όθωνα (1833-1862). Οι εφημερίδες αυτής της εποχής σημείωσαν περιορισμένη κυκλοφορία εξαιτίας του αναλφαβητισμού και των περιορισμένων επικοινωνιακών και μεταφορικών μέσων. Επίσης, η έλλειψη υποδομής και τεχνογνωσίας στα εκδοτικά εργαστήρια δημιουργούσε προβλήματα στη σελιδοποίηση των φύλλων, στη συνέπεια του περιεχομένου και γενικότερα στη δομή και οργάνωση της ύλης των εφημερίδων. Ορισμένοι εκδότες συνεργάστηκαν με

συντάκτες, φορείς του διαφωτισμού και του προοδευτικού πνεύματος ή με άλλους διανοούμενους της εποχής, προκειμένου να βελτιώσουν την ποιότητα των άρθρων τους, αλλά οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες δεν άφηναν περιθώρια μεγάλων αλλαγών (Μάγερ, 1957, σ. 59). Ιδιαίτερα θλιβερή έγινε η κατάσταση με την ψήφιση των τριών νόμων «Περί έγκλημάτων εκ τῆς καταχρήσεως τοῦ Τύπου» (18/9/1833), «Περί Αστυνομίας τοῦ Τύπου» (1837) και «Περί ἐξυβρίσεων ἐν γένει καὶ περὶ Τύπου» (5/12/1837) (Καρυκόπουλος, 1984, σ. 65). Η Ελλάδα στερήθηκε την πνευματική έκρηξη του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και προσπαθούσε πλέον να καλλιεργήσει τις συνθήκες που θα την έφερναν δίπλα στο πολιτισμικό όραμα της Ευρώπης. Για άλλη μια φορά ο ελληνικός Τύπος καλείται να ασκήσει βασικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού που θα οδηγούσε σε ένα δημοκρατικό και ελεύθερο πολίτευμα. Η τάση της πνευματικής αναγέννησης, ήταν αντιληπτή από τις οθωνικές αρχές και για το λόγο αυτό καταβλήθηκε κάθε δυνατή προσπάθεια να περιοριστεί η κυκλοφορία εφημερίδων στον ελλαδικό χώρο. Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν οι διαρκείς κατασχέσεις εφημερίδων και οι διώξεις δημοσιογράφων που αγωνίστηκαν ενάντια στα κατασταλτικά μέτρα της ελευθερίας του Τύπου (Μάγερ, 1957, σ. 60).

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι διανοούμενοι και εφημεριδογράφοι της εποχής του Όθωνα, παρατηρούνται σημαντικές δράσεις γύρω από τη σύνταξη εφημερίδων. Κύριος εκπρόσωπος των μαχητών ενάντια στη δεσποτική πολιτική της βασιλείας ήταν ο Κωνσταντίνος Λεβίδης. Εξέδωσε στην Αθήνα, πρωτεύουσα πλέον της Ελλάδας, την εφημερίδα *Ελπίς* στις 7 Οκτωβρίου 1836, η οποία εκδιδόταν μέχρι το Σεπτέμβριο του 1868 (Mastoridis, 1999a, σ. 174). Ο Λεβίδης, θερμός υποστηρικτής της θέσπισης Συντάγματος, τύπωνε την εφημερίδα του σε δύο γλώσσες, την ελληνική και τη γερμανική, ώστε οι ειδήσεις του να φτάνουν και στους βαυαρόφωνους στρατιώτες που είχαν έρθει στην Ελλάδα για να περιφρουρήσουν την τάξη. Αργότερα, το 1856 και ως το 1859, ο Λεβίδης τύπωνε τα φύλλα του στην ελληνική και γαλλική γλώσσα (Μάγερ, 1957, σ. 69). Με την κίνηση αυτή του Λεβίδη φαίνεται ότι οι Έλληνες με κάθε τρόπο, έμμεσα ή άμεσα, διατηρούσαν το ενδιαφέρον των ξένων ζωνρό προς τις πολιτικές υποθέσεις της Ελλάδος. Η κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η πολιτική σκηνή της χώρας και η δυσαρέσκεια του ελληνικού λαού ήταν αντικείμενο σχολιασμού για τους ευρωπαϊκούς δημοσιογραφικούς κύκλους, τα όργανα των οποίων ενημέρωναν τόσο τις ηγετικές μορφές των

εξουσιαστικών αρχών όσο και τον απόδημο ελληνισμό των μεγάλων ευρωπαϊκών κέντρων.

Το παράδειγμα της *Ελπίδας* ακολούθησε και η εφημερίδα *Αιών*. Το πρώτο φύλλο εκδόθηκε από τον Ιωάννη Φιλήμονα στις 25 Σεπτεμβρίου 1838 σε δύο γλώσσες, την ελληνική και τη γαλλική. Η κύρια θεματολογία της εφημερίδας υπήρξε η εξασφάλιση των πολιτικών ελευθεριών των Ελλήνων και η θέσπιση Συντάγματος (Μάγερ, 1957, σ. 70). Το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας υπό την έκδοση του Ι. Φιλήμονος εκδόθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 1854. Τρία χρόνια μετά, τον Ιανουάριο του 1857, ο *Αιών* επανεκδόθηκε υπό τη διεύθυνση του Τιμολέοντα Φιλήμονος, γιού του Ιωάννη. Έπαυσε οριστικά να εκδίδεται το Μάιο του 1888 (Μάγερ, 1957, σ. 72).

Ανάμεσα στην *Ελπίδα* και τον *Αιώνα* συγκαταλέγονται και άλλες αντιπολιτευτικές εφημερίδες που συνετέλεσαν αποφασιστικά στη μεταβολή του καθεστώτος διακυβέρνησης της Ελλάδας. Αυτές είναι ο *Σωτήρ* του Νικολάου Σκούφου, η *Καρτερία* του Γ. Σπανόπουλου, ο *Ήλιος* του Παναγιώτη Σούτσου, η *Μέριμνα* του Θεόδωρου Θερμογιάννη, *Ο Σωκράτης των Γυναικών και του Λαού* του Π. Σοφιανόπουλου, η *Συνταγματική* του Χ. Σακελλαριάδη, ο *Φίλος του Λαού* των Ι. Σχινά, Φιλ. Λούη και Γούλα Ιωαννίδη, το *Φως* του Σοφοκλή Καρύδη και η *Ταχύπτερος Νίκη* του Ν. Παπαδόπουλου. Αντίστοιχα, οι φιλοκυβερνητικές εφημερίδες που πολέμησαν τους υπερασπιστές της ελευθερίας του λόγου και του Τύπου ήταν η *Αναγεννηθείσα Ελλάς*, η *Εφημερίς των Αγγελιών*, ο *Ελληνικός Ταχυδρόμος*, η *Εθνική*, η *Αυγή* και η *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος* (Καρυκόπουλος, 1984, σ. 82-83; Μάγερ, 1957, σ. 69-92).

Η έντονη δημοσιογραφική δραστηριότητα, που χαρακτήρισε τα μετα-επαναστατικά χρόνια στην Ελλάδα σε συνδυασμό με την άνθηση της δημοσιογραφίας και του εμπορίου του Τύπου στη Μεγάλη Βρετανία δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για αντικειμενική και πολύπλευρη πληροφόρηση για συζήτηση και επιλογή νέων ιδεολογικών δρόμων που χάραξε η ευρωπαϊκή τάξη και που παρέχονταν στους Έλληνες της Διασποράς. Οι ελληνικές παροικίες αναπτύσσονταν και αποκτούσαν πλέον δυνατή οντότητα στο πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Η διάδοση των ειδήσεων και των πληροφοριών κατέστησαν αναπόφευκτη και αναγκαία την καλλιέργεια του πνεύματος και τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινωνικά ζητήματα που είχαν αναμφισβήτητα επιρροή πάνω σε κάθε πολίτη κάθε ευρωπαϊκής χώρας. Οι νέες γενιές Ελλήνων του εξωτερικού μορφώνονται, καλλιεργούν το πνεύμα τους,

επιδίδονται στις επιχειρήσεις διαμορφώνοντας τα οικονομικά πλαίσια του τόπου όπου ζουν, συμμετέχουν ενεργά στην πολιτισμική διάσωση των παραδόσεων και εθίμων της χώρας τους και επιδίδονται στη συγγραφή και παραγωγή βιβλίων, δοκιμίων, λογοτεχνικών έργων, άρθρων αλλά και εκπαιδευτικών εγχειριδίων για τα ελληνικά σχολεία των παροικιών. Αυτές ήταν οι συνθήκες που ανέδειξαν το σπουδαίο έργο των Ελλήνων της διασποράς. Και υπό αυτές τις συνθήκες γεννήθηκε η πιο γνωστή ελληνική εφημερίδα στο Λονδίνο της Αγγλίας το 1860, ο *Βρετανικός Αστήρ*. Η έκδοση και η επιμέλεια της σύνταξης και του περιεχομένου ανήκουν στο Στέφανο Ξένο (1821-1894).

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

***ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ (1860)***

1. Η παρουσία και ο ρόλος του Στέφανου Ξένου στην ελληνική παροικία του Λονδίνου.

Η οικογένεια του Στέφανου Ξένου καταγόταν από τη Σμύρνη της Μικράς Ασίας. Εκεί γεννήθηκε ο Στέφανος Ξένος στις 13 Μαρτίου 1821, ημερομηνία που σηματοδοτεί την έναρξη της ελληνικής επανάστασης, αλλά και την αρχή για τη μετέπειτα εποχή του ξεριζωμού των Ελλήνων της Μικράς Ασίας (Καυκαλίδης, 1998, σ. 65-67). Την ίδια χρονιά η οικογένεια κατέφυγε στα Κύθηρα όπου και έμεινε έξι χρόνια για να μεταναστεύσει πάλι στη Σύρο το 1827. Η εμπλοκή του πατέρα του Στέφανου Ξένου, Θεοδώρου, στις ιστορικές πολιτικές εξελίξεις της ελληνικής επικράτειας ήταν ιδιαίτερα έντονη και σίγουρα στιγματίσει τα παιδικά χρόνια του Στέφανου Ξένου. Η εμφύλια διαμάχη που ξέσπασε, όταν ο Καποδίστριας ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας, έφερε την οικογένεια Ξένου στο πλευρό του Κουντουριώτη, του Μιαούλη και του Τομπάζη, οι οποίοι κράτησαν φανερά εχθρική στάση απέναντι στον κυβερνήτη Καποδίστρια (Καυκαλίδης, 1998, σ. 71). Τις πολιτικές επιλογές του πατέρα του αποδοκίμασε ο Στέφανος Ξένος δεκαετίες αργότερα, όταν έζησε στο Λονδίνο της Μεγάλης Βρετανίας και γνώρισε τη φιλοσοφία του αγγλικού πολιτικού συστήματος. Επηρεασμένος από την ιδεολογική τάση της οικογένειάς του από τα χρόνια των εσωτερικών διενέξεων και αναταραχών που βίωσε ως παιδί και συγχρόνως συνεπαρμένος από τον αγγλικό τρόπο σκέψης και πολιτικής πράξης συνέθεσε το αριστουργηματικό μυθιστορηματικό έργο *Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως, ήτοι Σκηναί εν Ελλάδι από έτους 1821-1828**, όπου καταγράφει τα γεγονότα που όρισαν την αρχή και το τέλος του Αγώνα.

Στα τέλη του 1847 ο Στέφανος Ξένος ταξίδεψε στη Μεγάλη Βρετανία, όπου έζησε σχεδόν όλη την υπόλοιπη ζωή του. Το Λονδίνο αποτέλεσε για αυτόν την πρωτεύουσα-πρότυπο για κάθε χώρα της Ευρώπης. Το 1848 η γαλλική επανάσταση μορφοποιεί το κοινωνικό κατεστημένο της εποχής και αναγγέλλει την έλευση της βιομηχανικής επανάστασης. Ο απόηχος του ξεσηκωμού του 1848 μετέφερε σε όλες της ευρωπαϊκές χώρες την αίσθηση της δύναμης και της αυτεξουσίας. Καθεμία από αυτές, η Γερμανία, η Πολωνία, η Ιταλία, επαναπροσδιόρισαν την ταυτότητά τους και προσπάθησαν να επιβάλουν την παρουσία τους, προβάλλοντας επεκτατικές τάσεις. Η

---

* Ξένος, Σ. (1861). *Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως, ήτοι Σκηναί εν Ελλάδι από έτους 1821-1828*.

αναταραχή που προκλήθηκε άφησε αλώβητη μόνο τη Μεγάλη Βρετανία, η οποία οφείλει την αποστασιοποίησή της στους ευέλικτους κοινοβουλευτικούς της θεσμούς και στην παραδοσιακή μοναρχική της διακυβέρνηση (Καυκαλίδης, 1998, σ. 86). Η παγκόσμια οικονομία του βιομηχανικού καπιταλισμού έβρισκε γόνιμο έδαφος για να εδραιωθεί και να εξαπλωθεί μέσα από τους κοινωνικούς θεσμούς και τις πολιτικές πεποιθήσεις της Βρετανίας. Ήταν η ιδανικότερη στιγμή και ο καταλληλότερος τόπος για να επιτευχθεί η πρόοδος στις επιστήμες και να αναδειχθούν σημαντικές προσωπικότητες σε όλους τους τομείς των γραμμάτων και των επαγγελμάτων.

Το Λονδίνο υπήρξε για το Στέφανο Ξένο η *πανανθρώπιος* του κόσμου (Xenos, 1869, σ. 308). Το εμπορικό δίκτυο της εποχής είχε αναδείξει το λιμάνι του Λονδίνου ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά σημεία συνδιαλλαγών και κατ' επέκταση είχε δημιουργήσει μια δυνατή εμπορική τάξη που έλεγχε την οικονομία της Αγγλίας. Η οικονομική ευμάρεια κατέστησε την Αγγλία ως μια κολοσσιαία ναυτική δύναμη. Το City του Λονδίνου υπήρξε η έδρα των εμπορικών οίκων. Εκεί πραγματοποιούνταν καθημερινά οι εμπορικές συναλλαγές και λαμβάνονταν οι αποφάσεις που όριζαν την πολιτική των αγορών και των μεταφορών των προϊόντων. Οι άνθρωποι του City δεν είχαν καμία αριστοκρατική καταγωγή. Ενδιαφέρονταν μόνο για τη δουλειά τους και τα καταστήματά τους που ήταν μικρά, ψυχρά και υγρά. Μέσα όμως σε αυτά οι έμποροι δημιουργούσαν μικρές περιουσίες με σκληρή δουλειά και με πραγματικό ενδιαφέρον. Από το City του Λονδίνου ξεκίνησε η δράση του Στέφανου Ξένου. Το έντονο ελληνικό στοιχείο σε αυτόν τον ξένο τόπο του έδωσε ένα επιπλέον κίνητρο για να εργαστεί δυναμικά και να συμβάλει έμπρακτα στην αναβάθμιση και δυτικοποίηση της Ελλάδας.

Αρχικά, ο Στέφανος Ξένος εργάστηκε στον εμπορικό οίκο των Ιωνίδων. Ο ίδιος ήταν συγγενής της οικογένειας των Ιωνίδων, η οποία ήταν η δεύτερη ισχυρότερη οικογένεια της παροικίας μετά τους Ράλληδες. Ο εμπορικός οίκος των Ιωνίδων προσέλαβε αμέσως τον Ξένο ως απλό κόπτη δειγμάτων υφασμάτων που προορίζονταν για την Ανατολή. Οι συνθήκες εργασίας ήταν καταθλιπτικές και η εργασία μηχανική και μονότονη. Ωστόσο για τον Ξένο ο στόχος ήταν η σταθερή άνοδος στην ιεραρχία του οίκου, η αποκόμιση κέρδους και οπωσδήποτε η αναγνώριση και η φήμη που προήλθαν, όπως απέδειξε η ιστορία, όχι από το εμπόριο αλλά από τη συγγραφική του δεινότητα (Καυκαλίδης, 1998, σ. 94). Ο Ξένος παρέμεινε στον οίκο του Ιωνίδων για μικρό χρονικό διάστημα, προτού παραιτηθεί και καταπιαστεί με την τελειοποίηση του πρώτου μυθιστορηματός του *Διάβολος εν*

Τουρκία. Η έκδοση του πρώτου του έργου αποτελούσε διακαή επιθυμία του Ξένου και γι' αυτόν το λόγο προσέλαβε τον Άγγλο λόγιο Henry Corpe για την αγγλική μετάφραση των κειμένων, ώστε να εκδώσει το βιβλίο του στο Λονδίνο. Δυστυχώς όμως η δυσχερής οικονομική του κατάσταση δεν επέτρεψε κάτι τέτοιο και επομένως ο Ξένος αναγκάστηκε να επιστρέψει απολογούμενος στον οίκο των Ιωνίδων για εργασία. Ενώ το ενδιαφέρον των Ιωνίδων για τα ελληνικά γράμματα και η προσφορά τους στην ελληνική παιδεία είναι αναμφισβήτητα, εν τούτοις η στάση τους απέναντι στην επιθυμία του Ξένου να αφιερωθεί στη συγγραφή ήταν ειρωνική και απαξιωτική. Οι συγγενείς του τον δέχτηκαν ξανά, αλλά αυτή τη φορά τον έστειλαν στο υποκατάστημά τους στο Μάντσεστερ, όπου προϊστάμενος ήταν ο Κωνσταντίνος Λασκαρίδης. Το πάθος των Λασκαρίδων για τα γράμματα και τις τέχνες ήταν γνωστό και σε αυτό οφείλει ο Στέφανος Ξένος την έκδοση του έργου του *Διάβολος εν Τουρκία*, το 1851. Ο εκδοτικός οίκος που ανέλαβε το έργο με τον αγγλικό τίτλο *The devil in Turkey, or Scenes in Constantinople*, ήταν ο Effingham Wilson.

Η συνάντηση του Ξένου με τους Λασκαρίδες αναπτέρωσε τις πνευματικές προσδοκίες του Ξένου. Με την ηθική και οικονομική υποστήριξη των Λασκαρίδων άρχισε να αρθρογραφεί, μεταξύ 1848 και 1851, στην εφημερίδα της Σμύρνης *Αμάλθεια* και στις αθηναϊκές εφημερίδες *Αθηνά* και *Ελπίς*, όπου απέκτησε την ιδιότητα του ξένου ανταποκριτή (Καυκαλίδης, 1998, σ. 99). Μετέφερε στον ελληνικό λαό τα γεγονότα που διαδραματιζόνταν στην αγγλική επικράτεια και συνόδευε τις ανταποκρίσεις του με τις προσωπικές του εντυπώσεις και τα προσωπικά του σχόλια. Το 1851 κάλυψε για λογαριασμό των εφημερίδων *Αμάλθεια* και *Ελπίς* την πρώτη εμπορική και βιομηχανική έκθεση του Λονδίνου (Μάιος-Οκτώβριος 1851)* (Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2003, σ. 167). Ένα χρόνο αργότερα συγκέντρωσε και εξέδωσε τις συνολικές ανταποκρίσεις για την πρώτη βιομηχανική έκθεση σε έναν πολυτελή τόμο με τίτλο *Παγκόσμιος Έκθεσις*. Το έργο έλαβε πομπώδεις κριτικές και γνώρισε μεγάλη επιτυχία. Ο Ξένος φρόντισε μάλιστα να δωρίσει πεντακόσια αντίτυπα στην Ελλάδα για να διατεθούν σε σχολεία και σε Έλληνες καλλιτέχνες, ενώ μερίμνησε και για τα Επτάνησα καθώς και για τα σχολεία της Τουρκίας, όπου δώρισε συνολικά διακόσια αντίτυπα (Βιβλιογραφία: Παγκόσμιος Έκθεσις, συγγραφείσα υπό Σ.Θ. Ξένου εν Λονδίνο 1852, 1852, σ. 24 & Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2003, σ. 168-169).

---

* Επίσημος τίτλος της Έκθεσης: The Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations.

Η ανέλπιστα επιτυχία του Στέφανου Ξένου στην εκδοτική παραγωγή εκτιμήθηκε από τους Βρετανούς, καθώς πολλές εφημερίδες του Λονδίνου εκθείασαν τη συγγραφική του ικανότητα και απογείωσαν την προσωπικότητά του. Με αυτές τις κριτικές ο Ξένος διεισδύει στην αριστοκρατική αγγλική κοινωνία, συνδιαλέγεται με πολιτικές και πνευματικές προσωπικότητες και διαφοροποιεί τη θέση του από τη βασική φιλοσοφία της ελληνικής παροικίας. Το έργο του Ξένου δεν έτυχε της ίδιας αποδοχής από την ελληνική κοινότητα. Οι Έλληνες έμποροι του Λονδίνου τον αντιμετώπισαν με επιφύλαξη και δυσπιστία. Οι αρχές που όριζαν τη ζωή των Ελλήνων παροίκων είχαν εντελώς διαφορετικές βάσεις. Για την επιβίωσή τους έπρεπε να δουλεύουν σκληρά και να προσπαθούν να γίνουν αποδεκτοί στο αγγλικό σύστημα μέσω της οικονομικής διαφάνειας. Διατηρούσαν την ελληνική ταυτότητα και ιδιοσυγκρασία, αλλά ταυτόχρονα ήλπιζαν ότι η εμπορική επιτυχία ενίσχυε το γόητρό τους και καθιστούσε τα παιδιά τους ίσα απέναντι στους Βρετανούς πολίτες.

Η περίπτωση όμως του Ξένου διαφέρει κατά πολύ από τις άλλες περιπτώσεις Ελλήνων μεταναστών. Ο Ξένος έδειχνε παντελή αδιαφορία για το κέρδος των εμπορικών εργασιών. Αρνήθηκε τη ζωή των εμπόρων και απέδειξε ότι η φύση του Έλληνα δεν αναδεικνύεται μόνο μέσα από την εμπορική δραστηριότητα αλλά και μέσα από την πνευματική καλλιέργεια. Κατέρριψε συνεπώς την εντύπωση ότι οι Έλληνες, κάτοικοι της Ελλάδας, δεν έχουν καμία προοπτική εξέλιξης σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πνευματικό επίπεδο. Με τη στάση του καταδίκασε την άποψη ότι οι Έλληνες είναι άξιοι της μοίρας τους, όπως αυτή ορίζεται από τα ξένα κράτη και αδυνατούν να αντιληφθούν το φιλελευθερισμό, τον ορθολογισμό και το βιομηχανικό εξευμενισμό που συντελείται έξω από τα σύνορά των καταστημάτων τους. Αυτή η συμπεριφορά του Ξένου διέγειρε το φθόνο και την καχυποψία στην ελληνική παροικία. Η ξαφνική φήμη που απέκτησε δεν ήταν καρπός κόπων και μαθηματικής λογικής. Γι' αυτό και η μη επιδίωξη της απόκτησης πλούτου ήταν άξιο απορίας. Οι Έλληνες έμποροι πίστευαν ότι η παρουσία του Ξένου θα ήταν παροδική και σύντομα τα εγκωμιαστικά σχόλια θα περνούσαν στο παρελθόν και δε θα ήταν άξια μνείας και συζήτησης (Βικέλας, 1908, σ. 364).

Ήταν πράγματι λυπηρό για τον Στέφανο Ξένο να ανακαλύπτει τις πραγματικές προσδοκίες των πατριωτών του. Αντιλήφθηκε ότι, παρ' όλη την οικονομική δύναμη που απέκτησαν οι συμπατριώτες του, δεν ήταν σε θέση να κατανοήσουν, πόσο μάλλον να βοηθήσουν, την κατάσταση του ελληνικού έθνους που ήταν καταδικασμένο στη μετριότητα της διακυβέρνησης του Όθωνα. Η φιλοσοφία

της ελληνικής παροικίας δε διέφερε πολύ από τη γενικότερη φιλοσοφία της αγγλικής κοινωνίας. Ήταν η εποχή που η οικονομική ευχέρεια όριζε τις κοινωνικές τάξεις και προσέδιδε τίτλους στους ανθρώπους, όπως *gentleman* και *lady*. Κύρια απασχόληση της υψηλής κοινωνίας ήταν οι διπλωματικές συζητήσεις και οι μέθοδοι απόκτησης χρήματος που θα καθιστούσε τα μέλη αυτής ισχυρά και επιφανή.

Τη δεκαετία 1850-1860 η Αγγλία ήταν πανίσχυρη. Το ελεύθερο εμπόριο και η εκβιομηχάνιση δημιούργησαν μια νέα τάξη πραγμάτων, την οποία ήλεγχε η βρετανική πολιτική με απόλυτη επιτυχία. Ο Υπουργός Εξωτερικών της Αγγλίας Henry Palmerston (1784-1865), με την περίφημη ομιλία του *‘Είμαι Βρετανός πολίτης’*, εξύψωσε την ταυτότητα των Άγγλων πολιτών και καθιέρωσε την εξουσία της Μεγάλης Βρετανίας σε παγκόσμια κλίμακα. Υπό αυτές τις συνθήκες οι Έλληνες πάροικοι ήταν λογικό να αισθάνονται υποδεέστεροι της κοινωνίας που δέχτηκε να τους φιλοξενήσει. Από το γεγονός αυτό πηγάζει ενδεχομένως και η γενικότερη τακτική των Ελλήνων που, παρ’ όλη την οικονομική τους δύναμη, δε διεκδίκησαν μερίδιο εξουσίας και δεν αναγνώρισαν τις δυνατότητες τους τόσο για το δικό τους συμφέρον όσο και για το συμφέρον των συμπατριωτών τους στην ταραγμένη πολιτικά και κοινωνικά Ελλάδα.

2. Η έκδοση και οι στόχοι της εφημερίδας.

Η έκδοση του *Βρετανικού Αστέρα* πραγματοποιήθηκε σε μια εποχή που ο ελληνισμός πάσχιζε για ένα καλύτερο μέλλον. Οι προσπάθειες των Ελλήνων που ζούσαν στην Ελλάδα για τη διάδοση και την υποστήριξη της ελεύθερης δημοσιογραφίας συνάντησαν ανυπέρβλητα προβλήματα. Οι δημοσιογράφοι διώκονταν και η προστασία από τις Μεγάλες Δυνάμεις παρέμενε μηδαμινή. Η κατάσταση αυτή ήταν οπωσδήποτε γνωστή στο Στέφανο Ξένο, ο οποίος επιθυμούσε με κάθε δυνατό μέσο να ανατρέψει το κοινωνικό και πολιτικό τέλμα που είχε θέσει η δυναστεία του Όθωνα. Μέσα σε αυτό το κλίμα η ιδέα της ίδρυσης ελληνικής εφημερίδας, ενός τόσο δυνατού πληροφοριακού μέσου, έμοιαζε ιδανική για την αφύπνιση του ελληνικού λαού.

Δεν ήταν ο πρώτος Έλληνας της παροικίας του Λονδίνου που είχε αυτήν την πρόθεση. Στις αρχές του 1850 ο Λέων Μελάς, θείος του Δημήτριου Βικέλα, αποφάσισε την ίδρυση ελληνικής εφημερίδας στην αγγλική γλώσσα (Βικέλας, 1908, σ. 295-296). Ο χαρακτήρας της εφημερίδας ήταν θρησκευτικός και βασικό στόχο αποτελούσε η εξύψωση του χριστιανικού ιδεώδους και της θείας πίστης. Κύριος συνεργάτης του εγχειρήματος αυτού υπήρξε ο φιλέλληνας φιλόλογος Άγγλος St. John, ο οποίος έφερε και την ευθύνη της επιλογής των συναδέλφων που συνέταξαν και επιμελήθηκαν την έκδοση (Λάτρης, 1865, σ. 581). Η εφημερίδα ονομάστηκε *Ανατολικός Αστήρ* και η διακίνησή της δεν κράτησε πολύ, καθώς απογοήτευσε τις προσδοκίες των αναγνωστών του. Παράλληλα με την έκδοση του *Ανατολικού Αστέρα*, διαπιστώνεται και η έκδοση της εφημερίδας *Η Φιλελληνική Σημαία*. Οι τρεις άξονες της θεματολογίας της ύλης των εφημερίδων αυτών ήταν η δικαιοσύνη, ο χριστιανισμός και το εμπόριο. Η δικαιοσύνη αναφέρεται στην καταπάτηση των ελληνικών εδαφών από τους Τούρκους, ο χριστιανισμός στην ηθική, κοινωνική και θρησκευτική αγωγή των Χριστιανών που παρεμποδίστηκαν από τους Οθωμανούς και το εμπόριο στον πλούτο που έρχεται από την Ευρώπη και συμβάλλει στην εκμετάλλευση των πόρων της Ανατολής (Δημοσιογραφία: η φιλελληνική σημαία, ο ανατολικός αστήρ, 1853, σ. 204)

Καμία από τις δύο προαναφερθείσες εφημερίδες δεν μπορεί να συγκριθεί με τον Βρετανικό Αστέρα του Στέφανου Ξένου. Εκτός από τη βραχύβια ιστορία τους, η έλλειψη διάθεσης και πάθους των άμεσα εμπλεκόμενων στην έκδοσή τους ήταν

καταδικαστική για την επιβίωση τους. Εξάλλου, δε θα πρέπει να υποτιμηθούν οι δραστήριες προσωπικότητες που αποτελούσαν την ελληνική παροικία του 19^{ου} αιώνα στο Λονδίνο. Οι ενημερωτικές τους ανάγκες εστιάζονταν κυρίως στο εμπόριο και τη διεξαγωγή των επιχειρηματικών τους σχεδίων, αναμφισβήτητα όμως ενδιαφέρονταν και για την παιδεία των τέκνων τους που μεγάλωναν μακριά από τις ελληνικές παραδόσεις και αξίες. Γι' αυτούς η εφημερίδα θα εξυπηρετούσε και εκπαιδευτικούς σκοπούς πέρα από την παροχή εμπορικής ενημέρωσης.

2.1. Η έναρξη του Βρετανικού Αστέρα και ο χαρακτήρας του.

Το 1860 ο Στέφανος Ξένος είχε όλα τα απαραίτητα εφόδια για να εκπληρώσει ένα από τα όνειρά του, την ίδρυση ελληνικής εφημερίδας. Τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας 1850-1860 είχαν αποφέρει την αναγνώριση των πνευματικών του κόπων και την οικονομική ευρωστία που τον καθιστούσε μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες των εμπορικών κύκλων του Λονδίνου. Αυτό οφείλεται στην εμπορική εταιρεία που ίδρυσε το 1857 με την επωνυμία Ελληνική και Ανατολική Ατμοπλοϊκή Εταιρεία. Μοναδικός μέτοχος ήταν ο ίδιος ο Ξένος. Στα πρώτα ανοίγματα της εταιρείας συνεργάστηκε στενά με τον ξάδελφο του Γιώργο Λασκαρίδη, αργότερα όμως η συνεργασία ναυάγησε εξαιτίας των κακών χειρισμών του Λασκαρίδη. Η αγορά ατμόπλοιων για λογαριασμό του ίδιου και της εταιρείας του τον καθιέρωσαν ως τον πρώτο Έλληνα πλοιοκτήτη του Λονδίνου και οπωσδήποτε το γεγονός αυτό αναπτέρωσε τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του για την ανανέωση και διεύρυνση των επιχειρηματικών παραδόσεων της οικογένειάς του αλλά και την πολιτική και πολιτισμική διασύνδεση της Αγγλίας με την πατρίδα του (Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2003, σ. 165).

Η Ελληνική και Ανατολική Ατμοπλοϊκή Εταιρεία ήταν εύρωστη οικονομικά, ώστε να εγγυηθεί την έκδοση της εφημερίδας για τουλάχιστον δύο χρόνια (Xenos, 1869, σ. 101). Οι δραστηριότητες του Ξένου στην επιχειρηματική ζωή του Λονδίνου και η επιτυχία που γνώρισαν τα έργα του *Διάβολος εν Τουρκία* και *Παγκόσμιος Έκθεσις* τον οδήγησαν στις αρχές του 1860 να νοικιάσει ένα γραφείο στην οδό Brompton Square, αριθ. 33 και να ιδρύσει εκεί την εφημερίδα με τίτλο *Βρετανικός Αστήρ* (Καυκαλίδης, 1998, σ. 224). Η ιδέα της ίδρυσης ελληνικής εφημερίδας είχε γεννηθεί αρκετό καιρό πριν την επίσημη καθιέρωσή της. Από τα τέλη του 1859 ο Στέφανος Ξένος είχε έρθει σε επαφή με δέκα Έλληνες μεταφραστές τους οποίους και μετέφερε από την Αθήνα στο Λονδίνο, για να απασχοληθούν στα γραφεία της

εφημερίδας. Μαζί με τους μεταφραστές προσέλαβε και Έλληνες τυπογράφους και εξασφάλισε την αγορά ελληνικών τυπογραφικών στοιχείων (Xenos 1869, σ. 100). Το τυπογραφείο του Βρετανικού Αστέρου εγκαταστάθηκε στην Brompton Square, όμως η εκτύπωση της εφημερίδας πραγματοποιούνταν στην οδό Bouverie St. 17 στο City του Λονδίνου από τον Joseph Clayton, ενώ η έκδοση ανήκε στον Ebenezer Landells στην οδό York St. αριθ. 2 στο Covent Garden. Τον Οκτώβριο του 1860 την έκδοση ανέλαβε ο Charles Bradberry, ενώ τον Ιούνιο του 1861 τα γραφεία της έκδοσης εντοπίζονται στην οδό York St. στον αριθμό 14.

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας εκδόθηκε τον Ιούλιο του 1860. Από τα πρώτα κιόλας φύλλα διαφαινόταν η αίσθηση της ελευθερίας που χαρακτήριζε την αρθρογραφία του Στέφανου Ξένου. Ο *Βρετανικός Αστήρ* κατείχε έναν πολυσχιδή χαρακτήρα με κύριους άξονες την πολιτική, τα κοινωνικά και το εμπόριο. Αυτά τα τρία σημεία αποτελούσαν για τον Ξένο τις βασικές αρτηρίες γνώσης που ήταν ικανές να διαδώσουν στην Ανατολή τους αγγλικούς και γενικότερα τους δυτικούς θεσμούς (Καυκαλίδης, 1998, σ. 225). Στην περίπτωση του Βρετανικού Αστέρου, η εφημερίδα ως περιοδικό μέσο ενημέρωσης διατηρεί τον ενημερωτικό του χαρακτήρα καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα ειδήσεων από όλο τον κόσμο. Παράλληλα, ο ψυχαγωγικός χαρακτήρας της εφημερίδας είναι εμφανής. Οι καλαισθητές ξυλογραφίες και οι αναφορές σε κοινωνικά ζητήματα και ζητήματα που αφορούσαν στο γυναικείο πληθυσμό ήταν δεδομένα. Η ολοκλήρωση του χαρακτήρα της εφημερίδας συντελείται με την εκτίμηση των φυσικών χαρακτηριστικών της έκδοσής της. Ως φυσικό αντικείμενο η εφημερίδα του Ξένου μπορεί να συγκριθεί με κάθε άλλη σύγχρονη εφημερίδα της εποχής της σε κάθε ευρωπαϊκό κράτος. Δεν είναι τυχαία η παρατήρηση του Μ.Φ. Μαυροκορδάτου, όταν έφτασε στα χέρια του το πρώτο φύλλο του Βρετανικού Αστέρου. Έσπευσε να συγχαρεί τον Ξένο για την μεγαλοπρέπεια που εκπέμπει η προσπάθειά του και να συμπληρώσει ότι ο *Βρετανικός Αστήρ* προπορεύεται εκατό χρόνια της ελληνικής πραγματικότητας (Καυκαλίδης, 1998, σ. 226).

2.2. Οι συνεργάτες της έκδοσης.

Το επιτελείο του Στέφανου Ξένου στην έκδοση του Βρετανικού Αστέρου, αποτελούνταν από αγγλικό και ελληνικό προσωπικό. Ο ίδιος κατείχε την κυριότητα και την ευθύνη των φύλλων της εφημερίδας. Ήταν η ψυχή του τελικού περιεχομένου και της συνολικής έκδοσης του Βρετανικού Αστέρου. Διευθυντή της εφημερίδας όρισε

τον Louis Roussin με τον οποίο υπέγραψε συμφωνητικό για τη διευθέτηση των τεχνικών ζητημάτων της έκδοσης, π.χ. τεχνικά μέσα εκτύπωσης, τυπογραφικά στοιχεία, κ.ά. (Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2003, σ. 383). Υπεύθυνοι της έκδοσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και σύμφωνα με τις καταχωρίσεις στην εφημερίδα ήταν, οι Joseph Clayton, Ebenezer Landells και αργότερα ο Charles Bradberry (Βρετανικός Αστήρ, σ. 24 & 376). Ο Clayton ήταν ο εκδότης της αγγλικής εφημερίδας *Spectator*, μια από τις πιο γνωστές εβδομαδιαίες εφημερίδες, ενώ παράλληλα ως τυπογράφος ήταν από τα πιο βασικά στελέχη της εφημερίδας *Illustrated London News*. Δεν ήταν άνθρωπος των γραμμάτων και δεν έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ποιότητα του γραπτού λόγου, αλλά είχε το χάρισμα να αντιλαμβάνεται τις ανάγκες του αναγνωστικού κοινού και να ψυχολογεί τις τάσεις και τις προτιμήσεις της εποχής του (Linton, 1894, σ. 57). Αντίστοιχα ο Ebenezer Landells εργαζόταν ως χαράκτης στην ίδια εφημερίδα από το 1842 και είχε την ευθύνη της συλλογής των θεμάτων εικονογράφησης. Ο Στέφανος Ξένος φαίνεται ότι γνώριζε καλά τις επιδόσεις των δύο Άγγλων και θεώρησε ότι η προσφορά τους ήταν πολύ σημαντική για τα πρώτα βήματα της εφημερίδας του.

Ανάμεσα στους Έλληνες μεταφραστές ξεχωρίζει το όνομα του Ηπειρώτη Χριστόδουλου Βασιλειάδη. Χρησιμοποίησε το ψευδώνυμο Χ.Β. Καβούρ στις αναφορές του Βρετανικού Αστέρ (Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2003, σ. 383 & Βικέλας, 1908, σ. 359). Σχετικά με τους συντάκτες των πολιτικών άρθρων της εφημερίδας, είναι γνωστό ότι ο Ξένος ήταν ο κύριος εμπνευστής. Σε δημοσίευσή του στο τεύχος 22 (6 Δεκεμβρίου) διατυπώνει την εξής πληροφορία: «Η Έλληνική κυβέρνηση κατηγορεί τον φιλάσθενον λοχαγόν του μηχανικού Κ.[sic] Β. Νικολαΐδην ως γράφοντα τά κύρια άρθρα του Βρετανικού Αστέρου. Σπεύδομεν, διά του έπισημοτέρου τρόπου, νά διαβεβαιώσωμεν, ότι ό Κύριος Νικολαΐδης, ό άλλως τέ πρό πολλού άναχωρήσας εκ Λονδίνου, ουδέποτε έγγραψε πολιτικά άρθρα εις τήν έφημερίδα ταύτην, αλλά μόνον φιλολογικά και έπιστημονικά, πλήν έκαστος εκ τούτου άς έννοήση τήν πλανοδίαν μίας κυβερνήσεως καταφευγούσης εις τά τοιαύτα» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 547).

2.3. Ο στόχος της έκδοσης και οι επιδιώξεις του Στέφανου Ξένου.

Για να διασπείρει τα ιδανικά και τις πολιτικές που θα ωφελούσαν την Ελλάδα και το διασκορπισμένο ελληνισμό ο Στέφανος Ξένος επέλεξε το πιο ισχυρό μέσο πληροφόρησης, την εφημερίδα. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1860 ο Ξένος

απολάμβανε το κοινωνικό status, που του προσέφερε η συγγραφική του δραστηριότητα, αλλά και την οικονομική ευρωστία που απέρρεε από τις εμπορικές του ενέργειες. Η αντίληψη ότι η ανεξαρτησία της Ελλάδας οφείλεται σε δύο παράγοντες -- τους αγώνες των συμπατριωτών του και την Αγγλία -- φαίνεται ότι ήταν τόσο ισχυρή που η κύρια επιθυμία του ήταν να την διοχετεύσει σε όλο το ευρωπαϊκό φάσμα (Καυκαλίδης, 1998, σ. 225). Για να επιτύχει αυτό το στόχο έκρινε ότι η εφημερίδα ήταν το ιδανικότερο μέσο. Η περιοδικότητα της εφημερίδας και η διαρκής ανάλυση και περιγραφή των πολιτικών γεγονότων σε Δύση και Ανατολή θα έδιναν την ευκαιρία στον Ξένο να αποδείξει στους Έλληνες την αρνητική επιρροή που είχε το ρωσικό καθεστώς στα ελληνικά ζητήματα και επιπλέον να στρέψει την κοινή γνώμη στα οφέλη του δυτικοευρωπαϊκού συλλογισμού και κυρίως της αγγλικής φιλοσοφίας. Αυτή ήταν η βασική επιδίωξη του Ξένου, όταν ίδρυσε τον Βρετανικό Αστέρα, η στροφή δηλαδή της Ελλάδας προς τη Δύση. Και ήταν τόσο σημαντική για αυτόν η δυτικοποίηση της πατρίδας του, που ευχόταν η εφημερίδα να επιτελέσει το σκοπό της και να αποτελέσει το στήριγμα της ατμοπλοϊκής του εταιρείας. Τα δύο αυτά δημιουργήματα έπρεπε να αλληλοβοηθούνται σε κρίσιμες στιγμές.

Ο κύριος και σημαντικότερος στόχος του Βρετανικού Αστέρα ήταν βαθύτατα πολιτικός. Τα άρθρα του Στέφανου Ξένου αποτελούν το επιθετικό μέσο στην πολιτική του Όθωνα και στη γενικότερη πολιτική γραμμή που θέτει η φιλορωσική και φιλοαυστριακή παράταξη. Τα άρθρα του έχουν χαρακτήρα μαχητικό και υποδεικνύουν τη λύση των εθνικών ζητημάτων στην παραδειγματική πολιτική και οικονομική ιστορία της Αγγλίας και της Γαλλίας. Η ιδιοσυγκρασία του Ξένου είναι έκδηλη σε κάθε ένα από τα δημιουργήματά του. Οι ενέργειές του φανέρωναν πάντοτε το πάθος του για την αναστήλωση της ελληνικής δύναμης, για τον εξευμενισμό των ελληνικών ηθών και παραδόσεων και για τη διαφώτιση του γένους. Ήταν άνθρωπος με ξεχωριστό πείσμα και δυναμισμό. Το ιστορικό της οικογένειάς του επέδρασε στη διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του Ξένου και προέτρεψε την εμπλοκή του στα πολιτικά ζητήματα που προβλημάτιζαν τους Έλληνες και έθεταν σε κίνδυνο τη μελλοντική αυτοδυναμία και ελευθερία τους. Η έκδοση του Βρετανικού Αστέρα στο Λονδίνο και η παράλληλη έκδοση της αθηναϊκής εφημερίδας *Το Μέλλον της Πατρίδος*, εκδιδόμενη το 1859 από την επαναστατική φοιτητική νεολαία, είχαν αποτελέσει τα πιο δυναμικά αντιδραστικά έντυπα με στόχο την εκθρόνιση του Όθωνα και την αποκατάσταση της συνταγματικής ελευθερίας (Miller, 1913, σ. 264).

Η έκδοση του Βρετανικού Αστέρα δεν εκπλήρωνε μόνο τις πολιτικές επιδιώξεις του Στέφανου Ξένου. Η προσήλωσή του στη διάσωση της ελληνικής γλώσσας και της πνευματικής παράδοσης ήταν επίσης ένας από τους ευγενικούς του στόχους. Η προβολή του ελληνικού μεγαλείου της ελληνικής γλώσσας και η συνεχής διατριβή των Ελλήνων του εξωτερικού με τη σύνταξη και ορθογραφία των ελληνικών γραμματικών τύπων μέσα από τη μελέτη των άρθρων θα ωφελούσαν στη διάσωση του ελληνικού προφορικού και γραπτού λόγου. Ήδη παρατηρούνταν τάσεις αφομοίωσης της νέας γενιάς των Ελλήνων παροίκων στην αγγλική κοινωνία και εκπαίδευση. Ο εκπαιδευτικός ρόλος του Βρετανικού Αστέρα μπορούσε να συμβάλει στην εντριβή των νεότερων Ελλήνων με τη μητρική τους γλώσσα, καθιερώνοντας ένα όργανο παιδείας και διαφώτισης. Προς αυτήν την κατεύθυνση στόχευαν και οι καλαίσθητες ξυλογραφίες που εντυπωσίαζαν κάθε αναγνώστη και προσέφεραν, εκτός από ψυχαγωγία, την αίσθηση μια εκπληκτικής δημιουργικότητας, προϊόν ελληνικής ιδιοσυγκρασίας και ελεύθερου ελληνικού πνεύματος. Η ικανότητα του Ξένου να συνδυάζει την πολιτική και την ιστορία με τη φιλολογία και το μυθιστόρημα ήταν γνήσια και αναμφισβήτητη. Τα έργα του εξάλλου αποτελούν τη βασική απόδειξη αυτού του ταλέντου.

Στους στόχους και τις επιδιώξεις του Στέφανου Ξένου συμπεριλαμβάνεται επίσης και η ενημέρωση του εμπορικού παροικιακού κύκλου. Η δύναμη της ελληνικής παροικίας πήγαζε από τις εμπορικές συνδιαλλαγές των μελών της κοινότητας, την αποδοχή της οποίας είχε άμεση ανάγκη ο Ξένος για το μέλλον της εφημερίδας του. Παρόλο που δεν τον ενδιέφερε προσωπικά η εύνοια της εμπορικής ελληνικής παροικιακής κλίκας, αναγνώριζε και εκτιμούσε τη θετική επίδραση των εμπορικών δραστηριοτήτων, που είχαν αναπτύξει οι συμπατριώτες του, στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού υπόβαθρου που θα ένωνε την Ελλάδα με το δυτικό τρόπο ζωής και θα προσέφερε στο δούλο ελληνισμό της Ανατολής τα φώτα του Διαφωτισμού. Οι εμπορικές ειδήσεις απασχολούσαν τον Έλληνα έμπορο από τα λιμάνια της Μεγάλης Βρετανίας μέχρι τα παράλια της Μικράς Ασίας. Τα εμπορικά πλοία δεν αποτελούσαν μόνο μεταφορικά μέσα αντικειμένων και ειδών διατροφής, αλλά συνέβαλαν στη δημιουργία μιας συλλογικής κοινότητας που αντάλλαζε και υιοθετούσε νέες ιδέες, αποφάσεις, ελπίδες για εξέλιξη και πρόοδο.

Η αποστολή του Βρετανικού Αστέρα αποδεικνύεται σύνθετη και πολυσχιδής. Εν μέσω μιας περιόδου σημαντικών ιστορικών ευρωπαϊκών αλλαγών ο Ξένος επιχείρησε να ελκύσει την Ελλάδα προς τα επιτεύγματα των δυτικών χωρών. Με την

ελπίδα ότι η Ελλάδα θα παραδειγματιστεί από τη δραστηριότητα της Αγγλίας και των προηγμένων κρατών θέλησε να παρέχει ο ίδιος το μέσο αυτό που έχει τη δύναμη να στρέψει την πατρίδα του στο δρόμο της προόδου. Ήταν σίγουρος ότι στο τέλος η Ελλάδα θα κατάφερνε να ξεχωρίσει και να αναδείξει την λαμπρή της ιστορία και το σθένος που διακατείχε τους ήρωες αγωνιστές της ανεξαρτησίας της. Παρ' όλα αυτά και ενώ το επίκεντρο της ελληνόφωνης εφημερίδας του ήταν τα ελληνικά συμφέροντα, αφιέρωνε σταθερά μεγάλο μέρος της ύλης του Βρετανικού Αστέρη στη βρετανική και διεθνή επικαιρότητα, επιχειρώντας να ενσωματώσει την ελληνική πραγματικότητα στα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα (Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2003, σ. 380). Ήταν φανερός ο πολιτικός χαρακτήρας της εφημερίδας, χωρίς όμως να υποτιμάται η σημασία της εκπαιδευτικής συμβολής στην πνευματική διέγερση της ελληνικής διασποράς και του έθνους συνολικά.

3. Περιγραφικά χαρακτηριστικά της εφημερίδας.

Η αγγλική βιομηχανία του Τύπου στις αρχές του 19^ο αιώνα στηριζόταν σε οικογενειακές επιχειρήσεις που επιδίδονταν στην τυπογραφική τέχνη και την εκδοτική δραστηριότητα. Αργότερα, περί τα μέσα του ίδιου αιώνα, άρχισαν να διαμορφώνονται συνδικάτα και συνεργατικά σχήματα που έθεσαν ξανά τις βάσεις των επιχειρήσεων του Τύπου (Lee, 1974, σ. 79). Στην περίπτωση όμως του Βρετανικού Αστέρα η έκδοση της εφημερίδας και η επιμέλεια της σύνταξης στηρίχτηκε βασικά σε ένα μόνο άνθρωπο, το Στέφανο Ξένο. Άλλωστε είναι γνωστό, ότι οι σχέσεις του Ξένου με την ελληνική παροικία του Λονδίνου δεν ήταν ποτέ θερμές και η αποστασιοποίησή του από τις δραστηριότητες των Ελλήνων παροίκων ήταν εμφανής. Συνεπώς, εκτός από τους υπαλλήλους που είχε προσλάβει για την διεκπεραίωση των τυπογραφικών διαδικασιών και των μεταφραστικών εργασιών, ήταν ο ίδιος που κατέστησε τον Βρετανικό Αστέρα, μια από τις πιο περιεκτικές και καλαίσθητες εφημερίδες της εποχής του.

3.1. Διάταξη πληροφοριακών στοιχείων.

Η έννοια «πληροφοριακό στοιχείο» σχετίζεται με τα μέσα πληροφόρησης και διάταξης της πληροφορίας που επιλέγει ο εκδότης για το στήσιμο του ενημερωτικού του εντύπου. Τα γραφικά αντικείμενα, τα οποία διαμορφώνουν τη δομή των θεματικών ενοτήτων της εφημερίδας, ασκούν σημαντικό ρόλο στην ενσωμάτωση των πληροφοριακών αντικειμένων που επιλέγονται. Η δομή και η σχεδίαση της έντυπης εφημερίδας ορίζεται με τη χρήση των πληροφοριακών στοιχείων αυτής. Η πρώτη εντύπωση που παρέχει μια εφημερίδα διαμορφώνεται από το είδος των πληροφοριακών στοιχείων που έχουν επιλεγεί και από τον τρόπο που τα στοιχεία αυτά έχουν δομηθεί. Κατά συνέπεια τα πληροφοριακά στοιχεία διαμορφώνουν το χαρακτήρα της εφημερίδας και κυρίως την απήχησή της στο αναγνωστικό κοινό.

Οι σύγχρονες εφημερίδες έχουν την ευχέρεια να επιλέξουν τα πληροφοριακά στοιχεία που θα τις πλαισιώνουν από τη μεγάλη γκάμα που προσφέρεται μέσω των νέων τεχνολογιών και δυνατοτήτων. Στην περίπτωση του Βρετανικού Αστέρα, η τεχνολογία της εποχής του 19^{ου} αιώνα ήταν περιορισμένη και συνεπώς οι τελικές επιλογές διαμόρφωσης της δομής και του περιεχομένου της εφημερίδας ήταν ό,τι καλύτερο δυνατό μπορούσαν να προσφέρουν τα τυπογραφικά μέσα του 1860. Τα

πληροφοριακά στοιχεία που συμβάλλουν στην τελική μορφοποίηση του Βρεττανικού Αστέρα, ως φυσικό αντικείμενο, είναι:

Τα πληροφοριακά στοιχεία του Βρεττανικού Αστέρα
α. Κείμενο (ειδήσεις, άρθρα, αφιερώματα, αλληλογραφία, διαφημιστικά κείμενα, κ.ά.)
β. Τίτλοι – Επικεφαλίδες κειμένων
γ. Εικονογράφηση (ξυλογραφίες)
δ. Τίτλοι εικόνων
ε. Σύμβολα (πλαίσια, διαχωριστικά κειμένων, κ.ά.)
στ. Υπογραφές πνευματικών υπεύθυνων σε <ul style="list-style-type: none"> ο κείμενα ο εικόνες

3.1.1. Κείμενο (ειδήσεις, άρθρα, αφιερώματα, αλληλογραφία, διαφημιστικά κείμενα, κ.ά.).

Με την έννοια «κείμενο» εννοείται εδώ το σύνολο των φράσεων που απαρτίζουν ένα ολοκληρωμένο νόημα και διατυπώνουν ένα κοινωνικά οριοθετημένο γεγονός. Τα κείμενα μιας εφημερίδας μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ανάλογα με τη σκοπιμότητα, τη λειτουργία και το νόημα που υιοθετούν (Kress, 1988, σ. 126). Αντικατοπτρίζουν τα κοινωνικά δεδομένα και κατεστημένα της εποχής που συντάσσονται και συγκροτούνται σύμφωνα με τις συμβάσεις της δεδομένης ιστορικής στιγμής. Ανάμεσα στην πληθώρα των κειμενικών κατηγοριών συγκαταλέγονται τα άρθρα της εφημερίδας, οι συνεντεύξεις, οι διαφημίσεις, τα διηγήματα, τα υπομνήματα, οι διαλέξεις, κ.ά. (Bednarek, 2006, σ. 5). Κάθε κειμενική κατηγορία χαρακτηρίζεται από θεματικό περιεχόμενο, ύφος και δομή και αποτελεί μια ξεχωριστή πηγή γνώσης και δράσης (Bakhtin, 1986, σ. 60).

Στην εφημερίδα *Βρεττανικός Αστήρ*, την επιμέλεια των κειμένων και την χωροταξική τους παρουσίαση ανέλαβε ο εκδότης της εφημερίδας, ο Στέφανος Ξένος. Στα είκοσιπέντε (25) φύλλα, που εξέδωσε κατά το πρώτο έτος κυκλοφορίας της

εφημερίδας, τα κείμενα καταχωρούνται σε τρεις στήλες. Οι στήλες, όπως σημειώνεται και σε επόμενο κεφάλαιο, ορίζονται με κάθετες γραμμές και το κείμενο οριοθετείται με βάση το πλαίσιο που δημιουργείται από αυτές. Η απόσταση του κειμένου είναι ικανοποιητική, ώστε να μη συγχέονται οι πληροφορίες της μιας στήλης με την άλλη. Το μοτίβο αυτό διατηρείται με συνέπεια καθ' όλη τη διάρκεια της κυκλοφορίας της εφημερίδας και προσδίδει ενιαία μορφή στο περιεχόμενο της, με τη συμβολή φυσικά και των υπόλοιπων πληροφοριακών στοιχείων. Παράλληλα, η χρήση συχνών παραγράφων είναι εμφανής και βοηθάει πολύ στη μελέτη των κειμένων, καθώς προσδίδει την αίσθηση της οργανωμένης και τακτοποιημένης πληροφορίας. Τα κενά των γραμμών που δημιουργούνται από τις παραγράφους ξεκουράζουν το μάτι και ενέχουν μικρές παύσεις προς την καλύτερη μελέτη και κατανόηση του κειμένου. Στα περισσότερα σημεία το κλείσιμο ενός θεματικού κειμένου (π.χ. άρθρο, είδηση, αφιέρωμα, κ.λπ.) συνοδεύεται από μια κενή γραμμή. Με το μέσο αυτό γίνεται σαφής διαχωρισμός των ενοτήτων, όταν η μία ακολουθεί την άλλη στην ίδια σελίδα ή σε συνεχόμενες σελίδες. Όταν η διαχωριστική κενή γραμμή απουσιάζει, εικάζεται ότι συμβαίνει εξαιτίας τη μεγάλης έκτασης των κειμένων ή του περιορισμένου μεγέθους του φύλλου. Πάντως, ακόμα και με την έλλειψη της κενής γραμμής, διατηρείται η ευκρίνεια των παραγράφων και η δομή των θεματικών ενοτήτων.

Το μέγεθος των χαρακτήρων των κειμένων είναι ιδανικό συγκριτικά με το μέγεθος των φύλλων. Ωστόσο, κατά χωρία, παρατηρείται η χρήση μικρότερου μεγέθους χαρακτήρων, όχι όμως σε τέτοιο βαθμό ώστε να προκαλείται ανομοιομορφία και να δημιουργείται στον αναγνώστη η εντύπωση της προχειρότητας. Η τακτική της χρήσης μικρότερων σε μέγεθος χαρακτήρων ακολουθείται κυρίως στις παρακάτω περιπτώσεις:

- μεταφορά αυτούσιων (μεταφρασμένων) κειμένων αλληλογραφίας (Βρετανικός Αστήρ, τ. 1. σ. 7)
- αυτολεξεί μεταφορά λόγων, διακηρύξεων, επιστολών, κ.ά. πολιτικών και επιφανών προσώπων (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 7, 150, 278, 406, 527, κ.ά.)
- κείμενα πρακτικών δικαστικής διαμάχης (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 12, 46, 179, 322, 442, 566, κ.ά.)
- ποικίλα κείμενα ψυχαγωγικού χαρακτήρα (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 88, 217, 331, 471, 585, κ.ά.)

- εμπορικά στοιχεία (αριθμητικά στοιχεία εμπορικών συνδιαλλαγών) (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 107, 238, 366, 487, κ.ά.)
- διαφημιστικά κείμενα (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 144, 272, 400, 520, 636, κ.ά.)
- πληροφορίες προς αναγνώστες (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 24, 57, 201, 330, 449, κ.ά.)
- τηλεγραφήματα (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 26, 170, 203, 307, κ.ά.)
- μεταφρασμένα αποσπάσματα άλλων εφημερίδων [κατά περιπτώσεις], (π.χ. Βρετανικός Αστήρ, σ. 30, 206, 578, κ.ά.)

Ενδεχομένως, η χρήση μικρότερων χαρακτήρων να στοχεύει την απόδοση έμφασης στα σημεία που έχει επιλέξει ο επιμελητής/συντάκτης. Θα πρέπει, ωστόσο, να εκτιμηθεί και ο παράγοντας της περιορισμένης διαθέσιμης έκτασης για κάθε κείμενο. Ο *Βρετανικός Αστήρ* καλύπτει τεράστιο όγκο πληροφοριών σε ποικίλες κατηγορίες θεμάτων και συνεπώς, η διάταξη και η έκταση της πληροφορίας έπρεπε να ελέγχεται με μεγάλη ακρίβεια. Η εκμετάλλευση κάθε σημείου του χώρου που προοριζόταν για την καταχώρηση κειμένων ήταν μια μεγάλη πρόκληση για τον εκδότη της εφημερίδας, καθώς σε κάθε φύλλο, μεγάλη έκταση καταλάμβαναν οι εικόνες, η αξία των οποίων εκτιμάται να είναι ισάξια των κειμένων. Σε ορισμένα φύλλα (π.χ. τεύχ. 7, σ. 180, τεύχ. 25, σ. 620) εντοπίζονται σελίδες που εκτυπώθηκαν σε οριζόντια μορφή, ώστε να είναι δυνατή η καταχώρηση εικόνας και η πλαισίωση της με το συνοδευτικό κείμενο. Η επίτευξη αυτή του Στέφανου Ξένου, να εναρμονίσει ιδανικά το κείμενο με την εικόνα, λειτούργησε ευεργετικά στη διακίνηση της εφημερίδας και κατέστησε τον Βρετανικό Αστέρα μια από τις πιο καλαίσθητες εφημερίδες της εποχής του.

3.1.2. Τίτλοι – Επικεφαλίδες κειμένων.

Οι τίτλοι των κειμένων αναγράφονται πάντα με κεφαλαίους χαρακτήρες. Τοποθετούνται στο μέσο κάθε στήλης και συνήθως μεσολαβεί κενή σειρά ανάμεσα στον τίτλο και το σχετικό κείμενο (εικ. 1).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΤΜΟΠΛΟΙΑΣ.

Ἡ ἀτμοπλοία ὡς ἀνεπτύχθη τὴν σήμερον, ὀφείλει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρόοδον αὐτῆς ἀριθμῶν εἰς τὰς τελευταίας τῆς ἀτμομηχανῆς βελτιώσεις, διότι ἡ χρῆσις τῶν τροχο-ερετμῶν, καθὸ προωθητικῆ δύναμις, ἦτο πρὸ πολλοῦ ἐγνωσμένη.

Εικόνα 1: Τίτλος άρθρου με ενδιάμεση κενή σειρά μεταξύ τίτλου και κειμένου (Βρετανικός Αστήρ, σ. 79)

Η έμφαση στους τίτλους των κειμένων προσδίδεται με τη χρήση έντονων χαρακτήρων, ενώ η γραμματοσειρά παραμένει η ίδια για κάθε τίτλο μιας θεματικής ενότητας. Οι τίτλοι που ορίζουν τις θεματικές ενότητες της εφημερίδας διαφέρουν μόνο ως προς το μέγεθος και το είδος της γραμματοσειράς (εικ. 2).

ΠΟΙΚΙΛΙΑ.

Μὴ χάνης τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃς πᾶν ὥραϊον. Τὸ κάλλος εἶνε θεῖον μυστήριον, πλασθὲν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Πλάστου ἐπομένως πρέπει μετὰ σεβασμοῦ νὰ χαιρετᾷς αὐτὸ εἰς πᾶν ὥραϊον πρόσωπον, εἰς πάντα ὥραϊον οὐρανόν, εἰς πᾶν ὥραϊον ἄνθος, καὶ νὰ εὐχαριστῆς τὸν θεὸν τὴν πηγὴν πασῶν τῶν ἐρασμιότητων γενόμενος αὐτῶν μὲ ἀπλοῦν καὶ ἄδολον ὄμμα.

Εικόνα 2: Γραμματοσειρά θεματικής ενότητας (Βρετανικός Αστήρ, σ. 39)

Στις περιπτώσεις που υπότιτλοι συνοδεύουν τους κύριους τίτλους, αυτοί αναγράφονται συνήθως με μικρούς χαρακτήρες κανονικής μορφής, και σπάνια με χαρακτήρες μικρότερου μεγέθους (εικ. 3).

ΑΓΟΡΑΙ ΛΟΝΔΙΝΟΥ.

Κατάστασις τοῦ ἐμπορίου τῶν γεννημάτων κατὰ τὴν ἐβδομάδα ταύτην.

MARK LEIN, Παρασκευῆ.

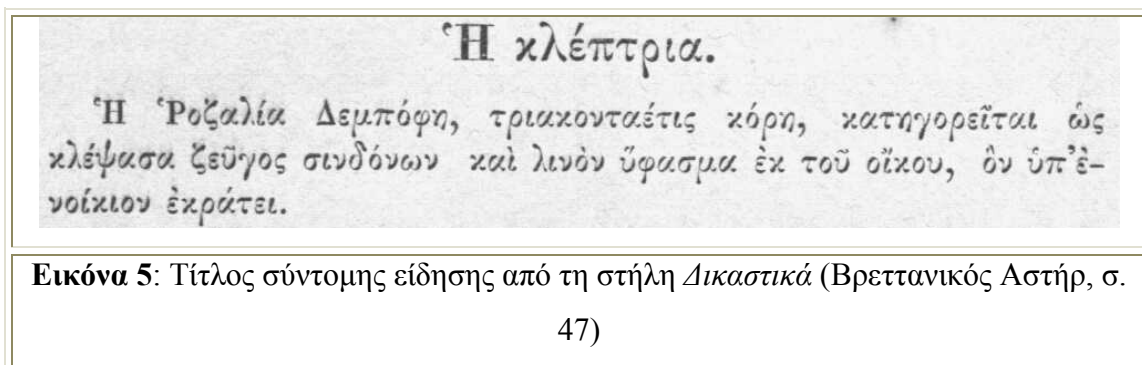
Περιορισμένοι τινὲς προμήθειαι ἐντοπίου σίτου ἦσαν ἐκτεθειμένοι πρὸς πώλησιν εἰς τὰς κυριωτέρας ἀγορὰς τῆς καταναλώσεως κατὰ τὴν ἐβδομάδα ταύτην. Ἔνεκα ὁμῶς τῆς εἰσαγωγῆς ξένων προϊόντων καὶ εἰς Λονδίνον καὶ εἰς ἄλλους ἐκτὸς τοῦ Λονδίνου λιμένας, ἡ ζήτησις ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ σίτου ἦτο πολὺ ἀδρανῆς καὶ ἐπὶ ταῖς προτέρας τιμαῖς.

Εικόνα 3: Υπότιτλος άρθρου (Βρετανικός Αστήρ, σ. 135)

Σε άρθρα μεγάλης έκτασης παρατηρούνται και τίτλοι υποκεφαλαίων. Αυτοί συνήθως αναγράφονται με κεφαλαίους χαρακτήρες κανονικής μορφής (όχι έντονους) μεγαλύτερου μεγέθους για να ξεχωρίζουν (εικ. 4). Οι τίτλοι σύντομων ειδήσεων σε στήλες, όπως τα *Δικαστικά* εμφανίζονται με μικρούς χαρακτήρες. (εικ. 5).

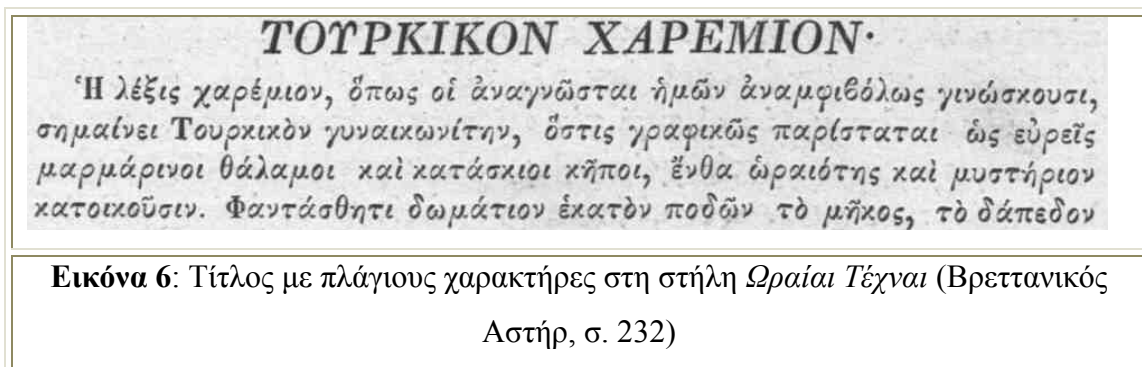

Εικόνα 4: Τίτλος υποκεφαλαίου άρθρου (Βρετανικός Αστήρ, σ. 190)

Εικόνα 5: Τίτλος σύντομης είδησης από τη στήλη *Δικαστικά* (Βρετανικός Αστήρ, σ. 47)

Ως πρόσθετη πληροφορία σε τίτλους κειμένων αποτελεί η σημείωση του τόπου και της ημερομηνίας που έλαβε χώρα το γεγονός που ιστορεί το κείμενο. Ο τόπος αναγράφεται με κεφαλαίους χαρακτήρες, ενώ η ημερομηνία με μικρούς χαρακτήρες. Κατά περιπτώσεις, επιλέγεται η χρήση των πλάγιων χαρακτήρων, συνήθως σε θέματα ωραίας τέχνης, λαογραφίας, γεωγραφίας (εικ. 6).

Εικόνα 6: Τίτλος με πλάγιους χαρακτήρες στη στήλη *Ωραία Τέχνη* (Βρετανικός Αστήρ, σ. 232)

Όπως διαπιστώνεται, το ζητούμενο για τον εκδότη της εφημερίδας είναι ο διαχωρισμός των επιμέρους άρθρων, κεφαλαίων και θεματικών ενοτήτων με το καλύτερο δυνατό μέσο, το οποίο εξυπηρετεί μεν το σκοπό του διαχωρισμού, καταλαμβάνει δε τη μικρότερη δυνατή έκταση. Γι' αυτόν το λόγο ο Στέφανος Ξένος δε χρησιμοποίησε διακοσμητικά ή άλλα πρόσθετα σύμβολα στην αναγραφή των τίτλων. Προτίμησε την έντονη εντυπωσιακή εικονογράφηση που χαρακτηρίζει όλα τα φύλλα του Βρετανικού Αστήρα, αλλά θεώρησε περιττό να συμπεριλάβει άλλα καλλιγραφικά σχέδια σε διάφορα σημεία, όταν ο ρόλος τους θα ήταν μόνο διακοσμητικός.

3.1.3. Εικονογράφηση (ξυλογραφίες).

Η εικονογράφηση του Βρετανικού Αστήρα αποτελεί μια σημαντικότερη πηγή πληροφόρησης για το πλαίσιο της καλλιτεχνικής έκφρασης της εποχής. Ο ρόλος των εικόνων στην ανάδειξη του περιεχομένου της εφημερίδας και την απήχισή της στο ευρύ κοινό ήταν καταλυτικός. Οι εικόνες αποτυπώνονται από ξυλογραφίες. Παρόλο που η Αγγλία υπήρξε από τις τελευταίες χώρες που εκτίμησε την τέχνη της ξυλογραφίας, και ενώ η παραγωγή της δεν μπορεί να συγκριθεί με τα ξυλογραφικά δημιουργήματα της Ιταλίας ή της Γαλλίας που ήδη ξεχώριζαν από τον 15^ο αιώνα (Woodberry, 1883, σ. 63), διαπιστώνεται ιδιαίτερη φροντίδα και λεπτομέρεια στις ξυλογραφίες που φιλοξενεί ο *Βρετανικός Αστήρ*. Το πρώτο δείγμα της μορφής της εικονογράφησης που η εφημερίδα επρόκειτο να υιοθετήσει παρέχεται από την αποτύπωση του λογότυπου του τίτλου της εφημερίδας στο πρώτο τεύχος. Η απόδοση του τίτλου πλαισιώνεται από μια σύνθετη εντυπωσιακή ξυλογραφία που καταλαμβάνει το 1/3 του συνολικού μεγέθους του φύλλου (εικ. 7).

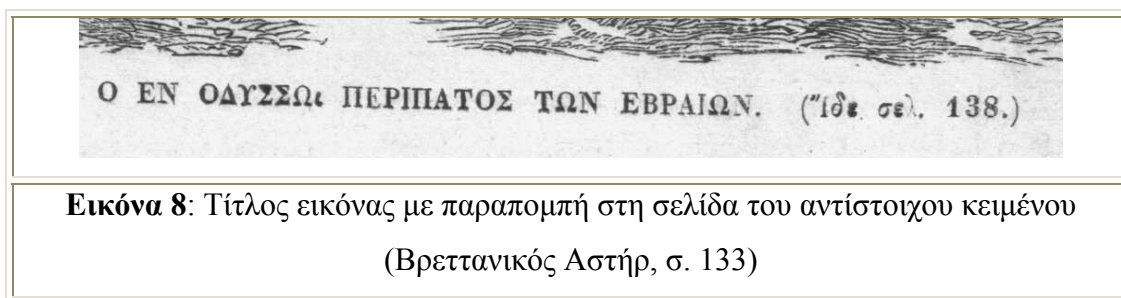
Εικόνα 7: Ο τίτλος της εφημερίδας σε ξυλογραφία (Βρετανικός Αστήρ, σ. 57)

Όσον αφορά στο μέγεθος οι εικόνες εμφανίζουν διάφορα μεγέθη. Άλλοτε περιορίζονται στην έκταση του πλάτους που ορίζει κάθε στήλη και άλλοτε καταλαμβάνουν ολόκληρη τη σελίδα ή αντικριστά δισέλιδα. Δεν υπάρχει σταθερή θέση εικόνων σε κάθε τεύχος. Εντοπίζονται εντός του κειμένου, διακόπτοντας τη ροή της ανάγνωσης, ενώ σε πολλές περιπτώσεις και ανάλογα με την ανάγκη απεικόνισης ενός γεγονότος, παρεμβάλλονται σε σημείο που μειώνουν δραματικά τη χωρητικότητα των κειμένων (π.χ. τεύχ. 17, σ. 429). Παρατηρείται επίσης ότι το σχήμα των ξυλογραφιών δεν είναι σταθερό. Άλλοτε οι εικόνες παρέχονται σε πλαίσιο άλλοτε χωρίς διακριτικά αρχής και τέλους, ενώ ιδιαίτερα εντυπωσιακές είναι οι εικόνες σε σχήμα οβάλ, εκείνες με διακοσμητική περιστοίχιση και όσες φέρουν καμπυλωτές άκρες.

Από το τεύχος 3 μέχρι και το τεύχος 25 όλα τα πρωτοσέλιδα του Βρετανικού Αστήρα φέρουν εικονογράφηση που συνοδεύεται συνήθως από σύντομο διευκρινιστικό κείμενο. Σε έξι (6) από τα εικοσιπέντε (25) τεύχη μάλιστα (τεύχη 4, 6, 7, 9, 10 και 15), η πρώτη σελίδα καλύπτεται ολοκληρωτικά από εικόνα, η οποία ανταποκρίνεται και ορίζει το πιο σημαντικό θέμα του τεύχους. Ο συνολικός αριθμός των εικόνων που παρουσιάζει ο *Βρετανικός Αστήρ* στα 25 τεύχη που εξέδωσε το 1860 είναι 408 εικόνες εκ των οποίων οι 21 είναι δισέλιδες. Από όλα τα τεύχη το 15^ο (18 Οκτ. 1860) περιέχει τις περισσότερες εικόνες στο σύνολό τους 27.

3.1.4. Τίτλοι εικόνων.

Οι τίτλοι των εικόνων είναι επιγραμματικοί και αναγράφονται με κεφαλαίους χαρακτήρες. Καταχωρούνται πάντοτε στη βάση της εικόνας, ανεξάρτητα από το σχήμα της ή τη μορφή της θέσης της, οριζόντια ή κάθετη (τ. 4, σ. 93). Σε περίπτωση όπου η εικονογράφηση ενός κειμένου δε δύναται να τοποθετηθεί κοντά στο κείμενο, τότε μεταφέρεται σε άλλη σελίδα και ο τίτλος της εικόνας συνοδεύεται από την παραπομπή της σελίδας που απευθύνεται. Τα σχόλια της παραπομπής περικλείεται σε παρενθέσεις και αναγράφεται με μικρούς χαρακτήρες (εικ. 8).

Σε ορισμένα τεύχη ο Στέφανος Ξένος θεώρησε απαραίτητο, παράλληλα με τον τίτλο της εικόνας, να καταχωρήσει και ένα μικρό επεξηγηματικό κείμενο για τη βαθύτερη κατανόηση της εικόνας που παρείχε. Αυτό συμβαίνει σε πρωτοσέλιδα τευχών, όπου η ίδια η εικόνα αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα άρθρα του τεύχους, και το επεξηγηματικό κείμενο συνήθως παρουσιάζει τη γνώμη του αρθρογράφου, εικάζεται του Στέφανου Ξένου, επί του ζητήματος που απεικονίζει η ξυλογραφία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα τεύχη 16, 17, 18, 20-24. Στον τόμο του πρώτου έτους κυκλοφορίας του Βρετανικού Αστέρια (1860), προηγείται των τευχών ολοσέλιδος πίνακας – ευρετήριο των τίτλων των εικόνων.

3.1.5. Σύμβολα (πλαίσια, διαχωριστικά κειμένων, κ.ά.).

Τα σύμβολα που χρησιμοποίησε ο εκδότης του Βρετανικού Αστέρια είναι στο σύνολό τους λιτά και διακριτικά. Η χρήση τους εξυπηρέτησε καθαρά πρακτικούς σκοπούς και σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν διακοσμητικά στοιχεία της εφημερίδας. Στην επίτομη έκδοση των τευχών της εφημερίδας για το 1860 μόνο στη σελίδα τίτλου του τόμου διακρίνεται μια διακοσμητική μπορντούρα που πλαισιώνει τις πληροφορίες του τίτλου, τόμου, χρονικής κάλυψης, και τοπο-χρονολογίας έκδοσης της εφημερίδας καθώς επίσης και ορισμένα διακριτικά στολίδια ενδιάμεσα των πληροφοριών (βλέπε Παραρτήματα). Παράλληλα, διαπιστώνεται και ένα λιτό οριζόντιο διακοσμητικό που διαχωρίζει τον τίτλο της εφημερίδας από το κεντρικό ευρετήριο-πίνακα που έπεται της σελίδας τίτλου (εικ. 9α, 9β, 9γ).

Εικόνα 9α: Λεπτομέρεια διακοσμητικής μπορντούρας σελίδας τίτλου.

Εικόνα 9: Διακοσμητικό σελίδας τίτλου

Εικόνα 9γ: Διακοσμητικό Ευρετηρίου-Πίνακα.

Το πρώτο και σταθερό σύμβολο που διακρίνει κανείς, τοποθετείται στην πρώτη σελίδα κάθε τεύχους και είναι το οριζόντιο πλαίσιο διπλής γραμμής, που έπεται του τίτλου της εφημερίδας και φιλοξενεί τα στοιχεία περιοδικότητας των φύλλων και τους αριθμητικούς και χρονολογικούς προσδιορισμούς. Η διαφορετικότητα των στοιχείων σημειώνεται με κάθετες διπλές γραμμώσεις εντός του πλαισίου (εικ. 10α). Το ίδιο σχήμα της οριζόντιας διπλής γραμμής καθ' όλο το πλάτος της σελίδας χρησιμοποιήθηκε στην κορυφή κάθε σελίδας, ώστε να ορίσει την αρχή της περιοχής των κειμένων και εικόνων. Πάνω από τη διπλή γραμμή κάθε σελίδας επαναλαμβάνεται ο τίτλος της εφημερίδας με κεφαλαίους χαρακτήρες, ο αριθμός της σελίδας και η ημερομηνία του τεύχους (εικ. 10β).

ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΠΕΜΠΤΗ, 16 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ

Εικόνα 10α: Σύμβολα πλαισίου αριθμητικών προσδιορισμών και περιοδικότητας στην πρώτη σελίδα κάθε φύλλου. (Βρετανικός Αστήρ, σ. 145).

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 16, 1860.]

Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ.

167

Εικόνα 10: Σύμβολα διαχωρισμού τίτλου, αριθμητικών προσδιορισμών από κείμενα (Βρετανικός Αστήρ, 167).

Αναφορικά με το περιεχόμενο η απόφαση της τριπλής, ανά σελίδα, στήλης είναι φανερή από το πρώτο κιόλας φύλλο του Βρετανικού Αστέρα. Για τον ορισμό των στηλών χρησιμοποιήθηκε η κάθετη μονή συνεχόμενη γραμμή. Οι θεματικές ενότητες των κειμένων διαχωρίζονται με οριζόντια διπλή γραμμή στο πλάτος της στήλης (εικ. 11α), ενώ το ίδιο σύμβολο χρησιμοποιήθηκε για την παρεμβολή ειδήσεων κοινωνικού χαρακτήρα, που παρατηρούνται στο τέλος επιλεγμένων σελίδων (εικ. 11β). Για το διαχωρισμό κεφαλαίων στην ίδια θεματική ενότητα, παρατηρείται η χρήση οριζόντιας «ακρωτηριασμένης» διπλής γραμμής, η οποία κεντράρεται στο μέσο της στήλης (εικ. 11γ) και σπανιότερα, τη χρήση μονής γραμμής που εκτείνεται οριζόντια καθ' όλο το πλάτος της στήλης. Επίσης, η μονή γραμμή εισάγεται στο τέλος της στήλης, όταν είναι αναγκαία η προσθήκη βιβλιογραφικών παραπομπών (εικ. 11ε) ή στην καταχώρηση ειδοποιήσεων (κείμενα διαφημιστικού χαρακτήρα). Η μεγάλη παύλα χρησιμοποιήθηκε κάτω από τίτλους άρθρων κυρίως για έμφαση (εικ. 11δ), στο μέσο των άρθρων ως σήμανση νέας είδησης στο ίδιο θέμα και σε ελάχιστες περιπτώσεις στο τέλος των άρθρων ως σύμβολο κατακλείδας.

Εικόνες 11: Σύμβολα διαχωρισμού κειμενικών ειδών (Βρετανικός Αστήρ, σ. 238, 231, 322, 190, 430, 561)

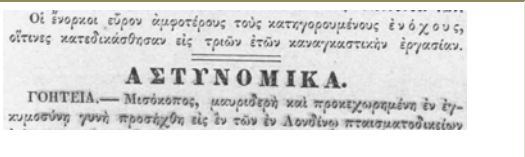

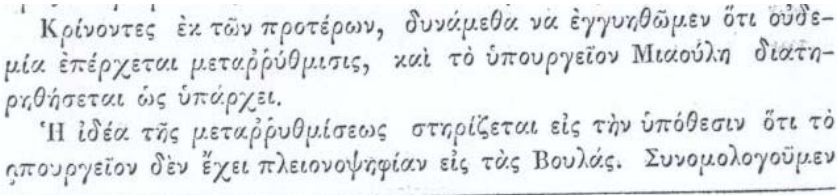
ΕΜΠΟΡΙΟΝ.

ΤΡΟΜΕΡΑ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΣ. Χθες τὴν πρῶταν τρο-
μερὰ σύγκρουσις ἐγένετο εἰς τὴν μεταξύ Ἀνατολ. Λαγκατάρι καὶ Ἰόρρα-
σαίρ Σιδηροδρομικῆν γραμμὴν, 18 μίλια μακρὰν τῆς Μάντσεστερ. Τὴν
δευτέραν εἶχον συντρέξει εἰς τὴν πανήγυριν τῶν Βίλ-Βισὺ κήπων πάμπολλοι
φιλοθέαμονες, τοσοῦτοι δὲ, ὥστε τρεῖς πολυάριθμοι σιμαὶ ἀμαξῶν

Εικόνα 11 α: Οριζόντια διπλή γραμμή κατά πλάτος της στήλης.

Εικόνα 11 β: Οριζόντια διπλή γραμμή κατά πλάτος της στήλης για παρεμβολή κοινωνικού θέματος.

	
<p>Εικόνα 11 γ: Οριζόντια «ακρωτηριασμένη» διπλή γραμμή.</p>	<p>Εικόνα 11 δ: Παύλα έμφαση ενδιάμεσα σε τίτλους.</p>
 <p>(σ) Almanach Royal, année 1785, p. 438.</p>	
<p>Εικ. 11 ε: Βιλιογραφική παραπομπή υπό μονή συνεχόμενη γραμμή</p>	

Σε εξέχοντα κείμενα ή ειδικά αφιερώματα ο Στέφανος Ξένος επέλεξε για λόγους έμφασης τη χρήση πλαισίου σε έντονο, παχύ μέγεθος. Ανεξάρτητα από τη θεματολογία του κειμένου και σύμφωνα με τη γνώμη του εκδότη και επιμελητή, το έντονο πλαίσιο αναδεικνύει το άρθρο και προσδίδει σημαντικότητα στο περιεχόμενο.

3.1.6. Υπογραφές πνευματικά υπεύθυνων σε κείμενα και εικόνες.

- *Κείμενα*

Τα περισσότερα κείμενα που φιλοξενούνται στο Βρετανικό Αστέρα είναι ανυπόγραφα. Εικάζεται ότι η γενική επιμέλεια και η σύνταξη αρκετών κειμένων ανήκουν στον ίδιο το Στέφανο Ξένο. Αναφορικά με τα κείμενα- μεταφράσεις από υλικό άλλων εφημερίδων της εποχής, είναι γνωστό ότι ο Ξένος είχε προσλάβει μεταφραστές που εγγυώνταν την ορθή μεταφορά των αλλόγλωσσων άρθρων στην ελληνική γλώσσα. Συναντώνται δε και σχετικές αναφορές των εφημερίδων που χρησιμοποιήθηκαν ως πηγές των άρθρων του Βρετανικού Αστέρα (Βρετανικός Αστήρ, σ. 599). Η πιο συχνή υπογραφή σε κείμενα της εφημερίδας ήταν «Σίμων Ιωνάς». Πρόκειται για το ψευδώνυμο του Βασιλείου-Μιλτιάδη Νικολαΐδη που αναφέραμε στο κεφάλαιο *Συνεργάτες της Έκδοσης*, ο οποίος παρέδιδε φιλολογικά και επιστημονικά κείμενα στο Βρετανικό Αστέρα. Ο Β. Νικολαΐδης, κατά την πτώση του Όθωνα, βρισκόταν στο Λονδίνο, όπου συνεργάστηκε με το Στέφανο Ξένο στην

ίδρυση Φιλελληνικού Κομιτάτου (Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2003, σ. 382). Η χρήση του ψευδωνύμου για τον Νικολαΐδη ήταν αναγκαία, λόγω της ιδιότητάς του ως αξιωματικός και της εμπλοκής του στις στενές σχέσεις με την ελληνική πρεσβεία στο Παρίσι (Νικολαΐδης, 2001, σ. 36-45). Μέχρι το τέλος του 1860 η υπογραφή του Σίμωνα Ιωνά παρατηρείται στα εξής τεύχη: τ. 1 σ. 12, τ. 4 σ. 99, τ. 8 σ. 211, τ. 12 σ. 318, τ. 23 σ. 583, τ. 24 σ. 602)

Εκτός από τον Σίμωνα Ιωνά, δεν φαίνεται κάποιο άλλο σταθερό πρόσωπο να υπογράφει τα κείμενα της εφημερίδας. Διακρίνονται μεμονωμένες περιπτώσεις υπογραφών, χωρίς να είναι γνωστό με ακρίβεια αν πρόκειται για ψευδώνυμα συνεργατών ή για πραγματικά πρόσωπα. Στο τεύχος 16, σ. 419, σημειώνεται στο τέλος της σελίδας η υπογραφή «Ο Μεταφραστής», χωρίς καμία άλλη αναφορά για το πρόσωπο αυτό. Άλλη παρόμοια περίπτωση αποτελεί η υπογραφή του «Α.Μ.» στη στήλη Θεολογικά του τεύχους 22, σ. 555, ενώ στο τελευταίο τεύχος του χρόνου, στη σ. 631, ο υπογράφων «Απόδημος Έλληνας» δημοσίευσε αφιέρωμα για τα Χριστούγεννα και εξέφρασε το ενδιαφέρον να συνεχίσει τη δημοσίευσή του τον επόμενο χρόνο, αν αυτό ήταν θεμιτό από τον εκδότη της εφημερίδας. Πάντως, στο τεύχος 4, σ. 355 παρατηρείται η προσθήκη ενός σχολίου στη στήλη της Ιδιαίτερης αλληλογραφίας με το Βρετανικό Αστέρρα, με την υπογραφή «Σ.Β.Α.» και εικάζεται ότι πρόκειται για σχόλιο που προήλθε από τον Στέφανο Ξένο ο οποίος υπογράφει ως «Συντάκτης Βρετανικού Αστέρρα». Δε θα ήταν παράξενο, επομένως, να υποστηρίξει κανείς ότι η σύνταξη των περισσότερων πρωτότυπων άρθρων της εφημερίδας ανήκει στο Ξένο, δεδομένης της ιδιότητάς του ως συγγραφέας, του πάθους του για την πολιτική και της ολοκληρωτικής αφοσίωσής του στην ευεργετική προσφορά του Τύπου στο πολιτικό γίνεσθαι της Ελλάδας.

- *Εικόνες*

Ως επί το πλείστον οι ξυλογραφίες του Βρετανικού Αστέρρα φέρουν την υπογραφή του δημιουργού τους. Η αναγνώριση του ονόματος του καλλιτέχνη αποδείχτηκε ιδιαίτερα επίπονη εργασία, καθώς οι υπογραφές είναι καλλιγραφικές και σε πολλές περιπτώσεις εντοπίζονται σε συντομευμένη μορφή. Στον παρακάτω πίνακα κατατίθεται η προσπάθεια μεταγραφής των ονομάτων των καλλιτεχνών, όπως αντλήθηκαν από τις σελίδες της εφημερίδας:

Υπογραφή	Παραπομπή τ./σ. εικόνας
A.W.	τ. 7 σ. 169/ τ. 11 σ. 300/ τ. 20 σ. 500
AshiRy	τ. 6 σ. 160
B.G.	τ. 2 σ. 56
C.H.B. (Charles H. Bennett)	τ. 14 σ. 365
Chase, W.	τ. 11 σ. 292
Cheltnam	τ. 3 σ. 60/ τ. 4 σ. 108 & 136/ τ. 21 σ. 528 & 533
Coste	τ. 15 σ. 381
Dymont, L.	τ. 8 σ. 220
Evans, Edmund	τ. 12 σ. 312/ τ. 13 σ. 333/ τ. 23 σ. 569 & 576/ τ. 24 σ. 594 & 596
G. J.	τ. 8 σ. 217
Gorway, M.	τ. 19 σ. 477
H.J.	τ. 6 σ. 157/ τ. 14 σ. 356
Hancock, C.	τ. 8 σ. 224/ τ. 11 σ. 293
Hardy, W.	τ. 14 σ. 365
Harral, H.	τ. 3 σ. 80
Hartshorn, E.	τ. 11 σ. 289
I.S.H	τ. 10 σ. 260
Jackson, M.	τ. 7 σ. 172 & 193/ τ. 11 σ. 288/ τ. 13 σ. 367/ τ.15.σ. 388/ τ. 21 σ. 522/ τ. 25 σ. 618
Janet, Gust.	τ. 17 σ. 436/ τ. 186 σ. 453
Laly	τ. 5 σ. 133
Linton, Henry	τ. 2 σ. 40 & 45/ τ. 9 σ. 229 & 233/ τ. 10 σ. 252/ τ. 11 σ. 277/ τ. 14 σ. 360/ τ. 24 σ. 600 & 601 & 604/ τ. 25 σ. 621 & 625
Loudan	τ. 6 σ. 156/ τ. 20 σ. 505
Macquoid, T.	τ. 19 σ. 492/ τ. 23 σ. 577
Measom, W.	τ. 3 σ. 61/ τ. 6 153/ τ. 25 σ. 624

Morel Fabio, L.	τ. 16 σ. 404
Morin, E.	τ. 9 σ. 229 & 236/ τ. 11 σ. 304
Neur, H.	τ. 11 σ. 301
Palmer, J.	τ. 2 σ. 41/ τ. 6 σ. 145 & 148/ τ. 14 σ. 364/ τ. 15, σ. 380
Portch, J.	τ. 11 σ. 292
Portch, Julian	τ. 19 σ. 484
Prior, W. H.	τ. 10 σ. 261/ τ. 13 σ. 332
Sachs, J.	τ. 19 σ. 473
Smith, Orrin	τ. 17 σ. 425/ τ. 23 σ. 581
Smyth	τ. 7 σ. 185/ τ. 8 σ. 209/ τ. 9 σ. 228/ τ. 10 σ. 264/ τ. 11 σ. 281/ τ. 22 σ. 553 & 556-557/ τ. 24 σ. 612
Thomas, W.	T. 9 σ. 232/ τ. 14 σ. 373/ τ. 15 σ. 377 & 392/ τ. 23 σ. 577 & 588
Trichon	τ. 19 σ. 476
Vizetelly, Frank	τ. 6 σ. 153/ τ. 20 σ. 508
W.L.T.	τ. 15 σ. 397
Williamson	τ. 10 σ. 256/ τ. 16 σ. 408
Wrago C.	τ. 8, σ. 216

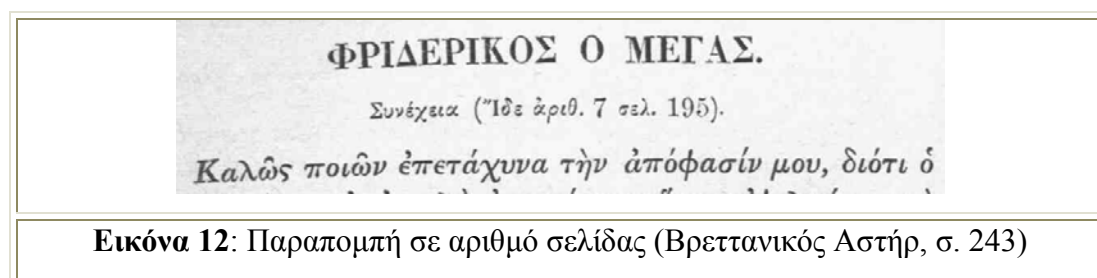
3.2. Φυσικά χαρακτηριστικά.

Τα φυσικά χαρακτηριστικά ενός τεκμηρίου αφορούν στην περιγραφή του τεκμηρίου ως φυσικό αντικείμενο. Πρόκειται για τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν την εξωτερική όψη του πληροφοριακού έργου και προσδίδουν μια ξεχωριστή ταυτότητα στην πληροφοριακή πηγή. Τα φυσικά χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με τα πληροφοριακά στοιχεία καθιστούν την πηγή αξιόλογη, αξιόπιστη και δημοφιλή. Ο *Βρετανικός Αστήρ*, ως φυσικό αντικείμενο, χαρακτηρίζεται από τα παρακάτω στοιχεία του πίνακα:

Βρετανικός Αστήρ Φυσικά χαρακτηριστικά
α. Σελιδοποίηση
β. Μέγεθος φύλλων και μέθοδοι εκτύπωσης
γ. Ποιότητα χαρτιού
δ. Τυπογραφικά στοιχεία

3.2.1. Σελιδοποίηση.

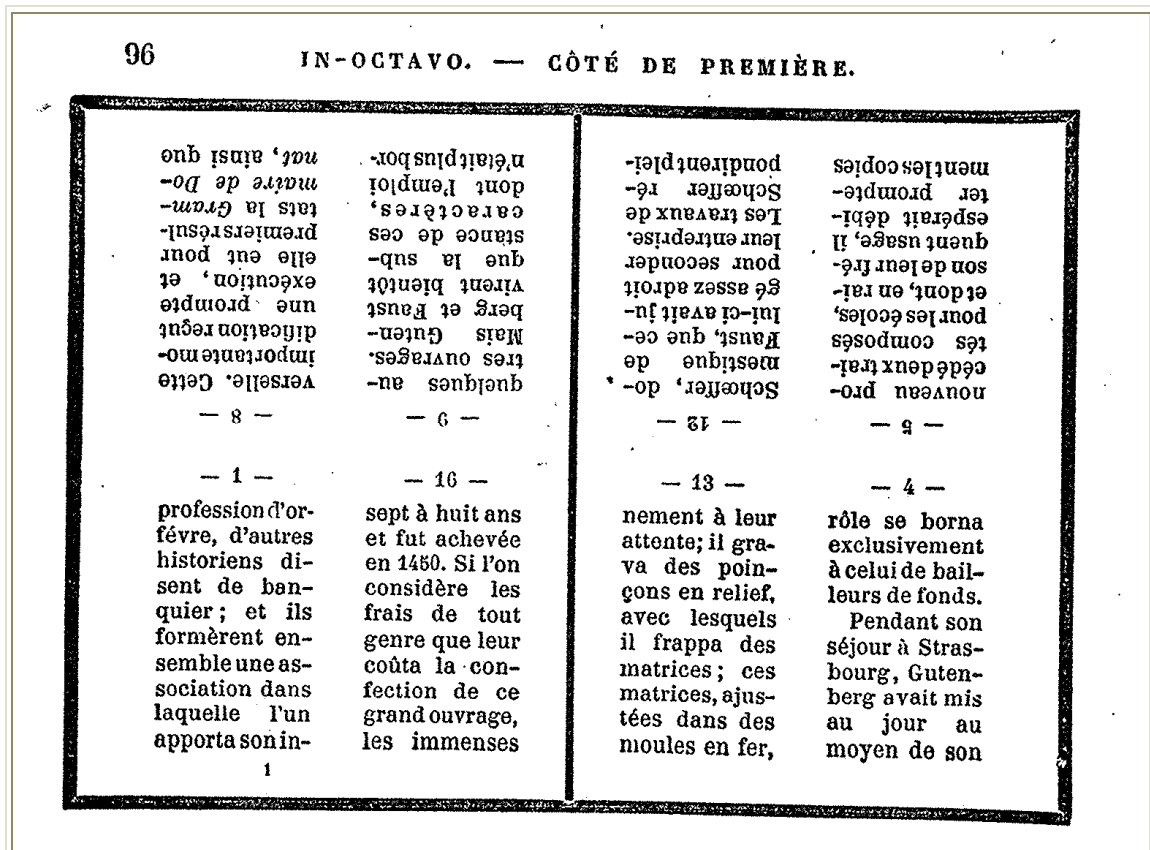
Η αρίθμηση των σελίδων του πρώτου τόμου των φύλλων της εφημερίδας κατά το 1860 είναι συνεχόμενη. Το σύνολο των σελίδων είναι 636 και αναγράφονται στις πάνω ακρινές γωνίες των σελίδων της εφημερίδας. Ο μέσος όρος σελίδων ανά τεύχος είναι 25. Το μέγεθος της αρίθμησης είναι ευανάγνωστο και μεγαλύτερο των κοινών χαρακτήρων των κειμένων. Οι παραπμπτικές πληροφορίες των κειμένων και των εικόνων, που αναφέρονται σε αριθμό σελίδας, αντιστοιχούν στη συνεχόμενη αρίθμηση των φύλλων του πρώτου τόμου (εικ. 12). Τα πρωτοσέλιδα των τευχών δεν φέρουν αρίθμηση σελίδας.

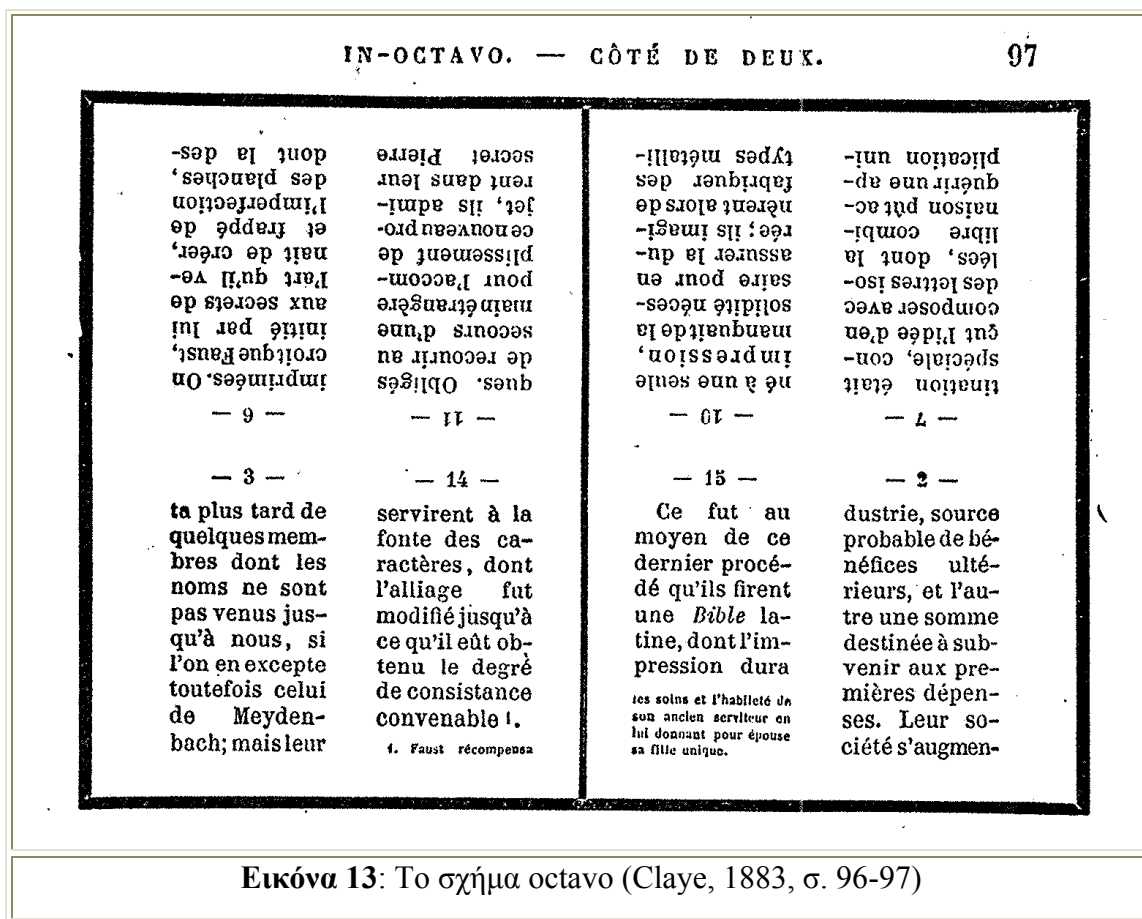

Εικόνα 12: Παραπομπή σε αριθμό σελίδας (Βρετανικός Αστήρ, σ. 243)

3.2.2. Μέγεθος φύλλων.

Το μέγεθος της εφημερίδας ακολουθεί ενιαίο σταθερό σχήμα καθ' όλη τη διάρκεια της κυκλοφορίας της. Τα φύλλα παράχθηκαν σε σχήμα octavo (8vo) (εικ. 13) και οι τελικές διαστάσεις της εφημερίδας σε τετραγωνικά εκατοστά είναι 40x28 εκατοστά. Ο *Βρετανικός Αστήρ* συγκαταλέγεται στις πρώτες παροικιακές εφημερίδες που εκδόθηκε σε τόσο μεγάλο μέγεθος. Παραδειγματίζεται από τα αγγλικά πρότυπα μεγέθη εφημερίδων που διαμορφώνονταν σύμφωνα με οδηγία της Βρετανικής Βουλής το 1800 (Andrews, 1859, σ. 25, vol. 2). Παρόλο που το μέγεθος χαρακτηρίζεται μεγάλο σε σχέση με τις παλαιότερες μορφές εφημερίδων, δεν αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα για την ευρεία διακίνηση της εφημερίδας, η οποία εκτεινόταν από τις πόλεις της Αγγλίας μέχρι τις πόλεις της Ευρώπης και της Ανατολής, όπου άνθιζαν ελληνικές κοινότητες.

Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης την έκταση και την ποικιλία της πληροφορίας που σκόπευε εξαρχής να καλύψει ο Στέφανος Ξένος. Τα λεπτομερή πολιτικά άρθρα, τα μεγάλα αφιερώματα και τα ακριβή στατιστικά στοιχεία σε πίνακες για τις εμπορικές εργασίες επέβαλαν την επιλογή μιας εφημερίδας με κατάλληλο μέγεθος, ώστε να είναι σε θέση να παρέχει τις συγκεντρωμένες και άρτια οργανωμένες πληροφορίες για τον απαιτητικό αναγνώστη, αλλά ταυτόχρονα να ψυχαγωγεί και να μελετάται από το μέσο πολίτη με διάθεση και άνεση. Επιπλέον, το μέγεθος των φύλλων υποστηρίζει την έντονη και προσεγμένη εικονογράφηση, τα χαρακτηριστικά της οποίας θα ήταν αδύνατο να αποδοθούν σε μια εφημερίδα μικρότερου μεγέθους.

3.2.3. Ποιότητα χαρτιού και μέθοδοι τύπωσης.

Η ποιότητα του χαρτιού που χρησιμοποιήθηκε για την έκδοση της εφημερίδας αποτελεί επίσης έναν από τους λόγους που συνέβαλαν στη μακροβιότητα της εφημερίδας μέχρι σήμερα. Ακόμα και με γυμνό μάτι διαπιστώνεται η καθαρότητα των φύλλων και η αντίθεση που πηγάζει από τα μαύρα τυπογραφικά στοιχεία πάνω

στο χαρτί. Η ανθεκτικότητα των σελίδων κατέστησε τα διασωζόμενα αντίτυπα της εφημερίδας ολοκληρωμένα και διαθέσιμα σήμερα στο σύγχρονο μελετητή. Η άριστη ποιότητα του χαρτιού αποδεικνύεται με ένα απλό ξεφύλλισμα στις σελίδες του Βρετανικού Αστέρη, οι οποίες έχουν υποστεί μόνο ελάχιστους μεταχρωματισμούς, για να δηλώσουν το πέρασμα των εκατόν πενήντα χρόνων από πάνω του (Καυκαλίδης, 1998, σ. 228).

Μέχρι τα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, το χαρτί που χρησιμοποιούταν για την έκδοση έντυπου υλικού ήταν κατασκευασμένο κυρίως από ύφασμα. Γι' αυτόν το λόγο οι εφημερίδες που εκδίδονταν ως τότε, ήταν κατά πολύ περισσότερο ανθεκτικές από τις μεταγενέστερες. Τα υφάσματα παράγονταν στη Γερμανία και η επεξεργασία τους για τη δημιουργία χαρτιού πραγματοποιούταν στη Γαλλία. Η παραγωγή και ζήτηση του προϊόντος σημείωσε δραματική άνοδο και το γεγονός αυτό προκάλεσε τεράστια ανάπτυξη στον τομέα της βιομηχανίας χαρτιού (Lee, 1976, σ. 57). Περίπου το 1870 όμως η ανάπτυξη της παραγωγής αυτού του είδους παρήκμασε και στη συνέχεια οι κατασκευαστές στράφηκαν σε άλλα υλικά, ικανά να υποκαταστήσουν το ύφασμα και τις ιδιότητές του. Την περίοδο λοιπόν που εκδόθηκε ο *Βρετανικός Αστήρ*, το χαρτί της εκδοτικής εργασίας εισάγονταν από τη Γαλλία και ενδεχομένως ο Στέφανος Ξένος να υπήρξε αγοραστής και χρήστης αυτής την εξαιρετικής ποιότητας χαρτιού που υπήρξε ταυτόχρονα και παράγοντας συντήρησης των φύλλων της εφημερίδας για πολλές δεκαετίες.

Το είδος του χαρτιού αναμφισβήτητα συμβάλλει στην ποιότητα του τελικού αποτελέσματος της τυπογραφικής διαδικασίας. Ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από τα σημαντικά τεχνολογικά επιτεύγματα στο χώρο της τυπογραφίας. Το 1824 η Αγγλία υποδέχτηκε την αντικατάσταση των ξύλινων τυπογραφικών μηχανών με μεταλλικές μηχανές, χειροκίνητες επίσης, εκ των οποίων η πιο γνωστή ήταν η Albion Press (Moran, 1973, σ. 97). Η πρώτη εφημερίδα στην Αγγλία που χρησιμοποίησε ατμοκίνηση στα μηχανήματα και τα κυλινδρικά τυπογραφικά εργαλεία ήταν η *The Times* (Timbs, 1868, σ. 616). Η βαθυτυπία εισάγεται στις εκδοτικές εργασίες και πλέον τα εσωτερικά κοιλώματα της ξυλογραφίας που περιέχουν μελάνι αποτυπώνονται στο χαρτί υπό βαριά πίεση και δημιουργούν μοναδικές εικονογραφήσεις. Η μέθοδος αυτή ευνόησε αργότερα την προσθήκη έγχρωμου μελανιού σε εικόνες. Παράλληλα, η εισαγωγή και χρήση της ηλεκτροτυπίας και στερεοτυπίας στην τυπογραφική διαδικασία συντέλεσαν ουσιαστικά στην ταχύτερη παραγωγή και διάθεση βιβλίων και εφημερίδων.

Δε είναι γνωστές με ακρίβεια οι μέθοδοι εκτύπωσης του Βρετανικού Αστέρρα. Σύμφωνα με το χαρακτήρα του Στέφανου Ξένου, την οικονομική του ευχέρεια και το τελικό αποτέλεσμα της μορφής της εφημερίδα συνεπάγεται ότι οι τυπογράφοι χρησιμοποίησαν τα πιο σύγχρονα μέσα της εποχής για την τελική έκδοση των φύλλων. Ήταν εξάλλου φανερή η επιθυμία του Ξένου να συμπορευτεί εκδοτικά με τις αντίστοιχες αγγλικές εφημερίδες και να εντυπωσιάσει τον παροικιακό ελληνισμό αλλά και τους Ελλαδίτες συμπατριώτες του. Επιπλέον, η απασχόληση Άγγλων τυπογράφων, του Joseph Clayton και Ebenezer Landells στην τυπογραφική παραγωγή του Βρετανικού Αστέρρα συνέβαλε στη μεταφορά της εμπειρίας τους στη νέα εφημερίδα και στην ταύτιση των χαρακτηριστικών του αγγλικού Τύπου με την εφημερίδα του Ξένου. Για τον δεύτερο, Ebenezer Landells ο Στέφανος Ξένος αναφέρει στη σύντομη νεκρολογία του ότι επρόκειτο για «άριστο ξυλογράφο» που «συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Βρετανικοῦ Ἀστέρρος, καταβάλλων πάσαν δυνατὴν προσπάθεια πρὸς ἐπέκτασιν τῆς κυκλοφορίας αὐτοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ». Αναφέρει δε ότι ο Landells υπήρξε θεμελιωτής της αγγλικής εφημερίδας Lady's Newspaper και της γελοιογραφικής Punch, ενώ παράλληλα συνεργαζόταν και με άλλες αγγλικές εφημερίδες (Βρετανικός Αστήρ, σ. 383).

3.2.4. Τυπογραφικά στοιχεία.

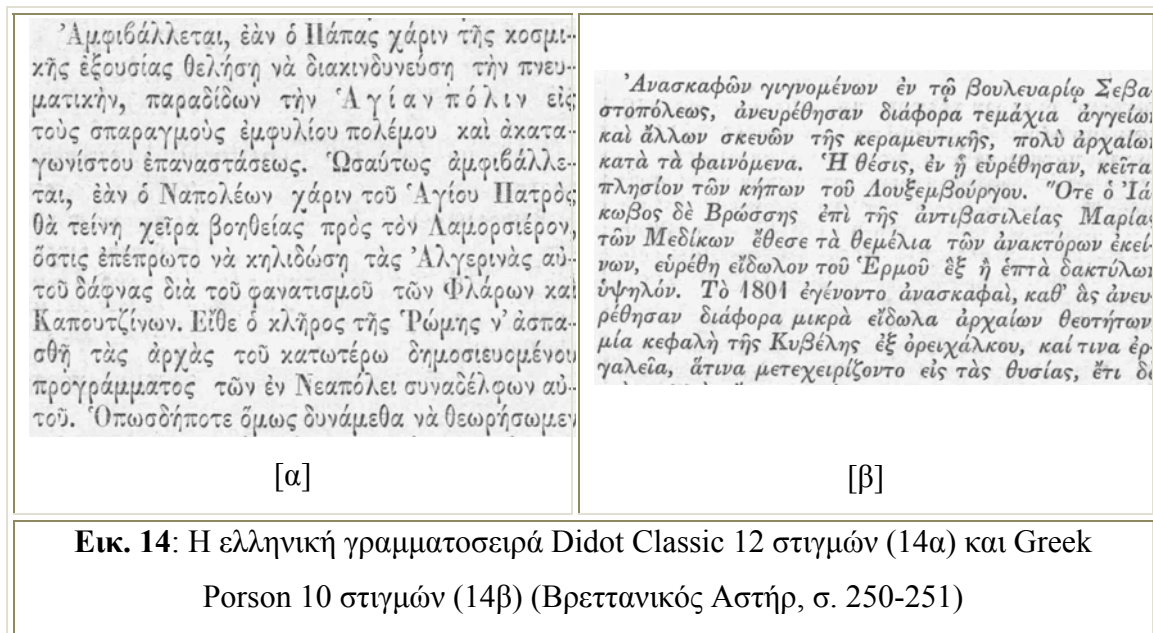
Η επιλογή των τυπογραφικών στοιχείων για την εκφορά των κειμένων του Βρετανικού Αστέρρα βασίστηκε στα πιο διαδεδομένα τυπογραφικά σχήματα της Αγγλίας. Η ποικιλομορφία και πολυθεματικότητα της εφημερίδας απαιτούσαν μια καθαρή γραμματοσειρά, ευανάγνωστη και με την κατάλληλη πυκνότητα κατά τη διαμόρφωση των λέξεων ώστε να αξιοποιείται όσο το δυνατόν περισσότερο ο διαθέσιμος χώρος των φύλλων. Ξεφυλλίζοντας τις σελίδες της εφημερίδας διαπιστώνεται με ευκολία ότι δεν τηρείται με συνέπεια ένα μόνο τυπογραφικό σχήμα γραμματοσειράς. Κατά ομαδοποιημένα κείμενα, θεματικά και ως προς το είδος, ο τυπογραφικός χαρακτήρας διαφέρει. Αυτό εφαρμόστηκε πιθανόν, επειδή ο συντάκτης/επιμελητής θέλησε να αναδείξει το περιεχόμενο και να δώσει την απαραίτητη έμφαση στα σημεία που θεωρούσε ότι είναι απαραίτητα. Διαπιστώνεται επίσης ότι υπάρχουν αισθητές διαφορές και στο μέγεθος των γραμματοσειρών, ανάλογα με το είδος των κειμένων που περιέχεται.

Τα τρία επικρατέστερα τυπογραφικά σχήματα χαρακτήρων τον 19^ο αιώνα ανήκουν στους Firmin Didot, Richard Porson και Giambattista Bodoni. Το σχεδιαστικό μοτίβο τυπογραφικών στοιχείων που εισήγαγε και επεξεργάστηκε η οικογένεια Didot, αρχικά ο François-Ambroise Didot (1730-1804) και οι απόγονοί του Pierre Didot (1760- 1853) και Firmin Didot (1764- 1836), θεωρείται η θεμελιωτική βάση της μορφής των σημερινών χαρακτήρων. Ο φιλέλληνας François-Ambroise Didot, χάρις στον οποίο ιδρύθηκε το πρώτο τυπογραφείο στην Ελλάδα με έδρα τη Χίο, έθεσε τη βασική φόρμουλα σχεδίασης τυπογραφικών στοιχείων, την οποία παρέλαβε και τελειοποίησε αργότερα το 1800 ο Firmin Didot. Το βασικό χαρακτηριστικό του σχεδιαστικού σχήματος των γραμμμάτων, συμπεριλαμβανομένων και των ελληνικών, είναι ο συνδυασμός έντονων κάθετων γραμμώσεων και λεπτών, ελάχιστα πλάγιων γραμμώσεων στη μορφοποίηση των χαρακτήρων. Η τελική μορφή των στοιχείων προσδίδει την αίσθηση μιας σταθερής και παράλληλα καλλιγραφικής γραμματοσειράς που διευκολύνει τη γρήγορη ανάγνωση και αποτυπώνεται εύκολα στη μνήμη (Urdike, 1937, σ. 177, vol. 2). Οι Didot δεν υποστήριζαν το μοτίβο των διακοσμητικών προεκτάσεων στους χαρακτήρες, όπως έκανε ο Bodoni, αλλά περιορίστηκαν σε ένα πιο αφαιρετικό σχήμα, με διακριτικά καμπυλωτές άκρες, που αποδείχτηκε πιο «ελαφρύ» στην οπτική επαφή και ομοιογενές στη σύνθεση των λέξεων.

Στις αρχές του ίδιου αιώνα μια νέα ελληνική γραμματοσειρά άρχισε να καθιερώνεται στο χώρο της τυπογραφίας. Η απόφαση της εισαγωγής νέων ελληνικών χαρακτήρων λήφθηκε το 1782 (McKitterick, 1998, σ. 288, vol. 2) από το Πανεπιστήμιο του Κάιμπριντζ και συγκεκριμένα τον εκδοτικό οίκο του Πανεπιστημίου (Cambridge University Press). Η σχεδίαση των χαρακτήρων ανατέθηκε στον εκκεντρικό καθηγητή ελληνικών του Πανεπιστημίου Richard Porson (1759-1808), ο οποίος ήταν καλλιγράφος και λάτρης των ελληνικών συγγραμμάτων. Το 1808 η γραμματοσειρά ολοκληρώθηκε και στα επόμενα χρόνια επηρέασε καθοριστικά τα αγγλικά τυπογραφικά σχήματα και αποτέλεσε την κύρια ελληνική γραμματοσειρά για τις κλασικές εκδόσεις και τις εκδόσεις του Πανεπιστημίου του Κάιμπριντζ. Ο Porson σχεδίασε τους ελληνικούς χαρακτήρες με βάση τον προσωπικό του γραφικό χαρακτήρα. Η κυρτή γραφή του με τη χρήση της πένα προσέδωσε την πλάγια κλίση στην ελληνική γραμματοσειρά, χαρακτηριστικό των μεταλδινών ελληνικών (Scholderer, Davies, & Bowman, 1994, σ. 17). Τα ελληνικά γράμματα του Porson χρησιμοποιήθηκαν και στην Ελλάδα κατά τα πρώτα χρόνια της επανάστασης

και μεταγενέστερα εμφανίζονται με την προσωνομία «Αγγλικά» ή «Πελασγικά» (Mastoridis, 2005, σ. 15). Τα βασικά της χαρακτηριστικά ήταν η λιτότητα και οι ανισοπαχείς γραμμώσεις των χαρακτήρων (Ραϊσάκη, 2009, σ. 6). Επίσης, η σχεδίαση του Porson δεν περιέχει συμπλέγματα διφθόγγων ή εναλλακτικές μορφές εκφοράς των γραμμάτων (Bowman, 1992, σ. x). Αντίθετα με τον Porson οι τυπογραφικοί χαρακτήρες του Giambattista Bodoni (1740-1813) χαρακτηρίζονται από την έντονη διακοσμητική καμπυλότητα που σημειώνεται στις προεκτεινόμενες άκρες των χαρακτήρων και από το γεγονός ότι σχεδιάστηκαν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδεικνύουν την υφή και την ποιότητα του χαρτιού (Urdike, 1937, σ. 172, vol. 2)

Για το Στέφανο Ξένο, η καταλληλότερη γραμματοσειρά ήταν αυτή που θα του εξασφάλιζε καθαρό και πυκνό κείμενο. Οι ευανάγνωστοι χαρακτήρες και η μεγάλη πυκνότητα στη σύνθεση θα προωθούσαν τη διακίνηση και θα έλεγχαν την έκταση της εφημερίδας. Συνεπώς, ήταν σημαντικό να αξιοποιήσει τον περισσότερο δυνατό χώρο στα φύλλα της εφημερίδας του και να εξοικονομήσει χρήματα από τη συντήρηση των πόρων και την ελεγχόμενη προμήθεια του χαρτιού και του μελανιού. Τα τυπογραφικά σχήματα που συναντά ο αναγνώστης στα κείμενα του Βρετανικού Αστέρρα ανήκουν στον Didot (Didot Classic) και στον Porson (Greek Porson). Όσον αφορά στο μέγεθος, στη γραμματοσειρά Didot διακρίνεται το μέγεθος των 12 στιγμών και 8 στιγμών, ενώ στην Porson χρησιμοποιείται το μέγεθος των 10 στιγμών. (εικ. 14).

Η χρήση των δύο τυπογραφικών σχεδίων συμβαίνει στο ίδιο φύλλο και πολλές φορές οι μορφές των χαρακτήρων αλλάζουν από στήλη σε στήλη στην ίδια

σελίδα, σε διαφορετικά κείμενα. Από το γεγονός αυτό συμπεραίνεται ότι, είτε ο Ξένος είχε προσδώσει συγκεκριμένο τύπο χαρακτήρων σε συγκεκριμένης θεματολογίας κείμενα, είτε η χρήση των δύο τυπογραφικών τύπων ήταν άποψη των τυπογράφων που είχαν την τελική ευθύνη της έκδοσης.

Όπως και αν συνέβη, η συνύπαρξη των δύο τυπογραφικών συνθέσεων είναι αρμονική χάρις στις ομοιότητες που παρουσιάζουν. Αρχικά και τα δύο σχήματα ανήκουν στην κατηγορία των ανισοπαχών γραμμάτων, δηλαδή οι χαρακτήρες παρουσιάζουν εναλλαγές πάχους γραμμής μέσα στο ίδιο γράμμα. Επίσης, τα κεφαλαία γράμματα εμφανίζουν πατούρες, χαρακτηριστικό του λατινικού αλφαβήτου που διατηρείται μέχρι σήμερα και πέρασε στις ελληνικές γραμματοσειρές από τις αρχές της δημιουργίας τους (Ραϊσιάκη, 2009, σ. 2). Εν τέλει, το οπτικό αποτέλεσμα του συνδυασμού των δύο τύπων προσδίδει στο κείμενο την ενεργητικότητα και την εναλλαγή που είναι καλό να χαρακτηρίζει μια πλούσια πολιτική και φιλολογική εφημερίδα, όπως ο *Βρετανικός Αστήρ*.

3.3. Μορφικά χαρακτηριστικά: η γλώσσα της εφημερίδας.

Ο γραπτός λόγος του έντυπου τύπου σχετίζεται άμεσα με τις κοινωνιολογικές και κοινωνικό-ψυχολογικές δομές που διαμορφώνουν οι συνθήκες της εποχής και της γεωγραφικής θέσης, όπου αναφέρεται. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την έκφραση του γραπτού κειμένου στον τύπο είναι η κοινωνική κουλτούρα και ο χαρακτήρας του κοινού, στο οποίο απευθύνεται η εφημερίδα (Dijk, 1985, σ. 1). Παράλληλα, σημαντικό ρόλο ασκούν και τα συγκεκριμένα γλωσσικά γνωρίσματα που ελέγχονται και ορίζονται από τους εκφραστές της δεδομένης εποχής, τους συγγραφείς, τους λογοτέχνες και το μέσο πολίτη που χρησιμοποιεί τον προφορικό λόγο στη καθημερινότητά του και συμβάλλει στη δομική ανάπτυξη της γλώσσας (Knapp & Watkins, 2005, σ. 24).

Η δύναμη της γλώσσας και κυρίως της γραπτής εκφοράς της, είναι τόσο καταλυτική ώστε να διαμορφώνει την πραγματικότητα παρά να την αντανακλά (Ζάγκος, 2010, σ. 107). Οι συντάκτες των κειμένων της εφημερίδας μεταφέρουν μέσα από το γραπτό λόγο την ιδεολογία τους και τα ενδιαφέροντά τους, δημιουργώντας ένα μέσο εξουσίας άλλοτε φανερό και άλλοτε υπολανθάνον. Επομένως, ο λόγος αντικατοπτρίζει την κοινωνική συμπεριφορά κατασκευάζοντας νοήματα που εξυπηρετούν ιδεολογικές πρακτικές και προκαλούν θέσεις, αντιθέσεις και ορθολογικές συζητήσεις (Habermas, 1991, σ. 219). Το γεγονός αυτό διαπιστώνεται με τη διαδικασία της ανάλυσης του λόγου (discourse analysis), σύμφωνα με την οποία αποδεικνύεται η πολυσημία και πολυχρησία των λέξεων που συγκροτούν το γραπτό λόγο (Πλειός, 2001, σ. 25).

Ο λόγος που χρησιμοποιείται σε μια εφημερίδα σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τη δομή του περιεχομένου. Για την ανάλυση και αξιολόγηση της χρήσης του λόγου είναι απαραίτητη η ανάλυση του περιεχομένου, η οποία αναδεικνύει τη σκοπιμότητα των μηνυμάτων που είναι παρόντα και συνήθως συγκαλυμμένα στις φραστικές διατυπώσεις του κειμένου. Συνεπώς, η ανάλυση του λόγου με την παράλληλη ανάλυση του περιεχομένου φανερώνει όχι μόνο τα μοντέλα δόμησης και τα συστατικά στοιχεία των κειμένων, αλλά και τις τάσεις έκφρασης και αντίληψης των μηνυμάτων που χαρακτηρίζουν και διαμορφώνουν την πραγματικότητα της εποχής κατά την οποία εκφράζονται. Στο πλαίσιο αυτό η εφημερίδα ως μέσο πληροφόρησης προβληματίζει, γεννά πεποιθήσεις και στάσεις, προκαλεί τη

συμμετοχή του κοινού στο καθεστώς που η ίδια διαμορφώνει και κυρίως παρέχει την ελευθερία της έκφρασης αντίθετων απόψεων, τις οποίες μπορεί να φιλοξενεί στις σελίδες της και τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιεί ως μέσο για τη διακίνηση των ιδεολογικών της τάσεων. Στον αντίποδα, η χρήση πολλών διαφορετικών ειδών λόγου και κειμένων διαμορφώνει ποικίλες ταυτότητες στο κοινωνικό σύνολο και συμβάλλει στο μετασχηματισμό της κοινωνίας ως μια πολύπτυχη οντότητα (Ζάγκος, 2010, σ. 109; Fairclough, 2003, σ. 66-67).

Στην περίπτωση του Βρετανικού Αστέρα τα δημοσιευμένα κείμενα παρουσιάζουν ένα σύστημα λόγων που εκφράζει το έντονο πολιτικό καθεστώς των ελληνικών ζητημάτων και την ενεργή συμμετοχή των Ελλήνων των παροικιών ανά την Ευρώπη, αλλά και όσων ζούσαν στην ελληνική επικράτεια. Η δραστηριότητα των Ελλήνων γεννάται και υποστηρίζεται από τα δημοσιεύματα της εφημερίδας. Εξάλλου, η πληροφορία της εφημερίδας, όπως και αν διατυπώνεται είτε μέσω κειμένου είτε μέσω εικόνας, μπορεί να προσδιορίσει τις πράξεις των ανθρώπων (Wood & Kroger, 2000, σ. 4), καθορίζοντας τη σημαντικότητα των γεγονότων που απασχολούν το δημόσιο γίνεσθαι, καθώς και τα μέτρα δράσης που οφείλουν οι πολίτες να λάβουν. Για το θέμα της γλώσσας ο Στέφανος Ξένος δημοσιεύει άρθρο στον Βρετανικό Αστέρα την 29^η Νοεμβρίου. Το άρθρο του αποτελεί απάντηση στην εφημερίδα *Ελπίς* της Αθήνας, η οποία κατακρίνει τις γλωσσικές τάσεις του συντάκτη και των μεταφραστών του, επειδή παραφράζουν την αρχαία ελληνική σύνταξη και γραμματική και δημιουργούν νεολογισμούς. Ο Ξένος ανταπαντά «Η Έλπίς... ήθελεν ιδεί, ότι ό σκοπός μας δέν ήτον νά δώσωμεν τοίς Άγγλοις δείγμα τής τελείας καί τετορνευμένης γλώσσης, ήν δύναται τις νά μεταχειρισθῆ έν έπιστημονικοίς συγγράμμασιν, αλλά κλειδίον, ίνα μεταχειρισθῶμεν τήν έκφρασιν τών παρακινήσαντων ήμᾶς εις τούτο Άγγλων Έλληνιστῶν πρός κατανόησιν τής λοιπῆς έφημερίδος. Άρα δίδομεν μετάφρασιν γεγραμμένην εις τήν ιδίαν γλώσσαν του Βρετανικού Αστέρου» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 523).

3.3.1. Τυπολογική ταξινόμηση της γλώσσας.

Η τυπολογική ταξινόμηση της γλώσσας, που αποτυπώνεται στα κείμενα του Βρετανικού Αστέρα, ορίζεται με βάση το δομικό τύπο της γλώσσας, τα γλωσσικά σχήματα και τις ιδιότητες των φραστικών ενοτήτων. Το ερώτημα που προκύπτει από την παραπάνω διαπίστωση σχετίζεται με τα αίτια που διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά του γλωσσικού τύπου. Στην περίπτωση της εφημερίδας που εξετάζω

η γραπτή γλώσσα επηρεάζεται από δύο μεταβλητές. Η πρώτη μεταβλητή σχετίζεται με τις συνθήκες έκφρασης της ελληνικής γλώσσας εντός της ελληνικής επικράτειας, ενώ η δεύτερη με την έκφραση της ελληνικής γλώσσας των Ελλήνων μεταναστών στην Αγγλία. Είναι εύλογο λοιπόν ο παροικιακός ελληνισμός να επηρεάζεται από τη χρήση διαφορετικών γλωσσών στην επικοινωνιακή του δραστηριότητα. Το λεξιλόγιο της μητρικής γλώσσας των Ελλήνων μεταναστών περιορίζεται διαρκώς καθώς η χρήση της μητρικής γλώσσας παρατηρείται σε συγκεκριμένες περιστάσεις καθημερινής ρουτίνας στη μεταξύ τους συνομιλία.

Η διακίνηση του Βρετανικού Αστέρα εξαπλώθηκε από τον τόπο δημιουργίας της, το Λονδίνο, μέχρι τις παροικίες της ανατολικής Ευρώπης, την Ελλάδα και την Τουρκία, όπου οι ελληνικές παροικίες ήταν αξιόλογες και η κοινωνική διαλεκτικότητα ποικίλη. Κατά συνέπεια, ο εκφραστικός χαρακτήρας της ελληνικής εφημερίδας του Ξένου έπρεπε απαραίτητα να συνταιριάζει την ποικιλία της ελληνικής γλώσσας ανάλογα με την κοινωνιολογική κατάσταση των κοινοτήτων στις οποίες απευθύνεται. Λαμβάνοντας υπόψη το κοινωνικό πλαίσιο όπου πραγματώνεται η ιδέα της έκδοσης εφημερίδας και τη θεματική ποικιλομορφία του περιεχομένου, τα είδη του λόγου των κειμένων που συγκροτούν την τυπολογία της γλωσσικής έκφρασης ορίζονται σύμφωνα με τα τυπολογικά κριτήρια του γλωσσολόγου θεωρητικού Michael Halliday στο έργο του *Language as Social Semiotic* (1978). Ο Halliday στηρίζει τα κριτήριά του σε τρεις μεταβλητές: το πεδίο, τον τρόπο και το επίπεδο ύφους. Η πρώτη αφορά στη θεματική μιας κεντρικής πραγμάτωσης, που στην περίπτωση μας είναι το είδος του υλικού, δηλαδή η εφημερίδα. Ως μέσο μαζικής ενημέρωσης η εφημερίδα χρησιμοποιεί στα δημοσιεύματά της τη γλώσσα εκείνη που κεντρίζει το δημόσιο και ιδιωτικό ενδιαφέρον, εξυπηρετώντας με αυτόν τον τρόπο συγκεκριμένους επικοινωνιακούς στόχους. Η δεύτερη μεταβλητή σχετίζεται με τον τρόπο και τα μέσα με τα οποία υλοποιείται η παροχή των πληροφοριών. Η υλικότητα του φορέα έκδοσης ασκεί σημαντικότητα ρόλο στη διοχέτευση των μηνυμάτων και των θέσεων του συντάκτη. Το εύρος της επικοινωνιακής διάστασης καθορίζεται από την υλική υπόσταση του πληροφοριακού είδους. Η τρίτη μεταβλητή αναφέρεται στο επίπεδο ύφους που χαρακτηρίζει το περιεχόμενο της εφημερίδας. Το ύφος του λόγου καθιερώνει την επικοινωνιακή σχέση του συντάκτη με τον αναγνώστη της εφημερίδας. Μέσω του λόγου διαμορφώνεται ο κοινωνικός ρόλος των εμπλεκόμενων υποκειμένων και επιτελείται η σύνδεση του αφηγητή με τον αναγνώστη, ώστε να επιτευχθεί η κατανόηση, η ταύτιση ή και ο διαχωρισμός των απόψεων αμφότερων

των πλευρών. Η συσπείρωση των τριών μεταβλητών προδιαγράφει την αξία και μελλοντική αξιοποίηση της εφημερίδας, ως ανεξάντλητη πηγή πληροφόρησης και γνώσης ιστορικών γεγονότων και κοινωνικών πρακτικών.

Η ιδιότητα του Στέφανου Ξένου ως μυθιστοριογράφου, τον καθιστά άριστο γνώστη της ελληνικής γλώσσας της εποχής. Το μυθιστόρημά του *Διάβολος εν Τουρκία* και οι δημοσιογραφικές του ανταποκρίσεις σε εφημερίδες της Αθήνας και της Σμύρνης τη δεκαετία 1850-1860 ανέδειξαν τις συγγραφικές του ικανότητες και πρόβαλαν το χαρακτήρα της γραφής του. Η καθομιλουμένη ελληνική γλώσσα της εποχής κατά την οποία εκδίδεται ο *Βρετανικός Αστήρ* ήταν η καθαρεύουσα με έντονες αρχαϊζουσες φράσεις και λέξεις (Hogrocks, 2010, σ. 422-423). Οι νέες λέξεις που επιβάλλει η εξέλιξη της γλώσσας ενσωματώνονται στο καθαρολόγο ύφος και αποκτούν αρχαϊζόντα χαρακτήρα και ήχο. Το πολυτονικό σύστημα εφαρμόζεται με ακρίβεια και συνέπεια, όπως συνιστούν οι κανόνες της γραμματικής. Το χαρακτηριστικό όμως που εντυπωσιάζει στα δημοσιεύματα του Βρετανικού Αστέρα είναι η ικανότητα των γραφόντων να χειρίζονται το γραπτό λόγο, άλλοτε ως διάυλο συμβατικής και επίσημης επικοινωνίας και άλλοτε ως μέσο αυθόρμητης, εύκαμπτης και ευπροσάρμοστης έκφρασης που παρέχει ψυχαγωγία, παράλληλα με την ενημέρωση. Τα παραγλωσσικά στοιχεία του γραπτού λόγου δηλώνονται στα κείμενα με τη χρήση της «συναισθηματικής» στίξης (αποσιωπητικά, θαυμαστικό, ερωτηματικό, κ.ά.). Παρ' όλα αυτά, η επιμέλεια στη σύνταξη, τη διατύπωση και το λεξιλόγιο παραμένει αυστηρή και συνεχής, ώστε ο αξιόλογος χαρακτήρας του γραπτού λόγου να μην υποβαθμίζεται.

Βασική αρχή στα δημοσιεύματα του Βρετανικού Αστέρα είναι και η εκφραστική ακρίβεια. Το προσχεδιασμένο επεξεργασμένο λεξιλόγιο δεν αφήνει ίχνη επιτήδευσης και προσδίδει στην αφήγηση το στοιχείο του ρεαλισμού και της πληρότητας. Ο χειρισμός των λέξεων και της συντακτικής δομής είναι ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς ελέγχει την απήγηση και την αναγνωσιμότητα της εφημερίδας σε όλο το κοινωνικό φάσμα. Τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν επέφεραν τη συγκροτημένη διατύπωση και την πυκνότητα στα νοήματα που εξέφραζε ο συντάκτης με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η άμεση και σαφής ενημέρωση του αναγνώστη.

Ένας βασικός παράγοντας που διαμορφώνει την όψη του λόγου σε μια πληροφοριακή πηγή είναι η πρόθεση του συγγραφέα (Βάμβουκας, 2008, σ. 16). Τα κίνητρα του πνευματικά υπεύθυνου σε μια πληροφοριακή πηγή διαμορφώνουν τη δομή των κειμένων και το περιεχόμενο της πηγής. Στην εφημερίδα του Στέφανου

Ξένου ο παράγοντας της πρόθεσης του συγγραφέα είναι καταλυτικός. Τα γνωρίσματα του Ξένου, ο οποίος δεν υπήρξε βέβαια ο μοναδικός συντάκτης των δημοσιευμάτων στον Βρετανικό Αστέρα, αλλά υπήρξε ο κύριος επιμελητής και επόπτης του υλικού που παρέχεται, διαφαίνονται μέσα από τις στήλες της εφημερίδας και καθρεπτίζουν τις ιδέες του, τις γνώσεις του, και τις αξίες που ήταν αποφασισμένος να μεταδώσει. Το χάρισμα της γραπτής έκφρασης και οι μυθιστορηματικές του τάσεις τον βοήθησαν να διοχετεύσει με μοναδικό τρόπο τους πόθους που έτρεφε για την ανάδειξη του ελληνικού πολιτισμού και να ξεπεράσει τη δυσκαμψία της καθαρολογίας, η οποία αποκτά μια λυρική διάσταση μέσα από τις σελίδες του Βρετανικού Αστέρα.

3.3.2. Η γραμματική της εφημερίδας.

Ένας από τους κύριους στόχους του Στέφανου Ξένου ήταν η πνευματική ανάταση της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου. Η πολύχρονη διαμονή του στη Μεγάλη Βρετανία, τον οδήγησε στην άποψη ότι οι περισσότεροι Έλληνες της Αγγλίας ενδιαφέρονταν μόνο για τα εμπορικά ζητήματα και τις οικονομικές υποθέσεις, ενώ ελάχιστη ήταν η συμμετοχή τους σε πολιτιστικές εκδηλώσεις ή λογοτεχνικές συναντήσεις. Οι ενασχολήσεις του Έλληνα πάροικου τον 19^ο αιώνα στο Λονδίνο ήταν περιορισμένες στις εμπορικές εργασίες και τις θρησκευτικές λειτουργίες που επέβαλαν τα χριστιανικά έθιμα. Τα προβλήματα αυτά ήταν οφθαλμοφανή για το Στέφανο Ξένο, ο οποίος βίωσε προσωπικά την απόρριψη για το τόλμημά του να ασχοληθεί με την μυθιστορία και να αποστασιοποιηθεί από τη γενική γραμμή του ελληνικού στοιχείου. Για τον Ξένο η υπόθεση της γλώσσας ήταν ο πιο δυνατός κρίκος του έθνους και των πολιτών του. Η εθνική ύπαρξη οριζόταν μέσα από τη γλώσσα και η γνώση αυτής έπρεπε να αποτελεί βασικό μέλημα κάθε Έλληνα σε όποιο σημείο της γης και αν βρίσκεται. Η τοποθέτηση αυτή του Ξένου αποπνέει τάσεις εθνικισμού αλλά όχι εθνικού αποκλεισμού. Οι επιδιώξεις του αφορούσαν στο μελλοντικό εκσυγχρονισμό της ελληνικής παιδείας και της εκπαιδευτικής πολιτικής διατηρώντας ζωντανή την ελληνική γλώσσα και συμβάλλοντας στην εξέλιξή της.

Η συνέπεια που διακρίνει τις εργασίες της σύνταξης και επιμέλειας της εφημερίδας εφαρμόζεται επίσης και στη γραμματική του γραπτού λόγου. Θα ήταν άλλωστε αδιανόητο για τον Ξένο, να προωθήσει στο κοινό ένα έργο που δε σέβεται τα γραμματικά και συντακτικά συστήματα της γλώσσας του. Ήδη από το 1830 η καθαρεύουσα είχε καθιερωθεί θεσμικά ως η επίσημη όλων των κυβερνητικών και διοικητικών δραστηριοτήτων της εκπαίδευσης και του Τύπου. Η εξέλιξή της

ελληνικής γλώσσας επέφερε στο λεξιλόγιο των Ελλήνων καινούργιες λέξεις οι οποίες αναπαλαιώνονταν, ώστε να συμφωνήσουν με τη σύνταξη και τη δομή των κανόνων της καθαρεύουσας. Η γραμματική των λέξεων ακολουθούσε πιστά την ετυμολογική ρίζα των αρχαίων λέξεων και ο τονισμός και το σύμβολο της υπογεγραμμένης της δοτικής πτώσης ήταν αναπόσπαστα στοιχεία των λεκτικών τύπων. Στον προφορικό λόγο τα λεπτά χαρακτηριστικά της καθαρεύουσας είναι πολύ πιθανόν να αλλοιώνονται ή να απλοποιούνται, στο γραπτό λόγο όμως η ορθή χρήση των γραμματικών τύπων ήταν επιβεβλημένη για την τήρηση και διάδοση της θεσπισμένης ελληνικής γλώσσας.

Η γραμματική φροντίδα των κειμένων της εφημερίδας του Στέφανου Ξένου είναι εμφανής. Η έμμονή του στην εκπαιδευτική ωρίμανση των Ελλήνων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο ίδιος χρησιμοποιούσε συχνά τα εγχειρίδια και λεξικά της εποχής που αφορούσαν στην εκφορά του ελληνικού γραπτού λόγου. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι: *Γραμματική δια σχολεία υπό Κ. Μ. Κούμα* (1833, 1845, 4^η έκδ.), *Λεξικόν της Ελληνικής γλώσσης, συντεχθέν μεν υπό Σκαρλάτου Δ. του Βυζαντίου* (1852), *Στοιχεία της ελληνικής γραμματικής προς χρήσιν των μαθητών του Δ' τμήματος των αλληλοδιδασκτικών σχολείων... υπό Λεοντίου Μ. Αναστασιάδου* (1855, 4^η έκδ.), *Στοιχεία της Ελληνικής Γραμματικής υπό του Ιπ. Κ. Ασωπίου, εις χρήσιν των σχολείων της Ιονίου Πολιτείας* (1841), *Περί ελληνικής συντάξεως υπό Κ. Ασωπίου* (1858, 2^η έκδ.). Οπωσδήποτε, τα πληροφοριακά αυτά έργα αποτέλεσαν σημαντικά εργαλεία προς συμβουλή για τον Στέφανο Ξένο, τους συντάκτες και τους μεταφραστές της εφημερίδας.

3.3.3. Το σχήμα του μεταγραμματισμού αγγλικών λέξεων.

Η έννοια «μεταγραμματισμός» περικλείει την εργασία που συντελείται προκειμένου ένα σύστημα γραφής να μεταφερθεί σε ένα διαφορετικό σύστημα, γράμμα προς γράμμα ή λέξη προς λέξη. Ο μεταγραμματισμός που εφαρμόζεται από γράμμα σε γράμμα άλλου συστήματος δημιουργεί το δομικό σχήμα, βάσει του οποίου ο αναγνώστης μπορεί να αντιληφθεί την έννοια και σημασία της λέξης που μεταγράφεται. Στη θεματική της γλωσσολογίας η έννοια «μεταγραμματισμός» αντίκειται της έννοιας «μεταγραφή» ως προς τη μέθοδο προσέγγισης. Η μεταγραφή βασίζεται στην ακουστική αντιγραφή φθόγγου σε άλλο σύστημα γραφής, ώστε να αποδίδεται η προφορά του, ενώ ο μεταγραμματισμός ακολουθεί με ακρίβεια την αντιστοιχία των χαρακτήρων μιας λέξης, όταν αντιγράφεται σε άλλο σύστημα

γραφής. Κάθε πηγή πληροφόρησης ακολουθεί τα πρότυπα σχήματα μεταγραμματισμού, ανάλογα με το σκοπό που επιτελεί. Το πρώτο σύστημα μεταγραμματισμού ανακοινώθηκε από την ALA (American Library Association) το 1885 και αφορούσε στους κυριλλικούς χαρακτήρες (University of Arizona Library: Transliteration history & Wellisch, H.H. 1977). Έργα τα οποία απευθύνονται σε ειδικούς επιστήμονες και ερευνητές προσαρμόζουν στη μέθοδο μεταγραμματισμού τους διεθνείς κανόνες ISO*, ενώ έργα που απευθύνονται σε γενικό κοινό και στοχεύουν στην προσαρμογή των λέξεων στα χαρακτηριστικά του κοινωνικού προφορικού λόγου απλοποιούν τις μεθόδους μεταγραμματισμού, ώστε να έχουν μεγαλύτερη απήχηση στον επιδιωκόμενο αναγνώστη.

Ο *Βρετανικός Αστήρ* ανήκει στην κατηγορία των έργων που απευθύνονται στη μάζα, όπως εξάλλου επιτάσσει και το είδος του. Οι γραμματικοί κανόνες της καθαρεύουσας τηρήθηκαν με συνέπεια στο γραπτό λόγο της εφημερίδας. Όμως η θεματολογία των κειμένων δεν καλύπτει αποκλειστικά ελληνικά ζητήματα, πρόσωπα και γεγονότα. Αντίθετα, ένα μεγάλο μέρος της ύλης αναφέρεται στην ξένη παγκόσμια ειδησεογραφία, γεγονός που απαιτεί την αναφορά ξενόγλωσσων λέξεων, κυρίως ονομάτων φυσικών προσώπων και γεωγραφικών τοποθεσιών σε ελληνική μεταγραφή. Στην περίπτωση αυτή οι συντάκτες και μεταφραστές των κειμένων είναι πιθανόν να αντιμετώπισαν ιδιαίτερη δυσκολία. Αν κρίνει κανείς από το γεγονός ότι οι μεταφραστές που προσέλαβε ο Ξένος για τη μεταφορά άρθρων αγγλικών και άλλων εφημερίδων στην ελληνική τους έκδοση, προέρχονταν από την Ελλάδα, συμπεραίνεται ότι η εξοικείωσή τους με την προφορική εκφορά των ξενόγλωσσων λέξεων και φράσεων πρέπει να ήταν μηδαμινή. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί τις ποικίλες και πολλαπλές εκφορές ξενόγλωσσων λέξεων στην ελληνική. Οποσδήποτε, υπάρχουν όμοιες εμφανίσεις λέξεων, αλλά δεν είναι βάσιμος ο ισχυρισμός ότι ο μεταγραμματισμός των αλλόγλωσσων λέξεων στην ελληνική ακολουθεί ένα σταθερό σχήμα. Η διατύπωσή τους πηγάζει από την προφορική εκφορά και από την καθιερωμένη ελληνική χρήση, όπως λαμβάνει χώρα στις καθημερινές συνδιαλέξεις των Ελλήνων της Αγγλίας. Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να αναγνωριστεί η διατριβή του Στέφανου Ξένου με τα ελληνικά και αγγλικά δοκίμια και συγγραφικά

---

* ISO Standards-Writing and transliteration. Ανάκτηση 15/4/2010 από http://www.iso.org/iso/iso_catalogue.htm. Για ελληνικά πρότυπα μεταγραφής ΕΛΟΤ 743, βλ. Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛΟΤ). Ανάκτηση 14/4/2010 από <http://www.elot.gr/>

έργα, ώστε να αντλούνται από αυτά τύποι λέξεων και εκφράσεων και στη συνέχεια να μεταφέρονται στα ελληνικά κείμενα της εφημερίδας του.

Κλασικά παραδείγματα που ενισχύουν τις παραπάνω θέσεις είναι οι γεωγραφικές τοποθεσίες διαφόρων χωρών. Συναντάται η ονομασία της πόλης Manchester ως «Μαγκεστρία», όπου παρατηρείται ο γραμματικός παραλληλισμός του λατινικού αλφαβήτου με το ελληνικό, αλλά διαπιστώνεται και την αντιστροφή γραμμμάτων που συνάδει με το χαρακτήρα του ελληνικού τρόπου έκφρασης. Σε άλλα σημεία διαπιστώνεται ότι ο ελληνικός τρόπος έκφρασης αποκρύπτει σχεδόν ολοκληρωτικά τη λατινική διατύπωση λέξεων. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση της λέξης «Τριχινόπολις», όπου ο σύγχρονος ερευνητής πρέπει να εντοπίσει την λατινοποιημένη ονομασία της τοποθεσίας αποκλειστικά από τα συμφραζόμενα για να καταλήξει ότι πρόκειται για την περιοχή της Ινδίας Tiruchirappalli. Η βρετανική όμως διατύπωση της λέξης τον 19^ο αιώνα είναι Trichinopoly, και σε αυτή βασίστηκε η ελληνική μεταγραφή. Σε άλλη περίπτωση ονόματος φυσικού προσώπου παρατηρείται η αφαίρεση του συμφώνου «h» ως άφωνο και του τελικού γράμματος «t» ως ελαφρώς άγηη κατάληξη, διαμορφώνοντας την λέξη Humboldt (Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt, 1769-1859) στην ελληνική μορφή «Ουμβόλδος». Η ίδια τακτική δεν ακολουθείται σε όλες τις περιπτώσεις. Για παράδειγμα, στο όνομα Hulmer (Sophie Hulmer, γ. 1842) η ελληνική μεταγραφή είναι «Χούλμερ» ακολουθώντας πιστά το μεταγραμματισμό σε κάθε χαρακτήρα.

Η υπόθεση του μεταγραμματισμού των λατινικών λέξεων στην ελληνική γλώσσα πιθανώς δεν απασχολούσε τους Έλληνες αναγνώστες της εφημερίδας την εποχή που κυκλοφορούσε. Τα ιστορικά γεγονότα αυτής της περιόδου υπήρξαν αντικείμενα συζήτησης και απασχολούσαν τόσο το ελληνικό κοινό όσο και τους πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών. Η ευρεία διακίνηση εξάλλου της εφημερίδας αποδεικνύει ότι η ελληνοποίηση των ξένων λεκτικών τύπων γινόταν αντιληπτή από τους συνδρομητές και διευκόλυνε την ανάγνωση και κατανόηση των μηνυμάτων που διοχέτευαν τα δημοσιεύματα. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι το πλούσιο ελληνικό λεξιλόγιο του Βρετανικού Αστέρρα, ενίσχυε και διεύρυνε το λεξιλόγιο των Ελλήνων μεταναστών, εκπληρώνοντας με αυτό τον τρόπο έναν από τους στόχους του Στέφανου Ξένου μέσα από την εφημερίδα του. Είναι πολλές οι μεμονωμένες περιπτώσεις που μπορούν να καταγραφούν, αλλά οπωσδήποτε η κατανόηση των μεθόδων μεταγραμματισμού των λατινικών λέξεων στην ελληνική θα επιτευχθεί με

την παράλληλη μελέτη των γλωσσικών χαρακτηριστικών των ευρωπαϊκών χωρών που πλαισίωσαν το δοκιμακό γραπτό λόγο και τον προφορικό καθημερινό λόγο συνεννόησης και έκφρασης.

4. Δομή και θεματικές ενότητες ύλης.

4.1. Η παγκόσμια υπόσταση του Βρετανικού Αστέρα.

Για την ανάλυση των θεματικών ενοτήτων και των δημοσιευμάτων του Βρετανικού Αστέρα είναι απαραίτητη η διερεύνηση του χαρακτήρα της εφημερίδας. Τον 19^ο αιώνα η Μεγάλη Βρετανία αποτελούσε μια από τις κυριότερες δυνάμεις στο χώρο του έντυπου τύπου. Η πρωτεύουσα του Λονδίνου συγκέντρωνε το μεγαλύτερο αριθμό εφημερίδων οι οποίες συνιστούσαν τον εθνικό τύπο του Μεγάλου Βασιλείου. Μέχρι σήμερα ακόμα, οι εφημερίδες του Λονδίνου συγκεντρώνουν το βασικό πυρήνα των εθνικών εφημερίδων της χώρας (Cole & Hargcup, 2010, σ. 19). Η παρουσία του Στέφανου Ξένου στο Λονδίνο, την εποχή που διαδραματιζόνταν οι σημαντικότερες εξελίξεις στη μηχανοργάνωση της πληροφορίας και στην τεχνολογική απελευθέρωση, ήταν ευτυχής συγκυρία για την έκδοση ελληνικής εφημερίδας. Το παράδειγμα του αγγλικού τύπου επηρέασε τη θεματική δομή και τη διακίνηση του Βρετανικού Αστέρα, ώστε να αποτελεί σήμερα μια μοναδική στο χαρακτήρα ελληνική εφημερίδα.

Αν επιχειρήσει κάποιος να εντάξει τον Βρετανικό Αστέρα σε ένα εθνικό πλαίσιο, το οποίο θα μπορούσε να προσδιορίσει τον κύριο χαρακτήρα της εφημερίδας, θα ερχόταν αντιμέτωπος με την πολυσχιδή ταυτότητά του. Ως εκδοτικό προϊόν είναι αποδεκτό ότι ανήκει στη χώρα (Μεγάλη Βρετανία) από την οποία υιοθέτησε την επωνυμία του, *Βρετανικός Αστήρ*. Η έκδοσή του και η τυπογραφική του βάση ευνοήθηκε από τις συνθήκες που παρείχε η ελευθεροτυπία και οι κοινωνικές αρχές της Αγγλίας. Αναμφισβήτητα, ο Ξένος εκμεταλλεύτηκε το προσοδοφόρο κλίμα της εποχής και της χώρας για να δραστηριοποιηθεί στους τομείς που τον ενδιέφεραν. Η ανάπτυξη μεταφορών και το φιλελεύθερο πνεύμα του Διαφωτισμού επέδρασαν στην εκδοτική παραγωγή και διακίνηση. Πιθανόν ένα παρόμοιο εγχείρημα στην Ελλάδα να μην είχε την ίδια απήχηση όσο ο *Βρετανικός Αστήρ* του Λονδίνου. Ένας άλλος παράγοντας που ενισχύει την αγγλική ταυτότητα της εφημερίδας είναι η αγγλική καταγωγή των τυπογράφων/ εκδοτών και του διευθυντή της έκδοσης. Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο (*Οι συνεργάτες της έκδοσης*), η επιχείρηση της τυπογραφικής επιμέλειας ανατέθηκε στον Joseph Clayton και Ebenezer Landells και αργότερα στον Charles Bradberry, οι

οποίοι διοχέτευσαν στην ελληνική εφημερίδα το αγγλικό σχεδιαστικό πρότυπο, το οποίο ήδη είχαν εφαρμόσει σε αντίστοιχες αγγλικές. Συνεπώς, ο *Βρετανικός Αστήρ* αποτελεί τμήμα της ιστορίας του βρετανικού εθνικού Τύπου, εφόσον η σύλληψη της δημιουργίας του πραγματοποιήθηκε υπό βρετανικές συνθήκες και κύριοι μέτοχοι της πραγμάτωσής του υπήρξαν Βρετανοί τυπογράφοι και συντάκτες.

Η ελληνική ταυτότητα της εφημερίδας υποστηρίζεται από τρεις βασικές παραμέτρους. Αρχικά από την ελληνική καταγωγή του δημιουργού της, του Στέφανου Ξένου. Η συλλογική πνευματική δραστηριότητα του Ξένου φέρει ως κεντρικό θεματικό άξονα την πολιτική και κοινωνική κατάσταση που είχε περιέλθει η Ελλάδα κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας και έπειτα. Ήταν πρωτεύουσας σημασίας για τον ίδιο να αναδείξει το ελληνικό φρόνημα και ήθος και συνάμα να προβάλει τις δυνατότητες εξέλιξης της πατρίδας του, που επέζησε μετά την πολυετή κυριαρχία των Οθωμανών. Για το λόγο αυτό επέλεξε την αγγλική γλώσσα για τη συγγραφή των ιστορικών μυθιστορημάτων του, ώστε τα έργα του να βρουν την επιθυμητή απήχηση στο αγγλικό κοινό. Για το Βρετανικό Αστέρα όμως η επιλογή της ελληνικής γλώσσας, η οποία αποτελεί τη δεύτερη βασική παράμετρο, εξυπηρέτησε διαφορετικό στόχο από αυτόν των μυθιστορημάτων του. Ο Ξένος πλέον απευθύνεται στους Έλληνες και διατυπώνει με σαφήνεια τους στόχους της έκδοσης εφημερίδας στην πρώτη σελίδα του πρώτου τεύχους του Βρετανικού Αστέρα. Σημειώνονται εκεί τα παρακάτω:

Κατέστη πασιφανές, ότι εν τῇ σημερινῇ θέσει τῶν πραγμάτων, και εν τῇ ἀκμῇ ἐφ’ ἧς οἱ τε τῆς ἐλευθέρας καὶ δουλῆς Ἑλλάδος λαοὶ ἔφθασαν, ἦτον ἐπάναγκες νά καθιδρυθῇ εν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῆς Εὐρώπης ὄργανόν τι, τό ὁποῖον ὡς ἔμφρων διερμηνεῦς ἐξ’ ἑνός νά μεταδίδη πρός ἡμᾶς τά γεγονότα τῆς ἡμέρας, τά φῶτα καί τās τελειοποιήσεις τῆς σοφῆς Εὐρώπης, καί ὡς εἰλικρινῆς ἀντιπρόσωπος ἐξ ἄλλου ν’ ἀγορεύῃ ἀείποτε ὑπέρ τῶν συμφερόντων ἡμῶν πρός τούς διέποντας ἤδη τήν τύχην τῶν Ἐθνῶν, ὡς ἀκίς περί τῶν συμφερόντων ἡμῶν τούτων ὁ λόγος πρόκειται....

Ἐν τούτοις δημοσιεύοντες τόν Βρετανικό Αστέρα ἀνάγκην μεγίστην θεωροῦμεν νά ἐπικαλεσθῶμεν τήν συγγνώμην, ἢ μᾶλλον τήν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν μας διά τās ἀπίρους ἐλλείψεις καί ἀμαρτήματα τῶν πρώτων φύλλων αὐτοῦ. Αἱ ἄφραστοι καί ἀόρατοι

δυσκολίαι, τᾶς ὁποίας ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἀνέγερσιν κατὰ πρῶτον ἑλληνικῶν τύπων ἐν Λονδίῳ, ἢ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν πρέπει ν' ἀπανθίσωμεν συνοπτικῶν τὴν ἐνώπιόν μας ἄπειρον ὕλην, ὅπως πληρῶσωμεν στήλας κατάλληλους δι' ἡμᾶς ...

Διαπιστώνεται συνεπῶς ὅτι ἡ τρίτη καὶ σημαντικότερη παράμετρος που δηλώνει τὴν εθνικὴ ταυτότητα τοῦ ἔργου εἶναι οἱ στόχοι τῆς ἐκδόσεως. Ὁ Στέφανος Ξένος ὀρίζει τὸ Βρετανικὸ Ἀστέρα ὡς ἑλληνικὴ εφημερίδα, ἡ ὁποία συντάσσεται στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἀπευθύνεται σε ὅλους τοὺς Ἕλληνας που θέλουν νὰ γνωρίζουν τὰ συμφέροντα τῆς χώρας τοὺς καὶ νὰ συμμετέχουν στὴ διαμόρφωση τῆς νέας Ἑλλάδας.

Τὰ χαρακτηριστικὰ που διαμορφώνουν τὶς εθνικὲς πτυχὲς τῆς ταυτότητας τοῦ Βρετανικοῦ Αστέρα ἀντιπαραβάλλονται στὸ χαρακτήρα τῆς ὕλης τοῦ περιεχομένου. Ἡ παγκόσμια εἰδησεογραφικὴ κάλυψη σε ὅλο τὸ εὖρος τῶν θεματικῶν ἐνοτήτων μετατρέπει τὴν εθνικὴν υπόστασιν τῆς εφημερίδας σε διεθνὸς ἐμβέλειαν πηγῆ, ἡ ὁποία περιέχει πληροφορίες ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς, σε μὴν ἑποχὴ σταθμὸν γιὰ τὴν ἱστορία τῶν μεγαλύτερων δυνάμεων τοῦ κόσμου. Ἡ ὕλη τοῦ Βρετανικοῦ Αστέρα δὲν περιορίζεται στα γεγονότα που διαδραματίζονται στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται στὴν Ἑυρώπη, Ἀσία, Ἀμερικὴ, Ἀφρικὴ καὶ παρουσιάζει τὶς διαδραστικὲς κινητοποιήσεις που υποκινούνται ἀπὸ τὶς κυρίαρχες χώρες. Ἡ θέση τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς σκηνῆς διαμορφώνεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ὡς ἀπόρροια τῶν ἀλλαγῶν που συντελοῦνται στὴν Ἑυρώπη καὶ Ἀνατολή. Συνεπῶς, ἡ διάστασις τῶν παγκόσμιων γεγονότων ἐπηρεάζει καὶ ἀφορᾷ τὸν Ἕλληνα που πρέπει νὰ ἔχει ἀποψη καὶ θέση γιὰ τὰ εθνικὰ ζητήματα. Θα πρέπει ἐπίσης νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι τὸ ἀμεσο ἐπιδιωκόμενον κοινὸ ἦταν οἱ Ἕλληνας τοῦ Λονδίνου, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν ὑπὸ τὸ ἀγγλικὸ καθεστῶς καὶ ἐνημερώνονταν πῶς εὐκόλα γιὰ τὶς πολιτικὲς τακτικὲς τῶν ἄλλων χωρῶν. Ἐπιπλέον, οἱ ἐμπορικὲς συναλλαγές τῶν περισσότερων Ἑλλήνων τῆς παροικίας εἶχαν συμβάλει στὴν ἐξοικείωσίν τοὺς με τοὺς πολιτικούς καὶ κοινωνικούς θεσμούς τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν πόλεων-λιμανιῶν καὶ συνεπῶς, ὁ παροικιακὸς ἑλληνισμὸς εἶχε τὴν κατάλληλὴ ἐμπειρία νὰ ἀξιολογήσει τὴν ἀξιοπιστία τῆς εφημερίδας. Ὁ Ξένος γινώριζε καλὰ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ εφημερίδα ἔπρεπε νὰ «κερδίσει» τὴν υποστήριξιν τῆς ἑλληνικῆς παροικίας τοῦ Λονδίνου καὶ ἔπειτα νὰ ἐπεκταθεῖ στὸν ἀπομακρυσμένον Ἕλληνα τῆς Ἑυρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

4.2. Η δομική σχεδίαση του περιεχομένου.

Τα δημοσιεύματα του Βρετανικού Αστέρα κατά το πρώτο έτος της έκδοσης ακολουθούν ένα συγκεκριμένο μοτίβο σχεδίασης, με ελάχιστες αποκλίνουσες τροπές. Κατά βάση, η χωροταξική διάρθρωση της ύλης υπαγορεύεται από τη σπουδαιότητα των ειδήσεων που εκτιμούσε ο Στέφανος Ξένος και στο δεδομένο αυτό στηρίζονται οι αλλαγές που σημειώνονται στο σχεδιαστικό μοτίβο των περιεχομένων από τεύχος σε τεύχος. Η κατηγοριοποίηση των θεματικών ενοτήτων ενημέρωσης συντελέστηκε για λόγους διάκρισης των κειμένων και διευκόλυνσης του αναγνώστη ως προς την επιλογή των άρθρων που επιθυμούσε να μελετήσει. Για τον εκδότη της εφημερίδας ο διαχωρισμός αυτός δε σήμαινε απαραίτητα την εξύψωση συγκεκριμένων θεματικών δημοσιευμάτων και την υποτίμηση άλλων. Αναμφισβήτητα, όλα τα κείμενα του Βρετανικού Αστέρα έχουν πολιτική χροιά και προβάλλονται στο μέγεθος που ικανοποιούσε τη σκοπιμότητα του εκδότη. Η προτεραιότητα της προβολής των συγκεκριμένων δημοσιευμάτων δημιουργούν τις αποκλίνουσες τροπές στη δομική σχεδίαση του περιεχομένου της εφημερίδας, χωρίς όμως να αλλοιώνεται η βασική οργανωτική δομή της ύλης σε βαθμό που να αποπροσανατολίζει το σταθερό αναγνώστη και να αναιρεί τον κύριο χαρακτήρα της εφημερίδας.

Η δομική σχεδίαση του περιεχομένου της εφημερίδας λαμβάνει την εξής διάρθρωση: Όπως επιβάλλεται σε κάθε μέσο τακτικής περιοδικής έκδοσης, τα διακριτικά του λογοτύπου ή το σχήμα κατατεθέν της εφημερίδας επαναλαμβάνεται στο πρωτοσέλιδο κάθε τεύχος του Βρετανικού Αστέρα. Η χαρακτηριστική αυτή μετωπίδα αποτελεί μια εντυπωσιακή ξυλογραφία που περιέχει σε πρώτο πλάνο τον τίτλο της εφημερίδας και στο βάθος σκηνές αρχαιολογικών τοποθεσιών από την Ελλάδα και άλλα μέρη. Από το τεύχος 3 μέχρι το τελευταίο τεύχος του έτους, τα πρωτοσέλιδα των τευχών καλύπτονται από εικονογράφηση, η οποία συνοδεύεται από κείμενο στην ίδια σελίδα ή σε εσωτερική σελίδα του τεύχους, όπως παραπέμπει η σχετική σημείωση δίπλα από τον τίτλο της εικόνας. Η απόφαση της προβολής εικόνας λειτούργησε πολύ θετικά στην ανταπόκριση του αναγνωστικού κοινού, καθώς ενίσχυσε την αισθητική της εφημερίδας και έγινε πιο προσίτη στο μέσο πολίτη. Η θεματολογία της εικονογράφησης ποικίλλει ανάλογα με τη βαρύτητα που προσδίδει ο Ξένος στο γεγονός που δημοσιεύει. Τα πρώτα δημοσιεύματα της εφημερίδας είναι τα πολιτικά νέα διαφόρων χωρών. Συνήθως, δίνεται προτεραιότητα

στην πολιτική ειδησεογραφία της Αγγλίας, καθώς ενδιαφέρει κυρίως τους Έλληνες των παροικιών της Βρετανίας και εξυπηρετεί τις επιδιώξεις του Ξένου για προβολή των αγγλικών θεσμών και πολιτικών δράσεων. Στη συνέχεια σε κάθε τεύχος και ανάλογα με την ειδησεογραφία της εβδομάδας αναλύεται η πολιτική σκηνή διαφόρων χωρών όπως της Γαλλίας, Ιταλίας (Σαρδηνία, Σικελία, Νάπολη), Αυστρίας, Αμερικής (Ανατολικής, Κεντρικής, Νότιας), Συρίας, Κίνας, Βελγίου, Νέας Ζηλανδίας, Ινδίας, Αυστραλίας, Ισπανίας, Γερμανίας, Πορτογαλίας, Ρωσίας, Ελλάδας, Τουρκίας, Νορβηγίας, Πολωνίας, κ.ά.

Στο ενδιαμέσο των πολιτικών κειμένων, και κυρίως από το τεύχος 3 και έπειτα, παρατηρείται η παρεμβολή άλλων θεματικών κειμένων και πληροφοριακών αντικειμένων. Παρεμβάλλονται συνήθως ξυλογραφίες που αφορούν στα πολιτικά γεγονότα ή σε ειδήσεις της επικαιρότητας (π.χ. τεύχ. 1, σ. 4-5, τεύχ. 7, σ. 172, κ.ά.). Επίσης, διαπιστώνεται ότι σε όλα τα τεύχη η στήλη με τα *Τηλεγραφήματα* παρεμβάλλεται στις πολιτικές ειδήσεις, επειδή σχετίζεται θεματικά με αυτές και κατά κάποιον τρόπο αποτελεί επιμέρους τμήμα της πολιτικής στήλης. Άλλα κείμενα που παρεμβάλλονται και διακόπτουν τη ροή της πολιτικής ενότητας έχουν χαρακτήρα κοινωνικό, πολιτιστικό και γεωγραφικό (π.χ. τεύχ. 15, σ. 380, τεύχ. 17, σ. 429-439, κ.ά.). Πλαισιώνονται πάντοτε από την αντίστοιχη εικονογράφηση και η έκτασή τους είναι συνήθως μικρή, ώστε να θεωρούνται περισσότερο συνοδευτικά κείμενα των εικόνων παρά μεμονωμένα ολοκληρωμένα θεματικά άρθρα. Σε ελάχιστα τεύχη (π.χ. τεύχ. 3, σ. 60, τεύχ. 9, σ. 232) παρατηρείται η παρεμβολή της στήλης *Ωραιάι Τέχναι* ενδιάμεσα στις πολιτικές ειδήσεις, όπως συμβαίνει επίσης και με μικρής έκτασης κοινωνικών ειδήσεων που καλύπτουν συνήθως το κενό χώρο που αφήνουν τα πολιτικά άρθρα (π.χ. τεύχ. 3, σ. 65, τεύχ. 5, σ. 113). Σε όλες τις περιπτώσεις τα κείμενα που παρεμβάλλονται εν μέσω των πολιτικών δημοσιευμάτων δεν επισκιάζουν τη σημαντικότητα της πολιτικής ύλης, η έκταση της οποίας καλύπτει το μεγαλύτερο χώρο της εφημερίδας. Συνεπώς, είναι πιθανό ο σκοπός των παρεμβολών αυτών να είναι η ψυχαγωγία και η «ξεκούραση» των αναγνωστών με τη δημιουργία μικρών θεματικών παύσεων.

Εκτός από τη σταθερή εικονογράφηση στα πρωτοσέλιδα των τευχών και τη συνεπή ακολουθία των πολιτικών κειμένων σε κάθε τεύχος, η υπόλοιπη θεματική δομή του περιεχομένου δε βασίζεται σε ορισμένο και συγκεκριμένο μοτίβο. Οι μόνιμες στήλες της εφημερίδας δεν κατέχουν δεδομένη θέση σε όλα τα τεύχη, ώστε να γνωρίζει ο αναγνώστης τη σειρά των ενοτήτων. Ακόμα και τα αφιερώματα που

κατά περιόδους φιλοξενεί ο *Βρετανικός Αστήρ* δεν εντοπίζονται στο ίδιο σημείο κάθε φορά. Για την επεξεργασία της συγκεκριμένης αυτής δομής αναφέρω στον παρακάτω πίνακα τις ενότητες της εφημερίδας, όπως διαμορφώνονται από το χαρακτήρα των κειμένων και των εικόνων που φιλοξενούνται στα τεύχη του 1860:

Θεματικές ενότητες κειμένων
1. Πολιτική
2. Εμπόριο
3. Δικαστικά
4. Στήλη <i>Ωραΐαι Τέχναι</i>
5. Πολιτιστικά (καλές τέχνες)
6. Αφιερώματα
7. Κοινωνικά
8. Εκπαιδευτικά
9. Ειδοποιήσεις (αγγελίες, διαφημίσεις)

Από τις ενότητες που διαμορφώνονται οι επώνυμες στήλες είναι τα *Δικαστικά*, το *Εμπόριον*, τα *Ποικίλα (Κοινωνικά)*, τα *Διάφορα (κοινωνικά)*, οι *Ωραΐαι Τέχναι*, τα *Θεολογικά (Εκπαιδευτικά)* και οι *Ειδοποιήσεις*. Ορισμένες ενότητες ομαδοποιήθηκαν κάτω από συλλογικούς τίτλους ανάλογα με τη θεματολογία και το χαρακτήρα των κειμένων. Από τις επώνυμες στήλες του Βρετανικού Αστέρα και εξετάζοντας τη χωροταξική τους θέση σε όλα τα τεύχη, διαπιστώνεται ότι μόνο η στήλη *Εμπόριον* εντοπίζεται περίπου στο μέσο της συνολικής ύλης κάθε τεύχους και στα περισσότερα από αυτά έπεται της στήλης με τα πολιτικά νέα. Η προτεραιότητα αυτή στις εμπορικές ειδήσεις δικαιολογείται, αν αναλογιστεί κανείς ότι οι περισσότεροι Έλληνες της Αγγλίας ήταν έμποροι και επιπρόσθετα, η εφημερίδα αποστελλόταν κυρίως στα λιμάνια της Μεσόγειου και της Ανατολής, όπου οι ελληνικές παροικίες άνθιζαν εμπορικά και η ανάγκη ανάλογης ενημέρωσης ήταν έντονη. Παρατηρείται επίσης ότι στις περιπτώσεις απουσίας της στήλης, όπως συμβαίνει με το τεύχος 21, 22 και 25, γίνεται ειδική μνεία που αιτιολογεί τη μη

καταχώριση πληροφοριών για το εμπόριο (Βρετανικός Αστήρ, σ. 559) προς ενημέρωση των ενδιαφερομένων. Οι υπόλοιπες στήλες και ενότητες εντοπίζονται στο κάθε τεύχος σε διαφορετικά σημεία, πιθανόν ανάλογα με τη σημαντικότητά τους, την έκτασή τους και το σκοπό που εξυπηρετούσαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα κείμενα που πλαισιώνονται από εικόνες και αφορούν κυρίως σε θέματα λαογραφίας, γεωγραφίας, πολιτισμού και καλών τεχνών, τα οποία καταχωρούνται διάσπαρτα εντός της εφημερίδας, διακόπτοντας τη ροή των πολιτικών, δικαστικών και εμπορικών ειδήσεων. Από αισθητικής πλευράς, η διαφοροποίηση των θεμάτων επιτυγχάνεται από την απόδοση των τίτλων σε κείμενα με το είδος της γραμματοσειράς που χρησιμοποιείται και με το μέγεθος των χαρακτήρων.

Σημαντική είναι πάντως η ομοιομορφία του περιεχομένου στην έναρξη και λήξη κάθε τεύχους. Στα πρωτοσέλιδα, όπως αναφέρθηκε, καταχωρείται εικονογράφηση και ακολουθεί η πολιτική ειδησεογραφία, ενώ στις τελευταίες σελίδες της εφημερίδας καταχωρούνται οι *Ειδοποιήσεις* και οι πληροφορίες της έκδοσης. Η τακτική αυτή τηρείται με συνέπεια και ορίζει την έναρξη και την ολοκλήρωση της εβδομαδιαίας ελληνικής ενημέρωσης.

5. Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

Η ανάλυση περιεχομένου είναι η πιο οικονομική μέθοδος για την ανάκτηση πληροφοριών που αφορούν στις κοινωνίες των ανθρώπων (Berger, 1998, σ. 26). Η ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου του Βρετανικού Αστέρα βασίζεται στις διαδικασίες της ποιοτικής έρευνας. Σύμφωνα με τους Strauss και Corbin (1998) η «ποιοτική έρευνα» είναι η έρευνα που συντελείται χωρίς στατιστικά ή άλλα ποσοτικής φύσεως μέσα και βασίζεται στην ερμηνευτική ανάλυση των πληροφοριακών αντικειμένων της έρευνας (Strauss & Corbin, 1998, σ. 10-11). Η ποιοτική έρευνα προσεγγίζει το αντικείμενο της ανάλυσης φυσιοκρατικά, αναζητώντας την ανάδειξη της ουσίας του περιεχομένου, το οποίο υφίσταται οντολογικά και δεν προκαλείται εσκεμμένα με στόχο την πρόκληση ενδιαφέροντος (Patton, 2002, σ. 39). Ο στόχος των ερευνητών της ποιοτικής ανάλυσης είναι η διαφώτιση, η κατανόηση, ο συμπερασμός που προκύπτει από την αξιολόγηση του ερευνητικού αντικειμένου (Golafshani, 2003, σ. 600). Τα ερευνητικά αποτελέσματα της ποιοτικής μεθόδου αφορούν στην υπόδειξη της φιλοσοφικής φύσης του αντικειμένου, το οποίο εξετάζεται σε σχέση με το χώρο και το χρόνο της παρελθούσας και της παρούσας στιγμής. Ο ερευνητής που χρησιμοποιεί αυτή τη μέθοδο αποτελεί το υποκείμενο-όργανο και ως παρατηρητής και μελετητής οφείλει να καταγράψει και να αξιολογήσει την εξέλιξη του ερευνητικού αντικειμένου (Hoepfl, 1997; Patton, 2002, σ. 14). Οι Strauss και Corbin υποστήριξαν ότι η ποιοτική μέθοδος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση αντικειμένων για τα οποία δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες ή είναι γνωστές μονομερείς πληροφορίες ή για φαινόμενα από τα οποία προκύπτουν στοιχεία μόνο μέσω της ποιοτικής ανάλυσης και εφαρμογής (Strauss & Corbin, 1998, σ. 11). Τα στοιχεία που αναδεικνύει η ποιοτική ανάλυση αποτελούν σημαντικότερη πηγή πληροφόρησης τόσο για τον ερευνητή όσο και για το κοινό που τα μελετά το οποίο τα αξιοποιεί για τη βαθύτερη κατανόηση των επιπτώσεων που δέχεται ως τμήμα του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Ο φυσιοκρατικός χαρακτήρας των ποιοτικών αποτελεσμάτων έχει άμεση σχέση με την εμπειρική ιστορία κάθε υποκειμένου το οποίο αφορά και με το οποίο σχετίζεται εν γένει (Lincoln & Guba, 1985, σ. 120).

Η ποιοτική μέθοδος προσδιορίζεται από τρεις βασικές τεχνικές: τη διερεύνηση, τη διαπίστωση και την επαγωγική λογική (Patton, 1998, σ. 55). Τα

χαρακτηριστικά που πλαισιώνουν τις τεχνικές αυτές και αποτελούν συνάμα τη στρατηγική πολιτική για την εφαρμογή της ποιοτικής ανάλυσης είναι (Hoerfl, 1997):

- Η αξιοποίηση της φυσικής μορφής των δεδομένων.
- Η αποδοχή του ερευνητή ως υποκείμενο-όργανο ανάδειξης των δεδομένων.
- Η παραστατική απόδοση των δεδομένων σε φυσική γλώσσα.
- Η επιδίωξη της ερμηνείας των δεδομένων.
- Η διείσδυση στην ιδιοσυγκρασία του αντικειμένου, που το καθιστά μοναδικό.
- Η εφαρμογή νεοπαγούς σχεδίασης και διαδικασίας παραγωγής αποτελεσμάτων.
- Η χρήση κριτηρίων αξιολόγησης για την ενίσχυση της αξιοπιστίας στην εφαρμογή της μεθόδου.

Η εφαρμογή της ποιοτικής ανάλυσης σε μια πληροφοριακή πρωτογενή πηγή, όπως η εφημερίδα, προϋποθέτει την κατηγοριοποίηση των κειμενικών ειδών ώστε να εξετάζονται ως ομοιόμορφες ενότητες, τη διαπίστωση πρωτογενούς πληροφόρησης και την εκτίμηση των τελικών παρεχόμενων αποτελεσμάτων στον αναγνώστη και μελετητή της πηγής (Bryman, 2004, σ. 542; Boeije, 2010, σ. 94-95). Η κατηγοριοποίηση των κειμένων διαμορφώθηκε σύμφωνα με τη θεματολογία του και απεικονίζεται σε προηγούμενο κεφάλαιο. Η ανάλυση των δημοσιευμάτων της εφημερίδας θα πραγματοποιηθεί με το συνδυασμό των μεθόδων της επιτομής και της ερμηνείας. Με την μέθοδο της επιτομής παρέχεται επιγραμματικά το εννοιολογικό περιεχόμενο των κειμένων, ενώ με τη μέθοδο της ερμηνείας επιχειρείται η κατανόηση, αποσαφήνιση και ο σχολιασμός του περιεχομένου (Kohlbacher, 2006). Η τελική εκτίμηση των αποτελεσμάτων της ποιοτικής ανάλυσης θα διαμορφωθεί συμπερασματικά με βάση την επίδραση των παραγόμενων πληροφοριών του ερευνητή και του ενδιαφερόμενου αναγνώστη (Boeije, 2010, σ. 58). Ο *Βρετανικός Αστήρ* αποτελεί δείγμα των τάσεων και αντιλήψεων της εποχής σε ένα εθνοτικό κοινωνικό σύνολο που επιβιώνει διάσπαρτο ανά την Ευρώπη και Ανατολή. Τα δημοσιεύματα της εφημερίδας και η παγκόσμια υπόστασή τους αντικατοπτρίζουν τις συνθήκες διαβίωσης και την εξέλιξη των ανθρώπων σε επίπεδο πολιτικό, κοινωνικό, εκπαιδευτικό, και πολιτιστικό. Συνεπώς, οι κυριότεροι στόχοι της έκδοσης και οι βασικές επιδιώξεις του εμπνευστή της, Στέφανου Ξένου, αποδεικνύονται και γνωστοποιούνται μέσω της αναδόμησης των νοημάτων των κειμένων που επιφέρει η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου.

5.1. Πολιτικά κείμενα.

5.1.1. Περιεχόμενο πολιτικών δημοσιευμάτων.

Τα πολιτικά κείμενα του Βρετανικού Αστέρα αναφέρονται σχεδόν σε όλες τις χώρες της γης. Το πολιτικό γίνεσθαι των λαών είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την πολιτική ιστορία των Μεγάλων Δυνάμεων-χωρών, οι οποίες ελέγχουν και διαμορφώνουν τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που ανταποκρίνονται στα συμφέροντά τους. Ουσιαστικός είναι ο ρόλος της Αγγλίας και Γαλλίας οι οποίες απολαμβάνουν την ευημερία και ανάπτυξη. Τα ιδεώδη του Διαφωτισμού έχουν επηρεάσει σημαντικά τη βουλή των ανθρώπων και έχουν προσφέρει νέες αξίες και ιδανικά για την ειρηνική κοινωνική συνύπαρξη. Τα δύο βασικότερα γεγονότα που περιγράφονται και αναλύονται στα πολιτικά δημοσιεύματα της εφημερίδας κατά την περίοδο 9 Ιουλίου- 27 Δεκεμβρίου 1860, είναι η Σικελική Επανάσταση και αναταραχές στη Συρία, ύστερα από τις επιθέσεις των Μωαμεθανών κατά των χριστιανικών πληθυσμών. Και τα δύο αυτά συμβάντα ήταν καθοριστικά για την εξέλιξη των διπλωματικών σχέσεων των Ευρωπαϊκών χωρών. Πολλοί ήταν οι ηγεμόνες που προσπαθούσαν να διατηρήσουν και να επαυξήσουν την κυριαρχία τους έναντι μικρότερων κρατών και λαών. Οι συνθήκες έθεταν σε κίνδυνο τις σχέσεις των μεγάλων δυνάμεων και οι χώρες που διέθεταν τους καλύτερους διπλωμάτες θα ήταν οι τελικά κερδισμένες.

9 Ιουλίου - 9 Αυγούστου 1860

- ***Η Επανάσταση της Σικελίας και η διαμόρφωση του Ιταλικού κράτους.***

Το πρώτο πολιτικό κείμενο της εφημερίδας αναφέρεται στην Επανάσταση της Σικελίας με άμεση συνέπεια τη διάσπαση του Βασιλείου των Δύο Σικελιών. Το Βασίλειο της Νεάπολης κλονίζεται και η είδηση μεταφέρεται σε όλον τον κόσμο. Θριαμβευτής της επιχείρησης φαίνεται ο Ιάκωβος Γαριβάλδης (Giuseppe Garibaldi, 1807-1882), ο οποίος υποστηρίζεται έμμεσα από τα ευρωπαϊκά κράτη και ιδιαίτερα από το βρετανικό λαό. Παρ' όλα αυτά η βουλή των Λόρδων στο Λονδίνο παρακολουθεί τα γεγονότα και δηλώνει αποστασιοποιημένη από τις εξελίξεις, όπως συμβαίνει και με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Ο συντάκτης του άρθρου που φαίνεται να είναι ο Στέφανος Ξένος κλείνει το δημοσίευσμά του με την εξής αναφορά: «Οὐδεμία ἐξωτερικὴ δύναμις θὰ ἐπεμβῆ μεταξύ τούτων [ῥῶσων ἐπαναστάτησαν στή

Σικελία] καί τῶν αὐτῶν Δεσποτῶν, οἱ δέ Δεσπότης γυμνοί, ἐγκαταλιμπανόμενοι πάσης ἐξωτερικῆς ὑποστηρίξεως, ἄκοντες καί ἐκόντες πρέπει νά ὑποκύψωσιν εἰς τήν φοράν τῶν πραγμάτων καί περιστάσεων. Τοιαύτη κατέστη ἡ γενικῆς ἐπιθυμία τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης, τουτέστι νά ἰδῆ κατά τόν παρόντα αἰῶν τό ἑαυτῆς ἔδαφος κεκαθαρισμένον τῆς δυσειδοῦς δουλείας ἐκείνης, ἐξ ἧς ὡς ἀπόστολος τρέχει εἰς τά ἐνδότερά της Ἀσίας καί Ἀφρικῆς διά ν' ἀπαλλάξῃ ἄλλους λαούς ἡμιεγνωσμένους» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 1). Παράλληλα, στο αγγλικό κοινοβούλιο συζητεῖται το θέμα της ανάμειξης της Αγγλίας και Γαλλίας στην εξομάλυνση της κατάστασης, την εκτόνωση της κρίσης και την αποφυγή βομβαρδισμού σε Νεάπολη και Μεσσήνη. Η ανταπόκριση που ἔρχεται ἀπό τον πρέσβη της Αγγλίας στη Νεάπολη, αναφέρει ὅτι ἡ κατάσταση βρίσκεται ὑπό ἔλεγχο, ὅτι δεν υπάρχει σχέδιο βομβαρδισμού και επομένως θα αποφευχθῶν οι βιαιοπραγίες και αιματηρές συγκρούσεις.

Ο αγγλικός τύπος αφιερώνεται ολοκληρωτικά στα γεγονότα της Σικελίας και στην αδιέξοδη θέση που ἔχει ἔρθει το Βασίλειο της Νεάπολης. Ἄρθρο της αγγλικῆς εφημερίδας *The Times* του Λονδίνου, το οποίο μεταφέρεται στα ελληνικά στην εφημερίδα του Ξένου, αναλύει τις δυσμενείς συνθήκες που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι αρχηγοί της Νεάπολης. Το ἄρθρο υποστηρίζει ὅτι ο βασιλιάς «βασιλεύει δίχως νά κυβερνᾶ», ενώ εμφανή είναι τα ειρωνικά σχόλια σχετικά με την ανικανότητα του βασιλιά να διοικήσει. Ο λαός της Νεάπολης ἔχει χωριστεῖ σε δύο στρατόπεδα, γεγονός που προκάλεσε τη δημιουργία δύο κομμάτων, των Ενωσίφιλων και των Ανθενωτικῶν. Οι Ανθενωτικοί υπερτεροῦν ἐλάχιστα ἀπό τους Ενωσίφιλους και αποτελοῦνται κυρίως ἀπό ὄσους «τό μεγαλεῖον καί ὁ πλουτισμός ἐξηρητῆται ἐκ τῆς διατηρήσεως τοῦ ὑφισταμένου αἰσχροῦ καί κατάπτυστου συστήματος» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 6). Η Νεάπολη οδεύει σε πόλεμο για την προστασία της βασιλείας της, ἀλλά ο στρατός της περιγράφεται ὡς διεφθαρμένος και απείθαρχος, ὅπως ἐξάλλου περιγράφεται και ἡ κυβέρνησή της. Χαρακτηριστικά ἡ εφημερίδα γράφει: «Ἡ Νεάπολις ἐπί τοῦ παρόντος παριστᾶ ξένον φαινόμενον, διότι οὔτε κυβέρνησιν ἔχει, οὔτε ἀναρχίαν... Τό πρῶν μυστικοσυμβούλιον ἀπεσύρθη—το νέον ὑπουργεῖον οὔτε ἐντολήν, οὔτε πρόγραμμα ἔχει. Οἱ στρατοί εἰσὶν ἄνευ στρατηγῶν καί ἄνευ ἐνότητος, ὁ ὄχλος δίσταται τήν γνώμην. Οἱ ἀνώτεροι τῶν πολιτῶν τάξεις σκέπτονται μόνο περί φυγῆς, οἱ Λαζαρόνοι πάλλουσιν ὑπέρ τῆς λείας. Κυβέρνησις δέν ὑπάρχει, καίτοι, ἡ ἐπανάστασις ὑπνώττει εἰσέτι...» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 6).

Με τα δεδομένα αυτά και ὡς ὑστατη προσπάθεια κατευνασμοῦ της κρίσης, ἡ Νεάπολη ανακοινώνει ἐσπευσμένα παραχωρήσεις. Οι παραχωρήσεις σχετίζονται,

πρώτον με τη δημιουργία νέου υπουργείου για τη σύσταση νόμων αντιπροσωπευτικών των ιταλικών και εθνικών θεσμών, δεύτερον με τη συμφωνία περί κοινών συμφερόντων μεταξύ Σαρδηνίας και του Βασιλείου Νεάπολης και τρίτον με τη χρήση των πράσινων ταινιών στη σημαία του Βασιλείου της, ως δείγμα φιλικών διαθέσεων. Το σχέδιο αυτό όμως δε φαίνεται να συγκινεί το λαό, ο οποίος αντιμετωπίζει με αδιαφορία τις προσπάθειες διάσωσης της αριστοκρατίας. Η δε στάση του Βασιλείου της Σαρδηνίας είναι θετική ως προς τις εξελίξεις της επανάστασης, εφόσον οι ίδιοι οι ηγέτες της υποκίνησαν την εκστρατεία απελευθέρωσης της Ιταλίας και υποστήριξαν θερμά τον Γαριβάλδη στο έργο της κατάκτησης της Σικελίας. Για τη Σαρδηνία είναι πολύ σημαντική η διάθεση των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων και για το λόγο αυτό προσπαθεί να αποτιμήσει τις πρώτες εντυπώσεις από Αγγλία και Γαλλία. Τα πρώτα σημάδια είναι ενθαρρυντικά, καθώς η Γαλλία επαινεί τα ανδραγαθήματα του Γαριβάλδη και συμβουλεύει την Ιταλία να θεσπίσει κυβέρνηση όμοια στο τύπο με αυτήν της Γαλλίας. Επίσης επαινεί τη γενναιότητα του κόμη Cavour, αρχηγού της Σαρδηνίας (Camillo Benso, conte di Cavour, 1810-1861) αναφορικά με την εμπλοκή του στην έναρξη της ανεξαρτησίας της Ιταλίας και θεωρεί ότι σε συνεργασία με τον Γαριβάλδη θα δημιουργήσουν από κοινού μια νέα δυνατή Ιταλία. Από την άλλη πλευρά η Αγγλία παραμένει αποστασιοποιημένη δηλώνοντας ότι «λίαν αξιοπρεπώς φερόμενη, έπαυσεν νά δίδη συμβουλᾶς» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 6). Πάντως, η Βουλή των Λόρδων θέτει υπό συζήτηση το θέμα σχετικά με το αν ο στρατηγός Γαριβάλδης διέπραξε βιαιοπραγίες και κατά πόσο συμμετείχε σε εγκληματικές ενέργειες κατά τη Σικελική Επανάσταση. Η γενική εντύπωση είναι ότι ο Γαριβάλδης υπήρξε περισσότερο σωτήρας των πολιτών της Σικελίας παρά δικτάτορας. Οπωσδήποτε, σε έναν πόλεμο συμβαίνουν εγκλήματα και από τις δύο πλευρές, αλλά «οὐδένα ἄγωνα ἀναφέρει ἡ ἱστορία τυχόντα γενικότερας ἐπιδοκιμασίας παρά τόν Σικελικόν,... διευθυνόμενον ὑπό τοῦ στρατηγοῦ Γαριβάλδη κατά τοῦ τυράννου της Σικελίας» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 26).

Ο Γαριβάλδης, αφού εκκενώνει το νησί από τους Ναπολιτάνους, ορίζει αντιπροσώπους της Σικελίας στην Αγγλία και Γαλλία. Στη συνέχεια προχωρεί στην κατεδάφιση του φρουρίου του Πανόρμου (σημερινό Παλέρμο) με τη βοήθεια των Σικελών, οι οποίοι πρεσβεύουν ότι «ἐλευθέρα ἡ Σικελία δύναται νά ὑπάρξη μόνο ὡς μέρος τῆς Ἰταλίας» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 7) και δηλώνουν συνεπώς τη συμπαράστασή τους στο έργο του νέου κατακτητή. Ορίζεται Σικελική Βουλή, η

οποία λαμβάνει το σύνταγμα του 1812 για να τελεστούν οι απαραίτητες τροποποιήσεις μετά τα γεγονότα της επανάστασης. Οι αλλαγές αφορούν στη δημιουργία δύο Βουλών, δύο Στρατών και δύο χωριστών Διοικήσεων «κατά πάντα όμοιων τη Κυβερνήσει τῆς Νορβηγίας καί Σουηδίας» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 30). Η Γαλλία συμφωνεί, ενώ η Αγγλία έχει επιφυλάξεις μήπως με αυτές τις αλλαγές προκληθούν εκ νέου αναταραχές στη Σικελία. Ο Γαριβάλδης αξιοποιεί τη θερμή υποδοχή των Σικελών και αρχίζει να προετοιμάζει την οργάνωση του στρατού του. Διατηρεί τρεις σειρές στρατού, μια εκ των οποίων ηγείται από τον Ούγγρο στρατηγό Turf (István Tűrf, 1825-1908). Το βασικό του σχέδιο είναι η εξάπλωση της κυριαρχίας του στην υπόλοιπη Σικελία. Ορίζει τις τρεις στρατιές να ξεκινήσουν από διαφορετικά σημεία για να περάσουν από τις πόλεις της Σικελίας και να συγκεντρώσουν εθελοντές στρατιώτες. Κατά την πορεία περιγράφονται σκηνές από την υποδοχή του στρατού του Γαριβάλδη που άλλοτε είναι θετικές και άλλοτε ψυχρές. Σε αρκετές περιοχές μάλιστα οι πολίτες δε γνωρίζουν πώς πρέπει να αντιδράσουν και ο συντάκτης σημειώνει ότι το γεγονός αυτό καταδεικνύει τα αποτελέσματα του σκοταδισμού που επέβαλε η πρωτινή βασιλεία. Στο σημείο αυτό ο Ξένος παρέχει είδηση, την οποία άντλησε από την αγγλική εφημερίδα *Morning Star*, σχετικά με την άφιξη εθελοντών Ελλήνων στη Σικελία προς υποστήριξη του Γαριβάλδη. Η είδηση αναφέρει: «Τελευταία είδησις ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Γαριβάλδου ἀναγγέλει τὴν ἐν Παλέρμῳ ἀποβίβασιν χιλίων Ἑλλήνων ἐθελοντῶν. Κατὰ τὸ σῦνηθεσ οἱ ἐπιδεικτικοὶ οὗτοι Ἕλληνες ἤρχισαν, ὡς λέγει ἡ ἐπίσημος ἐκθεσις, ἅμα ἀπεβιβάσθησαν τοῦ πλοίου, ὅπερ ἔφερεν αὐτούς εἰς τὰς Σικελικὰς ἀκτᾶς, νὰ καταβρέχωσι τὸ ἔδαφος μὲ δάκρυα, διότι ἐνθυμήθησαν ἀληθῶς, ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦτο τοῖς ἦτον ἱερόν, καθ' ὅσον οἱ πρόγονοι τῶν ἐν τῷ σκότει τῶν αἰώνων κατεῖχον αὐτό. Ἀλλὰ τὰ δάκρυα ταῦτα ταχέως μετεβλήθησαν εἰς τὴν ἐνθουσιωδεστέραν χαράν, ὅτε διέβησαν τὰς ὁδοὺς καὶ παρεστάθησαν ἐνώπιόν του Γαριβάλδου, ὃν ἐπευφήμησαν Ἑλληνιστί καὶ Ἰταλιστί. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦλθον κυρίως ἐξ Ἠπείρου, καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παρέχει μεγάλας ἐλπίδας ἐν τῇ μελλούσῃ εἰς τὴν Καλαβρίαν καθόδῳ. Ἐκαστος δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων φέρει ὀλίγα ξηρὰ καρίδια καὶ ὀλίγον μαῦρον ψωμί ἐντός ἰτεῖνου καλαθίσκου, τὸ δὲ πρὸς πόσιν αὐτοῦ ὕδωρ ἐντός κολοκύνθης, καὶ τὰ πρὸς ἀλλαγὴν ἐνδύματα καθὼς καὶ τὰ μαγειρικὰ σκεύη οὐδαμοῦ. Εἰσὶν ἐγκρατεστάτων καὶ σεμνοτάτων ἠθῶν, καὶ τέρονται μαῶλλον ἐν τῷ φόνῳ ἢ ἐν τῇ ἀρπαγῇ, μεγάλη δὲ ἦτον ἡ εὐχαρίστησις τοῦ Γαριβάλδου ἰδόντος τὴν ἀφίξιν αὐτῶν» (Βρετανικός Αστήρ σ. 34)

Τα σχέδια του Γαριβάλδη προχωρούν αργά αλλά μεθοδικά. Στο μεταξύ, ο υπουργός της Σαρδηνίας Giuseppe La Farina (1815-1863) κατηγορεί το Γαριβάλδη ότι δεν επιθυμεί να εντάξει τη Σικελία στην Σαρδηνία, παρόλο που η δεύτερη δεσμεύτηκε να παρέχει πλήρη υποστήριξη στο Γαριβάλδη με πολεμοφόδια και τροφή, έως ότου ελευθερωθεί ολόκληρη η Ιταλία μέχρι την παπική επικράτεια και τη Βενετία. Ο Ξένος, σε σχετικό άρθρο, σημειώνει ότι ο Farina έχει ύπουλο και ραδιούργο χαρακτήρα. Μετά την επανάσταση του 1848 προσκολλήθηκε στον κόμη Canouir και έλαβε αξιώσεις στην κυβέρνησή του. Όταν ο Γαριβάλδης ξεκίνησε την εκστρατεία του στη Σικελία, ο Farina προσπάθησε να τον εμποδίσει και να υποκινήσει αρνητικό ρεύμα εναντίον του. Όταν διαπιστώθηκε η επιτυχία της επιχείρησης του Γαριβάλδη, ο Farina συντάχθηκε μαζί του, απευθύνοντάς του φιλοφρονήσεις και υποκλίσεις. Ο κατακτητής των Σικελών αδιαφορεί για τη στάση του Farina και συντάσσει το στρατό του για την αναχαίτιση πιθανής επίθεσης. Το γενικότερο κοινωνικό κλίμα είναι θετικό για τον ίδιο και το έργο του. Στη Νεάπολη διανέμονται προκηρύξεις υπέρ του Γαριβάλδη και ενάντια στη δυναστεία των Βουρβόνων. Δημοσιεύεται επίσης προκήρυξη του ταγματάρχη Giacomo Medici (1817-1882) προς το ναπολιτάνικο στρατό να εισχωρήσουν στο στράτευμα του Γαριβάλδη, αν θέλουν να δουν την Ιταλία ενωμένη και ελεύθερη. Από συμπλοκή πλοίων στο Πανόρμο ο Γαριβάλδης δέχεται άντρες λιποτάκτες στα στρατεύματά του και η δύναμη του μεγαλώνει. Ύστερα από αυτές τις εξελίξεις ο Γαριβάλδης αποστέλλει οδηγίες της Σικελικής Κυβέρνησης στις ξένες αυλές της Γαλλίας και Αγγλίας. Στο κείμενό του αναφέρεται στους λόγους που τον οδήγησαν στην κατάκτηση της Σικελίας και ενημερώνει για τις επιδιώξεις του αναφορικά με την ανεξαρτησία της Ιταλίας. Η κινητικότητα που παρατηρείται στη Σικελία αναστατώνει το Βασίλειο της Νεάπολης, το οποίο αναζητά πλέον τη συμμαχία της Σαρδηνίας και του Πιεμόντε (Piemonte, Πεδεμόντι).

Άλλος ένας θρίαμβος ακολουθεί για τον Γαριβάλδη στη Μάχη του Milazzo, πόλη της Σικελίας και βασικό γεωγραφικό σημείο εισβολών. Το τεύχος της 2^{ης} Αυγούστου της εφημερίδας αφιερώνει το πρώτο πολιτικό άρθρο στην επιτυχία του επαναστάτη άνδρα. Χαρακτηριστικά ο Ξένος αναφέρει, «Τό προσφιλέσ ὄνομα τοῦ Γαριβάλδη, ὡς ἠλεκτρικόν ρεῦμα διατρέχον καί ἐνθουσιῶν τᾶς ἡρωικᾶς φάλαγγας τῶν Σικελῶν, καθιστά ταύτας ἀτρόμητους καί ἀκατάσχετους εἰς τήν ἐπίθεσιν τῶν» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 90). Ο *Βρετανικός Αστήρ* περιγράφει τις λεπτομέρειες από τη μάχη. Η κυβέρνηση του Γαριβάλδη με σχετική επίσημη αναγγελία αναφέρει ότι η

ζημιά των στρατευμάτων δεν είναι υπερβολική και ότι, παρόλο το πείσμα των Βουρβόνων και τη βροχή των σφαιρών, οι γαριβαλδικοί κατέκτησαν το βορειοανατολικό τμήμα της Σικελίας. Τα εμπορικά και πολεμικά πλοία των προξένων της Ναπολιτάνικης κυβέρνησης στη Σικελία αποχωρούν και ο σικελικός λαός αποθεώνει τον ηγέτη του. Οι εξελίξεις αυτές θορυβούν την Παπική Επικράτεια. Οι πληροφορίες των ανταποκριτών μεταφέρουν την είδηση ότι «ό Γαριβάλδης έπεβιβάσθη μέτ' άρκετου στρατού όπως μεταβή εις τās Ιταλικās όχθας, κατεφόβισε τās Ρωμαϊκās Αρχάς, μή τυχόν έμφανισθῆ αιφνιδίως καί εις τό Παπικόν έδαφος, άγνοείται έν τούτοις ό σκοπός του» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 91). Ο Πάπας (Pope Pius IX, 1792-1878) βάλλεται εναντίον όσων ταραάζουν την ηρεμία της ηγεμονίας. Κατηγορεί τους υπέρμαχους του Γαριβάλδη ότι ευθύνονται για τα πάθη των ιερέων, οι οποίοι εκτελούν τα θρησκευτικά τους ιερά καθήκοντα χωρίς να ενοχλούν κανέναν. Τέλος προσεύχεται και καλεί όλους να προσευχηθούν για να έρθει η ειρήνη. Ενδιαφέρουσα είναι η εξής αναφορά του Πάπα: «Εστί δ' όμοίως γνωστόν τοίς πάσιν ότι άπειραι σάτυραι καί έφημερίδες δημοσιεύονται έν τέ Ιταλία καί άλλαχου, πηγάζουσαι εκ τών εργαστηρίων του Σατανά, προς καταστροφήν του παντός...» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 94). Στο ίδιο κλίμα, με πιο ήπιους τόνους πραγματοποιείται και η έκκληση του Αρχιεπισκόπου Αλέξη (Alexis Billiet, 1783-1873) του Chambéry (ή Ciamberi, περιοχή υπό την εποπτεία του Βασιλείου της Σαρδηνίας μέχρι το 1861) προς τον κόμη Canouf για να σταματήσει ο θρησκευτικός καταδιωγμός. Η απάντηση του Canouf αναφέρει ότι η ιεροσύνη είναι απόλυτα σεβαστή και θα διατηρηθεί, με την προϋπόθεση ότι οι εκπρόσωποί της θα σεβαστούν το νέο ηγεμόνα και τους νόμους του κράτους (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 91).

- *Επιθέσεις μωαμεθανών έναντι χριστιανών στη Συρία-εμπλοκή Τουρκίας: Αγγλία – Γαλλία.*

Η δεύτερη και σημαντικότερη είδηση που απασχολεί εκτενώς τα επόμενα φύλλα του Βρεττανικού Αστέρρα αφορά στη Συρία και την επίθεση που δέχονται οι Χριστιανοί από την ισλαμική φυλή των Δρούσων. Ο Στέφανος Ξένος γράφει στο πρωτοσέλιδο άρθρο του δεύτερου τεύχους της εφημερίδας για τις σφαγές που σημειώνονται σε πόλεις και χωριά κοντά στο Λίβανο της Συρίας (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 25). Οι Δρούσοι επιτίθενται στους Χριστιανούς με την ανοχή της Οθωμανικής Πύλης. Η στάση της Γαλλίας και της Αγγλίας είναι κάθετα αρνητική και

ο συντάκτης σχολιάζει τη δυσμενή θέση στην οποία έχει περιέλθει η Τουρκία, η οποία δέχεται τα επικριτικά σχόλια όλων των ευρωπαϊκών χωρών. Ο Ξένος σημειώνει ότι η αφελής στάση της Τουρκίας φανερώνει ένα λαό χωρίς πολιτική και δυναστεία, ανίκανο να κατανοήσει «ότι ή μέλλουσα ευδαιμονία τής ἄρξεται ἀπό τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ’ ἣν πάσα θρησκευτικὴ ἤθελε παύσειν»(Βρετανικός Αστήρ, σ. 25).

Η Βουλή των Λόρδων καταδικάζει τις επιθέσεις των Δρούσων που σε συνεργασία με Κούρδους και Βεδουίνους τάχθηκαν κατά των Χριστιανών. Αποφαίνεται ότι η Τουρκική Αυτοκρατορία φέρει μεγάλη ευθύνη για τα επεισόδια και για τις πολιτικές και ιστορικές συνέπειες. Το άρθρο περιέχει εκτενή περιγραφή των συμβάντων, όπως αυτές διατυπώνονται σε βρετανικές εφημερίδες από τους ανταποκριτές. Σύμφωνα με την Οθωμανική Πύλη, ο τουρκικός στρατός είναι ανεπαρκής για να εμποδίσει τις βιαιοπραγίες, γεγονός που αμφισβητείται από τους Λόρδους της Βουλής. Ο Λόρδος Brougham (Henry Peter Brougham, 1778-1868) τονίζει ότι η Αγγλία θα πρέπει να μείνει αμέτοχη στην υπόθεση της Συρίας, αν θέλει να ασκήσει τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, οι οποίοι βασίζονται στο ότι κάθε κράτος μπορεί να πράξει ό,τι θεωρεί καλύτερο για το μέλλον του και ότι καμία χώρα δεν μπορεί να γνωρίζει ποιο είναι το καλύτερο για τη γειτονική ή απομακρυσμένη χώρα και κυρίως δεν επιτρέπεται να παρεμβαίνει. Τονίζει μάλιστα ότι το ίδιο πρέπει να πράξει και η Αγγλία στην υπόθεση της Σικελίας. Πάντως, η Βρετανία έλαβε τα κατάλληλα μέτρα για να απομακρύνει από τον τόπο των επιθέσεων τους Βρετανούς υπηκόους της. Η ανταπόκριση της Γαλλίας για τις επιθέσεις εντός της Συρίας είναι άμεση βλέποντας ότι η βάνουση πορεία των Δρούσων συνεχίζεται και ότι οι τουρκικές αρχές αδυνατούν να σταματήσουν την επέκτασή τους. Σε πολλά χωριά οι χριστιανοί έχουν εξολοκλήρου αφανιστεί, ενώ πανικός κυριεύει πλέον και την πόλη της Ναζαρέτ. Ο Γάλλος πρόξενος στη Δαμασκό λαμβάνει οδηγίες από τη γαλλική κυβέρνηση για να εμποδίσει «Πᾶσαν περαιτέραν των Χριστιανῶν σφαγὴν καὶ κακοπάθειαν» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 28). Η Γαλλία φαίνεται αποφασισμένη να δράσει πρώτη στην παύση των εχθροπραξιών ενάντια στους χριστιανούς. Για να το πετύχει αυτό έχει απόλυτη ανάγκη τη συμμαχία της Αγγλίας. Η εφημερίδα αναφέρει ότι το ίδιο χρονικό διάστημα κυκλοφορεί στη Γαλλία ένα βιβλίο με τίτλο *Αγγλική πολιτική** όπου ο συγγραφέας, υπό τη μορφή σάτυρας, απευθύνει συμβουλές προς της Αγγλία αναφορικά με τη συμμαχικές της αποφάσεις. Συγκεκριμένα, συμβουλεύει την

* Πιθανώς πρόκειται για το βιβλίο αγνώστου συγγραφέα *La politique anglaise*, 1860 σε έκδοση του E. Dentu στο Παρίσι.

Αγγλία να έχει καλές σχέσεις με τη Γαλλία και να μην υποτιμά τη δύναμή της, γιατί η Γαλλία έχει τη στήριξη της Ρωσίας και μπορεί ανά πάσα στιγμή να ρίξει την Αγγλία σε δεύτερη αν όχι τρίτη δύναμη στην Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά η γαλλική κυβέρνηση αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα με το γαλλικό ναυτικό. Ο υπεύθυνος υποκόμης των ναυτικών δαπανών τονίζει ότι το γαλλικό ναυτικό διακρίνεται από ελαττώματα στη λειτουργία των κανονιών των πλοίων και ότι πρέπει να προσλαμβάνονται έμπειροι εργάτες που γνωρίζουν τη διαχείριση των θεμάτων του πολεμικού ναυτικού. Αντιπαραβάλλει τη ναυτική δύναμη της Αγγλίας, η οποία είναι πολύ ισχυρή και η οποία είναι ενήμερη για τα ελαττώματα της γαλλικής ναυτικής δύναμης, γεγονός που αμαυρώνει την εικόνα της Γαλλίας.

Η Γαλλία, πιστεύοντας ότι οι σφαγές θα αποφευχθούν μόνο με την παρέμβαση των ευρωπαϊκών στρατευμάτων, κινητοποιείται στέλνοντας διαβήματα στις ευρωπαϊκές χώρες να αποστείλουν στρατεύματα στα παράλια της Συρίας. Η Αυστρία και η Ρωσία συμφωνούν, ενώ η Αγγλία τονίζει ότι πρέπει να υπογραφούν πρώτα οι όροι της σύμβασης για τη χρονική διάρκεια της παραμονής των στρατευμάτων εκεί και το είδος των ενεργειών που θα γίνουν. Συνεπώς η στάση της Αγγλίας δεν είναι ακόμα οριστική. Η ανταπόκριση της Ισπανικής Κυβέρνησης είναι θετική και συμφωνεί να αποστείλει 2 πλοία στη Συρία. Η κατάσταση στην Ανατολή γίνεται όλο και πιο απειλητική. Οι ανταποκριτές αναφέρουν ότι οι αιματηρές συγκρούσεις συνεχίζονται στην Ερζεγοβίνη. Ο εμφύλιος πόλεμος είναι πλέον γεγονός. Η κατάσταση χαρακτηρίζεται τραγική και ο συντάκτης του σχετικού άρθρου αναφέρει γλαφυρά: «κάλαμος καί γλώσσα δέν δύνανται νά παραστήσωσι τά ένταυθα διαπραχθέντα άνοσιουργήματα» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 66). Όλοι εγκαταλείπουν τις πόλεις και αναζητούν διέξοδο στα ευρωπαϊκά πλοία. Ο ίδιος ο ανταποκριτής αναφέρεται στις δυσκολίες της εκτέλεσης του καθήκοντός του, καθώς επικρατεί γενική αναρχία. Σημαντική είναι η παρέμβαση του Αλγερινού πολιτικού και στρατηγού Abd al-Qādir (1808-1883), ο οποίος φημίζεται για την προστασία του προς τους Χριστιανούς. Στο τεύχος της 16^{ης} Αυγούστου του Βρετανικού Αστέρρα φιλοξενείται μια επιστολή μοναχής από τη Βηρυτό προς την ηγουμένη του St. Vincent de Paul στο Παρίσι. Η επιστολή αναφέρει ότι δεκαεπτά μοναχές σώθηκαν από τον Abd al-Qādir, ο οποίος τις καθησύχασε λέγοντας: «μή φοβείσθε δυστυχείς κόραι, οὐδέν θέλετε πάθει, κί ἐν ἀνάγκη θέλω σας ὑπερασπίσει μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς μου» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 154). Μεταξύ των διασωθέντων υπήρξε και ένας

Γάλλος πρέσβης. Ο Abd al-Qādir διατίθεται να συγκεντρώσει 3000 άνδρες για να εμποδίσει τη σφαγή των χριστιανών στη Συρία, όμως δε γίνεται γνωστό αν ο στρατός του θα ενωθεί με τον στρατό των Γάλλων. Η Γαλλία εκτιμά ότι μπορεί να συγκεντρώσει και να διαθέσει 200.000 άνδρες για την αποστολή στη Συρία, τη στιγμή που η Αγγλία δηλώνει ότι δύναται να στείλει μόλις 80.000 στρατιώτες.

Ως ύστατη προσπάθεια συμμαχίας με την Αγγλία ο αυτοκράτορας Ναπολέοντας III (Louis-Napoléon Bonaparte, 1808-1873) αποστέλλει επιστολή στη Βουλή των Λόρδων για να αποσπάσει την εμπιστοσύνη τους. Στην επιστολή βεβαιώνει ότι έχει ειρηνικές διαθέσεις προς κάθε χώρα και ότι σε καμία περίπτωση δεν αναζητά τον πόλεμο, ο οποίος θα έβλαπτε οικονομικά τη χώρα του και θα παρεμπόδιζε κάθε πρόοδο και ευημερία για το γαλλικό κράτος. Στο επιχείρημα των γειτονικών χωρών ότι η Γαλλία αναπτύσσει διαρκώς στρατό, ο Ναπολέοντας απαντάει ότι ο στρατός του δεν έχει πολεμικό χαρακτήρα και λειτουργεί κυρίως ως ασπίδα προστασίας. Η μορφή του δεν είναι ενιαία αλλά διασπάται κατά τμήματα στην Αλγερία, την Κίνα, τη Ρώμη και σε άλλες εσωτερικές διοικητικές θέσεις. Στη συνέχεια, διατυπώνει με σαφήνεια τους λόγους για τους οποίους ο ίδιος επιθυμεί να εμπλακεί στα Συριακά. Ισχυρίζεται ότι αυτή είναι η επιθυμία του λαού του και ότι ο ίδιος αγανακτεί βλέποντας τις αλλεπάλληλες σφαγές των Χριστιανών, την κατάρρευση των Προξενείων και τις λεηλασίες των μοναστηριών. Για την επιχείρηση αυτή ζητά ανοιχτά τη συμμαχία της Αγγλίας, ώστε να μην αναλάβει μόνος του μια τέτοια εκστρατεία, «πρῶτον διά τήν μεγάλην δαπάνην, καί δεύτερον διότι ἡ ἐπέμβασις αὐτή ἐνδέχεται νά παρασύρη μέθ' ἑαυτῆς καί τό Ἀνατολικόν Ζήτημα» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 90). Κλείνει δε την επιστολή του με τη φράση «Πίστευσον εἰς τήν εἰλικρινῆ φιλίαν μου, Ὁ σός Ναπολέων». Ο μοναδικός λόγος που μπορεί να συγκρατήσει τον Ναπολέοντα III να εισβάλει στη Συρία είναι αν η οθωμανική κυβέρνηση αποφασίσει να τερματίσει τις επιθέσεις και να επιβάλει την ειρήνη. Η Αγγλία πλέον προχωρεί στην υπογραφή της συνθήκης για την επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων στη Συρία και δίνει συνεπώς το σύνθημα για την έναρξη της προετοιμασίας των πολεμικών πλοίων και των στρατευμάτων της ξηράς.

Σύμφωνα με την άποψη του Στέφανου Ξένου, όπως διατυπώνεται στο τεύχος της 9^{ης} Αυγούστου είναι πλέον αμφίβολο αν η Αγγλία αποτελεί τον ισχυρότερο στύλο της Τουρκίας. Η συμμαχική ένωση των δύο μεγαλύτερων δυνάμεων της Ευρώπης και η σύμπραξη των υπολοίπων δυνάμεων προκαλεί έκπληξη και συνάμα προβληματισμό

που διατυπώνεται από τον συντάκτη ως εξής «Ἡ νεωφανής τῶν πέντε Δυνάμεων ἀρμονία ἐπὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἢ κατὰ πρώτην ἤδη φορᾶ ὑπνώττουσα ζηλοτυπία αὐτῶν μακρὰν τοῦ νὰ μᾶς χαροποιῇ διεγείρει τουναντίον ἡμῖν φόβους καὶ ὑπονοίας, ἅς εὐχόμεθα ποτέ νὰ μὴν ἀληθεύσωσιν» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 114). Ἡ κινητοποίηση των Μεγάλων Δυνάμεων ανησυχεῖ οπωσδήποτε και την Οθωμανική Πύλη, η οποία προσπαθεῖ να απομακρύνει την επέμβαση της Ευρώπης, ισχυριζόμενη ότι μπορεί η ίδια να κατευνάσει την πολεμική κρίση. Οι συχνές επισκέψεις της Ευρώπης στην Ανατολή θα φέρουν αναπόφευκτα το διαμελισμό της Τουρκίας. Σε αυτή την περίπτωση κάθε χώρα θα διεκδικήσει εδάφια, ανάλογα με τα συμφέροντά της, και ενδεχομένως η Ελλάδα να είναι ἔστω και λίγο κερδισμένη από αυτήν την επέμβαση. Ο Ξένος σχολιάζει το ότι ο λαός της Τουρκίας πρέπει κάποτε να καταλάβει ότι «δώση μάχαιραν, θά λάβη μάχαιραν», γεγονός που η τουρκική ηγεμονία το γνωρίζει καλά. Επίσης, πρέπει οι Τούρκοι να αναγνωρίσουν ότι οι χριστιανικές κοινότητες είναι αυτές που με το εμπόριο και τη γενική δραστηριότητά τους ενισχύουν την οικονομία της Τουρκίας.

Κατά τις πρώτες μέρες του Αυγούστου το Αγγλικό Κοινοβούλιο απασχολείται με το θέμα της παρέμβασης στα Συριακά δρώμενα. Η γενική στάση που επικρατεῖ είναι ότι η παρεμβολή της Αγγλίας είναι αναγκαία, εφόσον η Πύλη αναγνωρίζει την ανικανότητά της να λύσει το πρόβλημα. Η Αγγλία καλείται να εξετάσει ποιά πρέπει να είναι η θέση της στο Ανατολικό Ζήτημα που προκύπτει. Οι κύριοι ομιλητές που αναλύουν την κατάσταση είναι ο Λόρδος Russell (John Russell, 1792-1878), ο κύριος John Bright (1811-1889) και ο Λόρδος Palmerston (Henry John Temple, Viscount Palmerston, 1784-1865). Εκτός από τον Russell, ο οποίος τοποθετεῖται ουδέτερα περί της εμπλοκής της Αγγλίας στη Συρία και τονίζει ότι η συμβολή της Πύλης είναι απαραίτητη, οι λόγοι που ξεχώρισαν ἦταν του Bright και του Palmerston. Ο Bright υποστηρίζει ότι η Αγγλία πρέπει επιτέλους να σταματήσει να υπερμάχεται της Τουρκίας. Είναι φανερό ότι η Πύλη προκαλεί διαρκώς αναταραχές. Συγκεκριμένα αναφέρει, «Ἐκαστος γινώσκει ὅτι ἐνόσω τό μέρος ἐκεῖνο τῆς Ἀσίας διετελεῖ κυβερνούμενον ὑπό τοῦ Πασᾶ τῆς Αἰγύπτου ἡσυχία ἐπεκράτει ἔφ' ἀπάσης τῆς γῆς ἐκείνης, οἱ περιηγηταί διήρχοντο τήν χώραν μέθ' ἰκανῆς ἀσφαλείας, ἀλλ' ὅτι ἅμα ἡ Αἰγυπτιακή ἐξουσία ἀπεσύρθη τά πράγματα ἐπέστρεψαν εἰς τήν προτέραν καί παροῦσαν αὐτῶν ἀναρχίαν» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 116). Υπογραμμίζει μάλιστα ότι η Αγγλία δεν ἔχει κανένα ὄφελος από την Τουρκία. Ο πασάς ουσιαστικά επιδεικνύει τα κεφάλαιά του και φαινομενικά ενισχύει την αγορά της Ευρώπης, αλλά ουσιαστικά

η Αγγλία δεν απολαμβάνει κανένα οικονομικό όφελος από τα υποθετικά κεφάλαια της Τουρκίας. Ο Bright ερωτά αν η συμμετοχή της Αγγλίας για τη διάσωση της Τουρκίας εξυπηρετεί τα συμφέροντα της χώρας με οποιονδήποτε τρόπο. Παραβάλλει το παράδειγμα του Κριμαϊκού πολέμου, ο οποίος κάθε άλλο παρά ωφέλησε την Αγγλία. Αντίθετα, κατακερμάτισε το στρατό και τον αγγλικό λαό. Τέλος, δηλώνει φανερά ότι είναι αντίθετος με την υπεράσπιση της Τουρκίας. Ο Palmerston διαφωνεί με τον Bright και θεωρεί ότι ο δεύτερος ενημερώνεται μονομερώς. Αν η Αγγλία αποχωρήσει εγκαταλείποντας την Τουρκία, η δύναμη της Οθωμανικής Πύλης θα μεγαλώσει αντί να κατακερματιστεί και κατά συνέπεια όλες οι Ευρωπαϊκές χώρες θα κληθούν να αντιμετωπίσουν έναν μεγάλο ισχυρό αντίπαλο. Πρέπει να διατηρηθούν οι ισορροπίες, για να διατηρηθούν μελλοντικά και τα συμφέροντα των ευρωπαϊκών χωρών.

Την άποψη του Palmerston συμμερίζεται σαφώς η Γαλλία, η οποία φαίνεται ικανοποιημένη από τις φιλικές σχέσεις που κατάφερε να εδραιώσει με την Αγγλία. Τα γαλλικά στρατεύματα σε Μασσαλία, Τουλώνη και Αλγερία έχουν πάρει εντολή να κατευθυνθούν στα παράλια της Συρίας, όπως ενημερώνουν οι γαλλικές εφημερίδες που δημοσιεύουν ειδήσεις αποκλειστικά για την κατάσταση στη Συρία. Σύμφωνα με τους Γάλλους ανταποκριτές τα θύματα των Δρούσων ανέρχονται στους 15.000-16.000 και η ανέχεια της οθωμανικής φρουράς είναι πρωτοφανής. Ευελπιστούν δε ότι η εμφάνιση των ευρωπαϊκών πλοίων θα μειώσει σημαντικά τις επιθέσεις των Δρούσων και θα επιβάλει την τάξη. Η είδηση ότι ο Ολλανδός πρόξενος στη Δαμασκό δολοφονήθηκε επισπεύδει τις κινήσεις των Γάλλων. Εντωμεταξύ, στο Παρίσι υπογράφεται από τις Πέντε Δυνάμεις το συμφωνητικό για την επέμβαση στη Συρία (Βρετανικός Αστήρ, σ. 118). Οι κυριότεροι όροι είναι ο στρατός των δυνάμεων να μην υπερβαίνει τους 12.000 στρατιώτες. Η Οθωμανική Πύλη θα προσθέσει άλλους 6.000 και σε περίπτωση που χρειαστεί, κάποια από τις Μεγάλες Δυνάμεις θα διαθέσει 6.000 επιπλέον. Επίσης, η παραμονή της Ευρώπης στη χώρα δε θα ξεπεράσει τους 6 μήνες. Οι υπογράφωντες είναι οι Édouard Antoine Thouvenel (1818-1866) Γάλλος πρέσβης στην Οθωμανική Επικράτεια και υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας, Richard Klemens, Prince von Metternich (1829-1895) διπλωματικός εκπρόσωπος της Αυστρίας, Henry Wellesley, 1st Earl Cowley (1804-1884) διπλωματικός εκπρόσωπος της Αγγλίας, Pavel Dmitrievich Kiselyov (1788-1872) διπλωματικός εκπρόσωπος της Ρωσίας και Ahmet Vefik Paşa (1823-1891) διπλωματικός εκπρόσωπος της Τουρκίας. Ο *Βρετανικός Αστήρ* δεν αναφέρει το όνομα του εκπροσώπου της Πρωσίας Albert

Alexandre de Pourtalès (1812-1861) που σύμφωνα με το *British and foreign state papers, 1860-1861* (σ. 278) συμπεριλαμβάνεται στα ονόματα των υπογραφόντων. Η Ρωσία συμμετέχει με τη διάθεση επτά ατμόπλοιων.

Ειδική μνεία διατυπώνεται στο τεύχος της 9^{ης} Αυγούστου της εφημερίδας για τη δημιουργία «Βρετανικού Κομμητάτου υπέρ των Συρίων». Στόχος του κοιμητάτου είναι η παροχή κάθε είδους βοήθειας στους Συρίους. Οι επικεφαλής του Κοιμητάτου καλούν όσους το επιθυμούν να συνεισφέρουν χρήματα ή ο,τιδήποτε δύνανται να προσφέρουν. Στη διάθεση του Κοιμητάτου τέθηκε και ένα βρετανικό πλοίο για τη μεταφορά των αγαθών. Η οικονομική ενίσχυση των Ελλήνων εμπόρων είναι εντυπωσιακή όπως φαίνεται από τη λίστα των ονομάτων που παραθέτει το σχετικό άρθρο (*Βρετανικός Αστήρ*, σ. 123).

- *Δυτική Ευρώπη: Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία.*

Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα του Βρετανικού Αστήρα, στις αρχές του Ιουλίου, η Γαλλία βρίσκεται εν μέσω διαφόρων ζητημάτων που καλείται να αντιμετωπίσει. Το εκτενές αφιέρωμα της εφημερίδας στον Πρίγκιπα Ιερώνυμο Βοναπάρτη (*Jérôme-Napoléon Bonaparte, 1784-1860*) με αφορμή το θάνατό του (*Βρετανικός Αστήρ*, σ. 3), δηλώνει την αναστάτωση στα διοικητικά της χώρας και την εξωτερική πολιτική. Ένα από τα ζητήματα που απασχολεί τη Γαλλία αφορά στο πρόσωπο που θα διεκδικήσει το θρόνο της Ισπανίας. Ο γαλλικός τύπος εκφράζεται αρνητικά για το όνομα του *Carlos Luis de Borbón y Braganza (1818-1861)*, κόμη του Μοντεμολίν (*Montemolín*), και οι διπλωματικές συζητήσεις βρίσκονται υπό εξέλιξη. Πάντως, η Γαλλία υπερασπιζόμενη την Ισπανία προτείνει στις Μεγάλες Δυνάμεις τη συμμετοχή της δεύτερης στις συνδιασκέψεις των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Εφόσον η Αυστρία δεν επιφέρει εμπόδια, η Ισπανία θα μπορεί να συμμετέχει. Παρόλα αυτά, η Γαλλία υπογραμμίζει ότι οι άλλες επικράτειες που δε έχουν τις ίδιες αξιώσεις, δεν θα έχουν το ίδιο δικαίωμα συμμετοχής.

Παράλληλα, μέσω του γαλλικού τύπου γνωστοποιείται η επιθυμία της Γαλλίας να δοθούν κίνητρα για την κατάταξη εθελοντών πολιτών στο στρατό χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα το παράδειγμα της Αγγλίας, όπου ο Άγγλος πολίτης θεωρεί χρέος του την υπεράσπιση της πατρίδας. Στο σημείο αυτό, ο συντάκτης του άρθρου σχολιάζει την υπερβολή του γαλλικού Τύπου αναφορικά με το αγγλικό καθεστώς. Η εφημερίδα αναφέρει ότι οι επεκτατικές τάσεις της Γαλλίας είναι φανερές, καθώς, κατά τη σύνοδο που είχαν οι ευρωπαϊκές χώρες στο *Baden* της

νοτιοδυτικής Γερμανίας, οι Γερμανοί ηγεμόνες δήλωσαν την επιθυμία τους να διατηρήσουν την ακεραιότητα του Ομοσπονδιακού κράτους, γεγονός που δεν άφησε στη Γαλλία την παραμικρή πιθανότητα να διεκδικήσει τις γερμανικές περιοχές αριστερά του Ρήνου, χωρίς να κηρύξει πόλεμο.

- **Κεντρική Ευρώπη: Αυστρία, Γερμανία, Πολωνία.**

Στις αρχές του Ιουλίου η Αυστρία φαίνεται να ασχολείται με την εδραίωση καλής συνεργασίας με την Ουγγαρία. Ο κόμης Clam-Martinitz (στρατηγός των αυστριακών υπηρεσιών) συναντήθηκε με τον Αυτοκράτορα της Αυστρίας (Franz Joseph I, 1830-1916) για να συζητήσουν το θέμα του σχηματισμού υπουργείου από Βοημούς και Ούγγρους για την αποκατάσταση των ιστορικών δικαιωμάτων και προνομίων του ουγγρικού έθνους και τη μεταρρύθμιση των επαρχιακών κτημάτων ανάλογα με τις ανάγκες των περιστάσεων. Παράλληλα η Αυστρία προσεγγίζει πολιτικά την Πρωσία. Σύμφωνα με την αυστριακή εφημερίδα *Allgemeine Zeitung*, η προσέγγιση γίνεται από τον Αυτοκράτορα της Αυστρίας προς τον Αντιβασιλέα της Πρωσίας (Wilhelm I, 1797-1888). Οι δύο κυβερνήσεις φαίνεται να συμμαχούν και από κοινού αναγγέλλουν ότι σε περίπτωση πολέμου που εμπλέκει τη συμμαχία τους τα στρατεύματα των μικρότερων γερμανικών κρατών οφείλουν να συστρατευτούν με αυτά της Πρωσίας ή Αυστρίας και να υπακούν στις διαταγές των διοικήσεων των αντίστοιχων στρατευμάτων (Βρετανικός Αστήρ, σ. 95).

Άλλα ζητήματα προκύπτουν από την πολιτική της Αυστρίας περί λογοκρισίας. Οι ανταποκριτές των εφημερίδων αναφέρουν ότι οι εφημερίδες της Αυστρίας δέχονται τρομερή λογοκρισία, ενώ θεωρητικά το αυστριακό έθνος χαίρει ελευθεροτυπίας. Συγκεκριμένα όσα άρθρα δεν αρέσουν στον κυβερνητικό επιτηρητή περικόπτονται ακόμα και όταν αυτά έχουν ήδη κυκλοφορήσει, ενώ οι εκδότες των εφημερίδων δέχονται τις αυστηρές συνέπειες του νόμου. Αναφέρεται συγκεκριμένα, το παράδειγμα της εφημερίδας *Presse*.

Ταραγμένο είναι το κλίμα και στην Πολωνία. Σύμφωνα με επιστολή των διοικητών της Βαρσοβίας η Ρωσία προβάλλει καταπιεστική συμπεριφορά εις βάρος του πολωνικού λαού. Ο Αυτοκράτορας της Ρωσίας ορίζει σε ηγετικές θέσεις προσφιλή του πρόσωπα, τα οποία διακατέχονται από αντί-πολωνικά αισθήματα. Προνόμια κυκλοφορίας στους δρόμους διακόπτονται και οι εφημερίδες δεν είναι σε θέση να δημοσιεύουν ελεύθερα, καθώς υπόκεινται σε αυστηρότατη λογοκρισία. Το καθεστώς αυτό εντείνει την επαναστατική δραστηριότητα στη Βαρσοβία. Ο γαλλικός

Τύπος αναφέρει ότι η Πολωνία έχει τη συμπαράσταση της Γαλλίας, η οποία όμως φροντίζει να διατηρεί παράλληλα καλές σχέσεις και με τη Ρωσία.

- **Χώρες εκτός Ευρώπης: πολιτικές και εμπορικές σχέσεις με την Ευρώπη.**

Εκτός των ειδήσεων από την Ευρώπη η εφημερίδα αναφέρεται σε ειδήσεις που φτάνουν από την Αμερική έως και την Ασία. Μεγάλη έκταση του τεύχους της 9^{ης} Ιουλίου της εφημερίδας αφιερώνεται στο θέμα που έθεσε η Ομοσπονδιακή Σύνοδος στην Αμερική σχετικά με τη σωματεμπορία. Η σύνοδος κατηγόρησε ανοιχτά τη Μεγάλη Βρετανία ότι εκμεταλλεύεται τους Αφρικανούς των Αφρικανικών πλοίων πουλώντας αυτούς ως εργάτες, γεγονός που παραβαίνει τη συνθήκη του Ashburton (Ashburton Treaty). Η συμφωνία είχε υπογραφεί το 1848 μεταξύ ΗΠΑ και Μ. Βρετανίας και αφορούσε στην αστυνόμευση του Ατλαντικού για τυχόν διακίνηση δουλεμπορικών πλοίων. Η συζήτηση χαρακτηρίζεται έντονη (μεταφέρονται αυτούσιες οι απόψεις των πολιτικών) και οι πολιτικοί παράγοντες καταλήγουν στην απόφαση ότι η Αμερική θα πρέπει να λειτουργήσει ως αυτόνομη δύναμη και να αποφασίσει η ίδια τη θέση που θα λάβει, χωρίς να επιζητά τη συμβολή της Αγγλίας. Το επιχείρημα των Αμερικανών είναι ότι το παράδειγμα της Αγγλίας στα θέματα της δουλεμπορίας είναι απαράδεκτο, καθώς η χώρα επιδίδεται χρόνια στο εμπόριο των Κούλων της Κίνας και επομένως παντός είδους υποστήριξη της κατάργησης της σωματεμπορίας είναι ψευδής.

Πράγματι, η Αγγλία μέχρι τα τέλη του 1860 βρισκόταν σε πόλεμο με την Κίνα. Σε άρθρο που φιλοξενείται στο Βρετανικό Αστέρη, τον Ιούλιο του 1860 οι σχέσεις Αγγλίας και Κίνας είναι σε ύφεση και δεν πραγματοποιούνται εχθροπραξίες. Το άρθρο περιορίζεται στις εντυπώσεις του Άγγλου ανταποκριτή της εφημερίδας *The Times* του Λονδίνου από τη ζωή και τους ρυθμούς των Κινέζων, καθώς η αγγλική φρεγάτα αποπλέει από το Χονγκ-Κονγκ. Τέλος σημειώνει ότι τα έξοδα του πολέμου για την Αγγλία υπολογίζονται περίπου στις 3.800.000 λίρες. Επιπλέον, ο *Βρετανικός Αστήρ* αναφέρει στο δεύτερο τεύχος του ότι απωλέστηκε ένα βρετανικό πλοίο στις ακτές της Κίνας. Το πλοίο βούλιαξε λόγω καιρικών συνθηκών και διερευνώνται τα συγκεκριμένα αίτια. Ελάχιστα αντικείμενα σώθηκαν μαζί με αυτά και 100 δέματα ελασμάτων χρυσού. Υποστηρικτής της Αγγλίας κατά την εισβολή της στην Κίνα φαίνεται να είναι η Ρωσία, η οποία ενισχύει τα αγγλικά στρατεύματα με 12.000 ρώσους στρατιώτες. Η είδηση αυτή αναστατώνει το Πεκίνο και δυναμώνει το επαναστατικό κλίμα. Σημειώνονται επιθέσεις ανταρτών εναντίον των ξένων

δυνάμεων και λόγω των εχθροπραξιών οι εμπορικές εργασίες διακόπτονται. Τα αγγλικά και γαλλικά συμμαχικά στρατεύματα βρίσκονται σε εγρήγορση, ιδιαίτερα μετά την είδηση ότι αγγλικό πλοίο προσέκρουσε σε βράχους και βυθίστηκε, ενώ άλλο γαλλικό πλοίο, που μετέφερε ζωοτροφές, καταστράφηκε ολοσχερώς από ξέσπασμα φωτιάς.

Οι βρετανικές αποικίες σε Ινδία και Αυστραλία επιφέρουν σημαντικά έσοδα στην Αγγλία. Το Μάιο του 1860 φτάνει στις Ινδικές ακτές ο Λόρδος Canning (Charles John Canning, 1812-1862), ο οποίος συμμετέχει στην έκθεση του Προβουλεύματος της επί φορολογίας των προσόδων επιτροπής. Η έκθεση αφορά στη φορολογία των προϊόντων που διακινούνταν μεταξύ της Ινδίας και Μεγάλης Βρετανίας. Ένα μήνα αργότερα η Αγγλία δέχεται τον Charles Edward Trevelyan (1807-1886), διοικητή της περιοχής Madras για την κατάθεση των προτάσεων του προς την εκπλήρωση μεγάλων μεταρρυθμίσεων που απαιτεί ο τόπος και οι συνθήκες. Η βασική ανησυχία των εμπόρων Ινδών είναι η ενίσχυση της φορολογίας του καπνού, δεδομένου ότι αποτελεί το κύριο καταναλωτικό προϊόν της Ινδίας. Συγκεκριμένα το άρθρο αναφέρει «*Ἐν Ἰνδία ἅπαντες καπνίζουσι, τό καπνοσυρίγγιον εἶναι τοσοῦτον ἀναγκαῖον τῷ χωρικῷ, ὅσον καί ὁ ἀήρ τῆς ἀναπνοῆς. Πᾶσα λοιπόν ἐπαισθητή αὐξησις τῆς τιμῆς τοῦ καπνοῦ, κατά τήν γνώμην τῶν εἰδότων, ἤθελε κάμει κακήν ἐντύπωσιν εἰς ἐκείνην μᾶλλον τήν τάξιν τῶν πολιτῶν ἢν ἕκαστος ἐπιθυμῆι νά βλέπει εὐχαριστημένην*» (Βρετανικός Αστήρ, σ 35). Το σχετικό νομοσχέδιο περί φορολογίας προβλέπει την κατάθεση φόρων από τους πλουσίους, οι οποίοι μέχρι τότε απείχαν από κάθε είδους δασμούς.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι ειδήσεις για τα εγχώρια προϊόντα της Νοτίου και Δυτικής Αμερικής. Στη Νότιο Αμερική παρατηρείται έλλειψη προϊόντων λόγω μειωμένης συγκομιδής. Η βελτίωση των συγκοινωνιών θα επιτρέψει τη μεγαλύτερη και ποιοτικότερη διακίνηση των εγχώριων παραγωγών από Μπουένος Άιρες και Ρίο Ντε Τζανέιρο. Οι εμπορικές συναλλαγές με το Εκουαδόρ και το Μεξικό είναι μειωμένες, καθώς και οι δύο χώρες βρίσκονται σε πολιτική κρίση. Στο Εκουαδόρ ξεσπάει διαμάχη μεταξύ του συντηρητικού Gabriel Garcia Moreno (1821-1875) και του Juan José Flores y Aramburu (1800-1864) για την κατάκτηση της ηγεμονίας, ενώ το Μεξικό αντιμετωπίζει εσωτερικές κοινωνικές αναταραχές και κάθε διπλωματική σχέση με τις χώρες της Ευρώπης έχει διακοπεί. Τη δεδομένη στιγμή θεωρούνται αισιόδοξες οι μεγάλες ανακαλύψεις χαλκού και ασημιού στην έρημο Atacama στη δυτική πλευρά της Νοτίου Αμερικής. Σε αντίθεση με το νότο οι δυτικές

χώρες της Αμερικής διατηρούν την παραγωγή τους σε πολύ καλά επίπεδα. Η συγκομιδή σιτηρών χαρακτηρίζεται ευνοϊκότερη, καθώς πολλές περιοχές έχουν σπαρθεί και παράγονται μεγάλες ποσότητες σιταριού καλής ποιότητας.

Όσον αφορά στην Αυστραλία τα χρυσωρυχεία δουλεύουν διαρκώς, καθώς ο τόπος βρίθκει από κοιτάσματα χρυσού τόσο στην επιφάνεια του εδάφους όσο και βαθύτερα από την επιφάνεια. Ανακαλύφθηκε μάλιστα ένα νέο είδος χρυσού, το οποίο ύστερα από τις κατάλληλες δοκιμές κρίθηκε πολυτιμότερο από του χρυσοχόους και του λιθογνώμονες, προς όφελος των Βρετανών και των ντόπιων. Η Δυτική Αυστραλία είναι η μόνη αποικία που δέχεται βρετανούς κατάδικους. Οι ποινές των 2/3 από αυτούς παραγράφηκαν και οι πρώην κατάδικοι δουλεύουν με μισθό σε ιδιωτικές εταιρείες. Το 1859 στάλθηκαν 223 κατάδικοι. Συνολικά, 829 ελεύθεροι άποικοι μεταφέρθηκαν στην Αυστραλία και άρχισαν να καλλιεργούν τη γη και να παράγουν με άμεση συνέπεια την αύξηση των εσόδων της Αγγλίας.

Σύντομα νέα από άλλες χώρες αφορούν στη Νέα Ζηλανδία και τις εσωτερικές προστριβές που σημειώνονται σε πολιτικό επίπεδο. Οι έποικοι της χώρας αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων έναντι των αυτοχθόνων λαών, ορισμένοι εκ των οποίων, όπως οι Μαόρι, συμμετέχουν σε αντάρτικες ομάδες.

16 Αυγούστου – 13 Σεπτεμβρίου 1860.

Ένα από τα σημαντικότερα κείμενα του Βρετανικού Αστέρου ως προς την περιγραφή της ελληνικής κοινότητας του Λονδίνου και της δραστηριότητας των παροίκων Ελλήνων είναι η παρουσίαση του συνεδρίου (συμπόσιο) των Ελλήνων εμπόρων. Ο συνάκτης του άρθρου αναφέρει: «Οί εν Αγγλία Έλληνες κατέχον μεταξύ του έμπορικου της Αγγλίας κόσμου (λέγοντες δ' έμπορικου κόσμου, έννοουμέν τον ίδιον Αγγλικόν Έθνος, καθόσον οί Αγγλοι, ως γνωστόν, δέν είναι άλλο ή έμποροι καί βιομήχανοι) μίας τών πρωτίστων θέσεων»... «Τό έμπόριον τών γεννημάτων είναι εις χειρας τών, ή έξαγωγή τών ύφασμάτων εις εκείνας τών εν Μαγγεστρία συναδέλφων μας, έχουν έξ εικοσιδύο άτμοπλοίων στόλον εν Λονδίνω καί έτερον εκ δέκα εν Λίβερπουλ... δέν προσθέτομεν όσα δαπανώσι κατ' έτος εις τά σχολεία τής Ελλάδος καί Τουρκίας εις τήν διατήρησιν τριών Ναών επί του Αγγλικού έδάφους καί τόσα άλλα...» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 158). Το συνέδριο πραγματοποιείται στο ξενοδοχείο London Tavern προς τιμήν του Στέφανου Ξένου για την ίδρυση του Βρετανικού Αστέρου. Πρόεδρος του συνεδρίου είναι ο Εμμανουήλ Ροδοκανάκης, διευθυντής του εμπορικού οίκου των Ροδοκανάκιδων και αντιπρόεδρος είναι ο Εμμανουήλ

Σκαραμαγκάς, διευθυντής του καταστήματος των Αφών Σκαραμαγκά. Μεταξύ πολλών εμπόρων ξεχωρίζουν μέλη επιφανών εμπορικών οικογενειών.

Τον πρώτο λόγο εκφωνεί ο Εμμ. Ροδοκανάκης, ο οποίος εκφράζει τη χαρά του για την πρωτοβουλία του Ξένου να ιδρύσει ελληνικό τυπογραφείο στο Λονδίνο και να συντάξει ελληνική εφημερίδα: «...ή έκδοσις τῆς ἐφημερίδος ταύτης τά μέγιστα θέλει συντελέσει εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικότητός μας»... «Ἀρνεῖσθε κύριοι ὅτι ἡ ἐφημερίς αὕτη θέλει συντελέσει εἰς τό νά φωτίσῃ ἡμᾶς εἰς τό νά διδάξῃ τά τέκνα μας τό κύριον αὐτῶν χρέος, τοῦ νά ἀγαπῶσι καί σέβονται τὴν πατρίδα τῶν, ἀφοῦ ξένος τόπος, δέν δύναται οὔτε νά τό διδάξῃ οὔτε νά ἦναι πατρίς τῶν;»... «Εἶθε ὁ Βρεττανικός Ἀστήρ, μιμούμενος τά βήματα καί τὴν πρόοδον τοῦ Βρεττανικοῦ τύπου, ν' αὐξυνθῇ καί καθέξῃ εἰς τά μέρη μας τὴν θέσιν ἣν κατέχει τό ἀρχικόν τοῦτο φύλλον τοῦ Χρόνου εἰς τὴν Εὐρώπῃν (Χειροκροτήσεις ἀχαλίνωτοι).» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 158). Ακολουθεί ο λόγος του Στέφανου Ξένου ο οποίος αναλύει τις συνθήκες που τον οδήγησαν στην έκδοση του Βρεττανικού Ἀστέρα: «Ὅτε κατὰ πρότον κύριοι, πρό 14 ἐτῶν ἦλθον εἰς Λονδίνον καί ὅτε ἤρχισα νά ἐννοῶ τὴν Ἀγγλικήν, τό μεγαλεῖον τοῦ Ἀγγλικοῦ τύπου ἦτο τό ὑπὲρ πᾶν ἄλλο διεγείραν τόν θαυμασμόν μου»... «Ἀλλά, δυστυχῶς τότε σας ἤμην ἄγνωστος καί οἱ ἰδιοί μου πόροι δέν ἐπέτρεπον ν' ἀναλάβω τοιοῦτον ἔργον μόνος.» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 158). Με αυτά τα λόγια ο Ξένος αποκαλύπτει ότι η σύλληψη της ιδέας για την ίδρυση ελληνικού τυπογραφείου χρονολογείται πριν από τον Κριμαϊκό Πόλεμο. Η πίστη στη δύναμη της εφημερίδας του είναι τόσο καταλυτική που προκαλεί την έκπληξη του ακροατηρίου, όταν υποστηρίζει ότι ο *Βρεττανικός Ἀστήρ*, ως κύριο μέσο επιρροής, θα μπορούσε να είχε αποτρέψει την έκρηξη του Κριμαϊκού πολέμου, «οὐχί πολεμικῶς, ἀλλά διδακτικῶς», ώστε να διαφωτίσει την Ευρώπη για τις πραγματικές επιθυμίες του Ελληνικού Έθνους. Ο λόγος του Ξένου είναι αποφασιστικός και σκληρός, ενώ οι φράσεις του προδίδουν τη βαθιά του επιθυμία να ανυψώσει την Ελλάδα στο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο της Αγγλίας. Ανάμεσα στους λόγους που εκφωνήθηκαν, συμπεριλαμβάνεται και ο λόγος του Ιωάννη Βαλέττα, ο οποίος 10 χρόνια αργότερα ηγήθηκε του πρώτου Ελληνικού Σχολείου του Λονδίνου. Ο Βαλέττας συγχαίρει τον Ξένο για την πρωτοβουλία του. Σχετική εικονογράφηση που απεικονίζει το συνέδριο των Ελλήνων εμπόρων περιέχεται στο τεύχος της 16^{ης} Αυγούστου στη σελίδα 152 (βλ. Παραρτήματα).

- **Η Επανάσταση της Σικελίας και η διαμόρφωση του Ιταλικού κράτους.**

Σύμφωνα με την κρίση του Στέφανου Ξένου, όπως αυτή διατυπώνεται στο τεύχος της 16^{ης} και 23^{ης} Αυγούστου, οι εξελίξεις στην Ιταλία προβληματίζουν τον Αυτοκράτορα της Γαλλίας, Ναπολέοντα III. Ο ηγέτης της Γαλλίας δείχνει να επιθυμεί την ένωση της Ιταλίας από τη Βενετία μέχρι και τη Σικελία. Η ερώτηση που απευθύνει στον Πάπα της Ρώμης μέσω του στρατηγού Fleury (Comte Émile Félix Fleury, 1815-1884) αναφορικά με το αν ο παπικός στρατός δύναται να αποκρούσει με επιτυχία την ενδεχόμενη επιδρομή του Γαριβάλδη, αποδεικνύει έμμεσα τις βλέψεις της γαλλικής μοναρχίας για την κατάκτηση της Ιταλίας όταν αυτή απελευθερωθεί από τον Γαριβάλδη. Ο Ξένος εκτίμα «Εκ τοῦ στόματος τοῦ Ναπολέοντος οὐδείς ἄχρις ὥρας ἠδυνήθη νά μαντεύσῃ τὰ μέλλοντα σχέδιά του, ἄλλ' ὁ κόσμος ἔννοεῖ αὐτόν ἐκ τῶν κατορθωμάτων του, ὀλίγαι ὑποσχέσεις πλὴν συνεπῆ ἀποτελέσματα.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 146). Στην περίπτωση που η Γαλλία δεν επέμβει, η Ιταλία σύντομα θα πανηγυρίζει την ελευθέρωση της. Στην υπόθεση της Ιταλίας εμπλέκεται πλέον ενεργά και η Αυστρία. Η φήμη ότι ο Γαριβάλδης ενδέχεται να επέμβει κατά της Κροατίας και Ουγγαρίας και από το σημείο αυτό να προσέλθει στη Βενετία, προκαλεί τρομερή αναστάτωση στην αυστριακή κυβέρνηση, η οποία δίνει εσπευσμένα εντολή για την προετοιμασία του στόλου. Ο αυστριακός Αυτοκράτορας Φραγκίσκος Ιωσήφ (Franz Joseph I, 1830-1916) όντας σίγουρος για την έξωση του τελευταίου βουρβόνου της Ιταλίας, διατηρεί στη Νεάπολη μικρό στόλο με επικεφαλής τον στρατηγό Wullersdorff ως σωτήρια λέμβο της Αυτού Μεγαλειότητος της Νεάπολης. Τα τηλεγραφήματα που περιέχονται στις σελίδες της εφημερίδας και προέρχονται από το Τορίνο αναφέρουν ότι ήδη οι πρέσβεις στη Νεάπολη επιβιβάζουν τις οικογένειές τους σε πολεμικά πλοία προκειμένου να διαφύγουν το συντομότερο. Η πληροφορία δεν επιβεβαιώνεται, αλλά, όπως όλα δείχνουν, οι προπαρασκευές του Γαριβάλδη για την επιχείρηση της επέμβασης συνεχίζονται και σύντομα η αποβίβασή του στην επικράτεια της Νεάπολης θα πραγματοποιηθεί.

Ο Βασιλιάς της Σαρδηνίας Βίκτωρ Εμμανουήλ II (Vittorio Emanuele II, 1820-1878) προτρέπει τον Γαριβάλδη να μην επεκτείνει τις επιθέσεις βορειότερα της Ιταλίας, αλλά στις 27 Ιουλίου 1860 ο Γαριβάλδης απαντά με επιστολή του ότι η κατάσταση έχει λάβει τέτοια τροπή που δεν μπορεί να υπακούσει στις διαταγές του. Ο λαός της Νεάπολης περιμένει τον ελευθερωτή του και αν τώρα διστάσει δε θα εκπληρώσει το καθήκον που του επιτάσσει η ιταλική καταγωγή του. Συνεπώς οι

προετοιμασίες του απελευθερωτικού στρατού συνεχίζονται, ενώ παράλληλα διακινείται κρυφά προκήρυξη υπέρ του Γαριβάλδη στο βασιλικό στρατό της Νεάπολης, ο οποίος αποτελείται από μόλις 10.000 άνδρες, όλοι τους ξένοι. Στην ενδυνάμωση του γαριβαλδικού στρατού συμβάλλει σημαντικά η προσφορά της Σικελικής Τράπεζας, η οποία συγκέντρωσε το χρηματικό ποσό που υπό άλλες συνθήκες θα αποδιδόταν στο Βασίλειο της Νεάπολης και το διέθεσε στον Γαριβάλδη. Τα χρήματα αυτά επιτρέπουν την ενίσχυση του οπλισμού, της ενδυμασίας, της προμήθειας τροφών για το στρατό, τη ναύλωση ατμοκίνητων κ.ά.

Στις αρχές του Αυγούστου ο Γαριβάλδης υπογράφει πενταήμερη παράταση ανακωχής με το στρατηγό Tommaso Clary, ώστε να πραγματοποιηθούν διαπραγματεύσεις για τις μελλοντικές ενέργειες. Οι όροι που θέτει ο Γαριβάλδης είναι:

1. Πρακτική ένωση της Βόρειας και Μεσημβρινής Ιταλίας χωρίς την έξωση των Βουρβόνων.
2. Βασιλική αδελφότητα, εξομοίωση δύο βασιλείων, μια πολιτική, ένας στρατός.
3. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ II, ως πρεσβύτερος και αρχηγός του πρώτου σταδίου της Ιταλικής Ανεξαρτησίας, θα ηγείται όχι μόνο όλου του στρατού αλλά και της ιταλικής πολιτικής.
4. Η Νεάπολη εξομοιώνεται με την υπόλοιπη Ιταλία. Διατηρεί μόνο τον βασιλικό οίκο.
5. Δημιουργία εθνικού και υγιούς στρατού και στόλου.
6. Το πολίτευμα θα ισχύσει και για την Άνω Ιταλία.
7. Κατάργηση τελωνιακών φόρων μεταξύ των μερίδων της Ιταλίας.

(Βρετανικός Αστήρ, σ. 151)

Ο ανταποκριτής που μεταφέρει τις πληροφορίες αυτές στις εφημερίδες της Αγγλίας δεν μπορεί να μην εκφράσει την εντύπωση που δημιουργεί ο χαρακτήρας και ο τρόπος ζωής του επαναστάτη Γαριβάλδη. Στο παρακάτω απόσπασμα διακρίνεται ο θαυμασμός του ειδησεογράφου και του απλού λαού από τη συναναστροφή τους με το νέο ηγέτη των Σικελών: «Άπαντες, γυναίκες και παιδιά τόν ανεγνώριζον ως παλαιόν φίλον, ... βλέποντες δέ αὐτόν συνεχῶς νομίζουν ὅτι ἐκ δικαιώματος πρέπει νά τόν γνωρίζωσι, πρό πάντων ἢ νεολαία ἀναμένουσα τήν ἄμαξαν ὅπως ἐκφωνήσῃ τό «Ζήτω ὁ Γαριβάλδης!»... ὁ δέ Γαριβάλδης εἶναι τῶνόντι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐκτιμῶν τήν δημοτικότητα ταύτην καί ὁ στέργων εἰς τᾶς τυραννικᾶς αὐτῆς ἀπαιτήσεις, διότι ἅπαντες περιμένουσιν

ἐξ αὐτοῦ βλέμμα ἀναγνωρίσεως, οἰκεῖον μείδιμα, μικρόν τί νεῦμα ἢ κίνησιν τῆς χειρός. Εἶναι δέ ἀκούρατος, διότι βλέπει τόν καθένα, ἀκροᾶται τόν καθένα, ὅπερ εἶναι φοβερόν ἀγγάρευμα εἰς τόπον ὅπου ὅταν τίς ἀρχίσῃ τήν ὁμιλίαν ἀρχινᾷ αὐτήν ἀπό καταβολῆς κόσμου» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 151).

Στις αρχές του Αυγούστου ο Γαριβάλδης εκπονεί το σχέδιο σύμφωνα με το οποίο θα γίνει η απόβαση στην Καλαβρία. Προτείνονται δύο τρόποι για την επέμβαση. Ο πρώτος αφορά στην εισβολή του στρατού στο μέσο του ναπολιτάνικου βασιλείου και ο δεύτερος στην εισχώρηση μέσω της Καλαβρίας. Ο ίδιος ο Γαριβάλδης θεωρεί αποτελεσματικότερο το δεύτερο σχέδιο με την αιτιολογία ότι ο στόχος της ένωσης της Ιταλίας θα επιτευχθεί κατακτώντας μικρές και περισσότερες περιοχές, ώστε στο μεταξύ να ενδυναμώνεται ο στρατός και να εδραιώνονται οι κατακτήσεις του. Η αποβίβαση του στρατού αποφασίζεται να γίνει σε σημείο μεταξύ των περιοχών Torre di Cavallo και Punta di Pezzo. Η επιχείρηση στήνεται με το στρατό να χωρίζεται σε ομάδες και να μεταφέρεται στην Καλαβρία αργά τη νύχτα της 10^{ης} Αυγούστου. Όμως οι πρώτοι που εισήλθαν στην Καλαβρία αναγνωρίζονται από τους Ναπολιτάνους και ακολουθούν βολές, οι οποίες ακούγονται μέχρι τον Φάρο της Σικελίας. Όσοι έφτασαν στο έδαφος της Καλαβρίας καταφέρνουν να ξεφύγουν στο Βουνό του Αγ. Αγγέλου και ενώνονται εκεί με Καλαβρούς επαναστάτες. Η είδηση προκαλεί αναστάτωση στο λαό της Νεάπολης που αντιλαμβάνεται το πολεμικό κλίμα και προσπαθεί να διαφύγει ομαδικώς. Ο στρατός της Νεάπολης φτάνει αισίως τους 25.000 άνδρες και φαίνεται δύσκολο να επικρατεί στη μάχη με το Γαριβάλδη, ειδικά όταν οι περισσότεροι Ιταλοί αλλά και οι άλλοι λαοί της Ευρώπης τάσσονται υπέρ της απομάκρυνσης του βασιλιά. Ο Γάλλος συγγραφέας και δραματουργός Αλέξανδρος Δουμάς (1824-1895) μεταφέρεται με γαλλικό πλοίο στη Νεάπολη με προμήθεια 1500 όπλων και κιβωτίων με περίστροφα, αλλά γίνεται αντιληπτός από την κυβέρνηση, η οποία απαγορεύει την είσοδο του οπλισμού στο Βασίλειο.

Ο πανικός κυριεύει και τη βασιλική οικογένεια. Ο πρίγκιπας της Aquila (Prince Louis, Count of Aquila, 1824-1897) λαμβάνει εντολή να εγκαταλείψει με την οικογένειά του τη Νεάπολη σε μια νύχτα. Στην αρχή διαμαρτυρήθηκε αλλά προς αποφυγήν αιματοχυσίας στέλνει την οικογένειά του σε κάποιο πολεμικό πλοίο της Βραζιλίας και ο ίδιος μεταβαίνει σε ιδιωτικό κότερο. Ο Βασιλιάς της Νεάπολης επιβιβάζεται στο μικρό στόλο του στρατηγό Wullersdorff, απεσταλμένου της Αυστρίας. Ανήσυχη είναι, επίσης, η Αυστρία και το Πιεμόντε. Η πρώτη είναι αποφασισμένη να διαβεί το Μίντσιο, αν ο Γαριβάλδης αποβιβαστεί στην Καλαβρία.

Τα αυστριακά στρατεύματα βρίσκονται σε πολεμική προετοιμασία. Η κυβέρνηση θεωρεί βέβαιη τη στήριξη της Γερμανίας, της οποίας τα σύνορα βρίσκονται στη Βόρεια Ιταλία και τις Άλπεις, όπου σύντομα μπορεί να φανούν τα στρατεύματα του Γαριβάλδη. Διπλωματικές συναντήσεις πραγματοποιούνται μεταξύ αξιωματούχων της Αυστρίας και Ρωσίας για τη σύναψη συμμαχίας. Ωστόσο, η αυστριακή κυβέρνηση δηλώνει ότι η μέλλουσα αυτή συμμαχία δεν έχει κανένα σκοπό να στραφεί εναντίον της Γαλλίας ή οποιασδήποτε άλλης χώρας. Οι εξελίξεις της Ιταλίας ανησυχούν και την τάξη των εμπορών. Το εμπόριο θα δεχτεί μεγάλο πλήγμα στην περίπτωση που εμπλακούν σε πόλεμο οι δυνάμεις της Αυστρίας και Γαλλίας. Στο μεταξύ ο Giuseppe La Farina, υπουργός εσωτερικών της Σαρδηνίας, απευθύνει εγκύκλιο προς τους νομάρχες και τους διοικητές του Βασιλείου του σχετικά με την τήρηση της πολιτικής τάξης και πειθαρχίας. Τους ενημερώνει ότι «...ή Κυβέρνησις δέν ἠδύνατο καί δέν ἐπιθυμεί νά ὑποφέρει νά γίνωνται ἐντός τοῦ βασιλείου προπαρασκευαί, σκοποῦσαι τήν παραβίασιν τῶν γειτονικῶν κρατῶν, διό διέταξεν, ὅπως προληφθῶσιν διά πάσης θυσίας» καί συνεχίζει τονίζοντας ότι «...ή Κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως...ἔχει ἀφ' ἑτέρου τήν σταθεράν ἀπόφασιν νά μήν ἀφήσῃ ἑαυτήν νά κυβερνηθῇ ὑπ' οὐδενός μί ἔχοντος τήν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν καί εὐθύνην ἐκ τοῦ βασιλέως καί τοῦ ἔθνους» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 175).

Στο τεύχος της 30^{ης} Αυγούστου δημοσιεύει ανταπόκριση από τη Σικελία για τις ενέργειες του Γαριβάλδη προς αποβίβαση στην Καλαβρία. Οι δυσκολίες είναι πολλές καθώς πατριώτες της Παπικής Επικράτειας συσπειρώνονται για την κάθοδό τους στην Καλαβρία και την απόκρουση του Γαριβάλδη. Η θέση της μάχης ορίζεται στη βορειοδυτική πλευρά της Καλαβρίας. Η απόβαση πραγματοποιείται από την βορειότερη πλευρά της Σικελίας. Το σημείο αυτό όμως είναι πολύ καλά οχυρωμένο και ο Γαριβάλδης οπισθοχωρεί αποκλείοντας την επιτυχία του εγχειρήματος. Ύστερα από διαβουλεύσεις και κρίσεις επί του θέματος ο Γαριβάλδης επιλέγει να κινηθεί με τα περισσότερα στρατεύματα νοτιοανατολικά και να αποβεί στην Καλαβρία μέσω της περιοχής του Reggio στην Καλαβρία. Τμήμα του στρατού κινείται ταυτόχρονα προς τη δυτική παραλία και τον πορθμό για να υπάρξει κάλυψη και από τις δύο πλευρές. Οι νεότερες ειδήσεις δίνουν την αφορμή στον Ξένο να πληροφορήσει το κοινό του για τη ζωή και το έργο του Γαριβάλδη. Οι δοκιμασίες που πέρασε τον αξιώνουν να κατέχει τον τίτλο του μεγάλου ευεργέτη της Ιταλίας, του ήρωα που ελευθέρωσε τις υποταγμένες ιταλικές επαρχίες. Η εικονογραφία του Γαριβάλδη έφιππου περιλαμβάνεται στο τεύχος της 23^{ης} Αυγούστου. Ο Ξένος παραλληλίζει την

επανάσταση της Ιταλίας με την Ελληνική Επανάσταση και το Γαριβάλδη με τον Έλληνα ήρωα που κατάφερε να κερδίσει την πατρίδα του και να σταθεί αντάξιος της καταγωγής του. Όπως οι Ευρωπαίοι εντυπωσιάζονται από τον Έλληνα ήρωα έτσι και τώρα μένουν έκπληκτοι με το θάρρος και την επιμονή του Γαριβάλδη.

Στα τέλη του Αυγούστου ο Γαριβάλδης καταλαμβάνει το Reggio. Οι κάτοικοι τον υποδέχονται με μεγάλο ενθουσιασμό. Η εφημερίδα περιγράφει τις σκηνές της μάχης μεταξύ των σικελικών και ναπολιτάνικων πλοίων. Αρκετοί Σικελοί στρατιώτες φεύγουν προς το εσωτερικό της Καλαβρίας, ώστε να κρυφτούν στα δάση και να ελέγξουν την περιοχή. Εκεί τους καλωσορίζουν οι κάτοικοι των χωριών και τους προσφέρουν φιλοξενία. Τα υπόλοιπα στρατεύματα, συνολικά περίπου 20.000 στον αριθμό, προχωρούν βόρεια χωρίς ιδιαίτερη αντίσταση προσεγγίζοντας την περιοχή του Cilento. Οι Ναπολιτάνοι στρατιώτες εγκαταλείπουν τη θέση τους και εισχωρούν στις στρατιές του Γαριβάλδη, ενώ όσοι το επιθυμούν είναι ελεύθεροι να φύγουν. Ανάμεσα σε αυτούς που αποχώρησαν ήταν και οι στρατιώτες του Fileno Briganti (1802-1860), στρατηγού της Νεάπολης. Η οπισθοχώρηση της στρατιάς του Briganti δυσαρέστησε πολύ τους στρατιώτες του, οι οποίοι βλέποντας ότι οι ίδιοι ήταν περισσότερο οργανωμένοι και πειθαρχημένοι από τους άνδρες του Γαριβάλδη κατηγορήσαν τον Briganti για προδοσία και δειλία. Ενώ στρατοπεδεύουν για λίγο στη μικρή πόλη Μιλέττο, ώστε να λάβουν προμήθειες, ομάδα στρατιωτών αρχίζει να τον αποκαλεί προδότη φωνάζοντας «Ίδού ο προδότης ὅστις μας ἐπώλησε τέσσαρα καρλίνια (2 σχεδόν δραχ.) τὴν κεφαλὴν, Ζήτω ὁ Βασιλεύς.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 258) Την ίδια στιγμή πυροβολούν προς το μέρος του και τον σκοτώνουν. Ο Briganti δέχεται 50 περίπου σφαίρες. Οι ανταποκρίσεις περιγράφουν με λεπτομέρεια τις συνθήκες κάτω από τις οποίες σκοτώθηκε ο στρατηγός του βασιλικού τάγματος Briganti στις 25 Αυγούστου.

Στο μεταξύ ο Γαριβάλδης απευθύνει προκήρυξη προς το λαό της Καλαβρίας, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει: «Οἱ τὴν ταπείνωσιν καὶ τᾶς πρὸς ἀλλήλους διχονοίας ἡμῶν ἐπιθυμοῦντες ξένοι, ἐκάλυον μέχρι τοῦ νῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰταλίας... Ἐπιθυμῶν ὅμως ἐκ ψυχῆς ν' ἀποφύγω τὴν μεταξύ τῶν Ἰταλῶν αἵματοχυσίαν, ἀποτεινόμεαι πρὸς ὑμᾶς, τὰ τέκνα τῆς Νεαπολιτανικῆς Χερσονήσου. Εἶδον ὅτι εἴσθε ἀνδρεῖοι, καὶ δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ ἰδῶ τοῦτον πάλιν. Τό αἷμα ἡμῶν ὁμοῦ θέλομεν χύσει ἐπὶ τῶν πτωμάτων τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ μεταξύ ἡμῶν ἄς ὑπάρχη ὁμόνοια. Δεχθῆτε τὴν δεξιάν μου, ἥτις οὐδέποτε ὑπηρέτησε τύραννον, ἀλλ' ἥτις ἐσκληρύνθη ὑπηρετοῦσα τὸν λαόν. Ζητῶ τὴν συνδρομὴν ὑμῶν, ἵνα ἐλευθερώσωμεν τὴν Ἰταλίαν,

χωρίς τῆς ἀπωλείας τῶν τέκνων τῆς, καί μεθ' ὑμῶν θέλω ὑπηρετήσῃ αὐτήν, ἢ θέλω ἀποθάνει δι' αὐτήν.» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 227).

Εμφύλιος πόλεμος τείνει να ξεσπάσει στο Βασίλειο της Νεάπολης. Ταραγμένη είναι η κατάσταση σε Bovino, Morigioli, Sassinovo και Bari. Η κυβέρνηση της Σαρδηνίας ανακοινώνει μέσω του Υπουργείου της στο Τορίνο ότι σώμα στρατού με 30.000 στρατιώτες υπό την αρχηγία του La Marmora (Alfonso Ferrero La Marmora, 1804-1878) πρόκειται να εισέλθει στη Νεάπολη με σκοπό να καθυστερήσει το πλήθος. Από την εφημερίδα *The Times* ο *Βρεττανικός Ἀστήρ* πληροφορείται ότι πολλοί κάτοικοι της Νεάπολης εγκαταλείπουν την πόλη και πολλοί άλλοι εισέρχονται, γεγονός που σκιαγραφεί τη σύγχυση του κόσμου μετά τις εξελίξεις στην Καλαβρία. Αντιμαχόμενες τάξεις προκαλούν συμπλοκές και αιματηρά επεισόδια. Ὅσοι υποστηρίζουν το βασιλικό σύνταγμα και δεν επιθυμούν την ένωση της Ιταλίας τάσσονται υπέρ των ανθενωτικών, οι οποίοι διαρκώς αυξάνονται. Οι ανθενωτικοί ξεχνώνται στους δρόμους με επιθετικές διαθέσεις, ενώ η εθνοφυλακή προσπαθεί να διατηρήσει την τάξη. Ὅλα τα ενδεχόμενα είναι πιθανά σχετικά με την ένωση της Ιταλίας. Οι φήμες αναφέρουν ότι στην πόλη Potenza σχηματίζεται προσωρινή κυβέρνηση και κηρύσσεται η ένωση της Νεάπολης με το Βασίλειο της Ιταλίας με ηγέτη τον Βίκτωρα Εμμανουήλ II. Η στάση του Βασιλιά της Νεάπολης δεν είναι ξεκάθαρη. Ο κόμης των Συρακουσών και θείος του Φραγκίσκου II απέστειλε στο δεύτερο επιστολή, με την οποία τον προτρέπει να εγκαταλείψει τον οίκο του και να αποσυρθεί από την Ιταλία. Θεωρεί ότι μόνο με αυτόν τον τρόπο θα διασωθεί το όνομα της βασιλικής οικογένειας και θα μνημονεύεται ως ο βασιλιάς που θυσίασε τον εαυτό του για το μεγαλείο της Ιταλίας. Πάντως σύμφωνα με τους ανταποκριτές πολλοί θεωρούν ότι το σχέδιο της βασιλικής οικογένειας είναι να αποχωρήσει μεν, αλλά να διεκδικήσει μελλοντικά αξιώματα στην ενωμένη Ιταλία.

Τελικά, ο Φραγκίσκος II καταφεύγει στην πόλη Γαέτα, όταν πληροφορείται ότι ο Γαριβάλδης καταφτάνει στη Νεάπολη. Ο πολιτικός βίος του Βασιλιά της Νεάπολης έχει λάβει τέλος. Η Ισπανία προσφέρει άσυλο στον έκπτωτο ηγεμόνα της Νεάπολης, αλλά ο ίδιος προτιμά τελικά την Αυστρία ως καταφύγιο λόγω της έπαυλης που είχε ετοιμαστεί εκεί για να τον φιλοξενήσει. Εναντίον των βουρβόνων στρέφεται πλέον και ο λαός, ενώ ο βασιλικός στρατός λιποτακτεί προς τα στρατεύματα του δικτάτορα. Ο στρατηγός Alessandro Nunziante (1815-1881), προστατευόμενος του κόμη Cavour, εκφωνεί λόγο στους Ναπολιτάνους στρατιώτες που εγκατέλειψαν τη βασιλική υπηρεσία προτρέποντάς τους να τιμούν το νέο βασιλιά Βίκτωρα Εμμανουήλ

II και να συνεχίσουν να αγωνίζονται με σθένος για τον ιταλικό λαό και το καλό της πατρίδας. Οι υπουργοί του Βασιλείου της Νεάπολης, όταν διαπιστώνουν την απόδραση του Φραγκίσκου II και την ένθερμη υποστήριξη που δείχνει ο λαός στο ελευθερωτή τους, παραιτούνται των αξιωμάτων τους δηλώνοντας: «Εκτός τούτου δέν επιχειροῦμεν τήν εὐθύνην τοῦ πολέμου κατά τοῦ Γαριβάλδη καί τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, διότι εἶναι ἀνωφελές.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 254).

Ο Γαριβάλδης κατακτά τον Βασίλειο της Νεάπολης στις 8 Σεπτεμβρίου, και το παραδίδει στον ηγέτη του, τον Βασιλιά της Σαρδηνίας. Το Ενωτικόν Εκκλησιαστικόν κομμητάτον της Νεαπόλεως σε πρόγραμμα που κοινοποιεί, διακηρύσσει το καθήκον των ιερέων που είναι ο Ιταλισμός, η Ενέργεια και ο Καθολικισμός. Το κομμάτο προσβλέπει στην ενοποίηση της Ιταλίας, της ενότητας της θρησκείας και του πολιτισμού. Οικουμενικός αρχηγός είναι μόνο ο Πάπας της Ρώμης. Του Ιταλικού Βασιλείου προΐσταται μόνο ο Βίκτωρ Εμμανουήλ II. Οι μεγάλες δυνάμεις της Αγγλίας και Γαλλίας αντιμετωπίζουν θετικά την ένωση της Ιταλίας από τις Άλπεις μέχρι την πόλη Atri (Adria). Οι γαλλικές εφημερίδες αναφέρουν την πρόθεση της Αγγλίας να αποστείλει στο Γαριβάλδη το βουλευτή Edwin John James (1812-1882) που διαμένει στη Γαλλία, για να μεταφέρει στην Ιταλία τα φρονήματα συμπάθειας προς τον αγώνα της ανεξαρτησίας. Οι γαλλικές εφημερίδες γράφουν ότι ο James μέλλεται να γίνει πρέσβης στην Ιταλία, αλλά οι αγγλικές εφημερίδες δεν υποστηρίζουν το ίδιο.

Ο Πάπας παρακολουθώντας τα τεκταινόμενα εκτιμά ότι οι δυνάμεις του είναι πενιχρές για να νικήσουν τα στρατεύματα του Γαριβάλδη. Οι εθελοντές από το Πιεμόντε που παρουσιάστηκαν για την υπεράσπιση της πόλεως της Ρώμης αριθμούνται στους 1500, ενώ οι Ιρλανδοί στρατιώτες που αποτελούν μεγάλο μέρος του στρατού της Ρώμης επιδίδονται σε αταξίες και απρέπειες. Πολλοί από αυτούς επιστρέφουν στην πατρίδα τους. Η μοναδική ελπίδα του Πάπα είναι ο προθυμία του Christophe Lamoricière (1806-1865) να προσφέρει το στρατό του για την υπεράσπιση της Ρώμης, όμως ήδη από τις πρώτες μάχες στην περιοχή Marche (Μαρκία) της Ανατολικής Ιταλίας, τα στρατιωτικά αποσπάσματα του στρατηγού Lamoricière, ηττώνται. Η γαλλική κυβέρνηση αρνείται τις πληροφορίες σχετικά με την επίσημη προσχώρηση Γάλλων αξιωματικών στον Παπικό στρατό «Έχομεν έντολήν νά κηρύξωμεν, ὅτι τά δημοσιευθέντα ἐν τῇ «Βελγικῇ Ἀνεξαρτησίᾳ» περί συνεντεύξεως μεταξύ τοῦ Ἀυτοκράτορος Ναπολέοντος καί τοῦ Λόρδου Κλάρενδων εἰσὶν ὅλως

σφαλερά.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 251). Ο Πάπας πρέπει να αποφασίσει, αν επιθυμεί, να παραδώσει την κοσμική του εξουσία για χάρη του πνευματικού αξιώματος.

Η επόμενη ενέργεια του απελευθερωτικού στρατού είναι η κατάκτηση της Βόρειας Ιταλίας, όπου ο Γαριβάλδης καλείται να αντιμετωπίσει τις δυσκολότερες μάχες του. Στη Βενετία επικρατεί μεγάλη αναταραχή και ο αυστριακός αξιωματικός δίνει εντολή να τιμωρηθούν οι Σαρδινοί για τις συγκρούσεις που προκαλούν. Η αυστριακή κυβέρνηση ενισχύει τον ιταλικό στρατό. Τη σύγκρουση των δύο δυνάμεων, ιταλικών και αυστριακών, θα ορίσει η στάση της Γαλλίας που είναι η μοναδική χώρα ικανή να την αποτρέψει. Η επιθυμία της Ρωσίας είναι να μείνει αμέτοχη ως προς τα ιταλικά ζητήματα. Σε περίπτωση όμως που οι Ιταλοί προσβάλλουν τις περιοχές της Αυστρίας, πρόκειται να επέμβει υπέρ των Αυστριακών. Συνεπώς, οι συμμαχίες της Ρωσίας και Πρωσίας είναι δεδομένες και άρα τα στρατεύματα πολλαπλασιάζονται διαρκώς. Οι αυστριακές δυνάμεις οδεύουν προς την περιοχή της Mantua (Provincia di Mantova) και διατηρούν αμυντική θέση. Οι πρέσβεις της Αυστρίας, Πρωσίας και Ρωσίας σε Νεάπολη έχουν διαταγή να μεταβούν στην Γαέτα. Για το θέμα της μεσολάβησης της Γαλλίας οι συμμαχικές δυνάμεις της Αυστρίας, Πρωσίας και Ρωσίας όρισαν ότι υποχρεώνονται «1.) Νά ἐμποδίσωσι πάσαν στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν τῆς Γαλλίας ἐν Ἰταλίᾳ, ὑπὸ οἰανδήποτε πρόφασιν καὶ ἂν γείνη αὕτη. 2.) Νά ἐμποδίσωσι πάσαν ἄλλην στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν τῆς Γαλλίας ἐν Εὐρώπῃ, ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, 3.) Νά ἐμποδίσωσι πάσαν ἔγγειον ἐπέκτασιν τῆς Γαλλίας, εἴτε αὕτη γείνη διὰ κατακτήσεως εἴτε διὰ διαπραγματεύσεως.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 255). Η εφημερίδα *The Times* του Λονδίνου καταδικάζει τις ενέργειες της Αυστρίας και συμβουλεύει τη Μεγάλη Δύναμη να μην επέμβει στην Ιταλία και κατά του Γαριβάλδη. Οι ξένες εφημερίδες αναφέρουν ότι τα βαυαρικά στρατεύματα θα καταλάβουν το Tyrol στην περίπτωση που η Αυστρία αναμιχθεί σε πόλεμο με τη Σαρδηνία και την Ιταλία. Οποιαδήποτε όμως έμμεση βοήθεια δοθεί στην Αυστρία από κάποιο μέλος της γερμανικής ομοσπονδίας θα δώσει αφορμή στη Γαλλία να ταχθεί υπέρ της Σαρδηνίας. Η στάση της Γερμανικής Ομοσπονδίας είναι να τηρήσει με κάθε τρόπο το απαραβίαστο της ομοσπονδιακής χώρας, να μην παρέχει καμία υλική βοήθεια στην Αυστρία σε περίπτωση πολέμου με την Ιταλία, να αντισταθεί στην πιθανή επέμβαση της Γαλλίας, ώστε να μην δυναμωθεί η δύναμη και η επιρροή της Γαλλίας, και να μη γίνει χρήση γερμανικών όπλων για την υποδούλωση των Ιταλών. Από τις γερμανικές εφημερίδες αντλείται η πληροφορία ότι 37 Ούγγροι αξιωματικοί προσήλθαν στις

υπηρεσίες του Γαριβάλδη «Δέκα τῶν ἀξιωματικῶν τούτων ἐπολέμησαν ἐν Μελάτζω καί οἱ ἑπτὰ ἐφονεύθησαν ἢ καιρίως ἐπληγώθησαν.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 251)

- ***Επιθέσεις μωαμεθανῶν ἐναντι χριστιανῶν στη Συρία-εμπλοκή Τουρκίας: Αγγλία – Γαλλία.***

Ἡ Οθωμανική Πύλη ὕστερα ἀπὸ τὴν εἶδηση τῆς δολοφονίας τοῦ Πρίγκιπος Danilo τοῦ Μαυροβουνίου (Prince Danilo I Petrović-Njegoš, 1826-1860) βρίσκεται σὲ πολὺ δυσάρεστη θέση ἀπέναντι στις ευρωπαϊκὲς δυνάμεις. Στὴ Βουλὴ τῶν Λόρδων τὸ κύριο θέμα συζήτησης εἶναι οἱ τελευταῖες ταραχὲς στὴ Συρία. Ὁ Λόρδος Stratford de Redcliffe (Stratford Canning, 1786-1880) τονίζει ὅτι εἶναι ἀμεση ἀνάγκη νὰ ἀποσταλεῖ πολεμικὸ βρετανικὸ πλοῖο στὴ Σμύρνη καὶ σὲ ἄλλα παράλια καθὼς επικρατεῖ γενικὴ ἀνησυχία καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ υπάρξει ἀνάγκη υπεράσπισης τῶν πολυἀριθμῶν Βρετανῶν υπηκόων ποὺ διαμένουν ἐκεῖ. Τονίζει, ἐπίσης, ὅτι ἡ Αγγλία καὶ ἡ Γαλλία πρέπει ἐπιτέλους νὰ παραδεχτοῦν ὅτι ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ κακὴ διαχείριση τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν. Συγκεκριμένα ἀναφέρει: «...Αἱ ἐν Συρίᾳ ταραχαὶ δὲν ἀναφέρονται εἰς τοπικὰ μόνον αἰτία, ἀλλὰ σχετίζονται ἀμέσως μετὰ τῆς γενικῆς τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους καταστάσεως, μέτ' ἐκείνης τοῦ δημοσίου πνεύματος, καὶ μετὰ τῆς ἀδυνάτου Κυβερνητικῆς Πολιτικῆς, προερχόμενης ἀπὸ ἀνέκαθεν διεφθαρμένην διαχείρισιν» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 147). Ὁ Λόρδος Wodehouse (John Wodehouse, 1826-1902) ἀναφέρει στὴ Βουλὴ ὅτι ὁ ναύαρχος Martin εἶναι ἀξίος ἐπαίνου γιὰ τὴν ἀπόφασή του νὰ μεταφέρει στὴ Σμύρνη τμήμα τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο. Τονίζει ὅτι οἱ οδηγίες ποὺ δόθηκαν στοὺς ναύαρχο Martin ἦταν ἐξαρχῆς «ὅπως δώσῃ πᾶσαν βοήθειαν εἰς τοὺς πάσχοντας, καὶ προσπαθήσῃ τὴν ἀντικατάστασιν καὶ διατήρησιν τῆς ἡσυχίας» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 147).

Ὁ Arthur Kinnaird (Arthur FitzGerald Kinnaird, 1814-1887) ἀπευθύνει στο ἀγγλικὸ κοινοβούλιο ἐρώτηση σχετικά με τὸ τι ἀπέγιναν οἱ γυναῖκες ποὺ αἰχμαλώτισαν οἱ Δρούσοι. Ἡ ἐπιθυμία τῆς Ευρώπης εἶναι νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθερες. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δηλώνει ὅτι θὰ πράξει τὰ δέοντα, ὁμῶς, σύμφωνα με τὶς τελευταῖες εἰδήσεις μέχρι τὴν 23^η Αυγούστου, 3.000 γυναῖκες συνελήφθησαν ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότερες πωλήθησαν πρὸς 25 γρόσια, ἐνῶ ἄλλες ἀρπάχθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβες καὶ τοὺς Βεδουίνους. Ὁ Kinnaird σημειώνει ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν εἶναι ἀξία ἐμπιστοσύνης εἰδικὰ μετὰ τὴν εἶδηση ὅτι οἱ υπαίτιοι ποὺ στάλθηκαν ὡς κατηγορούμενοι στὴν Κωνσταντινούπολη ἐγίναν δεκτοὶ ὡς ἥρωες ἀπὸ τὴν

κυβέρνηση και τον τουρκικό λαό. Η τουρκική ηγεσία οφείλει να λογοδοτήσει, διότι η στάση της δεν εμπνέει καμία ελπίδα απόδοσης της δικαιοσύνης. Ο Λόρδος Palmerston γνωστοποιεί σε όλους ότι ο Λόρδος Dufferin (Frederick Hamilton-Temple-Blackwood, Marquess of Dufferin and Ava, 1826-1902) που βρίσκεται στη Συρία είναι ενήμερος για την παραλαβή των γυναικών και θα πράξει το καλύτερο δυνατόν για τη σωτηρία τους. Επίσης, το ίδιο θα πράξουν και οι πρέσβεις στην Κωνσταντινούπολη. Οι απόψεις των Άγγλων βουλευτών για τη δράση της τουρκικής κυβέρνησης και την επικείμενη θέση της Αγγλίας διχάζονται. Ο Monsell (William Monsell, 1812-1894) τονίζει ότι σύμφωνα με το παράδειγμα του παρελθόντος (αναφορά στα γεγονότα 1840, 1845 και 1847), η Αγγλία είναι άκρως υπεύθυνη για όσα διαδραματίζονται στη Συρία και είναι επιτακτική ανάγκη να λάβει πιο δραστικά μέτρα έναντι της τουρκικής αυθαιρεσίας. Είναι σημαντικό να γνωστοποιηθεί ρητά η στάση της Βρετανίας απέναντι στην Τουρκία, καθώς οι πληροφορίες που λαμβάνει αναφέρουν ότι σε Τρίπολη και Δαμασκό οι πολίτες φρονούν ότι καμία χώρα δεν μπορεί να βλάψει τους Δρούσους, εφόσον η Αγγλία είναι με το μέρος τους και υποστηρίζει την τουρκική πολιτική. Υπογραμμίζει δε ότι ο Λόρδος Dufferin θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός, ώστε να μην δώσει την παραμικρή αφορμή για επιβεβαίωση αυτής της άποψης, τη στιγμή που είναι απόλυτα εσφαλμένη. Απευθυνόμενος στον πρωθυπουργό της Αγγλίας (Λόρδο Palmerston), σημειώνει ότι ο ίδιος μπορεί να διατηρεί όποια στάση θέλει απέναντι στην Τουρκία, αλλά είναι καλό να μην γενικοποιείται αυτή η στάση, γιατί δεν εκφράζει το βρετανικό λαό. Ζητά επίσης αποδείξεις για την άποψη που εξέφρασε ο πρωθυπουργός σχετικά με το ότι οι εχθροπραξίες ξεκίνησαν από τους χριστιανούς ενάντια στους Δρούσους. Η εφημερίδα καταχωρεί χαρακτηριστικά και με τυπογραφική έμφαση τα παρακάτω λόγια του βουλευτή Monsell: «Ο ευγενής λόρδος (Palmerston) θεωρεί επάναγκες ή Κωνσταντινούπολις νά μένη εις χείρας τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη κοστίζει παρά πολύ νά ἐπιθυμῆ τις νά τήν ἐπιδιώξη, καί πέποιθα, εἶπεν ὁ φιλελεύθερος βουλευτής, ὅτι ὁ πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας δέν θέλει ἀφήσει τοιαύτην ἐπιθυμίαν νά τόν παρασύρῃ ἐπί τοσοῦτον, ὥστε ἐμποδίση τούς χριστιανούς τῆς Συρίας ἀπό τοῦ ν' ἀποτινάξωσι τόν ἀποτρόπαιον ζυγόν, ὅστις τούς καταπιέζει. Ὁ πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας δέν πρέπει εἰς ἓνα μὲν τόπον νά κηρύττῃ τό δόγμα τῶν ἐθνικοτήτων εἰς ἕτερον δέ νά μὴ ἀναγνωρίζῃ αὐτό.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 174).

Την ίδια άποψη ασπάζεται και ο Napier (Francis Napier, 1819-1898), ο οποίος επιβραβεύει την επέμβαση των Γάλλων στη Συρία και θεωρεί ότι είναι προτιμότερο

να παραμείνουν και να υπερασπιστούν τους χριστιανούς, παρά να είναι υποχείρια των Τούρκων και να δέχονται το έλεός τους. Προκαλεί μάλιστα, λέγοντας ότι προτρέπει τα γαλλικά στρατεύματα να σπάσουν τη συνθήκη του χρονικού περιθωρίου, αν οι καταστάσεις το απαιτήσουν: «Οίασδήποτε ύποσχέσεις δώσει ή Τουρκική Κυβέρνησις, ή οί Πασσάδες δώσωσιν αὐτή, ἅς ἦναι βεβαῖα ἢ Εὐρώπη ὅτι ἤθελον καταπατηθῆ, ἅμα οί Εὐρωπαϊκοί στρατοί ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν. Τό καλῶς κυβερνᾶν δέν εἶναι ἴδιον τῶν Τούρκων.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 171).

Τη συζήτηση για το θέμα της Συρίας έκλεισε ο Λόρδος Palmerston εκφράζοντας τη διαφωνία του ως προς την άποψη του φιλελεύθερου βουλευτή Monsell. Σημειώνει ότι η Ευρώπη δεν έχει συμφέρον από το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτόματα μια τέτοια τροπή συνεπάγεται σύγκρουση μεταξύ κρατών της Ευρώπης. Ζητά από τον Monsell να μιλήσει ειλικρινά αν θεωρεί ότι γνωρίζει την χώρα που διεκδικεί την Κωνσταντινούπολη ή αν πιστεύει ο ίδιος ότι υπάρχει άλλη χώρα που πρέπει να την καταλάβει. Καλεί, τέλος, τους βουλευτές να μη συγχέουν τις τουρκικές αρχές με την τουρκική κυβέρνηση. Οι τουρκικές τοπικές αρχές στη Συρία ολιγορούν πράγματι για τη διάσωση των χριστιανών, αλλά όταν μεσολάβησε η τουρκική κυβέρνηση, 400 άτομα παραπέμφθηκαν σε δίκη στη Βυρηττό, όπου τιμωρούνται ανάλογα με τα εγκλήματα που διέπραξαν. Σχετικά με την τεκμηρίωση της άποψης ότι πρώτοι οι χριστιανοί είναι υπαίτιοι της έντασης στη Συρία απαντάει ότι, σύμφωνα με φήμες, οι χριστιανοί είχαν προμηθευτεί όπλα για να προκαλέσουν συγκρούσεις με τους Δρούσους, «οί Μαρωνίται ἤρξαντο τήν πάλην, προσβαλόντες τέσσαρα ἢ πέντε χωρία ἀναμίξ κατοικούμενα ὑπό Δρουσῶν καί Μαρωνιτῶν, ὅπως ἐξελάσωσι τούς Δρούσους» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 175). Η τροπή όμως που συντελέστηκε κάθε άλλο παρά ευνόησε τους χριστιανούς. Διευκρινίζει επίσης ότι η βρετανική κυβέρνηση δεν υποστηρίζει σε καμία περίπτωση τη μη καταδίκη των Δρούσων. Το γεγονός ότι οι χριστιανοί ξεκίνησαν την υπόθεση της Συρίας δεν αλλάζει τη θηριωδία που επέδειξαν οι Δρούσοι και πιστεύει ότι οι χριστιανοί δεν είχαν πρόθεση να διεγείρουν πόλεμο αυτής της έκτασης. Σύμφωνα με τους ανταποκριτές της Συρίας κανείς δεν είναι σε θέση να πει με βεβαιότητα πώς ξεκίνησε η διαμάχη Δρούσων και χριστιανών. Οι τουρκικές αρχές κατηγορούνται ότι πούλησαν και στις δύο πλευρές όπλα και πυρίτιδα, χωρίς να γνωρίζουν το σκοπό της αγοράς τους.

Στα τέλη του Αυγούστου τα γαλλικά στρατεύματα φτάνουν στη Βυρηττό. Ο αριθμός των στρατιωτών δεν ξεπερνά τους 6.000 και συνοδεύονται από το συμμαχικό

ισπανικό στρατό. Ο Φουάδ πασάς μόλις ενημερώνεται για την άφιξη των ξένων δυνάμεων καλεί τους υπηκόους του και αφού τους κατηγορεί για παραβίαση του θρησκευτικού νόμου, καταπάτηση των πολιτικών και κρατικών θεσμών και προσβολή του Σουλτάνου και των υπουργών του, δίνει εντολή να βρεθούν οι ένοχοι, διαφορετικά οι ίδιοι θα κριθούν συνένοχοι των αιματηρών συμπλοκών. Απευθύνεται δε στους κατοίκους της Συρίας με προκήρυξη στην οποία αναφέρει ότι κάθε διχόνοια πρέπει να πάψει και όσοι εξακολουθούν να προβάλλουν εχθρική συμπεριφορά, θα συλλαμβάνονται και θα δικάζονται. (Βρετανικός Αστήρ, σ. 178). Παράλληλα, αναπτύσσονται δραστηριότητες για τη συνδρομή των θυμάτων στη Συρία. Η εφημερίδα καταχωρεί αγγελία των «Αγαθοεργών τινών Κυριών τής εν Βυρηττώ αποικίας» προς όλες τις γυναίκες ανά την Ευρώπη για φιλάνθρωπη προσφορά. Η εφημερίδα κλείνει τη δημοσίευση καλώντας τις Ελληνίδες να προσφέρουν ό,τι δύνανται.

Ο Πάπας της Ρώμης επικοινωνεί με το Πατριαρχείο της Αντιόχειας σχετικά με το θέμα της σφαγής των χριστιανών στη Συρία. Κατηγορεί τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις ότι εκδηλώνουν μεγαλύτερη συμπάθεια σε εκείνους που διαταράσσουν την ειρήνη και την τάξη παρά στους χριστιανούς που βρίσκονται κάτω από τον τουρκικό ζυγό και ανέχονται τον εξευτελισμό της οθωμανικής εξουσίας. Την ίδια περίοδο μάλιστα ο πρίγκιπας της Σερβίας Miloš Obrenović (1780-1860) απαίτησε από την Οθωμανική Πύλη να παραδεχτεί και να καθιερώσει το κληρονομικό δικαίωμα της οικογένειας Obrenović επί του σερβικού στέμματος, να παραδώσει στη Σερβία το τμήμα της γης το οποίο κατέχει η Τουρκία και το οποίο περιλαμβάνεται εντός των ορίων του φρουρίου του Βελιγραδίου και να μετακινήσει όλους τους μουσουλμάνους που κατέχουν σερβική γη (Βρετανικός Αστήρ, σ. 227). Η Οθωμανική Πύλη δηλώνει θετική ως προς τις απαιτήσεις, αλλά καμία επίσημη διενέργεια δε λαμβάνει μέρος. Η δυσαρέσκεια της Σερβίας είναι έντονη και το κλίμα φαίνεται φιλοπόλεμο.

Ο Οθωμανική Πύλη βάλλεται από παντού και καλείται να επιλύσει όχι μόνο τα εσωτερικά προβλήματα, αλλά και τις εξωτερικές υποθέσεις που την αφορούν και την επηρεάζουν άμεσα. Όμως την παρούσα περίοδο επείγει η επίλυση του συριακού. Τα δημοσιεύματα της εφημερίδας της 6^{ης} Σεπτεμβρίου αναφέρονται στις ποινές που επεβλήθησαν στους ενόχους των εχθροπραξιών. Συγκεκριμένα, 57 μουσουλμάνοι κρεμάστηκαν και 110 αστυνομικά όργανα τουφεκίστηκαν στην πλατεία της Δαμασκού. Πολλοί άλλοι συλλαμβάνονται και παραπέμπονται σε δίκη. Ανάμεσά

τους ξεχωρίζουν πλούσιοι και διακεκριμένοι μουσουλμάνοι με αξιώματα και κοινωνική θέση. Ο συντάκτης αναφέρει χαρακτηριστικά «...ἀλλ' ὅποια ἡ ἔκπληξις ἐκείνων οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἡ θρησκεία καί ἡ πίστις αὐτῶν παρῆρχεν αὐτοῖς τό ἐνδόσιμον νά σφαγιάζωσι θύματα Χριστιανῶν ὡς ὀλοκαυτώματα τῆς λύσεως τῶν, ὅταν ἐγερθέντες εἶδον κρεμαμένους εἰς 10 σχεδόν μέρη τῆς πόλεως, 57 Μουσουλμάνους, ὧν πολλοί ἀνήκον εἰς τήν καλλιτέραν τάξιν, ἄν οὐχί εἰς τήν ἀνωτάτην.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 230). Συνολικά 350 υπολογίζονται οι ένοχοι για τους οποίους ορίζεται ποινή φυλάκισης διά βίου. Επίσης, οδηγούνται στη φυλακή και όσοι έχουν στην κατοχή τους αντικείμενα που ανήκαν σε χριστιανούς.

Τα γεγονότα αυτά ταραάζουν τους μωαμεθανούς, οι οποίοι είναι αποφασισμένοι να εκδικηθούν. Πράγματι, οι ανταποκριτές της Συρίας ενημερώνουν τις ευρωπαϊκές χώρες ότι νέες επιθέσεις κατά των χριστιανών προετοιμάζονται σε διάφορες πόλεις της οθωμανικής επικράτειας. Αν οι ειδήσεις αυτές αποβούν αληθινές, τότε οι τουρκικές αρχές θα αντιμετωπίσουν την κατακραυγή των ευρωπαϊκών λαών και θα υποστούν σημαντικές πιέσεις για τη ρήξη της οθωμανικής κυβέρνησης. Ο Ξένος σχολιάζει τις εξελίξεις στη Συρία σημειώνοντας: «...ὑπελόγισε ποτέ ἡ Ὑψηλή Πύλη τόν μέγα κίνδυνον νέων σφαγῶν ὑπό τά ἴδια βλέμματά της καί ἀφοῦ μάλιστα τή προειδοποιοῦνται; Δύναμις οὐδεμία θέλει δυνηθῆ νά τήν σώση ἀπό τόν διαμελισμό αὐτῆς, καί ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ θάνατός της εἶναι δι' αἰῶνα τόν ἅπαντα, ἄνευ ἐλπίδος ἀναστάσεως.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 226). Κρίνει δε ότι είναι μεγάλο πολιτικό σφάλμα της Τουρκίας να μην αξιοποιεί την ύπαρξη των χριστιανών στα εδάφη της εφόσον είναι φανερό ότι «Οι χριστιανοί τῆς Ευρωπ. [sic] Τουρκίας ἐπαίρονται ὅτι εἶναι ἡ ψυχή τῆς αὐτοκρατορίας, τό ζωτικόν αὐτῆς στοιχεῖον, οἱ ἀντιπρόσωποι, οἱ ἔμποροι, οἱ βιομήχανοι, οἱ εὐκατάστατοι, οἱ γραμματισμένοι, τό πᾶν, περιστοιχίζονται δέ ὑπό Χριστιανῶν, γειτονεοῦν μέ Χριστιανούς καί τό κυριώτερον πάντων, εἶναι πολυπληθέστεροι τῶν Μουσουλμάνων καί ὁ ζυγός τῶν οὔτε σύγκρισιν ἔχει μέ τόν πρό τοῦ 1821.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 226). Ο στρατηγός Abd al-Qādir σε επιστολή του προς το συνταγματάρχη Charles Churchill (1828-1877) αναφέρει ότι πράττει ὅ,τι καλύτερο μπορεί για να εδραιώσει την ησυχία και ειρήνη στις πολιορκημένες πόλεις. Λαμβάνεται ειδική πρόνοια για τα θύματα των Δρούσων που έχασαν τις οικίες τους και αναζητούν τόπο μετανάστευσης. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέχτηκαν ο αριθμός ὅσων σκοτώθηκαν ἀπό τους Δρούσους και τους μουσουλμάνους μέχρι τα τέλη του Μαΐου είναι 12.000, ενώ οι υλικές ζημιές και απώλειες κοστολογούνται

περίπου σε 14-15 εκατομμύρια λίρες. Καταστράφηκαν δε 163 χωριά, κάηκαν 220 εκκλησίες και 7 μοναστήρια.

- *Δυτική Ευρώπη: Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία.*

Στη Βουλή των Λόρδων συζητείται η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας. Πριν από ορισμένα χρόνια και κατά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, η Ελλάδα ζήτησε δάνεια από την Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία προκειμένου να θέσει τις πρώτες υποδομές για τη λειτουργία του κράτους. Τη δεδομένη στιγμή η Αγγλία συζητά την έκθεση της επιτροπής που συστήθηκε για να εξετάσει την τωρινή οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και ιδιαίτερα τα θέματα που αφορούν στο δάνειο και τα ελλείμματα των τόκων. Ο Λόρδος Wodehouse δηλώνει σχετικά ότι η ορισθείσα επιτροπή εργάστηκε με ζήλο ανταποκρινόμενη στην εμπιστοσύνη της Ελληνικής Κυβέρνησης και καταλήγει στο ότι «...έάν η Έλληνική Κυβέρνησις ἐφαρμόζη τὰς μεταρρυθμίσεις τὰς συστηθείσας αὐτῇ, θέλει προξενήσει διαρκεῖς ὠφελείας τῇ ἑαυτῆς χώρᾳ. Ἐπροτάθη, ὅπως πληρόνῃ ἡ Ἑλλάς κατ' ἔτος ὠρισμένον ποσόν πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ δανείου καὶ νομίζω, ὅτι ὡς δείγμα τῆς ἀξιοχρέου διαγωγῆς τῆς Κυβερνήσεως τῆς χώρας ταύτης θά ἦναι λίαν καλόν νά ἐφαρμόζηται τό τοιοῦτον σχέδιον καί εἰς τό μέλλον» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 147).

Η αίτηση της Γαλλίας αναφορικά με τη συμμετοχή της Ισπανίας στις συσκέψεις των ευρωπαϊκών κρατών ως ξεχωριστό μέλος συναντά εμπόδια από την Πρωσία. Η Πρωσία δέχεται μεν την Ισπανία στα διαβούλια των Μεγάλων Δυνάμεων, με την προϋπόθεση να γίνει δεκτή και η Σουηδία, ώστε να υπάρχει ισορροπία μεταξύ των θρησκευτικών τάξεων των Διαμαρτυρόμενων και των Καθολικών. Η Αυστρία για το ίδιο ζήτημα φρονεί ότι η Ισπανία πρέπει να συμμετέχει, όμως το ίδιο δικαίωμα δε θα πρέπει σε καμία περίπτωση να δοθεί ποτέ στη Σαρδηνία. Υποστηρίζει τη θέση της με τα εξής σκληρά λόγια: «Ἡ Βιέννη θεωρεῖ τό Τουρίνον ὡς πολιτικόν λεπροκομεῖον ἐξ οὗ πηγάζει πᾶς μολυσμός. Ἡ Αὐστρία ὅσον τό δυνατόν ἐπιθυμεῖ νά μήν ἔχη οὐδεμίαν σχέσιν μετά τῆς ἐλευθερόμενης καί συνταγματικῆς Ἰταλίας». Ο ανταποκριτής της Γαλλίας στην Αυστρία σχολιάζει «...ζῆ δέ ἐπ' ἐλπίδι, ἴσως παραλόγῳ, ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς θανατηφόρου συγκρούσεως δέν εἶναι πολύ μακράν» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 147). Η Αγγλία και η Ρωσία δεν εκφράζουν καμία γνώμη προς το παρόν. Από την πλευρά τους οι Ισπανοί δε δέχονται με ενθουσιασμό την ενδεχόμενη συμμετοχή της χώρας τους «φοβούμενοι ἔνδομύχως μήπως σήμερον ἢ αὐριον ζητηθῇ αὐτῇ ἄλλο τί ἀντίτιμον

της χάριτος» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 147). Σύμφωνα πάντως με τα εντυπωσιακά στοιχεία της προόδου που σημειώνει η Ισπανία, σύντομα θα αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες και ισχυρότερες δυνάμεις της Ευρώπης.

Η ταχύτατη ευημερία της Ισπανίας και η έλλειψη πολιτικών αναστατώσεων στο εσωτερικό της χώρας οφείλεται κατά πολύ στον υπουργό Leopoldo O' Donnell (1809-1867). Σύμφωνα όμως με τις φήμες που μεταδίδουν οι ανταποκριτές των εφημερίδων, ο O' Donnell είναι στα πρόθυρα παραίτησης του υπουργείου. Οι σχέσεις του με τη Βασίλισσα της Ισπανίας Isabel II (1830-1904) είναι κλονισμένες εξαιτίας του δύστροπου χαρακτήρα της Αυτής Μεγαλειότητος. Η ένταση προήλθε από την εύνοια που δείχνει η Βασίλισσα σε διεφθαρμένους αυλικούς, ώστε να περιγελάται από το λαό της. Η Βασίλισσα Isabel II δεν είναι ιδιαίτερα αγαπητή και πολλοί είναι εκείνοι που επιθυμούν να την δουν έκπτωτη. Η απομάκρυνση του O' Donnell θα είναι μεγάλο πολιτικό πλήγμα για την Ισπανία η οποία είναι πολύ πιθανόν να χάσει την 6^η θέση ως Μεγάλη Δύναμη, καθώς δεν φαίνεται ικανή να διατηρήσει την εσωτερική σταθερότητα. Οπότε η Βασίλισσα καλείται να αποφασίσει εάν επιθυμεί να διατηρήσει την ευημερία της χώρας της διατηρώντας παράλληλα και τον O'Donnell ή εάν θεωρεί σημαντικότερο να υπακούει στις δεισιδαιμονίες των αυλικών διεφθαρμένων υπηκόων της.

Ένα άλλο ζήτημα που σχολιάζεται από τις ευρωπαϊκές εφημερίδες και αφορά στην Ισπανία είναι η επίθεση του Ισπανικού Στρατού κατά του ισπανικού Τύπου. Η αφορμή δόθηκε όταν η δημοκρατική εφημερίδα *La discussion* επέκρινε την βάρβαρη τιμωρία στρατιωτών, οι οποίοι τελικά υπέκυψαν από τα βασανιστήρια του συνταγματάρχη του βουρβωνικού συντάγματος. Οι ειδήσεις αυτές προκαλούν την αντίδραση των πολιτών, ενώ ο συνταγματάρχης καλεί σε μονομαχία τον άτυχο εκδότη με το πρόσχημα ότι «δέν ήδύνατο νά επιτρέψη οί πολιτικοί νά σχολιάζωσι τήν διαγωγήν τών στρατιωτικῶν.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 178). Ο εκδότης της εφημερίδας κατά τη μονομαχία τραυματίζεται σοβαρά.

Ειδικό θέμα στην αγγλική Βουλή προκύπτει από προβλήματα σχετικά με την επικοινωνία της Αγγλίας μέσω των τηλεγράφων. Τα προβλήματα προέρχονται από την κακή σύνταξη των συμβολαίων αγοράς και εγκατάστασης και της κακής τήρησης των διατυπωμένων όρων των συμβολαίων. Η επικοινωνία με σημαντικές τοποθεσίες, όπως η Μεσόγειος, Κέρκυρα, Μελίτη έχει διακοπεί. Η κυβέρνηση αιτείται την ορθή τήρηση των συμβολαίων για την απόδοση ευθυνών. Στα τέλη του Αυγούστου το

αγγλικό Κοινοβούλιο πραγματοποιεί την ανακεφαλαίωση των ζητημάτων που απασχόλησαν του βουλευτές και την Αυτού Μεγαλειότητα. Σημαντικές είναι οι αναφορές στα οικονομικά θέματα και κυρίως στις οικονομικές διαπραγματεύσεις της Αγγλίας με τη Γαλλία, όπου οι διπλωματικοί διακανονισμοί δεν επιφέρουν κέρδη στο Ηνωμένο Βασίλειο και ευνοούν την οικονομική ευρωστία της Γαλλίας. Η Βασίλισσα της Αγγλίας συνοψίζει τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχόλησαν το Κοινοβούλιο και δια στόματος του Λόρδου Καγγελάριου μηνύει τα εξής:

1. Είναι σημαντικό οι σχέσεις των Ευρωπαϊκών δυνάμεων να παραμείνουν ειρηνικές και φιλικές.
2. Είναι φρόνιμο η Αγγλία και οι ξένες δυνάμεις να μην επέμβουν στις υποθέσεις της Ιταλίας.
3. Σύμφωνα με τη συνθήκη της Βιέννης του 1815 η Ελβετική Ομοσπονδία κατέχει ανεξαρτησία και ουδετερότητα και καμία επέμβαση δε θα γίνει για ανατροπή αυτής.
4. Είναι λυπηρό το γεγονός ότι οι διαπραγματεύσεις της Αγγλίας με τον Αυτοκράτορα και την Κυβέρνηση της Κίνας δεν έφεραν θετικά αποτελέσματα. Για το λόγο αυτό η Αγγλία με τη συμμαχία της Γαλλίας θα προχωρήσουν στο εσωτερικό της Κίνας, προς τις βόρειες επαρχίες για να εξασφαλίσουν τις δίκαιες απαιτήσεις των συμμαχικών δυνάμεων. Για τις διπλωματικές διαπραγματεύσεις έχει οριστεί εκπρόσωπος της Αγγλίας ο Λόρδος Elgin (James Bruce, Earl of Elgin, 1811-1863).
5. Προκαλεί μεγάλη ικανοποίηση το γεγονός ότι ο στρατός προοδεύει και αυξάνεται.
6. Είναι σημαντική η συγχώνευση του ευρωπαϊκού στρατού στην Ινδία με το στρατό των αυτοχθόνων.
7. Η ανάπτυξη της παραγωγής πρέπει να επέλθει με την παροχή πρόσθετων ελευθεριών στο εμπόριο.
8. Είναι αναγκαία η θέσπιση διαφόρων μέτρων για την κοινωνική ευημερία και ανάπτυξη.

(Βρετανικός Αστήρ, σ. 203)

Στα τέλη του Αυγούστου και κατά την έναρξη του Γενικού Συμβουλίου του νομού Loar στη Γαλλία ο κόμης Persigny (Jean Gilbert Victor Fialin, duc de Persigny, 1808-1872) τονίζει ότι τα δύο σπουδαιότερα ζητήματα που καλείται η Γαλλία

να αντιμετωπίσει είναι το ζήτημα της Ανατολής και η κατάσταση της Ιταλίας. Ειδικά με το θέμα της Ιταλίας η Γαλλία έπραξε με σοφία αποφασίζοντας να παραμείνει αμέτοχη, να μην συμβουλέψει την Αυστρία στην ολέθρια πολιτική που ακολούθησε αναφορικά με τις ιταλικές χώρες, και να μη μεσολαβήσει καθόλου στις συνθήκες που σύναψε η Αυστρία με τους Ιταλούς Ηγεμόνες. Μετά την κατάκτηση της Νεάπολης από τον απελευθερωτικό στρατό η Γαλλία δέχεται την κατατρεγμένη ναπολιτάνικη αριστοκρατία. Όσον αφορά στο ζήτημα της Ανατολής ο Persigny σημειώνει ότι είναι σπουδαίο επίτευγμα η συμμαχία και η διατήρηση της ειρήνης με την Αγγλία. Συνολικά η Γαλλία αποδέχεται και τηρεί τη συνθήκη της Βιέννης (1815) και συνεπώς «Οὐκέτι ἀπειλεῖ, οὐδ' ἀπειλεῖται» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 206).

Το τεύχος της 13^{ης} Σεπτεμβρίου περιέχει στη στήλη της γαλλικής πολιτικής διάφορες αποφάσεις που λήφθηκαν σχετικά με την πρόοδο του έργου για τη διόρυξη του Σουεζικού σταθμού (αναφορά στον Ferdinand de Lesseps (1805-1894)), με την αξιοποίηση αρχαιολογικών ευρημάτων που ανασύρθηκαν από τους κήπους του Λουξεμβούργου, με την αύξηση του τουρισμού στην πόλη του Παρισιού και με τις συνθήκες της διεξαγωγής περιοδειών των πολιτικών προσώπων.

- **Κεντρική Ευρώπη: Αυστρία, Πρωσία, Γερμανία, Πολωνία.**

Οι εξελίξεις στην Ιταλία δεν αφήνουν περιθώρια επιλογών στον Αυτοκράτορα της Αυστρίας. Η χώρα ανασυντάσσει τις δυνάμεις της, ώστε να εξασφαλίσει τη συλλογική στήριξη όλων των επαρχιών της αυτοκρατορίας της. Αποσύρει μάλιστα το μικρό στόλο που διατηρούσε στην Ανατολή, ώστε να προετοιμαστεί για κάθε ενδεχόμενο σύρραξης στην Ιταλία. Είκοσι ένα μέλη του συμβουλίου της επικράτειας της Αυστρίας συμφωνούν να δοθεί σύνταγμα σε όλες τις επαρχίες, το οποίο να αναγνωρίζει τη στενή σχέση που πρέπει να υπάρχει μεταξύ τους προς το κοινό όφελος και συμφέρον. Παράλληλα, δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στα οικονομικά της χώρας και τα ελλείμματα που σημειώνονται.

Η αυστριακή εφημερίδα *Ost Deutsche Post* παρέχει πληροφορίες για το χαρακτήρα του δολοφόνου του Πρίγκιπος Danilo του Μαυροβουνίου και για τους λόγους που διαπράχθηκε η δολοφονία. Ο διάδοχος του Πρίγκιπα Danilo έλαβε την προσωνομία «Νικόλαος Α» (Nikola I Mirkov Petrović-Njegoš, 1841-1921). Είναι υπέρμαχος της γαλλικής πολιτικής και υποστηρίζεται από τον Γάλλο πρόξενο του Μαυροβουνίου. Φημολογείται πάντως ότι η Ρωσία, που επίσης ασκεί σημαντική

επιρροή στο Μαυροβούνιο, αποδοκιμάζει τον Νικόλαο Α΄ και πιθανόν ο νέος πρίγκιπας να μην χαρεί για πολύ καιρό το αξίωμα του.

Προβληματισμός και αναστάτωση επικρατεί στη Γερμανία. Η πρόταση της Πρωσίας για ενοποίηση και αναδιοργάνωση του ομοσπονδιακού στρατού αποδοκιμάζεται έντονα από τα γερμανικά κράτη, διαπιστώνοντας ότι η ένωση των μικρών τους δυνάμεων σημαίνει αυτόματα την ολοκληρωτική παροχή των στρατευμάτων τους σε μια Μεγάλη Δύναμη. Η εφημερίδα σημειώνει: «Θεωροῦσιν δέ τὴν παραχώρησιν ταύτην ὡς τὸ πρῶτον βῆμα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν καταστροφῆς.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 207).

- *Ελλάδα.*

Στο τεύχος της 30^{ης} Αυγούστου ο Στέφανος Ξένος αναφέρεται πρώτη φορά με άμεσο τρόπο στις υποθέσεις της Ελλάδας. Με αφορμή την επανάσταση της Ιταλίας σχολιάζει την πολιτική κατάσταση της ελληνικής επικράτειας που τριάντα περίπου χρόνια μετά την απελευθέρωσή της προσπαθεί να οργανωθεί και να έχει ρόλο στα ευρωπαϊκά ζητήματα. Εμβρόντητος απέναντι στην αδιαφορία των Ευρωπαίων ο Ξένος σημειώνει «...τό ὄνομα Ἑλλάς ἐλησμονήθη ἀπεσβέσθη, καί τό ἠρωϊκώτερον ἔθνος ἴσταται ὡς αἶνιγμα ἐν μέσῳ τῆς Εὐρώπης, μεμονωμένον, ὡς ὁ ἴδιος Κανάρης ἴσταται μεμονωμένος εἰς τὴν Ἑλλάδα μακράν τῶν ἰδίων του δαφνῶν.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 202). Ο Ξένος, απογοητευμένος αναρωτιέται αν η παρακμή της Ελλάδας οφείλεται στους Έλληνες ή στην Ελληνική Κυβέρνηση. Για τον ίδιο η απάντηση είναι δεδομένη. Χαρακτηρίζει την κυβέρνηση της Ελλάδας τρισάθλια χωρίς ουσιαστικό ρόλο στην πολιτική ζωή και ευημερία της χώρας, ενώ για τη θέσπιση του Συντάγματος αναφέρει «Ὅταν τό Σύνταγμα ἐδόθη εἰς ἔθνος πτωχόν, λιτόν, μὴ ὥριμον, ἔνθα ἡ γραφή καί ἡ ἀνάγνωσις δέν ἦτον ἐξηπλωμένη, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡ Συνταγματική ἱκμάς, τό σθένος, τό αἷμα τοῦ Συντάγματος, δέν ἠδύναντο εἰμῆ νά συσσωρευθῶσιν εἰς τό σῶμα τοῦ ἡγεμόνος καί νά φύγωσιν ἀπό ἐκεῖνο τοῦ ἔθνους, καθ' ὅτι δυστυχῶς τό ἔθνος οὐδεμίαν ἠδύνατο νά κάμη διάκρισιν ἢ χρῆσιν τῶν φεραυγῶν τοῦ Συντάγματος προνομίων.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 202). Ο Ξένος χαρακτηρίζει υπεύθυνο της κατάστασης στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα τον βασιλιά της, Όθωνα.

Όπως μας πληροφορεί ο Ξένος πολλές επιστολές διαμαρτυρίας καταφτάνουν στα γραφεία της εφημερίδας για τις παρεκτροπές που σημειώνονται στην ελληνική κοινωνία. Δημοσιεύεται μια από αυτές, η οποία ανήκει στον Δημήτριο Βότσαρη [sic],

υπουργό των Εξωτερικών, που σύμφωνα με τις φήμες κατέθεσε την παραίτησή του στον Όθωνα, όταν απορρίφθηκε η πρότασή του για τη συγκρότηση Εθνοφυλακής. Ορμώμενος από αυτή την είδηση ο Ξένος τονίζει τη σημασία της Εθνοφυλακής σε ένα κράτος. Η Εθνοφυλακή εδραιώνει την εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στον ηγέτη τους και βεβαιώνει το λαό ότι ο βασιλιάς τους εργάζεται για τα συμφέροντα της χώρας και όχι για εκείνα της Αυστρίας και τη Γερμανίας. Ο *Βρετανικός Αστήρ* δημοσιεύει την επιστολή που συνέταξε ο ίδιος ο Στέφανος Ξένος προς το Δημήτριο Μάρκου Μπότζαρη. Ο χαρακτήρας της επιστολής είναι ενθαρρυντικός, με αναφορές στους ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης και στην προσφορά τους στο Ελληνικό Έθνος. Ο Ξένος υπογράφει «Εἷς συμμαθητής σου κατά τήν παιδ. [sic] ἡλικίαν» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 206).

Κλείνοντας το άρθρο του σημειώνει ότι ο Έλληνας, εκτός από το ζήτημα της Εθνοφυλακής, καλείται να αντιμετωπίσει το ζήτημα της διαδοχής και της πολιτικής της Ελληνικής Κυβέρνησης. Ως ο πρωτεργάτης της έκδοσης του Βρετανικού Αστέρρα θεωρεί χρέος του να ενημερώνει κάθε πολίτη και κυρίως κάθε Έλληνα για το παρόν και μέλλον της πατρίδας του. «Ἡ ἐθνοφυλακή καί ἡ διαδοχή μέριμνα ἀδιάκοποι, παντός ἀληθοῦς Ἑλληνοσ σήμεραν, εἶναι ἡ μόνη μέριμνα καί τό μόνον καταθύμιον τοῦ Βρετανικοῦ Ἀστέρος. Ἦθελεν εἶσθαι ἡ μεγαλειτέρα προδοσία τῶν καθηκόντων μας νά σιωπήσωμεν εἰς τοιαύτην κρίσιν, εἰς ἣν ἔφθασαν τά Ἑλληνικά πράγματα, ὅταν μάλιστα οἱ ἄλλοι ἔνεκα τοῦ Μενδρεσέ καί Γκαρπολά εἶναι ἠναγκασμένοι νά σιωπῶσιν, ἤθελεν εἶσθαι ἀνάξιόν του Βρετανικοῦ Ἀστέρος, καθ' ἣν ὥραν ἄλλα ἔθνη ἐλευθεροῦνται, ἡμεῖς νά σιωπήσωμεν τήν ὀσημέραι Βαβαρικὴν ὑποδούλωσιν τοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 203)

- ***Χώρες εκτός Ευρώπης: πολιτικές και εμπορικές σχέσεις με την Ευρώπη.***

Με αφορμή τα γεγονότα της Συρίας ο Αυτοκράτορας της Ρωσίας Αλέξανδρος ΙΙ (Aleksandr II Nikolaevich, 1818-1881) απευθύνει έγγραφο στον υποδιοικητή του Καυκάσου, σύμφωνα με το οποίο τον ενημερώνει ότι η Ρωσία συνιστά «Εταιρία [sic] προς αποκατάστασιν της Ορθοδόξου χριστιανικής πίστεως εν Καυκάσω» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 154). Ο στόχος της Ρωσίας είναι να αποκατασταθεί στον Καύκασο το ορθόδοξο σύμβολο μέσω της πειθούς και της παράδοσης. Συνοδευτικά αποστέλλει τους νόμους της Εταιρίας, ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την έναρξη των εργασιών της στον Καύκασο. Στο τεύχος της 13^{ης} Σεπτεμβρίου δημοσιεύεται άρθρο, σύμφωνα με το οποίο ο Αυτοκράτορας επιτρέπει τη διδασκαλία

της πολωνικής γλώσσας στα δημόσια σχολεία της περιοχής του Κιέβου μετά από 60 χρόνια στέρησης αυτού του δικαιώματος.

Οι χώρες της Ευρώπης επιστούν την προσοχή τους στα δυτικά παράλια της Αφρικής και ειδικά στο Βασίλειο της Δαχομέης (Dahomey). Ο Βασιλιάς της Δαχομέης είναι αποφασισμένος να σκοτώσει 2.000 ανθρώπους ως φόρο τιμής στο μνημόσυνο του πατέρα του και πρώην βασιλιά της Δαχομέης. Η εκδήλωση αυτή ονομάζεται «Μεγάλη Τελετή» και μέρος των εργασιών για τη διεκπεραίωσή της αποτελεί το άνοιγμα μιας μεγάλης τάφρου «μέλλουσα νά πληρωθῆ τοσοῦτον ἀνθρωπίνου αἵματος, ὥστε λέμβος ἐπ’ αὐτοῦ νά δύναται νά πλέη» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 155). Η είδηση αυτή μεταφέρεται στις σελίδες του Βρετανικού Αστέρρα από την Αφρικανική Εφημερίδα *Κήρυξ της Δυτικής Αφρικής*, η οποία αιτείται τη συμπάθεια και προσοχή των χριστιανών της Ευρώπης για τη βαρβαρότητα που διακατέχει τα μακρινά μέρη της Αφρικής. Η Αγγλία που διατηρεί πολυδάπανο στόλο στα εν λόγω παράλια φέρει το θέμα στο Κοινοβούλιο. Ο Λόρδος Fermoy (Edmond Roche, Baron Fermoy, 1815-1874) προτρέπει τη Βουλή να λάβει μέτρα για να εμποδίσει την τρομερή αυτή θυσία και ίσως να μην είναι ακόμα αργά, καθώς δεν είναι εύκολο να βρεθούν 2.000 θύματα σε άμεσο χρόνο. Η άποψή του είναι ότι πρέπει να γίνουν συστάσεις στον Βασιλιά της Δαχομέης ακόμα και αν η Αγγλία αποποιήθηκε κάθε μορφή συνθηκολογίας με τους Αφρικανούς λόγω της αντίρρησης της στο ζήτημα της σωματεμπορίας. Παρ’ όλα αυτά οι αφρικανοί ηγεμόνες πάντοτε επεδίωκαν τις εμπορικές συναλλαγές με την αγγλική επικράτεια και με αυτό το κίνητρο η Αγγλία μπορεί να ασκήσει επιρροή για την αποτροπή της προμελετημένης σφαγής. Ο Fortescue, μέλος της Βουλής, απαντά στο Λόρδο Fermoy ότι, παρόλο που η Δαχομέη της Αφρικής δεν είναι αγγλική αποικία, ο Λόρδος Russel έχει απευθύνει διάγγελμα στο Βασιλιά της Δαχομέης για την άρση της απόφασής του. Δηλώνει μάλιστα ότι, εάν ο βασιλιάς επιμείνει, τότε η Αγγλία θα επέμβει στρατιωτικά. Πάντως, υπάρχει μεγάλος προβληματισμός, καθώς οι άλλοι αφρικανικοί λαοί δεν επιθυμούν να αντικρούσουν το τρομερό αυτό έθιμο από φόβο μήπως προσβάλλουν την παράδοση των αφρικανικών φυλών και διεγείρουν εμφύλιες συρράξεις. Για το ίδιο θέμα ο Λόρδος Palmerston σχολιάζει ότι η προσέγγιση του Βασιλιά της χώρας είναι εξαιρετικά δύσκολη, καθώς ο λαός της Δαχομέης διατηρεί παντελώς απάνθρωπα ήθη και έθιμα, η προσβολή των οποίων αποτελεί αιτία πολέμου. Αναφέρει την προσωπική του εμπειρία από την επίσκεψή του στη Δαχομέη, όπου τα

διακοσμητικά στολίδια της βασιλικής οικίας ήταν κρανία σφαγμένων ανθρώπων. Βεβαιώνει δε ότι οι προσπάθειες θα συνεχιστούν και εν τέλει θα φέρουν αποτελέσματα είτε με τη χρήση έμμεσης βίας είτε με την επίθεση. Αντιπαραβάλλει το ζήτημα της σωματεμπορίας η οποία έχει μειωθεί αρκετά χάρις στην επιμονή της Αγγλίας για οριστική παύση της. Ήδη η αγγλική Βουλή αποφάσισε τη χορηγία χρηματικής βράβευσης για την καταδίωξη της σωματεμπορίας με το ποσό των 25.000 λιρών.

Στη βρετανική Ινδία το νομοσχέδιο περί φορολογίας λαμβάνει γενική αποδοχή και συμφωνία. Οι βρετανικές αρχές, προκειμένου να μειώσουν τις κοινωνικές αναταραχές, απαγορεύουν σε όλους την οπλοφορία εκτός αν διαπιστώνεται η κατοχή της ειδικής άδειας. Πολλοί όμως είναι αυτοί που θεωρούν ότι στην ουσία ο εν λόγω αποκλεισμός αφορά μόνο στους ιθαγενείς, ενώ οι Ευρωπαίοι εξαιρούνται της απαγόρευσης. Αναφορικά με το εμπόριο κάθε συναλλαγή και εργασία συγκομιδής προϊόντων τελεί σε πλήρη αδράνεια εξαιτίας των κλιματολογικών συνθηκών. Επικρατεί γενική λειψυδρία και είναι έντονος ο φόβος ξεσπάσματος λοιμού στα βορειοδυτικά μέρη.

Η Κίνα διέρχεται μια από τις πιο ταραγμένες περιόδους της ιστορίας της. Η Σαγκάη καταλαμβάνεται από αντάρτες. Επικρατεί γενική αναρχία, ενώ το εμπόριο έπαυσε εντελώς (σχετική εικονογράφηση παρέχεται στον Βρετανικό Αστέρα στη σ. 149). Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις επιθυμούν να συμβάλουν στην επίλυση του ζητήματος, αν η Αυλή του Πεκίνου ικανοποιήσει τα αιτήματά τους. Ο λαός προσπαθεί να απομακρυνθεί από την πόλη με οποιοδήποτε μέσο διαφυγής, ενώ οι πλουσιότεροι ναυλώνουν ξένα πλοία και μεταφέρονται σε άλλα σημεία της παραλίας που είναι περισσότερο ασφαλή.

Για τις Δυτικές Ινδίες και τις παραλιακές χώρες του Ειρηνικού Ωκεανού και την Αμερική παρέχονται ως επί το πλείστον εμπορικές πληροφορίες.

20 Σεπτεμβρίου – 18 Οκτωβρίου 1860

- ***Η Επανάσταση της Σικελίας και η διαμόρφωση του Ιταλικού κράτους.***

Από τη εφημερίδα *The Times* του Λονδίνου ο *Βρετανικός Αστήρ* μεταφέρει πληροφορίες σχετικά με τη μετάβαση του Γαριβάλδη στη Νεάπολη στις 8 Σεπτεμβρίου, όπου όλοι τον περιμένουν ως το λυτρωτή της Ιταλίας για να του παραδώσουν την τύχη και τη δύναμη του Έθνους, ενώ παντού ακούγεται το σύνθημα «Viva Italia Una». Η επίσημη εφημερίδα της Νεάπολης γράφει ότι ο Φραγκίσκος ΙΙ

προκειμένου να σώσει τη βασιλεία του στη Νεάπολη προσφέρει στο Γαριβάλδη 3 εκατομμύρια δουκάτα σε μετρητά, του δανείζει στόλο και 50.000 στρατό, για να κατακτήσει, αν το επιθυμεί, την παπική επικράτεια. Ο Γαριβάλδης απαντά ότι αρνείται το χρηματικό ποσό διότι «εφόρει έμβαλώμενον παντελώνιον» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 310). Ο Φραγκίσκος ΙΙ κατά την αναχώρησή του απευθύνει διαμαρτυρία στην οποία αναλύει τους λόγους που τον οδήγησαν στη φυγή: «Επομένως, θέλομεν άποσυρθή μετά του ήμετέρου στρατού πέραν τών τειχών, άνατιθέμενοι εις τήν πίστιν καί άγάπην τών ήμετέρων ύπηκόων τήν διατήρησιν τής τάξεως καί τό προς τάς άρχάς σέβας... Διατηροῦμεν πάντα τά δικαιώματα ήμῶν καί προνόμια τά πηγάζοντα έκ τών ίερωτάτων καί άναμφισβητήτων νόμων τής διαδοχής καί τής ισχύος τών συνθηκῶν καί έπισήμως διακηρύττομεν ότι πᾶσαι αί ρηθεισαι πράξεις καί τά έκ τούτων συμβάντα είναι μηδέν, όλως κενά καί άνευ άποτελέσματος.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 278). Η *Επίσημη Εφημερίς (Gazzetta Ufficiale)* της Νεάπολης δημοσιεύει διάφορα διατάγματα και παράλληλα η Σαρδική Κυβέρνηση επιδεικνύει πλέον φανερά την πρόθεσή της για την προσάρτηση της Σαρδηνίας στη Νεάπολη. Ο Γαριβάλδης συστήνει Υπουργεία και ορίζει υπουργούς και διοικητές. Η Βουλή συγκαλείται για τις 20 Οκτωβρίου. Διαπιστώνει επίσης, ότι στη Νεάπολη δρουν δύο κομιτάτα. Αυτό της Ενέργειας και αυτό της Τάξεως. Το κομιτάτο της Ενέργειας αποδοκιμάζεται από τον Γαριβάλδη, γιατί αποδέχεται μεν τον Γαριβάλδη ως ήρωα του αγώνα υπέρ της ένωσης της Ιταλίας, δεν αποδέχεται όμως τον Βίκτωρα Εμμανουήλ ΙΙ ως ηγέτη του Βασιλείου της Ιταλίας, σε αντίθεση με το κομιτάτο της Τάξεως το οποίο κηρύττει Βασιλιά των δύο Σικελιών το βασιλιά της Σαρδηνίας.

Ο Γαριβάλδης βρίσκεται στο πιο κρίσιμο σημείο της εκστρατείας του. Έχοντας κυριεύσει την Καλαβρία και τη μεσημβρινή Ιταλία, πρέπει να ανασυντάξει τις δυνάμεις του και να θέσει το στρατό του ενάντια στην παπική επικράτεια και τις αυστριακές ιταλικές κτήσεις. Σύμφωνα με τις γαλλικές εφημερίδες ο Γαριβάλδης ετοιμάζεται πυρετωδώς για την επίθεση κατά της Βενετίας και οι Αυστριακές δυνάμεις είναι σε ετοιμότητα. Η πρώτη του κίνηση όμως είναι να αποστείλει αποφασιστικό μήνυμα στο Πιεμόντε ότι, αν δε διασκορπίσει τους ξένους μισθοφόρους του παπικού στρατού, θα μεταβεί ο ίδιος στη Ρώμη για να το κάνει και θα σεβαστεί την πόλη της Ρώμης, μόνο αν ο στρατός της Σαρδηνίας καταλάβει την Μαρκία (Marche) και την Ουμβρία (Umbria). Υπό αυτές τις υποδείξεις ο στρατός της Σαρδηνίας επεμβαίνει και κυριεύει τις δύο ιταλικές περιοχές. Ο κόμης Canour προσπαθεί να πείσει την Ευρώπη ότι η κατάληψη της Μαρκίας και Ουμβρίας είναι

αναπόφευκτη και συμβαίνει για την αποτροπή της σύγκρουσης του Γαριβάλδη με το γαλλικό στρατό (πιθανότατα εννοεί και τον Lamoricière) που βρίσκεται στη Ρώμη. Σε υπόμνημα που δημοσιεύει προς τους αντιπροσώπους της σε όλα τα κράτη, αναλύονται οι λόγοι της εισβολής του σαρδικού στρατεύματος στις επαρχίες Μαρκία και Ούμβρια. Το υπόμνημα αναφέρει τα παρακάτω:

- Η Σαρδική Κυβέρνηση επέφερε μετασχηματισμό τηρώντας τους κοινωνικούς θεσμούς και την τάξη.
- Η εκκρεμότητα της βενετικής Ιταλίας συνεπάγεται ασταθή και ανειλικρινή ειρήνη στην Ευρώπη, καθώς οι επαναστατικές δράσεις θα αυξηθούν αν παραμείνουν τα σύνορα ως έχουν.
- Ο νεαρός βασιλιάς της Νεάπολης προσηλωμένος στο πατροπαράδοτο ολέθριο πολιτικό σύστημα και κατ' επέκταση οδυνηρό προς το λαό του, τάχθηκε εξαρχής ενάντια στα εθνικά φρονήματα του Ιταλών, παραβλέποντας τις σώφρονες συμβουλές της Αγγλίας και Γαλλίας.
- Η τακτική του ρωμαϊκού κράτους ήταν να αποπροσανατολίζει το λαό παρέχοντας φρούδες ελπίδες για ευημερία, ενώ την ίδια στιγμή με δελεαστικές προσφορές λαφύρων, συγκέντρωνε στρατό από τις ξένες χώρες, ο οποίος καμία επαφή και συμπάθεια δεν τρέφει για την Ιταλία.
- Η απάθεια του βασιλιά Φραγκίσκου ΙΙ απέναντι στην αγανάκτηση του λαού των Ιταλών και η συγκρότηση αντάρτικων κινημάτων αποτέλεσαν και την οριστική καθαίρεσή του.

Ο Γάλλος πρέσβης Thouvenel απαντάει στο υπόμνημα ότι «ή εισβολή του Πεδεμοντίου είναι ευθεία παραβίασις του διεθνούς δικαίου κατά πάντα λόγον. Φανερώς αντίκειται εις τήν συμβουλήν, ήν ή Αυτοκρατορική Κυβέρνησις ἔδωκε πρό τόν βασιλέα τῆς Σαρδηνίας, καί τά πατροπαράδοτα καί ὑπάρχοντα συμφέροντα τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς. Αἱ συνέπειαι ὀρῶσιν ἀποκλειστικῶς τήν Σαρδηνίαν» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 275). Η γαλλική εφημερίδα *Αἰών* (*Le Siècle*) αμφιβάλλει για το κύρος της απάντησης, καθώς αυτό δε συνάδει με το χαρακτήρα της γαλλικής πολιτικής. Συνηγορεί επίσης υπέρ του ΠιEMONTE και αναφέρει ότι ο Πάπας ούτως ή άλλως θα είναι κερδισμένος από τις επαναστατικές συγκρούσεις. Απαλλάσσεται αυτόματα από την κοσμική εξουσία και διασώζει το ρόλο του αποκλειστικού πνευματικού ηγέτη της χώρας. Οι προετοιμασίες για την κατάκτηση της Αγκώνα έχουν αρχίσει. Ο ναπολιτάνικος στόλος θέλει να εισβάλει μέσω θαλάσσης. Η πόλη μπορεί να σωθεί μόνο αν η

βοήθεια του Lamoricière αποδειχτεί επαρκής. Ο Γαριβάλδης πρόκειται να στείλει το ναπολιτάνικο στόλο στο ανώτατο μέρος των ανατολικών ακτών του Αδριατικού πελάγους. Στο μεταξύ νέοι από την Τεργέστη τάσσονται στο στρατό του Γαριβάλδη, ενώ η Αυστρία απευθύνει διαμαρτυρία στις Μεγάλες Δυνάμεις για τις εξελίξεις στην Ιταλία.

Η Αγκώνα πολιορκείται και ο Πάπας βρίσκεται στο τελευταίο στάδιο της κοσμικής του καριέρας. Η Πρωσία, Αυστρία και Ισπανία προσφέρουν καταφύγιο στον Πάπα σε περίπτωση που χρειαστεί. Ο ίδιος φαίνεται να επιλέγει τη Βαυαρία, ενώ καμία πιθανότητα δεν υπάρχει να καταφύγει στη Γαλλία. Η Ιταλία πλέον απλώνεται από την παπική επικράτεια μέχρι την άκρη της χερσονήσου και τις 2 μεγάλες νήσους Σαρδηνία και Σικελία. Αυτό την καθιστά μια από τις μεγαλύτερες δυνάμεις της Ευρώπης. Σύμφωνα με την *Εφημερίδα της Γαλλίας (Le Journal de France)* το Σαρδικό Ναυτικό είναι η τρίτη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη μετά την Αγγλία και Γαλλία, κατέχοντας 140 πλοία. Ο Ξένος στο άρθρο του την 27^η Σεπτεμβρίου παραβάλλει την Ιταλία των Βουρβόνων με την Ιταλία του Cavour. Εξυψώνει την πνευματική, καλλιτεχνική και επιστημονική παραγωγή της Ιταλίας και παραλληλίζει την τεράστια διαφορά στις μορφές αντίδρασης των καταπιεσμένων ιταλικών λαών με την αντίδραση που επιδεικνύουν οι καταπιεσμένοι λαοί της Ανατολής.

Η εισβολή των σαρδικών στρατευμάτων στην παπική επικράτεια προκαλεί την κατακραυγή της εφημερίδας *Ultramontane Union* [sic] (Βρετανικός Αστήρ, σ. 275), η οποία επιρρίπτει ευθύνες στον Cavour για την επίθεση στους Αγίους Τόπους της Παπικής Επικράτειας. Ο Πάπας ετοιμάζει τον αφορισμό του Βίκτωρα Εμμανουήλ II και σκέφτεται να αποσύρει από τη Ρώμη τους πρέσβεις της Πρωσίας και Ισπανίας. Παράλληλα, η Γαλλία ανακοινώνει την ανάκληση του Γάλλου πρέσβη από το Τορίνο με την αιτιολογία ότι μια τέτοια πράξη συνάδει με το ιστορικό πνεύμα της Ιταλίας και την παράδοση της γαλλικής πολιτικής και τη γνώμη της Αγγλίας. Η είδηση της ανάκλησης του Γάλλου πρέσβη προκαλεί μεγάλη έκπληξη και αποδίδεται στο γεγονός ότι «...ή Γαλλία ήθελσε νά ἀπαλλαγῆ τῆς εὐθύνης ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης καί τῆς θρησκευτικῆς μερίδος.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 279). Η Αυστρία προσπαθεί να ερμηνεύσει τη στάση της Γαλλίας, χωρίς να παραμελεί την πολεμική προετοιμασία των δυνάμεών της. Πιστεύει ότι ο Γαριβάλδης δε θα τολμήσει να επιχειρήσει εισβολή στη Βενετία και στρέφει τα στρατεύματά της προς τη Δαλματία και την Ίστρια. Η

πίστη της Αυστρίας στη Ρωσία είναι ισχυρή και γι' αυτό δεν διαπραγματεύεται τα ενετικά της εδάφη. Από τις γαλλικές εφημερίδες όμως μεταφέρεται η πληροφορία ότι ο Αυτοκράτορας της Ρωσίας δεν είναι σε θέση να εμπλακεί σε ξένο πόλεμο. Τα στρατεύματά του έχουν μειωθεί αισθητά από τον πόλεμο στην Κριμαία και θα χρειαστούν 2 έτη για την αναπλήρωση των ζημιών. Η στρατολόγηση έχει ήδη ανακοινωθεί και αναμένονται νέες δυνάμεις να ενισχύσουν όλες τις ρωσικές στρατιές. Ο Ξένος σχολιάζει ότι αν η συμμαχία της Αυστριακής Αυτοκρατορίας με τη Γερμανία και Ρωσία πραγματοποιηθεί, τότε ο ευρωπαϊκός πόλεμος και το Ανατολικό Ζήτημα θα είναι το μέλλον της Ευρώπης.

Ο Γαριβάλδης δηλώνει ότι επιθυμεί να προχωρήσει μέχρι το Βατικανό και ότι στην ανάγκη θα πολεμήσει το γαλλικό στρατό αρκεί ο Πάπας να έχει την τύχη του Φραγκίσκου ΙΙ. Δηλώνει επίσης ότι επιθυμεί να δει εκτός υπουργείου και κυβέρνησης τον κόμη Cavour και Farina γιατί δεν τρέφει για αυτούς καμία εμπιστοσύνη. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ απαντά ότι δεν μπορεί να δεχτεί τις αξιώσεις του Γαριβάλδη, τις οποίες κρίνει παράλογες. Την επικοινωνία αυτή διαψεύδει η *Επίσημη εφημερίς (Gazzetta Ufficiale)* του Τορίνου. Οι απόψεις όμως για την αντιδικία Γαριβάλδη – Cavour δίστανται. Η *Ιταλική Ενότης (La Sezione Italiana)* δημοσιεύει επιστολή του Γαριβάλδη, όπου ο ίδιος δηλώνει ότι είναι διατεθειμένος να θυσιάσει κάθε προσωπική δυσαρέσκεια για το συμφέρον της πατρίδας του «οὐδέποτε ὅμως θέλει συνδιαλλαγή μετ' ἀνθρώπων οἵτινες ἐταπείνωσαν τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπεια καὶ ἐπώλησαν Ἰταλικὴν ἐπαρχίαν.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 311). Η διοργάνωση και διοίκηση του κράτους αποτελεί βασικό μέλημα των αρχών της Ιταλίας. Οι πρώτες αποφάσεις προς αυτήν την κατεύθυνση αφορούν:

- α. την αποφυλάκιση των πολιτικών κρατουμένων
- β. την κατάργηση των τελωνιακών φραγμών μεταξύ Σικελίας και Ιταλίας
- γ. τη σύσταση ορφανοτροφείων υπό τη φροντίδα του κράτους
- δ. την κατάργηση των μυστικών υπουργικών κεφαλαίων
- ε. τον ορισμό ορκωτών δικαστών στις ποινικές δίκες
- στ. την κατάργηση του Τάγματος των Ιησουιτών και των προνομίων τους
- ζ. την απαγόρευση ταφής των νεκρών εντός της πόλης

Σύμφωνα με το σχετικό άρθρο ο Αλέξανδρος Δουμάς διορίζεται διευθυντής του Εθνικού Μουσείου της Νεάπολης, αλλά ο διορισμός του προκαλεί κάποιες δυσαρέσκειες

Στις 17 Σεπτεμβρίου ο Γαριβάλδης επιστρέφει στο Πάνορμο της Σικελίας και συνδιαλέγεται με τους Σικελούς για την εξέλιξη των εισβολών και τη διαχείριση των επαρχιών. Μεταξύ άλλων αναφέρει: «Ἐν Πανόρμῳ ἐξητεῖτο ἡ ἔνωσις ἵνα μὴ διέλθῳ τὸν πορθμὸν, ἐν Νεάπολει ζητεῖται ἵνα μὴ διαβῶ τὸν Βολτοῦρνον. Ἀλλ' ἐνόσω ὑπάρχουσιν ἔτι ἀλύσεις ἐν Ἰταλίᾳ, αἵτινες πρέπει νὰ θραυσθῶσι, θέλω ἀκολουθήσει τὴν πορείαν μου, ἢ ἐκεῖ θὰ θάψω τὰ ὀστά μου.» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 311). Ο Edwin John James βουλευτής της Αγγλίας και υποψήφιος πρέσβης της χώρας στην Ιταλία, αποστέλλει επιστολή, μέρος της οποίας δημοσιεύει ο *Βρεττανικός Ἀστήρ*, στη Νεάπολη και θέτει ορισμένους προβληματισμούς σχετικά με τις μελλοντικές ενέργειες του ναπολιτάνικου στρατού του Γαριβάλδη. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η πρόθεση που εκδήλωσε ο Γαριβάλδης στους κατοίκους του Πανόρμου για την ένωση της Ιταλίας με το Πιεμόντε και τη Ρώμη προκάλεσε δυσαρέσκεια: «τί θέλει εἰπεῖ ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων πρὸς τὴν πρόκλησιν τοῦ Γαριβάλδη, «θέλει κάμει τὴν Ἰταλίαν ἐν Κράτος καὶ θέλει κηρύξει τοῦτο ἐν τῷ Κυριναλίῳ τῆς Ρώμης;». Ἡ ἀπειλή ἐξεγέρσεως ἐπαναστάσεως ἐν Ἐνετία εἶναι κήρυξις πολέμου κατὰ τῆς Αὐστρίας;» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 314). Σημειώνει επίσης ότι ἄλλο σημαντικό θέμα αποτελεί η στάση του Γαριβάλδη ἀπέναντι στο Φραγκίσκο ΙΙ, ο οποίος διαμένει στη Γαέτα, «Ὁ Βασιλεὺς μένει εἰς Γαέταν, τό καταφύγιον τῶν ἐκπτωτῶν Βασιλέων καὶ τῶν φυγάδων Παπῶν. 55.000 ἀνδρῶν εἶναι μετ' αὐτοῦ. Ὁ Γαριβάλδης θέλει τὸν ἐκδιώξει ἐκεῖθεν; Ἡ ἔνωσις μετὰ τοῦ Πεδεμοντιῦ ἠδύνατο νὰ γίνη, ἢ ἠδῆνατο τό Πεδεμόντιον νὰ δεχθῆ αὐτὴν τοῦ Βασιλέως, ὄντος ἐν τῇ ἰδία αὐτοῦ χώρα; Τό Πεδεμόντιον θέλει ἀποκλείσει τὴν Γαέταν; Ταῦτα εἶναι τὰ ἐκ τῶν νῦν δυσχερειῶν τῆς παρουσίας καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐγειρόμενα ζητήματα.» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 314). Στο μεταξύ ο Φραγκίσκος ΙΙ απευθύνει διακήρυξη για την εμψύχωση του στρατού του 10 ημέρες. (8 Σεπτ.) πριν την μάχη στο Castelfidardo (18 Σεπτ.).

Ο *Βρεττανικός Ἀστήρ* δημοσιεύει σε πιστή μετάφραση την επιστολή που αποστέλλει ο Πάπας (Pope Pius IX, 1792- 1878) στον αρχιεπίσκοπο της Νιοίβης [sic] (*Nieves*), Βικέντιον, κορυφαίο ιερέα των παπικών στρατευμάτων, μεταφέροντας την οργή του για εκείνους που «...διετελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπιρροίαν τοῦ σατανικοῦ πνεύματος, ἀφοῦ διηγείραν τοὺς ἰταλικούς λαοὺς εἰς ἐπανάστασιν, ἀφοῦ παρὰ πάσαν δικαιοσύνην ἐδίωξαν τοὺς νομίμους ἡγεμόνας, ἀφοῦ συνετάραξαν καὶ συνέπλεξαν πάντα θεῖα καὶ ἀνθρώπινα... ἀρπάσωσι καὶ σφετερισθῶσι τὰς ἐναπομενούσας ἡμῖν χώρας» (Βρεττανικός Ἀστήρ, 314). Ο γαλλικός τύπος μέσω της εφημερίδας *Αἰών* (*Le Siècle*) αντιδρά με οργή στο διάγγελμα του Πάπα. Δημοσιεύεται εκτενές ἄρθρο του

Louis Jourdan με σχόλια και απόψεις για το κείμενο της επιστολής του Πάπα. Ολόκληρο το άρθρο αναδημοσιεύει ο Στέφανος Ξένος. Η γαλλική εφημερίδα αμφισβητεί κάθετα την αξιοπιστία της επιστολής και υποστηρίζει ότι η σύνταξη του κειμένου έγινε από εκείνους που περιστοιχίζουν τον Πάπα και εκμεταλλεύονται το όνομά του και την υπογραφή του. Ο Jourdan θεωρεί ότι οι λέξεις που χρησιμοποιούνται στο κείμενο δε συνάδουν με την ιδιότητα ενός τόσο σημαντικού θρησκευτικού ηγέτη, αντίθετα υποδηλώνουν χαρακτήρα εμπαθή και σκληρό. Παρ' όλα αυτά, δέχεται ότι, εφόσον η επιστολή φέρει την υπογραφή του Πίου Θ', οφείλει να απευθύνει οποιαδήποτε ένσταση προς αυτόν. Ο συντάκτης καταρρίπτει μια προς μια τις θέσεις του Πάπα έναντι των εξελίξεων που συμβαίνουν στην Ιταλία και της κοινωνικής βούλησης. Οι διατυπώσεις του ηγέτη των Καθολικών έρχονται σε σύγκρουση με τη μέχρι τώρα πολιτική του παπικού κράτους και τη συμβολή της Γαλλίας στη διαμόρφωση των μέχρι σήμερα κρατών. Κατηγορεί τον Πάπα ότι δεν έχει κανένα δικαίωμα να ονοματίζει αυτός τους κληρονομικούς ηγεμόνες της Ιταλίας, γιατί μόνο ο λαός είναι εκείνοι που τους υπαγορεύουν. Το ύφος του άρθρου είναι ειρωνικό και κατηγορηματικό, ενώ είναι φανερό η έκπληξη του συντάκτη από το ασεβές και μοχθηρό ύφος της ποντιφικής επιστολής που έρχεται σε πλήρη αντιφωνία με το ιερατικό αξίωμα του Πάπα. (Βρετανικός Αστήρ, σ. 315). Ο Jourdan κλείνει προτρέποντας όλους τους πολίτες να διαβάσουν την εν λόγω επιστολή και να κρίνουν ποια είναι η αλήθεια «*Ἄς ἀναγνώσῃ τὴν ποντιφικὴν ταύτην ἐπιστολὴν πᾶς εὐθύφρων καὶ εἰλικρινὴς ἄνθρωπος, ἅς συγκρίνῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ πνευματικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ καθολικισμοῦ μετὰ τῆς συμπεριφορᾶς τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ὡς πρὸς τὴν αὐλήν τῆς Ρώμης, καὶ θέλει πορισθῆ ἕκ τῆς συγκρίσεως ταύτης, τὴν ἐπομένην ἀλήθειαν, ὅτι τό εὐαγγελικόν πνεῦμα δέν εὐρίσκεται πλέον εἰς τὴν Ρώμην, καὶ ὅτι οἱ ἀληθεῖς τοῦ Χριστοῦ λειτουργοὶ εἰσὶν οἱ ἀπελευθεροῦντες τοὺς λαοὺς καὶ οὐχὶ οἱ ἐκζητοῦντες τὴν διατήρησιν αὐτῶν ἐν τῇ δουλείᾳ.*» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 315).

Ο Πάπας ζητά τη συνδρομή των δυνάμεων όταν «*Πάντες οἱ ἡγεμόνες... πρέπει νά ὦσι πεπεισμένοι ὅτι τὰ δίκαια αὐτῶν στενωῶς συνδέονται μετὰ τῶν ἡμετέρων, καὶ βοηθοῦντες ἡμᾶς φροντίζουσιν ἐπίσης ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν*» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 362). Προς απάντηση ὅσων τον κατηγοροῦν ὅτι στρατολογεῖ ξένους ἀναφέρει ὅτι κάθε νόμιμη κυβέρνησις ἔχει τὸ δικαίωμα αὐτὸ καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ ὅσους με θρησκευτικὴ εὐλάβεια δέχονται νὰ συνεισφέρουν στὸν Ποντιφικὸ στρατό. Απαρνείται δε τὴ χρηματικὴ ἀποζημίωσις που καταβλήθηκε ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα καὶ τὸν Βίκτωρα Εμμανουήλ II. Ἡ Ρωσία συμβουλεύει τὸν Πάπα νὰ

μη φύγει από τη Ρώμη και να μην προβεί σε αφορισμούς, αλλά να περιοριστεί σε διαμαρτυρίες κατά της σαρδικής κυβέρνησης. Οι καθολικές δυνάμεις θέλουν να ενθρονίσουν τον Πάπα στα Ιεροσόλυμα, αλλά η συμβουλή της Αυστρίας είναι να παραμείνει στη Ρώμη μέχρι να τον αναγκάσουν την ύστατη στιγμή να φύγει. Οι γαλλικές εφημερίδες προτρέπουν τα κυβερνητικά όργανα να επιτρέψουν στον Πάπα να διαφύγει όποτε το επιθυμεί.

Τα στρατεύματα του Lamoricière παραδίδονται ολοκληρωτικά στον Γαριβάλδη στις 28 Σεπτεμβρίου. Ο κόμης Canouar ανακοινώνει την 3^η Οκτωβρίου ότι η Ιταλία είναι ελεύθερη από το νότιο τμήμα της μέχρι τη Βενετία. Η Σαρδηνία είναι επίσημα πλέον προσαρτημένη στην Ιταλία. Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ II εκτιμάται ως ηγέτης από την αγγλική και γαλλική κυβέρνηση, οι οποίες κήρυξαν αποχή από κάθε ανάμιξη στις υποθέσεις της Ιταλίας «Οὐ μόνον πρὸς ἀποφυγὴν γενικοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνόμιζον ὅτι ἡ Σαρδικὴ Κυβέρνησις ἦτο ἱκανὴ νὰ προστατεύσῃ τὸ κίνημα ἄνευ διαταράξεως τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 335). Καμία απόφαση δε λαμβάνεται για την εισβολή στις ιταλικές αυστριακές κατακτήσεις, όχι επειδή η Ιταλία δεν είναι ικανοποιητικά προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει την αυστριακή δύναμη αλλά κυρίως επειδή επιθυμεί να καθυστερήσει όσες ευρωπαϊκές δυνάμεις δε θέλουν να καταρρίψουν το status quo. Η Αυστρία είναι προβληματισμένη από την ανακοίνωση της Σαρδηνίας ότι δεν επιθυμεί προς το παρόν να διεκδικήσει τη Βενετία και φοβάται για άμεση επιδρομή σε Ιστρία και Δαλματία. Εκεί υπάρχουν πολυάριθμες ενισχύσεις, ενώ έχει δοθεί εντολή να σβήσουν όλα τα φώτα επί των ακτών, ώστε να αποπροσανατολιστούν τα εχθρικά πλοία.

Κύριο μέλημα της Σαρδικής Κυβέρνησης είναι πλέον η Ρώμη. Τα κυριότερα γεωγραφικά σημεία της παπικής επικράτειας έχουν κυριευτεί από τον απελευθερωτικό στρατό εκτός από τα περίχωρα της Ρώμης. Εκεί η Γαλλία αυξάνει το στρατό της σε 25.000 με το πρόσχημα να προστατεύσει ικανοποιητικά τον Πάπα, ο οποίος παραμένει κλεισμένος στα ιδιωτικά του διαμερίσματα. Όμως η πραγματικότητα είναι ότι τα σχέδια της Ιταλικής Κυβέρνησης και του Γαριβάλδη δεν είναι ακόμα γνωστά, οπότε κρίνεται αναγκαία η παραμονή ισχυρής γαλλικής στρατιωτικής δύναμης στη Ρώμη. Η Γαλλία επιθυμεί να προστατεύσει την παπική Ρώμη, όμως τα σχέδια του Σαρδικού Βασιλείου είναι να ανακηρυχθεί η Ρώμη πρωτεύουσα της Ιταλίας. Σύμφωνα με τις γαλλικές εφημερίδες η Γαλλία προετοιμάζει τα στρατεύματά της προς επικείμενο πόλεμο. Ο αυτοκράτορας της Γαλλίας σε λόγο που εκφωνεί στη Μασσαλία, αφήνει να εννοηθεί ότι σύντομα θα αναμιχτεί σε πόλεμο

με την Ιταλία «Η πρόνοια του Αυτοκράτορος είναι μεγάλη. Εάν συμβεί ρήξις τίς ἐν Ιταλία, ἥτις ἐνδέχεται ἀνάμεταδώση τὴν δόνησίν της καί ἐν Ανατολῇ, ἡ Γαλλία ἔχουσα εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη κατοχὴν, θέλει εὐρεθῆ ἑτοίμη νὰ δεχθῆ ἀμέσως τὸ χειροκτόνιον.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 382). Ἡ πιθανὴ σύμπραξις της Γαλλίας με τὴν Ιταλία προϋποθέτει τὴν προσάρτησιν της νήσου της Σαρδηνίας καὶ τοῦ λιμανιοῦ της Γενούης στη γαλλικὴ αυτοκρατορία.

Ὁ Βίκτωρ Εμμανουήλ II ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὸ Τορίνο γιὰ τὴν Αγκώνα καὶ τὴ Νεάπολη με σκοπὸ νὰ «ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ διαχύσῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας, τῆς τάξεως, καὶ τῆς προόδου.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 334). Ἡ εφημερίδα περιγράφει τὴ μάχη τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ στόλου στὴν Αγκώνα καὶ τοὺς ὅρους της παράδοσης τῆς πόλης, οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦν κυρίως τὸν τρόπο παράδοσης τοῦ φρουρίου καὶ τῆς φρουράς. Παρέχεται ἐπίσης, ἐκτενὴς περιγραφή καὶ γιὰ τὴ μάχη κοντὰ στο ποταμὸ Volturno μεταξύ τοῦ Γαριβάλδη καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Φραγκίσκου II. Ἡ μάχη ποὺ διήρκησε 2 ἡμέρες ξεκίνησε τὴν 1^η Ὀκτωβρίου καὶ ἦταν σφοδρότατη. Ὁ Γαριβάλδης μετὰ τὴ νικηφόρα ἐκβάση τῆς ἐπίθεσης ἐξέδωσε διάγγελμα στους στρατιώτες τοῦ καὶ τοὺς ἐπαίνεσε γιὰ τὴ γενναιότητα καὶ τὸν ἠρωισμό ποὺ ἐπέδειξαν γιὰ χάριν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδας τοῦς.

- ***Επιθέσεις μωαμεθανῶν ἐναντὶ χριστιανῶν στὴ Συρία-εμπλοκὴ Τουρκίας: Ἀγγλία – Γαλλία.***

Ἡ ὀθωμανικὴ Πύλη καταδικάζει τοὺς υπεύθυνους γιὰ τὶς αιματηρὲς ἐπιθέσεις στὴ Συρία, ἀλλὰ οἱ χριστιανοὶ υποστηρίζουν ὅτι ἀν δὲν ἀποδοθεῖ ἡ θανατικὴ ποινὴ, σύντομα οἱ καταδικασμένοι σὲ φυλάκιση θὰ βγουν καὶ θὰ ζητήσουν ἐκδίκηση. Ὁ Φουὰδ Πασάς ἀποφασίζει νὰ διορίσῃ δικαστὲς τῶν Δρούσων τοὺς χριστιανούς καὶ ὁ συντάκτης τοῦ ἀρθροῦ σχολιάζει «Τὸ ὅτι ἐδιώρισε Χριστιανούς νὰ δικάσωσι Τούρκους, εἶναι μεγίστη εἰ καὶ ὀφειλουμένη παραχώρησις, ἴσως δὲ καὶ τὸ αὐστηρότερον ράπισμα ὅπερ ἐδόθη τῷ φανατισμῷ τοῦ Ἰσλάμ.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 283). Σύμφωνα με τοὺς ἀνταποκριτὲς ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν συλληφθέντων 70 κρεμάστηκαν, 115 τουφεκίστηκαν, 147 καταδικάστηκαν σὲ ισόβια δεσμὰ, 248 ἐξορίστηκαν καὶ 186 φυλακίστηκαν γιὰ συγκεκριμένο χρονικὸ διάστημα. Συνολικὰ ὁ λαὸς τῶν Δρούσων ἀνέρχεται στα 100.000 περίπου άτομα. Οἱ ἐρευνες γιὰ τὴν ἀνακάλυψη ὄσων λεηλάτησαν τὶς οἰκίες τῶν χριστιανῶν συνεχίζονται καὶ δημιουργοῦν τρόμο στους μουσουλμάνους. Ὅλοι ἔχουν κλειστὴ στα σπίτια τοῦς καὶ ὁ τόπος εἶναι ἔρημος.

Προβλήματα παρουσιάζονται για την ανεύρεση καταλυμάτων για τους χριστιανούς που τα σπίτια τους καταστράφηκαν από τους Δρούσους. Προσπάθειες καταβάλλονται να δοθούν καλλιεργήσιμες εκτάσεις στους χριστιανούς, ώστε να σταματήσει η επαιτεία και ο λαός να επανέλθει στους παλαιότερους ρυθμούς του.

Ο στρατηγός του γαλλικού στρατού στη Συρία προτείνει τη χρονική επέκταση της παραμονής στη Συρία για 2 έτη. Για την εδραίωση της ειρήνης προτείνει μια σειρά σχεδίων, στα οποία αναφέρει ότι, προκειμένου να σχηματιστεί Ομοσπονδία όπως στη Γερμανία, η Ελλάδα πρέπει να επεκταθεί προς Ήπειρο, Θεσσαλία και Μακεδονία, όπου ο πληθυσμός ανήκει ουσιαστικά στην Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία. Στο άλλο άκρο της Ομοσπονδίας, δηλαδή του ελληνικού κράτους, θα εκτείνεται το Μολδοβλαχικό κράτος, ενώ η Σερβία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη θα σχηματίζουν 2 κράτη. Το Μαυροβούνιο θα σχηματίσει νέο κράτος από τη Βουλγαρία και τη Θράκη. Η Κωνσταντινούπολη θα είναι ελεύθερη πόλη, θα κηρυχθεί ουδέτερη, όπως ο Βόσπορος και ο Ελλήσποντος. Με αυτό το σχέδιο μπορεί να υπάρξει η Ευρωπαϊκή Τουρκία. Για την Ασιατική Τουρκία ο στρατηγός προτείνει το σχηματισμό Αραβικής Αυτοκρατορίας.

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές μπορούν να φέρουν την απελευθέρωση των λαών της Ανατολής και την ειρήνη στην οθωμανική επικράτεια. Η Οθωμανική Πύλη πρέπει να ενεργήσει άμεσα καθώς δύο ολέθριες καταστάσεις μέλλεται να λάβουν χώρα σύντομα στην Τουρκία: η χρεοκοπία και οι εσωτερικές προστριβές. Η οικονομία της Τουρκίας γνωρίζει πρωτοφανή ύφεση. Στην Κωνσταντινούπολη επικρατεί γενική αναρχία, καθώς ο λαός διαμαρτύρεται για τη στασιμότητα του εμπορίου και τη μηδαμινή διακίνηση χρημάτων. Οι στρατιώτες που υπηρετούν την τουρκική κυβέρνηση εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους για τη μη καταβολή του μισθού τους. Η χρεοκοπία θα εξαφανίσει αυτόματα κάθε φιλική διάθεση της Αγγλίας και Γαλλίας, ενώ οι σφαγές θα φέρουν μεγάλη επανάσταση σε τόπους που υπάρχουν 3 Τούρκοι έναντι 1 χριστιανού. Σε αυτήν την περίπτωση, αν οι Ρώσοι δεν επέμβουν για βοήθεια, πρέπει να το κάνουν οι Έλληνες ή η Ελληνική Κυβέρνηση. Η Αγγλία είναι πολύ δυσαρεστημένη από αυτές τις εξελίξεις, ειδικά όταν γνωρίζει τις πολυτελείς συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν οι Οθωμανοί προύχοντες. Η εφημερίδα *The Times* του Λονδίνου αναφέρει ότι η Αγγλία προσπαθεί μάταια να εκδυτικοποιήσει την Ανατολή. Στην ουσία καμία πρόοδο δε σημειώνει, όμως εμμένει στο ίδιο λάθος να ελπίζει ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός μπορεί να φτάσει στην οθωμανική επικράτεια. Οι αγγλικοί παράγοντες «καταγίνονται νά μεταμορφώσωσι τόν

Σουλτάνον, κύριον ἐπιδρομικῆς καὶ κατακτητικῆς φυλῆς καὶ κεφαλὴν θρησκείας μὴ ἀνεξιθρήσκου, εἰς ἡμισυνταγματικόν ἡγεμόνα, θεωροῦντα ἡπίως καὶ ἐξίσου τοὺς ὀπαδοὺς παντός δόγματος, τοὺς πασάδες του νὰ καταστήσωσιν ὑπουργοὺς κατὰ τὸ εὐρωπαϊκόν κόψιμον, εἰς τὸν στρατόν του νὰ ἀντικαταστήσωσι τὴν εὐρωπαϊκὴν πειθαρχίαν καὶ τὰς ἰδέας τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς ἀντὶ τοῦ φανατικοῦ οἴστρου, ὅστις τὸ πάλαι τοὺς ἔφερε μέχρι Βιέννης.» (Βρεττανικὸς Ἀστὴρ, σ. 331).

Οἱ Οθωμανοὶ δεν μποροῦν νὰ αποτινάξουν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ταυτότητάς τους. Το γεγονός αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ σφοδρότητα τῶν σφαγῶν στη Συρία που ἔχουν τὸ ἴδιο χαρακτῆρα με αὐτές που ἔλαβαν χώρα ἐκεῖ πρὶν ἀπὸ 100 χρόνια. Ἀκόμα καὶ ἡ καταδίκη τῶν υπευθύνων πραγματοποιεῖται σύμφωνα με τὰ ἔθιμα τῶν Τούρκων ἡγετῶν πρὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἀκόμα καὶ ἡ στάση τῶν χριστιανῶν προκαλεῖ μεγάλη ἐντύπωση στους ἀναποκριτῆς τῆς Συρίας: «Ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον σήμερον εἶναι ἡ συμπεριφορὰ τῶν Χριστιανῶν. Οἱ κληρονομικοὶ οὗτοι σκλάβοι, (ἐδῶ ὁ γράφων βλασφημεῖ Σ. τοῦ Μ.), φαντάζονται ὅτι ἦλθε καιρὸς οὐχὶ μόνον νὰ ἐλευθερώθωσιν, ἀλλὰ καὶ ν' ἄρξωσι (Πῶς γὰρ οὐ; Σ. τοῦ Μ.).» (Βρεττανικὸς Ἀστὴρ, σ. 331). Ὁ συντάκτης τοῦ ἀρθροῦ που μεταφέρει τὶς πληροφορίες αὐτές ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ ἐφημερίδα σημειώνει ὅτι ἡ σημαντικότητα τοῦ Τύπου εἶναι νὰ κηρύττει στο ἀγγλικὸ κοινὸ τὴ δημόσια γνώμη τῆς Ἑυρώπης καὶ τὴν ἀλήθεια που ὅλοι διαπιστώνουν ἀλλὰ δεν ομολογοῦν. Σύμφωνα με ἀνακοίνωση τῆς Τουρκίας πρὸς τὶς ξένες πρεσβεῖες, ὅσοι Οθωμανοὶ υπήκοοι παραιτοῦνται τῆς υπηκοότητος αὐτῆς γιὰ νὰ λάβουν εὐρωπαϊκὴ υπηκοότητα, ὥστε νὰ ἀπολαμβάνουν τὰ εἰδικὰ προνόμια τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι δε δικαιούνται νὰ κληρονομήσουν τοὺς συγγενεῖς τοὺς που εἶναι Οθωμανοὶ καὶ ἐπιπλέον υποχρεώνονται νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν οθωμανικὴ ἐπικράτεια ἐντὸς 3 μηνῶν. Ἡ διάταξη αὐτὴ συντάχθηκε γιὰ νὰ προστατεύσει τὴν τάξη καὶ τοὺς νόμους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ νὰ συμμορφώσει ὅσους πιστεύουν ὅτι μποροῦν νὰ εξαπατήσουν τὰ κυβερνητικὰ ὄργανα.

- *Δυτικὴ Ἑυρώπη: Ἀγγλία, Γαλλία, Ἰσπανία.*

Ὁ πρίγκιπας Ναπολέων ταξιδεῖ ἐπὶ τὴν Ἀγγλία γιὰ νὰ ἐπισκεφτεῖ τὰ ἀγγλικά ἀγροτικά κτήματα καὶ νὰ μελετήσῃ τὶς τελειότερες καὶ οικονομικότερες μεθόδους τῆς καλλιέργειας καὶ τοὺς νεώτερους μηχανισμούς, ὥστε νὰ μεταφέρει τὶς γνώσεις αὐτές ἐπὶ τὴ Γαλλία. Οἱ ἰσπανικὲς ἐφημερίδες δημοσιεύουν ἐπιστολὴν που ἔστειλε ὁ Abd al-Qādir σε κάποιον φίλον τοῦ Ἰσπανοῦ, τὸν ὁποῖον εὐχαριστεῖ γιὰ τὴ συμπάθεια που ἐκδήλωσε πρὸς τὸ πρόσωπόν του ὁ ἰσπανικὸς Τύπος.

- **Κεντρική Ευρώπη: Αυστρία, Πρωσία, Γερμανία, Πολωνία.**

Η Αυστριακή Αυτοκρατορία είναι αντιμέτωπη με τη δυσαρέσκεια των επαρχιών που ηγείται. Οι επαρχίες της ρωσικής Πολωνίας του μεγάλου δουκάτου του Πόζεν (Posen) και της Γαλικίας (Galicia), οι οποίες ανήκουν στην Αυστρία, ετοιμάζουν επαναστάσεις. Η πρωσική κυβέρνηση συμβουλεύει την Αυστρία να παραχωρήσει ελεύθερους θεσμούς στου υπηκόους της αλλά χωρίς καμία επιτυχία. Στο συμβούλιο της Επικρατείας τέθηκε το θέμα της ίσης μεταχείρισης και ίσων δικαιωμάτων των διαμαρτυρομένων και ανατολικών με τους καθολικούς. Μεγάλο παράπονο εξέφρασε ο Βαρόνος [sic] Πετρίνος, Έλληνας κάτοικος της Βουκοβίνα (Bukovina, επαρχία της Αυτοκρατορίας της Αυστρο-Ουγγαρίας) σχετικά με την αντιμετώπιση που δέχεται η ελληνική εκκλησία. Συγκεκριμένα αναφέρει «Οί χριστιανοί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν Βουκοβίνα στεροῦνται τῶν πρὸς διατήρησιν τῶν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν μέσων, διότι τοῖς ἀφηρέθη ἡ διαχείρισις τῶν προσόδων τῆς εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐκκλησίας ἀνηκούσης μεγάλης ἰδιοκτησίας, ἣτις ἀπετέλει τὸ τρίτον τῆς ὅλης ἐπαρχίας.. Ἡ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἀνήκουσα ἀκίνηστος περιουσία πωλεῖται ἀδιακόπως, καὶ ἐπὶ ἕξ ἔτη οὐδεὶς λογαριασμός δίδεται τῶν τοιούτων πωλήσεων» ... «Ἡ δὲ κυβέρνησις ἀείποτε κωφεύει εἰς τὰ παράπονά μας.» (Βρετανικός Αστήρ, 283). Δηλώνει μάλιστα ότι στη Βουκοβίνα υπάρχουν 400.000 Έλληνες και μόλις 60.000 καθολικοί και όλα τα σχολεία είναι καθολικά. Δύο μάλιστα θεολογικά σχολεία αρπάχθηκαν και μεταβλήθηκαν σε καθολικούς ναούς.

Εν ὄψει της συνάντησης των ηγεμόνων στη Βαρσοβία υπάρχουν φόβοι εκδήλωσης επαναστατικών κινήματων που ήδη άρχισαν να διαφαίνονται σε Ουγγαρία, Πολωνία και Πρωσία. Στην Ουγγαρία η επαναστατική δράση αυξάνεται συνεχώς. Πολλοί επαναστάτες διαφεύγουν στις ορεινές περιοχές για να σχηματίσουν εκεί τον πυρήνα της επανάστασης. Όσοι Ούγγροι μεταφέρθηκαν στις αυστριακές κτήσεις της Ιταλίας για την αντιμετώπιση των ιταλικών στρατευμάτων, καταφέρνουν να ξεφύγουν σε άλλα μέρη της Ιταλίας ή λιποτακτούν προς τα στρατεύματα του Γαριβάλδη. Η είδηση ότι ορισμένοι Ούγγροι συνελήφθηκαν να ενεργούν συνωμοτικά στη Βενετία υπέρ του ΠιEMONTE, δυσχεραίνει την κατάσταση. Η Αυστρία αποπειράται να καθησυχάσει τους Ούγγρους διακηρύσσοντας ότι πρόκειται να παραχωρήσει σε αυτούς προνόμια, αλλά κανείς δεν πιστεύει στις υποσχέσεις των αυστριακών υπουργών. Σύμφωνα με τις ειδήσεις που μεταδίδουν τα ευρωπαϊκά μέσα ενημέρωσης η Αυστρία πρόκειται σύντομα να διαιρεθεί σε πέντε γεωγραφικές ενότητες. Η πρώτη

θα περιλαμβάνει τις αυστριακές επαρχίες που ανήκουν στο γερμανικό δεσμό, δηλαδή τη Βοημία, Μοραβία, Σιλεσία, Στυρία, Καρινθία, Καρνιόλα, Ιλλυρία, Τυρολία και τα δουκάτα Ζάτωρ και Άουσβιτς, η δεύτερη ενότητα θα περιλαμβάνει τη Γαλικία μαζί με τη Βουκοβίνα, η τρίτη την Τρανσυλβανία με τις Σαξωνικές και Ζεκλερικές χώρες, η τέταρτη την Ουγγαρία και η πέμπτη τη Βενετία.

Οι διώξεις δημοσιογράφων συνεχίζονται στην Βιέννη, παρόλο που η κυβέρνηση αναφέρει ότι επιθυμεί να βλέπει τον Τύπο ελεύθερο. Ο ανταποκριτής αναφέρει ότι ο Διευθυντής της Αστυνομίας έδωσε εντολή στους υπαλλήλους του να συλλαμβάνουν όσους περισσότερους δύνανται: «Δέν εύχαριστοῦμαι, εάν δέν μου συλλαμβάνετε τρεῖς ἢ τέσσαρας τήν ἡμέραν.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 355). Από την εφημερίδα *Εφημερίς της Λαϊβάχ* (Laibach) του Μαυροβουνίου ο *Βρετανικός Αστήρ* αντλεί δημοσίευμα που αναφέρει ότι μετά το θάνατο του Δανιήλου, ο λαός ακόμα παραμένει απαθής ως προς τα πολιτικά και αποφασισμένος να ακούσει τα αποτελέσματα της Εθνοσυνέλευσης για να λάβει ενεργό μέρος στην πολιτική ζωή.

- *Ελλάδα.*

Στο τεύχος της 27^{ης} Σεπτεμβρίου ο Ξένος βάλλεται ενάντια στην κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα. Συγκεκριμένα, παρατίθεται η διατύπωση του ίδιου, όπου φαίνεται η απογοήτευσή του αλλά και η κρυφή ελπίδα αναγέννησης των ελληνικών πολιτικών αξιών και θεσμών. «Έλληνες καί Κυβέρνησις δυστυχῶς σήμερον εἶναι ὡς ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ διαφορετικά πράγματα. Τίνι δέ τρόπῳ μέλλει τοῦτο νά πράξῃ; Διά τῆς ἔθνοφυλακῆς; Διά τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἢ τῶν στόλων τῆς; Ἐθνοφυλακῆν ἢ Ἑλληνική Κυβέρνησις δέν ἀπέκτησεν ἔτι, λέγεται, ὅτι ἀπεφάσισε νά ὀργανώσῃ τοιαύτη, ἀλλά τό φιλύποπτον, ὡς ἄλλη δυσειδαιμονία, ὑπερτεροῦν παρεμποδίζει αὐτήν, ἄν καί τό μόνον σωτήριόν του ἔθνους καταφύγιον»... «Κυβέρνησιν, ἥτις ἐν καιρῷ εἰρήνης, εἰς τὰς εὐτυχεστέρας περιστάσεις δέν ἔδειξε κόκκον κυβερνητικοῦ στοιχείου, κόκκον πατριωτισμοῦ, ἥτις διέφθειρε τούς βουλευτᾶς καί γερουσιαστᾶς τῆς, κατεφυλάκισε τούς συντάκτας τοῦ ἐλευθέρου τύπου τῆς, κατεκωμώδησε τὰς δυνάμεις ἐκεῖνας, αἰτινες τήν ἐσχημάτισαν βασίλειον καί ἀπώλεσε τήν πλειονοψηφίαν ἐν Εὐρώπῃ, ἣν οἱ πρόμαχοι ἡμῶν διά τοῦ αἵματος τῶν ἠγόρασαν...» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 306). Ο Ξένος αναλύει τα οφέλη που επιφέρει η Εθνοφυλακή σε ένα κράτος. Το επιχείρημα όμως της ελληνικής κυβέρνησης είναι «ὅτι Ἐθνοφυλακῆς εἶνε πολυδάπανος, ὅτι θ' ἀπασχολήσῃ τούς πολίτας καί θ' αὐξήσῃ τήν ληστείαν». Ο συντάκτης υποστηρίζει ότι αυτό το επιχείρημα είναι ψευδές και προσβλητικό. «Ἡ δέ πρόφασις τῆς αὐξήσεως τῆς ληστείας εἶνε ἡ μεγαλειτέρα ὕβρις, ἡ μεγαλειτέρα προσβολή, ἣν Κυβέρνησις ποτέ

ετόλμησε νά προφέρη πρὸς τὸν λαόν της. Δέν σέ δίδω λέγει ὄπλα, διότι εἶσαι ἐπιρροπῆς πρὸς τὴν ληστείαν, διότι θά γείνης ληστής, ἄρα μέ ἄλλας λέξεις ἢ Ἑλληνική Κυβέρνησις καλεῖ ἀναφανδόν σήμερον ἐνώπιόν του κόσμου ἅπαντας τους Ἑλληνας ληστᾶς» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 307). Ὑπογραμμίζει τέλος ὅτι ὁ Ὄθωνας πρέπει νὰ καταλάβει ὅτι ἡ Ἑλληνική Ἐθνοφυλακή θα ἀποτελέσει τὴ μοναδική στήριξη τῆς κλονισμένης δυναστείας του.

Σύμφωνα με τὸν Ἕλληνα ἀνταποκριτὴ ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση εἶναι δειλὴ ἀνίκανη καὶ ἀνίσχυρη μπροστὰ στις Μεγάλαις Δυνάμεις καὶ τὴν Τουρκία. Το ἔθνος μπορεῖ νὰ ἐξελισσεται, ἀλλὰ αὐτὸ συμβαίνει με πολὺ αργοὺς ρυθμοὺς καὶ με τὴν ἀπουσία κάθε κυβερνητικῆς προσφορᾶς. Ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ ἀλληλογραφία του Βρετανικοῦ Ἀστέρᾶ πληροφορεῖται ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἡ καταδίωξη τοῦ ελληνοῦ Τύπου εἶναι συστηματικὴ στὴν Ελλάδα. Ἀπὸ τὴν δημοσιευμένη ἐπιστολὴ ἀντλείται τὸ ἐξής: «Συστηματικὴ καταδίωξις ἐνεργεῖται κατὰ τοῦ τύπου, οὐχὶ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐπιληψίμων φύλλων, ἀλλὰ πρὸς περιορισμὸν τῆς κυκλοφορίας αὐτῶν, πολλὰ φύλλα κατεσχέθησαν πρὶν ἢ κυκλοφορήσουν, ἐνῶ ὁ νόμος δέν ἐπιτρέπει τὴν καταδίωξιν πρὶν τῆς κυκλοφορίας, διότι διὰ τῆς διαδόσεως ἐνσαρκοῦται τὸ ἔγκλημα τοῦ τύπου» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 331). Οἱ Ἕλληνες θεωροῦν τὸν Βρετανικὸ Ἀστέρᾶ ὡς «κάλλιστον οἰωνόν τοῦ μέλλοντος». Ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς εφημερίδας στὴν Ελλάδα ἀναφέρει ὅτι ὁ *Βρετανικός Ἀστήρ* ἔχει ἐνθερμούς υποστηρικτές ἀλλὰ καὶ ἐχθροὺς ἐιδικὰ στὴ βασιλικὴ αὐλή.

Ὁ Ξένος κατηγορεῖ τὰ κυβερνητικὰ ὄργανα ὅτι δέν εἶναι ἀξία ἐμπιστοσύνης τοῦ λαοῦ, ἐφόσον ἀδυνατοῦν νὰ προβάλουν τὴν χώρα στὴν Ἑυρώπη καὶ νὰ διαμορφώσουν καὶ νὰ συντηρήσουν ἓνα σύστημα κοινωνικῆς εὐδαιμονίας καὶ μέριμνας. Τονίζει πόσο ἀναγκαῖες εἶναι οἱ παραπάνω συνθήκες γιὰ τὴ δεδομένη ἐποχὴ, ὅπου τὸ ξέσπασμα μιᾶς τρομερῆς κρίσης εἶναι ἀμεσο. Ἡ ἀβουλή Ελλάδα θα εἶναι ἀνίσχυρη νὰ υπερασπιστεῖ τὰ συμφέροντά της καὶ θα μετατραπεί σε υποχείριον τῶν χωρῶν ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ τὴν ἐκμεταλλεῦνται. Ἡ κατάστασις αὐτὴ γίνεται σαφῶς ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὸν Ἕλληνα πολίτη καὶ ἐπὶ τούτου σχολιάζει ὁ Ξένος «Πῶς δύναται λοιπὸν τοιοῦτον θέαμα νὰ μένη κρυπτόν καὶ ἀόρατον, ἐνῶ αἱ κραυγαὶ τῶν καταποντιζομένων ἀδελφῶν μας, φτάνουν μέχρι τῶν περάτων τῆς Ἑυρώπης;» ...«Μεταξὺ τῶν τόσων καὶ τόσων Ὑπουργῶν, οἵτινες εἰσέρχονται εἰς τὰ πράγματα, ἐρωτᾶ κεχηγῶν ὁ οὐδέποτε ἐπισκευφθεὶς τὴν Ἑλλάδα, διατί δέν εὐρίσκεται εἷς νὰ εἰπῆ πράξον τοῦτο; Διατί δέν εὐρίσκεται εἷς μέγας νοῦς μέ πατριωτικὴν καρδίαν νὰ κυβερνήσῃ εὐστοχότερα...». Ἡ

πολιτική του Όθωνα είναι καταστροφική για την Ελλάδα και την ιστορία της και «άναφανδόν προκαλεί τό Έθνος εις ἐμφύλιον πόλεμον». (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 330).

Στο τεύχος του Βρεττανικού Αστέρου της 11 Οκτωβρίου περιλαμβάνεται η ανακοίνωση του προγράμματος της *Γενικής εφημερίδος της Ελλάδος*. Ο Ξένος σχολιάζει με καυστικό λόγο την επικείμενη έκδοση ελληνικής εφημερίδας από την Κυβέρνηση της Ελλάδας. Το άρθρο χαρακτηρίζεται από έμφαση σε λέξεις και φράσεις, στις οποίες πρέπει να επικεντρώσει την προσοχή του ο αναγνώστης. Συγκεκριμένα αναφέρει ειρωνικά: «Η Γενική έφημερίς τής Έλλάδος έσεται τό μελίρρυτον τής έλληνικής Κυβερνήσεως στόμα, ήδη κατά πρώτον ή λογική θ' αντιπαλαίση κατά τής λογικής, αί ιδέαι κατά τών ιδεών, τό Σύνταγμα κατά τοῦ Συντάγματος καί ή έλευθεροτυπία κατά τής έλευθεροτυπίας»...«Η Γενική έφημερίς έχει σκοπόν νά εισαγάγη τήν σκέψιν εις τή Έλλάδα καθότι αὔτη εξέλιπεν, είτα θέλει διδάξει τά τεχνάσματα εκείνα, δι' ών τό πλοιάριον νά μή συγκρουσθῆ μετά τών σκοπέλων, άκολούθως θέλει στιγματίσει τούς τολμώντας νά διαφθείρωσι τό έθνος καί νά ένσπειρώσι τήν δυσπιστίαν, άποκαλοῦντες τήν σκάφην σκάφην». Και συνεχίζει στο ίδιο ύφος: «Προαναγγέλει ότι έρριψεν ύποβρυχίους τηλεγράφους (άνεξόδως) πρός όλα τά κυριώτερα Κράτη, καί έπειδή συνέδεσε σχέσεις μεθ' όλων τών Κυβερνήσεων, ως έκάστη τή ύπεσχέθη, ανά πάσαν πρωίαν, κάνιστρον ειδήσεων, έσεται εις τήν ευάρεστον θέσιν νά γνωστοποιη τосαῦτα σπουδαία συμβάντα, όσα οί έπίλοιποι δημοσιογράφοι άδύνατον βεβαίως ποτέ νά πορισθώσιν εκ τών μεγάλων βιβλιοθηκών του Μενδρεσέ καί Γκαρπολά. Έπειδή δέ κατά τήν παροιμίαν «όπου φθίνια εκεί καί άγορασταί» προσδιώρισε τήν έτησίαν τιμήν τών 315 φύλλων τής εις μόνον δραχμᾶς 8.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 354). Σε σχετική υποσημείωση ο Ξένος αναφέρει ότι η εξευτελιστική αυτή τιμή αποφασίστηκε, γιατί η αγορά της εφημερίδας θα επιβληθεί σε όλους τους δημοσίους υπαλλήλους του κράτους, των οποίων ο μισθός είναι περιορισμένος. Ειδική μνεία κάνει για τους συντάκτες της κυβερνητικής εφημερίδας: «Ένω ή Έλλάς κέκτηται τосούτων έφημερίδων, ή Κυβέρνησις της δέν ευρεν ούδεμίαν συμπολιτευομένην, ούδεμίαν νά μισθώση τόν κάλαμον.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 354). Σύμφωνα με δημοσιευμένη επιστολή στο Βρεττανικό Αστέρου ο πρώτος συντάκτης της Γενικής εφημερίδος της Ελλάδος είναι ο Κ. Λουριώτης, ενώ ο νους της εφημερίδας φαίνεται να είναι ο Κ. Σίμος.

Ο Βρεττανικός Αστήρ δημοσιεύει κρίσεις και απόψεις για την εφημερίδα της ελληνικής κυβέρνησης. Σε μια από τις επιστολές που δημοσιεύει ο αποστολέας αναγνωρίζει το σπουδαίο ρόλο που ασκεί η κυβερνητική εφημερίδα μιας χώρας στη

θέσπιση των νόμων, στη διάδοση των ιδεών και των συμφερόντων του πολιτικού συστήματος και στην ανάπτυξη των πολιτικών ιδεών. Κανένας όμως από αυτούς τους σκοπούς δε φαίνεται να εκπληρώνεται από την ελληνική εφημερίδα της Κυβέρνησης διότι «αυτή είναι μισθωτή»...«Ἐγκαταλιφθέντες οἱ ὑπουργοὶ παρ' ὅλων, μὴ ἔχοντες οὐδένα φίλον τολμώντα νά ἐγγίξῃ τόν κάλαμον ὑπέρ αὐτῶν, ἐμίσθωσαν ἀδρῶς τρεῖς καὶ τέσσαρας συντάκτας, ἵνα ἐπαινῶσιν αὐτούς, καὶ ὑποστηρίξωσι τὰς πράξεις τῶν, ἢ μᾶλλον τὴν ἀπραξίαν τῶν». Αναφορικά με το σεβασμό που πρέπει να εμπνέει κάθε εφημερίδα στον αναγνώστη στον οποίο απευθύνεται, ο γράφων αναφέρει «...ὁ ἀναγινώσκων αὐτὴν διδάσκεται, ὅτι χάριν ὀλίγου ἀργυρίου δύναται τίς νά μεταβάλλῃ πεποιθήσεις, δύναται νά γράψῃ ἐνάντια τῶν ὅσων φρονεῖ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι διδάσκεται τό ψεῦδος». Δεν είναι όμως μόνο το περιεχόμενο της συγκεκριμένης εφημερίδας που προβληματίζει το δημοσιογραφικό κύκλο αλλά και οι μέθοδοι διακίνησης. Η αγορά της Γενικής Εφημερίδος επιβάλλεται σε όλους τους υπαλλήλους του Κράτους. Ο συντάκτης αναφέρει συγκεκριμένα: «...ἐπιβάλλουν ὑποχρεωτικῶς τὴν ὑπουργικὴν ἐφημερίδα εἰς ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους, διατάττοντες αὐτούς νά προσπαθήσωσι νά ἐγγραφῶσι συνδρομηταί, προσθέτοντες, ὅτι ὁ γνώμων τοῦ ζήλου τῶν ἔσεται ἡ προσπάθεια εἰς διάδοσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν συντηρητικῶν ἀρχῶν τῆς ἐφημερίδος.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 379).

Από την ιδιωτική αλληλογραφία της εφημερίδας παρέχεται η πληροφορία ότι στην Ελλάδα η καταδίωξη δημοσιογράφων με αφορμή την εφημερίδα των Νέων *Μέλλον της Πατρίδος* συνεχίζεται με αμείωτους ρυθμούς. Φημολογείται ότι ο εισαγγελέας δε θα επιτρέψει σε κανέναν φίλο ή συγγενή να επισκεφτεί του φυλακισμένους δημοσιογράφους. Δεν επιτρέπει μάλιστα ούτε τη μελέτη βιβλίων ούτε τη γραφή ούτε την ανάγνωση. Κατά τους εισαγγελικούς όρους, «ὁ κατηγορούμενος διὰ πολιτικὸν ἔγκλημα καὶ ἰδίως ὁ δημοσιογράφος ὁ προστατεύων τὰ ἔθνικα συμφέροντα ἐναντίον τῶν ἀυθαιρεσιῶν τῆς ἐξουσίας, πρὶν φυλακισθῆ εἶναι ὁ μοχθηρότερος τῶν ἀνθρώπων, ἅμα φυλακισθῆ, καὶ ἐπὶ ψευδεὶ καὶ ἀβασίμῳ κατηγορίᾳ, ἀρκεῖ ὅτι θεωρεῖται παρὰ τῆς ἐξουσίας ὡς δημοσιογράφος, στερεῖται ὅλων τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ μὲν τοὺς συγγραφεῖς καὶ φίλους τοῦ ἀπέθανεν καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται εἰς οὐδένα τούτων νά τόν ἐπισκεφθῆ, διαγράφεται τῶν καταλόγων τῶν ζώντων, διὰ τόν ἑαυτὸν τοῦ παύεται πάσα ὑπαρξίς ἐκτός τῆς φυσικῆς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφή καθίστανται περιτταὶ δι' αὐτόν, διότι παύει νά συλλογίζηται.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 354).

Άλλη είδηση που αφορά στην ελληνική πολιτική δραστηριότητα σχετίζεται με την ηθική ακεραιότητα των Ελλήνων πολιτικών, η οποία αμφισβητείται από τον ευρωπαϊκό πολιτικό κόσμο. Με αφορμή την επίσκεψη του πρίγκιπα Ναπολέοντα στην Αγγλία και τις περιηγήσεις αυτού σε διάφορα μέρη και οργανισμούς, ώστε να παραδειγματιστεί και η Γαλλία από τις αγγλικές μεθόδους, ο συντάκτης κάνει λόγο για την πρόσφατη επίσκεψη του Έλληνα υπουργού οικονομικών στο Λονδίνο. Η περιγραφή των δραστηριοτήτων του Έλληνα υπουργού είναι εκτενής και πραγματικά αφήνει έκπληκτο τον αναγνώστη με τα αρνητικά σχόλια που περιέχει. Ο Έλληνας υπουργός όχι μόνο δεν ακολούθησε το παράδειγμα του γάλλου πρίγκιπα, αλλά «ήθελε δειχθῆ τοσούτον κίναϊδος κατά τήν ὀλιγοήμερον ἐνταύθα διατριβῆ του, ὥστε νά καταβῆ εἰς ἓν καταγώγιον τοῦ Ὀλβορν (ὁδός ἐν Λονδίῳ), συχναζόμενον ὑπό φαυλοβίων γυναικῶν, νά δαπανήσῃ ἐκεῖ μέγα μέρος τῆς νυκτός ὑπό τὰ ὄμματα πολλῶν παιδίων νά δώσῃ τόν βραχιονά του εἰς ἓν ἔκτρομα, ἐκεῖθεν μετά συνοδίας νά μεταβῆ εἰς τό καφφενεῖον... νά λάβῃ ἐλαφρόν δεῖπνον δυό ὥρας μετά τὰ μεσάνυκτα, ἔχων εἰς τό πλευρόν αὐτοῦ τήν σύντροφον, νά γίνηται ἀντικείμενον κρυφίων ὀμιλιῶν καί χλεύης, εἰς ὑπουργός τῆς Ἑλλάδος, ἄλλως τέ καί ἔγγαμος, νά θέλῃ νά χαριεντίζεται πρὸς τό ἐταιρίδιον, ὅπερ ἦτον Ἀγγλῆς, καί αὐτός ἀγγλικά νά μὴ γνωρίζῃ γού. Τοῦτο τοῦ ἐχάλασε τήν ὄρεξιν, καί λησμονεῖ νά διατάξῃ δι' ἑαυτόν δεῖπνον, καί αἰφνιδίως, ὡς ἐάν ἔρωσ εἶχεν ἀμφικαλύψει τοῦ Λοθαρίου ὑπουργοῦ τὰς φρένας, τῶν ἄλλων τρωγόντων, ἀπλώνει εἰς ξένον πινάκιον τὰς χεῖρας, διά νά πάσῃ κάτι τί. Ἐφαίνετο ἐξ ἄλλης αἰτίας λιγωμένος. Ὅλοι ὑπομειδιῶσι, καί αὐτά τὰ τελευταίας τάξεως γυναῖκα μένουσιν ἔκθαμβα, βλέποντα τοῦ ἀνθρώπου τήν τοιαύτην συμπεριφορὰν. Τόν ἐξέλαβον διά χωριάτην καί πού νά ἤξευρον, ὅτι ἐχορημάτισε πέντε ἔτη ὑπουργός τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἔφαγεν εἰς βασιρικά, καί διπλωματικά γεύματα, καί... καί...» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 358). Οι πληροφορίες αυτές συλλέχτηκαν από τον John Bull, ο οποίος ήταν παρών στα γεγονότα και δηλώνει ότι μπορεί να βεβαιώσει τις ειδήσεις του με τη συλλογή 10 υπογραφών άλλων παρόντων. Ο συντάκτης ειρωνεύεται το επεισόδιο γράφοντας: «Ἡ ἐξουσία, ἐάν σκοπεύῃ νά συστήσῃ κανέν κατάστημα τοιαύτης φύσεως ἐν Ἑλλάδι, ἄς μὴ παραμελήσῃ νά ὠφελῆθῃ ἐκ τῶν γνώσεων, ἄς ἐπορίσθῃ ὁ ἀνωτέρω περιηγητής ἐν Λονδίῳ, πλείονας δέ ἴσως ἐν Παρισίοις ὅπου ὑπάρχουσι...» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 358).

Συνοπτική αναφορά πραγματοποιείται στην οικονομική κατάσταση. Σύμφωνα με τους αριθμητικούς υπολογισμούς των εσόδων του ελληνικού κράτους, ο Ξένος εκτιμά ότι η οικονομία έχει φτάσει σε τέλμα και όλα προμηνύουν νέο δάνειο από τις Ευρωπαϊκές χώρες.

- **Χώρες εκτός Ευρώπης: πολιτικές και εμπορικές σχέσεις με την Ευρώπη.**

Ο λαός της Ρωσίας ξεπλάγη από την πολιτική στροφή της Ρωσίας απέναντι στην Αυστρία. Τη συμπάθεια αυτή φαίνεται να μη συμμερίζεται ο ρωσικός λαός: «Αξιωματικοί καί στρατιῶται ἐρωτώσιν, ἐάν θά χυθῆ πάλιν Ρωσικόν ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας αἷμα, ἢς τὴν Κυβέρνησιν ἀπεχθάνεται ὁ πολλάκις παρ’ αὐτῆς ἐξαπατηθεὶς λαός καὶ ἐάν ἡ Ρωσσία δέν ἐγεύθη ἀρκούντως τὴν Αὐστριακὴν ἀγνωμοσύνην, καὶ θέλει νά τὴν δοκιμάσῃ ἐκ νέου.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 283).

Η παρούσα κατάσταση στην Κίνα περιγράφεται δραματική. Μεγάλη είναι η δυσaráσκεια του λαού κατά του Αυτοκράτορα. Οι επαναστάτες προχωρούν ανεμπόδιστοι προς τις ανατολικές παραθαλάσσιες επαρχίες. Το Ουράνιο Κράτος πλήττεται από την επανάσταση και τα αυτοκρατορικά στρατεύματα είναι αδύνατο να την εμποδίσουν. Οι ωραιότερες επαρχίες της Κίνας είναι πλέον υπό τη λεηλασία των επαναστατών, ενώ η πρωτεύουσα απειλείται και από τα στρατεύματα της Αγγλίας και Γαλλίας. Ο πρώην γενικός διοικητής της Σαγκάης δηλώνει στον Αυτοκράτορα ότι «...ὄτε τὰ μὲν τακτικά στρατεύματα ἔχουν λιποτακτήσει, οἱ ἐπαναστᾶται ἦσαν πανταχόθεν νικηταί, ἡ δὲ Σαγγάη ἦτον ἀσφαλῆς, ἐπειδὴ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ σταθμεύοντος ἐκεῖ συμμαχικοῦ στρατοῦ» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 286). Πιθανή λύση του ζητήματος κρίνονται οι διαπραγματεύσεις για ειρήνη με τη Γαλλία και Αγγλία, ώστε να μην κινηθούν επιθετικά, αντίθετα να παρέχουν κάθε δυνατή βοήθεια για την αποτροπή της εξάπλωσης της επανάστασης. Η πολιτική της Κινάς τα τελευταία δέκα χρόνια ἦταν απομονωμένη και αρνητική προς κάθε συμμαχία με άλλες χώρες. Οι απαντήσεις της κυβέρνησης προς την Αμερική και την Αγγλία ἦταν προσβλητικές και υβριστικές, ακόμα και όταν οι Μεγάλες Δυνάμεις προσέφεραν τη βοήθειά τους για την πάταξη των επαναστατικών κινήματων. Το 1856 ο Λόρδος Elgin υπέγραψε συμφωνία με την Κινεζική Αυλή θέτοντας τους εξής όρους: α) ο Άγγλος πρέσβης έχει το δικαίωμα να μένει στο Πεκίνο και να μετακινείται κατά χρονικές περιόδους, β) η Βασίλισσα έχει το δικαίωμα να διορίζει προξένους στα εμπορικά λιμάνια της Κίνας, γ) ὅλοι οι διδάσκαλοι του χριστιανισμού απολαμβάνουν την προστασία της αυτοκρατορικής κυβέρνησης, δ) οι Βρετανοί υπήκοοι δύνανται να εισχωρήσουν στα ενδότερα της Κίνας, διατηρώντας μαζί τους μόνο το διαβατήριό τους, ε) η Κίνα οφείλει να ανοίξει τα λιμάνια του ποταμού Υαγγτζή (Yangtze ή Cháng Jiāng) στα εμπορικά βρετανικά πλοία, όταν παύσει η επανάσταση.

25 Οκτωβρίου-15 Νοεμβρίου 1860.

- **Η Επανάσταση της Σικελίας και η διαμόρφωση του Ιταλικού κράτους.**

Ο Γαριβάλδης αποβαίνει νικητής όλων των μαχών που έχουν συντελεστεί μέχρι τον Οκτώβριο του 1860. Δημοσιεύονται εκτενείς περιγραφές των μαχών στις 24-25 Οκτωβρίου στις περιοχές Capua και Isernia. Με αφορμή τη νικηφόρα έκβαση της σύρραξης στην Αγκώνα, οι λεπτομέρειες της οποίας δημοσιεύονται στο τεύχος της 25^{ης} Οκτωβρίου, ο Γαριβάλδης επαινεί τους στρατιώτες του και ιδιαίτερα τους Ούγγρους αξιωματικούς που υπερασπίστηκαν την Ιταλία. Αναφέρει συγκεκριμένα: «Πρός δέ τούς ἀνδρείους συστρατιώτας ἡμῶν, τούς Οὐγγρους, οἵτινες ὑπέρ ἡμῶν ἔχυσαν τό αἷμα τῶν, μέγα χρέος εὐγνωμοσύνης ὀφείλομεν. Ὁ ἀγὼν αὐτῶν εἶναι ἀγὼν ἡμῶν, καί βοηθοῦντες ἀμοιβαίως αὐτούς ἐκπληροῦμεν ἱερόν καθῆκον ὅπερ θέλομεν πράξει. Γενική κραυγή «Θέλομεν» ἦτο ἡ ἀπάντησις» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 410). Στις αρχές του Νοεμβρίου πραγματοποιείται ειδική εκδήλωση ως φόρος τιμής στην αλληλεγγύη και το συμμαχικό πνεύμα που επιδεικνύουν οι Ούγγροι και τα πολιτικά πρόσωπα της Ουγγαρίας. Ο Γαριβάλδης επαινεί τη γενικότερη στάση της Ουγγαρίας και τονίζει πόσο σημαντική είναι η συμμαχία της για την ανεξαρτησία της Ιταλίας. Παρακινεί τον ουγγρικό λαό να μην αποδεχτεί τα δεσμά της Αυστρίας και να παραδειγματιστεί από τον ιταλικό αγώνα.

Ο αρχισυντάκτης της γαλλικής εφημερίδας *Εθνική γνώμη (Opinion Nationale)* δημοσιεύει άρθρο με τον τίτλο *Αἱ λύσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ ζητήματος*, όπου διατυπώνει την επιδοκίμασία του για το σχηματισμό ενιαίου ιταλικού βασιλείου με πρωτεύουσα τη Ρώμη και επομένως συμφωνεί με την έξωση του Πάπα από την ιερή πόλη. Η γαλλική κυβέρνηση δε φαίνεται να θορυβείται ούτε να αμφισβητεί το συγκεκριμένο δημοσίευμα. Το γεγονός αυτό προκαλεί τις σθεναρές αντιδράσεις του καθολικού κλήρου, αλλά ο Γάλλος αυτοκράτορας δείχνει αδιαφορία και απολαμβάνει την επιδοκίμασία του λαού του για την πολιτική του στάση έναντι των ιταλικών ζητημάτων. Σε άλλο άρθρο της γαλλικής εφημερίδας *Συνταγματική (Le Constitutionnel)* αναφέρεται ότι ο Αυτοκράτορας της Γαλλίας πράττει καλώς που αποστασιοποιείται των υποθέσεων της Ιταλίας, γιατί οποιαδήποτε κίνηση συμπάθειας θα έδινε αφορμή στις ευρωπαϊκές δυνάμεις να θεωρήσουν τη χερσόνησο προστατευόμενη της Γαλλίας. Η διπλωματική αποστασία της Γαλλίας, η οποία δεν τάσσεται εμφανώς υπέρ καμίας πλευράς, συμβάλλει στη διατήρηση των καλών σχέσεων με την Ρωσία, Πρωσία και Αυστρία.

Η Αυστρία γνωστοποιεί στη Γαλλία τη στάση της αναφορικά με την Ιταλική Επικράτεια και με τις εσωτερικές της υποθέσεις. Συγκεκριμένα, ορίζει ότι πρόκειται να ανακοινώσει επίσημα τις μεταρρυθμίσεις επί των εσωτερικών και εξωτερικών ζητημάτων της στις 20 Οκτωβρίου. Για κάθε ενδεχόμενο η Αυστρία θα διατηρήσει την αμυντική της πολιτική προς την Ιταλία και αυτός είναι ο μοναδικός λόγος παραμονής των στρατευμάτων της στη Βενετία. Δεν έχει καμία πρόθεση να εγκαταλείψει στο έλεος των Ιταλών τις κτήσεις της.

Στο πλευρό της Αυστρίας τάσσεται ρητά και η Πρωσία. Ο Πρώσος υπουργός εξωτερικών αποστέλλει επίσημη επιστολή στον αντιπρόσωπο της Πρωσίας στο Τορίνο, εκφράζοντας την αποδοκιμασία της πρωσικής κυβέρνησης στις επεκτατικές τάσεις της Σαρδηνίας και στις ενέργειες διωγμού του Πάπα. Η Πρωσία καταδικάζει την επεκτατική πρόθεση της ενωμένης Ιταλίας και συνεπώς λαμβάνει άμεσα συμμαχική θέση με την Αυστρία. Στο μεταξύ η Ρωσία απομακρύνει από το Τορίνο το Ρώσο πρέσβη. Σε επιστολή του ο πρέσβης ενημερώνει τον κόμη Canouir ότι «Η Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ αὐτοκράτωρ νομίζει ἀδύνατον νά διαμένη ἐπί πλέον ἡ πρεσβεία αὐτοῦ ἐκεῖ ὅπου αὐτὴ ἐνδέχεται νά γίνῃ μάρτυς πράξεων, ἃς ἡ συνήθεισι καὶ ἡ πεποιθήσις αὐτοῦ ἀποκρούει.» (Βρετανικός Αστήρ, σ, 431). Οι αυστριακές εφημερίδες αναφέρουν ότι ο Ρώσος αυτοκράτορας είναι προβληματισμένος για τη συμμαχία που σύστησε με την Αυστρία, καθώς είναι έκδηλη η δυσαρέσκεια των υπηκόων του. Η Αυστρία διαπιστώνει τη σταδιακή απομάκρυνση της Ρωσίας και στρέφει τα διπλωματικά της σώματα προς τη Γερμανία. Προσπαθεί να πείσει τη Γερμανική Ομοσπονδία ότι η εμπλοκή της στον πόλεμο με την Ιταλία θα εξασφαλίσει τη δύναμη και την ευημερία των γερμανικών ομοσπονδιακών κρατών. Η εφημερίδα καταχωρεί σχετική επιστολή από την αυστριακή κυβέρνηση προς τους αυτοκρατορικούς αντιπροσώπους της αυλής της Γερμανικής Ομοσπονδίας. Η κοινοποίηση αυτή έχει σκοπό «νά συσφίξη στενότερον τὰς προσωπικᾶς καὶ φιλικᾶς σχέσεις τῶν ἐν αὐτῇ συναντηθέντων ἡγεμόνων, καὶ νά ὀρίση τὰς ἀρχάς πρὸς κανονισμόν τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ἐν περιπτώσει ἐνδεχομένων τινῶν συμβάντων» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 458). Ο συντάκτης του άρθρου κρίνει ότι η Γερμανία δεν επιθυμεί να εμπλακεί σε συμμαχία με την Αυστρία.

Η αγγλική κυβέρνηση μέσω του υπουργού John Russell μηνύει ότι αναγνωρίζει μεν το δικαίωμα της Αυστρίας στη Βενετία, αλλά τονίζει ότι η Ευρώπη οφείλει να τηρήσει την απόφασή της, δηλαδή να μην επέμβει στην Ιταλία. Σε άλλη επικοινωνία του λόρδου Russell με το βασιλιά της Σαρδηνίας, ο λόρδος αναλύει

λεπτομερώς την πολιτική στάση της Αγγλίας στο Ιταλικό ζήτημα. Η Αγγλία αποδέχεται την πολιτική των άλλων ευρωπαϊκών χωρών αναφορικά με τις ανακλήσεις των πρέσβων και τη συστράτευση των στρατιωτικών δυνάμεων. Φρονεί ότι ο ίδιος ο ιταλικός λαός είναι αυτός που απομάκρυνε τον Πάπα και το Φραγκίσκο ΙΙ από τα αξιώματά τους, όπως φάνηκε από την υποδοχή που επιφύλαξαν στον απελευθερωτικό στρατό. Η Αγγλία δεν αναγνωρίζει τους λόγους για τους οποίους η Αυστρία, Γαλλία, Πρωσία και Ρωσία προσπάθησαν να ελέγξουν τις ενέργειες του Βασιλιά της Σαρδηνίας. Αντίθετα, αναγνωρίζει την ελευθερία του ιταλικού κράτους και υποδέχεται την Ιταλία στην Ευρώπη. Πάντως, το δημοψήφισμα που τέθηκε σχετικά με το πόσοι επιθυμούν την ένωση της Ιταλίας και πόσοι όχι, έδωσε το εξής αποτέλεσμα: σε όλο το Βασίλειο της Νεαπόλεως 1.102.499 ψήφισαν υπέρ και 9.371 ψήφισαν κατά.

Την 25η Οκτωβρίου πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνάντηση του Βασιλιά Βίκτωρος Εμμανουήλ με το Γαριβάλδη. Η εφημερίδα αναφέρει «Αφού δ' ἦλθον εἰς ἀπόστασιν δέκα βημάτων, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Γαριβάλδη ἀνεφώνησαν «Ζήτω ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουήλ!». Ὁ Γαριβάλδης προухώρησεν, ἐξήγαγε τὸν πῖλον, καὶ διά φωνῆς βραγχώδους ἐκ τῆς συγκινήσεως εἶπε –«Βασιλεῦ τῆς Ἰταλίας!». Ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουήλ ἔφερε τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς περικεφαλαίας, εἶτα ἔτεινεν αὐτὴν πρὸς τὸν Γαριβάλδην, καὶ ἐπίσης κατανυχθεῖς, ἀπεκρίθη «Σέ εὐχαριστῶ.»» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 455). Η συζήτηση του Βασιλιά της Ιταλίας με το Γαριβάλδη αφορά στα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και διοικητικής οργάνωσης. Σύντομα, η κυβέρνηση της Ιταλίας ανακοινώνει ότι οι σπουδαστές των επαρχιών μπορούν να έρχονται στη Νεάπολη και να φοιτούν στο Πανεπιστήμιο. Παράλληλα, στο Παλέρμο ορίζεται νομισματοποίηση, το οποίο περιέχει στην επιφάνεια τα εξής: 'Marsala Catalafimi, Palermo', στο κέντρο 'Minicipio Palermitano revento', και στην άλλη πλευρά 'Ai prodi cui fui duce Garibaldi'. Στο μέσο σχεδιάστηκαν τα σύμβολα του Παλέρμου.

Ο Γαριβάλδης αποφασίζει να αποσυρθεί στη νήσο Caprera για να συντάξει εκεί τα μελλοντικά σχέδια της απελευθέρωσης της υπόλοιπης Ιταλίας. Τον συνοδεύουν ορισμένοι στενοί φίλοι και ο γιός του Μενόττης. Η απόφαση προξενεί εντύπωση σε όλη την Ιταλία, ενώ ξεσηκώνει αναταραχές στη Νεάπολη. Φημολογείται δε ότι η αποχώρηση προήλθε από τη δυσαρέσκεια που προξένησαν ορισμένες αποφάσεις του Βίκτωρα Εμμανουήλ αναφορικά με τη στρατιωτική και διοικητική οργάνωση της χώρας. Σύμφωνα με φημολογίες και δημοσιεύματα οι νέοι αγώνες του απελευθερωτικού στρατού πιθανόν να λάβουν χώρα το Μάρτιο του 1861. Το σχέδιο

του Γαριβάλδη είναι να αποβιβαστεί στις ακτές της Δαλματίας και να εισχωρήσει στο Μαυροβούνιο, όπου μπορεί να δεχτεί στα στρατεύματά του εθελοντές πολεμιστές από τις χώρες που εξουσιάζει η Αυστρία. Εξάλλου, η επαναστατική διάθεση των Ούγγρων δρα υπέρ των γαριβαλδικών, καθώς η Αυστρία καλείται να αντιμετωπίσει πιθανό πόλεμο με την Ουγγαρία. Βασικός στόχος του Γαριβάλδη είναι να αποδυναμώσει τον αυστριακό στρατό στην Βενετία, ώστε να μη συναντήσει ισχυρή αντίσταση, όταν αποφασίσει να επιτεθεί στις ιταλικές κτήσεις. Η είδηση αυτή προκαλεί αναστάτωση στη Γαλλία, η οποία ζητά από το Πιεμόντε να καταθέσει όσα γνωρίζει για τις προθέσεις του Γαριβάλδη σχετικά με την εισβολή του στη Βενετία τον ερχόμενο Μάρτιο. Η απάντηση που λαμβάνει είναι συγκεκριμένη.

- *Επιθέσεις μωαμεθανών έναντι χριστιανών στη Συρία-εμπλοκή Τουρκίας: Αγγλία – Γαλλία.*

Η συνεργασία των αγγλικών και γαλλικών στρατευμάτων στη Συρία αποδεικνύεται αποτελεσματική. Και οι δύο δυνάμεις συμβάλλουν σημαντικά στην εκτόνωση της κρίσης. Μηχανικοί του γαλλικού στρατού προσπαθούν να οικοδομήσουν τις οικίες των χριστιανών, ώστε να υπάρχουν αρκετά καταλύματα εν όψει του χειμώνα. Η οικονομία της Τουρκίας καταρρέει και η εφημερίδα παρέχει αναλυτικά την οικονομική της κατάσταση με την παράθεση αριθμητικών στοιχείων.

- *Δυτική Ευρώπη: Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία.*

Μεγάλη τελετή πραγματοποιείται στο Λονδίνο για την εγκαθίδρυση του λόρδου Δημάρχου. Κατά την τελετή εκφωνείται λόγος από τους λόρδους Parlmerston, Russel, Brougham. Οι αγγλικές εφημερίδες εκτιμούν ότι οι αναφορές στην απελευθέρωση της Ιταλίας θα είναι εκτενείς. Ο *Βρετανικός Αστήρ* περιέχει τους επίσημους λόγους, όπως εκφωνήθηκαν στην εκδήλωση.

Η Γαλλία μελετά το ενδεχόμενο να ακύρωσει τη χρήση διαβατηρίων, καθώς αυτά καθίστανται άχρηστα με την χρήση του τηλεγράφου και των σιδηροδρόμων.

- *Κεντρική Ευρώπη: Αυστρία, Πρωσία, Γερμανία, Πολωνία.*

Η Αυστρία εξήγγειλε τη θέσπιση συνταγματικού χάρτη. Σύμφωνα με την επίσημη εφημερίδα της Βιέννης «η νομοθετική εξουσία του λοιπού θέλει ασκείσθαι μόνο τή συνεργεία τῶν ἐπαρχιακῶν διαιτῶν ὡς καί τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας.»

(Βρετανικός Αστήρ, σ. 407). Ο συνταγματικός χάρτης ορίζει ότι καταργούνται τα υπουργεία δικαιοσύνης, εκκλησιαστικών και εσωτερικών ως γενικές κεντρικές αρχές και ιδρύεται υπουργείο για τη δημόσια εκπαίδευση. Τα γενικά θέματα που αφορούν τις ουγγρικές επαρχίες αναλαμβάνουν οι σύμβουλοι της Αυτοκρατορίας. Οι συνταγματικοί θεσμοί της Ουγγαρίας αποκαθίστανται και η ουγγρική γλώσσα εισάγεται ως επίσημη στις πολιτικές, δικαστικές και διοικητικές υποθέσεις. Η εφημερίδα *The Times* του Λονδίνου σχολιάζει τις αποφάσεις που σκοπεύει να κηρύξει η Αυστρία. Είναι φανερό η πρόθεση της Αυτοκρατορίας να συγκρατήσει, όσο είναι δυνατό, τα επαναστατικά κινήματα στην Ουγγαρία. Βέβαια, ο απώτερος ποθητός στόχος είναι να πείσει την Ουγγαρία να συμμετάσχει στον επικείμενο πόλεμο με την Ιταλία, ώστε να ενισχυθούν περισσότερο οι αυστριακές δυνάμεις της. Πάντως, ο αγγλικός τύπος «παραινεί τούς Ούγγρους νά μείνωσιν επί τοῦ παρόντος ηὐχαριστημένοι εἰς τὰς γενομένας παραχωρήσεις, λέγων, ὅτι καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἐλευθερία δέν ἐκτήθη διὰ μιᾶς κατὰ τῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ κατὰ δόσεις» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 407).

Ο *Βρετανικός Αστήρ* περιέχει σε μετάφραση τις επίσημες αυστριακές μεταρρυθμίσεις με τον τίτλο «Αυτοκρατορική Διακήρυξις» και «Αυτοκρατορικόν Δίπλωμα». Προσθέτει μάλιστα και τις κρίσεις διαφόρων κυβερνητικών προσώπων από τις χώρες της Ευρώπης, όπως διατυπώνονται σε επιστολές που απεστάλησαν στον Αυτοκράτορα της Αυστρίας. Οι Ούγγροι δε φαίνονται διατεθειμένοι να υποστηρίξουν τα σχέδια της Αυστρίας, πόσο μάλλον να συμβάλουν στη διατήρηση της δουλείας του ιταλικού λαού από την εν λόγω αυτοκρατορία. Στις γαλλικές εφημερίδες δημοσιεύονται κρίσεις Ούγγρων μεταναστών. Κατά γενική ομολογία η Ουγγαρία είναι δυσαρεστημένη με όσα εδάφια αφορούν στη χώρα της διατηρώντας την κατακερματισμένη και χωρίς καμία ουσιαστική δύναμη και ελευθερία. Τα πολιτικά πρόσωπα της χώρας διαμηνύουν ότι «δέν δέχονται νά ὑπηρετήσωσι σύστημα, ἀντιβαῖνον πρὸς τὰς ἀρχάς αὐτῶν καὶ δοξασίας. Οὗτος εἶναι ὁ μόνος τρόπος νά σωφρονίσῃ ἔθνος τί μίαν κακὴν κυβέρνησιν, μίαν ἰσχυρογνώμονα αὐλήν, ὁποῖα Αὐστριακὴ.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 459). Ο συντάκτης συμπεραίνει ότι η κατάσταση είναι κρίσιμη και φιλοπόλεμη.

Την ίδια χρονική περίοδο δραστηριοποιούνται στην Ουγγαρία 3 κινήματα. Το πρώτο τάσσεται υπέρ των διαγγελλμάτων της αυστριακής κυβέρνησης, το δεύτερο δηλώνει ότι ανέχεται τις αποφάσεις της Αυστρίας, αλλά συνεχίζει το αγώνα για την ανεξαρτησία του έθνους και η τρίτη αποτελεί ουσιαστικά το επαναστατικό κίνημα

που στοχεύει στον πλήρη διαχωρισμό της Ουγγαρίας από την Αυστρία. Η αυστριακή αυτοκρατορία προβληματίζεται ιδιαίτερα με αυτές τις εξελίξεις, καθώς από τη μία πλευρά, ο κίνδυνος να μην καταφέρει να διατηρήσει την δύναμή της στα ενετικά εδάφη είναι ορατός, από την άλλη είναι αδύνατο να παραχωρήσει περισσότερες ελευθερίες στους υπηκόους της, ώστε να καταστείλει τις αναταραχές. Ο Ευρωπαϊκός Τύπος καταφέρεται εναντίον της εσωτερικής πολιτικής της Αυστρίας, ενώ τα αυστριακά κυβερνητικά όργανα προσπαθούν μάταια να μισθώσουν ξένες εφημερίδες «όπως τήν παραστήσωσιν ασπροπρόσωπον εις τήν Ευρώπην» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 459). Η τακτική αυτή είναι γνωστή στους πολιτικούς κύκλους, παρόλο που η Βιέννη διακηρύσσει σεβασμό προς την ελευθεροτυπία.

- *Ελλάδα.*

Στο τεύχος της 25^{ης} Οκτωβρίου, ο Ξένος εμβαθύνει περισσότερο στο σοβαρό ζήτημα της Εθνοφυλακής και τεκμηριώνει με επιχειρήματα την άμεση και αναγκαία λειτουργία της από την Ελληνική Κυβέρνηση. Είναι φανερό πλέον η αδρανής στάση του βασιλιά της Ελλάδας και ο Ξένος θεωρεί ότι μόνο η συσπείρωση των Ελλήνων, ανεξάρτητα από τη χώρα που διαμένουν και εργάζονται, είναι η μοναδική λύση για να πεισθεί η Ελληνική Κυβέρνηση και να προβεί στις ανάλογες ενέργειες. Τονίζει, επίσης, ότι η συγκρότηση ελληνικής Εθνοφυλακής δύναται και πρέπει να υπάρχει σε κάθε χώρα και ιδιαίτερα στην Ελλάδα που είναι κράτος ορεινό και διατηρεί ισχυρό στόλο. Η οικονομική δαπάνη είναι μηδαμινή και το Έθνος το επιθυμεί. Διευκρινίζει όμως: «Ἄς μήν ἀπατάται τίς νομίζων, ὅτι ὁ Βρετανικός Ἀστήρ, ἀκολουθῶν τήν πορείαν, ἦν ἤρχισεν, ὑπηρετεῖ τήν ἀντιπολίτευσιν ἢ τούς λεγομένους ἀναρχικούς, ἢ ἰδιοτελεῖ ἄλλον σκοπόν, ὑπηρετεῖ ἀπλῶς τό συμφέρον τῆς Πατριδος, ἐρευνᾷ καί ἀνασκάπτει, ἵνα ἀνεύρη τᾶς ρίζας τῆς γαργαίνης, ἧς τινός τήν διάγνωσιν ὁ μὲν ἀποδίδει εἰς ταύτην, ὁ δέ εἰς ἐκείνην τήν νόσον.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 403). Για την εκπλήρωση αυτού του στόχου ο Ξένος αποφασίζει να συντάξει ένα αφιέρωμα στην ιστορία της Γαλλικής Εθνοφυλακής, το οποίο εκτείνεται σε εννέα τεύχη (17-25) και δομεῖται σε επιμέρους κεφάλαια και υποκεφάλαια. Αναγνώστης από τον Μάντζεστερ, σε ενθαρρυντική επιστολή του προς το συντάκτη του Βρετανικού Αστέρ, μεταφέρει την είδηση ότι στην Ελλάδα, σημαντικά και πνευματικά πρόσωπα ενώθηκαν για να συστήσουν μια ενιαία και δυνατή αντιπολίτευση. Με αυτούς τους Έλληνες μπορεί να συσπειρωθεί όποιος θεωρεί ότι τα ζητήματα της Εθνοφυλακής, της διαδοχής και της πολιτικής

χρήζουν άμεσα λύση. Ο ανταποκριτής του Στέφανου Ξένου στην Ελλάδα προτρέπει τον εκδότη του Βρετανικού Αστέρα να συνεχίσει να μάχεται δημοσιογραφικά για τη σύσταση Εθνοφυλακής και να μεταδίδει στους Έλληνες της παροικίας τις συνθήκες που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι συμπατριώτες τους.

Το χάσμα των πολιτικών ηγεμόνων της Ελλάδας με τον ελληνικό λαό και τις επιθυμίες του είναι πλέον απροσπέλαστο. Οι παραιτήσεις υπουργών και άλλων κυβερνητικών οργάνων από σημαντικά πόστα της κυβέρνησης διεγείρουν ένα κλίμα αναστάτωσης και συλλογικής διέγερσης. Ο Ξένος επιχειρεί με το άρθρο του στο τεύχος της 31^{ης} Οκτωβρίου να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά των λαών έναντι της εξουσίας των ηγεμόνων τους. Ο ίδιος θέτει τα ερωτήματα και ο ίδιος απαντά σχετικά με τους τρόπους που μπορούν οι δύο αυτοί παράγοντες να συμβιώσουν και κυρίως να δημιουργήσουν ένα ισχυρό και προοδευτικό κράτος. Αναφέρει ότι ίσως η ταυτόχρονη ύπαρξη του θεσμού της βασιλείας και της ηγεμονίας με τη συνταγματική δημοκρατία να φαίνεται μάταιη, αλλά ο 19^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας των αλλαγών, όπου τα περισσότερα κράτη φαίνεται να ευημερούν όσο οι ηγεμόνες αφουγκράζονται το λαό και ο λαός τους ηγεμόνες του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Αγγλία και οι χειρισμοί της Βασίλισσας Βικτωρίας στα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Ο βρετανικός λαός ζει περιόδους ευτυχίας και ειρήνης, απολαμβάνει ελευθερίες και κυρίως αποθεώνει τη βασίλισσά του για όσα επιτρέπει και για όσα προσφέρει. Ο Ξένος αναφέρει χαρακτηριστικά «Όστις δέν εἶδεν Ἄγγλον χλευάζοντα καί ἐπεξηγοῦντα δημοσίᾳ τήν γελοιογραφίαν τῆς θνητῆς Βικτωρίας, δέν ἐννοεῖ τό βάθος τῶν ἐλευθεριῶν τῶν Ἄγγλων, καί ὅστις πάλιν δέν εἶδε τοὺς ὑπό ἐνθουσιασμοῦ δακρῦοντας ὀφθαλμούς τοῦ γέροντος ναύτου καί τῆς νεάνιδος ἐργάτιδος, ὅτε ψάλλουσι τό «Θεέ σῶσον τήν βασίλισσαν», δέν πιστεύει τήν λατρείαν, τήν ὁποίαν ἀνεξαιρέτως οἱ Ἄγγλοι προσφέρουσιν εἰς τήν ὑπεράνθρωπον βασίλισσαν.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 426).

Η πολιτική που ασκείται απέναντι στους ανεξάρτητους Έλληνες δημοσιογράφους συνεχίζεται με αμείωτη ένταση και όπως φαίνεται, ο *Βρετανικός Αστήρ* δεν αποτελεί εξαίρεση. Από τον Έλληνα ανταποκριτή πληροφορείται κανείς ότι στον Πειραιά κατασχέθηκε το τεύχος 13 του Βρετανικού Αστέρα. Ο συντάκτης γράφει: «Η ἐξουσία...ἀπεφάσισε νά μήν ἀφήση καί τόν ἑτερόχθονα καί ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ζῶντα Βρετανικόν Αστέρα ἐλεύθερον, ἀλλά παντί σθένει θέλει νά ἐγχαράξη καί ἐπί τοῦ μετώπου αὐτοῦ τό διακρῖνον αὐτήν στίγμα τῆς καταδιώξεως καί νά διδάξη πρός τήν ἀμαθῆ τῶν συνταγματικῶν ἐθίμων ἀγγλικήν κυβέρνησιν πῶς ἐκτιμᾷ τήν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου. Κρίμα τῇ ἀληθείᾳ νά μή κατάσχωσι τό προηγούμενον φύλλον, εἰς τό ὅποῖον

υπάρχει ή εικών του άνεγεροθέντος παρά τής βελγικής συνταγματικής κυβερνήσεως έν Βρυξέλλαις άγάλατος τής έλευθερίας του τύπου καί ή περιγραφή αυτού.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 430). Τέλος, αποφαίνεται ότι αν ο ελληνικός λαός πατάξει την παρούσα πολιτική και αν πάψει να υπομένει την αυστριακή αστυνόμευση, τότε μόνο θα είναι σε θέση να προοδεύσει και να κατέχει άξια μια θέση ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης.

Η συνεχής καταπίεση του Τύπου εξεγείρει το λαϊκό φρόνημα. Σχετικά με τη λογοκρισία που παρατηρείται στο ελληνικό κράτος ο συντάκτης αναφέρει «Είς άλλα κράτη γνωρίζομεν, ότι τοιαῦτα φύλλα, ως ό Βρεττανικός Αστήρ, όταν τυχόν περιέχουσι κατά τήν κρίσιν τών άρμοδίων άρχων έπιλήψιμον τί μέρος, τουτο μόνο κατάσχουσι, καί άφίνουσιν έλεύθεραν τήν κυκλοφορίαν του λοιπου. Τούτο συμβαίνει έν Γαλλία. Καί εις τήν υπό τυποφοβίας κατεχόμενην Ρωσσίαν, τό θεωρούμενον μόνον έπιλήψιμον καί μή άναγνωστέον μέρος τών έφημερίδων σταμπάρεται διά μελάνης εις τοιουτον τρόπον, ώστε μηδείς νά δύναται νά τό άναγινώσκη... αλλά από τόν Πούνζ, τόν όποιον λαμβάνω, καί εις τόν όποιον συνεχώς βλέπω γελοιογραφούμενα πρόσωπα τής κυβερνήσεως, ένίοτε δέ καί ύψηλότερα πρόσωπα εις τās σελίδας αυτού φερόμενα, εικάζω ότι αυτού πρέπει νά ήναι άγνωστος ό ιερός διά τήν ελληνικήν κυβέρνησιν θεσμός τής κατασχέσεως.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 478). Στα τέλη του Οκτωβρίου εκδίδεται νέα πολιτική αντιπολιτευτική εφημερίδα με τίτλο *Ανέγερσις*, συντάκτης της οποίας είναι ο Κ. Καμπούρογλου. Το κίνητρο της έκδοσης δίνεται από τον επικείμενο ελληνικό βουλευτικό αγώνα, όπου υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να πλειοψηφίσει η αντιπολίτευση.

Ο Στέφανος Ξένος δημοσιεύει άρθρο-αφιέρωμα στο τεύχος της 8^{ης} Νοεμβρίου στο λόρδο φιλέλληνα Cochrane (Thomas Cochrane, 1775-1860), ο οποίος απεβίωσε στις 31 Οκτωβρίου. Με αφορμή το θάνατο του Άγγλου υπέρμαχου της ελληνικής ανεξαρτησίας ο Ξένος κάνει μια ιστορική αναδρομή και αναφορά στους Άγγλους που στήριξαν τον αγώνα των Ελλήνων και αγωνίστηκαν για να δουν την Ελλάδα ελεύθερη και ολοκληρωμένη. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει τον George Canning (1770-1827) «έτερος άνήρ έν Άγγλία, προς όν όφείλεται έτι μεγαλειότερα εϋγνωμοσύνη, έφερεν εις εϋτυχέστερον πέρας τήν τύχην ήμών διά τής διπλωματίας. Οϋτος δέ ήν ό πρωθυπουργός τής Μεγάλης Βρετανίας, ό άθάνατος Γεώργιος Κάνινκ, ό έμπαθής λάτρης τής αρχαίας Ελλάδος, καί ειλικρινέστατος τής έλευθερίας μας φίλος.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 450). Τονίζει μάλιστα ότι είναι χρέος της ελληνικής κυβέρνησης να τιμά

όσους Ευρωπαίους, και κυρίως Βρετανούς, υποστήριξαν τα συμφέροντα της Ελλάδας και κατέστησαν αυτήν αυτόνομο κράτος.

Το δημοσίευμα αυτό συνδέεται με άλλο άρθρο του Ξένου την 22^η Νοεμβρίου. Εδώ ο Ξένος αναλύει τα χαρακτηριστικά και τη δραστηριότητα των ανθρώπων που θέλουν να αποκαλούνται πατριώτες. Αφορμή για τη δημοσίευση αυτού του θέματος είναι οι διαμαρτυρίες που εκφράζονται ενάντια στην πολιτική στάση του Βρετανικού Αστέρα από Έλληνες του Μάντσεστερ. Ο Ξένος αναφέρει «Οί τοιοῦτοι, γνωστοί ἤδη εἰς Ἀγγλίαν καί εἰς τήν Ἑλλάδα δι' ἰδιαίτερα προσωπικά πάθη καί ζηλοτυπίας ἤνοιξαν κατάλογον ὑπογραφῶν, καί, λυπηρόν νά εἴπωμεν, πολλοί ὑπέγραψαν εἰς τοῦτον, ὄχι μόνο χωρίς νά γνωρίζωσι τί ἐστὶ σύνταγμα, τί πολιτικά, τί θρόνος, ἀλλά καί τό περιεχόμενον αὐτοῦ, καί μόνον διὰ νά ὑποχρεώσωσι τοὺς ἀρχισυνωμότης τούτους ὑπέγραψαν.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 498). Συνεχίζει υπερασπιζόμενος την έκδοση της εφημερίδας «Ἐν τούτοις μικροί ἢ μεγάλοι οἱ ἐν Μαγκεστρία οὗτοι τεσσαράκοντα Κύριοι, ἐν πρώτοις δέν ἀποτελοῦν οὔτε τήν πλειονοψηφίαν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, οὔτε τήν ἀποτελεσματικὴν αὐτῶν μερίδα, οὔτε ἔχουσι δικαίωμα ν' ἀπαιτοῦν ὥστε, ὁ τύπος νά γράφη ἢ νά σιωπᾷ ὅπως καί ὅταν οὔτοι βούλωνται.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 499). Ο Ξένος θεωρεί σημαντικό να αφιερώσει μια στήλη στην ανάπτυξη της ιδεολογίας και την πολιτική θέση του Βρετανικού Αστέρα και να αποσαφηνίσει τους στόχους της έκδοσης. Μεταφέρει δε αυτούσιες τις επιστολές των Ελλήνων του Μάντσεστερ που στάλθηκαν σε προσωπικούς τους φίλους και στις οποίες φαίνεται η αποδοκιμασία τους για την ύλη του περιεχομένου και για τους συντάκτες της μοναδικής ελληνικής εφημερίδας της Αγγλίας. Μία από αυτές καταχωρείται στο τεύχος της 6^{ης} Δεκεμβρίου με την υπογραφή Σ.Ν. Φραγκόπουλος. Ο Φραγκόπουλος απευθύνεται στον Ξένο υπαγορεύοντας ότι οι εκφράσεις του είναι προσβλητικές και υβριστικές. Συγκεκριμένα γράφει: «Διαιρεῖτε δέ αὐτούς εἰς δύο τάξεις, οἱ μὲν εἶναι ἐλεεινά καί ἀσήμαντα πλάσματα τῆς κοινωνίας μας, οἱ δέ βλάκες τινές, οἵτινες ὡς τυφλοὶ ὑπέγραψαν διὰ τῆς παρακινήσεως τῶν πρώτων»... «κατέκρινα καί ἀπεδοκίμασα μόνον τό ἀπότομον ὕφος καί τήν πικρίαν εἰς τήν κατά τοῦ ἀνωτάτου Ἄρχοντος τῆς Ἑλλάδος καταφοράν τοῦ ἄρθρου ἐκείνου καί τινῶν προλαβόντων. Τοιοῦτον ὕφος δέν ἀρμόζει παντελῶς εἰς ἀνθρώπους ζώντας ἐντός τοῦ εὐνομουμένου καί συνταγματικώτατου κράτους τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας, καί ἔχοντας παράδειγμα τό πόσον ὁ λαός τῆς σέβεται τόν ὑπέρτατον ἄρχοντα αὐτοῦ»... «Τό μόνον λοιπόν, τό ὅποιον ἐπιθυμῶ καί εὐχομαι, εἶναι τό μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, διὰ νομίμων ὁμως μέσων, εἰς αὐτό καί ἡμεῖς [sic]

προσηλώσατε τόν σκοπόν σας, και νά ἦσθε βέβαιος, ὅτι ἅπαντες οἱ εὖ φρονούντες θά ἦναι μεθ' ὑμῶν.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 550).

Ο Ἕλληνας ανταποκριτής δηλώνει ἐκπληκτος με την εχθρική στάση των συμπατριωτῶν του ἀπό το Μάντζεστερ και αναφέρει ὅτι οἱ Ἑλλαδίτες ἀποδοκιμάζουν τις ἐνέργειες αὐτές: «Ὁ Αἰὼν πρῶτος διὰ λογικῶν καὶ ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων καταδεικνύει αὐτοὺς πλανωμένους καὶ ἀδαεῖς τῶν πολιτικῶν ἡμῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἱστορίας, καὶ ἠπίως τοὺς συμβουλεύει καὶ τοὺς νοθετεῖ νά συναισθανθῶσι τὴν θέσιν μας, νά μᾶς ἐνθαρρύνωσιν, ἔάν θέλωσιν εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ συστήματος, ἢ τουλάχιστον νά καθήσωσιν εἰς τὰ αὐτὰ τῶν, καὶ νά μὴ ἀναμιγνύωνται εἰς πράγματα, τὰ ὅποια εἶναι ὅλως διόλου ἀλλότρια τῆς σφαιράς τῶν, οὐδὲ δύνανται δεόντως νά ἐκτιμήσωσι, τοσοῦτον μακρὰ του τόπου εὐρισκόμενοι.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 502). Ὅπως δείχνουν οἱ συνθήκες, ἡ επιρροή που ἄσκησε ἡ ανεξαρτητοποίηση τῆς Ἰταλίας στον ἐλληνικό λαό εἶναι τόσο ἐντονη που οἱ Ἕλληνες ἐλπίζουν ὅτι σύντομα θα ἐκδηλώσουν τὴ δυσἀρέσκειά τους ἀπέναντι στη ἄβουλη ἐλληνική κυβέρνηση και θα ἐπανακτήσουν τις εὐνοϊκὲς διαθέσεις των μεγάλων ευρωπαϊκῶν δυνάμεων.

Δημοσιεύματα τῆς ἀγγλικῆς εφημερίδας *Morning Chronicle* και των ἐλληνικῶν εφημερίδων *Ἐλπίς* και *Αἰὼν* σχολιάζουν τὴ διαφθορά και τὴ μικρότητα στην οποία ἔχει πέσει ὁ ἐλληνικός κλήρος. «Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι ὁ κλήρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἠθικῇ διαφθορᾷ, αἱ κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι ἀπεδείχθησαν ἀναντίρρητοι καὶ ψηλαφηταί, ὥστε φαίνεται ἤδη ἡμῖν πάσα ὑπὲρ αὐτῶν ὑπεράσπισις ἀδύνατος... Οἱ Ἀρχιδιάκονοι ἐγρονθοκόπουν τοὺς Ἀρχιεπισκόπους, ἐπίσκοποί τους διακόνους, οἱ πάντες ἀμοιβαίως ἐκόπτοντο σκληρῶς, ἕως οὗ ἀποκαμόντες ἐπαύσαντο, χάσαντες τὰ τρία τέταρτα τῶν γενειῶν τους» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 454). Οἱ ἐλληνικὲς εφημερίδες ἐκρίναν ὅτι τὰ ἀγγλικά δημοσιεύματα εἶναι εὐγενή και μετριόφρονα στις ἐκφράσεις που χρησιμοποιοῦν για νὰ περιγράψουν τὰ πραγματικά γεγονότα! Ὁ συντάκτης του ἀρθρου συμβουλεύει τὸ Πατριαρχεῖο ὅτι ἡ μοναδική λύση για νὰ ἀποφύγει τὴ διαφθορά και τὴν κακοήθεια των ἐκπρόσωπῶν του εἶναι νὰ φροντίσει για τὴν ἐκπαίδευση των ἱερέων, νὰ συστήσει ἱερατικὴ σχολή και νὰ μετατρέψει τὴν Ἱερά Σχολή τῆς Χάλκης σε Πανεπιστήμιο, ἐφόσον ἐκεῖ υπάρχουν πλούσιες και ἀξιόλογες βιβλιοθήκες.

Από τὰ πιο σημαντικά δημοσιεύματα αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι τὸ κείμενο του Στέφανου Ξένου σχετικά τὴν ἀλλαγὴ που ἔφεραν τὰ νέα μέσα ἐπικοινωνίας και ναυσιπλοΐας στο ἐλληνικό και ευρωπαϊκό ἐμπόριο. Ὁ Ξένος συντάσσει μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ των συνθηκῶν ὑπὸ των ὁποίων ἐκτελοῦνταν οἱ ἐμπορικὲς συναλλαγές ἀπό

το 1840 και έπειτα, παραθέτοντας αριθμητικά στοιχεία και οικονομικές λεπτομέρειες. Οι τεχνολογικές αλλαγές δεν emπίπτουν στην κυβερνητική πολιτική της Αγγλίας ή της Ελλάδας, αλλά αφορούν στην εξέλιξη των τεχνολογικών μέσων που εκ των πραγμάτων δημιουργούν νέα καθεστάτα εργασίας και μεταφοράς προϊόντων. Το ελληνικό εμπόριο διαπρέπει στο εξωτερικό, καθώς μεγάλοι ελληνικοί εμπορικοί οίκοι δραστηριοποιούνται σε όλα τα μεγάλα λιμάνια της Μεσογείου. Η πραγματικότητα αυτή συνεπάγεται το τεράστιο ανταγωνισμό τόσο των πλοιοκτητών και εμπόρων όσο και των παραγωγικών τάξεων των προϊόντων. Προτείνει λύσεις για την ομαλή προσαρμογή των Ελλήνων επιχειρηματιών και για την αύξηση των χρηματικών εσόδων στην Ελλάδα μέσω της αξιοποίησης του ναυτικού της στόλου. Αναφέρει δε ότι είναι άδικο να παρακμάσουν οι ελληνικοί εμπορικοί οίκοι, όταν χρόνια σκληρής δουλειάς τους κατέστησαν από τους σημαντικότερους οικονομικούς παράγοντες της χώρας στην οποία διαμένουν.

- *Χώρες εκτός Ευρώπης: πολιτικές και εμπορικές σχέσεις με την Ευρώπη.*

Εκτενές δημοσίευμα αναφέρεται στις πολεμικές ειδήσεις που μεταδίδονται από την Κίνα. Περιγράφονται οι πολεμικές συνθήκες των συμμαχικών δυνάμεων Αγγλίας και Γαλλίας με τα επαναστατικά κινήματα στην περιοχή της Beitang κατά τον Αύγουστο 1860. Προς μεγάλη απογοήτευση των βρετανικών και γαλλικών αρχών η Κίνα δε συμφώνησε να συνάψει συμβόλαιο ειρήνης με τις συμμαχικές δυνάμεις. Οι όροι του συμβολαίου αφορούν στο άνοιγμα των λιμανιών για τις εμπορικές διακινήσεις των αγγλικών και γαλλικών εμπορικών οίκων και την καταβολή χρηματικής αποζημίωσης από τους Κινέζους για τους παρελθόντες πολέμους. Η κινεζική αυτοκρατορία αρνείται τη χρηματική αποζημίωση και κηρύττει πόλεμο ενάντια σε δυο στρατόπεδα, των επαναστατών και των συμμαχικών δυνάμεων. Οι πληροφορίες μεταφέρονται πολύ καθυστερημένα καθώς οι κινεζικές επαρχίες δε διαθέτουν ηλεκτρικούς τηλεγράφους.

Άλλες ποικίλες ειδήσεις αφορούν στα πολεμικά μέτωπα που έχει ανοίξει η Αγγλία. Τμήμα του ολλανδικού στρατού καταφτάνει στις ανατολικές ακτές της Ινδίας και προκαλεί συμπλοκές με τους αυτόχθονες. Το σχετικό δημοσίευμα αναλύει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκε η σύγκρουση. Παρόμοιες συγκρούσεις εξελίσσονται και στη Νέα Ζηλανδία. Τα αγγλικά στρατεύματα αντικρούουν εκεί τους αυτόχθονες επαναστάτες.

Κοινωνικές αναταραχές λαμβάνουν χώρα και στον Παναμά. Ο διοικητής της περιοχής δίνει εκβιαστική εντολή στρατολόγησης για την αντιμετώπιση των επαναστατών. Οι μαύροι αντιδρούν στην αναγκαστική στρατολόγηση και αποσύρονται για να οργανωθούν εναντίον της κυβέρνησης του Παναμά και εναντίον των ξένων πλοίων αγγλικών και γαλλικών που βρίσκονται στο λιμάνι.

Η εκλογή προέδρου απασχολεί την κοινωνία και τους πολιτικούς παράγοντες των Ηνωμένων Πολιτειών. Το εκλογικό αποτέλεσμα είναι θετικό για τον Lincoln (Abraham Lincoln, 1809-1865), ο οποίος εκλέγεται πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών.

22 Νοεμβρίου- 27 Δεκεμβρίου 1860.

Στο τεύχος της 20ής Δεκεμβρίου, ο Ξένος επιχειρεί μια ανασκόπηση των σημαντικότερων γεγονότων και συμβάντων της χρονιάς 1860. Αναφέρει συνοπτικά την Ιταλική αποστασία, τη συνάντηση των ηγεμόνων στη Βαρσοβία για την προώθηση της ειρήνης, την επέκταση των Άγγλων και Γάλλων σε μακρινούς τόπους της Ασίας, τις σφαγές της Συρίας που συγκλόνισαν κάθε πολιτισμένο άνθρωπο, και τέλος τη χρεοκοπία της Τουρκικής αυτοκρατορίας η οποία, αν τελικά δε λάμβανε ευρωπαϊκό δάνειο, θα παρέσυρε στην πτώχευση ακόμα και τους πιο ισχυρούς ελληνικούς εμπορικούς οίκους. Ειδική μνεία γίνεται στο γεγονός ότι «οὐδείς ἐφαντάζετο, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς Πάπας, ὁ ἄλλοτε διατάττων τὸν Ἑρρίκον ἢ, καὶ τὸσους κραταιοὺς τῆς Εὐρώπης μονάρχας γυμνόποδας...ἤθελε μετ' ἀγωνίας παλαίει, ἵνα σώσῃ καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖον κράσπεδον τῆς κοσμικῆς τοῦ ἰσχύος τῆν Ρώμην, ὅπως μὴ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου συμμερισθῆ τῆν τύχην τῶν δουκῶν τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ βασιλέως Φραγκίσκου β'.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 594).

Τα ζητήματα που πρόκειται να απασχολήσουν την Ευρώπη και ολόκληρο τον κόσμο το ερχόμενο έτος, 1861, είναι το Βενετικό και το Ανατολικό. Αναφορικά με το ιταλικο-βενετικό ζήτημα ο Ξένος κρίνει ότι για τη στρατιωτική επιχείρηση του Γαριβάλδη ενάντια στην Αυστρία και πιθανόν σε ολόκληρη τη Γερμανία, η ιταλική κυβέρνηση πρέπει να έχει οργανώσει και συγχωνέψει σε αυτή όλα τα μικρά και μεγάλα κράτη τα οποία για αιώνες σχημάτιζαν την διαμελισμένη Ιταλία. Σχετικά δε με το Ανατολικό ζήτημα, αυτό είναι πολύ πιθανό να ξεσπάσει λόγω της χρηματικής κρίσης στην Τουρκία, η οποία ήδη προμηνύει εσωτερικές επαναστάσεις και νέες σφαγές.

- ***Η Επανάσταση της Σικελίας και η διαμόρφωση του Ιταλικού κράτους.***

Ο Βίκτωρ Εμμανουήλ ΙΙ ορίζει επιτροπή για την εξέταση των θεμάτων που προκύπτουν από τους αξιωματικούς των εθελοντών στρατιωτών. Παράλληλα, ο Βασιλιάς της Σαρδηνίας καταγίνεται με τη διοικητική διαίρεση της Ιταλίας σε νομούς και επαρχίες. Ο πληθυσμός του Βασιλείου της Ιταλίας είναι 17.954.166, ο αριθμός των βουλευτών είναι 357, από τους οποίους θα εκλεγούν οι 138 στη νότιο Ιταλία πλην της Σικελίας. Παράλληλα, στη Νεάπολη κυκλοφορεί έγγραφο προς συλλογή υπογραφών το οποίο εκφράζει την επιθυμία των Ιταλών:

- να απομακρυνθεί από την κυβέρνηση ο Giuseppe La Farina (υπουργός της Σαρδηνίας).
- να επανέλθει στην Ιταλία ο Γαριβάλδης και να τεθεί προϊστάμενος της κυβέρνησης στη μεσημβρινή Ιταλία.
- να καταδαφιστεί το φρούριο του Αγ. Έλμου (Castel Sant'Elmo).
- να πραγματοποιηθούν μεγάλα δημόσια έργα.
- να απομακρυνθούν οι βουρβώνιοι δημόσιοι υπάλληλοι και να εισαχθούν στις υπηρεσίες όσοι διακρίθηκαν στον ιταλικό αγώνα.
- να συγκροτηθεί στρατιωτικός οργανισμός για τη θωράκιση της χώρας και την εδραίωση της εθνικής ενότητας.

Υπό αυτών των εξελίξεων ο Γαριβάλδης διακηρύσσει «...Ο Βίκτωρ Έμμανουήλ είναι ο μόνος απαραίτητος εν Ιταλία, περί όν πάντες οί άνθρωποι τής ήμετέρας Χερσονήσου πρέπει νά συνενώνται. Όλίγον μέ διαφέρει ο ύπουργός νά ονομάζηται Καβούρ ή Κατάνεος (ό δεύτερος όμως προτιμότερος), εκείνο όμως τό όποιον μέ διαφέρει καί τό όποιον ύπέρ πάν άλλο όφείλουσι ν' άπαιτήσωσιν οί Ιταλοί, είναι ότι τόν Μάρτιον του 1861 ο Βίκτωρ Έμμανουήλ πρέπει νά ήναι άρχηγός πεντακοσίων χιλιάδων άνδρῶν.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 575). Η κοινή γνώμη της Αγγλίας καταδεικνύει τη συμπάθειά της προς τον ιταλικό λαό και επιθυμεί να δει τη Βενετία ενωμένη με την υπόλοιπη Ιταλία. Τα πολιτικά πρόσωπα εκτιμούν ότι ο βρετανικός λαός έχει τη δύναμη να συνδράμει ουσιαστικότερα την Ιταλία από ό,τι μπορούν να συνδράμουν τα όπλα που μεταχειρίζεται η γαλλική κυβέρνηση.

Ο κόμης Canouir με επιστολή του προς τους πολιτικούς παράγοντες της γερμανικής ομοσπονδίας που καταδίκασαν την εισβολή του απελευθερωτικού στρατού στο Βασίλειο της Νεάπολης, απαντά ότι το ζήτημα της κατάκτησης της Μαρκίας και της Ουμβρίας είναι καθαρά ιταλικό και καμία ευρωπαϊκή χώρα δεν έχει

δικαίωμα να κρίνει ή να μεσολαβήσει για την υπεράσπιση των συγκεκριμένων περιοχών. Συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι «έκαστον ἔθνος ἔχει τὴν δύναμιν νά κανονίζῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην, ὅπως νομίζει ἀρμοδιώτερον πρὸς διατήρησιν τῆς ἀσφαλείας καὶ εὐημερίας τοῦ Κράτους»... «Πρὸ πολλοῦ ἡ Εὐρώπη παρεδέξατο, ὅτι ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας ἔπρεπε νά μεταβληθῇ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς εἰρήνης καὶ τῆς τάξεως.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 550). Στο μεταξύ ο ιταλικός στρατός προσβάλλει την Γαέτα. Η βασίλισσα της Νεάπολης και λοιποὶ συγγενεὶς επιβιβάζονται σε ισπανικό πλοίο και καταφεύγουν στη Ρώμη, όπου λίγο αργότερα κατευθύνεται και ο Φραγκίσκος ΙΙ.

Η Γαλλική κυβέρνηση μεσολαβεί για την κήρυξη ανακωχῆς των εχθροπραξιῶν στη Gaeta. Ο Γάλλος αυτοκράτορας επιθυμεί να πείσει τον Φραγκίσκο ΙΙ να απομακρυνθῆ ἀπὸ τῆς Γαέτας και του γνωστοποιεῖ ὅτι σε περίπτωση που ἀρνηθῆ ὁ γαλλικὸς στόλος θα πάψει να προστατεύει τὴν περιοχή. Ο Φραγκίσκος ΙΙ εκδίδει προκήρυξη πρὸς τοὺς λαοὺς των Δύο Σικελιῶν στις 8 Δεκεμβρίου, ὅπου ἀναλύει τις προθέσεις του ἀναφορικὰ με τὴν διοίκηση και τὴν οργάνωση του βασιλείου: «Ἡγωνίσθην οὐχὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ ὀνόματος ὅπερ φέρομεν»... «Πᾶν ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης μου ἐντὸς τοῦ βασιλείου εὐρίσκεται τὰ ἔθιμα ὑμῶν εἰσὶν ἔθιμά μου, ἡ γλῶσσα ὑμῶν γλῶσσα μου, οἱ πόθοι ὑμῶν πόθοι μου»... «Εἰμί ἄναξ, εἰς ὑμᾶς ἀνήκων, ἀντὶ παντός ἀεῖποτ' ἐξαγοράσας τὴν συντήρησιν τῆς εἰρήνης, τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων μου.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 618). Τάσσεται ἐναντίον ὅσων εἰσέβαλαν στη χώρα του με μοναδικὸ σκοπὸ να του ἀποσπάσουν τὴν βασιλεία. Προτρέπει τὸ λαὸ να ἐκτιμῆσει τὴν παρούσα κατάσταση και να τὴ συγκρίνει με τοὺς καιροὺς τῆς ηγεμονίας του: «Ἀπανταχοῦ ἀναρχία, Ξένοι τυχοδιῶκται ἔβαλον χεῖρα ἐπὶ παντός, πρὸς κορεσμόν τῆς ἀπληστίας καὶ τῶν παθῶν τῶν συντρόφων αὐτῶν. Ἄνθρωποι δέ, μηδέποτε ἰδόντες τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἰταλίας ἢ διὰ τὴν μακροχρόνιον αὐτῶν ἀπουσίαν ἐπιλαθόμενοι τῶν ἀναγκῶν τοῦ τόπου, διευθύνουσιν ἤδη τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 618). Η εφημερίδα *The Times* του Λονδίνου χαρακτηρίζει τὴν προκήρυξη του «δυστυχοῦς» Φραγκίσκου ὡς «προσφώνησιν ἀπηλπισμένου τινὸς ὑποψηφίου πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς αὐτοῦ.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 618). Ἀναλύοντας τὴ φρασεολογία που χρησιμοποιεῖται στην προκήρυξη, ὁ συντάκτης καταλήγει ὅτι ὁ υπερβολικὸς και πομπώδης λόγος καταδεικνύει τὴ λυπηρὴ θέση στην ὁποία ἔχει περιέλθει ὁ πρῶν βασιλιάς τῆς Νεάπολης, ὅταν γνωρίζει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ιταλικὸς λαὸς τον κήρυξε ἐκπτώτο του θρόνου. Κατὰ συνέπεια οἱ προτροπές των Γάλλων πρὸς τὸν βασιλιά τῆς Νεάπολης να εγκαταλείψει τὴν Γαέτα ἀποδεικνύονται μάταιες και ὁ γαλλικὸς στόλος προετοιμάζεται να ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὸ

λιμάνι της περιοχής. Κατ' αυτόν τον τρόπο παύεται πλέον κάθε εξωτερική επέμβαση στον ιταλικό αγώνα. Η γαλλική κυβέρνηση είναι αποφασισμένη να απομακρύνει το στόλο της και από τη Ρώμη, όπου βρίσκεται ο Πάπας.

Η υπόθεση της Ιταλίας συνεχίζει να απασχολεί τις Μεγάλες Δυνάμεις. Στο Παρίσι δημοσιεύεται φυλλάδιο με τον τίτλο *Ο Αυτοκράτωρ Φραγκίσκος Α΄ και η Ευρώπη*. Το κύριο θέμα του κειμένου είναι το Βενετικό ζήτημα. Ο συγγραφέας καλεί την Αυστρία να εξετάσει την υπόθεση προσεκτικά και να λάβει σοβαρά υπόψη ότι «ή Βενετία δέν ωφελεί πολύ τήν Αυστριαν, καθόσον είναι κατεστραμένος θαλάσσιος λιμήν, καί τό Βενετικόν Κράτος απαιτεί προς άμυναν πολλά δαπανηρά φρούρια, παραλύοντα έν καιρῷ πολέμου μέγα μέρος τοῦ Αυστριακοῦ στρατοῦ μακράν τῆς πρωτευούσης»... «Δύναται ὁ ἀποχωρισμός τῆς Βενετίας, ἐρωτᾷ ὁ συγγραφεύς, νά λυπήση τόν Φραγκίσκον Ἰωσήφ, ὡς ἡ ἀπώλεια τῆς Λομβαρδίας;» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 595). Παρέχονται επίσης και στατιστικά στοιχεία που αποδεικνύουν το μηδαμινό οικονομικό όφελος που θα έχει η Αυστρία από τη Βενετία συγκριτικά με το μέγεθός της, και τις οικονομικές εισφορές του βενετικού πληθυσμού. Ο συγγραφέας του φυλλαδίου καταλήγει ότι «Ἡ ἀπαλλοτριώσις τῆς Βενετίας ἐστίν ἡ μόνη ἐφικτή, ἔλλογος καί ἀνθρωπίνη λύσις τῆς ὑφισταμένης πάλης»... «Οὐχί οἱ στρατοί, ἀλλ' ἡ δημοσία γνώμη κερδίζει τήν τελευταίαν νίκην.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 595).

- ***Επιθέσεις μωαμεθανών έναντι χριστιανών στη Συρία-εμπλοκή Τουρκίας: Αγγλία – Γαλλία.***

Σύμφωνα με την εφημερίδα Press του Λονδίνου ο Γάλλος πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη λαμβάνει την άδεια της Πύλης για τη χρονική παράταση της γαλλικής κατοχής στη Συρία.

Ο αρχηγός των Ιησουιτών απευθύνει διαμαρτυρία στο Βίκτωρα Εμμανουήλ σχετικά με την άνιση συμπεριφορά που δέχεται το τάγμα σε σύγκριση με αυτό των Καθολικών.

- ***Δυτική Ευρώπη: Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία.***

Ο υπουργός εσωτερικών της Γαλλίας, κόμης Persigny εκδίδει μακροσκελή εγκύκλιο αναφορικά με το γαλλικό καθεστώς που διέπει τον Τύπο. Ο υπουργός, έχοντας μελετήσει τους αγγλικούς νόμους περί ελευθεροτυπίας σημειώνει ότι «...ή ελευθεροτυπία άσκειται μετά παρησίας άνευ κινδύνου τοῦ Κράτους ἢ τῆς δημοσίου

τάξεως ἢ τῆς τῶν προσώπων καί πραγμάτων ἀσφαλείας, καί οὐσα ὠφέλιμος εἰς ὅλας τὰς πολιτικὰς μερίδας, βοηθός καί σεβαστὴ παρὰ πάσιν, ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν τῶν δημοσίων ἐλευθεριῶν, τῆς τάξεως καί τῆς εὐδαιμονίας τοῦ τόπου, παρέστην ἐπὶ μακρὸν θεατὴς τοῦ λαμπροῦ τούτου θεάματος..» (Βρεττανικὸς Ἀστὴρ, 574).

- ***Κεντρικὴ Εὐρώπη: Αὐστρία, Πρωσία, Γερμανία, Πολωνία.***

Ἡ Αὐστρία στρέφει τὴν προσοχὴ τῆς στα ζητήματα που κλονίζουν τὴν αυτοκρατορία τῆς. Ἐκδίδει ἐγκύκλιο πρὸς τοὺς διοικητὲς τῶν ἐπαρχιών, ὅπου θίγει τὰ ζητήματα τῆς θρησκευτικῆς λατρείας, τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης, τῆς ἐλεύθερης ἀνάπτυξης τῶν ἐθνοτήτων, τῆς ἐλευθερίας τοῦ Τύπου καὶ τῆς ἀνάπτυξης τῆς γεωργίας, ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας. Παράλληλα, ἀποφασίζει ὅτι καμία ἐνίσχυση δεθὰ δεχτοῦν τὰ αὐστριακὰ στρατιωτικὰ στρατεύματα στὴ Βενετία, μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1861. Οἱ ἀγγλικὲς ἐφημερίδες σχολιάζουν τὴν ἀδυναμία τῆς Αὐστρίας νὰ διατηρήσει ἐνωμένη τὴν ἐπικράτειά τῆς, ὅταν καὶ ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Γερμανία ἔχουν ἐκδηλώσει τὶς προθέσεις τοὺς γιὰ ἀπόσπαση ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς. Συμπλοκὲς καὶ διαπληκτισμοὶ συμβαίνουν καθημερινὰ στὴν ἐπικράτεια τῆς Αὐστρίας μεταξύ ἀπολυταρχῶν καὶ φιλελευθέρων. Στὴν Οὐγγαρία οἱ ἀρχὲς συγκρούονται με τὸ λαὸ καὶ ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἀναγκάζεται νὰ καταφύγει σὲ στρατιωτικὰ μέτρα κατὰ τῆς Οὐγγαρίας, ὅπως ἐπράξε καὶ τὸ 1848. Παρόμοια εἶναι ἡ κατάστασις καὶ στὴ Ρουμανία καὶ στὶς γειτονικὲς σλαβικὲς φυλές, οἱ ὁποῖες περιμένουν με τὴν πρώτη εὐκαιρία νὰ κηρύξουν τὴν ἀνεξαρτησία τοὺς. Ἡ συνέλευσις τῶν Κροατῶν καὶ Σλαβόνων στέλνει ἀναφορὰ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ζητώντας τὴν ἐπισημοποίηση τῆς σλαβονικῆς γλώσσας, τὸ σχηματισμὸ προσωρινῆς Κροατοσλαβονικῆς ἀρχιγραμματείας καὶ τὴν ἐνῶσις τῆς Δαλματίας καὶ τῶν νήσων Βέγλια (Veglia), Χέρσος (Cherso) καὶ Λουσσίνη (Lussino).

- ***Ἑλλάδα.***

Ὁ Ἕενος δέχεται ξανά τὶς κατηγορίες τῶν ἀντιπάλων τοῦ γιὰ τὶς ἀπόψεις καὶ τὶς θέσεις τῆς ἐφημερίδας σχετικὰ με τὸ καθεστὼς τῆς Βασιλείας. Σὲ δημοσίευμα τῆς 6^{ης} Δεκεμβρίου, ὁ Ἕενος διατυπώνει με σαφήνεια: «Εἰς ἓν συνταγματικὸν κράτος οὐδεὶς δύναται νὰ ἦναι φίλος τοῦ ἔθνους, χωρὶς νὰ ἦναι καὶ τῆς βασιλείας, καθ' ὅτι ἡ βασιλεία δὲν εἶναι πλέον ἀπόλυτος ἀλλ' εἶναι ἡ θέλησις τοῦ ἔθνους, καθ' ὅτι ἡ βασιλεία δὲν δύναται εἰμὴ ν' ἀκολουθῆ τὸν ὑπογραμμὸν, ὃν ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία τουτέστι τὰ

νομοθετικά σώματα θέλουν χαράττει καί καθυποβάλλει πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον καί τὴν Μεγαλειότητά του. Οὕτω συμβαίνει ἐν Ἀγγλίᾳ καί εἰς τὰ λοιπὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, ἔνθα τὸ σύνταγμα χαίρει τὴν πλήρη καί ἀληθῆ ἐφαρμογὴν του.» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 546). Ο ἐκδότης του Βρεττανικού Ἀστέρα υποστηρίζει ὅτι, ὅταν τὸ ἔθνος διαφωνεῖ μετὰ τὴ βασιλεία καὶ αὐτὴ ἡ διαφωνία τείνει νὰ γίνῃ ἀλυτή, τότε μέρος τοῦ ἔθνους ἀποσπάται καὶ συντάσσει ἀντιπολίτευση. Σε αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ἡ βασιλεία εἶναι διχασμένη «Βασιλεία ἀγνοοῦσα καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἐπὶ τίνος τῶν δύο διαίρεθέντων μερῶν νὰ ὑποστηριχθῇ, ἐν λέξεσιν ἄλλαις, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπώλεσε τὰς προσδοκίας, ἃς ἔφερε πότε διὰ τὸν βασιλέα, διηρέθη εἰς δύο μέρη εἰς τοὺς ἀυλοδούλους καὶ εἰς τοὺς πατριώτας τοὺς ὁποίους οἱ ἀυτικοὶ ἀποκαλοῦσιν ἀναρχικοὺς.» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 546). Το μεγάλο πρόβλημα πού πρέπει ὁ ἐλληνικὸς λαὸς νὰ ἐξετάσῃ εἶναι τὰ αἰτία πού ὠδήγησαν τὴν Ελλάδα σὲ αὐτὴν τὴν διαίρεσιν καὶ με ποῖον τρόπο τὸ ἔθνος μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ τὶς μίζερες συνθήκες πού ταλαιπωροῦν τοὺς πολίτες καὶ ὀπισθοδρομοῦν τὴν χώρα. Σχολιάζει ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τοιχοκόλλησε ἐντάλμα σύλληψης τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Βρεττανικού Ἀστέρα, καὶ υποστηρίζει ὅτι τέτοιαι ἀπειλητικὲς ἐνέργειαι δὲν ἔχουν καμμία ἰσχὺ σὺς πολίτες μιαι χώρας, ὅπως ἡ Ἀγγλία.

Κατὰ τὸν συντάκτη οἱ πολιτικὲς πρακτικὲς τῆς Ελλάδας εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν στέρησιν ὑποστήριξης ἀπὸ δύο σημαντικῶν φιλέλληνας Ἀγγλοῦς, τὸ λόρδο Palmerston καὶ τὸ λόρδο Russell, ἡ συμβολὴ τῶν ὁποίων δὲ δύναται νὰ ἀναπληρωθῇ ποτέ: «Τῶ ὄντι αὐτὸς ὁ ἴδιος Πάλμερστον, ὅστις εἰς τὸ κοινοβούλιον τῆς Ἀγγλίας πρό τινὸς ἡγόρευεν, ὅτι Ἑλλάς ἄνευ τῆς Κρήτης ἀδύνατον νὰ ἔχῃ σημασίαν, ἀηδιασμένος ἀπὸ τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῆς δὲν θέλει πλέον οὔτε ν' ἀκούσῃ τὸ ὄνομα Ἑλλην.» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 546). Ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς Ελλάδας ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καταδικάζει τὴν Ελλάδα τοῦ 1860 νὰ ζεῖ ὑπὸ τὸ βαυαρικὸν σύνταγμα καὶ νὰ εἶναι θύμα τῶν βουλῶν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας.

Σε ἄλλο τεύχος τῆς ἴδιας περιόδου ὁ Ξένος ἐπανέρχεται σὲ τὸ θέμα τοῦ ἐμπορίου με ἀφορμὴ τὶς δυσκολίαι προσαρμογῆς τῶν Ἀνατολικῶν χωρῶν σὲ τὶς νέαι συνθήκαι διεξαγωγῆς τῶν ἐμπορικῶν συνδιαλλαγῶν. Ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ελλάδα συγκαταλέγονται σὲ τὶς χώραι δὲν ἀπολαμβάνουσι τὶς ἀνακαλύψει τῆς τεχνολογίας καὶ πού εἶναι δύσκολο νὰ τὶς ἀποδεχτοῦν ἀμεσα. Τὸ γεγονός αὐτὸ μειώνει τὴν ἰκανότητα ταχείαι ἐπικοινωνίας με τὶς χώραι τῆς Εὐρώπης καὶ πλήττει τὶς ἀντίστοιχαι ἐπιχειρήσει. Ὁ Ξένος παρέχει λύσει γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐμπορικῶν δυσχερειῶν πού χαρακτηρίζουσι τὶς παραθαλάσσιαι ἀνατολικὲς χώραι καὶ τονίζει ὅτι

όσο πιο γρήγορα οι σύγχρονες διαδικασίες των εισαγωγών και εξαγωγών αφομοιωθούν τόσο μεγαλύτερο θα είναι το κέρδος και τόσο πιο ανταγωνιστική θα γίνει η οικονομία των χωρών αυτών.

Στο τεύχος της 13^{ης} Δεκεμβρίου ο Ξένος αφιερώνει το πρώτο άρθρο του φύλλου της εφημερίδας στην κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η ελληνική εκκλησία. «Επί του σκανδαλώδους τούτου αντικειμένου, ὅπερ σήμερον ταράτει τήν ειρήνην τῆς ἐκκλησίας Προύσης, ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἵνα ἐπιφέρωμεν τήν ἐξῆς παρατήρησιν. Ἐάν ὁ ἐπίσκοπος Προύσης ἦτον ἀθῶος, ἐάν ἐμισεῖτο, ἐσυκοφαντεῖτο καί διεβάλλετο ὑπό τοῦ ποιμνίου τοῦ διὰ τήν ὑγιά αὐτοῦ διδασκαλίαν, καί κατεδιώκετο διά φθόνον πρό τᾶς ἀρετᾶς αὐτοῦ, τότε ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ὤφειλεν ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχή, δικαίως ποιούσα, νά προστατεύσῃ τόν ἄξιον καί ἐνάρετον αὐτή ἐπίσκοπον, ἀφοῦ ὅμως ἡ πρός ἐκδίκασιν συσταθεῖσα ἐπιτροπή ἵνα δικάσῃ τόν ἐπίσκοπον, εὑροῦσα αὐτόν ἔνοχον κατεδίκασε, τούτου ἤδη γενομένου, τίνοι λόγω ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχή ἐπιμένει ἵνα διατηρήσῃ αὐτόν ἐπί τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἐκείνου θρόνου πρός σκάνδαλον τῶν Χριστιανῶν;» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 570). Ο Ξένος καταλήγει ότι η κατάσταση του κλήρου είναι θλιβερή και επείγει ο ορισμός θεραπείας του. Προσκαλεί δε τον ελληνικό Τύπο να ασχοληθεί με το εκκλησιαστικό αυτό ζήτημα με μεγάλη προσοχή, καθώς «...ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐστίν ἡ μήτηρ ἡμῶν, ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς ὑπάρχουσιν πολλά καί μεγάλα συμφέροντα ἔθνικά.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 570)

Ο *Βρετανικός Ἀστήρ* καταχωρεί επιστολή του Μιχ. Ε. Μαυρογορδάτου με θέμα τη διάλυση της Βουλής στην Αθήνα. Μέσω της επιστολής του ο Μαυρογορδάτος προτρέπει τον ελληνικό Τύπο να μην προσηλυτίσει το κοινό του με την πολιτική του πεποίθηση. Συγκεκριμένα γράφει «Κύριε Συντάκτα, ὡς καί εἰς ὅλας τᾶς ἐν Ἑλλάδι ἐφημερίδας, νά θέσητε ὑπ' ὄψιν τοῦ λαοῦ τήν σπουδαιότητα τῶν περιστάσεων, νά καταδείξητε εἰς τούς ἐκλογεῖς τήν ὑψηλήν ἐντολήν τῶν, νά τοῖς εἰπῆτε, ὅτι ἀπό τήν ψῆφον τῶν ἐξαρετᾶται τό πᾶν, ἄς μή δώσουν ἀκρόασιν εἰς οὐδένα ζητοῦντα νά τούς ἐπιρρεάσῃ, ἄν οἱ ἐν τοῖς πράγμασι πάλιν ἐπέμβουν καί, κατά τό σύνηθες, φέρουν τό ὄνομα τοῦ βασιλέως, ὅτι δῆθεν θέλει τοῦτο ἢ τόν ἄλλον.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 571)

Ο Ξένος ανταποκρίνεται στο αίτημα του Μαυρογορδάτου και πραγματοποιεί μικρή αναφορά στην πολιτική κατάσταση της Ελλάδας. Οι Έλληνες καλούνται να εκλέξουν νέο υπουργείο και η εφημερίδα απευθύνει την εξής συμβουλή στους ψηφοφόρους: «Σύ δέ λαέ τῆς Ἑλλάδος, ὅστις ἤδη αισθάνεσαι τᾶς πληγᾶς σου, καί τήν ἰσχύν σου, καί τά πολιτικά σου δικαιώματα, Σύ λαέ τῆς εὐγενοῦς Ἑλλάδος, ὅστις διά

τοσούτων θυσιών εξηγόρασας τήν ἐλευθερίαν σου, καί διά τηλικούτων ὀδυνῶν τήν δεκαεπταετή σημερινήν συνταγματικήν σου πείραν, ἔκλεξον ἀντιπροσώπους ὁμοίους τῆς πατριωτικῆς μερίδος τῆς διαλυθείσης βουλῆς, ἔκλεξον τούς ἄνδρας ἐκείνους, πρὸς οὓς ἔχεις πεποιθήσιν, ὅτι, ἐρχόμενοι εἰς Ἀθήνας, θά ἀγορεύσωσι ὑπέρ τῶν ἔθνικῶν καί ἰδιωτικῶν συμφερόντων σου, θά ἀγωνισθῶσι καθ' ὅλων τῶν πειρασμῶν τῆς ἐξουσίας, καί θά χαράξωσι τέλος τήν ἀδιάγραπτον ἔτι συνταγματικήν ἐκείνην γραμμὴν, ἐφ' ἧς θέλουν βαδίσαι οἱ μεταγενέστεροι αὐτῶν καί ἦν οὐσεμία ἰσχύς, οὐδεμία ἐξουσία θέλει δυνηθῆ νά καταπατητήσῃ.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 594).

- ***Χώρες εκτός Ευρώπης: πολιτικές και εμπορικές σχέσεις με την Ευρώπη.***

Οι ειδήσεις που μεταδίδονται από την Κίνα δεν είναι ευχάριστες. Ο γραμματέας του λόρδου Elgin και τρεις αξιωματικοί είναι αιχμάλωτοι. Η αιχμαλωσία συνέβη από τη σύγκρουση μεταξύ Τατάρων και συμμαχικών δυνάμεων στην περιοχή Xinjiang, όπου τελικά τα ευρωπαϊκά στρατεύματα επικράτησαν. Οι διαπραγματεύσεις με το Πεκίνο διακόπτονται και οι συμμαχικές δυνάμεις δηλώνουν ότι δεν προτίθενται να συνεχίσουν τις συζητήσεις, αν δεν ελευθερωθούν οι αιχμάλωτοι. Ο συντάκτης του άρθρου επισημαίνει ότι η Αγγλία και η Γαλλία έχουν διαθέσει τεράστια οικονομικά ποσά στην κινεζική εκστρατεία, χωρίς σημαντικό αντίκρισμα μέχρι στιγμής. Στις 22 Σεπτεμβρίου οι επικεφαλής των αγγλικών στρατευμάτων στο Πεκίνο διαμηνύουν ότι, αν δεν απελευθερωθούν οι αιχμάλωτοι συμπατριώτες τους, πρόκειται να εισβάλουν και να πολιορκήσουν το Πεκίνο. Τελικά, η εισβολή πραγματοποιείται. Ο Λόρδος Elgin καταλαμβάνει τα ανάκτορα του Πεκίνου και ο Κινέζος αυτοκράτορας εγκαταλείπει την πόλη.

Στις 26 Οκτωβρίου υπογράφεται ειρήνη μεταξύ των συμμαχικών στρατών και της κινεζικής αυτοκρατορίας. Οι ευρωπαϊκές χώρες αποχωρούν από το Πεκίνο και ο Κινέζος αυτοκράτορας επανέρχεται στα ανάκτορά του. Η κινεζική κυβέρνηση οφείλει να καταβάλει στις συμμαχικές δυνάμεις 60.000.000 φράγκα. Όμως η αξιοπιστία των Κινέζων αμφισβητείται και υπάρχουν φόβοι για την καταπάτηση της συνθήκης. Ο συντάκτης σχολιάζει «Οί Σίνοι, οίτινες τρέφονται, ούτως εἰπεῖν, ἐκ τοῦ ψεύδους, ἠδυνήθησαν νά ἐξαπατήσωσιν ἄχρι τοῦδε τᾶς φαντασίας καί τῶν ὀξυνοστέρων διπλωματῶν τῆς Δύσεως.» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 598). Το τεύχος της 20^{ης} και 27^{ης} Δεκεμβρίου περιλαμβάνει λεπτομερή έκθεση της πορείας των συμμαχικών δυνάμεων στο Πεκίνο και επίσημες εκθέσεις των Ἀγγλων και Γάλλων στρατηγῶν προς τα υπουργεία τους.

Η συνθήκη ειρήνης που υπέγραψαν αμφότερες οι πλευρές περιέχει τους παρακάτω όρους:

1. Ο αυτοκράτορας λυπάται για την κακή συνεννόηση που πραγματοποιήθηκε τον περασμένο χρόνο.
2. Αποδέχεται τη διαμονή των Άγγλων και Γάλλων πρέσβων στο Πεκίνο.
3. Αποδέχεται την πληρωμή διπλάσιας αποζημίωσης.
4. Ανοίγει τα λιμάνια στο εμπόριο των ξένων χωρών.
5. Επιτρέπει τη μετανάστευση
6. Προσαρτεί το Κουλούν στο Βρετανικό Στέμμα.
7. Υπόσχεται την άμεση επιβολή της συνθήκης.
8. Υπόσχεται τη δημοσίευση της συνθήκης σε όλη τη Σινική Αυτοκρατορία.

Η αγγλική κυβέρνηση ανακοινώνει την πρόθεσή της να συστήσει Εθνοφυλακή στην Ινδία από εθελοντές αυτόχθονες κατοίκους ανεξαρτήτου εθνικότητας, ώστε να περιορίσει τις αναταραχές εντός της χώρας.

Με αφορμή την εκλογή του προέδρου Lincoln, ο *Βρετανικός Αστήρ* δημοσιεύει μικρό αφιέρωμα στη ζωή και το έργο του αμερικανού πρωθυπουργού. Στα τέλη Νοεμβρίου οι πρώτες αναταραχές στις Ηνωμένες Πολιτείες εκδηλώνονται. Στις νότιες πολιτείες αναπτύσσονται επαναστατικά κινήματα, ενώ το εμπόριο διέρχεται σημαντική κρίση. Η επαρχία της Νότιας Καρολίνας αποσχηματίζεται από τις Ηνωμένες Πολιτείες και το παράδειγμά της φαίνεται να ακολουθεί και η επαρχία της Γεωργίας. Το γεγονός αυτό προκαλεί μεγάλη ανησυχία καθώς υπάρχει ο υποψία ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα διασπαστούν. Οι πολιτικές συνθήκες προμηνύουν τη διαίρεση των βορείων και νοτίων πολιτειών σε δύο διαφορετικά κράτη. Παρ' όλη την αναστάτωση, οι σχέσεις των Η.Π.Α προς όλες τις χώρες, εκτός της Ισπανίας, χαρακτηρίζονται φιλικές.

5.2.2. Συμπεράσματα.

Τα πολιτικά κείμενα που εξετάστηκαν από άποψη περιεχομένου διέπονται από ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν στο σύνολό τους μια μοναδική πρωτογενή εκπαιδευτική πηγή ιστορίας και πολιτικής. Η γνωστική αξία των πολιτικών δημοσιευμάτων αναδεικνύεται όχι μόνο από την ουσία του περιεχομένου τους αλλά και από το χειρισμό του λόγου, του τρόπου καταχώρησης των πληροφοριών και των εξωγενών στοιχείων που ενισχύουν τον πολιτικό χαρακτήρα

στον οποίο στοχεύει το κείμενο. Μελετώντας το πολιτικό τμήμα του Βρετανικού Αστέρα προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα:

1. Λεπτομερείς περιγραφές γεγονότων, γεωγραφικών τοποθεσιών, χαρακτήρων πολιτικών προσώπων και πολιτικών στάσεων: Τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίζονται κατά την περίοδο που εξετάζεται είναι πολύ συγκεκριμένα και πολύ σημαντικά. Ο *Βρετανικός Αστήρ* άρχισε να εκδίδεται σε μια εποχή, όπου οι αυτοκρατορίες γιγαντώνονται αλλά και απειλούνται από τις λαϊκές μάζες που μόλις αρχίζουν να συνειδητοποιούν τη δύναμή τους. Οι διπλωματικές επικοινωνιακές σχέσεις των κρατών καταδεικνύουν τις φοβίες και τα πάθη που διέπουν τις επιμέρους ηγεμονίες, οι οποίες προσπαθούν είτε να επεκταθούν για να στερεώσουν την κυριαρχία στα εδάφη τους είτε να κατοχυρώσουν τη φιλία όσων έχουν ισχυρό πολιτικό σύστημα και οικονομική ευρωστία. Η διπλωματία βασίζεται στα γεγονότα, τα πρόσωπα και τη γεωγραφία. Στα τρία αυτά στοιχεία ο Ξένος αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος των πολιτικών δημοσιευμάτων. Προβαίνει σε εκτενείς περιγραφές γεγονότων, καταγράφοντας με κάθε λεπτομέρεια τη διεξαγωγή τους, ώστε να τεκμηριώσει με παρόμοια λεπτομέρεια τις αντιδράσεις των εμπλεκόμενων προσώπων είτε αυτά είναι πολιτικά, λαϊκά ή πνευματικά. Από τις αντιδράσεις των ατόμων, πηγάζουν ο χαρακτήρας τους και οι επιδιώξεις τους, οι οποίες δραστηριοποιούν το πολιτικό γίγνεσθαι και διαμορφώνουν τις βάσεις για την εξέλιξη της ιστορίας. Σε πολλά σημεία ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να μελετήσει το βίο και το έργο των ανδρών που λαμβάνουν αποφάσεις και επηρεάζουν τους κοινωνικούς θεσμούς, ώστε να κρίνει το ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής και την πολιτική φιλοσοφία των κοινωνιών. Αξιοσημείωτη είναι και η έκταση που αφιερώνεται στην περιγραφή γεωγραφικών τοποθεσιών, όπου λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα και δρουν οι πρωταγωνιστές της ιστορίας, ολοκληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο το πορτρέτο των συνθηκών των πολιτικών πεπραγμένων.

2. Παγκόσμια κάλυψη πολιτικών ειδήσεων: Ο εθνικός χαρακτήρας της εφημερίδας, όπως ορίζει η γλώσσα των κειμένων και η καταγωγή του εκδότη της, δεν υιοθετείται στην ειδησεογραφική κάλυψη. Είναι πιθανό, στην αναγγελία της σύνταξης μιας ελληνικής εφημερίδας στο Λονδίνο, το αναγνωστικό κοινό να περίμενε πολιτική ύλη από την Ελλάδα και τη Βρετανία με σχετικές αναφορές στη Οθωμανική Αυτοκρατορία, που η ιστορία της είναι άρρηκτα δεμένη με την ιστορία της Ελλάδας. Ωστόσο ο Στέφανος Ξένος διευρύνει τους θεματικούς άξονες των πολιτικών δημοσιευμάτων και καταχωρεί ειδήσεις από τη διεθνή πολιτική σκηνή.

Είναι εντυπωσιακό το επικοινωνιακό πλέγμα που έχει αναπτύξει και η διάθεση να παρέχει ενημέρωση από όλα τα σημεία της γης. Τα άρθρα που περιλαμβάνονται δεν αφορούν μόνο στις χώρες που ορίζουν την ευρωπαϊκή ιστορία, αλλά αφορούν και σε εκείνες που δε συμβάλουν και δεν επηρεάζουν άμεσα την καθημερινότητα των ευρωπαϊκών λαών. Οι αναφορές αυτές κατέχουν σαφώς πιο περιορισμένη έκταση σε σχέση με την έκταση των πολιτικών άρθρων που σχετίζονται με τις Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά συμβάλλουν σημαντικά στην απόδοση μιας ολοκληρωμένης εικόνας για το χαρακτήρα της ανθρωπότητας σε παγκόσμιο επίπεδο. Πολλές φορές ο Στέφανος Ξένος μεταδίδει κοινωνικές πληροφορίες για τις απομακρυσμένες χώρες εντός του πολιτικού τμήματος της εφημερίδας, επιτρέποντας στον αναγνώστη να διαγνώσει ο ίδιος τις πολιτικές προεκτάσεις και συνθήκες.

3. Καταχώρηση, σε ελληνική μετάφραση, αυτούσιων επίσημων επιστολών, διαγγελμάτων, αναγγελιών, διακηρύξεων, λόγων: Τα πολιτικά δημοσιεύματα βρίθουν από επικοινωνιακά ντοκουμέντα πολιτικών προσώπων και φορέων. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις αυτά καταχωρούνται ολοκληρωμένα, ενώ ελάχιστες φορές ο συντάκτης παραθέτει το κυριότερο μέρος αυτών. Η εν λόγω τακτική έχει σκοπό να παρέχει πρωτογενή ενημέρωση στους αναγνώστες, ώστε να αποφευχθούν παρεξηγήσεις και αλλοιώσεις σύμφωνα με τις προθέσεις του συγγραφέα/ομιλητή. Παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο διαφαίνεται η πραγματική υπόσταση των πραγμάτων και ο χαρακτήρας των υποκειμένων που τις παράγουν. Το ύφος και η γλώσσα που χρησιμοποιούν αποτελεί στοιχείο προβολής της ψυχολογίας τους και του πνευματικού τους επιπέδου. Στο τέλος κάθε κειμένου αυτού του είδους αναγράφεται το όνομα του ατόμου που το συντάσσει (υπογραφή). Ακόμα και στις περιπτώσεις που λείπει αυτή η μνεία, ο επιμελητής του άρθρου αναφέρει τον γράφοντα ή ομιλητή προλογίζοντας ή σχολιάζοντας την επιστολή/αναγγελία. Ο Ξένος βεβαιώνει ότι συντελείται πιστή μετάφραση των επιστολών και των προφορικών ανακοινώσεων από τους μεταφραστές και άλλους συνεργάτες της εφημερίδας.

4. Αντικειμενική και ισορροπημένη προβολή των πολιτικών θέσεων: Ανάλογα με τα γεγονότα που διαδραματίζονται η εφημερίδα προσπαθεί να παρουσιάσει τις θέσεις των σχετιζόμενων χωρών σε ίση κατανεμημένη ύλη. Σε αρκετά σημεία είναι φανερή η άποψη των συντακτών και του εκδότη, αλλά δεν παρατηρείται τάση προσηλυτισμού ή επιβολής των απόψεων και θέσεων του συντάκτη. Οι ιδεολογικές διαφορές των κρατών αναπτύσσονται παράλληλα σε βαθμό, ώστε να γίνουν απόλυτα κατανοητές και ξεκάθαρες. Η παρένθεση επιστολών και διαγγελμάτων αλλά και οι

απλές αναφορές σε πρόσωπα που δεν κατέχουν σημαντική πολιτική θέση, αλλά σχολιάζουν τα επικείμενα γεγονότα, φανερώνει τη διάθεση της αντικειμενικής και ανεπηρέαστης ενημέρωσης. Εξάλλου, όλες οι αυτοκρατορίες της εποχής του 19^{ου} αιώνα είχαν μεγάλη γεωγραφική επικράτεια και πολιτική ισχύ, ώστε δεν είναι δυνατό να αποσιωπηθεί η στάση τους, η οποία συνέβαλε εκ των πραγμάτων στις εξελίξεις των γεγονότων. Επίσης, κύριο ρόλο στη διαμόρφωση των καταστάσεων ασκούσαν και οι πολυάριθμες εφημερίδες των χωρών/κρατών που επηρέαζαν την κοινή γνώμη και διακινούνταν και σε περιοχές εκτός των συνόρων τους. Συνεπώς, ο Στέφανος Ξένος δεν μπορούσε να παραβλέψει τα σχόλια και τις ειδήσεις των ξένων εφημερίδων ή να αποκρύψει τις τάσεις των λαών και των ηγεμόνων, ειδικά όταν ο ίδιος καλείται προασπιστής της ελευθεροτυπίας και της ελευθερίας του λόγου.

5. Μελέτη πληθώρας εφημερίδων άλλων χωρών: Η πολύπλευρη ενημέρωση που πετυχαίνει ο *Βρετανικός Αστήρ* οφείλεται κατά ένα μεγάλο μέρος στη μελέτη, την εξακρίβωση και την ανάκτηση άρθρων των εφημερίδων της Βρετανίας και του εξωτερικού. Τα γραφεία των μεγάλων εφημερίδων της Αγγλίας (όπως π.χ. η *The Times* του Λονδίνου) και του εξωτερικού συνεργάζονταν με τα γραφεία Τύπου άλλων χωρών και αντάλλασαν ειδήσεις μέσω τηλεγράφου και μέσω ταχυδρομείου. Ο Στέφανος Ξένος βρίσκεται στα πρώτα βήματα της δημοσιογραφικής του καριέρας και επομένως δεν μπορεί να διαθέτει ανταποκριτές για την εφημερίδα του σε άλλες χώρες. Διατηρεί όμως ιδιαίτερη αλληλογραφία-ανταπόκριση με την Ελλάδα. Από το εύρος των ξένων εφημερίδων φροντίζει να ξεχωρίζει τις πιο αξιόπιστες, να παρακολουθεί τα κείμενά τους, και να μεταφέρει στον Βρετανικό Αστέρα εκείνα τα άρθρα που καλύπτουν τις πληροφοριακές ανάγκες του αναγνωστικού κοινού. Από το εύρος των εφημερίδων που συμβουλευέται ο Ξένος ορισμένες είναι ανεξάρτητες πολιτικών πεποιθήσεων, ενώ άλλες προέρχονται ή να υποστηρίζονται από τα υπουργεία των αυτοκρατοριών ή από πολιτικά κινήματα. Το βασικό κριτήριο για την επιλογή τους ήταν η απήχηση που είχαν στο λαό και η επιρροή τους στο πολιτικό γίγνεσθαι. Στον παρακάτω πίνακα λιστογραφούνται οι σημαντικότερες εφημερίδες που ενίσχυσαν τα δημοσιεύματα του Βρετανικού Αστέρα:

Τίτλος εφημερίδας	Τόπος έκδοσης
Allgemeine Zeitung	Πρωσία
La discussion	Ισπανία

Morning Star	Αγγλία (Λονδίνο)
Ost Deutsche Post	Αυστρία
Press	Γαλλία
Presse	Αυστρία
Times	Αγγλία (Λονδίνο)
Ultramontane Union [sic]	Γαλλία
Αιών (<i>Le Siècle</i>)	Γαλλία
Αιών	Ελλάδα
Ελπίς	Ελλάδα
Επίσημη Εφημερίς (<i>Gazzetta Ufficiale</i>)	Ιταλία (Νεάπολη)
Εφημερίς της Λαϊβάχ (<i>Laibach</i>)	Μαυροβούνιο
Εφημερίς της Πετρούπολεως [sic]	Ρωσία
Καρτερία (<i>La resistenza</i>)	Ιταλία (Μιλάνο)
Κόλνισε Ζάϊτουνγκ [sic]	Πρωσία
Κήρυξ της Δυτικής Αφρικής [sic]	Δ. Αφρική
Μηνύτωρ (<i>Imformer</i>)	Γαλλία
Νέα εφημερίς του Μονάχου (<i>Die Neue Zeitung</i>)	Γερμανία (Μόναχο)
Πατρίς (<i>Le pays</i>)	Γαλλία
Πόζεν (<i>Posen</i>)	Ρωσία
Πρόοδος (<i>Le Progrès</i>)	Γαλλία (Λυών)
Συνταγματική (<i>Le Constitutionnel</i>)	Γαλλία

6. Δήλωση ψυχολογικών αντιδράσεων με τη χρήση σταθερών εκφράσεων εντός του κειμένου: Αξιοσημείωτες είναι οι μέθοδοι διοχέτευσης των ψυχολογικών αντιδράσεων των προσώπων που δρουν και συμμετέχουν στα γεγονότα που περιγράφονται. Οι συντάκτες των πολιτικών άρθρων αντί να σχολιάζουν με κείμενο την αίσθηση που προκαλούν οι ειδήσεις και οι καταστάσεις, καταχωρούν σε παρένθεση εντός των αναλυόμενων γεγονότων, φράσεις ή λέξεις που υποδηλώνουν την ψυχολογική εκτόνωση όσων επηρεάζονται. Χαρακτηριστικά παραδείγματα

εντοπίζονται σε λόγους που εκφωνούνται στη Βουλή των Άγγλων, όπου οι αντιδράσεις έκπληξης ή θαυμασμού των συμμετεχόντων δηλώνονται με την εξής παρεμβολή «(Ακούετε, ακούετε)», «(Εὖγε, εὖγε)», «(γέλως)» ή «(Χειροκροτήσεις)». Η παραστατική αυτή πληροφορία εντυπώνει στο μυαλό του αναγνώστη τη στιγμιαία εικόνα της κατάστασης που περιγράφεται και λειτουργεί ως μέσο παρεμφερών επιπρόσθετων ειδήσεων. Σε άλλα σημεία ο συντάκτης παρεμβάλλει το προσωπικό του αισθηματικό αντίκτυπο με τη χρήση σύντομων φράσεων που υποδηλώνουν ειρωνεία, επιδοκιμασία, ανάγκη επεξήγησης ή απαξίωση.

7. Έντονη προβολή των εθνικών ζητημάτων: Από το τεύχος της 27^{ης} Σεπτεμβρίου (τεύχ. 12) ο Ξένος διατηρεί ιδιαίτερη αλληλογραφία με έναν Έλληνα ονόματι Κ., η πραγματική ιδιότητα του οποίου είναι άγνωστη, αλλά στην εφημερίδα επέχει θέση ανταποκριτή. Τα κείμενα του Κ. λαμβάνουν 2 ή 3 στήλες σε κάθε τεύχος και περιέχουν ειδήσεις από την κυβερνητική πολιτική του Όθωνα και τις κοινωνικές συνθήκες που βιώνει ο ελληνικός λαός. Το ύφος της αλληλογραφίας είναι λιτό και φαίνεται με σαφήνεια ότι κάθε επιστολή απευθύνεται στον εκδότη του Βρετανικού Αστέρρα με την επιδίωξη την ένταξή της στα φύλλα της εφημερίδας. Η ένταξη των επιστολών του Κ. πραγματοποιείται στο κεφάλαιο των πολιτικών κειμένων που αφορούν την Ελλάδα. Οι ειδήσεις και τα σχόλια του Κ. αποτελούν για τον Ξένο άριστες αφορμές για τη μελέτη και ανάλυση της πολιτικής κατάστασης της Ελλάδας. Διαπιστώνεται συνεπώς ότι, από μια χρονική στιγμή και έπειτα, ο Ξένος αφιερώνει τα πρώτα άρθρα κάθε τεύχους στην ανάλυση και το σχολιασμό των πολιτικών συμβάντων στην Ελλάδα. Παρουσιάζει τα γεγονότα και τον αντίκτυπο που έχουν αυτά στο ελληνικό έθνος και στη διπλωματική στάση των ευρωπαϊκών χωρών απέναντι στο νεοσυσταθέν ελληνικό κράτος. Προτείνει λύσεις και παρέχει συμβουλές με βάση την εμπειρία του από την ενασχόλησή του με την αγγλική πολιτική και τις συναναστροφές του με τους Έλληνες και φιλέλληνες του εξωτερικού. Παράλληλα, καταχωρεί επιστολές συμπατριωτών του, που εκφράζουν τη συμφωνία τους ή τη διαφωνία τους με τις πολιτικές θέσεις του Στέφανου Ξένου και εκφέρουν την προσωπική τους εκτίμηση για τους πολιτικούς θεσμούς και το πολιτικό μέλλον της Ελλάδας.

8. Παράθεση στατιστικών και αριθμητικών στοιχείων ως τεκμήριο: Η οικονομία επηρεάζει και διαμορφώνει τις πολιτικές αποφάσεις των χωρών. Στις αυτοκρατορίες του 19^{ου} αιώνα η οικονομία ήταν η κυριότερη προϋπόθεση για τη διατήρηση της εξουσίας, τη συντήρηση και αύξηση του στρατού και την ενεργοποίηση των

επεκτατικών μηχανισμών των κρατών. Συνεπώς, ο Ξένος εκτιμά ως σημαντική πληροφορία την παρουσίαση στατιστικών στοιχείων και άλλων αριθμητικών προσδιορισμών που ενίσχυαν την αντικειμενικότητα των άρθρων. Είναι εύλογο ότι η συλλογή των στοιχείων αυτών αντλήθηκε από ξένες εφημερίδες, οι οποίες ακολουθούσαν παρόμοια τακτική και οι οποίες συγκέντρωναν τα στοιχεία τους από τους διάσπαρτους ανταποκριτές και από τους υπαλλήλους των πρεσβειών τους.

9. Σημειώσεις παροραμάτων: Η αποκατάσταση των ορθογραφικών και πληροφοριακών λαθών αποτελούσε βασική μέριμνα του εκδότη της εφημερίδας. Οι αναφορές παροραμάτων δε συμβαίνουν μόνο στις πολιτικές στήλες, αλλά εκτείνονται σε όλο το θεματικό φάσμα του Βρετανικού Αστέρα και αφορούν κυρίως στις λανθασμένες εκφορές ονομάτων προσώπων και τις παραπλανητικές τοποθετήσεις παραπεμπτικών σημειώσεων. Συνοδεύονται συνήθως από την παρενθετική σημείωση «Σ.Β.Α.». Τα τυπογραφικά λάθη που εντοπίζει ο αναγνώστης σε τίτλους και κείμενα είναι ευνόητο να συμβαίνουν και εναπόκεινται στους μηχανικούς χειρισμούς του τυπογραφείου. Καμία σχετική αναφορά παροράματος δε σημειώνεται για λάθη εξ άγνοιας.

10. Παρεμβολή πολιτικών εικονογραφιών: Η εικονογράφηση του Βρετανικού Αστέρα είναι ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του. Ως πολιτική εικονογραφία ορίζεται εδώ η απεικόνιση των πολιτικών γεγονότων (μάχες, συγκρούσεις, συνεδριάσεις Βουλών, συναντήσεις, κ.ά.), προσώπων (εκπρόσωποι υπουργείων, αυτοκρατοριών και εκκλησίας, επικεφαλής στρατιωτικών συρράξεων, κ.ά.) και καταστάσεων (κοινωνικές αναταραχές, εκδηλώσεις, συναθροίσεις υποδοχής προσώπων, κ.ά.) τα οποία περιγράφει και αναλύει η εφημερίδα. Ωστόσο, η προβολή εικονογραφιών με πολιτικό θέμα δεν είναι πληθωρική. Σπανίως, παρατηρείται η παρεμβολή πολιτικών εικονογραφιών εξέχοντων προσώπων για τα οποία γίνεται λόγος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εικονογραφία που απεικονίζει τον κ. Bright (Βρετανικός Αστήρ, σ. 116) σε πόζα, την οποία υιοθετεί και ο Ξένος σε προσωπικές του φωτογραφίες (Καυκαλίδης, 1998, εξώφυλλο). Διαπιστώνεται όμως ότι παρέχεται πλούσια εικονογράφηση σε ειδικά αφιερώματα, το θέμα των οποίων εμπνέεται από τις πολιτικές εξελίξεις ανά τον κόσμο και σχετίζεται με τη ζωή και το έργο σημαντικών πολιτικών προσώπων και άλλων φορέων.

5.2. Εμπόριο.

Η στήλη του Βρετανικού Αστέρια με τίτλο «ΕΜΠΟΡΙΟΝ» περιλαμβάνει πληροφορίες και ειδήσεις σχετικά με τις δραστηριότητες των εμπορικών οίκων σε παγκόσμιο επίπεδο. Παρέχονται αριθμητικά, ποσοτικά και στατιστικά στοιχεία αναφορικά με τη διακίνηση των προϊόντων και τις χρηματοπιστωτικές συνθήκες. Το ελληνικό εμπόριο εκτείνεται από το λιμάνι του Λονδίνου μέχρι τις ακτές της Ανατολής και οι συνεργασίες των Ελλήνων επιχειρηματιών συνάπτονται σχεδόν σε όλα τα κράτη. Η στήλη του εμπορίου απευθύνεται στους Έλληνες εκείνους που επενδύουν στον τομέα των εισαγωγών και εξαγωγών και ενδιαφέρονται να γνωρίζουν σταθερά τις εξελίξεις που σημειώνονται τόσο στα μέσα των μετακινήσεων των προϊόντων όσο και στους πόρους παραγωγής των εμπορευμάτων. Ανά χρονικά διαστήματα ο Ξένος αφιερώνει στις εμπορικές συνθήκες των εκάστοτε χωρών διεξοδικά κείμενα για την πληρέστερη ενημέρωση των Ελλήνων εμπόρων.

5.2.1. Περιεχόμενο στήλης Εμπορίου.

9 Ιουλίου – 9 Αυγούστου 1860.

1ο τεύχος.

Αφιέρωμα στην οικονομική κατάσταση της Ρωσίας: Το άρθρο περιλαμβάνει εκτενή ανάλυση των οικονομικών συνθηκών υπό των οποίων πραγματοποιούνται οι συναλλαγές των ρωσικών εμπορευμάτων. Περιέχονται αριθμητικά στοιχεία και πίνακες με τις τιμές των προϊόντων. Επίσης, καταχωρείται μικρή αναφορά στις αγορές του Λονδίνου.

2ο τεύχος.

Αναφορά στο εμπόριο των μετάλλων σε Παρίσι και Γερμανία. Αναλυτικά στοιχεία παρέχονται από την έκθεση των οικονομολόγων στο Παρίσι. Παρέχονται πληροφορίες για την κατάσταση της αγοράς των προϊόντων και τις αγοραστικές ενέργειες των «Εργοστασιοπόλεων» (Manchester, Bradford, Huddersfield, Rochdale, Glasgow, Nottingham, κ.ά.). Σημαντική έκταση καταλαμβάνουν οι πληροφορίες αναφορικά με την αγορά των προϊόντων των αποικιακών κρατών. Περιέχονται αριθμητικά στοιχεία και πίνακες με τις τιμές των προϊόντων.

3^ο τεύχος.

Ο Ξένος αναλύει τις συνθήκες λειτουργίας των εμπορικών οίκων κατά τη θερινή περίοδο. Από την αλληλογραφία με οικονομολόγο στο Παρίσι, καταγράφονται πληροφορίες σχετικά με τις επενδύσεις της γαλλικής και αγγλικής κυβέρνησης σε δημόσια έργα. Ειδική μνεία γίνεται στα ογκώδη έξοδα της Αγγλίας για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Κίνα. Αναλύεται η κατάσταση στις αγορές προϊόντων των αποικιακών και ξένων κρατών. Μια στήλη αφιερώνεται στο εμπόριο των σιτηρών Αμερικής. Περιέχονται αριθμητικά στοιχεία και πίνακες με τις τιμές των προϊόντων.

4^ο τεύχος.

Ο ανταποκριτής οικονομολόγος στο Παρίσι αναλύει το καθεστώς εμπορίας γαιάνθρακα σε Αγγλία και Γαλλία. Ο δασμός ορίζεται από αυτοκρατορικά διατάγματα. Πραγματοποιείται επίσης σύγκριση της τεχνολογίας των γαλλικών και αγγλικών μηχανών και το πόρισμα δείχνει ότι η Γαλλία εκσυγχρονίζει τα εργαλεία της, ώστε να φτάσει την ποιότητα και την παραγωγικότητα των αντίστοιχων αγγλικών. Συνεχίζεται η ενημέρωση για την εμπορία σιτηρών Αμερικής. Αναλύονται οι αγορές του Λονδίνου και των αποικιακών και ξένων κρατών. Περιλαμβάνεται ολοσέλιδος πίνακας με τίτλο «Εβδομαδιαίων Τιμολόγιον».

5^ο τεύχος.

Οι ειδήσεις από τον οικονομολόγο του Παρισιού αναφέρονται στους όρους της εμπορικής συνθήκης που συντάχθηκε και κατατέθηκε ενώπιον του Ανωτέρου Εμπορικού Συμβουλίου. Παρέχονται συγκριτικά στοιχεία τιμών προϊόντων, ποιότητας μηχανών και δασμών. Τα υπόλοιπα εμπορικά στοιχεία περιορίζονται στις νέες τιμές αγορών προϊόντων αποικιακών και ξένων κρατών και σιτηρών Αμερικής. Πληροφορίες δίνονται για την κίνηση των αγορών σε Λονδίνο και εργοστασιοπόλεις.

16 Αυγούστου – 13 Σεπτεμβρίου 1860.6^ο τεύχος.

Η παρούσα στήλη του εμπορίου περιορίζεται στις ειδήσεις των μεταφορών των εμπορευμάτων στα λιμάνια της μεσογείου και της Ανατολής. Παρέχονται αριθμητικά στοιχεία για τις αγορές των εργοστασιοπόλεων, του Λονδίνου και των αποικιών και ξένων κρατών. Μικρή αναφορά καταχωρείται σχετικά με την επιρροή που έχει η μετανάστευση στο εμπόριο της Γερμανίας. Σε ολοσέλιδο πίνακα αναλύεται το εβδομαδιαίο τιμολόγιο των προϊόντων,

7^ο τεύχος.

Ο Ξένος περιγράφει δυσοίωνες προβλέψεις για το εμπόριο λόγω των καιρικών συνθηκών και των αβέβαιων πολιτικών καταστάσεων που επικρατούν στην Ευρώπη. Οι συνεχείς βροχοπτώσεις πλημμύρισαν τις πεδιάδες και η συγκομιδή των προϊόντων είναι αδύνατη. Ανάλογη είναι η κατάσταση και στην Ρωσία η οποία αντιμετωπίζει πρόβλημα ακρίδων που καταστρέφουν τα σπαρτά. Το εμπορικό μέλλον προβλέπεται να είναι προβληματικό. Η γαλλική κυβέρνηση επανεξετάζει τις δραστηριότητές της σχετικά με τη σύναψη συμβολαίων με σιτηρογόνες χώρες (Ρωσία, Αμερική, Πρωσία). Ειδική αναφορά γίνεται για την παραγωγή των μεταξουργείων της Γαλλίας. Τα σταθερά κεφάλαια για τις αγορές σε Λονδίνο, σε εργοστασιοπόλεις, αποικίες και ξένα κράτη φέρουν αριθμητικά στοιχεία και κοστολογήσεις. Το ολοσέλιδο εβδομαδιαίο τιμολόγιο προηγείται της στήλης των Εμπορικών.

8^ο τεύχος.

Περιορισμένη αναφορά καταθέτει ο Ξένος σχετικά με τις κινήσεις των ευρωπαϊκών συναλλαγμάτων οι οποίες παραμένουν σταθερές. Η συγκομιδή του σίτου είναι ικανοποιητική και αισιόδοξη ως προς την παραγωγή και τις παραγγελίες. Η γαλλική κυβέρνηση ανοίγει τα λιμάνια της στην εισαγωγή σιτηρών από πλοία φέρουν οποιαδήποτε σημαία. Η απόφαση αυτή θα ισχύσει μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1861. Ο οικονομολόγος ανταποκριτής σημειώνει ότι το εμπορικό Συμβούλιο εξετάζει την παραγωγή του λινού και της κάνναβης και την αξιοποίηση αυτών στα κλωστοϋφαντουργικά. Η γαλλική κυβέρνηση τονίζει την ανάγκη εκσυγχρονισμού των εμπορικών της μηχανημάτων και διαδικασιών μεταφοράς. Αναφέρονται αριθμητικά στοιχεία για τις αγορές των εργοστασιοπόλεων και των αποικιακών και ξένων προϊόντων. Ο Ξένος παραθέτει μικρή σημείωση για την αγορά κορινθιακών σταφίδων από Πάτρα και Αίγιο. Περιλαμβάνεται επίσης ολοσέλιδο εβδομαδιαίο τιμολόγιο.

9^ο τεύχος.

Με τη σημαντική αναφορά στο εξαγωγικό εμπόριο της Αγγλίας ορίζεται η αρχή της στήλης του εμπορίου στο τεύχος της 6^{ης} Σεπτεμβρίου. Οι κυριότερες χώρες που ανέλαβαν αποστολές είναι η Αυστραλία, η Ινδία, οι Ομοσπονδιακές Πολιτείες, η Τουρκία, η Αίγυπτος, η Συρία και η Παλαιστίνη. Ακολουθεί η αναφορά στις αγορές διαφόρων βρετανικών πόλεων και η εκτίμηση των αγορών διαφόρων προϊόντων. Σύμφωνα με την ανταπόκριση του οικονομολόγου από το Παρίσι το εμπορικό

Συμβούλιο συναντήθηκε με τους «άγγειοπλάστας και τούς εργαζομένους τήν πορσελάνην (οἷτινες μέγਾਲως ἐξήτουν τήν προστασίαν κατά τοῦ εἰς τούς Ἄγγλους συναγωνισμοῦ), τούς κατασκευαστᾶς ὑέλου και κρυστάλλου, τούς εργαζομένους τό ἐλαστικόν κόμμι, τούς πωλοῦντας ἔτοιμα ἐνδύματα, τούς παραγωγούς χημικῶν ἔργων, τούς κατασκευαστᾶς δερματίνων χειροκτίων, και τέλος τούς ἀμαξοποιούς και ναυπηγούς» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 242). Περιορισμένες εἶναι οἱ εἰδήσεις για τις αγορές των εργοστασιοπόλεων και των σιτηρῶν Ἀμερικής. Περιλαμβάνεται ολοσέλιδο εβδομαδιαῖο τιμολόγιο.

20 Σεπτεμβρίου – 18 Οκτωβρίου 1860

10^ο τεύχος.

Ο Ξένος αναφέρεται στη βελτίωση των εμπορικών συναλλαγῶν λόγω ευνοϊκῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Καταγράφονται αριθμητικά στοιχεία αγορῶν προϊόντων σε περιορισμένη ἔκταση. Περιλαμβάνεται ολοσέλιδο εβδομαδιαῖο τιμολόγιο.

11^ο τεύχος.

Το ἄρθρο του Ξένου αναφέρεται στην οικονομική κατάσταση της εθνικής τράπεζας της Ἀγγλίας. Μεταξύ των αριθμητικῶν στοιχείων που αναφέρει, κάνει λόγο και για την χρεοκοπία ἐλληνικοῦ οἴκου στο Manchester, ο οποίος ἀνήκε στον Θ. Καρτάλη. Τα χρέη του ἀνέρχονται στις 50.000 λίρες. Επίσης, αναφέρει ὅτι ο μέγας Βεζίρης της Τουρκίας φτάνει στη Γαλλία και κατόπιν στην Ἀγγλία για να διαπραγματευτεῖ ευρωπαϊκό δάνειο. Γίνεται ἐπίσης σύντομη ἀναφορά στο θάνατο του οικονομολόγου James Wilson (1805-1860) στην Καλκούτα των Ἰνδιῶν, ἐνῶ σε ἐπόμενες σελίδες ἀφιερώνεται μια στήλη στη ζωή και το ἔργο του. Τα οικονομικά του ἔργου για τη διόρυξη του πορθμοῦ του Σουέζ συζητοῦνται στην Γαλλία με ἀφορμή τα ἀποδοκιμαστικά σχόλια του λόρδου Palmerston. Καταγράφονται αριθμητικά στοιχεία για τα σιτηρά Ἀμερικής.

12^ο τεύχος.

Σύντομες εἶναι οἱ εμπορικές εἰδήσεις στο παρόν φύλλο της ἐφημερίδας. Οἱ ἀναφορές σχετίζονται με την κίνηση των αγορῶν σε διάφορες πόλεις της Ἀγγλίας. Ἀπό τον ἀνταποκριτή οικονομολόγο στο Παρίσι, παρέχονται συνοπτικές πληροφορίες για τα οικονομικά της Ἀυστρίας.

13^ο τεύχος.

Το εμπόριο διέρχεται μικρή κρίση λόγω των καιρικών συνθηκών. Ο Ξένος συντάσσει ένα μικρό κεφάλαιο με τίτλο «Πτωχεύσεις». Αναφέρει τις συνθήκες πτώχευσης της οικογένειας Καρτάλη και ανακοινώνει την πτώχευση του οίκου των Αφών Σοφιανού, οι οποίοι διακρίνονταν «ως τῶν ἐλευθεριωτέρων καί φιλογενεστέρων Ἑλλήνων τῆς Ἀγγλίας. Ὅσακις ἐπρόκειτο περὶ συνδρομῆς ἐθνικῆς ἢ κοινοφελούς τινός ἔργου ὁ Κ. Σοφιανός ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς. Ὁ εἰρημένος οἶκος χρονολογεῖται ἐκ τοῦ 1842...» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 343). Σε επόμενο κεφάλαιο αναλύονται οι οικονομικοί πόροι της Αυστρίας. Ο οικονομολόγος από το Παρίσι συντάσσει άρθρο αναφορικά με τους όρους εμπορικής συνθήκης που σύναψε η Γαλλία με την Αγγλία.

14^ο τεύχος.

Σημαντικά χαρακτηρίζονται τα κέρδη των εργοστασιοπόλεων από τις επιτυχημένες ενέργειες που έπραξαν κατά τις εμπορικές τους συναλλαγές. Αναφέρονται με λεπτομέρεια τα έσοδα και τα προϊόντα που διακινήθηκαν. Ο Ξένος αναφέρει ότι ο οίκος των Αφών Λαμπίκη, που συστάθηκε το 1844, κήρυξε πτώχευση. Σε ενιαίο πίνακα έκτασης 2 στηλών περιγράφεται ο προϋπολογισμός της Αγγλίας από τον Gladstone.

15^ο τεύχος.

Σύντομες είναι οι εμπορικές ειδήσεις του τεύχους της 18^{ης} Οκτωβρίου. Περιορίζονται στην κίνηση των αγορών σε διάφορες πόλεις της Αγγλίας.

25 Οκτωβρίου-15 Νοεμβρίου 1860.

16^ο τεύχος

Ο Ξένος σημειώνει ότι «Τό εμπόριον τῆς Ἑλλάδος, τῆς Τουρκίας, τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Συρίας εἶναι εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων μόνον. Αὐτοί διὰ τὰς τακτικᾶς τῶν ἐπιχειρήσεις ἔχουν εἰς κυκλοφορίαν ἀποδοχᾶς σημαντικοῦ ποσοῦ, ἀντιπροσωπευόμενας μέ ἐμπορεύματα διάφορα. Ἀλλ' ἐκτός τούτου πολλά τῶν καταστημάτων ἀνέλαβον νά δανείσωσιν εἰς τήν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν σημαντικόν ποσόν, τό ὅποιον μόνο διὰ τῆς κυκλοφορίας τῶν συναλλαγμάτων ἐπὶ τῆς Εὐρώπης δίνανται νά κατορθώσουν» (Βρετανικός Ἀστήρ, σ. 415). Τα οικονομικά αριθμητικά στοιχεία αφορούν στις αγορές των βιομηχανικών περιοχών της Αγγλίας.

17^ο τεύχος.

Η αγγλική κυβέρνηση αποδοκιμάζεται για τις επενδυτικές της τάσεις στα στρατιωτικά σώματα και τις πολεμικές συρράξεις σε μακρινούς τόπους. «Αἱ μεγάλαι πολεμικαὶ προετοιμασίαι τῆς Ἀγγλίας καί ἡ αὐξησις τῆς ἐθνοφυλακῆς ἔδωσαν ἀφορμὴν

εις τούς «φίλους της ειρήνης» νά κυκλοφορήσουν διαφόρους ἐγκυκλίους κατακρινούσας τήν ματαίαν σπατάλην εἰς τά τοιαῦτα, ἀντί τῆς ὁποίας ἡδύνατο, λέγουσι, ἡ Κυβέρνησις νά ἔχη μέ τοιοῦτον ποσόν ἕνα κόσμον ἱεραποστόλους, ἐυαγγέλια, διδακτήρια καί ἐκκλησίας τοσούτους καί τοσαύτα ὥστε νά φωτισθῇ ὅλος ὁ εἰς τήν ἀμάθειαν ἐπίλοιπος βυθισμένος κόσμος» (Βρεττανικός Ἀστήρ, σ. 439). Τα σχόλια αὐτά διατυπώθηκαν ἀπό τούς Κουάκερους οἱ ὁποῖοι συσπειρώνονται στο κόμμα *Φίλοι τῆς ειρήνης*. Σύντομες εἶναι οἱ οικονομικές εἰδήσεις που καταγράφονται.

18^ο τεύχος.

Ἡ νέα ναπολιτάνικη κυβέρνηση συμμετέχει στο ἐμπορικό δίκτυο καὶ υιοθετεῖ ἐμπορικό σύστημα ἀνάλογο με αὐτό τῆς Σαρδηνίας. Ὁ Ξένος τονίζει πόσο σημαντικό εἶναι τὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο γιὰ τὶς χώρες. Συνοπτικά καταγράφονται τὰ ἀριθμητικά στοιχεία γιὰ τὶς ἀγορές τοῦ Λονδίνου.

19^ο τεύχος.

Σημειώνονται οἱ τιμές τῶν προϊόντων σε διάφορες πόλεις τῆς Ἀγγλίας καὶ οἱ ἐμπορικές δραστηριότητες τῶν ἐμπορικῶν οἰκῶν. Τὸ ἐμπόριο στὴν Τουρκία γνωρίζει σημαντικὴ ὑφεση λόγω τῶν δυσχερῶν οικονομικῶν καταστάσεων που βιώνει ἡ χώρα. Τὸ ἐμπορικό μέλλον τῆς Τουρκίας διαγράφεται δυσοίωνο. Ὁ Ξένος ἀναφέρει σε ἑκτασὴ μίας παραγράφου ὅτι οἱ τιμές που καταγράφει ὁ *Βρεττανικός Ἀστήρ* δηλώνονται σύμφωνα με τὶς πραγματικές τιμές τῆς ἀγοράς. Οἱ τιμές μετατρέπονται ἀνάλογα με τὶς ἐπιλογές τοῦ ἐκάστοτε ἐμπορικοῦ οἴκου ἀναφορικά με τὴν συσκευασία τῆς μεταφοράς. Ὁ οικονομολόγος ἀνταποκριτὴς στο Παρίσι ἐπανέρχεται σε αὐτὸ τὸ τεύχος καὶ ἀναλύει τὶς τάσεις τοῦ γαλλικοῦ χρηματιστηρίου.

20^ο τεύχος.

Εἶναι μικρὴ σε ἑκτασὴ ἡ ἀναφορὰ στα οικονομικά στοιχεία τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ τῶν ἀγορῶν τοῦ Λονδίνου. Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ Παρισιῦ ἀναφέρει ὅτι ἡ Γαλλία σύναψε ἐμπορικὴ συνθήκη με τὴν Πρωσία, ἐνῶ βρίσκεται σε ἀντίστοιχες διαπραγματεύσεις με τὸ Βέλγιο.

22 Νοεμβρίου -27 Δεκεμβρίου 1860.

21^ο τεύχος.

Δεν περιλαμβάνεται ἡ στήλη «Ἐμπόριον».

22^ο τεύχος.

Συνοπτικές πληροφορίες οικονομικών εργασιών στο Παρίσι. Προστίθεται σημείωση του Ξένου για την απουσία του οικονομικού συντάκτη και κατά συνέπεια την παράλειψη της εμπορικής στήλης του προηγούμενου και του παρόντος τεύχους.

23^ο τεύχος.

Παρέχονται οικονομικές ειδήσεις και αριθμητικά στοιχεία αναφορικά με τη διακίνηση των προϊόντων στις βιομηχανικές πόλεις της Αγγλίας.

24^ο τεύχος.

Γενική αναφορά στις συνθήκες διεξαγωγής του εμπορίου του έτους. Οι έμποροι κλείνουν τους ισολογισμούς τους και η εμπορική κατάσταση κρίνεται ικανοποιητική, χωρίς πολλές χρεοκοπήσεις και με σημαντικά κέρδη. Οι αλλαγές που επήλθαν στις εμπορικές συναλλαγές σχετίζονται με την εφεύρεση του τηλέγραφου, την εισαγωγή του ατμού και τη δυσαναλογία της προσφοράς και της ζήτησης. Σημαντικός παράγοντας ανατροπής των παλαιότερων δεδομένων είναι η άφθονη παραγωγή που χαρακτηρίζει την Αμερική. Η οικονομική παρακμή της Τουρκίας επηρέασε σε μέγιστο βαθμό τη διακίνηση των προϊόντων στην Ανατολή και έθεσε σε κρίσιμη κατάσταση τους ελληνικούς εμπορικούς οίκους. Ακολουθεί εκτενής ανάλυση και εκτίμηση των ελληνικού εμπορικού καθεστώτος.

25^ο τεύχος.

Δεν περιλαμβάνεται η στήλη «Εμπόριον».

5.2.2. Συμπεράσματα.

1. Σταθερά υποκεφάλαια: Η συνοχή της πληροφοριακής δομής της εμπορικής στήλης της εφημερίδας δίνει την αίσθηση της οργάνωσης και της συνέπειας στην ενημέρωση. Μέχρι περίπου τις αρχές του Νοεμβρίου η παρεχόμενη πληροφόρηση για το εμπόριο της Αγγλίας και των χωρών της Μεσογείου καθώς και της Αμερικής ήταν δεδομένη και πλούσια. Η οργάνωση των κεφαλαίων και η συστηματική καταγραφή των αριθμητικών προσδιορισμών για τις αγορές εξασφάλιζαν την ολοκληρωμένη ενημέρωση που απαιτεί ο Έλληνας έμπορος.

2. Πτώση της εμπορικής ενημέρωσης κατά τα τελευταία τεύχη: Για τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο παρατηρείται μια κάμψη των εμπορικών ειδήσεων. Η έκταση της ύλης μειώνεται σημαντικά και η οργάνωση των κεφαλαίων παραβλέπεται. Πιθανόν οι συνεργατικές σχέσεις του Στέφανου Ξένου με τον οικονομικό συντάκτη να ήρθαν σε ρήξη. Αυτό εικάζεται από την αύξηση των παρεμβολών του Ξένου στην ανάλυση των οικονομικών ειδήσεων και την εκτίμηση των αριθμητικών τιμών. Οι

συνέπειες αυτής της μείωσης των εμπορικών πληροφοριών δεν είναι γνωστές. Πάντως, είναι εύλογο η εν λόγω τροπή να κλόνισε την αξιοπιστία της ενημερωτικής εμπορικής στήλης, δεδομένου ότι η μεγαλύτερη μερίδα των Ελλήνων της Αγγλίας ασχολούνταν με τις εμπορικές διακινήσεις.

3. Παροχή οικονομικής ενημέρωσης από το Στέφανο Ξένο: Η εμπλοκή του Ξένου στην ενημέρωση των εμπορικών στοιχείων κάλυψε οπωσδήποτε το κενό της απουσίας του οικονομικού συντάκτη και ανταποκριτή. Προβληματίζει όμως το γεγονός αν η εμπειρία του Ξένου ήταν ικανοποιητική για τη συγκεκριμένη εκφορά εμπορικών πραγματειών. Ο ίδιος ποτέ δεν ήταν ένθερμος υποστηρικτής της άσκησης του επαγγέλματος του εμπόρου. Παρ' όλα αυτά η σύσταση της Ελληνικής και Ανατολικής Ατμοπλοϊκής Εταιρείας το 1857 βεβαιώνει τουλάχιστον ότι εκ των πραγμάτων χειριζόταν θέματα εμπορικής φύσεως και κατείχε ως ένα βαθμό τις βασικές αρχές και τις διαδικασίες διεξαγωγής των εμπορικών συναλλαγών. Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η οικονομική κατάσταση των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης και της Ανατολή αναλύεται κατά χωρία και στις στήλες των πολιτικών κειμένων, ως επιπρόσθετες πληροφορίες ή ως αποδεικτικά στοιχεία για την τεκμηρίωση των γεγονότων που περιγράφονταν.

4. Παύση της ανάρτησης του Εβδομαδιαίου Τιμολογίου: Από το 10^ο τεύχος και εξής παρατηρείται η οριστική απόσυρση του ολοσέλιδου Εβδομαδιαίου Τιμολογίου. Η ενέργεια αυτή οφείλεται πιθανόν στην αδυναμία συλλογής των οικονομικών στοιχείων και όχι στην περιορισμένη διαθεσιμότητα χώρου. Ο πίνακας των τιμολογίων ήταν λεπτομερής και διευκρινιστικός των υπόλοιπων εμπορικών κεφαλαίων, αλλά ενδεχομένως ο φόρτος εργασίας κατά τη σύνταξη του να οδήγησαν τον Ξένο στην απόφαση της παράλειψης.

5.3. Δικαστικά.

5.3.1. Περιεχόμενο στήλης Δικαστικών.

Η δικαστική ενημέρωση μέσα από τις στήλες του Βρετανικού Αστέρα πραγματοποιείται υπό τον τίτλο «Δικαστικά». Η θεματολογία της δικαστικής στήλης επικεντρώνεται στην περιγραφή υποθέσεων στις οποίες εμπλέκονται οι δικαστικοί παράγοντες διαφόρων χωρών. Οι υποθέσεις που αναλύονται σχετίζονται με ποινικές πράξεις που εναπόκεινται στη δικαιοδοσία των κακουργιοδικείων, με εγκλήματα που χαρακτηρίζονται ως πλημμελήματα και εκδικάζονται ενώπιον των πλημμελειοδικείων, με πράξεις που χαρακτηρίζονται ως πταίσματα και με άλλες παράνομες περιπτώσεις για τις οποίες ενεργούν οι αστυνομικές αρχές. Η στήλη διαιρείται σε κεφάλαια ανάλογα με το είδος της υπόθεσης (π.χ. Αστυνομικά, Πταισματοδικείον των Παρισίων, κ.ά.). Οι συντάκτες της δικαστικής στήλης μεταφέρουν στις σελίδες του Βρετανικού Αστέρα ανταποκρίσεις από τα δικαστήρια της Γαλλίας και της Αγγλίας, ενώ στο προτελευταίο τεύχος του έτους (24, σ. 424) καταχωρούνται ειδήσεις από το κακουργιοδικείο της Αθήνας σχετικά με τη «Δολοφονία διά προσβολήν συζυγικής τιμής». Οι υποθέσεις τιτλοφορούνται, ώστε να είναι διακριτές και σε αρκετές περιπτώσεις καταχωρούνται σε συνέχειες, από το ένα τεύχος στο επόμενο, ανάλογα με τη χρονική εξέλιξη της δίκης. Οι αναφορές σε πρόσωπα, τοποθεσίες και χρονικές στιγμές είναι συγκεκριμένες και οι περιγραφές των υποθέσεων καταχωρούνται με εντυπωσιακή λεπτομέρεια. Η έκταση των γεγονότων συνήθως δεν ξεπερνά τις 2 σελίδες, ενώ σε έκτακτες περιπτώσεις εντοπίζονται παρεμβολές δικαστικών κεφαλαίων, συνήθως στις σελίδες που αναφέρονται σε κοινωνικά θέματα (π.χ. τεύχος 11, σ. 286).

Το αντικείμενο των υποθέσεων ποικίλλει ανάλογα με το είδος της παράνομης πράξης. Παρατηρείται συνεπώς να αποδίδονται περιγραφές για κλοπή φαγώσιμων ειδών και άλλων ειδών πρώτης ανάγκης από τις εργατικές και χαμηλές κυρίως τάξεις. Η παράθεση τέτοιων υποθέσεων διαπερνά την εντύπωση ότι ο μοναδικός στόχος της καταχώρησής τους στην εφημερίδα είναι η απόδειξη της ματαιότητας της διεξαγωγής τέτοιων δικών. Η παραστατικότητα της εκφοράς της δικαστικής δίκης προκαλεί περισσότερο ευθυμία παρά προβληματισμό για τα αίτια των πράξεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση 2 παιδιών αδελφών που έκλεψαν

ένα κουνέλι από τον κύριο Αδελίνο [sic], καθώς και η υπόθεση της Πετιζιάν Ελισάβετ [sic], η οποία έπραξε πταίσμα για να περάσει το χειμώνα στη φυλακή, μην έχοντας άλλο κατάλυμα. Οι διάλογοι που παρατίθενται αποτελούν ένα μικρό δείγμα των βιοτικών συνθηκών των κοινωνικών τάξεων της εποχής αλλά και της αντιμετώπισης των αρχών της δικαστικής εξουσίας (Βρετανικός Αστήρ, σ. 415, 470). Άλλες περιπτώσεις που αναλύονται αφορούν σε υποθέσεις εμπορικού δικαίου, χρηματικών ατασθαλιών, διαπροσωπικών διαφορών, διαζυγίων, εγκληματικών πράξεων, κ.ά.

5.3.2. Συμπεράσματα.

1. Παραστατική απόδοση πράξεων και δικών: Η γλαφυρή απεικόνιση των ποινικών συμβάντων που παρατηρείται στις δικαστικές στήλες αποτελεί το κυριότερο χαρακτηριστικό των εν λόγω δημοσιευμάτων. Οι συντάκτες των κειμένων διατυπώνουν με εντυπωσιακή παραστατικότητα το χαρακτήρα των εμπλεκόμενων προσώπων και τη στάση τους απέναντι στην παράνομη πράξη τους και την επιβολή των δικαστικών ποινών που τους βαραίνουν. Οι διάλογοι που καταχωρούνται έχουν τη μορφή αποσπάσματος θεατρικών κειμένων, γεγονός που διατηρεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη όπως συμβαίνει με τα λογοτεχνικά κείμενα. Επιχειρείται επίσης από τους μεταφραστές της εφημερίδας η απόδοση της λεκτικής εκφοράς των κατηγορουμένων, η οποία καταδεικνύει και το επίπεδο της μόρφωσης τους καθώς και της κοινωνικής τους τάξης. Στις περιπτώσεις που περιγράφονται πιο σοβαρές υποθέσεις παρανομίας το χαρακτηριστικό της παραστατικότητας ενέχεται στην περιγραφή των συνθηκών κάτω από τις οποίες διαπράχθηκε το αδίκημα.

2. Εσωτερική δομή του περιεχομένου της δικαστικής στήλης: Η θεματική οργάνωση των υποθέσεων σε μεμονωμένα κεφάλαια συμβάλλει στην αποσπασματική μελέτη των υποθέσεων και την παρακολούθηση των τμηματικών αποδόσεων των δικαστικών συνελεύσεων, όταν αυτές καταχωρούνται σε περισσότερα του ενός τεύχη. Η κατηγοριοποίηση αυτή διευκολύνει επίσης τον άμεσο εντοπισμό των υποθέσεων εκείνων που ενδιαφέρουν το μέσο πολίτη και εκείνων που ενδιαφέρουν έναν εξειδικευμένο στο αντικείμενο αναγνώστη. Από άποψη αισθητικής, η οργάνωση των επιμέρους ποινικών πράξεων συνάδει με τη γενικότερη όψη που επιθυμεί να προσδώσει η εφημερίδα σε όλο το περιεχόμενο.

5.4. Ωραΐαι Τέχναι.

5.4.1. Περιεχόμενο στήλης Ωραίων Τεχνών.

Η στήλη της Ωραίας Τέχνης εμπνέεται από την καλλιτεχνική έκφραση της εποχής. Τα κείμενα που απαρτίζουν το συνολικό περιεχόμενο αυτής της κατηγορίας είναι περιορισμένης έκτασης, ενώ οι συνοδευόμενες εικόνες αποτελούν το κύριο αντικείμενο των άρθρων. Δεν είναι γνωστό υπό ποιές συνθήκες συντελείται η επιλογή των εικονογραφιών ή η ενασχόληση της εφημερίδας με τα θέματα που επιλέγει. Πιθανόν, οι κοινωνικές εκδηλώσεις και τα προσωπικά βιώματα του συντάκτη να αποτελούν τις πηγές έμπνευσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο για τις εικόνες *Μικρά κόρη* και *Σκηνή εμπνευσθείσα εκ του θανάτου του Πομπηίου* (Βρετανικός Αστήρ, σ. 581), όπου ο συντάκτης του κειμένου (πιθανόν ο Στέφανος Ξένος) μας πληροφορεί ότι οι εικόνες αυτές αποτελούν έργα που διακοσμούν το Βρετανικό Πολυτεχνείο και απέσπασαν το θαυμασμό και τις άριστες κριτικές του καλλιτεχνικού κοινού. Ο ίδιος επισκέφτηκε το Βρετανικό Πολυτεχνείο και εντυπωσιάστηκε σε τέτοιο βαθμό από την κομψότητα και την εκφραστική απόδοση των θεμάτων των έργων, ώστε να συντάξει σχετικό άρθρο στο Βρετανικό Αστέρ.

Ο χαρακτήρας του κειμένου εκπληρώνει το σκοπό του. Πλαισιώνει τις εικόνες παρέχοντας σύντομες και σαφείς πληροφορίες για την ιστορία του θέματος που απεικονίζεται. Σε πολλά δημοσιεύματα των Ωραίων Τεχνών ο συντάκτης αναλύει το ύφος και το σχεδιαστικό μοτίβο της εικονογράφησης, προσδίδοντας στο κείμενο μια λογοτεχνική ποιητική όψη. Αναφορικά με τα κείμενα που δημοσιεύονται στη στήλη *Ωραΐαι Τέχναι*, αλλά δε συνοδεύονται από εικονογράφηση (Βρετανικός Αστήρ, σ. 54-55, 112, 143, 219, 245-246), διαπιστώνεται ότι ο συντάκτης αρκείται στην περιγραφή των στοιχείων των καλλιτεχνικών έργων (πίνακες ζωγραφικής), στη βιογραφία των καλλιτεχνών που τα παρήγαγαν ή στις συνθήκες που αποτέλεσαν την πηγή έμπνευσης του καλλιτέχνη. Οι λόγοι της απουσίας των εικονογραφιών για τα συγκεκριμένα δημοσιεύματα παραμένει άγνωστος και καμία μνεία για το γεγονός αυτό δε γίνεται.

Στον παρακάτω πίνακα λιστογραφούνται οι τίτλοι των δημοσιευμάτων της στήλης *Ωραΐαι Τέχναι*:

Σημ: Οι τίτλοι καταχωρούνται με αλφαβητική σειρά. Τα άρθρα δεν ευρετηριάζονται.

Τίτλος	Τεύχος, σελίδα	Εικονογράφηση
Άγαλμα της Βασιλίσσης Βικτωρίας ἐν τῶν Δημαρχείῳ τῆς πόλεως Λήδς	17, σ. 428	σ. 428
Τό ἄγαλμα τῆς Πηνελόπης ὑπό Καβαλιέρου	3, σ. 60	σ. 60
Ἀναιδές κυνάριον	22, 560	σ. 560
Ἡ ἀρχή τῆς μουσικῆς	10, σ. 252	σ. 252
Ἡ Δανάη	8 & 9 σ. 219, 245-246	-
Οἱ ἐνδεεῖς φίλοι	10, σ. 252	Δισέλιδη, σ. 256-257 & Ολοσέλιδη, τεύχος 11, σ. 276
Τό ἐν Λονδίῳ ὀρφανοτροφεῖον	6, σ. 168	Ολοσέλιδη, σ. 145, 148
Τό ἐν τῇ ἐρήμῳ γεῦμα	6, σ. 168	Ολοσέλιδη, σ. 153
Ἐπαῖται ἐνώπιον ἐκκλησίας ἐν Ρώμῃ	9, 232-233	σ. 232
Ἐπιστολή ναυτοπαιδίου	16, σ. 412	σ. 408
Θεοὶ τῶν Ἰνδιῶν	12, σ. 327	Ολοσέλιδη, σ. 321
Θήρα αλώπεκος	16, σ. 412	σ. 412
Ὁ Λουδοβίκος ΙΖ' ἐν τῇ εἰρκτῇ τοῦ Τέμπλου	7, 196	σ. 196
Ὁ Λῶτ καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ	13, σ. 329	σ. 329
Ἡ Μαρία Ἀντουανέττα	7, 196-198	σ. 197
Ἡ μεγάλη πυραμῖς τοῦ Χεφρίνου μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου	10, σ. 252	σ. 249
Μικρὰ κόρη	23, σ. 581	σ. 581
Ὁ μοναχός	24, σ. 604	σ. 604

Ὁ Μώσους ἔκθετος ἐπὶ τοῦ Νείλου	7, σ. 185	σ. 185
Τό ναυάγιον καί ἡ εἰς Καλαί ἀποβάθρα ὑπὸ Τουρνέρου	20, σ. 511	Δισέλιδη, σ. 504-505
Ὁ ὀδοντοιατρός	4 & 5, σ. 112, 143	-
Ὁ Ὀδυσσεύς καταγελῶν τόν Πολύφημον	1, σ. 19	Ολοσέλιδη, σ. 4
Ὁ Ὀρέστης Ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῶν Ἑρινύων	24, σ. 604	σ. 605
Σκηνή ἐμπνευσθεῖσα ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Πομπηίου	23, σ. 581	σ. 581
Τουρκικόν χαρέμιον	9, σ. 232-233	σ. 233
Τυρρηρικόν ἄγγος	16 σ. 412-413	σ. 412, 413
[Χάνδελ]*	14, σ. 356-357	σ. 356, 357
Τό χωρικόν Ζυθοπωλεῖον	2, σ. 54-55	-

* Δημοσίευμα που εικάζεται ότι ανήκει στη στήλη *Ωραῖαι Τέχναι*.

5.4.2. Συμπεράσματα.

1. Αναγνωστικό κοινό: Η παρουσία της στήλης *Ωραῖαι Τέχναι* αποδεικνύει την πρόθεση του Στέφανου Ξένου να ικανοποιήσει εκείνη τη μερίδα του αναγνωστικού κοινού που αγαπά τις καλές τέχνες. Παρόλο που η ειδησεογραφία της εποχής αναφέρεται ως επί το πλείστον σε πολιτικά, στρατιωτικά, κοινωνικά και εμπορικά γεγονότα και δράσεις, ο Ξένος τηρεί με συνέπεια την παροχή καλλιτεχνικής ενημέρωσης. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα εμπνέεται από την πολιτική και κοινωνική ειδησεογραφία της εποχής και καταγράφει την καλλιτεχνική διάσταση αυτής. Η τακτική αυτή προβάλλει μια ακόμα πτυχή του χαρακτήρα του Ξένου και φανερώνει ότι τα ενδιαφέροντά του ξεπερνούν το πολιτικό και εμπορικό φάσμα. Εξάλλου, οι τέχνες αποτελούν πάντοτε αξιόλογο δείγμα του πνευματικού επιπέδου μιας χώρας και της ελευθερίας της έκφρασης, και στόχος του Ξένου είναι να κεντρίσει το ενδιαφέρον των Ελλήνων ως προς αυτόν τον τομέα.

2. Έντονη εικονογράφηση: Είναι εντυπωσιακή η θεματολογία των εικονογραφιών που εντάσσονται στη στήλη *Ωραῖαι Τέχναι*. Η συμβολή αυτών στην ποικιλομορφία της συνολικής εικονογράφησης του Βρετανικού Αστέρρα είναι πολύ

σημαντική. Το περιορισμένο κείμενο εξυπηρετεί την προβολή των εικόνων, ώστε ο αναγνώστης να θαυμάσει το σχέδιο, το ύφος και το χαρακτήρα του έργου, ενώ παράλληλα να μάθει τα βασικά στοιχεία που αφορούν στην παραγωγή του και την ιστορία του. Ειδικά οι ολοσέλιδες και δισέλιδες εικονογραφήσεις αποπλίζουν τον αναγνώστη με τη μεγαλοπρέπεια που εμπνέουν και τη λεπτομέρεια που τις χαρακτηρίζει.

5.5. Αφιερώματα.

5.5.1. Περιεχόμενο Αφιερωμάτων.

Ως αφιερώματα θεωρούνται τα μεγάλης έκτασης δημοσιεύματα, τα οποία καταχωρούνται σε συνέχειες ανά τεύχος/-η. Περιέχουν εικονογράφηση και προσδιοριστικά παραπεμπτικών σημειώσεων.

Ιστορία της ατμοπλοΐας – Λεβιάθαν (Μέγας Ανατολικός).

Το αφιέρωμα για την κατασκευή τον απόπλου του ατμόπλοιου *Λεβιάθαν* εκτείνεται από το τεύχος 3 (26 Ιουλίου) μέχρι και το τεύχος 8 (30 Αυγούστου) του Βρετανικού Αστήρα. Η ενεργή ενασχόληση του Ξένου με την ατμοπλοΐα και το εμπόριο και η ισχυρή εμπορική ελληνική κοινότητα του Λονδίνου αποτελούν τους δύο βασικότερους λόγους της ανάπτυξης του αφιερώματος. Αναμφισβήτητα οι εκτενείς πληροφορίες που παρέχει το αφιέρωμα αποτελούν μια μοναδική μαρτυρία για την έναρξη της λειτουργίας του ατμόπλοιου *Μέγας Ανατολικός*, το οποίο χαρακτηρίζεται ως θαύμα της τεχνολογίας για την εποχή του, αλλά και ως πηγή έμπνευσης για τη συγγραφή σπουδαίων λογοτεχνικών κειμένων.

Το πρώτο μέρος του αφιερώματος εξιστορεί την εξέλιξη της ατμοπλοΐας από το 1543 όταν κάποιος ονόματι Garey από την Ισπανία παρουσίασε στο βασιλιά Κάρολο Ε' μια μηχανή η οποία μπορεί να κινήσει τα πλοία χωρίς την ύπαρξη ιστίων ή πανιών (Βρετανικός Αστήρ, σ. 79; Hodge, 1840, σ. 17). Στη συνέχεια περιγράφονται τα πρώτα ατμόπλοια που κατασκευάστηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα, καθώς και οι πρώτες ταξιδιωτικές τους πορείες. Συνοπτική αναφορά γίνεται στην ιστορία της εταιρείας που ανέλαβε την κατασκευή του *Λεβιάθαν*, την Ανατολική Ατμοπλοϊκή Εταιρεία (Eastern Steam Navigation Company), και στις πρώτες ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν για την υλοποίηση της κατασκευής. Οι συνοδευτικές εικόνες του πρώτου μέρους του αφιερώματος αφορούν στα δύο σπουδαία πρόσωπα που σχεδίασαν τα πρώτα βασικά τμήματα του πλοίου και επένδυσαν στο Μέγα Ανατολικό, τον Isambard Kingdom Brunel (1806-1859) και τον John Scott Russell (1808-1882), και σε σκηνές (5 εικόνες) της κατασκευής και προόδου του πλοίου.

Στο δεύτερο και τρίτο μέρος του αφιερώματος (Βρετανικός Αστήρ, σ. 111, 136) περιγράφονται τα στάδια της μορφοποίησης των εξωτερικών και εσωτερικών

χαρακτηριστικών του πλοίου. Μικρή αναφορά γίνεται για ορισμένα δυστυχήματα που προκλήθηκαν κατά τις εργασίες, ενώ στο σύνολό τους τα δημοσιεύματα μας πληροφορούν για την κινητική δύναμη του πλοίου, την ποιότητα των υλικών που χρησιμοποιούνται και τα πρόσθετα εξαρτήματα που καθιστούν την κατασκευή του μοναδική. Ολοσέλιδες εικονογραφήσεις που απεικονίζουν την μπροστινή και τις πλαϊνές όψεις του Λεβιάθαν συνοδεύουν το σχετικό κείμενο. Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η δισέλιδη εικόνα που καταχωρείται στο τεύχος 5 και παρουσιάζει το μεγαλοπρεπές πλοίο στο βάθος και αναρίθμητες βάρκες με κόσμο τριγύρω που παρακολουθεί την εξέλιξη των εργασιών για την ολοκλήρωση του εγχειρήματος.

Στο τέταρτο μέρος ο συντάκτης του αφιέρωματος περιγράφει με αριθμητικά στοιχεία την έκταση και την ύλη του Λεβιάθαν. Η περιγραφή των εσωτερικών χώρων του πλοίου πραγματοποιείται με την παράθεση ολοσέλιδων γραμμικών σχεδίων με παραπεμπτική αρίθμηση στις σχετικές αναφορές και επεξηγήσεις των χώρων. Ουσιαστικά το αφιέρωμα για το Μέγα Ανατολικό λήγει στο σημείο αυτό. Στο τεύχος της 30^{ης} Αυγούστου καταγράφεται η είδηση ότι ο Λεβιάθαν ολοκλήρωσε το ταξίδι του στη Νέα Υόρκη και επιστρέφει στις 16 Αυγούστου στο λιμάνι του Milford Haven.

Αγγλική «εθιμοταξία» [sic] (δανεισμός λέξης «εθιμοταξία» από το πρωτότυπο άρθρο).

Με το παρόν αφιέρωμα επιχειρείται η ανάλυση των κανόνων που χαρακτηρίζουν τη διαγωγή και τη συμπεριφορά των ανθρώπων που ζουν σε πολιτισμένες κοινωνίες. Με αυτή τη φράση δηλώνεται ο στόχος του αφιέρωματος της αγγλικής «εθιμοταξίας», όπως διατυπώνεται στις εισαγωγικές παρατηρήσεις. Το αφιέρωμα έχει χαρακτήρα κοινωνικό και ενδιαφέρει οπωσδήποτε κάθε μη Άγγλο πολίτη που ζει και δραστηριοποιείται στο Λονδίνο, αν όχι για την προσωπική υιοθέτηση των αγγλικών κανόνων συμπεριφοράς, αλλά περισσότερο για την ερμηνεία των κινήσεων και των αντιδράσεων του κοινωνικού συνόλου στο οποίο υπάγεται. Η έκταση του αφιέρωματος καλύπτει επτά μέρη, από το τεύχος 11 μέχρι το τεύχος 19 (εξαιρούνται τα τεύχη 13 και 15). Η οργάνωση της ύλης του περιεχομένου πραγματοποιείται με τον ορισμό θεματικών κεφαλαίων ανάλογα με τις περιστάσεις που εκδηλώνεται η «εθιμοταξία» των Άγγλων. Τα κεφάλαια του αφιέρωματος είναι:

- Στο τραπέζι του γεύματος
- Γεύματα.
- Επιστολογραφία.
- Συνδιαλέξεις.

- ο Ιματισμός ανδρών.
- ο Ιματισμός γυναικών.
- ο Πως πρέπει να φέρεται κανείς όταν βρίσκεται στο δρόμο.
- ο Παρακλητικές αναφορές.
- ο Στην αίθουσα χορού.
- ο Συνήθειες και έθιμα.
- ο Ήθη.

Ιστορικό και τοπογραφικό υπόμνημα περί Ρώμης.

Η ιστορία της πόλης της Ρώμης και η περιγραφή της οικιστικής της οργάνωσης είναι το θέμα του αφιερώματος αυτού. Η αφορμή για τη συγγραφή του αφιερώματος είναι η απελευθέρωση της νοτίου Ιταλίας και η απόφαση του Βίκτωρος Εμμανουήλ να κηρύξει τη Ρώμη ως πρωτεύουσα της χώρας. Παρόλο που ο Πάπας δεν έχει εγκαταλείψει ακόμα την εστία του, ο συντάκτης θεωρεί ότι πολύ σύντομα η ιστορική αυτή πόλη θα αποτελεί, όπως και συνέβη, το κέντρο των δραστηριοτήτων του ιταλικού λαού. Το αφιέρωμα καλύπτει μέρος των περιεχομένων των τευχών 13-15. Αναφέρονται πολλά ιστορικά στοιχεία που καθιστούν τη Ρώμη μια από τις σημαντικότερες πόλεις της Ευρώπης και αναλύονται τα καθεστωτικά ρεύματα που επέδρασαν στη μορφοποίηση της περιοχής, όπως τη γνωρίζουν οι πολίτες του 19^{ου} αιώνα. Μικρές και μεγάλες εικόνες αποδίδουν τις κυριότερες ιστορικές φάσεις της ύπαρξής της, τα πιο γνωστά μνημεία και τις ωραιότερες εσωτερικές τοποθεσίες της αιώνιας πόλης.

Στο 14^ο τεύχος η πρώτη σελίδα περιέχει την πανοραμική θέα της Ρώμης, όπου ο χαράκτης έχει εισαγάγει αριθμητικά στοιχεία για την επεξήγηση των διαφόρων σημαντικών θέσεων. Οι επεξηγήσεις αναγράφονται στη βάση της εικόνας. Εσωτερικά του τεύχους δημοσιεύεται μακρό κείμενο για το Κολοσσαίο, την Αρχαία Αγορά και τα τείχη της πόλης με την παράθεση συνοδευτικών εικόνων. Το ιστορικό και τοπογραφικό υπόμνημα κλείνει με την περιγραφή των οδών, των ανακτόρων, των εκκλησιών και των οβελίσκων της πόλης. Στο τέλος του αφιερώματος, ο συντάκτης σημειώνει: «Άπασαι αἱ κατά τήν περιγραφὴν ταύτην εἰκονογραφίαι ἐλήφθησαν ὑπὸ τῶν μάλα ἐμπείρων φωτογράφων καὶ καλλιτεχνῶν.» Αναφέρει συγκεκριμένα την εικονογραφία που αναπαριστάνει το ελληνικό καφενείο της Ρώμης, η οποία κοσμεί το πρωτοσέλιδο του τεύχους 15 και για την οποία μας πληροφορεί: «Εἶναι δέ τό μέγα καταγώνιον τῶν καλλιτεχνῶν καὶ μαθητῶν παντός ἔθνους καὶ πάσης πόλεως, οἵτινες προσέρχονται εἰς πρόγευμα, ἢ ὅπως καπνίσωσιν, ἢ πῖωσι καφέν, πόντῃ περιήρημον ἐν τῇ πόλει. Τά φαντασιώδη σχήματα τῶν τακτικῶν φοιτητῶν τοῦ καταστήματος, αἷ

φυσιογνωμίας και αἱ χειρονομίας αὐτῶν παρίστανται μετά πλείστης ὄσης ἀκριβείας, εὐφυΐας, καὶ ζωηρότητος.» (Βρεττανικός Αστήρ, σ. 400).

Ιστορία της Γαλλικής Εθνοφυλακής.

Το αφιέρωμα στη Γαλλική Εθνοφυλακή αποτελεί το πιο εκτενές και εμπειριστατωμένο αφιέρωμα του Βρεττανικού Αστέρα. Η έναρξη των σχετικών κειμένων πραγματοποιείται στο τεύχος 17, λήγει στο τεύχος 25 και συνεχίζει στα επόμενα τεύχη της εφημερίδας το 1861. Ο Ξένος τηρεί την υπόσχεση που είχε εκφράσει σε άρθρα προηγούμενων τευχών σχετικά με την παρουσίαση της ιστορίας της Γαλλικής Εθνοφυλακής, με σκοπό να πληροφορήσει τους Έλληνες για το ζήτημα της ελληνικής εθνοφυλακής και να τους νουθετήσει να ενεργήσουν σύντομα και συλλογικά για την ίδρυσή της. Η εισαγωγή του αφιερώματος αναφέρεται στο ιστορικό πλαίσιο της Γαλλίας πριν και κατά τη σύσταση εθνοφυλακής και στις συνθήκες που οδήγησαν το λαό να υποστηρίξει τη δράση της. Παρέχεται πληθώρα πληροφοριών για τα πρόσωπα που συνέβαλαν στην ωρίμανση της ιδέας του θεσμού της πολιτοφυλακής, η οποία αργότερα μετονομάστηκε σε εθνοφυλακή, αλλά σε πρόσωπα που πολέμησαν για την καταστροφή της. Αναλύεται η οργάνωση και η δραστηριότητα των πολιτοφυλάκων, που οριζόταν από τις εθνικές συνελεύσεις των εξουσιαστικών αρχών. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στα μέσα κατάπαυσης εθνικών εξεγέρσεων και προστριβών μεταξύ των πολιτών.

Η Γαλλική Εθνοφυλακή ιδρύθηκε το 1789 και η παρουσία της στη Γαλλία προσέδιδε στη χώρα ένα χαρακτήρα πολεμικό και εχθρικό. Η εντύπωση αυτή ενισχυόταν από τις μεθοδεύσεις των γαλλικών κυβερνήσεων για τη σύσταση ισχυρού μισθωμένου στρατού και την παράλληλη διατήρηση της Εθνοφυλακής η οποία απαρτιζόταν από εθελοντές, όπως όριζε το Σύνταγμα. Οι συνταγματικοί νόμοι που εφαρμόζονταν στην Εθνοφυλακή αναλύονται στο τεύχος 21. Η δράση της Εθνοφυλακής, η πολιτική και κοινωνική της υπόσταση, περιγράφονται με αναλυτικές λεπτομέρειες. Η οργάνωση του αφιερώματος επιτυγχάνεται με τον ορισμό κεφαλαίων και κάθε κεφάλαιο περιέχει τίτλους υποκεφαλαίων.

5.5.2. Συμπεράσματα.

1. Εγκυκλοπαιδικός χαρακτήρας: Η σφαιρική γνώση που παρέχεται μέσω των θεματικών αφιερωμάτων του Βρεττανικού Αστέρα πλαισιώνει τον εγκυκλοπαιδικό χαρακτήρα των δημοσιευμάτων. Οι επιμελητές των αφιερωμάτων δεν περιορίζονται

στην απλή καταγραφή στοιχειωδών πληροφοριών για το αντικείμενο που περιγράφουν, αλλά διεισδύουν στην ιστορία και τη φύση των γεγονότων. Τα κείμενα των αφιερωμάτων είναι πλήρη χρονικών προσδιορισμών, κοινωνικών παρεμβολών, πολιτικών συμβάντων και προσώπων. Συνεπώς, τα θέματα που πραγματεύεται η εφημερίδα ως αφιερώματα κατέχουν ανάλογη κειμενική έκταση με τη σημαντικότητά τους. Η θέση τους στην εφημερίδα αιτιολογείται από την αναφορά των πολιτικών γεγονότων που σχετίζονται με αυτά. Το αφιέρωμα στη Ρώμη συντελείται με την αφορμή της απελευθέρωσης της Ιταλίας, αλλά ο εγκυκλοπαιδικός χαρακτήρας του κειμένου επιτρέπει στον αναγνώστη να το μελετήσει αποσπασματικά, ακόμα και αν δε γνωρίζει τις πολιτικές εξελίξεις στην Ιταλία. Παρομοίως συμβαίνει και με το αφιέρωμα στη Γαλλική Εθνοφυλακή, για την ανάπτυξη του οποίου ο συντάκτης αναλύει την πολιτική παράδοση της χώρας και τις κοινωνικές ιδεολογίες που συνέβαλαν στη σύσταση και τη δράση της γαλλικής εθνοφρουράς.

2. Περιοδική κάλυψη: Η τμηματική παρουσίαση του περιεχομένου των αφιερωμάτων συμβάλλει στην καλύτερη αφομοίωση των πληροφοριών που καταγράφονται. Εφόσον η πολιτική που υιοθετεί ο Ξένος είναι η αρτιότερη κάλυψη του θέματος, είναι αναπόφευκτη η σύσταση άλλης δομής από αυτή που κατέχουν τα αφιερώματα. Σε άλλη περίπτωση θα έπρεπε τα κείμενα να συμπτυχθούν και να αποτελέσουν την περίληψη όσων οι επιμελητές ήθελαν να καταγράψουν. Η τμηματική απόδοση των περιεχομένων έχει επίσης και εμπορικό χαρακτήρα. Δεσμεύει τους ενδιαφερόμενους αναγνώστες να αναζητήσουν το επόμενο τεύχος της εφημερίδας, αν επιθυμούν να μελετήσουν ολοκληρωτικά το θέμα του δημοσιεύματος.

3. Εικονογράφηση: Η εικονογράφηση που πλαισιώνει τα αφιερώματα αποτελεί ένα επιπλέον κίνητρο για την ανάγνωση αυτών. Ειδικά το αφιέρωμα στο Μέγα Ανατολικό παρέχει πλούσιο εικονογραφικό υλικό, ώστε να λαμβάνει το κοινό κάθε δυνατή πληροφορία για την κατασκευή του πλοίου και την τεχνολογική επιδεξιότητα που εναπόθεσαν όλοι οι παράγοντες στην ολοκλήρωση ενός τόσο μεγάλου έργου.

5.6. Διάφορα.

5.6.1. Περιεχόμενο και σχόλια.

Τα υπόλοιπα κείμενα του Βρετανικού Αστέρα, που δεν εντάχθηκαν στις κατηγορίες που αναπτύχθηκαν, αποτελούν κείμενα με χαρακτήρα κοινωνικό, εκπαιδευτικό και διαφημιστικό. Η έκταση και η ανάλυση των διαφόρων κειμένων δεν τα καθιστούν περισσότερο ή λιγότερο σημαντικά σε σχέση με τα κατηγοριοποιημένα δημοσιεύματα. Τα περισσότερα ανένταχτα κείμενα συνοδεύονται από εικονογράφηση πλησίον του κειμένου και ολοκληρώνονται συνήθως στην ίδια σελίδα. Η θεματολογία των κειμένων επηρεάζεται από τα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής, ώστε να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα του κοινού.

Τα δημοσιεύματα με χαρακτήρα κοινωνικό αναφέρονται στις συνθήκες διαβίωσης των διαφόρων λαών που απασχολούν την επικαιρότητα. Συνεπώς, εντοπίζονται αναφορές για τη ζωή των Κινέζων, την καθημερινότητα των Ιαπώνων, για τα παραδοσιακά ήθη και έθιμα των Ινδών, για τα πρόσωπα που ασκούν εξουσία στις χώρες της Ανατολής, για τους παραποτάμιους οικισμούς των Σινών, κ.ά. Οι λαοί της μακρινής Ανατολής αποτελούσαν μέχρι τότε μια άγνωστη και μυθική πραγματικότητα και προξενούσαν το ενδιαφέρον των δυτικών κοινωνιών που θεωρούσαν τα καθεστωτικά συστήματά τους πολιτισμένα και εκμοντερνισμένα. Με την αντίληψη αυτή αποκαλούσαν τους Κινέζους και του Ιάπωνες αγρίους με ζωώδη ένστικτα και μηδαμινή αίσθηση της τιμής και της αξιοπρέπειας. Η παρεμβολή των εικονογραφιών με την απεικόνιση σκηνών από την καθημερινή ζωή των ανατολικών κρατών εξάπτει περισσότερο τη φαντασία του κοινού και κινούν εντονότερο ενδιαφέρον για όσα δημοσιεύει η εφημερίδα.

Άλλα κοινωνικά θέματα επικεντρώνονται στα δημόσια έργα που εκτελούνται σε μεγάλες πόλεις της Ευρώπης και αφορούν στην ανταγωνιστικότητα των κρατών και των κοινωνιών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα κείμενα σχετικά με το Κρυστάλλινο Παλάτι, η εικονογραφία του οποίου είναι δισέλιδη και πολύ εντυπωσιακή, το Θέατρο της Covent Garden, το παλάτι της Βασίλισσας στη Μαδρίτη, τις βασιλικές επαύλεις, τις φυλακές, τα ανάκτορα και τους κήπους του Κεραμικού, το Βρετανικό Μουσείο, την εκκλησία της Παναγίας των Παρισίων, κ.ά. Αυτά τα θέματα αποδεικνύουν την παραγωγικότητα και την ευημερία των κρατών και επομένως καθιστούν περήφανους τους κατοίκους των πόλεών τους. Η καταχώρηση

παρόμοιων θεμάτων εξυπηρετεί και τους στόχους του Ξένου, ο οποίος ελπίζει να προβάλλει τα δημιουργήματα των ευρωπαϊκών χωρών στην ελληνική κοινωνία και να αφυπνίσει τους Έλληνες πολίτες. Η παρουσίαση των δημοσίων έργων προκαλεί και την αναφορά στις περιοχές και τις πόλεις που τα παράγουν. Τα δημοσιεύματα που περιγράφουν γεωγραφικές περιοχές και παρέχουν λαογραφικά στοιχεία εντοπίζονται σχεδόν σε κάθε τεύχος. Ο αναγνώστης πληροφορείται για την πόλη του Πεκίνου, την Καντώνη, το Χονγκ Κόνγκ, την Οδησό, την Αδριανούπολη, την Βομβάη, την Κέρκυρα, το Μιλάνο, τη Σεβαστούπολη, τη Νάπολη, τις Βελεαρίδες νήσους, τη Δανία, τη Σιγκαπούρη, τον Καναδά, τις Ηνωμένες Πολιτείες, κ.ά. Οι εικονογραφήσεις είναι άφθονες και εστιάζουν στα πιο ωραία γεωγραφικά σημεία των περιοχών, των πόλεων και των χωρών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι κοινωνικές σύντομες ειδήσεις που καταχωρούνται χωρίς τη συνοδεία εικονογράφησης. Οι ειδήσεις αυτές αφορούν σε καθημερινά γεγονότα που ταραίζουν για μικρό χρονικό διάστημα το ρυθμό της ζωής και προκαλούν στον αναγνώστη ανάμικτα συναισθήματα. Εκφέρονται σε περιορισμένη έκταση και με μικρότερα σε μέγεθος γράμματα. Παρόμοιας μορφής είναι και τα κείμενα με συμβουλευτικό χαρακτήρα για την εξασφάλιση καλύτερης ποιότητας ζωής. Αυτού του είδους η ενημέρωση απευθύνεται σε κάθε κατηγορία αναγνωστικού κοινού, καθώς η θεματολογία των ειδήσεων ποικίλλει διαρκώς.

Ποικίλη θεματολογία χαρακτηρίζει και τα εκπαιδευτικά κείμενα. Τα συγκεκριμένα δημοσιεύματα στοχεύουν στην απόκτηση γενικής παιδείας αναφορικά με τα θέματα που πραγματεύονται. Σε αυτά συγκαταλέγονται τα άρθρα για την ηλιακή έκλειψη και τον ήλιο, την ελευθεροτυπία, τη θρησκεία, το Οξώνειο Πανεπιστήμιο, την τέχνη της αρτοποιίας, κ.ά. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η μεταφορά του αρχαίου κειμένου «Αρταξέρξου Βίος», το οποίο συνοδεύεται από την ελληνική και αγγλική μετάφραση. Εκπαιδευτικός χαρακτήρας διέπει και τα βιογραφικά κείμενα. Τα πρόσωπα, των οποίων η βιογραφία καταχωρείται στον Βρετανικό Αστέρα, δραστηριοποιήθηκαν στο χώρο της πολιτικής, της μουσικής, της οικονομίας ή έφεραν ορισμένο τιμητικό τίτλο για την προσφορά και τις ευεργεσίες τους στη χώρα τους. Από τις βιογραφίες ξεχωρίζει αυτή του Φριδερίκου του Μέγα (Απομνημονεύματα Θεοδοσίου Θιεβόλτ κατά την εικοσαετή αυτού διατριβήν εν Βερολίνω), η οποία καταγράφεται σε συνέχειες ανά τεύχη. Άλλες σημαντικές βιογραφίες που παρέχονται είναι του περιηγητή David Livingstone, του Danilo, ηγεμόνα του Μαυροβουνίου, του στρατηγού La Marmora, του κόμη Kiselyov, του

Καρόλου Α', του λόρδου Cochrane, του Βίκτωρα Εμμανουήλ ΙΙ, του Louis Gros, της Florence Nightingale, του Leopoldo O' Donnell, της Sophie Humler, κ.ά. Στα τελευταία τεύχη του 1860 (22-25) ο Ξένος καταχωρεί σε συνέχειες το κείμενο «Αναμνήσεις της Ελληνικής Επανάστασεως». Ο χαρακτήρας του κειμένου είναι λογοτεχνικός με αξιόλογα ιστορικά στοιχεία. Το κείμενο περιέχει διαλόγους προσώπων και αφήνει την αίσθηση ότι ο συγγραφέας καταγράφει προσωπικά βιώματα.

Θα πρέπει, τέλος, να γίνει σχετική αναφορά και για τα διαφημιστικά κείμενα τα οποία εξυπηρετούν αποκλειστικά εμπορικούς σκοπούς. Οι διαφημιστικές ανακοινώσεις έπονται του τίτλου «Ειδοποιήσεις». Πρόκειται για ολιγόλογες καταχωρήσεις στην τελευταία σελίδα κάθε τεύχους οι οποίες φέρουν μικρές εικόνες του προϊόντος ή της υπηρεσίας που προσφέρουν. Χρησιμοποιούνται διάφορα μεγέθη χαρακτήρων και γραμματοσειρών για την απόδοση έμφασης σε επιλεγμένες λέξεις ή φράσεις.

6. Ποσοτική απόδοση θεματικών κατηγοριών των δημοσιευμάτων.

Στην παρούσα ενότητα επιδιώκεται η ποσοτική απεικόνιση των δύο βασικότερων πληροφοριακών αντικειμένων του Βρετανικού Αστέρ, των κειμένων και της εικονογράφησης. Η ποσοτική έκταση πραγματοποιείται με τη χρήση γραφημάτων πίτας.

6.1. Συγκριτική ποσοτική απόδοση κειμένων και εικόνων.

Για την εκτέλεση της συγκριτικής ποσοτικής απόδοσης κειμένων και εικόνων, εκτιμήθηκε η έκταση σε σελίδες που καταλαμβάνουν αμφότερα τα πληροφοριακά αντικείμενα. Οι συνολικές σελίδες του πρώτου τόμου της εφημερίδας είναι 636. Από αυτές οι 414 καλύπτονται από κείμενο και οι 222 περιέχουν εικονογράφηση. Τα ποσοστά διαμορφώνονται, όπως διαγράφονται στο γράφημα:

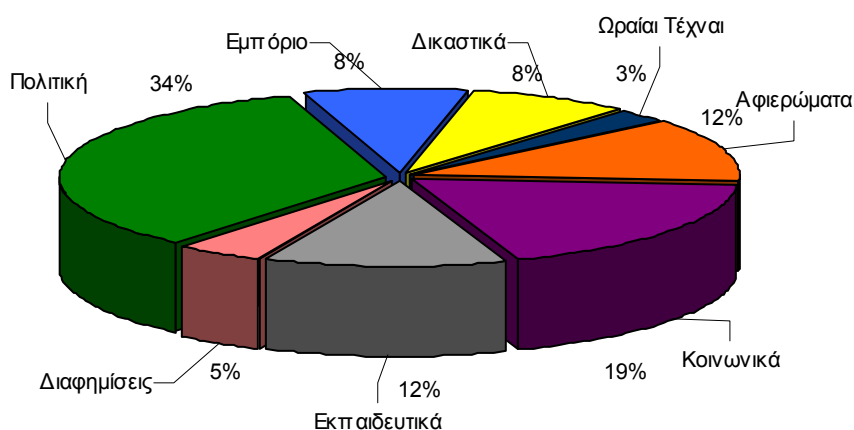

Ένα μέσο πληροφόρησης όπως η εφημερίδα είναι εύλογο να αφιερώνει το μεγαλύτερο τμήμα της σε δημοσιεύματα ή άλλα κείμενα, όπως συμβαίνει και με το Βρετανικό Αστέρ. Το ποσοστό της εικονογράφησης πάντως αποδεικνύει την έμφαση και τη σημασία που δίνει ο Στέφανος Ξένος στην εικόνα ως πληροφοριακή πηγή, ειδικά σε μια εποχή που η παραγωγή ξυλογραφιών δεν πραγματοποιούνταν με αυτόματες διαδικασίες, αλλά αποτελούσε χειρωνακτική και χρονοβόρα εργασία.

6.2. Συγκριτική ποσοτική απόδοση θεματικών κειμένων.

Για την εκτέλεση της συγκριτικής ποσοτικής απόδοσης των θεματικών κατηγοριών των κειμένων εκτιμήθηκε η έκταση σε σελίδες που καταλαμβάνει το σύνολο αυτών. Οι συνολικές σελίδες των κειμένων της εφημερίδας είναι 414. Από αυτές τα πολιτικά δημοσιεύματα καλύπτουν 143, τα εμπορικά 34, τα δικαστικά 34, τα καλλιτεχνικά 11, τα αφιερώματα 51, τα κοινωνικά 78, τα εκπαιδευτικά 50 και τα διαφημιστικά κείμενα 19. Τα ποσοστά διαμορφώνονται, όπως διαγράφονται στο γράφημα:

**Ποσοτική απόδοση θεματικών κειμένων
Βρετανικός Αστήρ 1860**

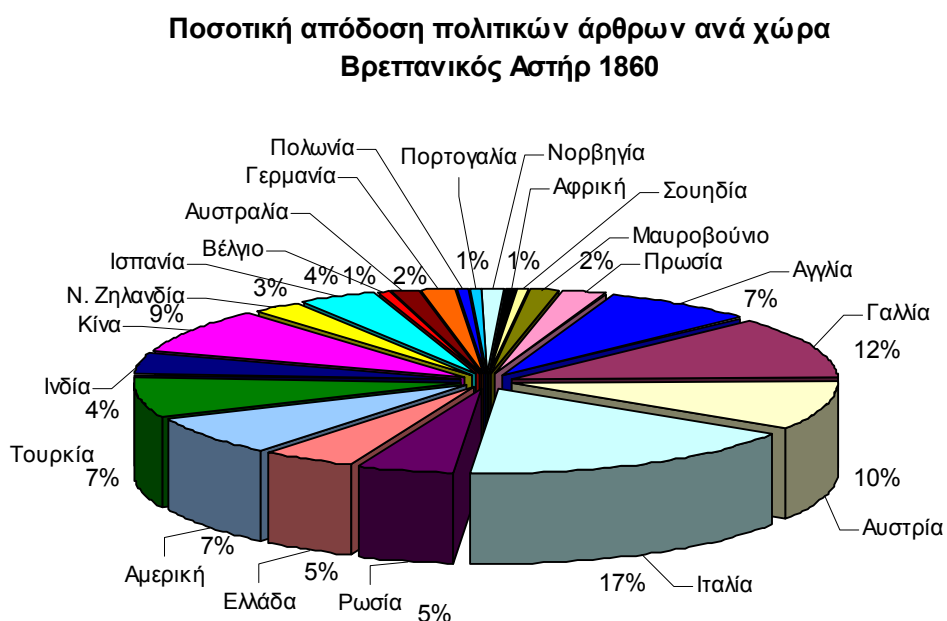

Όπως παρατηρείται, το μεγαλύτερο τμήμα των κειμένων αποτελούν τα πολιτικά δημοσιεύματα. Το γεγονός αυτό γίνεται αντιληπτό, αρκεί ο αναγνώστης να ξεφυλλίσει ορισμένα από τα τεύχη της εφημερίδας. Η πολιτική καταλαμβάνει σε όλα τα τεύχη τις πρώτες σελίδες και η έκτασή της είναι συμπαγής, ώστε σπάνια να διαπιστώνονται παρεμβολές άλλων θεματικών κειμένων ενδιάμεσα. Παρόλο το σχετικά βραχύ χρονικό διάστημα που καλύπτει ο πρώτος τόμος της εφημερίδας το 1860 (Ιούλιος-Δεκέμβριος), η πολιτική δραστηριότητα είναι αυξημένη και οι κοινωνικές και πολιτικές αναπροσαρμογές που συμβαίνουν στην Ιταλία, με την εμπλοκή όλων των ευρωπαϊκών χωρών, αναλύονται διεξοδικά. Η δεύτερη θεματική κατηγορία που λαμβάνει το 19% των συνολικών κειμένων, είναι οι κοινωνικές ειδήσεις. Ο Ξένος φρόντισε να προσελκύσει το ενδιαφέρον του μέσου πολίτη με την καταχώρηση δημοσιευμάτων κοινωνικού χαρακτήρα, ώστε να καταστήσει την

εφημερίδα του προσιτή σε όλους. Τα κείμενα με κοινωνικό περιεχόμενο αποτελούν και το βασικότερο μέσο αφύπνισης του ελληνικού λαού ως προς την πρόοδο και την ευημερία των ευρωπαϊκών χωρών, οι οποίες πρέπει να αποτελούν παράδειγμα για την ελληνική κυβέρνηση και κοινωνία. Οι στήλες των κειμένων εκπαιδευτικού περιεχομένου και των αφιερωμάτων κατέχουν επίσης σημαντικό ποσοστό αναλογικά με τις υπόλοιπες κατηγορίες.

6.3. Συγκριτική ποσοτική απόδοση πολιτικών άρθρων ανά χώρα.

Για την εκτέλεση της συγκριτικής ποσοτικής απόδοσης των πολιτικών κειμένων ανά χώρα, εκτιμήθηκε ο συνολικός αριθμός των πολιτικών άρθρων. Τα πολιτικά άρθρα των εικοσιπέντε τευχών της εφημερίδας είναι 188. Τα δημοσιεύματα με τίτλο Σαρδηνία, Νεάπολη, Παπικά Κράτη, Σικελία προσαρτήθηκαν κάτω από το τίτλο Ιταλία κατά την καταμέτρηση και ένταξη. Συνεπώς, για την Αγγλία μετρήθηκαν 14 άρθρα, τη Γαλλία 22, την Αυστρία 18, την Ιταλία 32, τη Ρωσία 9, την Ελλάδα 9, την Αμερική 14, την Τουρκία 14, την Ινδία 8, την Κίνα 16, τη Νέα Ζηλανδία 5, την Αυστραλία 3, τη Γερμανία 3, τη Νορβηγία 2, το Μαυροβούνιο 3, την Πρωσία 4, ενώ για την Αφρική, το Βέλγιο, την Πορτογαλία, την Πολωνία και τη Σουηδία καταχωρήθηκε από 1 δημοσίευμα. Τα ποσοστά διαμορφώνονται, όπως διαγράφονται στο γράφημα:

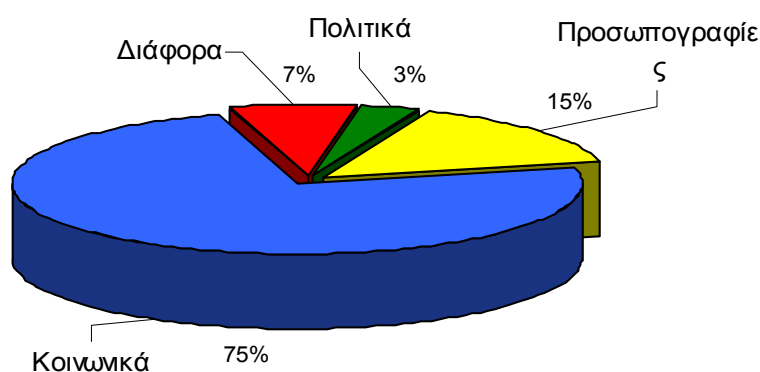

Τα πολιτικά κείμενα που αναφέρονται στην Ιταλία κατέχουν το μεγαλύτερο ποσοστό αναλογικά με τα κείμενα των άλλων χωρών. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλα τα πολιτικά δημοσιεύματα παρέχουν πληθώρα αναφορών για την πολιτική άλλων χωρών, καθώς κάθε πολιτική ενέργεια είχε άμεσο αντίκτυπο σε όλη την Ευρώπη και τις περισσότερες φορές και σε όλη την Ανατολή. Συνεπώς, ο τίτλος της χώρας σε κάθε πολιτικό κείμενο δε σημαίνει απόλυτα τον περιορισμό του θέματος στην επικράτειά της. Τα γεγονότα της Ιταλίας μονοπωλούν το ενδιαφέρον των πολιτικών συντακτών, οι οποίοι παρέχουν μακροσκελείς περιγραφές για τις μάχες και τις διαπραγματεύσεις των εξουσιαστικών αρχών.

6.4. Συγκριτική ποσοτική απόδοση εικόνων ανά θεματική κατηγορία.

Για την εκτέλεση της συγκριτικής ποσοτικής απόδοσης των εικόνων ανάλογα με τη θεματική κατηγορία στην οποία υπάγονται εκτιμήθηκε ο συνολικός αριθμός των εικόνων. Περιλαμβάνεται κάθε εικονογράφηση ανεξάρτητα από το μέγεθος ή την ποιότητα στη λεπτομέρεια της απεικόνισης. Εξαιρέθηκαν μόνο οι εικόνες που αποτελούν τμήμα των διαφημιστικών κειμένων, οι οποίες εξυπηρετούν τους εμπορικούς σκοπούς της στήλης. Οι θεματικές κατηγορίες των εικόνων διαμορφώθηκαν σύμφωνα με το είδος των κειμένων που συνοδεύουν. Οι κατηγορίες αυτές είναι η πολιτική εικονογράφηση με 14 εικόνες, οι προσωπογραφίες με 62 εικόνες και η εικονογράφηση που πλαισιώνει τα κοινωνικά δημοσιεύματα με 303 εικόνες. Συνολικά ο αριθμός των ξυλογραφιών που παρέχει ο *Βρετανικός Αστήρ* είναι 408. Τα ποσοστά διαμορφώνονται, όπως διαγράφονται στο γράφημα:

**Ποσοτική απόδοση εικόνων ανά θεματική κατηγορία
Βρετανικός Αστήρ 1860**

Το 75% της εικονογράφησης υπάγεται στην κατηγορία των κοινωνικών, ενώ το μικρότερο ποσοστό κατέχουν οι πολιτικές εικόνες. Οι σκηνές των μαχών και των εμφύλιων συγκρούσεων καταμετρήθηκαν ως κοινωνικές, καθώς το μήνυμα που μεταφέρουν αφορά στις συνθήκες διαβίωσης και τη διαμόρφωση των κοινωνικών καθεστώτων. Ως πολιτικές εικόνες νοούνται εκείνες που απεικονίζουν συνεδριάσεις κυβερνητικών προσώπων, εκδηλώσεις με πολιτικό χαρακτήρα και συγκροτήσεις στρατιωτικών σωμάτων. Η κατηγορία *Διάφορα* σχετίζεται με τα εκπαιδευτικά κείμενα ή με τη στήλη των Ωραίων Τεχνών.

7. Η κυκλοφορία και απήχηση της εφημερίδας.

Η εμπιστοσύνη του Στέφανου Ξένου, οι πεποιθήσεις τους και οι καλές του προθέσεις ήταν οι κύριοι λόγοι που προώθησαν με ισχυρή δυναμική τη διακίνηση του Βρετανικού Αστέρα. Στο λόγο που εκφώνησε στο συνέδριο των Ελλήνων εμπόρων του Λονδίνου που πραγματοποιήθηκε προς τιμήν του, φανέρωσε τις επιδιώξεις του μέσα από τη σύσταση τυπογραφείου για την έκδοση της ελληνικής εφημερίδας και υποστήριξε με πάθος τη συνέχιση των αγώνων του για την ανάδειξη της ελληνικής πνευματικής καλλιέργειας και γενικότερα την ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου στην Ευρώπη. Ως συγγραφέας και δεινός γνώστης της γλώσσας και ως έμπειρος χειριστής του αγγλικού λεξιλογίου καταθέτει τις απόψεις του και τις αρχές του στις δημοσιεύσεις του. Παράλληλα, επιμελείται την αρθρογραφία και τη δομή του περιεχομένου, ώστε να εξομοιώσει τον Βρετανικό Αστέρα με άλλες εφάμιλλες εφημερίδες της εποχής του.

Ο *Βρετανικός Αστήρ* εκδιδόταν και κυκλοφορούσε σε εβδομαδιαία βάση, την ημέρα Πέμπτη. Οι παραλήπτες σε Λονδίνο λάμβαναν τα τεύχη την ίδια ημέρα που κυκλοφορούσαν, ενώ οι απομακρυσμένοι αναγνώστες περίμεναν όσες ημέρες διαρκούσε η αποστολή μέσω ταχυδρομείου. Η κυκλοφορία και η απήχηση της εφημερίδας καταδεικνύεται μέσα από την ιδιαίτερη αλληλογραφία που διατηρεί με τους Έλληνες της Αγγλίας και με αυτούς στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τις επιστολές που δέχεται, ο *Βρετανικός Αστήρ* διοχετεύεται στην Ελλάδα και αναγιγνώσκεται κυρίως από τους πολίτες που δρουν ανεξάρτητοι από την ελληνική κυβερνητική εξουσία και προβληματίζονται με τα πολιτικά ρεύματα της Ευρώπης. Για πολλούς Έλληνες η εφημερίδα του Ξένου αποτελεί ένα δυνατό όπλο ενάντια στη βαυαρική βασιλική κυβέρνηση αλλά και μια πηγή που παράγεται στη χώρα της ευημερίας, της ελευθερίας και της τεχνολογικής ανάπτυξης. Το χάρισμα της εκφραστικής γραπτής ικανότητας που διακρίνει τον Ξένο αποτελεί επίσης ένα μέσο προσέλκυσης για τους αναγνώστες του. Ειδικά για όσους ασπάζονται τις απόψεις του, αποτελεί κύριο παράγοντα πίεσης και λήψης δραστικών μέτρων για την πολιτική και κοινωνική αλλαγή της Ελλάδας. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει και η μερίδα εκείνων που αρνούνται τις παραινήσεις του Ξένου και πολεμούν τη διακίνηση της εφημερίδας. Σχετικές επιστολές των Ελλήνων από το Μάντσεστερ κοινοποιούνται στις σελίδες του Βρετανικού Αστέρα με σκοπό να προκαλέσουν τον Ξένο να είναι περισσότερο

προσεκτικός με το ύφος της γλώσσας που χρησιμοποιεί και να μετριάσουν τον ενθουσιασμό των Ελλήνων για την πρωτοποριακή έκδοση μιας ελληνικής εφημερίδας ανεξάρτητης από άποψη λογοκρισίας. Η στάση του Ξένου είναι απαξιωτική και οι απαντήσεις του, οι οποίες καταχωρούνται στα δημοσιεύματα των Ελλήνων, είναι ειλικρινείς και τεκμηριωμένες. Υποστηρίζει το έργο που παράγει και δε φαίνεται διατεθειμένος να εγκαταλείψει το σκοπό για τον οποίο τόλμησε αυτό το εγχείρημα.

Άλλα σημεία που παρέχουν πληροφορίες για την απήχηση και τη διακίνηση της εφημερίδας προέρχονται από το ίδιο το έργο και είναι οι σχετικές αναφορές του εκδότη στα πρωτοσέλιδα των τευχών του και η διαρκώς αυξανόμενη καταχώρηση διαφημιστικών κειμένων. Από τα πρωτοσέλιδα των τευχών, λαμβάνει κανείς ενημέρωση για τους τρόπους προμήθειας του Βρετανικού Αστέρ. Συγκεκριμένα, στο πρώτο τεύχος αναφέρεται «Αί συνδρομαί γίνονται μόνον ἔτησίως, αἱ δὲ τμηματικαὶ ἐσὶν ἀπαράδεκτοι. Τό τίμημα τῆς ἔτησίως συνδρομῆς, ἐκ Λίρ. 3 καὶ 3 σέλ. Διὰ τούς 52 ἑβδομαδιαίους ἀριθμούς ἐστὶ προπληρωτέον. Οἱ πράκτορες τῆς Ἐφημερίδος εὐθύνονται ἐπὶ τῇ μὴ εἰσπράξει τῶν χρημάτων.» (Βρετανικός Αστήρ, σ. 1). Στο δεύτερο τεύχος ο Ξένος αναφέρει ότι οι συνδρομές πραγματοποιούνται στο Λονδίνο, στα γραφεία της εφημερίδας (2 York street, Covent Garden) και μέσω των πρακτόρων της Ελληνικής και Ανατολικής Ακτοπλοϊκής Εταιρίας, ενώ στο πρωτοσέλιδο του δέκατου τεύχους αναγγέλλεται «Εἰδοποίησις» προς τους συνδρομητές ότι «Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀταξιῶν, αἵτινες ἰδίως συμβαίνουσιν ἐν Τουρκίᾳ, ὁ φάκελλος τῶν ἑφημερίδων θέλει διευθύνεσθαι τοῦ λοιποῦ πρὸς τούς Κυρίους Πράκτορας, ὅπου ὀνομάζονται τοιοῦτοι, καὶ παρὰ τούτων θέλει λαμβάνει ἕκαστος τό φύλλον του. Οὕτω δέ καὶ ἡ παραλαβὴ ἀσφαλίζεται, καὶ τό φύλλον, ἔχον εἰκονογραφίας, φθάνει εἰς κρείττονα κατάστασιν, μὴ διπλούμενον.» Ακολουθεῖ ονοματικός κατάλογος των πρακτόρων του Ξένου στις πόλεις ανταπόκρισης. Τα ονόματα είναι:

Ὁ Κύριος Θ. Ξένος ἐν Κωνσταντινούπολι	Ὁ Κύριος Φ. Ξένος ἐν Σμύρνη
Ὁ Κύριος Β. Παπάζογλους ἐν Θεσσαλονίκη	Ὁ Κύριος Λουκάς Ράλλης ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ
Ὁ Κύριος Κ. Τσάτσος ἐν Πάτραις	Οἱ Κύριοι Θεολόγος καὶ Καρνάκης ἐν Γαλαζίῳ
Ὁ Κύριος Κ. Βολωνάκης (ἢ Κ. Θεολόγης)	Ὁ Κύριος Ἀμβρόσιος Δαμάλας ἐν Σύρῳ

έν Αλεξάνδρεια καί Καΐρω

Ο Κύριος Δ. Παπάς έν Μάγτζεστερ

Ο Κύριος Γιαννακόπουλος έν Λίβερπουλ

Ο Κύριος Β.Δ. Μαλκότζης έν Ιβραΐλα

Mr Taylor έν Κερκύρα

Ο Κύριος Μύρων Βλαστός έν Βουκουρεστιά

Ο Κύριος Π.Α. Στεφανόπουλος έν Τεργέστη

Ο Κύριος Ι. Θεοφυλάτος έν Σουλινᾶ

Ο Κύριος Π. Σπορίδης έν Ζακύνθω

(Βρεττανικός Αστήρ, σ. 249).

Στο τελευταίο τεύχος του χρόνου, το εικοστό πέμπτο, παρατηρεί κανείς ότι προστίθενται τα ονόματα τεσσάρων πρακτόρων. Αυτοί είναι: Αφοί Χρυσοχοΐδαι έν Τουρνοσεβερίνω, Γιακουμόπουλος έν Βάρνη, Φωκίων Βουτζινᾶς έν Μασσαλία καί Κώντ. Λασκαρίδης έν Βηρυτῶ. Συνεπώς η απήχηση της εφημερίδας διευρύνεται και ο *Βρεττανικός Αστήρ* συναντά την προσδοκώμενη ανταπόκριση του εκδότη του.

Αναφορικά με τα διαφημιστικά κείμενα που συμπεριλαμβάνονται στην τελευταία σελίδα κάθε τεύχους, στη στήλη «*Ειδοποιήσεις*», συμπεραίνεται ότι η καταχώρησή τους είναι συνεχής και αυξανόμενη. Στο πρώτο τεύχος σημειώνονται στο τέλος της τελευταίας σελίδας τρεις ειδοποιήσεις (χωρίς διευκρινιστικό τίτλο στήλης), στο πέμπτο τεύχος διακρίνονται εννέα, στο δέκατο έβδομο αφιερώνεται ολόκληρη σελίδα με ειδοποιήσεις, ενώ στο εικοστό πέμπτο φύλλο οι ειδοποιήσεις καλύπτουν τις δύο τελευταίες σελίδες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η ειδοποίηση της εφημερίδας σχετικά με τη διάθεση του πρώτου τόμου του Βρεττανικού Αστέρα κατά την έναρξη του νέου χρόνου. Τα διαφημιστικά κείμενα προέρχονται από Έλληνες και Άγγλους επιχειρηματίες και εμπόρους, και η έκταση που καταλαμβάνει το καθένα ποικίλλει ανάλογα με το προϊόν και τη συμφωνία που έχει συναφθεί με την εφημερίδα. Τα παραπάνω συγκριτικά στοιχεία αποτελούν δείγματα της απήχησης και της διακίνησης του Βρεττανικού Αστέρα στην ευρύτερη περιοχή της Αγγλίας και τις χώρες όπου διανέμεται.

Τέλος, παρατίθεται εδώ ένα μικρό περιεκτικό κείμενο που δημοσιεύεται στις 30 Νοεμβρίου 1860 στη βρετανική περιοδική έκδοση *The Church of England magazine* και αφορά στην επιρροή του Βρεττανικού Αστέρα στην αγγλική κοινότητα: «Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ. London: Landells, Oct. 20. We are very

much amused with this Greek newspaper. It contains a profusion of illustrations and intelligence home and foreign in modern Greek, the very respectable and improving descendant of the glorious old and classical language. It is curious to read of Λόρδος Κίγκστον at the police office, and to find the puff of that nameless person, “the queen’s laundress, about Glenfield Starch duly done into sounding Greek.” (The Church of England magazine, 1860, σ. 360, vol. 24).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Αριστούλα Α. Παπαϊωάννου

**Παιδεία και Πολιτισμός στον Παρουκιακό Ελληνισμό
του 19^{ου} αιώνα:**

*Η εφημερίδα 'Βρεττανικός Αστήρ' (1860-1863) του Λονδίνου και η
αξιοποίησή της μέσω των Νέων Τεχνολογιών.
Μέρος Α' (1860).*

Διατριβή επί Διδακτορία

ΤΟΜΟΣ II

Επιβλέπουσα:
κ. Τζένη Παγγέ
Καθηγήτρια

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
2011

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

Αριστούλα Α. Παπαϊωάννου

**Παιδεία και Πολιτισμός στον Παρουκιακό Ελληνισμό
του 19^{ου} αιώνα:**

*Η εφημερίδα 'Βρεττανικός Αστήρ' (1860-1863) του Λονδίνου και η
αξιοποίησή της μέσω των Νέων Τεχνολογιών.
Μέρος Α' (1860).*

Διατριβή επί Διδακτορία

ΤΟΜΟΣ II

Επιβλέπουσα:

κ. Τζένη Παγγέ

Καθηγήτρια

**ΙΩΑΝΝΙΝΑ
2011**

Εισηγητική Επιτροπή

1. Παγγέ, Τζένη, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
2. Καλδρυμίδου, Μαρία, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
3. Πανταζής, Σπυρίδων, Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Παγγέ, Τζένη, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
2. Καλδρυμίδου, Μαρία, Καθηγήτρια Παν. Ιωαννίνων
3. Πανταζής, Σπυρίδων, Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων
4. Κέκκερης, Γεράσιμος, Καθηγητής Δημοκρίτειο Παν. Θράκης
5. Λιοναράκης, Αντώνιος, Αν. Καθηγητής ΕΑΠ
6. Αγγέλου, Αθανάσιος, Αν. Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων
7. Λαγαράς, Ισαάκ, Καθηγητής Παν. Ιωαννίνων

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως (Ν.5343/32 άρθρο 202 παρ. 2).

(συνέχεια)

ΤΟΜΟΣ II

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΡΓΟΥ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ «ΑΣΤΗΡ»

1.	Η αξιοποίηση του Βρετανικού Αστήρα μέσα από τις εφαρμογές ψηφιοποίησης	324
1.1.	Σκοπιμότητα ψηφιοποίησης της εφημερίδας «Βρετανικός Αστήρ»	324
1.2.	Τρέχουσες εφαρμογές και χρήσεις προγραμμάτων ψηφιακών συλλογών για εφημερίδες	328
1.3.	Πόροι ψηφιοποίησης.	337
1.3.1.	Ελεύθερο λογισμικό και λογισμικό ανοιχτού κώδικα: ιστορική ανασκόπηση και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις	337
1.3.2.	Επιλογή λειτουργικού συστήματος ανοιχτού κώδικα: <i>Linux</i>	340
1.3.3.	Επιλογή γλώσσας προγραμματισμού ανοιχτού κώδικα: <i>Perl</i>	341
1.3.4.	Επιλογή βάσης δεδομένων ανοιχτού κώδικα: <i>Postgre</i>	342
1.3.5.	Επιλογή προγράμματος <i>Optical Character Recognition (OCR)</i>	343
2.	Υλοποίηση του έργου «Αστήρ»	348
2.1.	Βασικές αρχές προσχεδιασμού	348
2.1.1.	«Να κάνεις ένα πράγμα και το κάνεις καλά»	348
2.1.2.	Ανάπτυξη <i>Bazaar</i>	349
2.1.3.	Ανάπτυξη «Βάση προς την κορυφή» (<i>Bottom-up Development</i>)	349
2.2.	Εξέλιξη της τρέχουσας ανάπτυξης	351
2.3.	Αρχιτεκτονική «με δύο λόγια»	352
2.4.	Οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (<i>OCR</i>)	355
2.4.1.	Ψηφιοποίηση	355
2.4.2.	Ανάλυση <i>OCR</i>	355
2.5.	Αποθετήριο <i>Datafile</i>	358
2.6.	Οντότητα <i>Data Feed</i>	360
2.7.	Βάση δεδομένων	363
2.8.	Οντότητα ανάκτησης δεδομένων (<i>Retriever entity</i>)	366
2.9.	Γραφικό Περιβάλλον Χρήστη (<i>GUI</i>)	367
2.10	Μελλοντικές ενέργειες	370
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	372

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	377
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
1 Σελίδα Τίτλου του πρώτου τόμου « <i>Βρεττανικός Αστήρ</i> » (1860)	410
2. Πρωτοσέλιδο τεύχους 1.....	411
3. Πρωτοσέλιδο τεύχους 2.....	412
4. Πρωτοσέλιδο τεύχους 3.....	413
5. Πρωτοσέλιδο τεύχους 4.....	414
6. Πρωτοσέλιδο τεύχους 5.....	415
7. Πρωτοσέλιδο τεύχους 6.....	416
8. Πρωτοσέλιδο τεύχους 7.....	417
9. Πρωτοσέλιδο τεύχους 8.....	418
10. Πρωτοσέλιδο τεύχους 9.....	419
11. Πρωτοσέλιδο τεύχους 10.....	420
12. Πρωτοσέλιδο τεύχους 11.....	421
13. Πρωτοσέλιδο τεύχους 12.....	422
14. Πρωτοσέλιδο τεύχους 13.....	423
15. Πρωτοσέλιδο τεύχους 14.....	424
16. Πρωτοσέλιδο τεύχους 15.....	425
17. Πρωτοσέλιδο τεύχους 16.....	426
18. Πρωτοσέλιδο τεύχους 17.....	427
19. Πρωτοσέλιδο τεύχους 18.....	428
20. Πρωτοσέλιδο τεύχους 19.....	429
21. Πρωτοσέλιδο τεύχους 20.....	430
22. Πρωτοσέλιδο τεύχους 21.....	431
23. Πρωτοσέλιδο τεύχους 22.....	432
24. Πρωτοσέλιδο τεύχους 23.....	433
25. Πρωτοσέλιδο τεύχους 24.....	434
26. Πρωτοσέλιδο τεύχους 25.....	435
27. Δείγμα στήλης πολιτικών κειμένων.....	436
28. Δείγμα στήλης <i>Εμπόριον</i>	437
29. Δείγμα στήλης <i>Δικαστικά</i>	438
30. Δείγμα στήλης <i>Ωραιά Τέχνη</i>	439

31.	Δείγμα Αφιερώματος	440
32.	Δείγμα από διάφορα κείμενα κοινωνικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα (I).....	441
33.	Δείγμα από διάφορα κείμενα κοινωνικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα (II) ...	442
34.	Δείγμα στήλης <i>Ειδοποιήσεις</i>	443
35.	Εικονογραφία Συμποσίου Ελλήνων Εμπόρων προς τιμή του Στέφανου Ξένου...	444
36.	Πίνακας αριθμητικής απόδοσης κειμένων ανά θεματική κατηγορία	445
37.	Πίνακας ποσοτικής απόδοσης πολιτικών κειμένων της εφημερίδας	446
38.	Πίνακας ποσοτικής απόδοσης των εικονογραφιών της εφημερίδας	447
39.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης <i>Utah Digital Newspapers</i>	448
40.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων αναζήτησης στην <i>Utah Digital Newspapers</i>	449
41.	Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας εφημερίδας από την <i>Utah Digital Newspapers</i>	449
42.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης <i>Internet Library of Early Journals</i>	450
43.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων στο περιοδικό <i>Notes and Queries</i> της <i>Internet Library of Early Journals</i>	451
44.	Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας περιοδικού από την <i>Internet Library of Early Journals</i>	451
45.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου -Πρόγραμμα <i>Διάθεσις</i>	452
46.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων του προγράμματος <i>Διάθεσις</i>	453
47.	Δενδροειδής απόδοση οντολογιών του προγράμματος <i>Διάθεσις</i>	453
48.	Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, <i>e-fimeris</i>	454
49.	Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων στην εφημερίδα <i>Ελευθερία</i> της <i>e-fimeris</i>	455
50.	Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας εφημερίδας από την <i>e-fimeris</i>	455
51.	Κώδικας σε εξέλιξη στη μονάδα <i>Datafeed</i>	456
52.	Εμφάνιση σελίδας 14 στην οθόνη των χρηστών	457
53.	Σελίδα html όπως διαμορφώνεται ύστερα από τις διαδικασίες της οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων	458
54.	Κείμενο σε μορφή “ <i>text</i> ” ύστερα από την οπτική αναγνώριση χαρακτήρων	459
55.	Κώδικας σε περιβάλλον Kate.....	460
56.	Διαχωρισμός εικόνων από κείμενο.....	461

57.	Χαρακτηριστικά γνωρίσματα ελληνικών προεπαναστατικών εφημερίδων.....	462
58.	Αρχική σελίδα προγράμματος Αστήρ	463
59.	Εμφάνιση αποτελεσμάτων από αναζήτηση στη βάση Αστήρ	464
60.	Εμφάνιση αποτελεσμάτων εικόνων από τεύχος	465
61.	Εμφάνιση επιλεγμένης εικόνας σε ξεχωριστό παράθυρο	466
62.	Βιβλιογραφία – Θεματική	467

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΡΓΟΥ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

«ΑΣΤΗΡ»

<http://projectaster.dyndns.org>

1. Η αξιοποίηση του *Βρετανικού Αστέρα* μέσα από τις εφαρμογές ψηφιοποίησης.

Για την ψηφιοποίηση και την ηλεκτρονική αξιοποίηση και διάθεση των περιεχομένων της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ* αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της ανά χειρας διατριβής μια ψηφιακή βιβλιοθήκη, η οποία ονομάστηκε «Αστήρ». Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται το σκεπτικό και τα χαρακτηριστικά της.

1.1. Σκοπιμότητα ψηφιοποίησης της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ*.

Η χρήση και η μελέτη της ιστορικής εφημερίδας ως πρωτογενούς και πολυδιάστατης πηγής αποτελεί χρονοβόρα και επίμονη εργασία για κάθε μελετητή και ερευνητή. Η διάθεση της νέας τεχνολογίας και των ψηφιακών μέσων απόδοσης της πληροφορίας προλαμβάνει τις αρνητικές και δυσάρεστες καταστάσεις, στις οποίες υπόκεινται πολλοί ερευνητές κατά την αναζήτηση και χρήση του υλικού των παλαιότυπων εφημερίδων. Η ηλεκτρονική διαχείριση και παροχή δεδομένων, καθώς και οι νέες μορφές των σύγχρονων επικοινωνιακών εφαρμογών, καθιστούν την ιστορική εφημερίδα περισσότερο προσιτή, αναδεικνύουν το πλούσιο περιεχόμενό της και τη μετατρέπουν σε εύχρηστη πηγή πληροφοριών για κάθε ερευνητή. Παράλληλα, επιβεβαιώνουν την ιστορική της αξία στη σύγχρονη πραγματικότητα. Συνεπώς, οι βασικοί λόγοι της εφαρμογής ενός έργου ψηφιοποίησης είναι η διάσωση του ιστορικού περιεχομένου, η επ' αόριστον αποτελεσματική πρόσβαση, η αναζήτηση και η ανάκτηση της επιθυμητής πληροφορίας, η ανάδειξη αρχειακού πρωτογενούς υλικού και η ποιοτική παροχή υπηρεσίας που δύναται να αποτελέσει πληροφοριακή πηγή για τους φορείς πληροφόρησης, όπως είναι οι βιβλιοθήκες.

Η περίπτωση του *Βρετανικού Αστέρα*, εκδοτικού έργου του Στέφανου Ξένου, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ιστορικής πηγής που η σημαντικότητα της ύλης και η χρονική στιγμή της έκδοσής της εντείνουν την ανάγκη της ηλεκτρονικής καταχώρησης και προβολής. Η θεματική ποικιλία των κειμένων, η έκταση και η περιοδικότητα της έκδοσης καθιστούν τη διακίνηση και απήχηση της εφημερίδας ευρεία, ώστε να αποτελεί σημαντικό μέσο πληροφόρησης για τις ελληνικές κοινότητες της Ευρώπης το 1860. Παρ' όλο που ο χαρακτήρας του είδους της εφημερίδας είναι εφήμερος, ο *Βρετανικός Αστήρ* απασχολεί τον ερευνητή και τον μελετητή της ελληνικής τυπογραφίας και ιστορίας. Ο σύγχρονος ερευνητής αντιμετωπίζει τον *Βρετανικό Αστέρα* ως πολυσχιδή πηγή που παρέχει τεράστιο όγκο

κοινωνικών ιστορικών πληροφοριών ακόμα και μέσα από τα πιο σύντομα δημοσιεύματά του.

Οι στόχοι της ψηφιοποίησης της ελληνικής εφημερίδας του Στέφανου Ξένου είναι:

1. *Ηλεκτρονική καταχώρηση του πολιτικού, κοινωνικού, οικονομικού, δικαστικού, εκπαιδευτικού περιεχομένου.*

Η ηλεκτρονική καταχώρηση των θεματικών κατηγοριών του περιεχομένου συμβάλλει στη δημιουργία ενιαίας ηλεκτρονικής βάσης στοιχείων. Η βάση αυτή αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της συνολικής ύλης στην οποία κατευθύνεται η ηλεκτρονική αναζήτηση. Επιδέχεται προσθήκες νέου ή συμπληρωματικού υλικού.

2. *Ηλεκτρονική ανάκτηση με αναζήτηση όρων - λέξεων κλειδιών.*

Η αναζήτηση στην καταχωρημένη βάση εκτελείται με τη χρήση λέξεων κλειδιών, ώστε να μην απαιτείται η γνώση των ακριβών τίτλων των άρθρων. Η παροχή της πρόσβασης και ανάκτησης συντελείται μέσω διαδικτύου, ώστε να επιτρέπεται η χρήση της ψηφιακής βάσης από διαφορετικούς χρήστες την ίδια χρονική στιγμή.

3. *Ηλεκτρονική προβολή της ιστορικής πηγής.*

Ο *Βρετανικός Αστήρ* αποτελεί πρωτογενή ιστορική πηγή. Μέχρι σήμερα η προσέγγιση στο περιεχόμενό του ήταν δύσκολη και σε πολλές περιπτώσεις αδύνατη λόγω της σπανιότητάς του. Η ηλεκτρονική μεταχείριση των φύλλων της εφημερίδας και η προβολή του πρώτου δημοσιευμένου τόμου εξασφαλίζει σε κάθε ενδιαφερόμενο τη δυνατότητα της μελέτης και επεξεργασίας του περιεχομένου, καθιστώντας την επαφή άμεση και ευκολότερη.

4. *Συμβολή στην εκπαιδευτική διαδικασία.*

Η ηλεκτρονική αξιοποίηση του *Βρετανικού Αστέρα* και η παραγόμενη βάση δεδομένων αποτελούν υλικό άμεσα διαθέσιμο και εύχρηστο για τον εκπαιδευτικό κάθε βαθμίδας. Η διαδικτυακή βάση «Αστήρ» ως εργαλείο μάθησης στοχεύει να εμπλουτίσει την εκπαιδευτική δραστηριότητα προβάλλοντας τα ποικίλα θεματικά κείμενα και την πλούσια εικονογράφηση της εφημερίδας. Η προβολή ψηφιοποιημένων πληροφοριακών αντικειμένων

και η χρήση τους από κάθε ενδιαφερόμενο προάγει την άτυπη μάθηση, καλλιεργεί πρακτικές έρευνας μέσω των νέων τεχνολογιών και εξοπλίζει τους εκπαιδευόμενους με δια-βίου δεξιότητες μάθησης.

5. *Συμβολή στην ιστορική και κοινωνιολογική έρευνα.*

Η ιστορική έρευνα προϋποθέτει τη μελέτη και επεξεργασία των πηγών πληροφόρησης που αναφέρονται σε προσωπικότητες και αναλύουν γεγονότα χρονικών περιόδων του παρελθόντος. Ιδιαίτερα οι πρωτογενείς ιστορικές πηγές παρέχουν πληροφορίες για τις πραγματικές συνθήκες διεξαγωγής των συμβάντων του παρελθόντος και είναι πολύτιμες σε κάθε συγγραφή ιστορικής πραγματείας. Ο *Βρετανικός Αστήρ* ως περιοδική έκδοση καλύπτει χρονικά μια περίοδο κατά την οποία συντελέστηκαν ουσιαστικές τομές στην πολιτική σκηνή όλων των ευρωπαϊκών χωρών και κυρίως στην ελληνική επικράτεια, όπου συντελούνταν οι ζυμώσεις για το μετασχηματισμό της νεοελληνικής κοινωνίας. Έκτος από ιστορική πηγή, ο *Βρετανικός Αστήρ* αποτελεί δείγμα των ιδεολογικών τάσεων των κοινωνιών της εποχής. Αποτυπώνονται οι στάσεις και οι αντιστάσεις των ευρωπαϊκών κοινωνιών απέναντι στους θεσμούς που θεσπίζονται από τις κυβερνήσεις τους, καταγράφονται οι επιθυμίες των λαών αναφορικά με την εξέλιξη των επιστημών και των τεχνολογιών και τέλος προβάλλονται οι διεκδικήσεις των δικαιωμάτων των ανθρώπων, όπως όρισε ο Διαφωτισμός και η νέα τάξη των πραγμάτων. Τα πληροφοριακά αυτά στοιχεία μπορούν να αξιοποιήσουν ο σύγχρονος ιστορικός, ο κοινωνιολόγος και κάθε ενδιαφερόμενος μελετητής της ιστορίας, εξετάζοντας το περιεχόμενο της εφημερίδας και μελετώντας τη θέση της και την επίδρασή της στον κοινωνικό και πολιτικό χώρο του 19^{ου} αιώνα.

6. *Παροχή πρότυπης ψηφιακής βιβλιοθήκη βασισμένη σε συστήματα λογισμικού (software) ανοιχτού κώδικα για την ηλεκτρονική καταχώρηση παλαιότυπων ελληνικών εφημερίδων.*

Η ηλεκτρονική αξιοποίηση του *Βρετανικού Αστέρα* συντελείται με τη σύσταση πρότυπου συστήματος ηλεκτρονικής καταχώρησης. Η υλοποίηση και εφαρμογή παρόμοιων ενεργειών για την προβολή παλαιότυπων έργων αποτελεί κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία πηγών, που θα μπορούν να ανταποκρίνονται ικανοποιητικά στις μορφολογικές απαιτήσεις της ελληνικής

εφημερίδας. Ο βασικός στόχος της παροχής ψηφιακής βιβλιοθήκης είναι η ολοκληρωμένη και ευρεία χρήση ανοιχτού κώδικα (open source) για ελληνικές παλαιότερες εφημερίδες και περιοδικές εκδόσεις που παράχθηκαν από τον παροικιακό ελληνισμό, ώστε κάθε συλλογικός φορέας ή ιδιώτης να έχει τη δυνατότητα ελεύθερης εισαγωγής δεδομένων και ανάκτησης αυτών, σύμφωνα με τις οδηγίες του συστήματος.

7. *Ανάπτυξη των μεθόδων ανάκτησης πληροφοριών σε περιεχόμενο κειμένων του 19^{ου} αιώνα.*

Το ζήτημα της λόγιας ελληνικής γλώσσας και της τυπογραφικής έκφρασης που χρησιμοποιείται στα κείμενα του 19^{ου} αιώνα αποτελεί τις μεγαλύτερες προκλήσεις αναφορικά με την ποιοτική ανάκτηση των πληροφοριών. Κατά την υλοποίηση του συστήματος πραγματοποιείται η εφαρμογή μεθόδων που θα υποστηρίξουν την ομαλή ηλεκτρονική ανάγνωση των κειμένων και την ακριβέστερη ανάκτηση των αποτελεσμάτων.

Για να παραχθούν οι δείκτες της τρέχουσας έρευνας, στις παραγράφους 1.2. έως 1.3.5. γίνεται αναφορά σε παραδείγματα εφαρμογών προγραμμάτων ψηφιακών συλλογών για εφημερίδες και σε διαθέσιμους πόρους ψηφιοποίησης και υλοποίησης διαδικτυακών ψηφιακών βιβλιοθηκών με τη χρήση βάσης δεδομένων.

1.2. Τρέχουσες εφαρμογές και χρήσεις προγραμμάτων ψηφιακών συλλογών για εφημερίδες.

Ο όγκος των εφημερίδων τόσο από άποψη φυσικού μεγέθους όσο και πληροφοριών κατέστησε αναγκαία την απόφαση βιβλιοθηκών και άλλων κέντρων πληροφόρησης να προχωρήσουν στην ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών. Με τον τρόπο αυτό αντιμετώπισαν τα πρακτικά προβλήματα που αφορούν στην πρόσβαση στο έντυπο υλικό λόγω της ποιότητας του χαρτιού και της αντοχής του στο πέρασμα των χρόνων, του μεγάλου και δύσχρηστου μεγέθους, της έκτασης των τευχών που κάλυπταν τις περιόδους έκδοσης και διάθεσης (Μαμμά, 2006, σ. 4). Από τις περιπτώσεις των εφαρμογών για την ψηφιοποίηση εφημερίδων ξεχωρίζουν τέσσερις, οι οποίες κατέχουν σημαντική θέση στο χώρο της ηλεκτρονικής διαχείρισης και παροχής ψηφιακών εγγράφων. Αυτές είναι:

- I. *University of Utah. J. Willard Marriott Library: Utah Digital Newspapers*
- II. *Universities of Birmingham, Leeds, Manchester and Oxford - ILEJ*
- III. *Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος: e-fimeris - Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη: E-Preserve*
- IV. *Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου: Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Ιστορικών Εγγράφων - ΙΤΕ. Εργαστήριο Πληροφοριακών Συστημάτων: Διάθεσις*

Utah Digital Newspapers - University of Utah. J. Willard Marriott Library.

[<http://digitalnewspapers.org/>]

Το Πανεπιστήμιο της Utah στην Αμερική σε συνεργασία με τα μεγαλύτερα πανεπιστήμια της Πολιτείας, Brigham Young University (Provo), Utah State University (Logan) και Southern Utah University (Cedar City) κατάφεραν το 2002 να αποσπάσουν κρατικές χορηγίες για την ανάπτυξη ηλεκτρονικού προγράμματος που

θα διατηρεί ηλεκτρονικά το υλικό των εφημερίδων και θα καθιστά τα δημοσιεύματα προσβάσιμα και ανακτήσιμα από τον τελικό χρήστη. Ο κύριος σκοπός της σύμπραξης ήταν να ψηφιοποιηθεί το υλικό των πανεπιστημίων και έπειτα, με την απόκτηση της σχετικής εμπειρίας, να υποστηρίζονται παράλληλα τα παραρτήματα και οι εξαρτώμενοι φορείς που διατηρούν όμοιο υλικό (Arlitsch, Yapp, & Edge 2003, σ. 101). Το Πανεπιστήμιο της Utah απευθύνθηκε σε δύο εμπορικές εταιρείες για την αποτελεσματική διεκπεραίωση του έργου. Οι εμπορικοί συνεργάτες που προσέφεραν τις τεχνολογίες τους ήταν η εταιρεία iArchives Inc. και η DiMeMa Inc. Η πρώτη εξειδικεύεται στο διαχωρισμό των άρθρων, την περιγραφή και συγκομιδή των μεταδεδομένων, τη διαδικασία οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων, την απόδοση XML ετικετών και τη σύνταξη των τίτλων των ομαδοποιημένων συλλογών, ενώ η δεύτερη παρείχε το λογισμικό CONTENTdm, το οποίο σχεδιάζει την αρχιτεκτονική των λειτουργιών και συνεργάζεται με τα περιβάλλοντα Windows, Linux και Unix. Το έτος 2010 η βάση *Utah Digital Newspapers* παρέχει τη δυνατότητα αναζήτησης σε 49 εφημερίδες της ευρύτερης περιοχής της Πολιτείας της Utah. Η αρχαιότερη χρονολογείται το 1850 με τίτλο *Deseret News*, ενώ ο πιο πρόσφατος τίτλος χρονολογείται στα μέσα της δεκαετίας του 1950 και είναι η εφημερίδα *Green River Journal*.*

Η πρόσβαση στο περιεχόμενο των εισαχθέντων περιεχομένων επιτυγχάνεται με τη χρήση λέξεων-κλειδιών, ημερομηνίας, τίτλου και τύπου άρθρου και θέματος, καθώς και με την επιλογή της φυλλομέτρησης (browsing). Ο χρήστης της βάσης δεδομένων της Utah έχει τη δυνατότητα να ανακτήσει είτε μεμονωμένα άρθρα είτε πλήρεις σελίδες.

Η διαδικασία υλοποίησης διακρίθηκε για τον έλεγχο της ποιότητας και την ασφάλεια των δεδομένων και ολοκληρώθηκε σε επτά στάδια (Μαμμά, 2003, σ. 6):

1. Δημιουργία ψηφιακής συλλογής: Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τις ενέργειες μετατροπής του έντυπου υλικού και του υλικού μικροφίλμ σε ψηφιακά αντικείμενα. Τα αρχεία των εικόνων που παράγονται (μορφή .tif ή .jpeg) αντιγράφονται και αρχειοθετούνται.

---

* Οι πληροφορίες αντλούνται από τα επίσημα στατιστικά του Πανεπιστημίου της Utah, όπως καταχωρούνται στην ιστοσελίδα του προγράμματος Utah Digital Newspapers, <http://digitalnewspapers.org/public/pdf/timeline.pdf>

2. Διαχωρισμός άρθρων (article clipping): Ο διαχωρισμός των άρθρων απομονώνει τα άρθρα ως ξεχωριστές ψηφιακές εικόνες, ώστε να ανακτώνται μεμονωμένα κατά την αναζήτηση, και όχι ως μέρος της σελίδας που φιλοξενούνται.
3. Καταχώριση μεταδεδομένων: Αφορά στην απόδοση των χαρακτηριστικών των άρθρων και τη συλλογή των μεταδεδομένων τους.
4. Οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (OCR). Η διαδικασία της ηλεκτρονικής ανάγνωσης χαρακτήρων αποτελεί μια από τις σημαντικότερες ενέργειες σε έργα ψηφιοποίησης συλλογών. Η ορθή ανάγνωση των χαρακτήρων εγγυάται την ακρίβεια στην ανάκτηση των αποτελεσμάτων. Κατά την εκτέλεση της αναγνώρισης, είναι σημαντικό να χρησιμοποιούνται άρτια προγράμματα εφαρμογής με δυνατότητες εντοπισμού και αποκλεισμού των περιττών στοιχείων που φέρει η εφημερίδα (μεταχρωματισμού, φθορών, λεκέδων, κ.ά.). Τα προγράμματα OCR επεξεργάζονται και παράγουν κείμενο από την ψηφιοποιημένη εικόνα.
5. Παραγωγή αρχείων PDF και XML: Το Πανεπιστήμιο της Utah, έπειτα από την ολοκλήρωση της οπτικής αναγνώρισης, μετατρέπει τα παραγόμενα κείμενα σε αρχεία PDF και XML.
6. Σύνδεση αρχείων: Το λογισμικό επεξεργασίας δέχεται την εισαγωγή των αρχείων PDF και XML και αυτόματα τα συνδέει με τις σελίδες των άρθρων των εφημερίδων.
7. Εισαγωγή των αρχείων σε διακομιστή: Η τελευταία ενέργεια της διαδικασίας αφορά στην εισαγωγή των αρχείων στο διακομιστή των φορέων και ενεργοποιείται η σύνδεση με την ορισμένη ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου.

Το εγχείρημα του Πανεπιστημίου της Utah επέφερε θεαματικά αποτελέσματα ως προς την οργάνωση των ψηφιοποιημένων αρχείων και την ακρίβεια των παραγόμενων ανακτήσεων. Η οθόνη της αναζήτησης και οι ενδιάμεσες οθόνες με τις προβολές των αποτελεσμάτων είναι δομημένες φιλικά προς το χρήστη και ο σχεδιασμός της συνολικής ιστοσελίδας είναι απλός και εύχρηστος. Παρ' όλα αυτά θα είναι χρήσιμο να διατυπωθεί η φιλοσοφία των ενεργειών κατά την υλοποίηση του προγράμματος με την περίπτωση της ψηφιοποίησης του *Βρετανικού Αστέρα* και να συγκριθούν παράμετροι που επηρεάζουν το σχεδιασμό μιας ελληνικής βάσης για παλαιότερες εφημερίδες.

Αρχικά, η υπόθεση της Utah περιλαμβάνει την εμπλοκή εμπορικών εταιρειών στα στάδια εξέλιξης του έργου. Η συμβολή των ιδιωτικών φορέων είναι καταλυτική για την τελική έκβαση του εγχειρήματος. Οι βασικές ενέργειες της επεξεργασίας των

ψηφιοποιημένων αρχείων, της οπτικής αναγνώρισης των χαρακτήρων, της ομαδοποίησης των αρχείων και της παροχής δομημένης αρχιτεκτονικής σχεδίασης για την προβολή του υλικού συντελούνται από εξωτερικούς συνεργαζόμενους φορείς οι οποίοι παρέχουν μισθωτή υπηρεσία. Συνεπώς, οι συνεργασίες τέτοιου τύπου απαιτούν την εξασφάλιση σημαντικών χρηματικών ποσών, ικανών να καλύψουν το κόστος των έργων. Στην περίπτωση της παρούσας μελέτης, η οποία αρχικά φιλοξενεί τον πρώτο τόμο του *Βρετανικού Αστέρα*, ο βασικός στόχος είναι η ελεύθερη καταχώριση αρχείων παλαιότυπων εφημερίδων, ώστε να δημιουργηθεί μια συλλογική ελληνική βάση πρωτογενούς υλικού από τον ελληνικό παροικιακό τύπο. Δευτερευόντως, η λόγω ελληνική γλώσσα των παλαιότυπων έργων φέρει δυσκολίες κατά την οπτική αναγνώριση των χαρακτήρων με τη χρήση των υπάρχοντων τεχνολογιών OCR. Το ζήτημα δεν είναι μόνο η ανάγνωση του ελληνικού αλφαβήτου, αλλά και η «αντίληψη» των OCR προγραμμάτων αναφορικά με τα σημεία τονισμού των λέξεων. Συνεπώς, το παράδειγμα του Πανεπιστημίου της Utah αποτελεί μια σημαντική μελέτη περίπτωσης, αλλά αποκλείεται κάθε πιθανότητα υιοθέτησης του μοντέλου πάνω στο οποίο βασίστηκε η διεκπεραίωση του έργου ψηφιοποίησης.

Internet Library of Early Journals - Universities of Birmingham, Leeds, Manchester and Oxford. [http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/]

Η βάση *Internet Library of Early Journals (ILEJ)* αποτελεί το αρχαιότερο παράδειγμα εφαρμογής ψηφιακής βιβλιοθήκης παλαιότυπων περιοδικών εκδόσεων. Δημιουργήθηκε από τη σύμπραξη των Πανεπιστημίων Birmingham, Leeds, Manchester και Oxford της Αγγλίας, όταν ορίστηκε η ανάγκη διάσωσης του έντυπου υλικού και ηλεκτρονικής παροχής του περιεχομένου των σημαντικότερων βρετανικών περιοδικών εκδόσεων του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Οι πρώτες ενέργειες σχεδιασμού του συστήματος ξεκίνησαν το 1996 και ολοκληρώθηκαν το 1998. Στις αρχές του 1999 μέχρι και σήμερα το κοινό έχει τη δυνατότητα να εισέλθει στην ιστοσελίδα της ψηφιακής βάσης και να αναζητήσει το περιεχόμενο από έξι τίτλους περιοδικών εκδόσεων που ψηφιοποιήθηκαν. Οι τίτλοι και οι χρονολογίες έκδοσης των περιοδικών είναι: Annual Register (1758), Blackwood's Edinburgh Magazine (1817), The Builder (1843), Gentleman's Magazine (1731), Notes and Queries (1849), Philosophical Transactions of the Royal Society (1660). Τα κριτήρια επιλογής των τίτλων αφορούσαν στη συχνότερη αναζήτηση (user demand) που προερχόταν από τις τριτοβάθμιες σχολές, την κάλυψη διαφόρων και διαφορετικών θεματικών πεδίων

(wide subject range), την ποικιλομορφία της τυπογραφικής και φυσικής μορφολογίας (diversity of typefaces, print, paper quality) και του μεγέθους των άρθρων (article formats), την παροχή εικονογράφησης (use of illustrations) και τέλος τη διαθεσιμότητα των φυσικών αντικειμένων στις βιβλιοθήκες των συνεργαζόμενων πανεπιστημίων*.

Τα στάδια υλοποίησης του έργου είναι:

1. Ψηφιοποίηση των έντυπων σελίδων και των μικροφίλμ: Το έντυπο υλικό ψηφιοποιήθηκε με τα τεχνικά μέσα που παρείχε το Πανεπιστήμιο του Manchester και Birmingham.
2. Δημιουργία αρχείων εικόνων: Τα αρχεία των εικόνων αποθηκεύτηκαν ηλεκτρονικά σε χώρους που διέθεσε το Πανεπιστήμιο του Leeds και Oxford.
3. Οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (OCR): Πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονική ανάγνωση χαρακτήρων με προγράμματα OCR. Η ενέργεια αυτή αποτελεί την πρώτη προσπάθεια αναγνώρισης χαρακτήρων με ηλεκτρονικά μέσα που καταβλήθηκε σε εκδόσεις του 18ού και 19ου αιώνα (A project in the eLib programme, 1999).
4. Οργάνωση ευρετηρίων από αρχεία: Τα ψηφιοποιημένα αρχεία απεστάλησαν σε εμπορικό προμηθευτή (Offshore Keyboarding Corporation) για την οργάνωση των ευρετηρίων των θεμάτων, συγγραφέων και τίτλων και τη γενικότερη αρχειοθέτηση των δεδομένων.
5. Απόδοση μεταδεδομένων: Τα μεταδεδομένα του συστήματος *ILEJ* αποδόθηκαν σε γλώσσα SGML (Standard Generalised Markup Language). Για τον ορισμό του τύπου των εγγράφων (Document Type Definition (DTD)) χρησιμοποιήθηκαν τα πρότυπα Encoded Archival Description (EAD) και Text Encoding Initiative (TEI) (A project in the eLib programme, 1999).
6. Εισαγωγή στις βάσεις ψηφιακής βιβλιοθήκης: Τα επεξεργασμένα αρχεία καταχωρήθηκαν στις ψηφιακές βάσεις των Πανεπιστημίων Leeds και Oxford.
7. Σχεδίαση λειτουργιών αναζήτησης και προβολής από ιστοσελίδα: Τα βασικά κριτήρια σχεδιασμού του περιβάλλοντος αναζήτησης και προβολής αφορούσαν στη δυνατότητα σύνθεσης διαφορετικών τύπων ευρετηρίων, τα οποία συνδέονταν με τις ψηφιακές εικόνες, την προβολή αυτούσιων εικόνων

---

* Οι πληροφορίες αντλούνται από τις επίσημες αναφορές του *ILEJ*, όπως καταχωρούνται στην ιστοσελίδα του προγράμματος από το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης στη Μεγάλη Βρετανία, <http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/description.html>

κατά την ανάκτηση και την ευκολία στη διεξαγωγή αναζήτησης με τη χρήση λέξεων κλειδιών.

Μετά την ολοκλήρωση του έργου στα τέλη του 1998 πραγματοποιήθηκε έρευνα αξιολόγησης των αποτελεσμάτων. Τα στοιχεία που συλλέχτηκαν και περιέχονται αναλυτικά στην επίσημη ιστοσελίδα της βάσης *ILEJ* (<http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/papers/fr1999/>) αποδεικνύουν την ικανοποιητική ανταπόκριση των χρηστών. Μέχρι σήμερα το έργο υποστηρίζεται ηλεκτρονικά και είναι διαθέσιμο προς χρήση για κάθε ενδιαφερόμενο. Η μεθοδολογία που ακολούθησαν οι συνεργαζόμενοι φορείς αποτελεί πρότυπη διαδικασία για την παραγωγή παρόμοιων βάσεων δεδομένων. Παρ' όλα αυτά, στην περίπτωση της ελληνικής εφημερίδας *Βρεττανικός Αστήρ* διακρίνονται δύο βασικά προβλήματα ως προς την υιοθέτηση των προαναφερόμενων σταδίων της *ILEJ*. Το πρώτο αφορά στην αδυναμία εμπλοκής εμπορικών εταιρειών για την οργάνωση του ψηφιοποιημένου υλικού. Το δεύτερο σχετίζεται με τη χρήση OCR προγραμμάτων για την ανάγνωση και απόδοση της λόγιας ελληνικής γλώσσας.

E-φημερίς-Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος.

[<http://www.nlg.gr/digitalnewspapers/ns/main.html>]

Η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος στο πλαίσιο της διατήρησης και αξιοποίησης της συλλογής των εφημερίδων της εφάρμοσε ένα πρόγραμμα ψηφιοποίησης με την επωνυμία *e-φημερίς*. Μέχρι σήμερα οι τίτλοι των εφημερίδων που διατίθενται ηλεκτρονικά είναι: *Ακρόπολις* (1883-1884), *Ελευθερία* (1944-1967), *Εμπρός* (1896-1969), *Μακεδονία* (1911-1981), *Ριζοσπάστης* (1917-1983), *Σκριπ* (1893-1911) και *Ταχυδρόμος* (της Αιγύπτου) (1958-1977). Από τις ψηφιοποιημένες εφημερίδες, ο χρήστης έχει τη δυνατότητα αναζήτησης στο πλήρες κείμενο των σελίδων μόνο για τους τίτλους *Ελευθερία* και *Μακεδονία*, ενώ για τους υπόλοιπους τίτλους η αναζήτηση πραγματοποιείται με βάση την ημερομηνία. Η οθόνη των αποτελεσμάτων της αναζήτησης στο περιεχόμενο των αρχείων είναι λιτή και σαφής. Υπάρχει η δυνατότητα πρόσβασης στις ψηφιοποιημένες σελίδες σε μορφή .pdf. Για τα στάδια υλοποίησης του προγράμματος *e-φημερίς* δεν είναι γνωστές σχετικές λεπτομέρειες, καθώς η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος ανέθεσε το έργο αυτό στην εταιρεία προμήθειας υπηρεσιών ψηφιοποίησης του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη, ο οποίος ανέλαβε τη διεκπεραίωση του έργου.

Η λειτουργία του *e-φημερίς* βασίστηκε στο λογισμικό που σχεδίασε και διαθέτει ο Οργανισμός με τίτλο *e-preserve*. Το λογισμικό εφαρμόζει διαδικασίες ψηφιοποίησης, διαχείρισης και παροχής πρόσβασης σε συλλογές έντυπων και οπτικοακουστικών αρχειακών τεκμηρίων. Ο Οργανισμός Λαμπράκη αποφάσισε την υλοποίηση του έργου *e-preserve*, για να συγκροτήσει και να διατηρήσει μια ψηφιακή βιβλιοθήκη με το υλικό που παράγεται από τον ίδιο τον Οργανισμό, κυρίως εφημερίδες και περιοδικές εκδόσεις. Τα χαρακτηριστικά και οι λειτουργίες της βάσης επιτρέπουν στο χρήστη να έχει πλήρη πρόσβαση στο περιεχόμενο των ψηφιοποιημένων άρθρων (Gatos, Mantzaris & Gouraros, 2001, σ. 1). Για το σχεδιασμό της διαδικτυακής επαφής ο Οργανισμός έλαβε υπόψη τις ποικίλες νοοτροπίες αναζήτησης των χρηστών και τις διαφορετικές κατηγορίες χρηστών που ενδιαφέρονται να μελετήσουν ή να ερευνήσουν το περιεχόμενο μιας εφημερίδας. Συνεπώς, θεώρησε πολύ σημαντική τη διαθεσιμότητα διαφορετικών μεθόδων αναζήτησης και την παροχή λιτού και καθαρού περιβάλλοντος εμφάνισης των αποτελεσμάτων. Η συμβολή του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη στη δημιουργία πληροφοριακών ψηφιακών συστημάτων για συλλογές εφημερίδων είναι αξιόλογη και αισιόδοξη για τη συντήρηση και αξιοποίηση των ελληνικών εφημερίδων. Παρ' όλα αυτά, το λογισμικό *e-preserve* αποτελεί ένα εμπορικό προϊόν που η εφαρμογή του σε δημοσίους φορείς πληροφόρησης προϋποθέτει εκτιμήσεις κόστους και διάθεση σημαντικών οικονομικών πόρων τόσο για την επεξεργασία του υλικού όσο και για τη μελλοντική συντήρηση των δεδομένων. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος παρέχει αναζήτηση με τη χρήση λέξεων-κλειδιών στο περιεχόμενο εφημερίδων *Ελευθερία* και *Μακεδονία*, που εκδόθηκαν τον 20^ο αιώνα, ενώ για τις εφημερίδες του 19^{ου} αιώνα η αναζήτηση πραγματοποιείται μόνο με την εισαγωγή ημερομηνίας.

Διάθεσις-ΙΤΕ. Εργαστήριο Πληροφοριακών Συστημάτων.

[<http://www.ics.forth.gr/isl/services/diathesis/diathesis-gr.html>]

Το Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφόρησης του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας στην Κρήτη έχει στήσει και υποστηρίζει μέχρι σήμερα ένα σύστημα τεκμηρίωσης, διαχείρισης και διάθεσης ψηφιακών εγγράφων με τον τίτλο *Διάθεσις*. Το σύστημα *Διάθεσις* εκτελεί την τεκμηρίωση του περιεχομένου εγγράφων σε επίπεδο θέματος ή άρθρου, την αποθήκευση και διαχείριση των ψηφιακών εγγράφων και του αντίστοιχου κειμένου και την αναζήτηση και προβολή των

θεμάτων, των άρθρων και των εγγράφων*. Ο φορέας που εφάρμοσε το πρόγραμμα *Διάθεσις* είναι η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου για το αρχείο των εφημερίδων που διαθέτει. Οι απαιτήσεις στις οποίες ανταποκρίθηκε το πρόγραμμα είναι η αποτελεσματική πρόσβαση σε πρωτογενείς πηγές και η αποδοτική διαχείριση μεγάλου όγκου αρχειακού υλικού. Από το σύνολο του αρχειακού υλικού της Βιβλιοθήκης ψηφιοποιήθηκαν 300.000 σελίδες εφημερίδων και περιοδικών εκδόσεων (Doerr, κ.ά., [2006]).

Τα στάδια υλοποίησης του έργου που εφάρμοσε το Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφόρησης για την Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη είναι:

1. Ψηφιοποίηση των εγγράφων: Το έντυπο υλικό ψηφιοποιήθηκε με τα τεχνικά μέσα που παρείχε το Κέντρο.
2. Δημιουργία αρχείων εικόνων: Τα αρχεία αποθηκεύτηκαν ως εικόνες στη βάση του συστήματος.
3. Οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (OCR): Τα ψηφιοποιημένα αρχεία υποβλήθηκαν στην λειτουργία της οπτικής ανάγνωση χαρακτήρων και εισήχθησαν στην βάση της ψηφιακής βιβλιοθήκης (Doerr, et al., 2007, σ. 5).
4. Παραγωγή αρχείων XML: Πραγματοποιήθηκε η παραγωγή XML αρχείων. Το *Διάθεσις* υποστηρίζει τις λειτουργίες αποθήκευσης και διαχείρισης εικόνων των ψηφιοποιημένων εγγράφων, του αντίστοιχου κειμένου όπως προκύπτει από λογισμικό αυτόματης οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων (OCR) και των μεταδεδομένων του. Παρέχεται επίσης η δυνατότητα διόρθωσης των κειμένων που έχουν προκύψει από την αυτόματη οπτική αναγνώριση κειμένου (Doerr, κ.ά., [2006]).
5. Εισαγωγή στην βάση ψηφιακής βιβλιοθήκης: Τα επεξεργασμένα αρχεία καταχωρήθηκαν στη βάση της ψηφιακής βιβλιοθήκης. Το σύστημα διαθέτει μηχανισμό μαζικής εισαγωγής ψηφιοποιημένων εγγράφων.
6. Τεκμηρίωση εγγράφων: Πραγματοποιήθηκε η τεκμηρίωση του περιεχομένου σε επίπεδο άρθρου. Η τεκμηρίωση συντελείται με βάση το πρότυπο μεταδεδομένων CIDOC-CRM (ISO 21127:2006).
7. Εισαγωγή στην πλατφόρμα αναζήτησης και προβολής: Εφαρμόστηκαν οι λειτουργίες αναζήτησης και προβολής μεμονωμένων άρθρων και ολόκληρων

---

* Οι πληροφορίες αντλούνται από τις επίσημες αναφορές του ΙΤΕ, όπως καταχωρούνται στην ιστοσελίδα του προγράμματος ΔΙΑΘΕΣΙΣ από το Εργαστήριο Πληροφοριακών Συστημάτων, <http://www.ics.forth.gr/isl/services/diathesis/diathesis-gr.html#downloads>

εγγράφων. Το *Διάθεσις* περιέχει ενσωματωμένο σύστημα διαχείρισης θησαυρών όρων με δυνατότητα πλοήγησης στο θησαυρό μέσω γραφημάτων δενδροειδούς δομής για την ευκολότερη συμπλήρωση των πεδίων μεταδεδομένων (Doerr, κ.ά., 2006).

Το σύστημα που ανέπτυξε το Ίδρυμα Τεχνολογία και Έρευνας στην Κρήτη, παρέχεται σε κάθε ενδιαφερόμενο φορέα ή ιδιώτη ύστερα από επικοινωνία με το Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφόρησης του Ιδρύματος. Από προσωπική επικοινωνία με το Κέντρο το πρόγραμμα μού απεστάλη προς δοκιμή των λειτουργιών και των υποσυστημάτων του. Κατά τη μελέτη και έρευνα των χαρακτηριστικών του *Διάθεσις*, συμπεραίνεται ότι πρόκειται για πρόγραμμα με μεγάλα περιθώρια εξέλιξης και ανάπτυξης. Η μορφή των αποτελεσμάτων, αν και οργανωμένη, προκαλεί σύγχυση, και τα ανακτήσιμα στοιχεία δεν παρέχουν τη δυνατότητα της προβολή των ψηφιακών σελίδων, αν αρχικά δεν έχει προηγηθεί η εγκατάσταση ορισμένων εργαλείων. Το πρόγραμμα λειτουργεί σε περιβάλλον Windows και είναι απαραίτητη η εισαγωγή των τεχνολογιών SVG, Ajax για την ομαλή επεξεργασία των εφαρμογών. Παράλληλα, η θεματική δενδρική δομή του θησαυρών επιβαρύνει τη γρήγορη και άμεση ανάκτηση των ζητούμενων δεδομένων. Το *Διάθεσις* προς το παρόν είναι διαθέσιμο διαδικτυακά μέσω του φυλλομετρητή Internet Explorer. Η εμφάνιση του προγράμματος σε φυλλομετρητή Mozilla προκαλεί «πάγωμα» στην εφαρμογή. Αναφορικά με την υιοθέτηση του προγράμματος για την ψηφιοποίηση του *Βρετανικού Αστέρα*, αποφασίστηκε η εξέταση άλλων εναλλακτικών λύσεων, καθώς είναι πολλές οι διαφορετικές παράμετροι που συγκροτούν τα χαρακτηριστικά του *Διάθεσις* σε σχέση με αυτά του συστήματος για τον *Βρετανικό Αστέρα*.

1.3. Πόροι ψηφιοποίησης.

1.3.1. *Ελεύθερο λογισμικό και λογισμικό ανοιχτού κώδικα: ιστορική ανασκόπηση και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις.*

Μέχρι τη δεκαετία του 1990, η αγορά της πληροφορικής λειτουργούσε με βάση το παραδοσιακό μοντέλο πώλησης, το οποίο αφορούσε στην προσφορά προϊόντων ιδιόκτητου ή κλειστού κώδικα. Η πλειονότητα του λογισμικού που καταναλώνει ένας τυπικός χρήστης, έφτανε στα χέρια του ως «πακέτο», ενώ ουσιαστικά δεν παραλάμβανε το ίδιο το λογισμικό αλλά μια άδεια χρήσης του λογισμικού υπό ορισμένους συγκεκριμένους όρους. Ο ιδιόκτητος κώδικας χαρακτηρίζεται ως έχει, επειδή η αποκλειστική ιδιοκτησία του προγράμματος και ο πηγαίος κώδικας της εφαρμογής ανήκει στον κατασκευαστή του προϊόντος, ο οποίος ορίζει και θέτει τα δικαιώματα χρήσης του. Κατά συνέπεια ο τελικός χρήστης δεν έχει καμία πρόσβαση στον κώδικα που συντάσσει η εταιρεία πληροφορικής, ώστε να προσαρμόσει το προϊόν στις ανάγκες του ή να επέμβει στις λειτουργίες του. Ο Raymond (2001) παρομοιάζει την αγορά του κλειστού κώδικα με αγορά τύπου *cathedral (cathedral model)*, εννοώντας ότι συγκεκριμένα άτομα ή φορείς διατηρούν τον κώδικα των προγραμμάτων σε κλειστό κύκλο και παρέχουν το αποτέλεσμα του κώδικα ως σταθερό παγιωμένο προϊόν.

Τα θεμελιώδη μειονεκτήματα και οι περιορισμοί που επιβάλλει στους χρήστες το ιδιόκτητο λογισμικό κατακρίθηκαν από την κοινότητα των πληροφορικών, οι οποίοι με την ανάπτυξη του Διαδικτύου αντιλήφθηκαν ότι ο κλειστός κώδικας παρεμποδίζει την εξέλιξη της επιστήμης και κωλύει τη διάδοση της τεχνολογικής γνώσης. Αναζήτησαν συνεπώς μια μέθοδο ανάπτυξης, διάθεσης και χρήσης λογισμικού που θα τους έδινε μεγαλύτερη ελευθερία. Η μέθοδος αυτή προϋπέθετε τη συνεργατική δράση και την ελεύθερη διάθεση λογισμικού, ώστε να υποστηρίζεται ολοκληρωτικά η συλλογική συνδρομή στην εκτέλεση ενός έργου ή/και προγράμματος. Πρωτοπόρος του κινήματος υπέρ του ελεύθερου κώδικα είναι ο Richard Stallman (Stallman, 2002), ο οποίος ηγείται της δράσης του Free Software Foundation (FSF) (<http://www.fsf.org/>). Το FSF αποδίδει τέσσερις αποσαφηνίσεις για τον όρο «ελεύθερος» ως προσδιοριστικό της λέξης «κώδικα»:

1. **Ελεύθερη εφαρμογή ενός προγράμματος**, για οποιονδήποτε σκοπό.
2. **Ελεύθερη έρευνα των λειτουργιών** ενός προγράμματος και παραμετροποίηση, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του χρήστη.
3. **Ελεύθερη αναδιανομή αντιτύπων** προς ωφέλεια όλων.
4. **Ελεύθερη ανάπτυξη του προγράμματος** και ελεύθερη παροχή των βελτιωμένων εκδόσεων στο κοινό, ώστε όλοι να ευεργετούνται.

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά ο Stallman τα ενσωμάτωσε σε μια άδεια, την ονομαζόμενη General Public License (GPL), και πρότεινε σε όσους πρεσβεύουν τις αρχές του ελεύθερου λογισμικού να χρησιμοποιούν αυτήν την άδεια, για να γράφουν κώδικα και να «εμπορεύονται» το λογισμικό τους. Η δράση του Free Software Foundation προσέλκυσε την κοινότητα των πληροφορικών και των μελετητών της νέας τεχνολογίας, αλλά οι αγορές υποδέχτηκαν με καχυποψία τους όρους διάθεσης και διακίνησης των υπολογιστικών προγραμμάτων, σύμφωνα με τις διατυπώσεις της άδειας GPL. Τα λογισμικά ελεύθερου κώδικα απειλούσαν τις καπιταλιστικές δομές των επιχειρήσεων και συνεπώς καταδικάστηκαν και περιθωριοποιήθηκαν από τον εμπορικό κύκλο.

Ο αποκλεισμός αυτός προβλημάτισε μια μεγάλη μερίδα των προγραμματιστών και πληροφορικών, οι οποίοι στα τέλη της δεκαετίας του 1990 αποφάσισαν να απομακρυνθούν από την κοινότητα του Stallman και να δημιουργήσουν την κοινοπραξία Ανοιχτού Κώδικα (Open Source Initiative <http://www.opensource.org/>). Ως πρώην μέλη του Free Software Foundation κατείχαν την εμπειρία και την τεχνογνωσία των υπολογιστικών εφαρμογών ελεύθερου λογισμικού και επομένως ήταν διατεθειμένοι να διαπραγματευτούν με τους παράγοντες της αγοράς τους όρους διάθεσης των ελεύθερων προϊόντων. Κύριος εκπρόσωπος του κινήματος Ανοιχτού Κώδικα είναι ο Eric Raymond (Raymond, 2000), ο οποίος επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην προσέλκυση των εμπορικών επενδύσεων σε προγράμματα ανοιχτού κώδικα. Το κίνημα διαφοροποίησε τη θέση του από τη δράση του ελεύθερου λογισμικού, υποστηρίζοντας ότι η ακραία ακτιβιστική ορολογία που χρησιμοποιούσε ο Stallman απέκλειε τη συνεργασία με φορείς και οργανισμούς που είχαν εμπορικό χαρακτήρα. Συνεπώς, ο στόχος του Raymond ήταν να παρέχει ανοιχτό κώδικα με όρους θελκτικούς και φιλικούς στον κόσμο της ελεύθερης αγοράς. Με το δεδομένο αυτό επιλέχτηκε ο όρος «ανοιχτός κώδικας» που δεν περιέχει τη λέξη «ελεύθερος», η οποία παραπέμπει περισσότερο

στην ερμηνεία του μηδενικού κόστους αντί της ιδεολογικής ερμηνευτικής υπόστασης. Το κίνημα του ανοιχτού κώδικα ξεκίνησε εκστρατεία ενημέρωσης του κοινού αναφορικά με το πλαίσιο δημιουργίας, διάθεσης και διακίνησης των προϊόντων ανοιχτού κώδικα και γνώρισε τεράστια επιτυχία. Σήμερα, η μεγαλύτερη μερίδα των επιστημόνων πληροφορικών έχουν υιοθετήσει τις πρακτικές και την ιδεολογία του ανοιχτού κώδικα, ενώ το ελεύθερο λογισμικό εξακολουθεί να υπάρχει και να συγκεντρώνει την προσοχή των ιδεολόγων προγραμματιστών.

Οι βασικές διαφορές του ελεύθερου λογισμικού και του λογισμικού ανοιχτού κώδικα αφορούν στους όρους που προσδιορίζουν την ελευθερία διάθεσης του απορρέοντα κώδικα. Η Free Software Foundation εμμένει στις τέσσερις διακηρυχθείσες ελευθερίες αναφορικά με την παροχή του πηγαίου κώδικα, ενώ το Open Source Initiative ορίζει τα παρακάτω δικαιώματα αναφορικά με την άδεια χρήσης των προγραμμάτων ανοιχτού λογισμικού:

1. Το **δικαίωμα οποιουδήποτε να κάνει χρήση** του λογισμικού για οποιοδήποτε σκοπό.
2. Το **δικαίωμα να παραλαμβάνει τον πηγαίο κώδικα** του λογισμικού και το δικαίωμα να τροποποιεί το λογισμικό.
3. Το **δικαίωμα να αναδιανέμει το πρωτότυπο λογισμικό** ή κάθε άλλο που προέκυψε από μετατροπή του πρωτότυπου (είτε επί αμοιβή είτε δωρεάν).
4. Το **δικαίωμα να αποκτήσει το λογισμικό** χωρίς να καταβάλει κάποιο αντίτιμο.

Οι όροι της άδειας του κινήματος ανοιχτού κώδικα προσέλκυσαν τις εταιρείες προγραμματισμού υπολογιστών και έθεσαν νέες βάσεις για την εξέλιξη και αξιοποίηση των ηλεκτρονικών μέσων. Πολλές επιχειρήσεις άρχισαν να ανοίγουν τον κώδικά τους, να μοιράζονται την τεχνογνωσία τους και να χρηματοδοτούν έργα για την υλοποίηση προγραμμάτων ανοιχτού κώδικα. Η δημιουργία, παροχή και μετάλλαξη της γνώσης παρομοιάζεται από τον Raymond (2001) με ένα «παζάρι» (*Bazaar model*), όπου καταφεύγουν οι χρήστες για την προσφορά και ζήτηση στοιχείων κώδικα που θα διευκολύνουν την ανάπτυξη των εφαρμογών τους και κατ' επέκταση τη δημοσιοποίηση αυτών, σύμφωνα με τους όρους που θέτει η σχετική άδεια (Raymond, 2001, σ. 21-26). Με τη μέθοδο αυτή, οι πολύπλοκες υποδομές λογισμικών προσφέρονται για μελέτη και έρευνα τόσο στους έμπειρους χρήστες όσο

και στον αρχάριο προγραμματιστή. Παράλληλα, οι θεσμοί λειτουργίας του ελεύθερου λογισμικού και του λογισμικού ανοιχτού κώδικα παρέχουν την ευκαιρία στους μελετητές και ερευνητές των επικοινωνιακών μοντέλων να εξετάσουν τα μέσα διαμοιρασμού της γνώσης σε μια διαδικασία ανάπτυξης λογισμικού που δεν περιορίζεται από κατεξοχήν εμπορικές άδειες χρήσης (Sowe, 2007, σ. xxι). Πάντως, ανεξάρτητα από το χαρακτήρα της άδειας που θέτουν τα δύο κινήματα, οι κοινότητες των προγραμματιστών και των χρηστών έχουν παραγάγει και έχουν υποστηρίξει πολλά και σημαντικά projects, ορισμένα από τα οποία αναλύονται στα επόμενα κεφάλαια.

1.3.2. Επιλογή λειτουργικού συστήματος ανοιχτού κώδικα: **Linux**.

Το GNU/Linux έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά, τα οποία το καθιστούν μια άριστη επιλογή ως πλατφόρμα υποδοχής για την περίπτωση της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ*:

- Είναι ελεύθερο (Free)
- Έχει σταθερό περιβάλλον (Stable environment)
- Αξιοποιεί αποδοτικά τους πόρους (Resource efficient)
- Είναι πλήρως εξατομικεύσιμο (Fully customisable)
- Διακρίνεται από ικανότητες δικτύωσης (Networking capabilities)
- Είναι ανοιχτός κώδικας (Open source)
- Προγραμματιστικό περιβάλλον (Developer's Environment)
- Διαθέτει υποστήριξη και τεκμηρίωση (Support and documentation)

(Dalheimer, & Welsh, 2006)

Το Linux χαρακτηρίζεται από «διανομές» (distributions). Όλες οι διανομές Linux ακολουθούν τα πρότυπα της οργάνωσης ανοιχτού κώδικα που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο και συγκλίνουν στις βασικές αρχές που περιγράφονται σε αυτήν την παράγραφο. Οι διανομές Linux μπορούν να ομαδοποιηθούν σήμερα ως εξής:

- Αποδοτικότητα εγκατάστασης (Installation efficiency)
- Αποδοτικότητα επικαιροποίησης (Update efficiency)
- Λογισμικό τελευταίας τεχνολογίας (Cutting edge software)
- Σταθερότητα (Stability)

- Βελτιστοποίηση (Optimization)
  - Μέγεθος (Size)
- (Turnbull, Lieverdink, & Matotek, 2009, σ. 1-10).

Η ψηφιακή βιβλιοθήκη «Αστήρ» βασίστηκε στη διανομή Mandriva. Η Mandriva θεωρείται ως η καλύτερη επιλογή για να εφαρμοστούν πρακτικές ανάπτυξης κώδικα και δοκιμής παρόμοιων προγραμμάτων, καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για το σχεδιασμό πλατφόρμας φιλοξενίας του τελικού παραγόμενου αποτελέσματος.

1.3.3. Επιλογή γλώσσας προγραμματισμού ανοιχτού κώδικα: **Perl**.

Η ψηφιακή βιβλιοθήκη «Αστήρ» βασίστηκε στη γλώσσα προγραμματισμού Perl (Practical Extraction and Report Language) η οποία μπορεί να υποστηρίξει τους ακόλουθους στόχους:

- Αρχεία κειμένων (Text files)
- Βάση δεδομένων (Database)
- Διακομιστές δικτύου (Web servers)
- Δημιουργία ιστοσελίδων (Web page creation)

Από το μεγάλο αριθμό γλωσσών συγγραφής σεναρίων που είναι διαθέσιμοι σήμερα η Perl θεωρήθηκε καταλληλότερη για την ανάπτυξη ψηφιακών έργων. Η γλώσσα Perl παρέχει πολλά πλεονεκτήματα:

- Είναι σχετικά εύκολη στην εκμάθηση και στην ανάπτυξή της.
- Έχει πλούσιες ενσωματωμένες δομές.
- Είναι μια διερμηνευμένη γλώσσα.
- Είναι ελεύθερη.
- Είναι πολύ-πλατφορμική.
- Ο πηγαίος κώδικα των σεναρίων Perl είναι εύκολα ορατός.

(Berman, 2009, σ. 2-3)

1.3.4. Επιλογή βάσης δεδομένων ανοιχτού κώδικα: *Postgre*.

Η καρδιά της ψηφιακής βιβλιοθήκης «Αστήρ» είναι η συλλογή των ψηφιακών σελίδων που έχουν δημιουργηθεί ηλεκτρονικά από τις φυσικές σελίδες της εφημερίδας. Η περαιτέρω επεξεργασία και η ανάλυση αυτών των σελίδων έχουν οδηγήσει στη δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού αρχείων κειμένου, jpeg εικόνων και pdf εγγράφων. Προκειμένου να οργανωθούν καλύτερα αυτά τα αρχεία και για να επιτραπεί ο ουσιώδης χειρισμός δεδομένων ήταν σαφές ότι έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ένα πρότυπο βάσης δεδομένων.

Ο ορισμός της βάσης δεδομένων είναι η οργανωμένη συλλογή των στοιχείων. Τα κομμάτια των στοιχείων πρέπει να συνδεθούν λογικά το ένα με το άλλο. Για να βοηθήσουν το χειρισμό της βάσης δεδομένων έχουν χτιστεί οι ειδικές εφαρμογές αποκαλούμενες συστήματα διαχείρισης βάσεων δεδομένων (DBMS-DataBase Management Systems). Τα συστήματα DBMS βοηθούν στο να αποθηκευτούν τα στοιχεία κατά τρόπο αποδοτικό και συμπαγή. Αποδοτικό σημαίνει ότι, όποτε προκύπτει η ανάγκη, τα στοιχεία μπορούν να ανακτηθούν με έναν ταχύ τρόπο και συμπαγή σημαίνει ότι τα στοιχεία οργανώνονται κατά τρόπο, ώστε να χρησιμοποιούνται όσο λιγότεροι πόροι του υπολογιστή είναι αναγκαίοι.

Τα συστήματα DBMS έχουν εξελιχθεί σημαντικά από τη δημιουργία τους ως τα τέλη της δεκαετίας του '60. Σήμερα οι χρήστες τους μπορούν να αναμένουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά γνωρίσματα:

- Η δυνατότητα ερώτησης (Query ability)
  - Αντίγραφα ασφάλειας και πολλαπλότητα (Backup and replication)
  - Επιβολή κανόνων (Rule enforcement)
  - Ασφάλεια (Security)
  - Υπολογισμοί (Computations)
  - Καταγραφή αλλαγών και προσβάσεων (Change and access logging)
  - Αυτοματοποιημένη βελτιστοποίηση (Automated optimization)
- (Rob, & Coronel, 2009, σ. 483)

Προκειμένου να διευκολυνθεί η εισαγωγή στοιχείων σε ένα σύστημα και να επιτραπεί ο αποτελεσματικός χειρισμός ή η δημιουργία εκθέσεων, μια συγκεκριμένη γλώσσα υπολογιστών βάσεων δεδομένων εφευρέθηκε. Πρόκειται για την **SQL (Δεδομένη Γλώσσα Διατύπωσης Ερωτήσεων)**. Η SQL περιέχει όλα τα απαραίτητα εργαλεία που επιτρέπουν την ουσιώδη επεξεργασία των στοιχείων, όπως:

- Ερωτήσεις (Queries)
- Δηλώσεις (Statements)
- Προτάσεις (Clauses)
- Εκφράσεις (Expressions)
- Κατηγορήματα (Predicates)

(Molinaro, 2006)

Δεδομένου ότι η φιλοσοφία του έργου «Αστήρ» είναι να ακολουθεί το παράδειγμα του ανοιχτού κώδικα η postgresql θεωρήθηκε η καταλληλότερη DBMS. Αρχικά, η postgres παρέχει πολύ σταθερά και αυτόματα εργαλεία για τη συνεχή βελτιστοποίηση της βάσης δεδομένων. Δευτερευόντως, κλιμακώνεται πολύ καλά, καθώς το μέγεθος της βάσης δεδομένων αυξάνεται. Επίσης, παρέχει πολύ ασφαλή μηχανισμό συναλλαγής, ο οποίος εξασφαλίζει ότι οι λειτουργίες του ενός χρήστη στη βάση δεδομένων δε θα αναστατώσουν τρέχουσες λειτουργίες από άλλους χρήστες, προστατεύοντας κατ' επέκταση τα δεδομένα από τη διαφθορά ή την παραγωγή λανθασμένων εκθέσεων. Τέλος, η ανάπτυξη της postgres είναι πολύ ενεργή, περικλείει τις σύγχρονες τάσεις στο σχεδιασμό των βάσεων δεδομένων και απελευθερώνεται ως αναπόσπαστο τμήμα κάθε σημαντικής διανομής Linux.

1.3.5. Επιλογή προγράμματος *Optical Character Recognition (OCR)*.

Οι τεχνολογίες που υποστηρίζουν την οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (OCR) έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν και να αποδώσουν ηλεκτρονικά τους τυπογραφικούς χαρακτήρες μιας έντυπης πηγής. Τα πρώτα συστήματα ηλεκτρονικής αποτύπωσης αλφαβήτου σε έντυπη μορφή σχεδιάστηκαν περίπου στα μέσα του 20^{ου} αιώνα για λόγους επιτάχυνσης της ενημέρωσης απομακρυσμένων φορέων επικοινωνίας (Rice, Nagy, & Nartker, 1999, σ. 1). Μέχρι σήμερα, καταβάλλονται διαρκώς προσπάθειες τελειοποίησης παρόμοιων εφαρμογών, καθώς η αξιολόγηση των OCR προγραμμάτων έγκειται στην ακριβέστερη ανάκτηση του συνόλου των χαρακτήρων μιας πηγής καθώς και της συνοδευτικής στίξης και άλλων συμβόλων κάθε αλφαβήτου. Η συνεχώς αυξανόμενη έκδοση έντυπων πηγών πληροφόρησης και η τεράστια και ανεξέλεγκτη παραγωγή πληροφοριών που καλύπτουν τα σύγχρονα και τα παλαιότερα έργα οδήγησαν πολλές βιβλιοθήκες και κέντρα πληροφόρησης στην

αναζήτηση OCR συστημάτων για την αξιοποίηση του ανεκμετάλλευτου όγκου γνώσης που περιέχεται στις έντυπες πηγές. Η τεχνολογία OCR εφαρμόζεται κυρίως σε τεχνικές εκθέσεις ιδρυμάτων, σε περιεχόμενα περιοδικών, σε δημοσιεύματα εφημερίδων και στη γκρίζα βιβλιογραφία (πτυχιακές εργασίες, μεταπτυχιακές έρευνες, διδακτορικές διατριβές, κ.ά.) που δεν αποτελεί εμπορεύσιμο είδος πληροφοριακής πηγής (Rice, Nagy, & Nartker, 1999, σ. 2-3). Οι τεχνικές συνιστώσες που συγκροτούν τη λειτουργία των συστημάτων OCR αφορούν στην:

α. αναγνώριση προτύπου (διάταξης ή σχήματος)

β. τεχνητή νοημοσύνη

γ. μηχανική όραση

(Russel, et al., 2005; Fennell, 2007; Billingsley & Bradbeer, 2008).

Όλες οι προαναφερθείσες λειτουργίες συγκεράζονται από τους φορείς προγραμμάτων πληροφορικής, οι οποίοι παρέχουν συστήματα OCR κλειστού ή ανοιχτού κώδικα. Αναφέρονται ενδεικτικά τα πιο γνωστά συστήματα OCR:

Εμπορικά συστήματα OCR:

1. *ABBY FineReader* (<http://finereader.abbyy.com/>): Αποτελεί το πιο διαδεδομένο λογισμικό OCR για επαγγελματικά και ερασιτεχνικά έργα που περιλαμβάνουν οπτική αναγνώριση εικόνων και συμβόλων. Παράγεται από την εταιρεία ABBY και συνεργάζεται με όλα τα λειτουργικά περιβάλλοντα (Windows, Linux, MacOS, κ.ά.). Αναγιγνώσκει 198 γλώσσες και διαλέκτους, ανάμεσά τους και την ελληνική.
2. *OmniPage* (<http://www.nuance.com/imaging/products/omnipage.asp>): Η εφαρμογή υποστηρίζεται από την εταιρεία Nuance Communications. Συνεργάζεται με τα λειτουργικά συστήματα Windows και MacOS και αναγνωρίζει 120 γλώσσες και διαλέκτους.
3. *ExperVision* (<http://www.expervision.com/>): Αποτελεί προϊόν της εταιρείας ExperVision Inc., η οποία εξειδικεύεται σε συστήματα οπτικής αναγνώρισης

χαρακτήρων από το 1987. Είναι γνωστή, όχι για την ευρεία κάλυψη εθνικών και τοπικών γλωσσών, αλλά για την ταχύτητα της απόδοσης αποτελεσμάτων.

Συστήματα OCR ανοιχτού κώδικα:

1. *GOCR* (<http://jocr.sourceforge.net/>): Το GOCR είναι ένα έργο ανοιχτού κώδικα για οπτική αναγνώριση χαρακτήρων. Εφαρμόζεται σε λειτουργικά περιβάλλοντα Linux, Unix και BSD. Ο δημιουργός του είναι ο Joerg Schulenburg, ενώ την εξέλιξη των τεχνικών χαρακτηριστικών έχει αναλάβει η κοινότητα πληροφορικών που ασχολείται με λογισμικά ανοιχτού κώδικα. Επικεντρώνεται στη βελτίωση των αποτελεσμάτων που αφορούν στις λατινογενείς γλώσσες και παράλληλα αναπτύσσει αλγόριθμους για την ανάγνωση χαρακτήρων σε διαφορετικού τύπου αλφάβητα.
2. *Tesseract* (<http://code.google.com/p/tesseract-ocr/>). Αποτελεί την πιο διαδεδομένη μηχανή αναγνώρισης χαρακτήρων ανοιχτού κώδικα. Αναπτύχθηκε από την εταιρεία Hewlett Packard (1985-1995), η οποία το 2005 δημοσίευσε ανοιχτά τον πηγαίο κώδικα του συστήματος. Την εξέλιξη της εφαρμογής έχει αναλάβει σήμερα η Google, εκμεταλλευόμενη τις άδειες της κοινοπραξίας ανοιχτού λογισμικού. Συνεργάζεται με τα περιβάλλοντα Windows, Linux και MacOS Η χρήση του *Tesseract* ενδείκνυται για πληροφοριακά αντικείμενα με πολυσύνθετο δομικό περιεχόμενο, όπως οι εφημερίδες.

Τα σημαντικότερα έργα ψηφιοποίησης εφημερίδων αναλαμβάνονται από συλλογικούς φορείς που διατηρούν συλλογές ανάλογου υλικού και δύνανται να αντεπεξέλθουν στις ποικίλες απαιτήσεις υλοποίησης ενός τόσο χρονοβόρου και επίπονου έργου. Κάθε φορέας καλείται άμεσα να εξετάσει τις μεθόδους ανάκτησης των πληροφοριών από τις έντυπες πηγές του και στις περιπτώσεις που κρίνεται αναγκαία η αναζήτηση με τη χρήση λέξεων-κλειδιών, αυτόματα είναι αναγκαία και η ενσωμάτωση διαδικασιών ηλεκτρονικής οπτικής αναγνώρισης. Συνεπώς, οι υπεύθυνοι του έργου ψηφιοποίησης μελετούν τις υπάρχουσες επιλογές προγραμμάτων OCR και καταλήγουν στην ασφαλέστερη και αποτελεσματικότερη

λύση, εκτιμώντας παράλληλα τις διαθέσιμες υλικοτεχνικές υποδομές και τους οικονομικούς πόρους που διατηρούν. Σύμφωνα με τις μελέτες και τις ανακοινώσεις που έχουν δημοσιευτεί από τα μεγαλύτερα project ψηφιοποίησης εφημερίδων (βλέπε Μέρος I [Εισαγωγή-Μεθοδολογία]), το ζήτημα της επιλογής OCR λογισμικού θεωρείται πρωταρχικής σημασίας. Η σωστή και ολοκληρωμένη απόδοση των τυπογραφικών στοιχείων σε ηλεκτρονική μορφή ορίζει το μέγεθος της επιτυχίας του εγχειρήματος και την απήχυσή του στο ενδιαφερόμενο κοινό. Κατά συνέπεια, ανάλογα με την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της οπτικής αναγνώρισης, κρίνεται η ουσία της αρχικής σκοπιμότητας του έργου ψηφιοποίησης. Με το δεδομένο αυτό οι συλλογικοί φορείς, αφού φροντίσουν να εξασφαλίσουν αρχικά τα απαραίτητα οικονομικά ποσά, απευθύνονται σε εμπορικές εφαρμογές OCR, που εγγυώνται με ελάχιστες αποκλίσεις το ποσοστό επιτυχίας της αναγνώρισης και μετατροπής των έντυπων χαρακτήρων σε ψηφιακά.

Στην περίπτωση της ψηφιακής βιβλιοθήκης «Αστήρ», επιλέχθηκαν σε πιλοτική φάση τα λογισμικά *Tesseract* και *ABBY FineReader*. Η αρχική πρόθεση ήταν η χρήση λογισμικού ανοιχτού κώδικα ικανού να «διαβάσει» την ελληνική γλώσσα στη μορφή που διατυπωνόταν τον 19^ο αιώνα. Για το λόγο αυτό το *Tesseract* θεωρήθηκε ως το πιο ολοκληρωμένο και ενεργό προϊόν ανοιχτού λογισμικού. Το *Tesseract* ανακτήθηκε από το Διαδίκτυο και εφαρμόστηκε σε σποραδικές σελίδες (μορφής .TIFF) της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ*, ώστε να διαπιστωθεί η ικανότητα ηλεκτρονικής αναγνώρισης των ελληνικών χαρακτήρων. Ωστόσο, τα παραγόμενα αποτελέσματα δεν κρίθηκαν ικανοποιητικά σε βαθμό που να εκπληρώνονται οι στόχοι του έργου, λόγω της μειωμένης αναγνωρισιμότητας χαρακτήρων με συνοδευτικά στοιχεία τονισμού και άλλης στίξης. Επομένως, η παρούσα τεχνολογία που διέπει το πρόγραμμα αυτό δεν ανταποκρίνεται στην επεξεργασία παλαιότυπου ελληνικού υλικού, η οποία αποτελεί στο σύνολό της μια εξειδικευμένη και πρωτότυπη εφαρμογή. Η δεύτερη επιλογή για την οπτική αναγνώριση των ελληνικών χαρακτήρων ήταν το λογισμικό της *ABBY FineReader*. Συντελέστηκε η ίδια διαδικασία χειρισμού των πληροφοριακών αντικειμένων και τα τελικά αποτελέσματα κρίθηκαν ως πιο αξιόπιστα και πλήρη σε σχέση με παραγόμενο ηλεκτρονικό υλικό του προγράμματος *Tesseract*. Συμπερασματικά, ορίστηκε ως κύριο εργαλείο οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων στο περιεχόμενο του Βρετανικού Αστέρη το λογισμικό *ABBY FineReader* και προσδιορίστηκαν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του

προγράμματος σε υλικό απαρτισμένο με ιδιόμορφους γλωσσικούς τύπους της ελληνικής καθαρεύουσας και λόγιας γραπτής έκφρασης του 19^{ου} αιώνα.

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμίσω ότι οι παρούσες τεχνολογίες που χαρακτηρίζουν τα λογισμικά OCR, δε επιτρέπουν την ανάκτηση του 100% των πληροφοριών της εφημερίδας και ο περιορισμός αυτός πρόκειται να αναιρεθεί μόνο με τη μελλοντική ανάπτυξη νέων εφαρμογών στις τεχνικές δομές των OCRs ή/και τη βελτίωση των ήδη υπάρχοντων υπολογιστικών αλγορίθμων, ώστε κάθε είδος έντυπου υλικού να είναι πλήρως αξιοποιήσιμο και ανακτήσιμο ηλεκτρονικά. Με γνώμονα τη συνεχή εξέλιξη της τεχνολογίας στον τομέα της αναγνώρισης χαρακτήρων η ψηφιακή βιβλιοθήκη «Αστήρ» βασίστηκε ως προς τη δομή της την αρχή της *ορθογώνιας προσέγγισης (orthogonal approach)* (Connolly & Begg, 2005, σ. 870). Η βάση δεδομένων που φιλοξενεί το έργο «Αστήρ» είναι σχεδιασμένη με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε υποσύστημα του προγράμματος, συμπεριλαμβανομένου και του υποσυστήματος OCR να είναι ανεξάρτητο από τα υπόλοιπα. Συνεπώς, οποιαδήποτε μελλοντική εξέλιξη στο χώρο των OCRs είναι δυνατό να εφάπτεται εκ νέου στο υποσύστημα, να επαναεφαρμόζεται στα ψηφιοποιημένα αρχεία και να μην επηρεάζει τη λειτουργία των άλλων υποσυστημάτων που συγκροτούν τη συνολική βάση δεδομένων.

2. Υλοποίηση του έργου «Αστήρ».

<http://projectaster.dyndns.org>

Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει τη φιλοσοφία που κρύβεται πίσω από τις αποφάσεις σχεδιασμού και τις κύριες έννοιες της αρχιτεκτονικής της ψηφιακής βιβλιοθήκης «Αστήρ», έκδοση 0.99. Παρέχει γενική άποψη της τοπολογίας, των σχετικών οντοτήτων λογισμικού (software entities) και των αλγορίθμων του συστήματος, παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της εσωτερικής σύνθεσης του έργου «Αστήρ», τονίζει τη δυνατότητα συμπερίληψης νέων οντοτήτων και εννοιών που προστίθενται στην αρχιτεκτονική με κάθε μεταγενέστερη απελευθέρωση του λογισμικού.

2.1. Βασικές αρχές προσχεδιασμού.

2.1.1. «Να κάνεις ένα πράγμα και να το κάνεις καλά» (Raymond, 2004, σ. 12).

Αυτή είναι η βασική αρχή του UNIX, στην οποία βασίστηκε η ανάπτυξη της ψηφιακής βιβλιοθήκης «Αστήρ». Στον κόσμο του UNIX η αρχή «Να κάνεις ένα πράγμα και να το κάνεις καλά» οδήγησε στην έννοια του αρθρωποποίησης (modularity), μια πρακτική με θετικά συνεπακόλουθα, αφού επέτρεψε τη δημιουργία εξαιρετικών εξειδικευμένων εργαλείων και εφαρμογών που διακρίθηκαν στις επιδόσεις τους, τον καταμερισμό της πολύτιμης εργασίας του προγραμματιστή και επιπλέον τη λειτουργία των προγραμματιστών σε ομάδες εργασίας, οι οποίες ειδικεύονται σε συγκεκριμένα προβλήματα και κατηγορίες εφαρμογών.

Ο Brian Kernighan σημείωσε ότι «ο έλεγχος της πολυπλοκότητας είναι η ουσία της πληροφορικής» (Raymond, 2004, σ. 14). Το έργο «Αστήρ» μπορεί να θεωρηθεί πολύπλοκη προσπάθεια, αφού στηρίχθηκε σε τρεις διακριτές και πολύπλοκες περιοχές: μια βάση δεδομένων, έναν διακομιστή ιστοσελίδων και μεγάλο αριθμό αρχείων δεδομένων. Ο Eric Raymond στο βιβλίο του «Art of Unix Programming» (2004) αναφέρει:

"...the only way to write complex software that won't fall on its face is to hold the global complexity down, to build it out of simple parts connected by well defined

interfaces, so that most problems are local and you can have some hope of upgrading a part without breaking the whole." (Raymond, 2004, σ. 14).

Είναι σημαντικό σε έργα ψηφιοποίησης που στηρίζονται σε διαδικτυακές βάσεις δεδομένων να τηρούνται οι δύο ακόλουθες αρχές:

- **Αρθρωσιμότητα (modularity)**, που καλύπτει την εσωτερική σύνθεση του κώδικα λογισμικού μέχρι και το αρχιτεκτονικό σχέδιο του συστήματος, με συνέπεια,
- **τη δημιουργία ανεξάρτητων οντοτήτων** για κάθε διακριτή λειτουργία της αρχιτεκτονικής.

2.1.2. Ανάπτυξη Bazaar.

Οι ανωτέρω αρχές αποτελούν προϋπόθεση για την επιτυχημένη συνεργασία μεταξύ των ανεξάρτητων ομάδων προγραμματιστών. Έχοντας κατοχυρώσει διακριτές οντοότητες/πρωτοκόλλα για τις διαφορετικές προκλήσεις του έργου «Αστήρ», επιτρέπεται στις ομάδες να εστιάσουν τις προσπάθειές τους, να βελτιώσουν/διορθώσουν το συγκεκριμένο αναπτυξιακό τομέα τους με ελάχιστη παρέμβαση σε άλλα κανάλια, αλλά κυρίως επιτρέπεται η ολοκλήρωση νέων ιδεών και η γένεση νέων ομάδων, όταν απαιτείται η επέκταση των λειτουργιών. Η πρόθεσή μου είναι να «ανοιχτεί» ο κώδικας, το ίδιο το έργο και άλλα σχετικά (ή ακόμα και ανταγωνιστικά) έργα προς όφελος όλων των χρηστών αλλά κυρίως προς όφελος της εκπαιδευτικής κοινότητας όλων των βαθμίδων.

2.1.3 Ανάπτυξη «Βάση προς την κορυφή» (Bottom-up Development).

Υπάρχουν δύο μορφές σχεδιασμού και υλοποίησης στο επάγγελμα του μηχανικού. Η ανάπτυξη «Βάση προς την κορυφή» και η προσέγγιση «Κορυφή προς τη βάση» (Top-down).

Η προσέγγιση «Βάση προς την κορυφή» είναι το χτίσιμο συγκεκριμένων βασικού επιπέδου λειτουργιών που το πρόγραμμα πρέπει να εκτελέσει, δημιουργώντας βαθμιαία την υψηλότερου επιπέδου διάταξη. Στην προσέγγιση αυτή ένας προγραμματιστής χτίζει αρχικά τις υπορουτίνες του με σαφείς διεπαφές και στη συνέχεια τις εντάσσει στον κεντρικό κώδικα. Η άλλη προσέγγιση, «Κορυφή προς τη

βάση» σχεδιάζει τα πάντα από την αρχή και ξεκινώντας από τα πιο υψηλά επίπεδα κατεβαίνει προς τη βάση, στις μικρότερες λεπτομέρειες του προβλήματος.

Η ψηφιακή βιβλιοθήκη «Αστήρ» στηρίχθηκε στη προσέγγιση «Βάση προς την κορυφή». Κρίνεται προτιμότερο μια σύνθετη εφαρμογή, όπως η παροχή ηλεκτρονικών αντικειμένων με αναζήτηση λέξεων κλειδιών σε ψηφιακές σελίδες να αρχίσει από απλές λειτουργίες που αναπτύσσονται με ασφάλεια και βαθμιαία συγκροτούν το πιο σύνθετο συνολικό αποτέλεσμα.

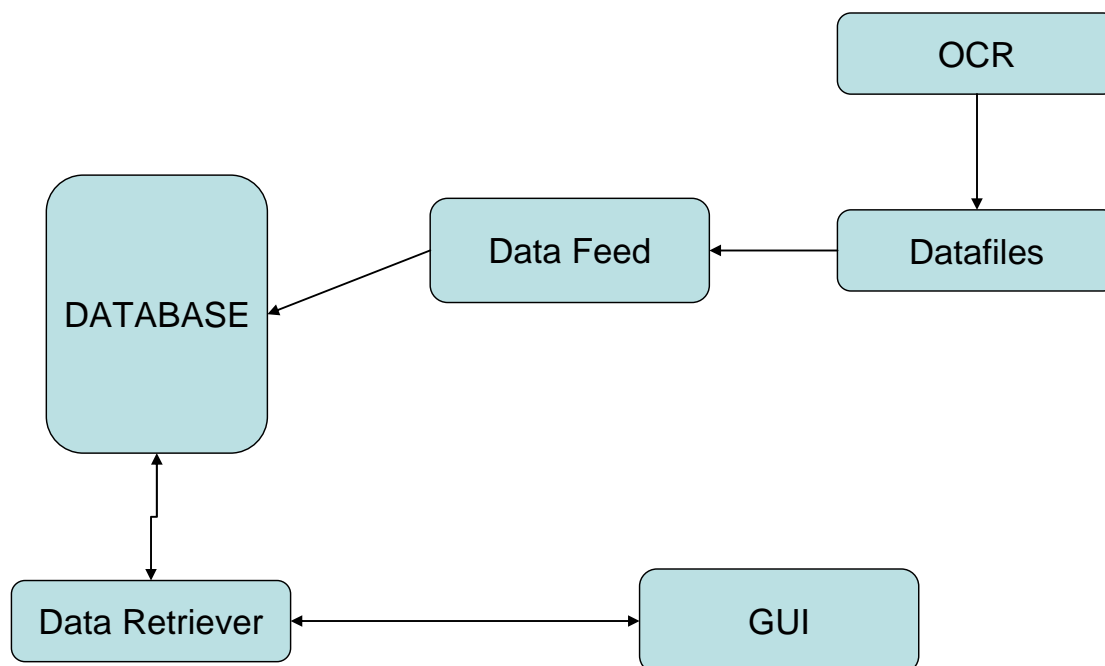
2.2. Εξέλιξη της τρέχουσας ανάπτυξης.

Στην τρέχουσα έκδοσή της η ψηφιακή βιβλιοθήκη «Αστήρ» είναι μια εφαρμογή βασισμένη στο Διαδίκτυο, η οποία περιλαμβάνει την παρατήρηση και έρευνα των σελίδων της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ*. Στον κατάλογο που ακολουθεί και στις επόμενες σελίδες του κεφαλαίου παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εφαρμογής. Συνοπτικά είναι τα εξής:

- **Φορητότητα (Portability):** χαρακτηριστικό που βασίστηκε στη γλώσσα προγραμματισμού Perl. Οι εφαρμογές μπορούν να λειτουργούν σε όλα τα λειτουργικά του Unix, ακόμα και στο λειτουργικό των Windows.
- **Έλξη χρηστών (User appeal):** ένα γραφικό περιβάλλον χρήστη (GUI) που ακολουθεί τα συνήθη μοντέλα παρουσίασης των περισσότερων μηχανών αναζήτησης.
- **Διαμορφωσιμότητα (Modularity):** το διαμορφώσιμο GUI είναι ανεξάρτητο από τη δομική μονάδα ανάκτησης στοιχείων. Η τελευταία είναι ανεξάρτητη από την δομική μονάδα παροχής στοιχείων.
- **Ανεξάρτητη μορφή αρχείου (File format independence):** οι σελίδες της εφημερίδας μπορούν να γίνουν αποδεκτές σε διαφορετικές ψηφιακές μορφές (jpeg, TIFF, pdf).
- **Εξελιξιμότητα (Scalability):** η ψηφιακή βιβλιοθήκη χρησιμοποιεί μια σύγχρονη βάση δεδομένων, για να εξασφαλίσει καλύτερη εξελισιμότητα.
- **Αξιοπιστία (Credibility):** όλες οι σελίδες της εφημερίδας προδιορίζονται μεμονωμένα, ώστε να παρέχονται σαφή αποτελέσματα.
- **Βελτιστοποίηση (Optimization):** οι ξεχωριστές δομικές μονάδες εκτελούν τη λειτουργία τους με έναν αποδοτικό και απλό τρόπο.
- **Δυνατότητα αναβάθμισης (Upgradeability):** κάθε μέρος του προγράμματος μπορεί να αναβαθμιστεί χωριστά από το υπόλοιπο, για να εξασφαλίσει μελλοντικές διόρθωσεις και πρόσθετες λειτουργίες.

2.3. Αρχιτεκτονική «με δύο λόγια».

Οι βασικές οντότητες πάνω στις οποίες στηρίχθηκε το έργο «Αστήρ» απεικονίζονται στο ακόλουθο διάγραμμα:

Αρχιτεκτονική ψηφιακής βιβλιοθήκης «Αστήρ»

Το πρόγραμμα αποτελείται από έξι δομικές μονάδες, καθεμία με τη μοναδική της λειτουργία. Δεδομένης της ορθογώνιας προσέγγισης στο σχέδιο, είναι βέβαιο ότι οι αλλαγές, βελτιώσεις, βελτιστοποιήσεις σε κάθε δομική μονάδα δεν έχουν επιπτώσεις στη λειτουργία των άλλων μονάδων. Ακολουθεί μια συνοπτική περιγραφή της κάθε δομικής ενότητας:

1. **OCR (Optical character recognition):** η εφαρμογή οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων που χρησιμοποιείται για να διακωδικοποιήσει τις πρωτότυπες ψηφιοποιήσεις των σελίδων της εφημερίδας σε κατάλληλες μορφές αρχείου για την περαιτέρω επεξεργασία και την ανάλυση.
2. **Αποθετήριο Datafile (Datafile Repository):** οι πρωτότυπες ψηφιοποιήσεις μαζί με τα προκύπτοντα αρχεία που παράγονται από τη δομική μονάδα OCR, αποθηκεύονται στο σκληρό δίσκο σε μια ασφαλή θέση. Το αποθετήριο

- datafile πρέπει να χτιστεί σύμφωνα με τους κανόνες που επιβάλλει η δομική μονάδα.
3. **Αποθετήριο DataFeed (DataFeed Repository):** ένα σενάριο Perl που ελέγχει το αποθετήριο datafile για τα νέα ή/και ενημερωμένα αρχεία. Κύριο καθήκον της δομικής μονάδας είναι να χτίσει όλο το νέο υλικό με κατάλληλο τρόπο, έτσι ώστε να είναι έτοιμο για την εισαγωγή στους πίνακες βάσεων δεδομένων και έπειτα να εκτελέσει την εισαγωγή. Επιπλέον, καθοδηγεί τη βάση δεδομένων για να την επαναγραφεί και τη βελτιστοποίηση των νέων καταχωρήσεων.
  4. **Βάση δεδομένων (Database):** η καρδιά της ψηφιακής βιβλιοθήκης «Αστήρ» είναι η βάση δεδομένων postgresSQL που περιέχει το γραμμωμένο κείμενο των σελίδων της εφημερίδας. Σχεδιασμένη με τους κατάλληλους πίνακες και τις ιδιότητες, η βάση δεδομένων θα εκτελέσει την εργασία της έρευνας του κειμένου για τις λέξεις κλειδιά που ζητούν οι χρήστες και θα παράγει τα κατάλληλα αποτελέσματα. Αυτή η λειτουργία καθοδηγείται από τη δομική μονάδα ανάκτησης δεδομένων.
  5. **Ανάκτηση δεδομένων (Data retriever):** ένα σενάριο Perl που ενεργεί ως μεσάζων μεταξύ του GUI και της βάσης δεδομένων. Το πρόγραμμα ανάκτησης δεδομένων καταφεύγει στο GUI, όταν ο χρήστης ζητά τις πληροφορίες της βάσης δεδομένων. Είναι αρμόδιο για τη δόμηση της ερώτησης χρηστών σε γλώσσα SQL, την οποία καταλαβαίνει η βάση δεδομένων, για την υποβολή της ερώτησης στη βάση δεδομένων, την παραλαβή της παραγόμενης απάντησης, και την τελική παρουσίαση στο GUI. Γράφεται υπό μορφή σεναρίου σε CGI επειδή είναι αναγκαία η αμφίδρομη επικοινωνία με τον κεντρικό υπολογιστή δικτύου.
  6. **Γραφικό περιβάλλον χρήστη (GUI):** το GUI είναι μια δυναμική ιστοσελίδα που φιλοξενείται στον κεντρικό υπολογιστή apache. Η σελίδα περιέχει τις διακριτές περιοχές, όπου ο χρήστης μπορεί να υποβάλει τις ερωτήσεις του στο σύστημα και να δει τα αποτελέσματα. Επιπλέον το GUI θα εφοδιάσει τον φυλλομετρητή δικτύου (web browser) του χρήστη με τις εικόνες jpeg ή με άλλες μορφές αρχείου που λαμβάνονται άμεσα από την αποθήκευση στοιχείων. Χρησιμεύει επίσης ως κονσόλα ελέγχου για τον διαχειριστή του έργου «Αστήρ», ώστε να ελέγχονται και να εκτελούνται οι διάφορες διαδικασίες των άλλων σχηματισμένων μονάδων.

Έχοντας υπόψη τη γενική αρχιτεκτονική του προγράμματος, τα ακόλουθα κεφάλαια επικεντρώνονται σε κάθε δομική μονάδα ξεχωριστά. Παρουσιάζονται αλγόριθμοι, οι πίνακες και τα σχέδια που χρησιμοποιήθηκαν καθώς και ιδέες για περαιτέρω προσθήκες και βελτιώσεις.

2.4. Οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (OCR).

Η δομική ενότητα OCR αποτελείται από:

1. **Την ψηφιοποίηση (ανίχνευση)** του έντυπου υλικού που παράγει τα ηλεκτρονικά αρχεία.
2. **Την ανάλυση OCR** των ηλεκτρονικών αρχείων, προκειμένου ηλεκτρονικά να προκύψει το κείμενο και ενδεχομένως άλλα πληροφοριακά αντικείμενα της εφημερίδας, όπως τις εικόνες ή/και τα άρθρα.

2.4.1. Ψηφιοποίηση.

Ο πρώτος τόμος της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ* (1860) αποτελείται από 25 τεύχη και διακρίνεται από συνεχή αρίθμηση σελίδων. Υλοποιήθηκε η χειρωνακτική διαδικασία της ψηφιοποίησης, όπου κάθε σελίδα της εφημερίδας έπρεπε να ανιχνευθεί με την βοήθεια εξειδικευμένου εξοπλισμού, προκειμένου να μετασχηματιστεί σε μια ψηφιακή εικόνα υψηλής ανάλυσης. Το πρώτο μέρος (τεύχη 1-11) ήταν ήδη ψηφιοποιημένο από τη Βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ενώ το δεύτερο μέρος (τεύχη 12-25) ψηφιοποιήθηκε από τη γράφουσα. Το αποτέλεσμα της ανωτέρω διαδικασίας ήταν η πλήρης ψηφιοποίηση του έντυπου υλικού σε ευδιάκριτα ηλεκτρονικά αρχεία. Το μέρος του υλικού από τη Βιβλιοθήκη του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ήταν σε ένα μεγάλο αρχείο TIFF (500 M-bytes) με 166 πλαίσια και συνολικά 327 σελίδες. Κάθε πλαίσιο κωδικοποιήθηκε με ανάλυση 300 DPI. Οι ίδιες μετρικές ακολουθήθηκαν για το υπόλοιπο μέρος του υλικού (τεύχη 12-25) με τη διαφορά ότι για το τελικό αρχείο προτιμήθηκε η πιο εύχρηστη μορφή.

Επίσης, πρέπει να επισημανθεί ότι ανάλογες προσπάθειες ψηφιοποίησης της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ* έχουν λάβει χώρα από το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) και τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κύπρου. Μέχρι σήμερα όμως δεν έχουν διατεθεί ανοιχτά το κοινό (http://library.ucy.ac.cy/electronic_services/elia/brettanikos_astir_gr.htm).PDF.

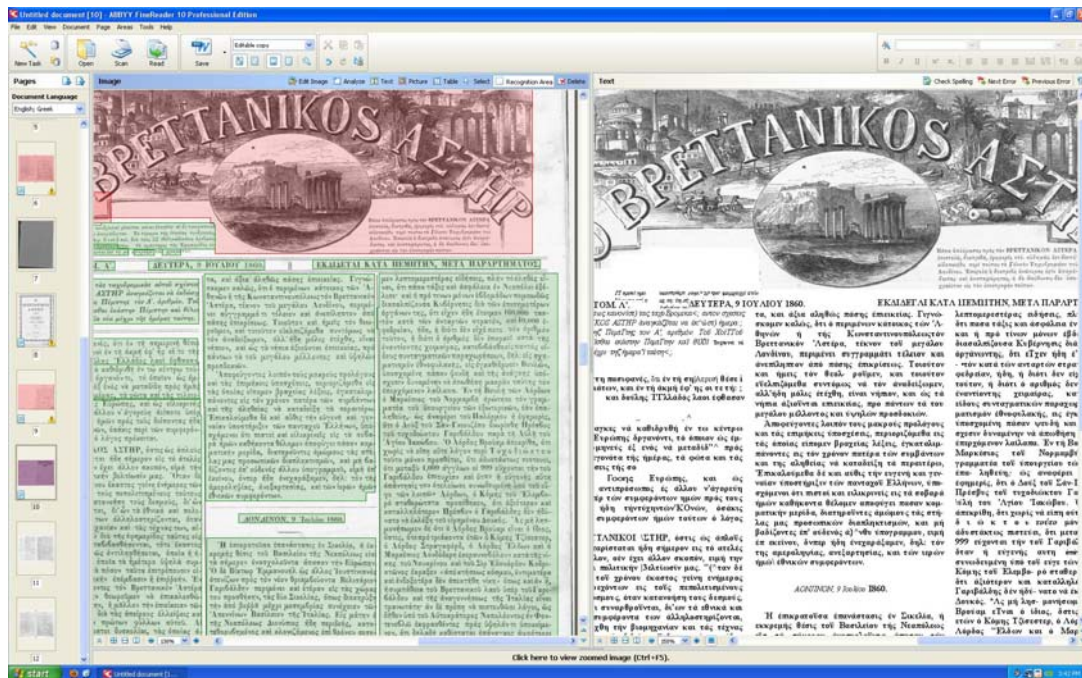
2.4.2. Ανάλυση OCR.

Με την ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας στην κατοχή μας έπρεπε να αναλυθούν τα στοιχεία με σκοπό την εξαγωγή του κειμένου από το εσωτερικό της.

Όπως σημειώθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο επιλέχτηκε το πρόγραμμα OCR ABBYY Finereade χάρη στις καλύτερες επιδόσεις του στη ακρίβεια ανάγνωσης των ελληνικών γραμμάτων και των πολυτονικών σημείων.

Πρώτα εγκαταστάθηκε το ABBYY Finereader σε έναν υπολογιστή με λειτουργικό σύστημα Microsoft Windows XP. Ανοίχτηκαν έπειτα τα δύο μεγάλα αρχεία κάθε μέρους του πρώτου τόμου και εκτελέστηκαν τα ακόλουθα βήματα:

1. **Ορίστηκε η γλώσσα του εγγράφου:** σε συνδυασμό αγγλικών και ελληνικών, εφόσον και τα δύο σετ χαρακτήρων εμφανίζονται στις σελίδες της εφημερίδας.
2. **Αναλύθηκαν όλες τις σελίδες του κειμένου:** μια χρήσιμη διαδικασία στην οποία η εφαρμογή OCR καθορίζει ποιες περιοχές από τη σελίδα είναι εικόνες, ποιες είναι κείμενο και κατασταλάζει στο λεπτομερές σχεδιάγραμμα της εφημερίδας.
3. **Ανάγνωση σελίδων:** κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας πραγματοποιείται η σημαντικότερη εργασία της εφαρμογής OCR. Εφαρμόζονται τεχνικές νοημοσύνης και η εφαρμογή προσπαθεί να αναδημιουργήσει το κείμενο σε κάθε σελίδα.
4. **Αποθήκευση τα αποτελέσματα:** επιλέγοντας τις διαφορετικές μεθόδους μορφών αρχείου. Κάθε σελίδα αποθηκεύτηκε ως μη επεξεργασμένη εικόνα JPEG, απλό αρχείο κειμένων και επίσης πλούσιο αρχείο HTML.

Παράθυρο Abby Finereader που παρουσιάζει τα βήματα 1, 2, 3 σε μια σελίδα.

Τα βήματα 1, 2 και 4 από την ανωτέρω διαδικασία απέδωσαν ικανοποιητικά. Ειδικά η ανάλυση του σχεδιαγράμματος του εγγράφου ήταν εξαιρετικά επιτυχής από την ABBY Finereader. Εντούτοις, στο βήμα 3 η ανάλυση OCR ακόμα παρουσιάζει προβλήματα. Το προκύπτον κείμενο περιέχει πολλούς ψευδείς χαρακτήρες, χαρακτήρες εκτός θέσης και κενά. Τρία είναι τα αίτια αυτής της αρνητικής κατάστασης:

1. **Κακή ποιότητα του έντυπου υλικού:** εάν η αρχική τυπωμένη ύλη έχει επιδεινωθεί λόγω χρόνου, τότε οι χαρακτήρες μπορεί να εμφανιστούν παραμορφωμένοι, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη την εργασία της τεχνικής νοημοσύνης να μαντέψει τις σωστές τιμές.
2. **Κακή ποιότητα του ηλεκτρονικού υλικού:** ακόμα κι αν οι αρχικές σελίδες είναι αποδεκτές, σε μερικές περιπτώσεις η ηλεκτρονική έκδοση ήταν θολή λόγω λαθών στη διαδικασία ψηφιοποίησης. Αυτό θα μπορούσε να διορθωθεί με την επαναψηφιοποίηση των λανθασμένων σελίδων ή τη χρησιμοποίηση καλύτερου τεχνικού εξοπλισμού.
3. **Ασυμμετρία στις γραμματοσειρές:** η εφημερίδα *Βρετανικός Αστήρ* χρησιμοποιούσε γραμματοσειρές σε διαφορετικά μεγέθη και μορφές την εποχή που τυπωνόταν. Σε πολλές σελίδες υπάρχουν γραμματοσειρές επαρκούς μεγέθους (10+) ανακατεμένες με εξαιρετικά μικρά μέγεθη (7). Οι μηχανές OCR δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν αυτό το πρόβλημα. Μπορεί να ελπίζει κανείς ότι οι καλύτερες εκδόσεις των μηχανών θα προσφέρουν καλύτερα αποτελέσματα.

2.5. Αποθετήριο Datafile.

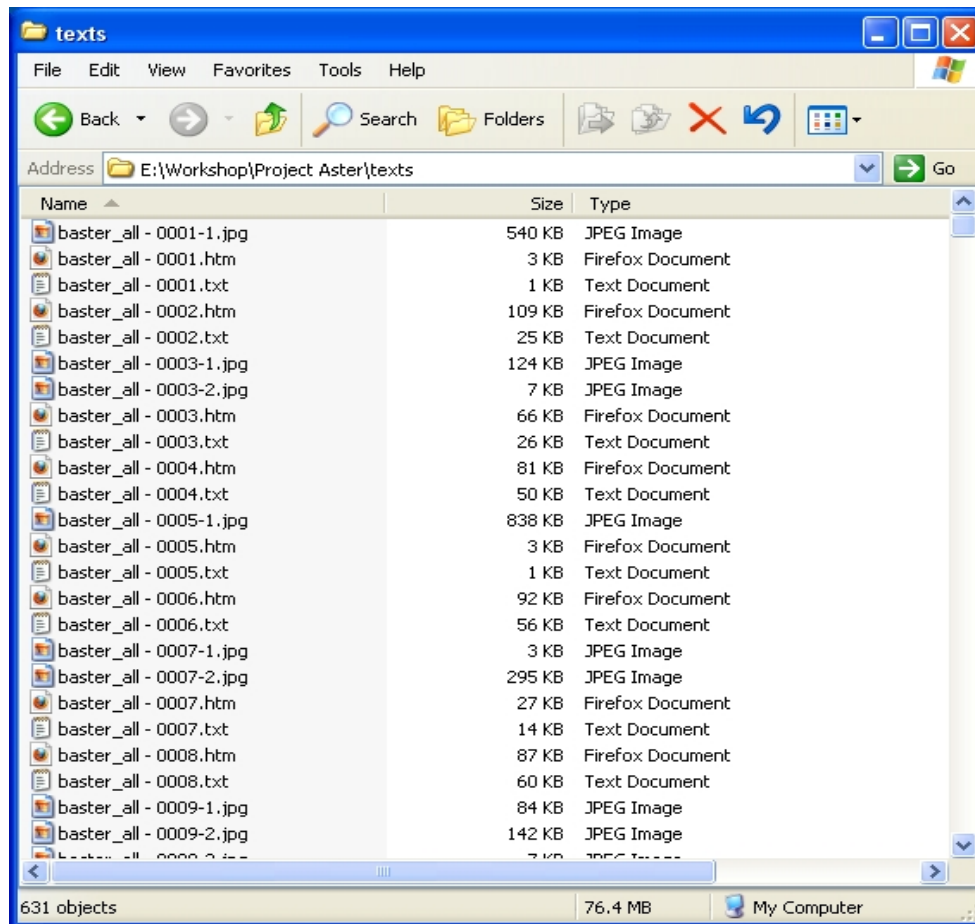
Το αποθετήριο των δεδομένων αρχείου μας είναι μια ειδική περιοχή που δημιουργείται στο σύστημα Linux για να φιλοξενήσει τα αρχεία που παρήχθησαν στη δομική μονάδα OCR. Αρχικά κρίνεται αναγκαίο ένα ασφαλές αποθετήριο για να αποτραπεί η τυχαία ή όχι φθορά των αρχείων. Δευτερευόντως, είναι αναγκαία μια δομημένη ιεραρχία για να υποστηριχθεί ο τροφοδότης στοιχείων (Datafeeder) και η οντότητα GUI στην εκτέλεση της εργασίας τους.

Ακολουθώντας τις πρακτικές Linux επιτυγχάνεται και η ασφάλεια και η σαφήνεια που μας υπαγορεύει το πρόγραμμα. Δημιουργήθηκε ένας λογαριασμός χρήστη στο σύστημα Linux με το όνομα «Aster». Ο νέος χρήστης διατηρεί το δικό του τοπικό κατάλογο (home directory [/home/aster/]). Τα ασφαλή ψηφία αυτού του καταλόγου τροποποιήθηκαν προκειμένου να επιτραπεί η πρόσβαση σε ανάγνωση/γραφή μόνο στον χρήστη του έργου «Αστήρ» και να απαγορευτεί η πρόσβαση για οποιονδήποτε άλλον. Αυτό εξασφαλίζει ότι κανένας κακόβουλος χρήστης ή διαδικασία δεν μπορεί να αλλοιώσει το αποθετήριο.

Για λόγους αποσαφήνισης, δημιουργήθηκε χειρωνακτικά ένας νέος κατάλογος που θα φιλοξενήσει τον όγκο των αρχείων. Η ιεραρχία είναι η ακόλουθη:

/home/aster/repository/volume_X/issue_X/

Συνεπώς, τα αρχεία δομήθηκαν με βάση τον αριθμό των τευχών και τον αριθμό του τόμου στους κατάλληλους καταλόγους. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι τα ίδια τα αρχεία ονοματίζονται σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο σχήμα. Όπως μπορεί κανείς να παρατηρήσει στην παρακάτω εικόνα η επέκταση διευκρινίζει τη φύση του αρχείου (απλό κείμενο, σχηματοποιημένο HTML κείμενο, jpeg εικόνα και ούτω καθεξής), ενώ το κεντρικό όνομα παρέχει πληροφορίες για τη σελίδα από όπου παράχθηκε το περιεχόμενο. Με τη χρήση των ανωτέρω μεθόδων της δόμησης του καταλόγου ονομάτων και ονομάτων αρχείου επιτρέπεται η εύκολη πλοήγηση στο αποθετήριο αλλά κυρίως επιτρέπεται η απλοποίηση του κώδικα, ο οποίος χρησιμοποιεί αυτά τα αρχεία και επομένως τηρείται πιστά η αρχή του προγραμματισμού του UNIX: «η σαφήνεια είναι καλύτερη από την ευφυΐα» (Raymond, 2004, σ. 14).

Αρχεία Δεδομένων σε Windows προτού μεταφερθούν στο αποθετήριο Linux.

2.6. Οντότητα *Data Feed*.

Η οντότητα *DataFeed* είναι ένα σενάριο Perl που έχει το σκοπό την ανίχνευση ή τον εντοπισμό των αλλαγών στο αποθετήριο των αρχείων δεδομένων (*data file*) και την εξάπλωση αυτών των αλλαγών στη βάση δεδομένων PostgreSQL.

Τρόπος λειτουργίας.

Η οντότητα *DataFeed* μπορεί λειτουργήσει με τρεις τρόπους:

1. **Αυτόματος τρόπος (Automatic mode):** κατά τον οποίο μια ειδική επαναλαμβανόμενη εργασία εκτελείται στο σύστημα Linux χρησιμοποιώντας το βοηθητικό εργαλείο Crontab. Η εργασία εκτελείται κάθε νύχτα στις 02:00, αφού έχουν τελειώσει οποιεσδήποτε άλλες σταθερές εργασίες Linux.
2. **Χειρωνακτικός τρόπος κονσόλας (manual console mode):** κατά τον οποίο το πρόγραμμα επικαλείται ένα σύνολο εντολών, τις οποίες εκτελεί αμέσως.
3. **Χειρωνακτικός GUI (manual GUI mode):** το πρόγραμμα εκτελεί μια εντολή που δίνεται από το διοικητικό τμήμα της σελίδας του γραφικού περιβάλλοντος χρήστη (GUI).

Αλγόριθμος

Η οντότητα *DataFeed* διασυνδέεται και με το αποθετήριο δεδομένων και με τη βάση δεδομένων PostgreSQL. Προκειμένου να επικοινωνήσει με τη βάση δεδομένων, πρέπει να χρησιμοποιηθεί η ειδική ενότητα Perl ονόματι PERL: DBI. Το πρόγραμμα μπορεί να κατευθυνθεί από μια επιλογή (-r) που αλλάζει τη λειτουργία προεπιλογής του και αναδημιουργεί ολόκληρη τη βάση δεδομένων από την αρχή. Εάν η επιλογή δεν χρησιμοποιηθεί το πρόγραμμα θα εκτελεί την τυποποιημένη ρουτίνα του, η οποία είναι η ακόλουθη:

1. Ανιχνεύει και κάνει μια λίστα όλων των καταλόγων και των αρχείων στο αποθετήριο.
2. Ανιχνεύει οποιεσδήποτε νέες προσθήκες στον δομημένο καταλόγο (*directory*) και νέα αρχεία εάν υπάρχουν.
3. Ενημερώνει τη βάση δεδομένων με τις νέες πληροφορίες.
4. Καταγράφει τις τροποποιήσεις που έκανε στα κατάλληλα αρχεία και εξέρχεται (Exit).

Στο βήμα 1, το πρόγραμμα διαπερνά τη δομή του καταλόγου του αποθετηρίου δεδομένων κατά τρόπο αναδρομικό. Για κάθε κατάλογο παράγει μια λίστα με αρχεία. Μετά τη λήξη της λειτουργίας, ένας αριθμός από λίστες βρίσκεται στη μνήμη του προγράμματος.

Στο βήμα 2, σημειώνεται αναζήτηση σε όλους τους καταλόγους για τον εντοπισμό ορισμένων ειδικών αρχείων αποκαλούμενων «.inserted». Αυτά τα αρχεία, εάν υπάρχουν, έχουν παραχθεί από το πρόγραμμα Datafeed σε μια προηγούμενη εκτέλεση. Αυτό που περιέχουν είναι οι λίστες των αρχείων που έχουν ήδη υποβληθεί σε επεξεργασία και έχουν διοχετευθεί στη βάση δεδομένων. Συγκρίνοντας τις δύο λίστες, την τρέχουσα και αυτή στο αρχείο .inserted, για κάθε κατάλογο (directory), επιτρέπεται στο πρόγραμμα να ανιχνεύει τα πρόσφατα προστιθέμενα αρχεία. Εάν ο κατάλογος είναι απολύτως καινούργιος όλα τα αρχεία αντιμετωπίζονται ως νέα. Ανεξάρτητα από αυτό, υπάρχουν μόνο δύο προοπτικές κατάληξης αυτού του σταδίου. Τα νέα αρχεία υπάρχουν και το πρόγραμμα μεταβαίνει στο στάδιο 3, είτε δεν ανιχνεύονται αλλαγές, οπότε σ'αυτή την περίπτωση το πρόγραμμα κλείνει.

Το βήμα 3 εκτελείται, όταν ανιχνευθούν τα νέα αρχεία στο αποθετήριο. Το πρόγραμμα πρέπει τώρα να παράγει τις σωστές εντολές SQL, για να επικοινωνήσει με τη βάση δεδομένων. Πρέπει να έχει πρόσβαση στους κατάλληλους πίνακες που έχουν σχεδιαστεί και να εισάγει τις δηλώσει INSERT, ώστε οι πίνακες να γεμίσουν με τις νέες πληροφορίες. Η δομή της βάσης δεδομένων θα αναλυθεί λεπτομερώς στο επόμενο κεφάλαιο, αλλά τα σημεία ενδιαφέροντος εδώ είναι τα ακόλουθα δύο. Πρώτα το περιεχόμενο των αρχείων κειμένων πρέπει να εισαχθεί στον πίνακα KEIMENA της βάσης δεδομένων. Δεύτερον, η θέση του πραγματικού κειμένου, jpeg εικόνων και αρχείων HTML πρέπει να εισαχθεί στην αντίστοιχη θέση των πινάκων. Το πρόγραμμα παράγει τα δεδομένα του από το δομημένο ονόμα του καταλόγου και της βάσης των αρχείων π.χ. volume=1, issue=1, page=17. Όταν τελειώσει η διαδικασία, η βάση δεδομένων θα έχει ενημερωθεί με οποιοδήποτε νέο περιεχόμενο και με τη θέση όπου βρίσκεται.

Στο βήμα 4, το πρόγραμμα δημιουργεί/αναθεωρεί τα αρχεία σε κάθε κατάλογο. Αυτό θα εξασφαλίσει ότι τα νέα αρχεία δεν θα εισαχθούν ξανά αλλοιώνοντας τη βάση δεδομένων, όπως αναφέρεται στο βήμα 2. Ένα κύριο αρχείο όλων των διαδικασιών που πραγματοποιήθηκαν (όπως ο συνολικός αριθμός των καταλόγων που ανιχνεύτηκαν, ο αριθμός αρχείων που εντοπίστηκαν, οι νέες

προσθήκες και ούτω καθεξής) δημιουργείται και τοποθετείται σε μια σταθερή θέση. Αυτό το πεδίο αρχείων (log) μπορεί να μελετηθεί από τους διαχειριστές του προγράμματος μέσα από την κονσόλα ή το GUI.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το πρόγραμμα μπορεί να εκτελεστεί με τη (-r) επιλογή. Σε αυτήν την περίπτωση, το σενάριο δεν λαμβάνει υπόψη τα προηγούμενα αρχεία `.inserted`, και επομένως χειρίζεται οποιαδήποτε αρχεία ως νέες προσθήκες. Προχωρεί, αδειάζοντας όλους του υπάρχοντες πίνακες στη βάση δεδομένων, ώστε να είναι καθαρή, και έπειτα τα εισάγει όλα από την αρχή. Είναι μια πολύ χρήσιμη επιλογή σε περίπτωση φθοράς της βάσης δεδομένων ή όταν προτιμά κανείς απλά να αναδημιουργήσει τις καταχωρήσεις της βάσης δεδομένων.

Τέλος, για να εξασφαλιστεί η βελτιστοποίηση της βάσης δεδομένων PostgreSQL, το πρόγραμμα `datafeed` εισάγει εντολές για να αναδημιουργήσει το ευρετήριο των τροποποιημένων πινάκων και να εκκενώσει αυτόματα τη βάση δεδομένων. Και οι δύο διαδικασίες ενισχύουν την απόδοση της βάσης δεδομένων και αυξάνουν στην ταχύτητα των ερωτήσεων που προέρχονται μέσα από την οντότητα ανάκτησης δεδομένων (`retriever`).

Η οντότητα `datafeed` αποδίδει εξαιρετικά καλά. Ο καθαρός και απλός σχεδιασμός καθιστά πολύ εύκολη τη διόρθωση και την αναβάθμιση. Χρησιμοποιεί όλες τις προηγμένες λειτουργίες της PERL. Κατά συνέπεια λειτουργεί εξαιρετικά γρήγορα και χειρίζεται χιλιάδες μικρά αρχεία στο αποθετήριο αποτελεσματικά. Η ταχύτητα της διαδικασίας δυσχεραίνει μόνο στη φάση της εισαγωγής των στοιχείων στη βάση δεδομένων. Αυτό εντούτοις δεν έχει καμία σχέση με την PERL ή με τον σχεδιασμό του προγράμματος και ως ζήτημα εναπόκειται εξ ολοκλήρου στη βάση δεδομένων.

2.7. Βάση δεδομένων.

Η βάση δεδομένων PostgreSQL έχει εγκατασταθεί σε κεντρικό υπολογιστή Linux προκειμένου να διευκολυνθεί ο χειρισμός των δεδομένων της ψηφιακής βιβλιοθήκης «Αστήρ». Χρησιμοποιήθηκε η πιο πρόσφατη έκδοση τη στιγμή της διεκπεραίωσης της παρούσας διατριβής, εντούτοις η δομή των πινάκων που δημιουργήθηκαν μπορεί να εγκατασταθούν σε προηγούμενες εκδόσεις, καθώς επίσης και άλλες βάσεις δεδομένων.

Για την ασφάλεια των δεδομένων μας, δημιουργείται ένας νέος χρήστης της βάσης δεδομένων. Όπως στην περίπτωση των αποθετηρίων αρχείων, ο νέος χρήστης έλαβε το όνομα «Aster». Τη στιγμή που δημιουργείται ο νέος χρήστης, η postgresql δημιουργεί αμέσως ένα σχήμα με το ίδιο όνομα. Αν και το χαρακτηριστικό γνώρισμα σχήματος της postgresql επιτρέπει τη δημιουργία περισσότερων από μια βάσεις δεδομένων που να ανήκουν στον ίδιο χρήστη, το έργο «Αστήρ» ο απαιτεί μόνο έναν.

Αρχικό κλειδί.

Όπως εξηγήθηκε νωρίτερα στο κεφάλαιο βάσεων δεδομένων, τα στοιχεία που αποθηκεύτηκαν στη βάση δεδομένων θα σχηματίσουν σε σειρές και στήλες διαφορετικούς πίνακες. Πριν εξηγήσω τους πίνακες που δημιουργήθηκαν, πρέπει να καθοριστεί το αρχικό κλειδί που χρησιμοποιήθηκε. Στο σχεδιασμό σχεσιακής βάσης δεδομένων, το αρχικό κλειδί μπορεί μεμονωμένα να προσδιορίσει κάθε σειρά σε έναν πίνακα. Αυτό σημαίνει ότι καμία από τις δύο σειρές σε οποιοδήποτε πίνακα δεδομένων δεν μπορεί να έχει το ίδιο αρχικό κλειδί. Επιπλέον, εάν χρησιμοποιηθεί ένα σχήμα στο οποίο τα αρχικά κλειδιά ενός πίνακα είναι τα ίδια με τα αρχικά κλειδιά ενός άλλου πίνακα αναφορικά με συσχετιζόμενα δεδομένα, τότε αυτό το γεγονός απλοποιεί πολύ τις δηλώσεις SQL που χρειάζεται να παραχθούν προκειμένου να χειριστεί κανείς τη βάση δεδομένων.

Για το έργο «Αστήρ» το αρχικό κλειδί μπορεί να παραχθεί λογικά και μεμονωμένα με το συνδυασμό των ακέραιων αριθμών που αντιπροσωπεύουν τη σελίδα (=Z), το τεύχος (=Y) και τον τόμο (=X). Για παράδειγμα, η σελίδα 19 του τεύχους 2 και του τόμου 1 παίρνει έναν αριθμό 010020019. Δυο αρχεία κειμένων ή δύο jpeg διαφορετικών ψηφιοποιημένων σελίδων δεν μπορούν να έχουν αυτόν τον αριθμό ως αρχικό κλειδί.

Ορισμοί πίνακα.

Για να αποθηκευτούν τα δεδομένα μας με έναν σημαντικό και χρήσιμο τρόπο, παρέχονται οι ακόλουθοι πίνακες:

CONTENTS_TABLE (Πίνακας περιεχομένου)

Ο πίνακας περιεχομένου βοηθά να απαντήσει κανείς εύκολα στις ερωτήσεις του είδους: πόσες σελίδες περιέχονται στο τεύχος 4, ή παρουσίασέ μου τα τεύχη με περισσότερες από 58 σελίδες.

TEXT_LOCATION_TABLE (Πίνακας τοποθεσίας κειμένου)

Ο πίνακας τοποθεσίας κειμένου προσδιορίζει μεμονωμένα μια σελίδα και αποθηκεύει σε μορφή κειμένου τη θέση της στο αποθετήριο του αρχείου, το οποίο περιέχει το αναγνωσμένο κείμενο (OCRed) της σελίδας.

JPEG_LOCATION_TABLE (Πίνακας τοποθεσίας jpeg)

Παρομοίως με τον πίνακα τοποθεσίας κειμένου, αλλά σε αυτόν τον πίνακα αποθηκεύεται η θέση του αρχείου jpeg για εκείνη την σελίδα.

HTML_LOCATION_TABLE (Πίνακας τοποθεσίας html)

Παρομοίως με τον πίνακα τοποθεσίας κειμένου, αλλά σε αυτόν τον πίνακα αποθηκεύεται η θέση του αρχείου HTML για εκείνη την σελίδα.

Οι παραπάνω τρεις πίνακες χρησιμοποιούνται από την οντότητα ανάκτησης δεδομένων (retriever), όταν πρέπει να διαβιβαστούν οι πληροφορίες θέσης μιας σελίδας στο GUI με σκοπό την επίδειξή τους στο χρήστη.

TEXT_TABLE (Πίνακας κειμένου)

Ο πίνακας κειμένου είναι ο σημαντικότερος πίνακας της βάσης δεδομένων. Χρησιμοποιείται για να απαντήσει στις ερωτήσεις του τύπου: «ποιες σελίδες περιέχουν την ακόλουθη λέξη κλειδί;» Η βάση δεδομένων εκτελεί αναζήτηση σε όλο το κείμενο αυτού του πίνακα και αποστέλλει πίσω την αναφορά των αρχικών κλειδιών που ταίριαζαν στις σελίδες. Ένα ανώτερο όριο 100 σελίδων έχει τεθεί, ώστε να αποφευχθεί το «ξεχείλισμα» της οντότητας δεδομένων retriever από την αναφορά πάρα πολλών αποτελεσμάτων. Λόγω του μεγάλου όγκου πληροφοριών που περιλαμβάνονται στο πίνακα κειμένου, ο πίνακας αυτός αποτελεί τον μεγαλύτερο της βάσης δεδομένων. Όσο αυξάνεται το μέγεθος του πίνακα, τόσο πιο αργή θα γίνεται η έρευνα. Εντούτοις, για τον τρέχοντα όγκο δεδομένων που περιλαμβάνει το έργο «Αστήρ», η αναζήτηση παραμένει γρήγορη και αποδοτική. Η απόδοση της βάσης δεδομένων μπορεί να ενισχυθεί με την χρήση των τεχνικών που περιγράφονται στη συνέχεια.

Βελτιστοποίηση αποτελεσμάτων

Το πρόβλημα της υποβάθμισης της απόδοσης όταν αυξάνεται το μέγεθος των πινάκων της βάσης δεδομένων είναι ένα ζήτημα που αντιμετωπίζεται από όλους τους σχεδιαστές βάσεων δεδομένων. Συγκεκριμένα, στη βάση δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε για το έργο «Αστήρ» η σημαντικότερη πιθανή δυσχέρεια είναι η αναζήτηση μιας συγκεκριμένης λέξης κλειδί σε όλα τα διαθέσιμα δεδομένα κειμένων όλων των σελίδων. Για να ξεπεραστεί αυτό το πρόβλημα τίθεται σε λειτουργία ένα σύστημα εναποθήκευσης στη βάση δεδομένων. Κατά συνέπεια δημιουργείται ο ακόλουθος πίνακας:

Keyword_TABLE (Πίνακας λέξης-κλειδί)

Keyword	Hits	Page_ids
Varchar	Integer	varchar

Η στήλη λέξης-κλειδί είναι μια στήλη κειμένου που περιέχει μια ήδη χρησιμοποιημένη λέξη κλειδί που χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα. Η στήλη των hits είναι ένας ακέραιος αριθμός που αντιπροσωπεύει πόσες φορές η λέξη κλειδί έχει χρησιμοποιηθεί σε αναζητήσεις στη βάση δεδομένων. Τέλος, η στήλη Page_ids είναι μια στήλη κειμένου που περιέχει μια αλληλουχία των αποτελεσμάτων που η βάση δεδομένων είχε εκθέσει προηγουμένως για εκείνη την αναζήτηση.

Βελτιστοποίηση βάσεων δεδομένων

Εκτός από την τεχνική που αναφέρθηκε πιο πάνω, για να αυξηθεί η απόδοση των αναζητήσεων ακολουθείται ο παραδοσιακός τρόπος της βελτιστοποίησης βάσεων δεδομένων. Όλοι οι πίνακες συντάσσονται με βάση το αρχικό κλειδί τους. Αυτό εξασφαλίζει ταχύτερη πρόσβαση στον πίνακα για όλες τις ερωτήσεις. Επιπλέον, ολόκληρη η βάση δεδομένων εκκενώνεται από μια επαναλαμβανόμενη εργασία, χρησιμοποιώντας το βοηθητικό εργαλείο crontab του Linux, σε καθημερινή βάση.

2.8. Οντότητα ανάκτησης δεδομένων (*Retriever entity*).

Εν συντομία, η οντότητα ανάκτησης δεδομένων είναι ένα σενάριο της CGI Perl που χρησιμεύει ως ένα ενδιάμεσο στρώμα μεταξύ του GUI και της βάσης δεδομένων postgresql, που ωθεί τις ερωτήσεις που προέρχονται από το GUI στη βάση δεδομένων και τις αναφορές απάντησης από τη βάση δεδομένων στο GUI.

Τρόπος λειτουργίας.

Η οντότητα ανάκτησης δεδομένων δεν μπορεί να εκτελεστεί χειρωνακτικά από την κονσόλα, αλλά μόνο μέσω της δράσης που παράγεται από το χρήστη του GUI. Συνεπώς, είναι το GUI που επικαλείται αυτόματα το σενάριο της CGI, όταν απαιτείται η βοήθειά της.

Αλγόριθμος

Η οντότητα ανάκτησης δεδομένων, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, επικοινωνεί και με τον κεντρικό υπολογιστή δικτύου apache και με τη βάση δεδομένων postgresql, και για τη λειτουργία της απαιτεί δύο συγκεκριμένες ενότητες perl αποκαλούμενες PERL: DBI και PERL: CGI. Η ρουτίνα της μπορεί να συνοψιστεί στα ακόλουθα βήματα:

1. **Δέχεται ένα αίτημα χρήστη** που ξεκινάει από το GUI. Όλες οι παράμετροι του χρήστη περνούν στη οντότητα ανάκτησης δεδομένων, παράλληλα με τη φύση του αιτήματος.
2. **Το πρόγραμμα παράγει τις κατάλληλες δηλώσεις SQL**, προκειμένου να ρωτηθεί η βάση δεδομένων για τα αποτελέσματα.
3. **Η οντότητα λαμβάνει τα αποτελέσματα** από τη βάση δεδομένων και τα αναλύει.
4. **Η οντότητα κατασκευάζει μια δυναμική ιστοσελίδα** και την επιδεικνύει στο GUI.

2.9. Γραφικό Περιβάλλον Χρήστη (GUI)

Το γραφικό περιβάλλον του χρήστη (GUI) στο έργο «Αστήρ» είναι μια ιστοσελίδα την οποία οι χρήστες μπορούν να επισκεφτούν μέσω μιας οποιασδήποτε εφαρμογής φυλλομετρητή διαδικτύου και η οποία τους επιτρέπει να έχουν πρόσβαση στον πλούτο των πληροφοριών που παρέχει το έργο μας.

Διευθέτηση Apache

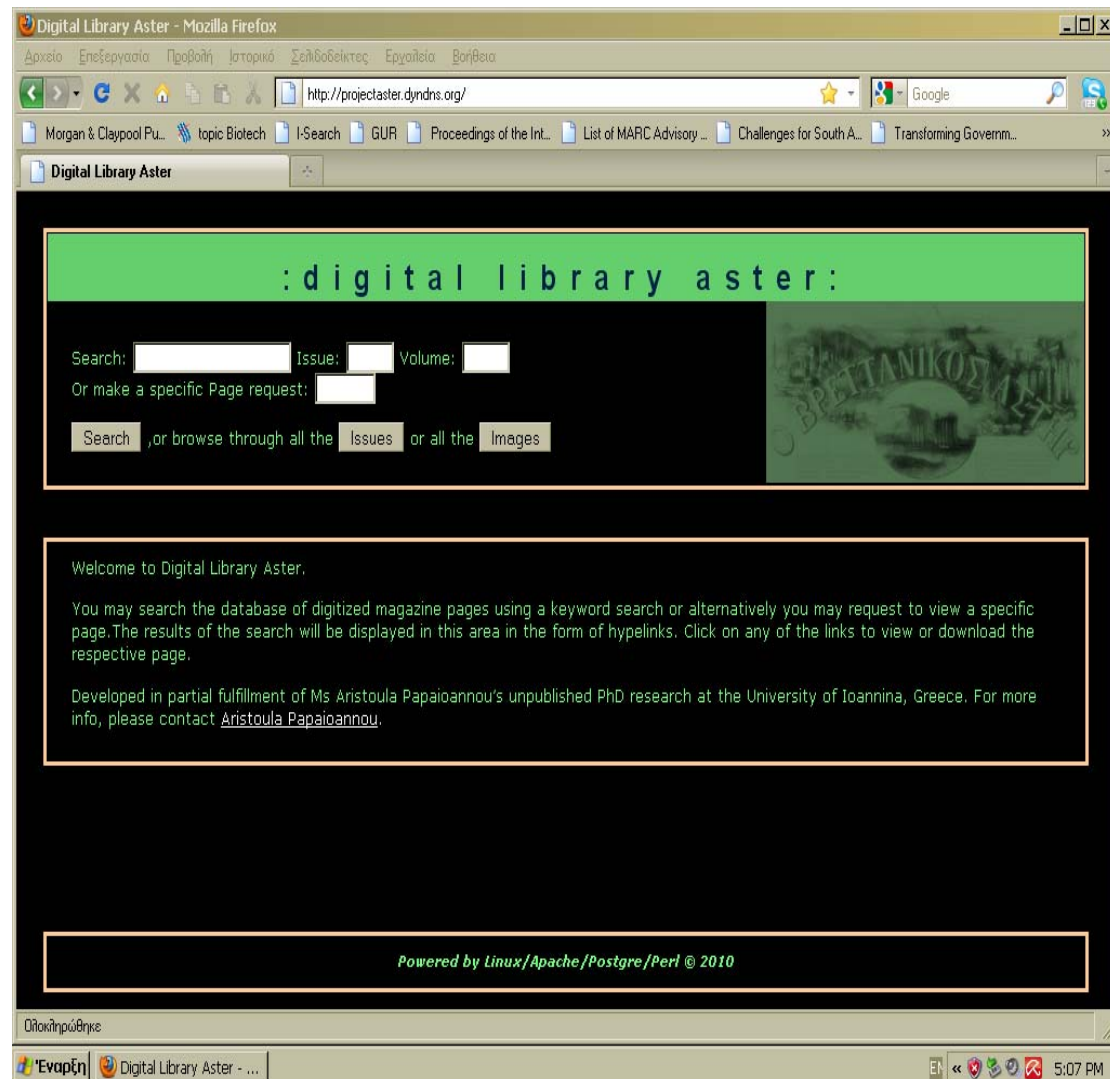
Η ιστοσελίδα Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «Αστήρ» εξυπηρετείται από τον διακομιστή ιστοσελίδων Apache που είναι εγκατεστημένος στο λειτουργικό Linux. Ο διακομιστής apache συνοδεύεται από μια πληθώρα αρθροτήτων που υποβοηθούν τους προγραμματιστές σε διάφορες λειτουργίες. Οι αρθρότητες που έχουν χρησιμοποιηθεί στο έργο είναι οι ακόλουθες δύο:

1. **Άρθρωμα CGI & mod_perl:** επιτρέπει στον διακομιστή apache να εκτελέσει σενάρια που γράφονται σε διάφορες γλώσσες. Δεδομένου ότι η οντότητα ανάκτησης δεδομένων είναι ένα σενάριο CGI που γράφτηκε σε PERL, αυτό το άρθρωμα θεωρείται καταλληλότερο ώστε να γίνεται δυνατή η εκτέλεσή του.
2. **Άρθρωμα USERDIR:** όπως αναφέρω στην οντότητα αποθετηρίου δεδομένων αρχείων (Data file repository), δημιουργήθηκε ένας λογαριασμός χρήστη με το όνομα «aster» με τον δικό του προσωπικό κατάλογο (home directory). Το άρθρωμα USERDIR επιτρέπει στον διακομιστή να ψάξει για ιστοσελίδες στους υποκαταλόγους του χρήστη και να τις κοινοποιήσει από εκεί. Με την χρήση του αρθρώματος αποκομίζεται το πλεονέκτημα να διατηρούνται όλα τα αρχεία του έργου «Αστήρ» συμπεριλαμβανομένων των αρχείων HTML για το GUI, τα σενάρια perl για τη CGI και το αποθετήριο δεδομένων σε μια μοναδική και κεντρική θέση. Όλα βρίσκονται στον προσωπικό κατάλογο του χρήστη aster (/home/aster/).

Λειτουργίες

Μέσω της ιστοσελίδας του έργου «Αστήρ» έχουν προγραμματιστεί και ενεργοποιηθεί οι ακόλουθες λειτουργίες:

1. **Αναζήτηση με λέξη-κλειδί (Keyword Search):** σε ένα πλαίσιο κειμένου ο χρήστης μπορεί να εισαγάγει τη λέξη κλειδί που επιθυμεί και να ψάξει σε όλο το περιεχόμενο της βάσης δεδομένων για τις σελίδες που περιλαμβάνουν τη συγκεκριμένη λέξη.
2. **Συγκεκριμένη ανάκτηση σελίδων (Specific page retrieval):** οι χρήστες μπορούν να επιλέξουν έναν συγκεκριμένο αριθμό σελίδας από έναν επιλεγμένο τόμο και τεύχος της εφημερίδας που θέλουν να δουν.
3. **Θέαση αρχείων καταγραφής (Log file viewing):** μόνο οι διαχειριστές μπορούν να ελέγξουν τα πιο πρόσφατα αρχεία καταγραφής που έχουν δημιουργηθεί από την οντότητα ανάκτησης δεδομένων ή τις οντότητες παροχής δεδομένων.
4. **Πλοήγηση αποθετηρίου δεδομένων (Data repository navigation):** μόνο ο διαχειριστής μπορεί να πλοηγηθεί και να λάβει οτιδήποτε από το αποθετήριο δεδομένων του διακομιστή. Αποτελεί μια χρήσιμη λειτουργία στην περίπτωση που οι διαχειριστές θέλουν να ελέγξουν την κατάσταση του αποθετηρίου και δεν έχουν πρόσβαση στην κάποια κονσόλα Linux.
5. **Δυναμική παραγωγή σελίδων αποτελεσμάτων (Dynamic results page generation):** ανάλογα με το αίτημα του χρήστη ή του διαχειριστή, τα αποτελέσματα παράγονται και παρουσιάζονται στην περιοχή αποτελεσμάτων της ιστοσελίδας. Το σενάριο CGI της οντότητας ανάκτησης δεδομένων είναι αρμόδιο για τη δόμηση του κώδικα HTML αυτής της σελίδας.
6. **Λήψη σελίδας (Page downloading):** αφού παρουσιαστούν στο χρήστη οι σελίδες που ταιριάζουν με τα κριτήρια αναζήτησής του, ο χρήστης μπορεί να επιλέξει οποιαδήποτε σύνδεσμο και ο διακομιστής θα αποστείλει στο φυλλομετρήτη του χρήστη το κατάλληλο κείμενο ή την εικόνα jpeg εκείνης της σελίδας.
7. **Έναρξη διοικητικών εντολών (Administrative commands initialization):** μόνο οι διαχειριστές μπορούν να εκτελέσουν από την ιστοσελίδα συγκεκριμένες διοικητικές εντολές. Προς το παρόν έχει εφαρμοστεί η δυνατότητα να εκτελείται η οντότητα datafeed προκειμένου να ενημερωθεί η βάση δεδομένων.

Διάταξη.

Όπως φαίνεται από την ανωτέρω εικόνα η ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης έχει σχεδιαστεί με απλό και λειτουργικό τρόπο που διευκολύνει το χρήστη να χρησιμοποιήσει το περιβάλλον χωρίς να πρέπει να υποστεί περιττές λεπτομέρειες. Η ιστοσελίδα διαιρείται σε δύο λογικές περιοχές. Στην κορυφή είναι η περιοχή εισαγωγής, ενώ στο κατώτατο σημείο είναι η περιοχή αποτελεσμάτων.

Η περιοχή εισαγωγής επιδεικνύει τα εργαλεία που ο χρήστης μπορεί να χρησιμοποιήσει προκειμένου να αλληλεπιδράσει με το πρόγραμμα. Η περιοχή παρουσιάζει ένα πλαίσιο κειμένου λέξης κλειδιού με ένα κουμπί αναζήτησης και ένα πλαίσιο κειμένου επιλογής τόμου/τεύχους/σελίδας με ένα κουμπί ανάκτησης. Ο χρήστης μπορεί να δακτυλογραφήσει οποιαδήποτε λέξη κλειδί στο πλαίσιο λέξης κλειδιού και, είτε πληκτρολογώντας «enter» είτε πατώντας το κουμπί αναζήτησης, το

σύστημα θα εκτελέσει τους αλγορίθμους που περιγράφονται στο κεφάλαιο για το data retriever. Τα αποτελέσματα θα επιδειχθούν στην κάτω περιοχή ιστοσελίδας. Εάν ο χρήστης κάνει μια συγκεκριμένη επιλογή σελίδας και πατήσει το κουμπί ανάκτησης, τότε το σύστημα θα αποστείλει αυτόματα στο φυλλομετρητή του τη ζητούμενη σελίδα. Κάθε σελίδα στην περιοχή αποτελεσμάτων παρουσιάζεται μαζί με τον τόμο στον οποίο ανήκει, τον αριθμό του τεύχους και τον αριθμό της σελίδας. Ακολουθεί ένας σύνδεσμος «θέασης» ο οποίος παραπέμπει στην πραγματική τοποθεσία του αρχείου στο αποθετήριο.

Ψηφιακό υδατόσημο (Digital watermarking).

Στις παραγόμενες ψηφιακές σελίδες των αποτελεσμάτων ενσωματώθηκε υδατόσημο. Το υδατόσημο είναι ορατό και δεν παρεμποδίζει την ανάγνωση/μελέτη του περιεχομένου του πληροφοριακού αρχείου. Αποτελεί μια απόδειξη κατοχής σε περίπτωση κλοπής και περιλαμβάνει πληροφορία σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα του αρχείου που προστατεύεται. Το υδατόσημο δηλώνει ότι το ψηφιοποιημένο αρχείο παράγεται στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

2.10. Μελλοντικές ενέργειες.

Αναφορικά με την οπτική αναγνώριση χαρακτήρων, παρόλο που το ABBYY Finereader έχει την καλύτερη τεχνολογία αναγνώρισης χαρακτήρων την παρούσα χρονική στιγμή, διακρίνεται από τρία σημαντικά μειονεκτήματα για το έργο μας:

1. **Είναι ιδιόκτητος κώδικας**, κάτι που οδηγεί στην αύξηση του κόστους του έργου.
2. **Λειτουργεί υπό το λειτουργικό σύστημα Microsoft Windows**, επομένως ξεχωρίζει η δομική ενότητα OCR από τις υπόλοιπες οντότητες που όλες τρέχουν σε Linux.
3. **Είναι μια γραφική εφαρμογή διεπαφών**, που σημαίνει ότι δεν μπορεί να αυτοματοποιηθεί με κανένα τρόπο και απαιτεί τη χειρωνακτική καθοδήγηση.

Προβλέπεται ότι στο μέλλον προγράμματα ανοιχτού κώδικα, όπως είναι το tesseract, θα εξελιχθούν και θα επιτύχουν την ίδια απόδοση στην αναγνώριση χαρακτήρων με το κλειστού κώδικα ABBYY Finereader. Τότε η χρήση του tesseract (ή παρόμοιου προγράμματος ανοιχτού κώδικα) θα επιτρέπει την αυτοματοποίηση ολόκληρης της δομικής ενότητας OCR, δεδομένου ότι είναι μια μηχανή κονσόλας που καθοδηγείται από τις γλώσσες σεναρίων και όχι από γραφικό περιβάλλον

χρήστη. Πρέπει κανείς να παρακολουθεί την ανάπτυξη του tesseract (ή παρομοίων προγραμμάτων ανοιχτού κώδικα). Στον κατάλληλο χρόνο θα ενοποιηθεί και θα αυτοματοποιηθεί εντελώς η δομική μονάδα OCR με το υπόλοιπο έργο «Αστήρ» χρησιμοποιώντας σενάρια Perl και tesseract. Μελλοντικά επίσης, θα υπάρχει και η δυνατότητα ανάκτησης των εικόνων με λέξεις κλειδιά, ώστε να διευρυνθεί η παιδαγωγική διάσταση του έργου «Αστήρ». Για την εκπλήρωση αυτού του στόχου θα πρέπει να προηγηθεί η ανάλογη έρευνα για απόδοση θεματικών όρων σε κάθε μία από τις εικόνες και να εξασφαλιστεί η διαλειτουργικότητα της νέας αυτής εφαρμογής.

Όσον αφορά στην ιστοσελίδα GUI, ο κύριος στόχος είναι η παροχή των βασικών λειτουργιών που η ψηφιακή βιβλιοθήκη «Αστήρ» πρέπει να συμπεριλάβει. Αν και είναι απλή και λειτουργική, πολλές βελτιστοποιήσεις μπορούν να γίνουν στον τομέα της παρουσίασης. Σε μελλοντικές εκδόσεις του προγράμματος θα διερευνηθούν περισσότερες τεχνικές σχεδίασης ιστοσελίδας, για να εκσυγχρονίζεται η διαδικτυακή παρουσία του έργου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ιστορική εφημερίδα *Βρεττανικός Αστήρ* αποτελεί σπάνιο πρωτογενές πληροφοριακό έργο. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες η εφημερίδα εκδόθηκε και διακινήθηκε στις ελληνικές παροικίες, καθώς και ο χαρακτήρας του περιεχομένου της ύλης της, κατέστησαν τον Βρεττανικό Αστήρα μοναδική πηγή ιστορικών πληροφοριών. Μελετώντας τον χαρακτήρα και τη θεματολογία των δημοσιευμάτων της εφημερίδας μπορεί κανείς να διακρίνει τα ενδιαφέροντα και τις επιδιώξεις του εκδότη της Στέφανου Ξένου και κυρίως να διευκρινίσει τις ιδεολογικές τάσεις, τις κοινωνικές προκαταλήψεις, τις κυβερνητικές πολιτικές και το λαϊκό φρόνημα, όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τους μηχανισμούς του έντυπου Τύπου.

Στην περίπτωση του Βρεττανικού Αστήρα αναγνωρίζεται ο ρόλος που άσκησε η εφημερίδα στη δημοσιογραφική δράση των Ελλήνων τα τελευταία χρόνια διακυβέρνησης του Όθωνα. Άμεσο επακόλουθο ήταν η εκδήλωση πολυφωνικών αντιδράσεων για τη μετατροπή της πολιτικής εξουσίας και τη μελλοντική ευημερία του ελληνικού έθνους. Είναι σημαντικό να τονίσω εδώ ότι ένας εξωγενής αλλά και άρρηκτα συνδεδεμένος με τον διασκορπισμένο ελληνισμό παράγοντας, όπως ο *Βρεττανικός Αστήρ*, αποτέλεσε ένα από τα κυριότερα μέσα ανατροπής του πολιτικού σκηνικού της Ελλάδας, χρησιμοποιώντας έντονο πολιτικό γραπτό λόγο και εμπνευσμένη εικονογράφηση κοινωνικού, εκπαιδευτικού και πολιτικού χαρακτήρα.

Συμπεραίνεται επομένως ότι οι στόχοι της έκδοσης της εφημερίδας και οι επιδιώξεις του εμπνευστή και ιδρυτή της, οι οποίες αφορούσαν στην αφύπνιση της ελληνικής κοινωνίας και την ανάδειξη του ελληνικού στοιχείου, επιτεύχθηκαν κατά ένα μεγάλο μέρος, όπως αποδεικνύεται από τα γεγονότα που ακολούθησαν κατά τη δεκαετία 1860-1870. Όμως, προς μεγάλη απογοήτευση του Στέφανου Ξένου, οι οικονομικοί του χειρισμοί στον εμπορικό τομέα αποδείχτηκαν αδιέξοδοι, με άμεση συνέπεια την παύση της έκδοσης του Βρεττανικού Αστήρα το 1862. Παρόλο που ο Ξένος είχε μεγαλεπήβολα σχέδια για το δημοσιογραφικό του δημιούργημα, το οποίο συνέκρινε με την έκδοση της αγγλικής εφημερίδας *Times* του Λονδίνου, αναγκάστηκε να διακόψει την παραγωγή του και να επικεντρωθεί σε άλλους τρόπους προσφοράς στο ελληνικό κράτος.

Στην παρούσα μελέτη αναλύθηκε η κοινωνική, οικονομική και εκπαιδευτική δράση του παροικιακού ελληνισμού του Λονδίνου, σύμφωνα με τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη και επηρέαζαν τον τρόπο ζωής των Ελλήνων σε κάθε παροικιακή κοινότητα. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε αναλυτικά ο χαρακτήρας του ρόλου της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ* στην παιδεία και τον πολιτισμό του 19^{ου} αιώνα. Προτάθηκε τέλος ένα πρότυπο σύστημα ηλεκτρονικής διαδικτυακής διαχείρισης του περιεχομένου της εφημερίδας. Το σύστημα αυτό αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της ανά χειράς διατριβής.

Από τη μελέτη αυτή ερευνήθηκαν και αναδείχθηκαν:

1. Η πολύπτυχη και δυναμική παρουσία της ελληνικής παροικίας του Λονδίνου στο κοινωνικό και πολιτικό ευρωπαϊκό πλαίσιο. Τονίζεται ο κύριος ρόλος που άσκησε η οικονομική ευρωστία των Ελλήνων εμπόρων της Αγγλίας στη διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών α) για την ενίσχυση του θρησκευτικού στοιχείου, με την ίδρυση και υποστήριξη ορθόδοξων εκκλησιαστικών ναών και την τέλεση θρησκευτικών λειτουργιών που μέχρι και σήμερα συσπειρώνουν τους Έλληνες παροίκους της Μ. Βρετανίας, β) για τον καθορισμό εκπαιδευτικών δομών, με την ίδρυση του Ελληνικού Κολλεγίου, την προάσπιση της ελληνικής γλώσσας και, οπωσδήποτε, με την έκδοση της ελληνικής εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ*, και γ) για την πολιτική αφύπνιση και δράση, με την υποστήριξη της ελληνικής εφημερίδας του Ξένου και τη συμμετοχή των επιφανών Ελλήνων εμπόρων σε επιτροπές, συλλόγους και πολιτικά κινήματα της Αγγλίας, ώστε να προωθούν τις ελληνικές θέσεις και να τονώνουν το ελληνικό στοιχείο στο εξωτερικό.
2. Η απήχηση του ελληνικού παροικιακού Τύπου. Από τη μελέτη του περιεχομένου της εφημερίδας *Βρετανικός Αστήρ* συμπεραίνεται η αναγκαιότητα της ύπαρξης αυτού του δημοσιογραφικού μέσου για την διαμόρφωση πολιτικής ιδεολογίας και το σχηματισμό κοινωνικών δομών στον ελληνικό χώρο. Η εφημερίδα του Στέφανου Ξένου αποτέλεσε πεδίο έκφρασης διαφορετικών απόψεων και θέσεων των πολιτικοποιημένων Ελλήνων. Σχετική αλληλογραφία, προερχόμενη από διάφορους συνδρομητές σε Αγγλία και Ανατολή, περιλαμβάνεται αυτούσια στις σελίδες του Βρετανικού Αστέρη και καταδεικνύει τον προβληματισμό των Ελλήνων και τη διάθεση συμμετοχής στα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα της εποχής.

κατά την οποία η Ευρώπη βρίσκεται σε γενική αναστάτωση καλούμενη να αντιμετωπίσει τα λαϊκά ξεσπάσματα έναντι στη γενική κυβερνητική καθεστωτική πολιτική των ηγεμόνων. Στην απήχηση του ελληνικού παροικιακού Τύπου, σημαντικό ρόλο άσκησε η εφαρμογή της τεχνολογίας του τηλέγραφου που επέτρεψε την ταχύτερη επικοινωνία και ενημέρωση των απομακρυσμένων κοινωνικών ομάδων, και η εφεύρεση της ατμομηχανής που επέφερε αλλαγές στη μεταφορά κάθε είδους προϊόντων και τη μετακίνηση των πολιτών στα διάφορα κέντρα πόλεις της Ευρώπης.

3. Οι συμβολές των νέων τεχνολογιών στην ιστορική έρευνα. Οι σύγχρονες τεχνολογίες παρέχουν σήμερα πλήθος ηλεκτρονικών εφαρμογών και συστημάτων ικανών να υποστηρίξουν την αξιοποίηση και ανάδειξη ιστορικών πληροφοριακών αντικειμένων υπό μορφή ανακτήσιμη μέσω υπολογιστή. Η ψηφιοποίηση έντυπων παλαιότυπων έργων προσφέρει στον απομακρυσμένο χρήστη τη δυνατότητα εντοπισμού, μελέτης και έρευνας σπάνιων πηγών που σε άλλη περίπτωση θα διέφευγαν του ενδιαφέροντος του. Το έργο «Αστήρ», μέρος της παρούσας διατριβής, υλοποιεί τη μετατροπή του έντυπου υλικού του Βρετανικού Αστέρα σε ψηφιακό και παρέχει την ηλεκτρονική θέαση των ψηφιακά τροποποιημένων σελίδων και τη δυνατότητα αναζήτηση με λέξεις-κλειδιά στο περιεχόμενο της εφημερίδας. Σχεδιάστηκε κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να είναι εύκολα διαμορφώσιμο, απλό και εύληπτο στη χρήση του, ταχύτατο στην ανάκτηση αποτελεσμάτων και «ελαφρύ» στην πλοήγηση των εφαρμογών του από τον χρήστη. Οι λειτουργίες που πλαισιώνουν το έργο βασίζονται στον ανοιχτό κώδικα, γεγονός που μηδενίζει το κόστος και καθιστά την υλοποίησή του παραδειγματική για οποιαδήποτε μελλοντική ανάληψη παρόμοιου εγχειρήματος.
4. Η δημιουργία και διάθεση πρότυπης βάσης δεδομένων φιλοξενίας ιστορικών περιοδικών εκδόσεων του παροικιακού ελληνισμού. Το έργο «Αστήρ» αποτελεί πρότυπη βάση δεδομένων για ιστορικές περιοδικές εκδόσεις των Ελλήνων της διασποράς. Φιλοδοξεί επίσης να αποτελέσει μια κεντρική ψηφιακή βιβλιοθήκη, όπου κάθε ιδιώτης ή συλλογικός φορέας, ο οποίος έχει στην κατοχή του ομοειδείς πηγές, θα μπορεί να καταθέσει στη διάθεση του κοινού το πληροφοριακό περιεχόμενο σε ηλεκτρονική μορφή και να συμβάλει έτσι στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της ψηφιακής συλλογής «Αστήρ». Για το λόγο αυτό, οι διαδικασίες εισαγωγής περιεχομένου και επεξεργασίας

δεδομένων σχεδιάστηκαν για να είναι απλές και λειτουργικές, ώστε ο μέσος χρήστης να μπορεί με ελάχιστες απλές κινήσεις να εισάγει το υλικό του και να το ανακτά ψηφιακά με ευκολία.

5. Συμβολή των νέων τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ο συγκερασμός των δυο διαφορετικών μορφών πληροφόρησης, της έντυπης και της ηλεκτρονικής μορφής, με την υποστήριξη των νέων τεχνολογιών προσδίδει στην εφαρμογή της εκπαιδευτικής διαδικασίας μια νέα διάσταση. Ειδικά στην περίπτωση του *Βρετανικού Αστήρα*, όπου η έκταση της θεματολογίας της ύλης είναι ευρεία και η εικονογράφηση πλούσια και ποικίλη, ο εκπαιδευτικός έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τεράστιο όγκο πληροφοριών χρησιμοποιώντας σύγχρονες μεθόδους έρευνας και παροχής δεδομένων κατά την πραγμάτωση της διδασκαλίας του. Κατ' επέκταση μπορεί να μυήσει με ευκολία κάθε εκπαιδευόμενο στη χρήση βάσεων δεδομένων ιστορικών πληροφοριακών έργων. Αυτό συμβαίνει γιατί η διάταξη των εφαρμογών της βάσης «Αστήρ» είναι λιτή, κατανοητή και καθαρή ώστε να μην προκύπτουν προβλήματα αργής πλοήγησης και συνωστισμού πληροφοριών και ταυτόχρονα να εξυπηρετούνται χρήστες κάθε ηλικίας και ιδιότητας.

Επιλογικά επισημαίνεται ότι ο όγκος των πρωτογενών πληροφοριών που παρέχει ο *Βρετανικός Αστήρ*, όπως ξεκάθαρα προέκυψε από την ανά χειράς εργασία, είναι μεγάλος και πολύ σημαντικός. Οι πρωτογενείς αυτές πληροφορίες συμπληρώνουν τα ιστορικά κενά των μέχρι σήμερα ερευνών και παρέχουν νέες διαστάσεις σε γεγονότα που διαμόρφωσαν την πολιτική σκηνή της Ελλάδας, αλλά και τα γενικότερα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- A Newspaper Timeline*. (2004). World Association of Newspaper. Ανάκτηση 18 Φεβρουαρίου 2010, από <http://www.wan-press.org/article2822.html>
- A project in the eLib programme: final report* (1999). Oxford: Internet Library of Early Journals. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου 2010, από <http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/papers/fr1999/>
- Adam, J. M. (1999). *Τα κείμενα: τύποι και πρότυπα*. Αθήνα: Πατάκης. (Μετάφραση του: Les Textes, 1997. Μεταφραστής: Γιάννης Παρίσης)
- Ahonen, E., & Hyvonen, E. (2009). Publishing historical texts on the semantic web - a case study. Στο *ICSC, Proceedings of the 2009 IEEE International Conference on Semantic Computing* (167-173). Berkeley: IEEE.
- Allen, R. B., et al. (2007). A framework for text processing and supporting access to collections of digitized historical newspapers. In M. J. Smith, & G. Salvendy, (Eds.) *Human interface and the management of information: interacting in information environments* (235-244). Berlin: Springer.
- Allen, R. B., Waldstein, I., & Zhu, W. (2008). Automated processing of digitized historical newspapers: identification of segments and genres, *Lecture Notes in Computer Science*, 5362, 379-386.
- Allen, W. (1846). *Life of William Allen with selections of his correspondence* (Vols. 2-3), London: Charles Gilpin.
- Allen, P. B., & Schalow, J. (1999). Metadata and data structures for the historical newspaper digital library. Στο *Proceedings of the eighth international conference on Information and knowledge management* (147-153) Kansas City, Missouri.
- American Psychological Association. (2010). *The Publication Manual of the American Psychological Association*. Washington: APA.
- Anderson, M. S. (1966). *The eastern question 1774-1923: a study in international relations*. London: Macmillan.
- Andrews, A. (1859). *The history of British journalism: from the foundation of the newspaper press in England, to the repeal of the Stamp act in 1855*. (Vol. 2). London: R. Bentley.

- Arlitsch, K., & Herbert, J. (2004). Microfilm, paper and OCR. *Microform & Imaging Review*, 32 (2), 59-67.
- Arlitsch, K., Yapp L., & Edge K. (2003). The Utah Digital Newspapers Project. *D-Lib Magazine* 9(3) Ανάκτηση 17 Μαΐου 2010 από <http://www.dlib.org/dlib/march03/arlitich/03arlitich.htm>
- Arslan, A. (2004). *Ο ελληνικός Τύπος στο οθωμανικό κράτος: όπως καταγράφεται από τα έγγραφα της εποχής*. Αθήνα: Επτάλοφος. (μετάφραση του: *Osmanli devletinde rum basini*. Μεταφραστής: Χρήστος Α. Πάμπαλος)
- Baird, H. M. (1856). *Modern Greece: a narrative of a residence and travels in that country*. New York: Harper & Brothers Publishers.
- Bakalidis, A. [et al.]. (1995). Digital Art-Image Database. Using Borland's Paradox. *Electronic Imaging & Visual Arts Conference EVA 95*, (24-28), London.
- Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press. (μετάφραση του: *Estetika slovesnogo tvorcestva, 1979*. Μεταφραστής: Vern W. McGee)
- Bandin, L. (1977). *L' analyse de Contenu*. [Paris]: Presses Universitaires de France.
- Bartle, G. F. (1988). The Greek Boys at Borough Road during the War of Independence. *Journal of Educational Administration and History*, 20(1), 1-11.
- Barton, W., & Beck, A. (2005). *Communication studies*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Barty-King, H. (1994). *The Baltic story: Baltick Coffee House to Baltic Exchange 1744-1994*. London: Quiller Press.
- BCR, (2008). *CDP Digital Imaging Best Practices*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από www.bcr.org/cdp/best/digital-imaging-bp.pdf.
- Bednarek, M. (2006). *Evaluation in media discourse: analysis of a newspaper corpus*. London: Continuum.
- Bell, A. (1984). Language style as audience design. *Language in Society*, 13, 145-204.
- Bell, A. (1991). *Language of news media*. Oxford: Blackwell.
- Berelson, B. (1971). *Content analysis in communication research*. New York: Hafner.
- Berger, A. A. (1997). *Narratives in popular culture, media, and everyday life*. London: Sage.
- Berger, A. A. (1998). *Media research techniques*. California: Sage.

- Berger, A. A. (2007). *Media and society: a critical perspective*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Berman, J. J. (2009). *Perl: the programming language*. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.
- Bernard, H. R. (2006). *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Oxford: AltaMira Press.
- Bernhard, J. (2007). *Porcupine, Picayune, & Post: how newspapers get their names*. Columbia: University of Missouri Press.
- Billingsley, J., & Bradbeer, R. (Eds.). (2008). *Mechatronics and machine vision in practice*. Berlin: Springer.
- Bishop, P. (2000). *Επιστήμη και τεχνολογία υπολογιστών*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ. (Μετάφραση του: *Computing science*, 1982. Μεταφραστής: Tanner Herbert, επιστημονική επιμέλεια Κώστας Κυριακόπουλος)
- Blaquière, E. (1825). *Narrative of a second visit to Greece including facts connected with the last days of Lord Byron*. London: Geo. B. Whittaker.
- Bliss, D. P. (1928). *A history of wood-engraving*. New York: E. P. Dutton & co.
- Boeije, H. (2010). *Analysis in Qualitative Research*. London: Sage.
- Bouvier, V. M. (1999). Imperial Humor: U.S. political cartoons and the War of 1898. *Colonial Latin American Historical Review*, 8, 5-41.
- Bowman, J. H. (1998). *Greek printing types in Britain: from the late eighteenth to early twentieth century*. Thessaloniki: Typophilia.
- Boyce, G., Curran, J., & Wingate, P. (Eds.) (1978). *Newspaper history from the seventeenth century to the present day*. London: Sage.
- Brereton, A. (1908). *The literary history of the Adelphi and its neighborhood*. London: T.F. Unwin.
- Briggs, A. ([1972]). *Victorian People: reassessment of persons and themes, 1851-67*. [Chicago]: University of Chicago Press.
- British and foreign state papers, 1860-1861*. (1868). (Vol. 51). London: William Ridgway.
- British Printing Society (n.d.). *History of Printing*. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από http://www.bpsnet.org.uk/history_print.html.
- Britton, J. (1821). *The history and antiquities of the Metropolitan Church of Canterbury*. London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster Row.

- Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P. H. (Ed.). (1970). *Early travellers in Scotland*. New York: B. Franklin.
- Bryman, A. (2004). *Social research methods*. New York: Oxford University Press.
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? Bryman. *Qualitative Research*, 6(1), 97-113.
- Cameron, D. (1996). Style policy and style politics—a neglected aspect of the language of the news. *Media, Culture and Society* 18(2), 315-333.
- Cannon, J. (2002). British and Foreign School Society. *The Oxford Companion to British History*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://www.encyclopedia.com/doc/1O110-BritishandForeignSchlScty.html>
- Carroll, J. L. (1998/9). Good Times, eh? Minnesota's Territorial Newspapers. *Minnesota History*, 56(4), 222-234.
- Carriere, M. (2001). An irresponsible press: Memphis newspapers and the 1866 riot. *Tennessee Historical Quarterly*, 60(1), 2-15.
- Chamberlain, M. E. (1988). *Pax Britannica?: British foreign policy, 1789-1914*. London: Longman.
- Chiulli, R. M. (1999). *Quantitative analysis: an introduction*. Amsterdam: OPA.
- Christiansen, T., & Torkington, N. (2003). *Perl Cookbook*. Beijing: O'Reilly.
- Church Missionary Society. (1826a). Education societies: Greece. *The missionary register for MDCCCXXVI*, 14, 62.
- Church Missionary Society. (1826b). Progress of Greek Youths. *The missionary register for MDCCCXXVI*, 14, 460.
- Church Missionary Society. (1827). British and Foreign School Society. *The missionary Register for MDCCCXXVII*, 15, 502.
- Church Missionary Society. (1833). Mediterranean Mission: Description of Paedagogion. *Missionary papers*, 72, [1].
- Clay, J (1883). *Typographie: manuel de l' apprenti compositeur* (3rd ed.) Paris : A. Quantin.
- Cole, P., & Harcup T. (2010). *Newspaper journalism: journalism studies: key texts*. London: Sage.

- Connolly, T. M., & Begg, C. E. (2005). *Database systems: a practical approach to design, implementation, and management*. London: Pearson.
- Cozens, S. (2005). *Advanced Perl programming*. Beijing: O'Reilly.
- Crane, G., & Jones, A. (2006). The challenge of virginia banks. In *Proceedings of the 6th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries* (31-40). New York: ACM..
- Croly, D. G. (1868). What a newspaper should be. *Putnam's magazine*. 1(March), 328-338.
- D. J. R. (1863). Greek Church in York Building, Adelphi. *Notes and Queries*, s3-III(67), 287.
- Dalheimer, M. K., & Welsh, M. (2006). *Running Linux*. Beijing: O'Reilly.
- Darnton, R. & Roche, D. (Eds.). (1989). *Revolution in print: the press in France, 1775-1800*. Berkeley: University of California Press.
- Deegan, M., Steinvel, E., & King, E. (2002). Digitizing historic newspaper: progress and prospects. *RLG DigiNews*, 6(4). Ανάκτηση 25 Μαΐου 2010, από <http://www.worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070519/viewer/file730.html>
- Denton, R. E., & Woodward, G. C. (1990). *Political communication in America*. New York: Westport.
- Desmond, R. W. (1933). *Newspaper reference methods*. Minneapolis: The University of Minnesota press.
- Dijk, T. A., (1988). *News as discourse*. Hillsdale: L. Erlbaum Associates.
- Dijk, T. A. (Ed.). (1985). *Discourse and communication: new approaches to the analysis of mass media discourse and communication*. New York: De Gruyter.
- Doerr, M, et al. (2007). *Diathesis: OCR based semantic annotation of newspapers*. Heraklion: Center of Cultural Informatics. Ανάκτηση 17 Μαΐου 2010 από <http://www.ics.forth.gr/isl/publications/paperlink/diathesis.pdf>
- Doerr, M., Markakis, G., & Theodoridou, M. (2006). Digital Library of Historical Newspapers. *ERCIM News* 66, 45-46.
- Doerr, M., κ.ά. (2006). *Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Ιστορικών Εγγράφων*. Ηράκλειο: Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφορικής. Ανάκτηση 17 Μαΐου 2010 από <http://www.ics.forth.gr/isl/services/diathesis/diathesis-gr.html#downloads>.
- Domke, D. (2001). The press, race relations and social change. *Journal of Communication*, 51(22), 317-344.

- Dowling, T. E., & Fletcher, E. W. (1915). *Hellenism in England: a short history of the Greek people in this country from the earliest times to the present day*. London: Faith Press.
- Downing, J. (1980). *The media machine*. London: Pluto Press.
- Driault, E., & Lhéritier, M. (1925-1926). *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*. (v. 1). Paris: Les Presses Universitaires de France.
- Duverger, M. (1990). *Μέθοδοι κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. (Μετάφραση του: *Méthodes des sciences sociales*, 1969. Μεταφραστής: Νίκος Παπαδοδήμας)
- Dyson, P. (2000). *Λεξικό όρων πληροφορικής*. Αθήνα: Γκιούρδας. (Μετάφραση του: *The PC User's pocket dictionary*. Απόδοση: Γιάννης Β. Σαμαράς)
- Eagleton, T. (2007). *Ideology: an introduction*. Abs Publishers: London.
- Eco, U. (2006). *Με το βήμα του κάβουρα: θερμοί πόλεμοι και λαϊκισμός των ΜΜΕ*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. (Μετάφραση του: *A passo di gambero*, 2006. Μεταφραστής: Έφη Καλλιφάτη)
- Edwards, R. (2002). Marsh Murdock and the 'Wily Women' of Wichita: domesticity disputed in the Gilded Age. *Kansas History*, 25, 2-13.
- Eisenstein, E. (2000). *The printing revolution in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Endres, F. F. (1984). Frontier obituaries as cultural reflectors: toward 'Operationalizing Carey's Thesis. *Journalism History*, 11 (3/4), 54-60.
- Fairclough, N. (2003). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fennell, R. L. (2007). *The future of tomorrow: how technology, medicine, computers, and travel will change beyond the 21st century*. Bloomington: AuthorHouse.
- Fiarlie, S. (1959). *The Anglo-Russian grain trade*. London: University of London.
- Field, C. D. (1997). The Internet Library of Early Journals: preserving and disseminating the British Journal Heritage. *Serials*, 10(1), 84-90.
- Fischer, R. A. (1996). *Them damned pictures: explorations in American political cartoon art*. North Haven, CT: Archon Books.
- Fitzgerald, E. (2003). *Newspaper digitization pilot project*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από http://www.askaboutireland.ie/resources/OCR_DigitisationAndTranscriptionOfNewspapers.pdf
- Fowler, R. (1991). *Language in the news*. London: Routledge.

- Fuller, C. (Ed.). (2000). *The correspondence of Jeremy Bentham: January 1822 to June 1824* (Vol. 11). Oxford: Oxford University Press.
- Fusaro, M. (2005). Coping with transition: Greek merchants and shipowners between Venice and England in the late sixteenth century. In I. Baghdiantz McCabe, G. Harlaftis & I. Pepelasis Minoglou (Eds.), *Diaspora entrepreneurial networks* (95-123). Oxford: Berg.
- Garcia-Molina, H., Ullman, J. D., & Widom, J. (2000). *Database System implementation*. New Jersey: Prentice Hal.
- Garcia-Molina, H., Ullman, J. D., & Widom, J. (2002). *Database Systems: the complete book..* New Jersey: Prentice Hal.
- Gatos, B., et al. (2000). Automatic page analysis for the creation of a digital library from newspaper archives. *International Journal on Digital Libraries* 3(1), 77-84.
- Gatos, B., Gouraros, N., & Mantzaris, S. L. (2001). An integrated system for creating a Digital Library from Newspaper Archives. Στο *Digital Resources for the Humanities (DRH2001) Conference*, London. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από http://iit.demokritos.gr/~bgat/DRH_v2.pdf.
- Gatos, B., N. Gouraros, S.L. Mantzaris και P. Tzavelis 2000. A digital library from newspaper archives. Στο *The Fifth ACM Conference on Digital Libraries (DL2000)*, San Antonio, Texas. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://www.lpa.gr/acm/p1.htm>.
- Gavrilis, D., et al. (2005). Kosmopolis Digital Collection. *Digicult.Info*, 10, 20-21.
- Georgirenes, J. (1678). *A description of the present State of Samos, Nicaria, Patmos and Mount Athos*. London: Printed by W.G. and fold by Moses Pitt at the Angel in St. Paul's Church-yard. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://anemi.lib.uoc.gr>.
- Gisler, M. (2003). Historical seismology in Switzerland: reflections on issues and insights. *Environment and History*, 9(2), 215-237.
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The Qualitative Report* 8(4), 597-607. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR8-4/golafshani.pdf>.
- Gough, H. (1988). *The newspaper press in the French Revolution*. London: Routledge.
- Grant, J. (1811). *Summary of the history of the English Church and of the Sects which have departed from its communion* (Vol. 2). London: Printed for J. Hatchard.
- Grecian visitors (1824). *New monthly magazine*, 12, 515.

- Guallar, J., & Abadal, E. (2009). The digital press archives of the leading Spanish online newspapers" *Information Research* 15(1), 424. Ανάκτηση 28 Μαΐου 2010, από <http://InformationR.net/ir/15-1/paper424.html>
- Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of Bourgeois Society*. Cambridge: MIT Press. (Μετάφραση του: *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, [1965]. Μεταφραστής: Thomas Burger, Frederick Lawrence)
- Hafner, K., & Lyon, M. (1996). *Where wizards stay up late: the origins of the Internet*. New York: Simon & Schuster.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning*. Maryland: University Park Press.
- Hampton, M. (2001). Understanding media: theories of the press in Britain, 1850-1914. *Media, Culture & Society*, 23, 213-231.
- Hampton, M. (2004a). Liberalism, the press, and the. Construction of the Public Sphere: Theories of the Press in Britain. *Victorian Periodicals Review*, 37(1), 72-92.
- Hampton, M. (2004b). *Visions of the press in Britain, 1850-1950*. Urbana: University of Illinois Press.
- Haralambous, Y. (2007). *Fonts & encodings*. Sebastopol: O'Reilly Media.
- Harlaftis, G. (1996). *A history of Greek-owned shipping: the making of an international tramp fleet, 1830 to the present day*. London: Routledge.
- Harlaftis, G. (2005). Mapping the Greek maritime diaspora from the early eighteenth to the late twentieth centuries. Στο Ina Baghdiantz McCabe (Ed.) *Diaspora entrepreneurial networks* (147-172). Oxford: Berg.
- Harrington, L. St. (1825). *Greece in 1823 and 1824: being a series of letters and other documents on the Greek Revolution*. Philadelphia: A. Small, E. Parker, Marot & Walter, and E. Littell.
- Harris, J. (n.d.). *History of London's Greek Community. Greek Orthodox Cathedral of Saint Sophia (Divine Wisdom)*. Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010, από <http://www.stsophia.org.uk/History.html>
- Hartley, J. (1982). *Understanding news*. London: Routledge.
- Herd, H. (1952). *The march of journalism: the story of the British press from 1622 to the present day*. London: George Allen & Unwin LTD.
- Hess, S., & Northrop, S. (1996). *Drawn and quartered: the history of American political cartoons*. Washington: Elliott & Clark Pub.

- Hicks, W. (1999). *Writing for Journalists*. London: Routledge.
- Hind, A. M. ([1963]). *An introduction to a history of woodcut*. New York: Dover Publications.
- Hirtle, P. B. (2002). The impact of digitization on special collections in libraries. *Libraries & Culture* 37(1), 42-52.
- Hodge, P. R. (1840). *The steam engine: its origin and gradual improvement, from the time of Hero to the present day*. New York: D. Appleton & Co.
- Hodge, R., & Kress G. (1988). *Social Semiotics*. Cambridge: Polity.
- Hoepfl, M. C. (1997). Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers. *Journal of Technology Education*. 9(1). Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JTE/v9n1/hoepfl.html#hansen>
- Holley, R. (2009). How good can it get? Analysing and improving OCR accuracy in large scale historic newspaper digitisation programs. *D-Lib Magazine*, 14(n. ¾)
- Holley, R. (2010). Tagging full text searchable articles: An overview of social tagging activity in historic Australian Newspapers. *D-Lib Magazine*, 16(1/2). Ανάκτηση 18 Μαΐου 2010, από <http://www.dlib.org/dlib/january10/holley/01holley.html>.
- Horowitz, E. (2003). *Βασικές αρχές γλωσσών προγραμματισμού*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Horrocks, G. (2010). *Greek: a history of the language and its speakers*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Howden, W. D. (2000). Seeing social class in the sermons of the New York Times. *ATQ*, 14(4), 313-333.
- Hoyt, W. D., Jr. (1945). Thomas Donaldson on the Materials of History: an early advocate of newspapers as sources. *Mississippi Valley Historical Review*, 21(1), 77- 89.
- Huang, De-S., Li, K., & Irwin, G. W. (Eds.). (2006). Intelligent Computing. Στο *[Proceedings] International Conference on Intelligent Computing, ICIC (part I, 274-279)*. Berlin: Springer.
- Hume, J. (2000). *Obituaries in American Culture*. Jackson, Mississippi: University of Mississippi.
- Ingram, G. (2007). *Handling digital newspapers*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου από www.califa.org/digitizationsymposium/speakers/califa_newspapers.ppt

- James-Gilboe, L. (2005). The challenge of digitization. *The Serials Librarian*, 49 (1/2), 155-163.
- Jones, A. (2004). The importance of "Yesterday's News". Στο *Technical report for IMLS project- "The Richmond Daily Dispatch"*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://dlxs.richmond.edu/d/ddr/docs/papers/yesterdaysnews.pdf>
- Jones, A., (2005). The many uses of newspapers. Στο *Technical report for IMLS project - "The Richmond Daily Dispatch"*. Ανακτήθηκε 25 Μαΐου 2010, από <http://dlxs.richmond.edu/d/ddr/docs/papers/usesofnewspapers.pdf>
- Jupp, B. (1997). The Internet Library of Early Journals. Στο *Aslib Electronics and Multimedia Groups Annual Conference*. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου από <http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/papers/paper01.htm>.
- Kapetanakis, P. (2006). From the Ionian Sea to the world: sailing ships and ship masters from the island of Cephalonia during the 19th century. Στο *Διεθνές Συνέδριο Shipping in the era of social responsibility*. Κεφαλονιά. Ανάκτηση 28 Αυγούστου 2009 από <http://www.stt.aegean.gr/metaxasconf/Publications/9.3-Kapetanakis.pdf>.
- Kaplan, F. (1993). *Thomas Carlyle: a biography*. Berkeley: University of California Press.
- Katz, E., & Lazarsfeld, P. F. (2006). *Personal influence: the part played by people in the flow of mass communications*. Transaction Publishers: New Jersey.
- Keeble, R., & Wheeler, S. (Eds.). (2002). *The journalistic imagination: literary journalists from Defoe to Capote and Carter*. Oxon: Routledge.
- Kemnitz, K. (1973). The cartoon as a historical source. *Journal of Interdisciplinary History*, 4(1), 81-93.
- King, E. (2005). Digitisation of newspapers at the British Library. *The Serials Librarian*, 49 (1/2), 165-181.
- Knapp, P., & Watkins, M. (2005). *Genre, text, grammar: technologies for teaching and assessing writing*. Sydney: University of New South Wales Press.
- Knudson, J. W. (1993). Late to the feast: newspapers as historical Sources. *Perspectives*, 31(7), 9. Ανάκτηση 22 Μαΐου 2010, από <http://www.historians.org/perspectives/issues/1993/9310/9310ARC.cfm>.
- Kohlbacher, F. (2006). The Use of Qualitative Content Analysis in Case Study Research. *FQS* 7(1). Ανάκτηση 25 Απριλίου 2010, από <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/viewArticle/75/153#g42>
- Kornhauser, W. (1959). *The politics of mass society*. Free Press: Glencoe.

- Kourtoumi, T. (2006). Social policy and lifelong learning in Archives: digital collections as socially intelligent agents. Στο Remenyi, D. (ed.) *Proceedings of the International Conference on e-Learning* (233-238). Canada: University of Quebec at Montreal.
- Kraus, K., et al. (1991). *Η κουλτούρα των μέσων: μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Σύνθεση και επιμέλεια τόμου: Κώστας Λιβιεράτος, Τάκης Φραγκούλης)
- Kress, G. (1986). Language in the media: the construction of the domains of public and private. *Media, Culture & Society*, 8, 395-419.
- Kress, G. (1988): *Communication and culture: an introduction*. Kensington: New South Wales University Press.
- Kynaston, D. (1994-2001). *The city of London*. London: Chatto & Windus.
- Kyvig, D. & Marty, M. A. (2000). *Nearby history: exploring the past around you*. New York: Altamira Press.
- Leavitt, S. (2000). She hath left my bed and board: runaway wives in Rhode Island, 1790-1810. *Rhode Island History*, 58(3), 91-104.
- Lee, A. J. (1876). *The origins of the popular press in England, 1855-1914*. London: Croom Helm.
- Lee, A. J. (1974). *The origins of the popular press in England, 1855-1914*. London: Croom Helm.
- Legrand, E. (1885-1906). *Bibliographie hellénique, ou description des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XV et XVI siècles*. Paris: Librairie Orientale et Americaine.
- Legrand, E. (1894-1903). *Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*. Paris: Librairie Orientale et Americaine.
- Legrand, E. (1918-1928). *Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*. Paris: Librairie Orientale et Americaine.
- Leiner, B. M., et al. (2003) *A brief history of the Internet*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://www.isoc.org/internet/history/brief.shtml>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: Sage.
- Linton, W. J. (1894). *Threescore and ten years: 1820-1890 recollections*. New York: Charles Scribner's Sons.

- Lionarakis, A. & Papademetriou, D. (2003). The quality of the learning experience: a comparative study between open distance and conventional education. *The Turkish online journal of distance education*, 4(2). Ανάκτηση 7 Μαρτίου 2011, από <http://tojde.anadolu.edu.tr/tojde10/articles/lionarakis.htm>
- Lippmann, L. (1988). *Κοινή γνώμη*. Κάλβος: Αθήνα. (Μετάφραση του: Public opinion, 1922. Μεταφραστής: Γιώργος Καραγιάννης)
- Luger, G. F. (2005). *Artificial intelligence: structures and strategies for complex problem solving*. Harlow, England: Addison-Wesley.
- Luhmann, N. (2000). *The reality of the mass media*. Polity press: California.
- Mallinson, S., et. al. (2003). Historical data for health inequalities research: a research note. *Sociology*, 37(4), 771-780.
- Mantzaris, S. L., et al. (2000). Linking article parts for the creation of a newspaper digital brary. Στο *Proc. of the Content-Based Multimedia Information Access International Conference (997-1005)*. Paris.
- Margo, R. A. (1996). The Rental Price of Housing in New York City, 1830-1860. *Journal of Economic History*, 56(3), 605-625.
- Marshall, F. H. (1926). An Eastern Patriarch's education in England. *Journal of Hellenic Studies*, 46, 184-202.
- Martin, E. S., & Hansen, K.A. (1998). *Newspapers of record in a digital age: from hot type to hot link*. Westport: Praeger.
- Martin, S. E., & Hansen, K. A. (1998) *Newspapers of record in a digital age: from hot type to hot link*. Westport, Connecticut: Praeger Publishers.
- Massingham, H. W. (1982). *The London daily press*. New York: Fleming H. Revell company.
- Mastoridis, K. (1998). The first greek [sic] typographic school. *HYΦEN*, 2, 75-86. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2010, από <http://unic.academia.edu/klimismastoridis/Papers/95383/The-first-greek-typographic-school>
- Mastoridis, K. (1999a). *Casting the Greek newspaper: a study of the morphology of the ephemeris from its origin until the introduction of mechanical setting*. Thessaloniki: Hellenic Literary and Historical Archive.
- Mastoridis, K. (1999b). The loneliness of greek [sic] typography; myth or reality? *HYΦEN*, 1B, 79-86. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2010, από <http://unic.academia.edu/klimismastoridis/Papers/95382/The-loneliness-of-greek-typography--myth-or-reality->

- Mastoridis, K. (n.d.). Ephemera and the first steps of the Greek press. *HYΦEN*, 3, 71-87. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2010, από http://www.criticalpublics.com/english/section_main_htmlc23f.html#
- Mayne, A.J.C. (1993). *The Imagined Slum: Newspaper Representation in Three Cities, 1870-1914*. Leicester: Leicester University Press.
- Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *FQS 1(2)* Ανάκτηση 25 Απριλίου 2010, από <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2386>.
- McCombs M., Einsiedel, E., & Weaver, D. (1996). *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης*. Αθήνα: Καστανιώτης. (Μετάφραση του: Contemporary public opinion: issues and the news, 1991. Μεταφραστής: Γιούρι Κοβαλένκο)
- McKenzie, R. T. (2002). Contesting secession: Parson Brownlow and the rhetoric of proslavery unionism, 1860-1861. *Civil War History*, 48(4), 294-312.
- McKitterick, D. (1992-2004). *A history of Cambridge University Press*. (Vols. 3) Cambridge: Cambridge University Press.
- McNair, B. (2009). *News and Journalism in the UK*. London: Routledge.
- McQuail, D., & Windahl S. (1993). *Communication models for the study of mass communications*. London: Longman.
- Meadow, C. T., Boyce, B. R. & Kraft, D. H. (2007). *Text information retrieval systems*. London: Academic Press.
- Meadow, R. G. (1980). *Politics as communication*. Norwood: Ablex Publishing.
- Merrill, J. (1968). *The elite press*. New York: Pitman.
- Merrill, J., & Lowenstein, R. (1971). *Media, messages, and men: new perspectives in communication*. New York: D. McKay Co.
- Miliband, R. (1973). *The state of capitalist society*. London: Quarter Books.
- Miliband, R. (1989). *Divided societies: class struggle in contemporary capitalism*. Oxford University Press: Oxford.
- Miller, R. W. (2003). Educating the masses: cartoons from the populist press of the 1890s. *American Nineteenth Century History*, 4(2), 104-119.
- Miller, W. (1913). *The Ottoman Empire, 1801-1913*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Molinaro, A. (2006). *SQL cookbook*. Sebastopol: O'Reilly.

- Moran, J. (1973). *Printing presses: history & development from the fifteen century to modern times*. Berkeley: University of California Press.
- Mugridge, I. (1995). *The view from Xanadu: William Randolph Hearst and United States foreign policy*. Montreal: McGill Queen's University Press.
- Murray, R. L. (2005). Toward a metadata standard for digitized historical newspapers. Στο *Proceedings of the 5th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries*, (330-331). Denver: IEEE.
- Musson, R. M. W. (1986). The use of newspaper data in historical earthquake studies. *Disasters*. 10(3), 217-223.
- Nelson, P. M. (2003). Medical Care and Mortality. *South Dakota History*, 33(3), 194-234.
- Nemeth, E, et al. (2007). *Linux administration handbook*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Neuman, W. (1997). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Newbold, C., Boyd-Barrett, O., & Bulck, H. van den (Eds.). (2002). *The media book*. London: Arnold.
- Noble, M. (1806). *A biographical history of England, from the revolution to the end of George I's reign: being a continuation of the Rev. J. Granger's work*. London: W. Richardson.
- Norton, P. (2000). *Εισαγωγή στους υπολογιστές*. Αθήνα: Τζιόλας. (Μετάφραση του: Peter Norton's introduction to computers, 1999. Μεταφραστής: Μανόλης Δ. Τζιόλας).
- O' Sullivan, L. & Fuller, C. (Eds.). (2006). *The correspondence of Jeremy Bentham: July 1824-June 1828* (vol.12). Oxford: Oxford University Press.
- Obituary In Dr. John N. Valetta (1900, 9 Ιανουαρίου). *Times*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://archive.timesonline.co.uk/tol/archive/>.
- Online Computer Library Center (2007). *Guidelines for preparing your historical newspapers for online access*. Ανάκτηση 22 Μαΐου 2010 από http://www.oclc.org/us/en/services/brochures/212553usf_contentdm_guidelines_historical_newspapers.pdf
- Origin of the newspaper: an interesting study of some historical importance (1900, 02 Jan.). *Hopkinsville Kentuckian*, 7. Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010, από <http://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn86069395/>

- Ozsu, M. T., & Valduriez, P. (1999). *Principles of distributed database systems*. New Jersey: Prentice Hall.
- Palmegiano, E. M. (2009). The first common market: the British press on nineteenth century European journalism. *Media History Monographs*, 11(1), σ. 1-44.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. California: Sage.
- Petras, J., & Veltmeyer, H. (2001). *Globalization unmasked*. Fernwood: Halifax.
- Philip, M. & Koang-Hyub, K. (2003). *Quantifying Newspaper Quality: I Know It When I see It.*, University of North Carolina. Ανάκτηση 24 Μαΐου 2010, από http://www.unc.edu/~pmeyer/Quality_Project/quantifying_newspaper_quality.pdf
- Pierce, B. C. (2002). *Types and programming languages*. Cambridge: The MIT Press.
- Pietila, K. (1980). *Formation of the newspaper: a theory*. Tampere: University of Tampere.
- Pinnington, J. (2003). *Anglicans and Orthodox: unity and subversion, 1559-1725*. Herefordshire: Gracewing.
- Rob, P, & Coronel, C. (2009). *Database systems: design, implementation, and management*. Australia: Course Technology Cengage Learning.
- Pons-Porrata, A., Berlanga-Llavori, R., & Ruiz-Shulcloper, J. (2003). Building a hierarchy of events and topics for newspaper digital libraries. *Lecture Notes in Computer Science*, 2633, 588-596.
- Price, V., & Tewksbury, D. (1997). News values and public opinion: a theoretical account of media, priming and framing. Στο G. Barnett, F. J. Boster (Eds.). *Progress in Communication Sciences*, (vol. 13, 173-212). New York: Ablex Publishing.
- Progress of education in foreign countries (1826). *The Christian Observer*, 26(5), 312-315. Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010 από <http://books.google.com/books?id=OSUEAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=&f=false>
- Raymond, J. (2003). *Pamphlets and pamphleteering in early modern Britain*. Cambridge: Cambridge University Press
- Raymond, E. S. (2000). *The revenge of the hackers*. Ανάκτηση 29 Μαΐου 2010, από <http://catb.org/~esr/faqs/hacker-revenge.html>.
- Raymond, E. S. (2001). *The cathedral and the bazaar: musings on Linux and open source by an accidental revolutionary*. Sebastopol: O'Reilly.
- Reymond, E. S. (2003). *The art of Unix programming*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://www.faqs.org/docs/artu/>.

- Rhodes, J. F. (1909). Newspaper as Historical Sources. Στο J. F. Rhodes. *Historical Essays*. (81-97). New York: Macmillan Company.
- Rhys, J. (1884). *Celtic Britain*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- Rice, S. V., Nagy, G., & Nartker, T. A. (1999). *Optical character recognition: an illustrated guide to the frontier*. Norwell: Kluwer Academic Publishers.
- Riffe, D., Lacy, S., & Fico, F. (1998). *Analyzing media messages: using quantitative content analysis in research*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rodgers, R. W. (2000). Candid columns: life as revealed in Antebellum Newspaper advertising in northeast Texas. *East Texas Historical Journal*, 38(2), 40-53.
- Rohrbach, A. (2001). Truth Stronger and Stranger than Fiction: Reexamining William Lloyd Garrison's *Liberator*. *American Literature*, 73, (4), 727-755.
- Runciman, S. (1968). *The Great Church in captivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Russel, N., et al. (2005). Workflow resource patterns: identification, representation, and tool support. Στο *CAiSE 2005: advanced information systems engineering. International conference* (Vol. 3520, 216-232). Porto: Springer. Ανάκτηση 29 Μαΐου 2010, από www.wis.win.tue.nl/~wvdaalst/publications/p254.pdf.
- Rutenbeck, J. (1995). Partisan press coverage of anti-abolitionist violence: a study of early nineteenth century "Viewsflow". *Journal of Communication Inquiry*, 19(1), 126-141.
- Salmon, L. M. (1923). *The newspaper and the historian*. New York: Oxford University Press.
- Scarborough, A. V. (1999). Life in Early Natchitoches Parish As Seen Through Newspapers. *North Louisiana History*, 30(4), 123-141.
- Scholderer, V., Davies, M. & Bowman, J. (1994). *Τα ελληνικά τυπογραφικά στοιχεία 1465-1927: πανομοιότυπα μιας έκθεσης βιβλίων που καταγράφουν την ανάπτυξη της ελληνικής τυπογραφίας, Βρετανικό Μουσείο 1927*. Θεσσαλονίκη: Τυποφιλία/Ελληνική τυπογραφία. (Μετάφραση του: Greek printing types 1465-1927, 1927. Μεταφραστής: Γιώργος Δ. Μαθιόπουλος)
- Schultz, M., & Lantz, L. (1988). Occupational pursuits of free women in early America. *Sociological Forum*, 3(1), 99-113.
- Schultz, M. (1992). Occupational pursuits of free American women: an analysis of newspaper Ads, 1800-1849. *Sociological Forum*, 7(4), 587-607.
- Sheppard, F. H. W. (Ed.). (1966). The Greek Church (Later St. Mary's, Crown Street) and St. Martin's Almhouses'. *Survey of London: St Anne Soho*, 33-34, 278-287.

Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010 από <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=41108>.

- Shergold, P. R. (1976). Newspaper advertisements as a source of retail price data: a tentative methodology. *Historical Methods Newsletter*, 10(1), 29-38.
- Shils, E. (1992). Mass society and its culture. Στο N. Jacobs (Ed.). *Mass media in modern society*. (43-69). New Jersey: Transaction.
- Shirky, C. (2005). *Ontology is overrated: Categories, Links and Tags*. Ανάκτηση 28 Μαΐου 2010, από http://www.shirky.com/writings/ontology_overnated.html.
- Sola Pool, I. de (Ed.). (1959). *Trends in Content Analysis*. Urbana: University of Illinois Press.
- Sowe, S. K. (2007). *An empirical study of knowledge sharing in F/OSS projects*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Stallman, R. (2002). *No Sir, no monopoly!: free software, a perspective*. Hyderabad, India: Prajasakti Book House.
- Stevens, R. (1986). *Όλα όσα θέλετε να μάθετε για τους υπολογιστές και... ντρεπόσατε να ρωτήσετε*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Stoker, D. (1999). Should newspaper preservation be a lottery? *Journal of Librarianship and Information Science*, 31(3), 131-134.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. M. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. California: Sage.
- Stutz, M. (2004). *The Linux cookbook: tips and techniques for everyday use*. San Francisco: William Pollock.
- Taft, W. H. (1970). *Newspapers as tools for historians*. Columbia: Lucas Bros.
- Terasawa, K., Nagasaki, T., & Kawashima, T. (2006). Automatic keyword extraction from historical document Images. *Lecture Notes in Computer Science*, 3872, 413-424.
- The National Archives*. Ανάκτηση 31 Οκτωβρίου 2009 από <http://www.nationalarchives.gov.uk/familyhistory/guide/trade/apprentices.htm>.
- Thogmartin, C. (1998). *The national daily press of France*. Birmingham: Summa Publications
- Thompson, J. W. (1930). The origin and development of the newspaper. *The Rice Institute Pamphlet*, 17(2), 141-156.

- Thompson, W. (2000). The Printed Image in the West: Woodcut. In *Heilbrunn Timeline of Art History*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από http://www.metmuseum.org/toah/hd/wdct/hd_wdct.htm.
- Timbs, J. (1868). *Curiosities of London: exhibiting the most rare and remarkable objects of interest in the metropolis, with nearly sixty years' personal recollections*. London: Longman's, Green, Reader, and Dyer.
- Titscher, S., et al. (2000). *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage.
- Transliteration history* (n.d.). University of Arizona Library. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από <http://intranet.library.arizona.edu/users/brewerm/sil/lib/transhist.html>
- Turnbull, J., Lieverdink, P., & Matotek, D. (2009). *Pro Linux system administration*. US: Apress.
- Updike, D. B. (1937). *Printing types: their history, forms, and use, a study in survivals* (Vols. 2). Cambridge: Harvard University Press.
- Vikstrom, L. (2003). Different sources, different answers: aspects on women's work in Sundsvall, Sweden, 1860-1893. *Interchange*, 34(2/3), 241-259.
- Wall, L., Christiansen, T., & Orwant, J. (2000). *Programming Perl*. Beijing: O'Reilly.
- Walravens, H. (ed.). (2006). *International newspaper librarianship for the 21st century*. München K.G.: Saur.
- Walravens, H. (Ed.). (2008). *The impact of digital technology on contemporary and historic newspapers*. Munich: K.G. Saur.
- Walters, W.D Jr. (1998). Town-making in eastern McLean County: a geographical microstudy. *Bulletin of the Illinois Geographical Society*. 40(2), 19-39.
- Ward, D. (Ed.). (2003). *Impact of new technology on the traditional media*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Watson, J. S. (1861). *The life of Richard Porson: MA. Professor of Greek in the University of Cambridge from 1792 to 1808*. London: Longman, Green, Longman and Roberts.
- Weber, M. (2006). *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*. Αθήνα: Gutenberg. (Μετάφραση του: Die protestantische ethik, und der geist des kapitalismus, 1934. Μεταφραστής: Μιχ. Γ. Κυπραίου)
- Wellisch, H. H. (1977). *The conversion of scripts, its nature, history and utilization*. New York: Wiley.
- Wells, A., & Hakanen, E.A. (Eds.). (1997). *Mass media & society*. Greenwich: Ablex Publishing.

- Williams, S. (2002). *Free as in freedom: Richard Stallman's crusade for free software*. Sebastopol: O'Reilly.
- Winston, B. (2005). *Messages: free expression, media and the West from Gutenberg to Google*. London: Routledge.
- Wood, L. A., & Kroger, R. O. (2000). *Doing discourse analysis: methods for studying action in talk and text*. London: Sage.
- Woodberry, G. E. (1883). *A history of wood-engraving*. New York: Harper & brothers.
- Woodhouse, C. M. (1978). *1821, ο πόλεμος της Ελληνικής ανεξαρτησίας*. Αθήναι: Εστία. (Μετάφραση του: [The Greek war of independence, 1952]. Μεταφραστής: Α. Σ. Βλάχου).
- World Association of Newspaper. (2004). *A Newspaper Timeline*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://www.wan-press.org/article2822.html>.
- Xenos, S. (1869). *Depredations: or Overend, Gurney and Co and the Greek and Oriental steam navigation company*. London: Published by the author.
- Yacoub, S., et al. (2005). Document digitization lifecycle for complex magazine collection. Document Engineering. Στο *Proceedings of the 2005 ACM symposium on Document engineering (197-206)*. Bristol: ACM
- Zochert, D. (1974). Science and the common man in Ante-Bellum America. *Isis*, 65(4), 448-73.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ακύλας, Π. Μ. (1901). *Ο Αρχιεπίσκοπος Σύρου και Τήνου Αλέξανδρος Λυκούργος εν Αγγλία κατά το 1870*. Εν Αθήναις. Εκ του Τυπογραφείου Αρ. Ζ. Διαλησμά.
- Αμανατίδης, Ε., κ.ά. (2004). Ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Στο *13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Κέρκυρα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/12394/>
- Αναστασιάδης, Λ. Μ. (1855). *Στοιχεία της ελληνικής γραμματικής*. Εν Αθήναις: Τύποις και αναλώμασι Σ. Κ. Βλαστού.
- Ανδρεάδης, Σ. Γ. (1960). *Η ελληνική ναυτιλία και η Χίος*. Αθήνα, [χ.ό.]
- Ανδρουτσόπουλος, Γ. (2001). Γλωσσολογικές προσεγγίσεις στο δημοσιογραφικό λόγο. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου (167-183)*.

Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών:
Αθήνα.

Αντωνόπουλος, Θ. (2007). *Ημέρες τύπου*. Αθήνα: ΠΟΕΣΥ

Ασώπιος, Κ. (1841). *Στοιχεία της Ελληνικής Γραμματικής*. Κέρκυρα: Εν τη
Τυπογραφία της Κυβερνήσεως.

Ασώπιος, Κ. (1858). *Περί ελληνικής συντάξεως*. Εν Αθήναις: Τύποις και αναλώμασι
Σ. Κ. Βλαστού.

Αυδίκος, Ε. (1993). *Η ταυτότητα της περιφέρειας στο Μεσοπόλεμο: το παράδειγμα της
Ηπείρου*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Βαζιργιάννης, Μ., & Χαλκίδη, Μ. (2005). *Εξόρυξη γνώσης από βάσεις δεδομένων και
τον παγκόσμιο ιστό*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Βαλέττας, Ι. (1839). *Γεωγραφία της Ελλάδος*. Εν Ερμούπολει Σύρου. Εκ της
τυπογραφία Ο Ανεξάρτητος του Παντελή Κ. Μαντέλη.

Βάμβουκας, Μ. Ι. (2008). Η κατανόηση κειμένων: μοντέλα και παράγοντες
κατανόησης. *Σκέψω*, 1, 7-22.

Βικέλας, Δ. (1878). Περί της ελληνικής εν Ευρώπη μαθήσεως: από του Δ' μ.Χ.
αίωonos της αλώσεως της Κωνσταντινούπολης υπό των Τούκων. *Παρνασσός*,
2(5), 362-367.

Βικέλας, Δ. (1908). *Η ζωή μου: παιδικαί αναμνήσεις-νεανικοί χρόνοι*. Εν Αθήναις:
Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.

Βίλμπεργ, Φ. (1900). *Η ελληνική δημοσιογραφία 1791-1836*. Εν Αθήναις:
Τυπογραφείον "Εστία" Κ. Μάισνερ και Ν. Καργαδούρη.

Βίλμπεργ, Φ. (1902). Τα τυπογραφεία του Άγγλου συνταγματάρχου Leicester
Stanhope (1824-1826). *Αρμονία*, 3(3), 178-189.

Βίρβου, Μ. Κ. (1993). *Μεταγλωττιστές*. Αθήνα: [χ.ό.]

Βρετανικός τύπος: Αγγλικά εφημερίδες του Λονδίνου (1840). *Εφημερίς των
Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων*, 508, 2-4

Βρύζας, Κ. (1990). Μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης. *Σύγχρονη εκπαίδευση*, 51,
77-89.

Γαβαθά-Παναγιωτοπούλου Α. (Επιμ.). (1971). *Τα ελληνικά προεπαναστατικά
περιοδικά: ευρετήρια* (Τόμ. 1). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών.

- Γαβρίλης, Δ., κ.ά. (2004). Κοσμόπολις: δημιουργώντας ψηφιακό περιεχόμενο στην ελληνική γλώσσα. Στο *13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*, Κέρκυρα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/5572/>.
- Γαρίδης, Π., Δεληγιαννάκης, Μ., & Τζιτζιρας, Π. (2002). *Σύγχρονο λεξικό πληροφορικής: αγγλοελληνικό-ελληνοαγγλικό*. Αθήνα: Διαύλος.
- Γεωργακοπούλου, Α., & Γούτσος, Δ. (1999). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεωργίου, Π. (2010). Συνεργατική ανάπτυξη ψηφιακών αποθεμάτων σε τοπικό επίπεδο: η συνεργασία ως εργαλείο μετάπλασης του ιστορικού κεφαλαίου σε αξιοποιήσιμο ψηφιακό απόθεμα. Στο *100 Χρόνια από την ίδρυση της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πατρών: το μέλλον του βιβλίου, έντυπου και ηλεκτρονικού*. Πάτρα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/18466/>.
- Γιαλαμπούκη, Ε. Ε. (2008). *Δημοσιογραφικός λόγος και διακειμενικότητα*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Γιαννακόπουλος, Κ. Ι. (1966). *Βυζαντινή Ανατολή και Λατινική Δύση: δύο κόσμοι της χριστιανοσύνης στο Μεσαίωνα και στην Αναγέννηση: μελέτες στην Εκκλησιαστική και Πολιτιστική ιστορία*. Αθήνα: Εστία.
- Γιανναράς, Χ. (1999). *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*. Αθήνα: Δόμος.
- Γκίνης, Δ. & Μέξας, Β. (1939-). *Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863: αναγραφή των κατά την χρονικήν ταύτην περιόδον όπου δήποτε ελληνιστί εκδοθέντων βιβλίων και εντύπων εν γένει*. Εν Αθήναις: Γραφείον Δημοσιευμάτων Ακαδημίας Αθηνών.
- Δασκαλάκης, Α. Β. (1961). *Ο ελληνικός λαός κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Δέλλας, Σ. & Κέκκερης, Γ. (2007). Εκπαίδευση και Νέες Τεχνολογίες: θεωρητική προσέγγιση μεθόδου διδασκαλίας βασισμένη στη Συνδυαστική Μάθηση (Blended Learning). Στο *Θέματα Εισαγωγικής Επιμόρφωσης* (95-104). Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Αθήνα.
- Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική επικοινωνία: διακινδύνευση, δημοσιότητα, διαδίκτυο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Δένδιας, Μ. Α. (1919). *Αι ελληνικάί παροικίαι ανά τον κόσμον: μελέτη ιστορική και πολιτική καταρτισθείσα επί τη βάσει επισήμων εκθέσεων και ιδιωτικών πληροφοριών, δημοσιογραφικών ειδήσεων, βιβλίων, στατιστικών...* Αθήνα: Ι.Ν. Σιδέρης.
- Δεσπότης, Γ. (1999). *Αγγλοελληνικό αναλυτικό λεξικό Η.Υ.-Νέας Τεχνολογίας: οδηγός εφαρμογών*. (Τόμ. 2). Αθήνα: ΡΙΜ, Ηλεκτρονικές Πληροφορίες-Εκδόσεις.

- Δημαράς, Α. (1970). Τα εκπαιδευτικά κατά τον Αγώνα. *Νέα Εστία*, 1043, σ. 51-59.
- Δημαράς, Κ. Θ. (1985). *Ιστορία της νεοελληνικής ιστορίας: από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Δημαράς, Κ. Θ. (2002). *Νεοελληνικός διαφωτισμός*. Αθήνα: Ερμής.
- Δημητρακόπουλος, Α. Κ. (1870). *Δοκίμιον περί του βίου και των συγγραμμάτων Μητροφάνους του Κριτόπουλου Πατριάρχου Αλεξανδρείας*. Εν Λειψία: Τύποις Μέτζγερ και Βίττιγ.
- Δημητρακόπουλος, Α. Κ. (1871) *Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν Φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*. Εν Λειψία: Τύποις Μέτζγερ και Βίττιγ.
- Δημοσιογραφία: η φιλελληνική σημαία, ο ανατολικός αστήρ. (1853). *Πανδώρα*, 4(80), 204.
- Δίζελος, Θ. (1976). *Γλώσσα και δημοσιογραφία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Δίκτυς ο Κρης. (1996). *Εφημερίδα του Τρωικού Πολέμου* (Γ. Γιατρομανωλάκης, Μετ.). Αθήνα: Άγρα.
- Δρανδάκης, Π. (Επιμ.). (1929-1934). *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*. (τόμ. 24) Πυρσός: Αθήνα.
- Δρούλια, Λ. (Επιμ.). (2005). *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα: ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις: πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Δρούλια, Λ., & Κουτσοπανάγου, Γ. (Επιμ.). (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες* (Τόμοι 4). Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Ελευθερουδάκης, Κ. (1927-1931). *Εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν*. Αθήνα: Ελευθερουδάκης Α.Ε.
- Ενεπεκίδης, Π. (1965). *Συμβολαί εις την ιστορία του ελληνικού τύπου και τυπογραφείων της Βιέννης: 1770-1821: επί τη βάσει των αρχαιακών εγγράφων της Βιέννης*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Ευαγγελίδης, Τ. Ε. (1933). *Τα ελληνικά σχολεία από της αλώσεως (1453) μέχρι του (1893): μετά προλεγόμενων περί της παιδείας παρά τοις βυζαντινοίς και περί της διδακτικής μεθόδου*. Εν Αθήναις: Τυπ. Ι. Χατζηιωάννου.
- Εφημερίδες του Λονδίνου. (1841). *Φιλολογία*, 1(3), 96.
- Εφημερίδες, περιοδικά και βιβλία εις την Αγγλίαν (1839). *Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων*, 3(27), 48.

- Ζαβίρας, Γ. Ι. (1872). *Νέα Ελλάδα ή Ελληνικόν Θέατρον*. Αθήνησι: Γεωργίου Κρέμου Τύποις Εφημερίδος των Συζητήσεων.
- Ζάγκος, Χ. (2010). *Οι κοινοβουλευτικές εκλογές στη Φλώρινα (1926-2009): εκλογικές συμπεριφορές, πολιτική ιδεολογία μέσα από τον τοπικό τύπο*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.
- Ζήσιος, Κ. Γ. (1915). *Διδάσκαλοι του Γένους*. Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Αθανάσιου Α. Παπασπύρου.
- Ζιούτος, Γ.Δ. (1995). *Εισαγωγή στην επιστήμη του Τύπου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ζιούτος, Γ. Δ. (2003). *Ο Τύπος στη λαϊκή δημοκρατία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1986). *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας- ΓΓΝΓ.
- Η πρώτη ελληνική εφημερίς. (1866). *Πανδώρα*, 17(398), 347-353.
- Ηλιού, Φ. (1997-). *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: βιβλία-φυλλάδια*. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.
- Θεοδωρακόπουλος, Ι. Ν. (1980). *Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του ελληνισμού*. Αθήνα, [χ.ό.].
- Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη (2007). *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Α.Π.Θ.
- Ιορδανίδου, Α. (2001). Δημοσιογραφική «κοινή»: προβλήματα ορισμού. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου (157-164)*. Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών: Αθήνα.
- Καναράκης, Γ. (2000). *Ο ελληνικός τύπος στους αντίποδες Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Καράλης, Α. (1894). Πυθέας ο Μασσαλιώτης. *Παρνασσός*, 16(5), 359-371.
- Καρολίδης, Δ., Λαζακίδου, Α., & Ξαρχάκος, Κ. (2004). *Εισαγωγή στην πληροφορική και το διαδίκτυο*. Αθήνα: Άβακας.
- Καρυκόπουλος, Π. (1984). *200 χρόνια ελληνικού τύπου, 1784-1984*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Καρυολαίμου, Μ. (2001). Λαϊκή γλωσσολογία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης: προϋποθέσεις και μηχανισμοί. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου (71-83)*. Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών: Αθήνα.

- Κατσαρδή-Hering, Ο. (1984). *Η ελληνική παροιμία της Τεργέστης: 1751-1830*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Καυκαλίδης, Ζ. (1998). *Στέφανος Ξένος: σκηνές από το δράμα του ελληνισμού σε Ανατολή και Δύση, 1821-1894*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κοίλιας, Χ. (1993). *Δομές δεδομένων και οργανώσεις αρχείων*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.
- Κόκκινος, Δ., & Γαβρίλη, Μ. (2005). PANDORA. *Βιβλιοθήκες & Πληροφόρηση*, 18, 13-23.
- Κόκκωνας, Γ. (2010). Συμπληρωτικά τον Ταχυδρόμο της Βιέννης (1784). *Τεκμήριον*, 9, 45-51.
- Κομίνης, Λ. (2002). *Από την πένα στην οθόνη*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κουλούρης, Α., & Καπιδάκης, Σ. (2002). Η μετεξέλιξη της βιβλιογραφικής βάσης δεδομένων του Εθνικού Αρχείου Διδακτορικών Διατριβών του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης, σε ψηφιακή βιβλιοθήκη: ιστορία, προβλήματα, προοπτικές. Στο *11ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*, Λάρισα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/10227/>.
- Κουλούρης, Α., Κόκκινος, Δ., & Αναγνωστόπουλος, Α. (2007). Ανάπτυξη ψηφιακής βιβλιοθήκης και ιδρυματικού αποθετηρίου στην Κεντρική Βιβλιοθήκη ΕΜΠ. Στο *16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Πειραιάς. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/11609/>.
- Κουμαριανού, Α. (1974). Η «Ιρις ή τα νυν Ελληνικά»: το περιοδικό της Ιονίου Ακαδημίας. *Ο Εραμιστής*, 11, 363-375.
- Κουμαριανού, Α. (1995). *Ο ελληνικός προεπαναστατικός τύπος, Βιέννη-Παρίσι (1784-1821)*. Αθήνα: Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού.
- Κουμαριανού, Α. (1995). *Ο ελληνικός προεπαναστατικός τύπος: Βιέννη-Παρίσι (1784-1821)*. Αθήνα: Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού.
- Κουμαριανού, Α. (Επιμ.). (1971). *Ο τύπος στον αγώνα: 1821-1827* (Τόμοι 3). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Κουμαριανού, Α., Δρούλια Λ., & Layton, E. (1986). *Το ελληνικό βιβλίο*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κούμας, Κ. Μ. (1845). *Γραμματική δια σχολεία*. Εν Αθήναις: Εκ του Τυπογραφείου Μνημοσύνης Σ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως.
- Κωνσταντινίδου, Χ. (2002). Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η Παραγωγή Νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 108-109, 139-188.

- Λάιος, Γ., (1955). Ο Γεώργιος Βεντότης, ο Ζακύνθιος και η πρώτη ελληνική εφημερίδα 1784. *Επιθεώρηση Τέχνης*, 2 (8), 149-154.
- Λάιος, Γ. (1961). *Ο ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821*. Αθήναι: [χ.ό.].
- Λαλάς, Χ. (2002). *Το μικρό λεξικό του Internet: αγγλοελληνικό-ελληνοαγγλικό*. Αθήνα: Δίαυλος.
- Λάμπρου, Π. (1865α). Ιστορική πραγματεία περί της αρχής και προόδου της τυπογραφίας εν Ελλάδι μέχρι του έτους 1821. *Χρυσάλλις*, 3(60), 361-364.
- Λάμπρου, Π. (1865β). Ιστορική πραγματεία περί της αρχής και προόδου της τυπογραφίας εν Ελλάδι μέχρι του έτους 1821. *Χρυσάλλις*, 3(61), 398-402.
- Λάσκαρις, Μ. Θ. (1978-). *Το Ανατολικόν ζήτημα, 1800-1878*. Θεσσαλονίκη: [χ.ό.].
- Λάσκαρις, Σ. Θ. (1947). *Διπλωματική ιστορία της Ελλάδος*. Εν Αθήναις: Δημ. Ν. Τζάκα-Στέφ. Δελαγραμμάτικα.
- Λάτρης, Ι. Γ. (1865). Ελληνικός τύπος. *Πανδώρα*, 15(359), 578-582.
- Λεμπέση-Χατζηδημητρίου, Φ. (2003). *Η διαφημιστική καταχώρηση στο αθηναϊκό Τύπο κατά την οθωνική και μεσοβασιλική περίοδο: η αισθητική της και η στρατηγική της, στοιχεία για τη μελέτη του κοινωνικού πλαισίου*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Λυπιτάκης, Η. Α. (1997). *Ο σύγχρονος κόσμος των υπολογιστών: εισαγωγή σε υπολογιστές & πληροφορική*. Αθήνα: Λέα.
- Μάγερ, Κ. (1957-1960). *Ιστορία του ελληνικού τύπου* (Τόμοι 3). Αθήνα: Α. Δημόπουλος.
- Μαγκριώτης, Δ. (1986). Η δημογραφική ιστορία της ελληνικής εμπορικής παροικίας του Λονδίνου 1837-1881. *Ιστορικά*, 6, 349-368.
- Μαζαράκης-Αινιάν, Ι. Κ. (2007). *Τα ελληνικά τυπογραφεία του Αγώνα: 1821-1827*. Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος.
- Μαμμά, Ε. (2006). Ανάπτυξη και διαχείριση ψηφιακών συλλογών εφημερίδων. Στο 15ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Πάτρα. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://eprints.rclis.org/8181/>
- Μαμμά, Ε. (2007). Ειδησεογραφικά πρότυπα κωδικοποίησης δεδομένων: μοντέλο υλοποίησης του προτύπου NewsML. Στο 16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Πειραιάς. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/11665/>.

- Μάνεσης, Α. (1986). Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση. Στο Γ. Βέλτσος (Επιμ.). *Η Ελλάδα σε εξέλιξη* (15-59). Αθήνα: Εξάντας.
- Μανωλόπουλος, Ι., & Παπαδόπουλος, Α. Ν. (2006). *Συστήματα βάσεων δεδομένων: θεωρία και πρακτική εφαρμογή*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.
- Μαρίνος, Γ. (2009, 25 Ιανουαρίου). Πώς βλέπει ο Ομπάμα τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. *Το Βήμα*. Ανάκτηση 21 Μαΐου 2010, από <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&artid=252272&ct=6&dt=25/01/2009>
- Μεταξάς, Ε. Κ. (1893). *Ιστορία της οικογένειας Μεταξά από το 1081 μέχρι του 1864 έτους*. Εν Αθήναις: Εκ του τυπογραφείου Αλεξ. Παπαγεωργίου.
- Μεττής, Χ. (1998). *Οι ρίζες του παροικιακού ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αθήνα.
- Μουστοξύδης, Α. (1856). Νίκανδρος Νούκιος. *Πανδώρα*, 7(154), 217-225.
- Μπάλτα, Ν., & Παπαδημητρίου, Δ. Ι. (1993). *Σημειώσεις στην ιστορία του Τύπου: η ελληνική και ευρωπαϊκή διάσταση*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μπάνου, Χ. (2008). *Διαχρονικά γνωρίσματα της εκδοτικής βιομηχανίας στον δυτικό πολιτισμό*. Κότινος: Αθήνα.
- Μπασάντης, Δ. (2002). Ο ημερήσιος Τύπος: από τον 18^ο στον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μπουκάλας, Π. (1999). Η δημοσιογραφική «κοινή» και τα πάθη της. Στο *Πρακτικά του Συνεδρίου Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας: 1976-1996* (503-508). Αθήνα: Τσιβεριώτης.
- Μπουκάλας, Π. (2001). Δημοσιογραφία: που ο Δήμος και ποιά η γραφή. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (51-60). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών.
- Μπώκος, Γ. Δ. (1998). *Τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία στο χώρο της «καθ' ημάς Ανατολής», 1627-1827*. Αθήνα: Ελληνικό και Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο.
- Μυστακίδου, Κ. (2004). *Η μεγάλη ιδέα στον τύπο του γένους ο τύπος στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία (1800-1923)*. Αθήνα: Πατάκης.
- Νικολαΐδης, Β.-Μ. (2001). *Αλί-Χουρσίντ μπέης: επεισόδιον της ελληνικής επανάστασεως*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Ξανθοπούλου-Κυριακού, Α. (1978). *Η ελληνική κοινότητα της Βενετίας: 1797-1866*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

- Ξένος, Σ. (1860-1862). *Βρετανικός Αστήρ*. Λονδίνο: Ελληνικόν Τυπογραφείον του Βρετανικού Αστέρος.
- Ο Βρετανικός Αστήρ (1860, 30 Nov.). *The Church of England magazine*, 49, 360.
- Παγγέ Τ. (2005): Τυπική, Μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση στην Ελλάδα, http://equipe.up.pt/RESOURCES/Casestudies/original_language/ioannina_GR.doc.
- Παγκόσμιος Έκθεσις: συγγραφέισα υπό Σ. Θ. Ξένου εν Λονδίνω 1852. (1852). *Η Ευτέρπη*, 6(1), σ. 24.
- Παγκράτης, Γ. (2002). Greek commercial shipping from fifteen to the seventieth century: literature review and research perspectives. *Journal of Mediterranean Studies*, 12(2), 411-433.
- Παναγιωτίδης, Θ. Γ. (1919). *Ο εν Ρωσία ελληνισμός*. Αθήνα: Τρεμπέλα.
- Παναγιωτόπουλος, Ι. Μ (Επιμ.). (1955). *Το ιστορικόν μυθιστόρημα*. Αθήνα: Αετός.
- Παναγιώτου, Ν. (2005). *Ο ρόλος του Τύπου στην εξωτερική πολιτική: κριτική απότιμηση του ελληνικού τύπου στις ελληνοτουρκικές διαφορές*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Παπαγεωργίου, Σ. (1975). Η τυπογραφία στην Αθήνα στα πρώτα οθωνικά χρόνια. *Ο Ερασιστής*, 12(68), 53-72.
- Παπαδάκη, Λ. (1992). *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Παπαδημητρίου, Δ. (2006). *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Παπαδημητρίου, Σ. & Λιοναράκης, Α. (2010). Ο ρόλος του καθηγητή - συμβούλου και η ανάπτυξη μηχανισμού υποστήριξης του στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 6 (1&2), 106-122. Ανάκτηση 7 Μαρτίου 2011 από <http://journal.openet.gr/index.php/openjournal/article/view/103/58>
- Παπαδόπουλος, Χ. Α. (1911). *Απόπειρα ενώσεως των άγγλων ανομοτών μετά των Ορθοδόξων 1716-1725*. Εν Αλεξανδρεία: Εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου.
- Παπαϊωάννου, Α. (2008). Η αξία και η αξιοποίηση ελληνικών ιστορικών εφημερίδων - Θέματα σχεδιασμού ψηφιακών συλλογών. Στο *17ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Ιωάννινα. Ανακτήθηκε 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/16384/>.

- Παπακωνσταντίνου, Κ., (2005). Όταν ο μετανάστης ήταν έμπορος: Έλληνες στην Κεντρική Ευρώπη του 18ου αιώνα. Στο *Τετράδια εργασίας 28 Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός* (Τόμ. 28, 83-98). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών- ΕΙΕ.
- Παπαλεξάνδρου, Κ. Θ. (1971). *Φρούρια ελευθερίας: ο ελληνικός τύπος προ και κατά την επανάστασιν του 21*. Αθήνα: Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθήνας.
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1957). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα: Φανός. (7^η έκδ., Τόμ. 7) [1^η έκδ.: 1860-1874, Τόμ.3 (15 βιβλία)]
- Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1932). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930*. Εν Αθήναις: Ελευθερουδάκης (προσθήκες,σημειώσεις και βελτιώσεις υπό Παύλου Καρολίδου).
- Παυλίδου, Ε. (1953). *Ο ελληνισμός και τα 33 χρόνια του εν Αθήναις Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων*. Αθήνα: Έκδοσις του Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων.
- Πλειός, Γ. (2001). *Ο λόγος της εικόνας: ιδεολογία και πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Πολατίδου, Α. (2004). *Η διάπλαση των παιδων (1879-1917): ευρετήρια για τα λογοτεχνικά κείμενα της περιόδου*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.
- Πολίτης, Α. Γ. (1928). *Ο ελληνισμός και η νεωτέρα Αίγυπτος*. Αλεξάνδρεια-Αθήνα: Εκδοτική Εταιρεία Γράμματα.
- Πολίτης, Π. (2001). Προφορικός και γραπτός λόγος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα* (58-62). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/odigos_n.htm.
- Πολίτης, Π. (2001α). Η στίξη στον Τύπο: από τη γραμματική της πρότασης στη ρητορική του μικροκειμένου. *Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία* 17, 79-93.
- Πολίτης, Π. (2001β). Μέσα μαζικής ενημέρωσης: το επικοινωνιακό πλαίσιο και η γλώσσα τους. Στο Α. Φ. Χρηστίδης, (Επιμ.). *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα* (114-120). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Ράδος, Κ. (1917). *Ο Στέφανος Ξένος και το ιστορικόν μυθιστόρημα*. Εν Αθήναις: Ελευθερουδάκης & Μπαρτ.
- Ραϊσάκη, Ν. (2009). Ισοπαχείς και ανισοπαχείς ελληνικές γραμματοσειρές. *Εύτυπον*, 22-23, 1-10.
- Ρενιέρης, Μ. (1893). *Μητροφάνης Κριτόπουλος και οι εν Αγγλία και Γερμανία φίλοι αυτού*. Αθήνα: Τυπογραφείο των Αδελφών Περρή.

- Ρούσκας, Γ. (2004). *Η συμβολή του τύπου στη διαμόρφωση εθνικής ιδεολογίας κατά την περίοδο 1897-1912*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Σάθας, Κ. (1868). *Νεοελληνική Φιλολογία: Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων, από της καταλύσεως της βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι της ελληνικής εθνεγερσίας (1453-1821)*. Εν Αθήναις: Εκ της Τυπογραφίας των τέκνων Ανδρέου Κορομηλά.
- Σαχίνης, Α. (1958). *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*. Αθήνα: Εστία.
- Σβορώνος, Ν. Γ. (1999). *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*. [Αθήνα]: Θεμέλιο.
- Σεραφετινίδου, Μ. (1995). *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας: ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σίτας, Α. (2002). Ψηφιοποίηση υλικού και δημιουργία ψηφιακών βάσεων δεδομένων. *Σύγχρονη Βιβλιοθήκη & Υπηρεσίες Πληροφόρησης*, 14, 19-26.
- Σίτας, Α., & Πυργιώτης, Ε. (2005). Στρατηγικές μακροχρόνιας διατήρησης ψηφιακών αντικειμένων: εξομοίωση, μετανάστευση και το CAMiLEON project. *Βιβλιοθήκες & Πληροφόρηση*, 18, 24-33.
- Σκανδάμης, Α. (1969). *Ο Ελληνικός τύπος κατά την περίοδον της βασιλείας του Όθωνος 1832-1862*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Σκαρλάτος, Δ. ο Βυζάντιος (1852). *Λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*. Εν Αθήναις: Εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά.
- Σκιαδάς, Ν. Ε. (1992). *Για την τυπογραφική δεοντολογία: άτακτα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σκλαβούνης, Γ. Ν. (1995). *Ιστορία του τύπου*. Αθήνα: Έλλην.
- Σμυρναίος, Α. (2002) *Προτεσταντικά σχολεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα: η περίπτωση του 'Φιλελληνικού Παιδαγωγείου' Σύρου (1830-1877)*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (1992). *Οδηγίες για την εκπόνηση και παρουσίαση μιας εργασίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Συνέλλη, Κ. & Γεωργίου, Π. (2008). Οι ψηφιακές συλλογές της Βιβλιοθήκης & Κέντρου Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Πατρών: εργαλεία συνεργασίας για τη συστηματική ανάδειξη του ελληνικού επιστημονικού και πολιτιστικού αποθέματος. Στο *Τεκμηριώση, αξιοποίηση και ανάδειξη των συλλογών της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/15193/>.
- Σωφρονίδου, Μ. (2002). *Η αρχαιολογική είδηση στις εφημερίδες*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

- Τζαννετάκος, Γ. (1999). Η χρήση της νεοελληνικής γλώσσας στα ψυχαγωγικά προγράμματα των Μ.Μ.Ε. Στο *Πρακτικά του Συνεδρίου Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας: 1976-1996* 499-502). Αθήνα: Τσιβεριώτης.
- Το λεξικό πληροφορικής της Microsoft* (2004). Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Τσάκωνας, Γ. (2006). Ψηφιακή συλλογή Κοσμοπόλις: ελληνικά φιλολογικά και λογοτεχνικά περιοδικά του 19ου αιώνα.. Στο *Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες ως στοιχείο της ψηφιακής στρατηγικής της Ελλάδας*. Κοζάνη. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/6435/>.
- Τσίλης, Γ. (2000). *Η ελληνική παροιμία της Μασσαλίας: 1820-1922*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Τσιμπόγλου, Φ. (2006). Συλλογικός Κατάλογος Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Από την πρόκληση της υλοποίησης στην πρόκληση της επέκτασης λειτουργιών, υπηρεσιών, δημιουργών και χρηστών. Στο *Συνεργασίες λαϊκών Βιβλιοθηκών - Εργαλεία, πρότυπα και συλλογικοί κατάλογοι*. Λιβαδειά. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://www.slideshare.net/liblivadia/pdf-2776647>.
- Τσίρμπας, Γ. (2007). *Είκοσι οχτώ ημέρες: εκλογές, πολιτική διαφήμιση και ειδησεογραφία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τωμαδάκης, Ν. Β. (1953). *Η συμβολή των ελληνικών κοινοτήτων του εξωτερικού εις τον αγώνα της ελευθερίας*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Φιλήμων, Τ. (1895). Στέφανος Ξένος. *Ποικίλη Στοά, έτ. 11*, 244-259.
- Φίλιας, Β. (1998). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και στις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Φούγιας, Μ. Γ. (1968). *Ιστορία της εν Μαγκεστρία ελληνικής κοινότητας 1843-1966*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Φραγκάκη-Syrett Έ. (1995). *Οι Χιώτες έμποροι στις Διεθνείς Συναλλαγές 1750-1850*, Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Γλώσσα και ιδεολογία*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Φραντζή, Μ. & Τσάκωνας, Γ. (2005). E-LIS: ένα ανοικτό αρχείο για τη Βιβλιοθηκονομία και Επιστήμη της Πληροφόρησης. Στο *14ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Αθήνα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/5122/>.
- Φραντζή, Μ., κ.ά (2007). E-LIS, το ηλεκτρονικό αρχείο για τη Βιβλιοθηκονομία και την Επιστήμη της Πληροφόρησης: τρόποι αξιοποίησης του από την ελληνική βιβλιοθηκονομική κοινότητα.. Στο *16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών*

- Χάρης, Γ. Η. (2001). Η «φθορά» της γλώσσας, η «αφθαρσία» της γλώσσας. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (61-69). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών.
- Χαρλαύτη, Τ. (2007). Μεγιστάνες του Ιονίου: ο οίκος των Αδελφών Βαλλιάνου, p. 303-[346], Στο Ε. Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, κ.ά. *Ιόνιος Λόγος: επιστημονική περιοδική έκδοση* (Τόμ. 1, 303-[346]). Κέρκυρα: Τμήμα Ιστορίας-Ιόνιο Πανεπιστήμιο.
- Χαρλαύτη, Τ. (1993). Εμπόριο και ναυτιλία τον 19ο αιώνα: το επιχειρηματικό δίκτυο των Ελλήνων της Διασποράς: η χιώτικη φάση (1830-1860). *Μνήμων*, 15, 69-127.
- Χασιώτης, Ι. Κ., Κατσιαρδή-Hering, Ο., & Αμπατζή, Ε. (Επιμ.). (2006). *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος -21ος αι.* Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Χατζηβασιλείου, Β. (2001). Η κριτική της λογοτεχνίας στον ημερήσιο Τύπο: σημεία και κώδικες. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (265-269). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών.
- Χατζηγεωργίου-Χασιώτη Β. (1990α). Οι διπλωματικές δραστηριότητες του Στέφανου Ξένου για την προσάρτηση της Ηπειροθεσσαλίας και ο σατιρικός τύπος της εποχής. Στο *Τιμητικός τόμος στη μνήμη Σταμάτη Καρατζά* (147-161). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χατζηγεωργίου-Χασιώτη Β. (1990β). Τα κατάλοιπα του Στέφανου Ξένου. *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 20, 455-481.
- Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, Β. (2003). *Ο Στέφανος Ξένος (1821-1894) και ο Βρετανικός Αστήρ*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Χατζηγιαννάκης, Ν. Μ. (2007). *Η γλώσσα C σε βάθος*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Χατζηϊωάννου, Μ.-Χ., (2005α). Δίκτυα της διασποράς: μεθοδολογικές παρατηρήσεις. Στο *Τετράδια εργασίας 28 Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός* (Τόμ. 28, 13-16). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-ΕΙΕ.
- Χατζηϊωάννου, Μ.-Χ., (2005β). Νέες προσεγγίσεις στη μελέτη των εμπορικών δικτύων της διασποράς: η ελληνική κοινότητα στο Μάντσεστερ. Στο *Τετράδια εργασίας 28 Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός*, (Τόμ. 28, 145-167). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-ΕΙΕ.

Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister, Γ. (2009). Η πρώτη ελληνική εφημερίδα, ο Ταχυδρόμος της Βιέννης (1784) των Βεντότη και Baumeister, και η δημιουργία μιας αστικής δημοσιότητας στους Νέους Χρόνους. *Κονδυλοφόρος*, 8, 131-148.

Χατζησαββίδης, Σ. (1997). Η ρητορική των τίτλων στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 17ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φ.Σ. του Α.Π.Θ.* (643-657). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Χατζησαββίδης, Σ. (1999). *Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος: θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Χρηστίδης, Α. Φ. (1999). *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός*. Αθήνα: Πόλις.

Χριστιανόπουλος, Ν. (2000). *Τα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας 1850-1912*. Θεσσαλονίκη: Ραγιάς.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ο
ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ
ΑΣΤΗΡ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΑΠΟ ΙΟΥΛΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ,

1860.

ΛΟΝΔΙΝΟΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΟΥ «ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ», 33 ΒROADWAY SQUARE — Α. ΡΟΥΣΣΕΝ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5: Πρωτοσέλιδο τεύχους 4.

Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΕΡ

Αι σκηναί γίνονται μόνο έπτακις: αι δὲ τραγωδικαί
αὐτῶν ἀπρόβλητοι. Το τίκιμα τῆς ἑταίας σκηνῆς,
ἐκ λυρ. 3 καὶ 3 πλ. ἀπὸ τῶν 52 ἑβδομαδικῶν ἀριθμῶν
ἐστὶ προσηλωμένων. Οἱ πράκτορες τῆς ἑταιρίας εἶσι
ὕπερβου ἐπὶ τῆ μὴ εἰσπράξι τῶν χρημάτων

Πᾶσα ἀπόφραξι πρὸς τὸν ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ
ἐπιστολῇ, διακριθῆ, ἐραμερῶν κτλ. ἀδελφίαι ἀπὸ διακτῆ
αὐτοκτείας περὶ τούτου τὸ Γενικὸν Ταχυδρομικὸν τοῦ
Λονδίνου. Ἐπισηλὴ ἡ διακριθῆ ἀνάγκη ἐστὶν ἀπαρό-
βητος καὶ ἀκαταχώρητος, ἡ δὲ διαδύναξι δὲν ὑπο-
χρεῖται εἰς τὴν ἐπιτοφίαν τούτου.

Αἱ σκηναί γίνονται, ἐν Λονδίῳ μὲν, παρὰ τῆ Γραφεῖα τῆς ἑταιρίας 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, ἀλλοῦ δὲ παρὰ τοῦ Κ.Κ. Πράκτορος τῆς «Ἑλληνικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἀποστολικῆς ἑταιρίας.»
(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 4.—ΤΟΜ. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΠΕΜΠΤΗ, 2 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΕΜΠΤΗΝ ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.

ΕΣΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΜΕΤΑΛΛΕΙΟΥΤΗΤΟΣ. (Ἦν: σελ. 102.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6: Πρωτοσέλιδο τεύχους 5.

Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΕΡΑ

Αι συνδρομαί γίνονται μίση δραχμή ας δι τριμηνιαίαι είναι απαράδεκται. Τα τέσσαρα της Ιταλίας συνδρομαί, ές Δρ. 3 και 3 σελ. δέκ τους 52 εβδομαδιαίους έδωκεν έστι προπληρωμέναι. Οι πρόσθετοι της Εφημερίδος είναι υπεύθυνοι επί τή μη αίσθησιν των χρημάτων.

Αι συνδρομαί γίνονται, εν Αθηνάσιν μόν, παρά τή Γραφήν της Εφημερίδος 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, άλλωθεν δέ παρά τοίς Κ.Κ. Πρόδροτοι της «Ελλάδος και Ανατολής Αθροιστικής Έταιρίας.»

(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 5.—ΤΟΜ. Α΄. ΑΘΗΝΑΙΩΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 9 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΗΛΙΟΥ.

Υφάρμει κατά άνωθεν επί των ύπερίως της κτίσεως καθορίσει τή στήλην. Η έκτασις τρυφή της γης αναπτύσσεται υπό της σήσης ήρου εν τή άβύσσω. Ο ήλιος άπειρησός προς φωτισμόν του άχρονος κενού, μέλει άπύξιν φωτισμόν τι διακρύβει επί του ζεραρού χημού, έδω πλήθονσι αστήρες εις άλληνδέτους κήρους ύπεύθυνται.

Αλλ' ή έρασις διακρίβή των σφαιρών τούτων των άπεριόριστων ραμνών σφαιρών, τών επί του στήλεως τού άκέρτου ήλιου σφαιρών περιερίβουσαν ή δι νόου, έπάρητος τών ήμων της βροχότητος, άπειται και τών έλαχίστων λευκωματα εν τών ή-

κίτων των σφαιρών, άπειρ σφαιρών των ήθελών, ύπεβαλλονται εις τών ασφαιρών σφαιρών.

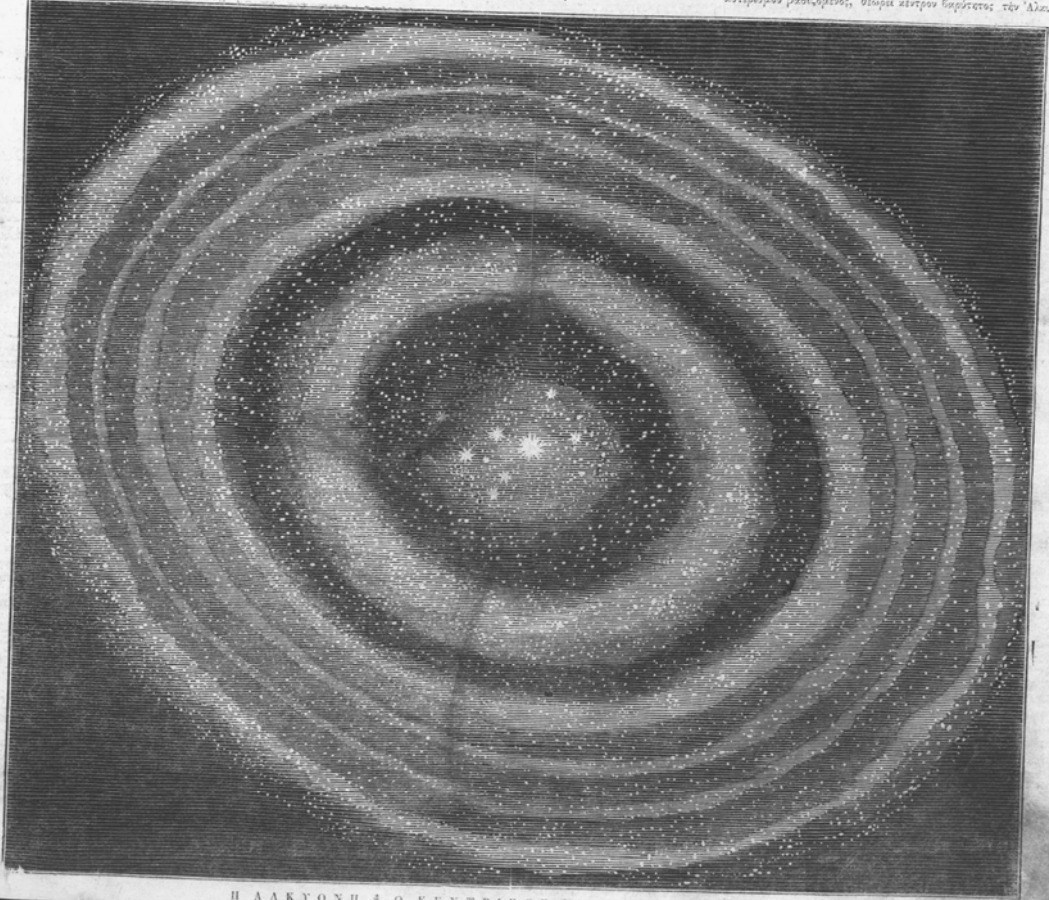
Διά τών ήμων τούτων ή θυσία παραταρεί, έξεται και ύπολογίζετ, και έδωγόν ήρον τών εξ αναλογίας έπινοήσιν, έπινοήσιν επί της άθροιστικής σφαιρί, και περιέχεται ήμων επί των ορατών, έκτασις επί των άφάντων.

Ότων διακρίβουσι συμπεριόρισται ότι ή αστήρες, κείτοι διάφοροι ής προς τών από του ήλιου άποστάσις και μετά του ήλου σφαιρίσιν κείτοι, ύπερμενου ήμων. Έπίσης συνόρισται ότι ή αστήρες ούτοι ειπεί πολυαριθμότεροι των ήρων, κατά τή ήλιου κήρου σφαιρών.

Εκ τών προλεγομένων τούτων άμεινόμεθα εις ζήτημα μόν άποδοθέν παρά τών ήστορημαίων κήρων.

Τούτο δ' έστι περί πόθους άνακοιόφους ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΗΛΙΟΥ κατά τών παρατηρήσις τών εν Δορκάτ τής Αθώνας καθορίσιν Μάδλερ, βουζήριμους επί της σφαιρών του ήλιου και τών διακρίβουσι των αστήρων, κατά άφάρητος του στήλεως ήλιου, ής προς τών περιερίβουσι παραλλήλως και τών ήμων της παρακαμπίου ήλιου και άστων.

Ο καθορίσιν Μάδλερ είκείνι ότι ή Ηλιαδής είσι ή κεντρικήσ αστήρες του ήμπτου πλανητικού συστήματος, συμπεριλαμβανόμενοι και του Γ' ήλιου και άπαιτου τών ραμνών σφαιρών, άμεινόμενοι δι τών άνωτατων αστήρων τών άποταίνουσι τας ήμων έλαχίστων ήμων εις τών καλούμεν λευκωματα ή γ' ηλιου κ' τ' α' ηλιου (nebulae). Επί δι του κεντρικού τούτου αστήρεως βουζήριμους, θεωρεί κήρον ήρωτάτος τών Αθηνών.

Η ΔΑΚΥΩΝΗ ή Ο ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΓΑΛΟΣ κατά τών ΜΙΣΣΛΕΡ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7: Πρωτοσέλιδο τεύχους 6.

Αἱ συνδρομαὶ γίνονται μόνον ἐτησίως· αἱ δὲ τμηματικαὶ αἰσὶν ἀπαράδεκται. Τὸ τίμημα τῆς ἑτησίης συνδρομῆς ἐστὶν Δραχ. 3 καὶ 3 κτλ. διὰ τῶν 50 ἰσοδραμιτίων ἀρθροῦ ἐστὶ προσηκρῶτον. Οἱ πράκτορες τῆς Ἐφημερίδος αἰσὶν ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῆς μὴ εἰσπράξεως τῶν χρημάτων.

Πᾶσα ἀπόκρισις πρὸς τὸν ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ ἐπιστολῶν, δικτυρίων, ἐφημερίων κτλ. ἀσφαλῶς ἐστὶ δεκτὴ εἰδοποιήσῃ πρὸς τὸν Γενικὸν Ταχυδρομικὸν τοῦ Λονδίνου. Ἐπιτολὴ ἢ δεκτὴρὴ ἀνώνυμος ἐστὶν ἀπαράδεκτος καὶ ἀκαταχρηστὸς, ἢ διὰ διεύθυνσιν δὲν ὑποχρεῖται εἰς τὴν ἐπιτετραμένην τοῖσιν.

Αἱ συνδρομαὶ γίνονται, ἐν Λονδίῳ μόνον, παρὰ τῆς Γραφεῖας τῆς Ἐφημερίδος 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, ἀλλοῦ δὲ παρὰ τοῖς Κ.Κ. Πράκτοσι τῆς «Ἑλληνικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἀγροπολιτικῆς Ἐταιρίας.»
(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 6.—ΤΟΜ. Α΄. | ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΠΕΜΠΤΗ, 16 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΕΜΠΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐν τοῖς Ταχυδρομίοις ἀταξιών, αἵτινες ἰδίως συμβαίνουσιν ἐν Τουρκίᾳ, ὁ φάκελλος τῶν ἐφημερίδων θέλει διευθύνεσθαι τοῦ λοιποῦ πρὸς τοὺς Κυρίους Πράκτορας, ὅπου ὀνομάζονται τοιοῦτοι, καὶ παρὰ τούτων θέλει λαμβάνει ἕκαστος τὸ φύλλον του. Οὕτω δὲ καὶ ἡ παραλαβὴ ἀσφαλίζεται, καὶ τὸ φύλλον, ἔχον εἰκονογραφίαν, εὐθάνει εἰς κρείττονα κατάστασιν, μὴ διπλοῦμενον.

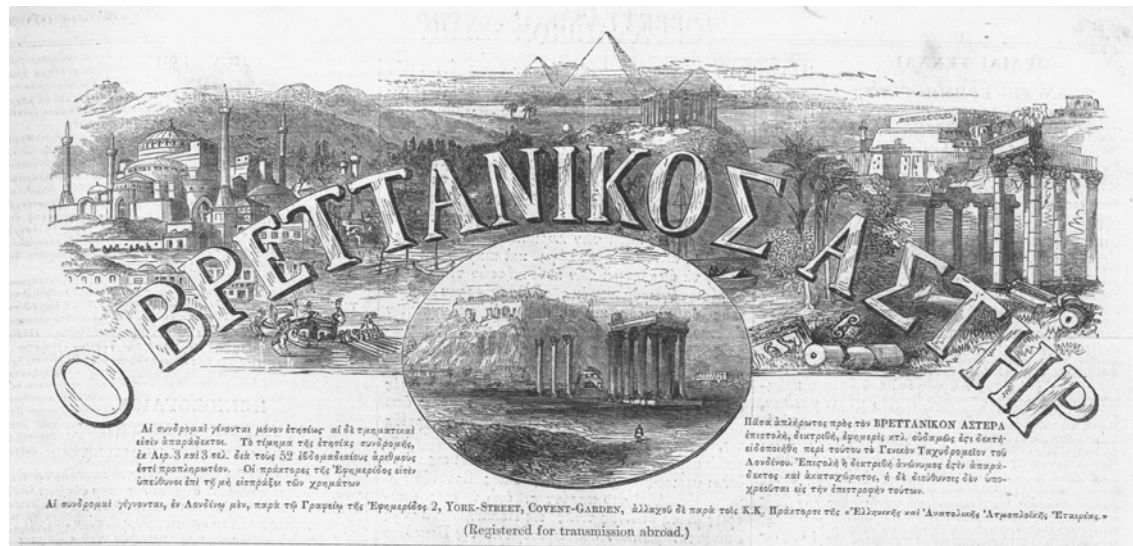
ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Ὁ Κύριος Θ. ΞΕΝΟΣ ἐν Κωνσταντινουπόλει.	Ὁ Κύριος Φ. ΚΑΕΝΤΖΟΣ ἐν Σμύρῃ.
Ὁ Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ ἐν Θεσσαλονικίᾳ.	Ὁ Κύριος ΔΟΥΚΑΣ ΡΑΛΗΣ ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ.
Ὁ Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ ἐν Πάτραις.	Οἱ Κύριοι ΘΕΟΔΩΓΟΣ καὶ ΚΑΡΝΑΚΗΣ ἐν Γαλαξίῳ.
Ὁ Κύριος Κ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ (ἡ Κ. Θεολόγος) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.	

ΤΟ ΕΝ ΛΟΝΔΙΝῷ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟΝ.—ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΩΡΑΝ ΤΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ. (Ἰδε σελ. 168.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8: Πρωτοσέλιδο τεύχους 7.

ΑΡΙΘ. 7.—TOM. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΗΘΗ, 23 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΗΘΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]
 (Registered for transmission abroad.)

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρός αποφυγήν των εν τοις Ταχυδρομίοις αταξιών, αιτίνας ιδίως συμβαίνουσιν εν Τουρκίαι, ό φάκελλος των εφημερίδων θέλει διευθύνεσθαι του λοιπού πρὸς τοὺς Κυρίους Πράκτορας, όπου ονομάζονται τοιοῦτοι, και παρὰ τούτων θέλει λαμβάνει έκαστος τὸ φύλλον του. Οὕτω δὲ και ἡ παραλαβὴ ἀσφαλίζεται, και τὸ φύλλον, ἔχον εἰκονογραφίας, φθάνει εἰς κρείττονα κατάστασιν, μὴ διπλούμενον.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

- Ό Κύριος Θ. ΞΕΝΟΣ ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- Ό Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ ἐν Θεσσαλονίκῃ.
- Ό Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ ἐν Πάτραις.
- Ό Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ἡ Κ. Θεολόγος) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.
- Ό Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ ἐν Μάγτζεστερ.

- Ό Κύριος Φ. ΚΑΕΝΤΖΟΣ ἐν Σμύρῃ.
- Ό Κύριος ΛΟΥΚΑΣ ΡΑΛΗΣ ἐν Αθήναις και Πειραιεί.
- Οἱ Κύριοι ΘΕΟΛΟΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ ἐν Γαλαζίῳ.
- Ό Κύριος ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ ἐν Σύρῳ.

Τὰ πρὸς τὸν ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ στελλόμενα φύλλα Ἐφημερίδων νὰ διευθύνονται του λοιπού εἰς 34 Brompton Square, Brompton S. W. LONDON.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ.

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10: Πρωτοσέλιδο τεύχους 9.

Αι συνδρομαί γίνονται μόνον έτασίως αι δι τριμηνιακά
είναι άπαραίτηται. Το τίμημα της έτασίης συνδρομής,
έτι άρ. 3 και 3 και δια τους 32 διημερησίους άριθμούς
έστι προπληρωτέον. Οι πρακτορες της Εφημερίδος αΐτι
επιλύουσι επί τέρμη εισπράξει των χρημάτων.

Αι συνδρομαί γίνονται, εν Λονδίνω μόν, παρά τή Γραφείω της Εφημερίδος 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, άλλωθεν δέ παρά τοίς Κ.Κ. Πράκτορσι της «Ελληνικής και Ανατολικής Ατμοπλοϊκής Εταιρείας»
(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 9.—TOM. A'.] ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 6 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.
Πρός άποφυγήν των εν τοίς Ταχυδρομίσι άταξιών, αίτινες ιδίως συμβαίνουσιν εν Τουρκία, ο φάκελλος των εφημερίδων θέλει διευθύνεσθαι του
λοιπού προς τους Κυρίους Πράκτορας, όπου ονομάζονται τοιούτοι, και παρά τούτων θέλει λαμβάνει έκαστος τό φύλλον του. Ούτω δέ και ή παραλαβή
άσφαλίζεται, και τό φύλλον, έχον εικονογραφία, φθάνει εις χρείτηνα κατάστασιν, μή διπλούμενον.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

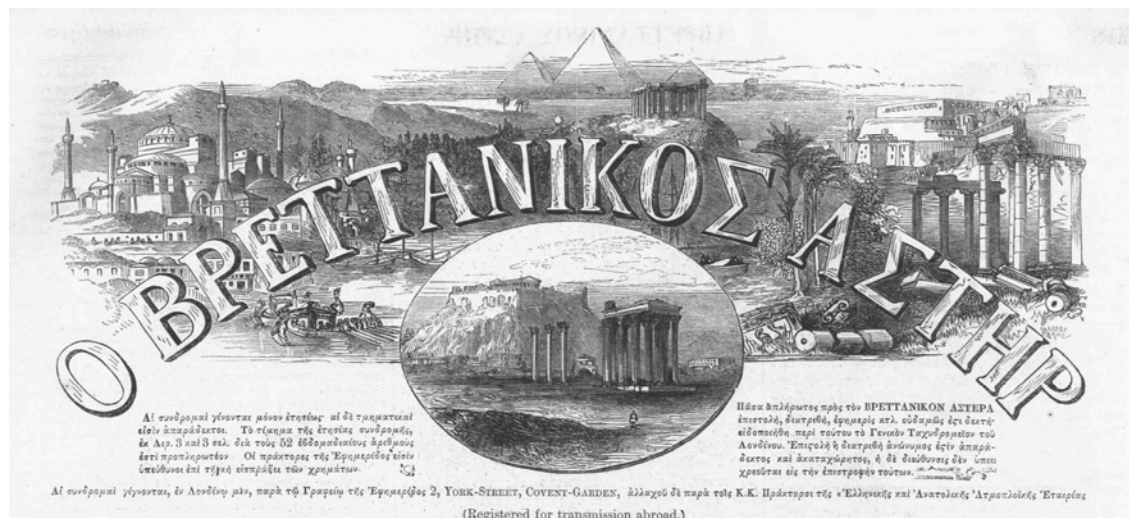
- Ο Κύριος Θ. ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει.
- Ο Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονικη.
- Ο Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτρας.
- Ο Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγης) εν Αλεξανδρεία και [Καίρω.
- Ο Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μάγγεσטר.
- Ο Κύριος ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ εν Λίβερπουλ.
- Ο Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΚΟΤΖΗΣ εν Ιβραήλ.
- Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερζέστη.
- Mr TAYLOR εν Κερκίρα.
- Ο Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμύρνη.
- Ο Κύριος ΔΟΤΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ εν Αθήναις και Πειραιεί.
- Οι Κυριοι ΘΕΟΛΟΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλατζίω.
- Ο Κύριος ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ εν Σύρω.
- Ο Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΑΣΤΟΣ εν Βουκουρεστήω.
- Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερζέστη.
- Ο Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλινά.
- Ο Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ εν Ζακύνθω.

Τά προς τον ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ στελλόμενα φύλλα Εφημερίδων να διευθύνωνται του λοιπού εις 34 Brompton Square, Brompton S. W. LONDON.

ΟΙ ΠΕΡΣΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΥΡΔΟΙ (Τότ σελ. 237.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 11: Πρωτοσέλιδο τεύχους 10.

ΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΜΟΝΟΝ ΕΝΤΕΘΕΩΣ ΑΙ ΔΕ ΤΡΑΜΑΤΙΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΑΙ. ΤΟ ΤΙΣΑΜΑ ΤΗΣ ΕΤΗΣΙΑΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗΣ, ΕΣ ΛΑΤ. 3 ΚΑΙ 3 ΣΕΛ. ΔΕΙ ΤΟΥΣ 52 ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΥΣ ΑΡΘΗΜΟΥΣ ΕΝΤΙ ΠΡΟΤΙΜΟΡΜΙΩΝ. ΟΙ ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΗΣ ΈΓΓΗΜΕΡΙΔΟΣ ΕΙΝΑΙ ΞΕΝΟΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΓΗΣ ΤΩΝ ΧΡΕΜΑΤΩΝ.

ΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΦΑΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ, ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΜΟΝ, ΠΑΡΑ ΤΗ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΗΣ ΈΓΓΗΜΕΡΙΔΟΣ 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, ΔΙΛΟΧΩ ΔΙ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ Κ.Κ. ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΗΣ «ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΓΓΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΈΓΓΗΜΕΡΙΔΟΣ»
(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 10.—TOM. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΠΕΜΠΤΗ, 13 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΕΜΠΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

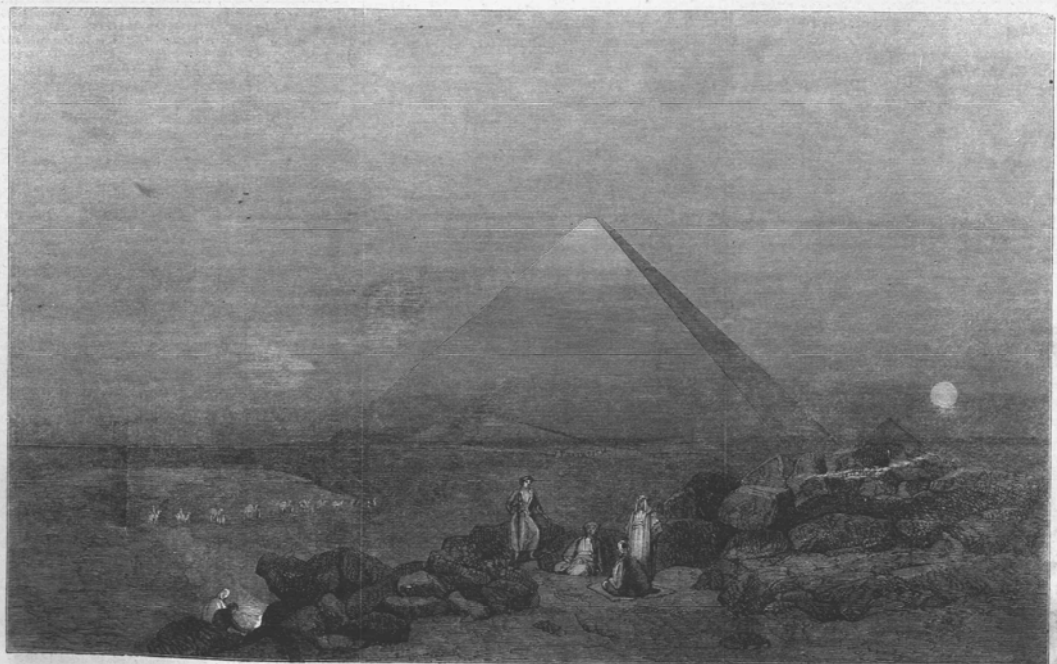
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρός αποφυγήν των εν τοις Ταχυδρομίοις αταξιών, αιτινες ιδίως συμβαίνουσιν εν Τουρκία, ο φάκελλος των εφημεριδών θέλει διευθύνεσθαι του λοιπού προς τους Κυρίους Πράκτορας, όπου ονομάζονται τοιοῦτοι, και παρά τούτων θέλει λαμβάνει έκαστος τό φύλλον του. Οὕτω δὲ και ἡ παραλαβὴ ἀσφαλίζεται, και τό φύλλον, ἔχον εἰκονογραφίαν, φθάνει εἰς κρείττονα κατάστασιν, μὴ διπλοῦμενον.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

- Ο Κύριος Θ. ΞΕΝΟΣ ἐν Κωνσταντινουπόλει. - Ο Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ ἐν Θεσσαλονίκη. - Ο Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ ἐν Πάτραις. - Ο Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ἢ Κ. Θεολόγης) ἐν Ἀλεξανδρεία και - Ο Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ ἐν Μάγνησσοις. - Ο Κύριος ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ἐν Λίβερπουλ. - Ο Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΚΟΤΖΗΣ ἐν Ἰβραίλα. - Mr TAYLOR ἐν Κερκίρα.	- Ο Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ ἐν Σμύρῃ. - Ο Κύριος ΛΟΥΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ ἐν Ἀθήναις και Πειραιῖ. - Οι Κύριοι ΘΕΟΔΩΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ ἐν Γαλαξίῳ. - Ο Κύριος ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ ἐν Σύρῳ. - Ο Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ ἐν Βουκουρεστίῳ. - Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ἐν Τερσίστρ. - Ο Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ ἐν Σουλινῶ. - Ο Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΑΔΗΣ ἐν Ζακύνθῳ.

Τὰ πρὸς τὸν ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ στελλόμενα φύλλα Ἐφημεριδῶν νὰ διευθύνωνται τοῦ λοιποῦ εἰς 34 Brompton Square, Brompton S. W. LONDON.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΥΡΑΜΙΣ ΤΟΥ ΧΕΦΡΙΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ. (12: σελ. 232.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 13: Πρωτοσέλιδο τεύχους 12.

ΑΙ ΑΝΘΡΩΠΗ ΓΙΝΟΝΤΑΙ, ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΠΑΡΑ ΤΗ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΗΣ 'ΕΡΜΕΡΕΙΩΣ 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, ΑΛΛΑΧΘΕ ΔΕ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ Κ.Κ. ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΗΣ 'ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ 'ΑΝΚΛΑΪΚΗΣ 'ΑΓΡΟΠΟΛΙΕΩΣ 'ΕΤΑΙΡΙΑΣ (Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 12.—TOM. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 27 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρός αποφυγήν των εν τοις Ταχυδρομίοις άταξιάν, αίτινες ίδίως συμβαίνουσιν εν Τουρκία, ό φάκελλος των εφημερίδων θέλει διευθίνεσθαι τό λοιπού προς τους Κυρίους Πράκτορας, όπου ονομάζονται τοιοῦτοι, και παρά τούτων θέλει λαμβάνει έκαστος τό φύλλον του. Ούτω δέ και ή παραλαβή ασφαλίζεται, και τό φύλλον, έχον εικονογραφία, φθάνει εις κρείττονα κατάστασιν, μη διπλούμενον.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Ό Κύριος Θ. ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει. Ό Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονίκη. Ό Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτρας. Ό Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγος) εν Αλεξανδρεία και Ό Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μόγγαστερ. Ό Κύριος ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ εν Λιβερπουλ. Ό Κύριος Β. Δ. ΜΑΔΑΚΟΤΖΗΣ εν Ιβραήλ. Mr TAYLOR εν Κερκίρα.	Ό Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμύρνη. Ό Κύριος ΔΟΥΚΑΣ ΡΑΔΑΛΗΣ εν Αθήνας και Πειραιά. Ό Κύριος ΘΕΟΔΩΤΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλαξίδι. Ό Κύριος ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ εν Σύμφ. Ό Κύριος ΜΤΡΩΝ ΒΑΣΙΛΟΣ εν Βουκουρεστίω. Ό Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τεργέστη. Ό Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλινα. Ό Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ εν Ζακύνθη.

Τά προς τον ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ στελλόμενα φύλλα 'Εφημερίδων να διευθύνονται του λοιπού εις 34 Brompton Square, Brompton S. W. LONDON.

ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΣ Β', ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΙΚΕΛΙΩΝ.

Φερδινάνδος Β', πατήρ Φραγκίσκου Β. έκπτωτου βασιλέως των δύο Σικελιών, κατήγετο εκ του 'Ερβίκου Δ' βασιλέως της Γαλλίας. Πέντε δέ ήγεμόνες εκ της οικογενείας των Βουρβόνων εκυβέρνησαν ήδη τό βασιλείων των δύο Σικελιών. Πρώτος μὲν ήν Κάρολος Γ' όστις ανέλαβε τας ήντας του Κράτους εν έτει 1734, τή ήποχωρήσει Φιλίππου Δ', και τή ήμισυμ συναινέσει των δύο Σικελιών δειότερος δέ ό υιός αυτού Φερδινάνδος Α'. τρίτος δέ Φραγκίσκος Α'. τέταρτος δέ Φερδινάνδος Β', ό και Βόμβας έπικαλούμενος και πέμπτος, και τελευταίος, Φραγκίσκος Β', ό και Βομβίσκος έπονομαζόμενος.

Φερδινάνδος Β' διεδέχθη εις τον θρόνον του έαυτού πατέρα Φραγκίσκου Α' εν έτει 1830. Ένυμφεύθη δέ πρώτον μὲν τήν άξέμεραστον πριγκηπέσαν Μαριαν Χριστιαν, εξ ής ήγέννησε τον Φραγκίσκου Λεοπόλδον δεύτερον δέ τήν Μαριαν Τερέζαν της Αυστρίας, θυγατέρα του άρχιδούκου Καρόλου, εξ ής απέκτησε πολλά τέκνα.

Ό δέ χαρακτήρ και ό βίος Φερδινάνδου του Β' εύκόλος κατανοείται εκ των όλγων λέξεων, άς ήράφημεν εν τή συντόμω ταύτη βιογραφία. Εκ της μεγάλης ιδέας, ήν ειχε περί των θεϊων αυτού δικαιωμάτων, άνηκε μάλλον εις τήν ΙΕ' ή

ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΣ Β'. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΙΚΕΛΙΩΝ.

εις τήν ΙΘ' ήκατοετηρίδα. Φύσει έν δεισιδαίμων, προσέβαλε διά τήν έαυτού πολιτικήν να υποδοχού και διασμεν τον νουν των ήπικίων του. Ίλιαν δέ ίσχυρογνώμων έν, οι μόνον άνήστρατο προς πάσαν συμβουλήν, άλλ' ήλκεν ως κανόνα να πρήττ ήναντιον αυτή, και να άμφιβάλλη περί πάσης ιδέας, μη πηγαζούσση εκ της βασιλικής αυτού κεφαλής. 'Όστι οι ήπουργοί άφείλον να ήναι άπλά όργανα της έαυτού θελήσεως: διά έπαντες οι χρηστοί πολίται άπεσείοντο εις τον ιδιαιτικόν βίον. Αί μεγάλαί δέ πρήξεις, δι' άς Φερδινάνδος ό Β' έστει ηρωσός τή ιστορία εις ή δημοσιονεις του Σουταγματος τή 10 Φεβρουαρίου 1848 «εν όνοματι του άνωτάτου και παντοδυνάμου Θεου, του ένός και τριών. ...», και ό προς διατήρησιν αυτού όρκος, έν ώρίσθη επί του ιερού Εβανγγελίου, έκώτισον των βασιλικών πριγκηπων, των ήπουργών, των άξιωματικόν του στρατού, και των άνωτάτων ήπαλλήλων του Κράτους. Άλλ'έκτοτε ή πολιτική του βασιλέως τούτου ήν άνκεκής έπιτορρία: τό όνομά του κατέστη παροιμία, ή Κυβέρνησις του ήν μάστιξ του λαού του, και πηγή άμφισβητήσεων και διεξέσεων καθ' άπασαν τήν Ευρώπην.

Ό Φερδινάνδος Β', ήγενήθη τή 12η Γανουαρ. 1810, και άπέθανε τή 21 Μαλου 1859 εις ήλικίαν όλγων άνωτέρα των τεσσαράκοντα και έννεα έτών. Άνήβη δέ εις τον θρόνον, ως άρτι ήρήθη, μετά τον θάνατον του έαυτού πατρός Φραγκίσκου του Α' τή 8η Νοεμβρίου 1830, βασιλεύσας ούτως έκκοι και έννεα έτών πολυδάκρυτον βασιλείαν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 14 : Πρωτοσέλιδο τεύχους 13.

Αί συνδρομαί γίνονται μόνον έτησίως αί δε τριμηνιαί αίνον και μηνιαία. Τα τιμωρα τού έτησίως συνδρομαί, έστ' Απο. 3 και 3 εκ. έκα τούσ 12 μήνας αίνον αίνον αίνον έπί προσηρομένων. Οι πρότεροι τού Έτησίως αίνον αίνον αίνον έπί τήσ μισομηνί τών χρονών.

Αί συνδρομαί γίνονται, εν Αθηνάσ μόνον, παρά τή Γραφική τής Έφημερίδος 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, άλλωσέ δε παρά τούσ Κ.Κ. Πρότεροι τής «Έλλοσείσ και «Ανατολές» «Αρχαιομηνί» «Κταιμείσ»

(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 13.—ΤΟΜ. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 4 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΑΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρόσ άπορρηγήν τών έν τοίς Ταχυδρομίοις άταξιών, αίτινες ιδίως συμβαίνουσιν έν Τουρκία, ό φάκελλος τών έφημεριδών θέλει διευθύνεσθαι τού λοιπού πρόσ τούσ Κυρίουσ Πρόακτοράσ, όπου ονομάζονται τοιούτοι, και παρά τούτων θέλει λαμβάνει έκαστος τό φύλλον του. Οστω δε και ή παραλαβή άσφαλιζεται, και τό φύλλον, έχον εικονογραφίασ, φθάνει εις κρείττονα κατάστασιν, μή διεπλοήμενον.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

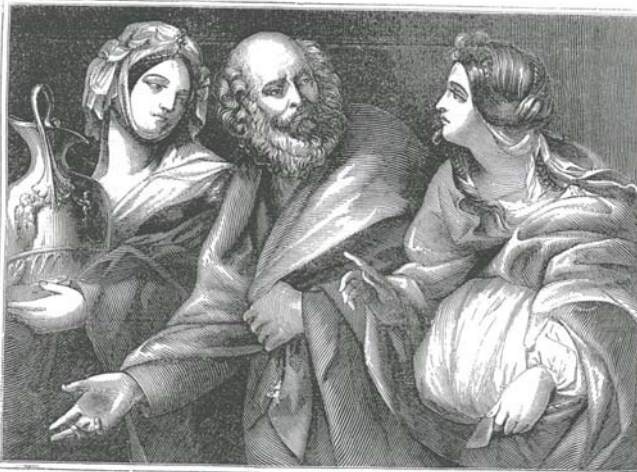
- Ό Κύριος Θ. ΞΕΝΟΣ έν Κωνσταντινουπόλει.
- Ό Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ έν Θεσσαλονίκη.
- Ό Κύριος Κ. ΣΥΣΤΟΣ έν Πάτρασ.
- Ό Κύριος Κ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγησ) έν Αλεξανδρεία και [Καίρω].
- Ό Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ έν Μάγδασεστερ.
- Ό Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΑΝΗΣ έν Λιβερπουλ.
- Ό Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΑΚΟΤΖΗΣ έν Ίβραλίη.
- Mr TAYLOR έν Κερκυρά.
- Ό Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ έν Σμύρνη.
- Ό Κύριος ΛΟΤΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ έν Αθήνασ και Πειραιά.
- Οί Κύριοι ΘΕΟΔΩΤΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ έν Γαλαξίη.
- Ό Κύριος ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ έν Σύρω.
- Ό Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΣ έν Βουκουρεστίη.
- Ό Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ έν Τερσίστρη.
- Ό Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ έν Σουλίη.
- Ό Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ έν Ζακύνθη.

Τά πρόσ τών ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ στελλόμενα φύλλα Έφημεριδών να διευθύνονται τού λοιπού εις 34 Brompton Square, Brompton S. W. LONDON.

ΩΡΑΙΑΙ ΤΕΧΝΑΙ.

Ο ΔΩΤ ΚΑΙ ΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ ΑΥΤΟΥ.

Ό έπισκεπτόμενος τήν έθνηκήν έν Λονδίω Πανακθήκην όφειλε να έπιστήσ τήν προσοχήν επί τής έχάστωσ προσαρτηθείσ εικόνοσ τού «Δωτ και τών θυγατέρων αυτου», έργον τού Καλλιτέχνη Γουδου. Η Κυβέρνησισ ήγήρασε τήν εικόνα ταυτην έν τή δημοπρασία τού Κ. Πέρισεσ διά 1600 γυνάσ, και τή αλληθείη άξείζει τό ποσόν ώσ τεκμήριον τής τέχνησ τού γράφαντοσ. Η εικόνα είναι χαρίεσσα, μεγαλοπρεπή, θελοκτήριος, και τοσ ούδωλοσ εκφράζουσά τι λάτρω. Τό άμωμωσ τού θέματοσ είναι ή τελευταία ύπερ έπιτυχίασ έπισ τού καλλιτέχνη, όστισ σπανίοσ εκφάσκει τασ άσπάρασ έπικρίσεισ άλλ' ή έμφρον τού Γουδου έπιπρόσκει τήν έννομήσ μετά τής κομψήσ αυτου φιλοκαλίασ έθράμβωσεν. Η κατάλληλοσ τού χρόνου έκλεσ ή άποτελεί τήν όρατήν αυτου εικονογραφίαν τοσούτων άνατιθέστων, όσων είναι και αυτή ή τού τόπου καταστροφή, ή καθορισμένη διά τού άμωμωσ παραπλάσματοσ τής Γραφικήσ Έπιστολήσ. Πάν άλλο αίσθημα διεγείρεται ή τό πρόσ άόκειασ ήμίν γεροντικών βασιλευσασ και αιωμοξίασ πάθοσ. Τά προσωπα τών θυγατέρων τού Δωτ κατά τήν άπό Ζωάσ πρόσ τά δρη όδου των δέν προσημαιομιν ένι άφήκαν τά Γυμνάσια όπωσ εύρωσιν άλλην παραπλασιν πόλιν, άτε έδωσαντο να εύρωσιν αυτην άλλωσ, έότι ήρω ήδη έσαρκωμένη

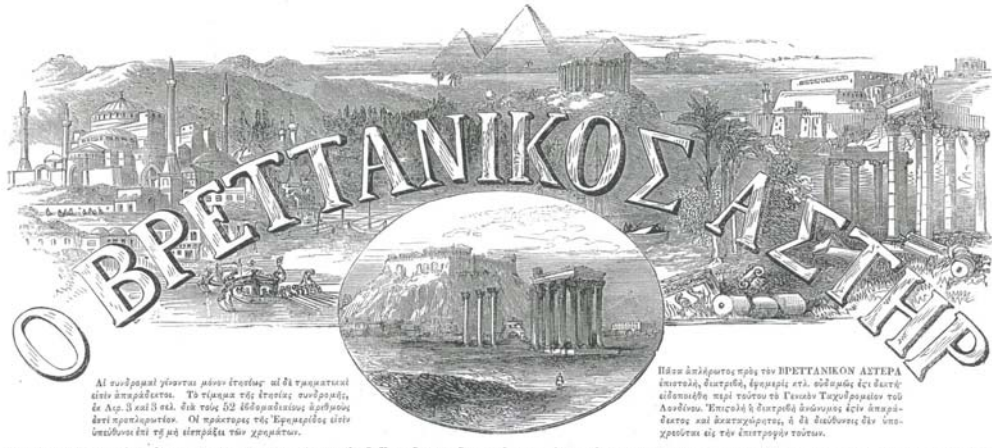

Ο ΔΩΤ ΚΑΙ ΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ ΑΥΤΟΥ.

ή λαγρεία έν εαυταίσ. Και τοι ή ώραία εκείνη Νιοβική φυσιογνωμία τής πρεσβύτερασ θυγατέροσ, φέρει βλέμμα βέπον μάλλον πρόσ ήσούνη, ό δε έν ταισ χερσίν αυτησ χρυσούσ τού οίνου άμφορεύσ κοσμηται δι' Ερατειών άναγλυφών ή νεωτέρα κόρη, ένι ερασμιώτερασ όψεωσ, συνομλεεί μετά τού έπικουόσ αυτησ πατροσ θερμότερον και οικειότερον παράσ όσων έπέτρην ή πατριαρχική αυστηρότησ. Μετά τοσ αυτησ φειδούσ ό καλλιτέχνησ Γου-

ιδούσ προεικονίζει ήμίν τήν προσεχόμενήν αλληθείαν. Έν τή ΙΘ Κεφαλαία τής Γενέσεωσ περιγράφεται ή σέμωσ και άγνοια τού Δωτ χαρακτική ή υπερσπίσται ή έδωσ τοίσ Άγγλοίσ, παραλαβών και κρίφασ αυτουσ από τού ακολάστωσ πληθούσ. Τό Γραφικόν άμωμωσ τού Δωτ παράδειγμα διδάσκει ήμίν ένι ούδέποτε άσφαλείσ έσμίν επί τής διατελούντεσ. Έκείνοσ οστινοσ ή δικαία ψυχή καταλιπέται από τής βεβήλου συναναστροφής τών άσέβων έντοσ τής πόλεωσ, έδωκει εν τώσ πηλοσ εις ό,τι πρότερον ήβδωλότετο! Άπασα ή ιστορία αυτου, άφώτου εχωρισθη από τού Άβραάμ, τού δικαίου, παρέχει κατασκευαστικόσ τοίσ οικογενειακήσ μύθημα, έντελλόμενον πολλών μέρημων κατά τήν έκδοτήν τής διαμορφήσ αυτουσ τε και τών τέκνων. Οσάκιεσ έπιδωκόμενον προτιμούντεσ τά κοσμικά τής κοινωσίασ και τού σμωμωσ συμβήματα μάλλον τών θρησκευτικών, κακόν μόνον πρέπει να περιμένωμεν. Ένδέχεται ναμή χριστιανική τήν προνοσίαν ήμίν όσ ό Δωτ, άλλ' ύπερ βλέπτεσ ήμασ καιρίοσ είναι αυτη, τά τέκνα διαφθερωται, και αι ψυχαι αυτων μόλινοται υπό τούσ περιεκυλόστων αυτησ κακού παραδείματοσ. Τοιαύτην ενκομίζην άπληρωσέσ ό Δωτ από τού καλόσ άρδωσόμενου άγρωσ του, και τωσάτουσ καρπούσ έρέπωσιν σινθηόσ οι μή προφιλωσόμενοι δι' αδιαιλέπτου προσεχέσ. Τό «Αλλά ήσται ήμιασ από τού ποτηρού, Κύριε!» όφείλομεν να τά εστανωλαμβάνωμεν κατασκευαστικάσ μέχρι τώλοσ ζωής ήμίν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 15: Πρωτοσέλιδο τεύχους 14.

Αι συνδρομαί γίνονται μόνον έτησίως αι δι τμηματικαί αιών άπαράλειπτοι. Το τίμημα της έτησίως συνδρομής, έστω 3 και 3 κτ. επί των 52 εβδομαδιαίων άρθρων, δέσσι προκληρονομία. Οι πρόδρομοι της Έφημερίδας είναι υπεύθυνοι επί τη μη εισρήξει των χρηματίων.

Πάνω άπόδρομοι προς την ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ έπιστελλή, διατρέβη, έφημερίαι κτλ. σφραγισθεί εις δευτέραν ειδικήν κληρίδα, και τούτου τήν ένδειξιν Τυχοδρομίων του Αυστρίου. Έπιστελλή ή διατρέβη άνωθενών άνω άπαράλειπτος και διατακτικόν, ή δι διαδύσεως ήν ύπαχρούται εις τήν έπιτροπήν τούτων.

Αι συνδρομαί γίνονται, εν Αυστρίαι, παρά τήν Γραμμαί της Έφημερίδας 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, Άλλοθεν ή παρά της Κ.Κ. Πρόδρομοι της Έλληνικής και Άνωτικής Άγριαλλικής Έπιτροπής (Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 14.—TOM. A'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 11 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρός άποφυγήν των εν τούτοις Τυχοδρομίοις άταξιών, αιτίνας ίδίως συμβαίνουσιν εν Τουρκία, ή φάκελλος των έφημεριών θέλει διευθύνεσθαι του λοιπού προς τους Κυρίους Πρόδρομας, όπου όνομάζονται τούτοις, και παρά τούτων θέλει λαμβάνει έκαστος τό φύλλον του. Ούτω δέ και ή παραλαβή άσφαλίζεται, και τό φύλλον, έχον εικονογραφίας, φθάνει εις κρείττονα κατάστασιν, μη έπιλυόμενον.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

- Ό Κύριος Θ. ΉΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει. - Ό Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονίκη. - Ό Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτραις. - Ό Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγγης) εν Αλεξανδρεία και [Καίρο]. - Ό Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μόνηγχεστερ. - Ό Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΑΝΗΣ εν Λιβερπουλ. - Ό Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΚΟΤΖΗΣ εν Ίβραυλ. - Μr ΤΑΥΛΟΡ εν Κερκίρ.	- Ό Κύριος Φ. ΉΕΝΟΣ εν Σμυρνη. - Ό Κύριος ΑΟΥΚΑΣ ΡΑΔΔΗΣ εν Αθήραις και Πειραιεί. - Οί Κύριοι ΘΕΟΔΩΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλατία. - Ό Κύριος ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ εν Σύρω. - Ό Κύριος ΜΤΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ εν Βουκουρεστίν. - Ό Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερσίστ. - Ό Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλιά. - Ό Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ εν Ζακύνθο.

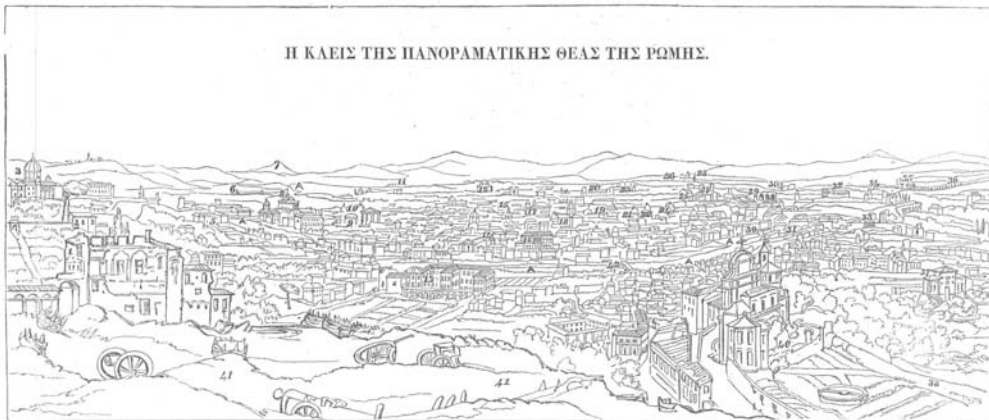
Τά προς τον ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ στελλόμενα φύλλα Έφημεριών να διευθύνονται του λοιπού εις 34 Brompton Square, Brompton S. W. LONDON.

Αίσιαται θελήσαντες πωλείν άφίλων διαδύμενα, ήτοι ή μυθολογία, ήριση υπό του ποιητού Φουστίνου παρά της όρχης του Τυβέρου. Τά όμοια τούτα, εις έν τήν όριση ήριση ίχνη και ούχι αίσια, υόδοτηνται υπό του ποιητού, καταστάσιν Ρωμύλος και

Ίριος, και φθάνου εις όριση ήριση άρχηται των συμπεριλαμβανών αυτών, ήτοι και ήριση των πόλεων. Ο μήτος ούτος μηχανοκίνητος μετά σπουδής υπό πλείστον άσκασιν της άρχηται συγγραμμάτων, αποδεικνύει κατά πόσον ει άρχηται της Ίριος

καίται έπίστατος αίσια. Από του μήτου τούτου ήριση και ά δεινός καλλιτέχνης της Ίταλίας, Πέτρος Κωνσταντός, έγραφε τήν έπι κεραλή του παρόντος ύπανήματος (σελ. 348, τείτασι είσινα.

Η ΚΑΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΟΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΘΕΑΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ.

Η πανοραμική της Ρώμης θέα αίσια ήριση εν τών όριση των Ίταλικών, παρά τή πόλη του Άγ. Παγκρατίου. Ο έπι της είσινης ήριση άσκασιν της ήριση θέα εις ή ήριση ήριση τή αποδεικνύεται πανοραμική ήριση. Ούτω, ή εν ήριση 1, παρτή τή παρά τών πόλεων Καπυλίνη ήριση τή πόλεως, μετά της ήριση ήριση ήριση. Ό ήριση 41, πανοραμική ήριση. Οι 40 και 38 τών ήριση καθ' ήν ήριση ή ήριση ήριση ήριση ήριση, ήριση της Παυλικής ήριση και της ήριση της Άγ. Πετρίου Μοναστηρίου. 9. Παυλική του Άγιολεγιου. 10. Έκεί Άγ. Μαρία εν Βαλεντία. 11. Έκεί Άγ. Μαρία εν Βαλεντία. 12. Γαλλική Άσκήσια. 13. Παλάντων Κερκίρι. 14. Παλάντων Καργυριου. 15. Σοφία (Πανεπιστήμιον). 16. Παλάντων Φαριζα. 17. Τη Πόλιον (Έκκλησία). 18. 19. Παλάντων Μάκτορι και Πόλι και έκεί Άγ. Άνδρ της Καυλάδος. 20. Κωνσταντίνου Μάγαρα. 21. Ρωμ, γρη, και έκεί, ή, Άγ. 27. Τη Κωνσταντίνου. 22. Ούρις Ίουστινίου και έκεί, ή, 29. Βασιλική του Κωνσταντίνου. 23. Αποκρή του Διαδολετουσι(βρισι) 30. Μάγαρα Πόλι. 24. Παυλική Τραυλική ήριση και έκεί, 31. Νέος του Τυβέρου. 25. Βορής τών Ουρανών (οόλιση). 32. Τη Κολοσσαίον. 26, και 28. Άγ. Μαρία Μάγαρα. 33. Νάχ της Έστίν. 34. Παλάντων ήριση. 35. Βασιλική και καίται Άγιου Πέτρου Αποστολική. 36. Έπίστατος ήριση. 37. Γάργαρα ήριση εις τήν ήριση. 40. Γάργαρα του Σίστου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 16: Πρωτοσέλιδο τεύχους 15.

Αι συνδρομαί γίνονται μόνον έτησίως· αι δε τριμηνιαί αιών έπιπέδονται. Το τίμημα τής έτησίης συνδρομής, εν Αγγλ. 3 και 3/4 σιλί. εν τούτοις 52 Ελληνιστικάς άριθμούς εντί προσηρμάνου. Οι πρόδρομοι τής Έφημερίδος, ενί υπεύθυνος επί τή μη είσπραξι των χρημάτων.

Πάντα άποδρόμοι προς τόν ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ έπιπέδονται, άποδρόμοι, έφημερίδι επί, άποδρόμοι εν έκαστῃ είσπραξι επί τούτου τῆς Έφημερίδος ενί Αγγλίω. Έπιπέδονται ή έπιπέδονται ενί έπιπέδοντι και άποδρόμοι, ή δε είσπραξι ενί έπιπέδοντι ενί τῆς έπιπέδοντι τούτου.

Αι συνδρομαί γίνονται, εν Αγγλίω μόν, παρά τῆ Γραμμαί τής Έφημερίδος 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, άλλάχου δε παρά τῆς Κ.Κ. Πρόδρομοι τής «Έλληνικός και Άνατολικός Άρμενισμός» Έφημερίδος

(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 15.—TOM. Α'.] ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 18 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρός άποφυγήν των εν τοις Ταχυδρομίοις άταξιών, αίτινες ίδίως συμβαίνουσι εν Τουρκίῃ, ό φακέλλος των έφημερίδων θέλει διευθύνεσθαι του λοιπού προς τούς Κυρίους Ηράκτορας, όπου ένομάζονται τοιοῦτοι, και παρά τούτων θέλει λαμβάνει έκατος τό φύλλον του. Ούτω δε και ή παραλαβή άσφαλιζέται, και τό φύλλον, έχον είκονογραφίαν, φθάνει εις κρείττον κατάστασιν, μη άπολωμένον.

ΗΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

- Ό Κύριος Θ. ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει. - Ό Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονίκει. - Ό Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτραις. - Ό Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγος) εν Άλεξανδρείῃ και [Καίρῃ]. - Ό Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μάγνησσει. - Ό Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΑΝΗΣ εν Λίβερπουλ. - Ό Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΚΟΤΖΗΣ εν Ίβραίλῃ. - Mr TAYLOR εν Κερκίρῃ.	- Ό Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμύρῃ. - Ό Κύριος ΛΟΥΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ εν Αθήναις και Πετραίῃ. - Οι Κύριοι ΘΕΟΔΩΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλαξίδι. - Ό Κύριος ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ εν Σύρῃ. - Ό Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ εν Βουκουρεστίῃ. - Ό Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερσίστῃ. - Ό Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλιῇ. - Ό Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΑΔΗΣ εν Ζακύνθῃ.

Τὰ προς τόν ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ στελλόμενα φύλλα Έφημερίδων γὰ διευθύνονται του λοιπού εις 34 Brompton Square, Brompton S. W. LONDON.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΑΦΕΝΕΙΟΝ ΕΝ ΡΩΜΗ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 18: Πρωτοσέλιδο τεύχους 17.

Αι κεντρικά γίνονται μόνον έπισημώς απ' ή τριμησιακή
αίτη απαράδεκται. Το τίμημα τής έκτακτης κεντρικής,
έν Άρ. 3 και 11 καί, έκ τού 52 ήλλημοδικού ένόμου
έντι προηγουμένως. Οι πρότεροι τής Έπισημίας αίτη
υπαύθου επί τή μὲν κεντρική τού χρεμάτου.

Αι κεντρικά γίνονται, έν Λονδίω μόν, παρά τή Γραφεί τής Έπισημίας 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, έλληχού έί παρά τού Κ.Κ. Πρότεροι τής 'Ελληνοσύ και 'Ανατολικής 'Ανατολικής Έπισημίας

(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 17.—TOM. A.] ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

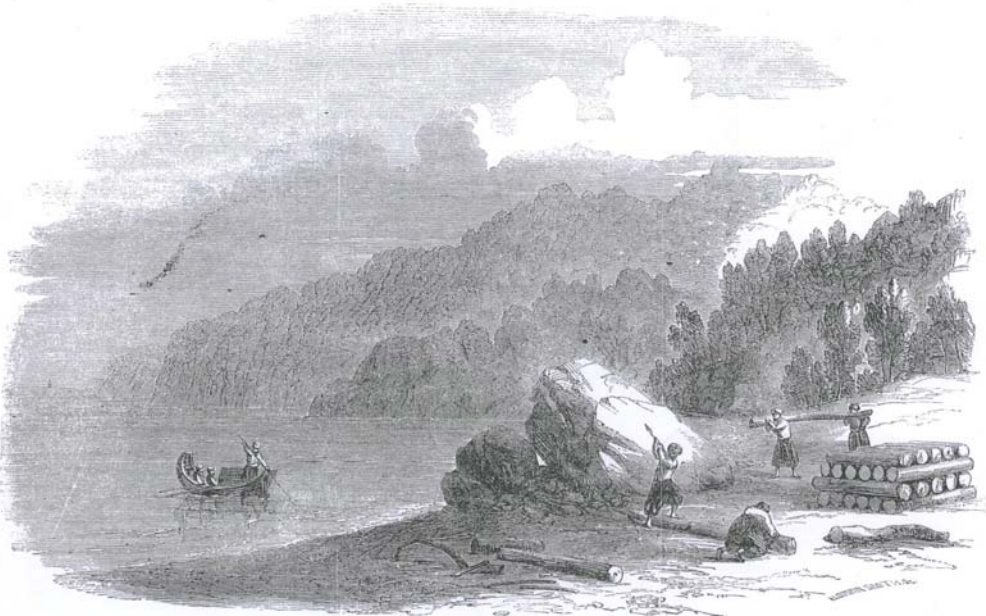
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Πρός άποφυγήν τών έν τούς Ταχυδρομίοις άταξιών, αίτινες ίδίως συμβαίνουσι έν Τουρκία, ό φάκελλος τών έπισημίδων θέλει διευθύνεσθαι τού λοιπού πρὸς τούς Κυρίους Πράκτορας, όπου νομαζόνται τοιοῦτοι, και παρά τούτων θέλει λαμβάνει έκαστος τὸ φύλλον του. Οὗτω δὲ και ή παραλαβή άσφαλίζεται, και τὸ φύλλον, έχον εικονογραφία, φθάνει εις κρείττονα κατάστασιν, μὴ διπλοῦμενον.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Ο Κύριος ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΣ έν Κωνσταντινουπόλει.	Ο Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ έν Σμυρνῃ.
Ο Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΥΛΟΥS έν Θεσσαλονικῃ.	Ο Κύριος ΛΟΥΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ έν Αθήναις και Πειραιεί.
Ο Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ έν Πάτραις.	Οί Κύριοι ΘΕΟΔΩΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ έν Γαλαξίδι.
Ο Κύριος Κ. ΒΟΥΛΓΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγης) έν Αλεξανδρεία και	Ο Κύριος Γ. ΜΕΛΙΣΤΑΓΗΣ έν Σύρω.
Ο Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ έν Μάντισσεστερ.	Ο Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ έν Βουκουρεστίω.
Ο Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΑΝΗΣ έν Λίβερπουλ.	Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ έν Τερζίστι.
Ο Κύριος Β. Δ. ΜΑΔΚΟΤΖΗΣ έν Ίβραίλη.	Ο Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ έν Σουλινά.
Με ΤΑΥΛΟΡ έν Κερκίρα.	Ο Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΑΝΗΣ έν Ζακύνθω.

ΕΙΔΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ οι έν Έλλάδι συνδρομηταί ήμών, ότι, εάν κατά τὸ διάστημα έκάστης έξημηνιας στερηθώσι αριθμούς τινας τού φύλλου έννεκα κατασχέσεως αὐτῶν υπό τής εξουσίας, θέλουσι λαμβάνει δωρεάν εις τὸ τέλος τής έξημηνιας άπαντα τὰ έκδοθέντα φύλλα εις χρυσοδεδεμένον τόμον.

ΣΥΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΕΡΟΜΕΝΗ ΕΚ ΤΙΝΟΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΕΥΞΕΙΝΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΔΑΣΟΥΣ.

Η εικονογραφία άνω περιέγραφε εν τώ εν τής παραλά τού Εύξεινου Πόντου άπεί, τών κεντρών εν τής εν τής Ανατολικής Τουρκίας επαρχίας τής Ανατολής Τυ άνιοι, ή οι κατασκευάζονται οι βυζαντινοί τού Βρετανικού Άστέρ, έρχεται εν τής Τουρκίας, και έχι γινεσθί εν τή Βακωνεί, ώς εν τή άνω κεί άναλά (βυζαντινοί) τή

έκ τίνων έκτατων μέτρων εν τή ποδός. Έστι δ' αὐτός, ώς έξήθη εδη, ή κατασκευαστή πρὸς κατασκευασίν ένδοχέρων άπό τή ήμισυ τής ποσοδός αὐτῆς, άπό ή έν Τυαλίς, Πορτογαλίαι και Άγγλίαι, έπί πάλυ εκπορεύεται. Καί ήτοι οι εκτά τή 1815 έν Βοτ-χόλλ τής Άγγλίαι καταίται πό- έτι περιόχου μέτρων 10,000 μέτρων στερεών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 19: Πρωτοσέλιδο τεύχους 18.

Αι συνδρομαί γίνονται μόνον έτησίως· αι δι τμηματικαί εισι αι απαράδεκται. Το τίμημα της έτησίης συνδρομής, έτι Λιρ. 3 και 3 σελ. επί τούς 52 εβδομαδιαίους αριθμούς έστι προληπτικόν. Οι πράκτορες της Έφημερίδος είναι υπεύθυνοι επί της μη είσπραξι τών χρημάτων.

Πάντα διλήρηται προς τών ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΩΝ ΑΣΤΕΡΙΑ Εντατάς, διατροβής, έφημερίδες επί. εύθυσίας έτι διατηρήσασθαι επί τούτων τών Γενικών Τηλεγράφων τών Αιγύπτου. Έπιστολή ή διατροβή ένάκουστος έστι διαπραγματεύεται και καταχώρηστος, ή δι διαβύστος έτι υποχρεώται εις τών διατροβών τούτων.

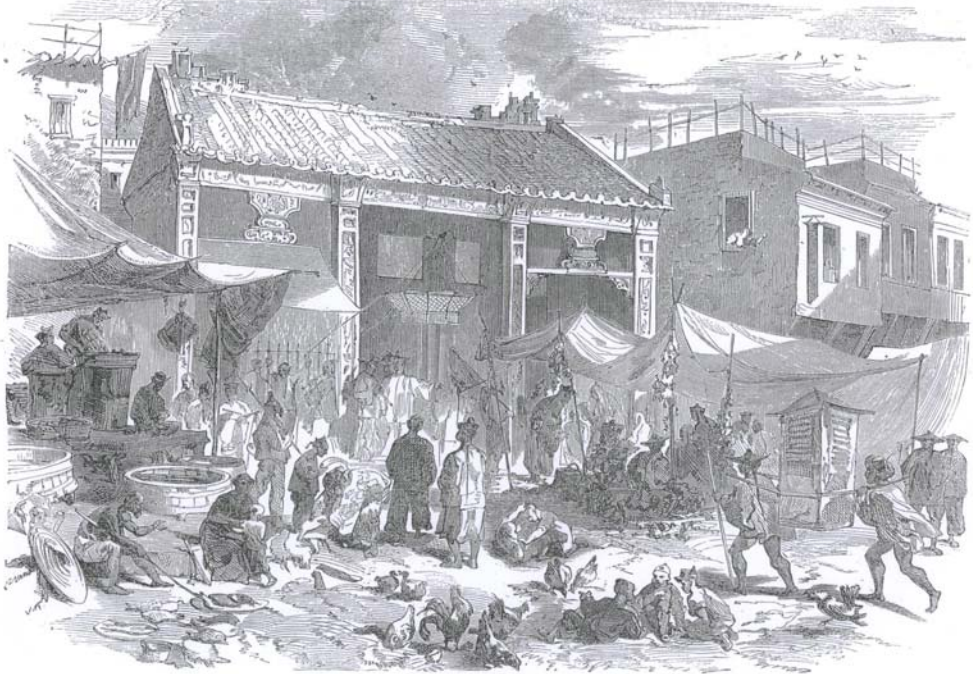
Αι συνδρομαί γίνονται, εν Αγγλίαι μόν, παρά τή Γραμμαί τής Έφημερίδος 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, Άγγλικοί ή παρά τούς Κ.Κ. Πρόκτορας τής «Ελληνικής και Ανατολικής Αγραμμολογίας Έφημερίδος (Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 18.—TOM. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 8 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

- Ό Κύριος ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει.
- Ό Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονικη.
- Ό Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτραις.
- Ό Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγος) εν Αλεξανδρεία και εν Σύρρα. [Καίρη.]
- Ό Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μάνισσαοστρ.
- Ό Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΑΛΗΝΙΣ εν Λίβερπουλ.
- Ό Κύριος Β. Δ. ΜΑΙΚΟΤΖΗΣ εν Έβραίλα.
- Mr TAYLOR εν Κερκύρα.
- Ό Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμυρνη.
- Ό Κύριος ΔΟΥΚΑΣ ΡΑΔΔΗΣ εν Αθήναις και Πειραιή.
- Οι Κύριοι ΘΕΟΔΩΡΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλαζίφω.
- Ό Κύριος Γ. ΜΕΛΙΣΤΑΓΗΣ εν Χύρρα.
- Ό Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΑΣΙΛΙΟΣ εν Βουκουρεστώ.
- Ό Κύριος Η. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερράστρ.
- Ό Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλιφ.
- Ό Κύριος Η. ΣΗΠΙΩΝΗΣ εν Ζακύνθω.

ΕΙΔΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ οι εν Έλλάδι συνδρομηταί ήμων, ότι, εάν κατά τή διάστημα έκάστης εξαμηνίας στερηθώσι αριθμούς τινας τού φύλλου ενεκα κατασχέσεως αούτο υπό τής εξουσίας, θέλουσι λαμβάνει δωρεάν εις τή τέλος τής εξαμηνίας άπαντα τά έκδοθέντα φύλλα εις χρυσοδομένον τόμον.

Η ΕΝ ΚΑΝΤΟΝΙ ΑΓΟΡΑ.

Μεγάλον επίβλεπον εχεν επί τού άγοράριου τής Καντόνης ή υπό τών περιβάλλον άκμαίων τών φρουριών τού Ταρκι, και εχασεν μεγάλης ερίδας, ότι μετ' ου πολύ θέ άνορθωσι εις τούς κεσάτες άπαντες οι Καντόνη Δεμυαίοι. Έν τή περιουσίαι τούτρη, τή κατοικουμένη υπό 1,200,000 κατοίκους, μεγάλοι γάβροιισι, έστι ή άκαταργή και ήγαρμή τών πραγματικών, άν τής 3/4 έστι τού. Οι Εβραίοι καταναίουν έτι τής πάσης και επί τής εχθρής τού παπικού Ηε-Καίρηου παραταχά τή άρσας ειλαίς υπερβαίνουσας ή προς τών άρσάτοις και εις τής τών Κινέζων. Τή

ή άρσάτοις, εν εις Εγγυραίοις τών μεταις, περιουσι ήμην λίαν κάματον. Οι εργασιασμοί Κινέζοι, άποχωρημένοι άνω τών λιμένων Εγγυραίοις, ανέρχονται άπαντες εν άμαρ έαρηθι, ως περιστασιαι εν τή σινογραφική ήμην, εις τήν απόθεν ιδέω. Έν γίνω εις άλλοι εισι οι εργαζόμενοι Κινέζοι, ή μότλωμνότης τής γενναίης τών Εγγυραίοις έπιχειρήσει. Η ήμολομένη εν Καντόνη γέννησι άκαρμω τής Καντόνης, και ή έπαρσας από τής άνορθωμένης εις τούς έννοις, και άνω παλλει τούς Εγγυραίοις προεργουσι εις τών ήμων τούτων τών καταλελειμένους Κι-

νέζων. Παρατηρήσι ή, ότι άπ' άτου οι ήμνεις τής χώρας ταύτης άνορθωται εις τούς Εγγυραίους, ή λιαν από τής πατήταις πολυ πωρηματώτεροι, διαφέρουν μεγάλως τών άλλου χωρών, άσ οι ήμνεις είναι ίτοι ακαίνοσμενοι προς τούς ύπ' από τών ανλωμένων βαρβάρων Εγγυραίοις χηρήμεν ήμεις μαθόντες άπό τών τελευταίων εν Κινεα είδένοντες, ότι άσσο ύπου ύποπράττειν άπό τού άπώθοντος Αποστράτορος τής Κινεας κούσθης, ότι ή ή άνορθωμένη οι καταλελειμένους Κινέζοι υπό τών βαρβάρων Εγγυραίοις τής πρώτοις τής ζούου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 21: Πρωτοσέλιδο τεύχους 20.

Αι συνδρομαί γίνονται μόνον έτησίως αλ 21 τεμαχιακι
αυτίσ άποδίδεται. Το τίμημα της έτησίης συνδρομής,
έσ Απ. 2 και 3 τετ. δηλ τών 52 εβδομαδιαίων άρθρων
έστι προυβλεπόμεν. Οι πρώτατος της Πρωτοσέλιδος αυτίσ
υπεύθυνος έπι τή μη εισαγωγή των χρηματίων.

Πάντα διέκρινται προς τόν ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ
έπιστολή, διαταγή, έρωτηρή κτλ. εύθιμώς έστι δεκτά
εάν αλληλώς, καθ' ύπομνησιν τών Έκδοτών Τετραβερών τού
Αστέρου. Έπισηνή ή διαταγή εύθιμώς έστι άποδύ-
δεται και άποκατασταται, ή δέ έπιβάνει έπί ύπε-
χρήσεται είς τόν έπιταγήν τούτων.

Αι συνδρομαί λήφονται, έπί Λονδίνο μόν, καθ' ή Γραφήν τών Έρωτησών 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, έλλογού δέ καθ' τοίς Κ.Κ. Πρόδρομοι τών «Έλληνική και Άνατολική Άρχαιολογία Έταιρεία»
(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 20.—TOM. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΗ, 22 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Ό Κύριος ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΣ έπί Κωνσταντινουπόλει. Ό Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ έπί Θεσσαλονίκης. Ό Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ έπί Πάτρας. Ό Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγης) έπί Αλεξανδρείας και Ό Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ έπί Μάιντσεστερ. Ό Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΙΑΝΗΣ έπί Λίβερπουλ. Ό Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΚΟΤΖΗΣ έπί Ιβραήλ. Μr TAYLOR έπί Κερκερα. Ό Κύριοι άδελφοί ΧΡΥΣΟΙΔΑΙ έπί Τουρσεβερίνης.	Ό Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ έπί Σμυρνης. Ό Κύριος ΛΟΥΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ έπί Αθήνας και Πειραιώς. Ό Κύριοι ΘΕΟΔΩΤΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ έπί Γαλατζίφ. Ό Κύριος Γ. ΜΕΛΙΣΤΑΓΗΣ έπί Σύμφ. Ό Κύριος ΜΤΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ έπί Βουκουρεστίφ. Ό Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ έπί Τερζίστφ. Ό Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ έπί Σουλινα. Ό Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΑΝΗΣ έπί Ζακύνθφ.

ΤΟ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΙΝΟΝ ΠΟΝΤΟΝ ΣΤΟΜΙΟΝ ΤΟΥ ΒΟΣΦΟΡΟΥ.

Η περιγραφή αερογραφία παραστή θίκα τού προς τόν Εύσει-
νον Πόντον άνογομένου στόμιου τού Βοσφούρου. Ό θεατής βλέπει
τμήν φυλλοειδή πλάτη προς τόν Εύ εύκατακτά πλευράν, και θύο άγρό-
πλάτα προς τόν Άνατολικόν. Ό άπαρμύλλας αέρας Βοσφούρου, ήρξη-
μένος άπό τού παρασκευασμένου τούτου στόμιου, και έπί μόνος πύλας
λεγομένης έπικαταμένους, παραστή έπί τών θύων κούτσυ άνταναμένους
άκτών ποσειδων, ήπέρμετρον και θαυμάσιον πανόραμα άφ'όρατρον ήλί

δατεί είσι κοτυσκάτοι όπό φρουρίων, πόργων, κωμίων, και λαμ-
πρών και πολυτελών άνακτόρων. Τή όρημ άπουδή θεωρούν τής με-
γαλοπρεπέος χωρογραφίας, και θαυμάσιους άφ'αίς θίλας τής κατ' αλ-
λολογίαν άποκαλυπτομένης είς τόν όρημον και πύλας κουλποτόμενος
έπί τούτοις, καθ' έπον τις προχωρεί. Βωδραξέν δέ ο όρατός τών ει-
κών καταστή είσι έπιδή σάφην πύλασαν και παραμένον άνα-
θήραν, και έπί τούτοις είσι άφ'αίς κωκενοστρώθην αλάσιν μετά

βερνικωμένων κροσσώνων θορίδων και κερχουμένων παρατετα-
σμάτων, είσι κωλοστρώθην κωροδ, άπαρμύλλων κωπερίων, πλά-
θων κωμερών έπιστοινομένων τών πύλιν έπί τών δι, μετά τής
πύλων ζωγραφικωμένης άπόξίσης, και τούτοις πάντα προνογγύθωνται
είς τόν προσηχόμενον, έστι έφ'αίτων είς τόν γοσπετινόν και θηλατινόν
Κωνσταντινουπόλει.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 22: Πρωτοσέλιδο τεύχους 21.

Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΕΡΟΣ

Αι συνδρομαί γίνονται μόνον Έτησίως αι δι τριμηνιαίας αι δι μηνιαίας. Το τίμημα της έτησίως συνδρομής, εκ λιπ. 3 και 3 πλ. εκ τού 52 εβδομαδιαίως άρθρων, εκει περιλαμβανόμενον. Οι πράξεις της Έφημερίδος αις ενιστάται επί τη μέρει εισπράξε των χρημάτων.

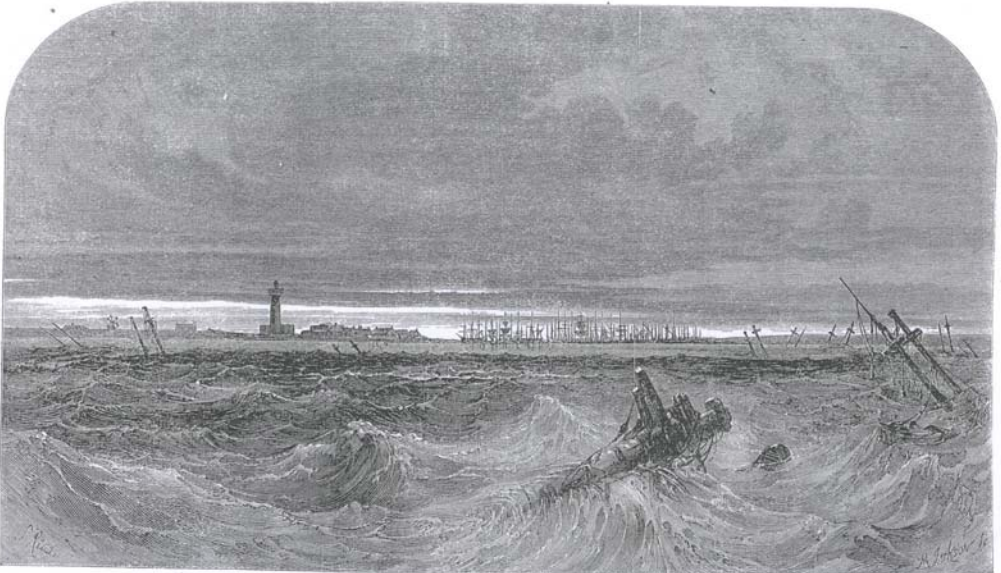
Πάντα υπέροιστος προς τον ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ ΑΣΤΕΡΑ έκτακτοί, διακριτοί, έφημερίαι κτλ. σφραγισμένοι εκ έκαστης εβδομάδος και ταύταις οι Έταιροί Τεχνόγραμμα του Λονδίνου Έκτακτοί ή διακριτοί έκδοσις επί παραπέμψεως και διαπραγματεύσεις, ή δι διόδοις εν υποχρεώται εις την έκτακτοί ταύταις.

Η συνδρομαί γίνονται, εν Αγγλίαι μόν, παρά τή Γραφείον της Έφημερίδος 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, άλλως δι παρά τού Κ.Κ. Πρόξευτος της «Ελλάδος και Ανατολικής Ατραπείας» Έταιρίας
(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 21.—TOM. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΠΕΜΠΤΗ, 29 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Ο Κύριος ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει. Ο Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονικίαι. Ο Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτρας. Ο Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγος) εν Αλεξανδρεία και [Καίρη]. Ο Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μαντσεστερ. Ο Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΑΝΗΣ εν Λίβερπουλ. Ο Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΚΟΤΖΗΣ εν Ίβραλφ. Μρ ΤΑΥΛΟΡ εν Κερκυρα. Ο Κύριος ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΤΟΛΗΣ εν Κέρκ της Ίρλανδίας. Οί Κύριοι αδελφοί ΧΡΥΣΟΙΔΑΙ εν Τουρνεσεβερνφ.	Ο Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμαρνη. Ο Κύριος ΛΟΤΚΑΣ ΡΑΔΛΗΣ εν Αθήναις και Πειραιεί. Οί Κύριοι ΘΕΟΔΩΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλαξίφ. Ο Κύριος Γ. ΜΕΛΙΣΤΑΓΗΣ εν Σύμφ. Ο Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΑΣΙΛΟΣ εν Βουκουρεστίφ. Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερσίστφ. Ο Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλιφ. Ο Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ εν Ζακινθφ. Ο Κύριος ΦΩΚΙΩΝ ΒΟΤΤΖΙΝΑΣ εν Μασσαλίφ.

ΤΟ ΣΤΗΘΙΟΝ ΤΟΥ ΣΟΥΔΑΝΑ ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΕΥΣΕΙΝΟΥ.

Ο παρθένος του Δουναβίου, ή καλλιέρτος «Παρθένος του Σουδάν» άρχεται μετ' αίμα από του Γαλαξίου προς τή κάτω του ποταμού άπόστασιον· είναι δι σπονώτικος και άλευρός· κατέρχεται δε τή θάλα καθ' όσον κίσελ τή μέσος από βαρβάρους και σκάνους βροώντων από πλόους πύλαων και άλλων μεγάλων πτεών και βαρβάρους, κατ' όσον δι προσλημμένους άστυγάματα βίβαι τις και τίνος επί σπυλίου παπαρίνας καλύδης τών δασταχών φυλάων· οι δι φυλά και αὐται έξκελονθούσι καθ' όσον τή μέσος μέχρι του στόματός του ποταμού. Ο δι έπιτακτών κούσων επί του άρχαίου τούτου βαρβάρου είναι άνωπόρους, παρόμοιος ήβεί πυρρατοί, και σπάνι κενώσιους πληρούμενων τών άτμοσφαιρας, και μέλλεται κατά διόση. Έπί τή τή όδους κατά τή στήθιον τή έξόδου είναι τούσόντο βαρβάρους, ώστε άδύνατος άποσύνει ή διόδοις διή πλοία αλλεί άστυρίαι τών ένεία πολλών όδους, και μέλλεται εν όρη τραυμαί, ώστε βίβαι τις συναρρίνας ένεί και περιμενούσας τών πλάμμυρίαις πολλές έκτακτοίς πλοίων. Συμβαίνουσι δε άστυρίαι και πλείστα δασταχάματα και νεούγια. Και εν βροχολογία είναι θίσι άστυρίαι μέλλων τών κατωίαι των άνωπόρων πνεύματων του μένου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 23: Πρωτοσέλιδο τεύχους 22.

Αι παύραμα γίνεται μόνον ένασας αι δι τραματιαι αις απαρτίται. Τη τίμηση της ένασας σφαιρας, εν Αγγ. 3 και 3 σελ. δια τους 52 έδαμικαίους άδελφούς έπί προσηλυσίαις. Οι παύραμα της Έραμαίαι αις ένασας έπί τη μη έιαρτα των χραματων.

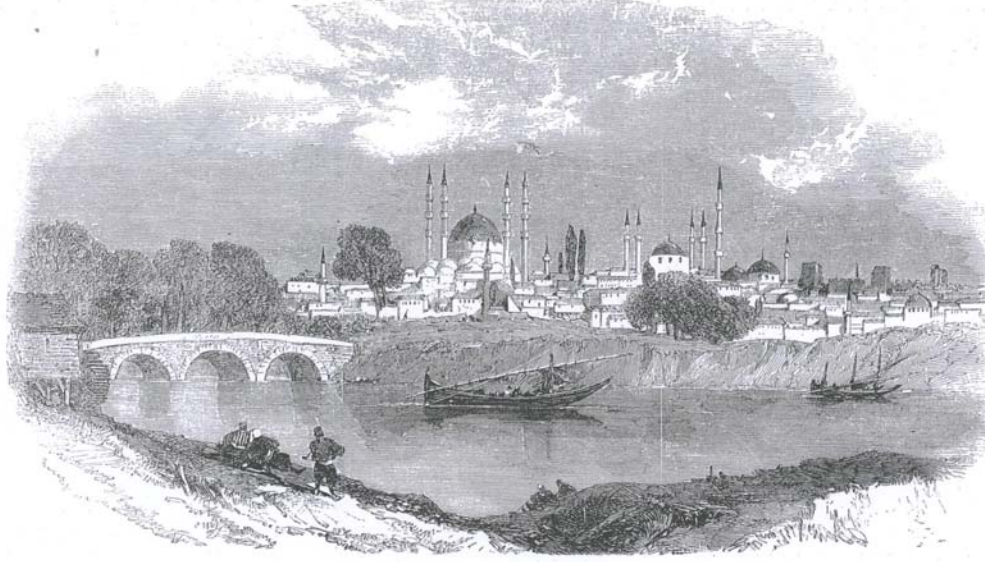
Επί παύραμα γίνεται, εν Ανωταί μιν, παρη τη Έραμαίαι της Έραμαίαι 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, έλλογού δι παρη τοίς Κ.Κ. Πράταροι της «Έλλογού και Άνωταίαι» Άνωταίαι, Έραμαίαι

(Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 22.—TOM. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 6 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΗΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

Ο Κύριος ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει. Ο Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονίκη. Ο Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτρας. Ο Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγης) εν Αλεξανδρεία και [Καίρη]. Ο Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μαντσεστερ. Ο Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΙΑΝΗΣ εν Λιβερπουλ. Ο Κύριος Β. Δ. ΜΑΛΚΟΤΖΗΣ εν Ίβραλη. Mr TAYLOR εν Κερκυρα. Ο Κύριος ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΤΟΛΗΣ εν Κορκ της Ιρλανδίας. Οι Κύριοι αδελφοί ΧΡΥΣΟΛΔΑΙ εν Γουρσεβερίνφ. Ο Κύριος ΓΙΑΚΟΤΜΟΠΟΥΛΟΣ εν Βάρνη.	Ο Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμυρνη. Ο Κύριος ΛΟΥΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ εν Αθήναις και Πειραιεί. Οι Κύριοι ΘΕΟΛΟΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλαζίφ. Ο Κύριος Γ. ΜΕΛΙΣΤΑΓΗΣ εν Σύρω. Ο Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ εν Βουκουρεστίφ. Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερσίστη. Ο Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλιφ. Ο Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ εν Ζακύνθη. Ο Κύριος ΦΩΚΙΩΝ ΒΟΥΤΖΙΝΑΣ εν Μασσαλία. Ο Κύριος ΚΩΝΣΤ. ΔΑΣΚΑΡΙΔΗΣ εν Βηρυτφ.

ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΙΣ.

Η Αδριανούπολις πρώτα κατά τήν πρεσβείαν, δευτέρα δε τή τήν Μετρόπολις της Εβρωμαίικης Τουρκίας, κείται εν τή Έρωμαίαι πρὸς δεξιῇ τὸν ὄριον τοῦ Αἰμας, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰκοσι ὄριον ὁδομίων. Ἐπιπέδη δὲ ἀπὸ τοῦ Αἰτωμαίικου ὄρους Ἀδριανοῦ καὶ ἐκταμένη τῆ 1300 ὄδο Ἀμμομαί τοῦ Α'. εἶναι δὲ προσήρτισται τοποθετημένη κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῶν σχεμαίικων τὸν ποταμὸν τῆς Μαρτίνας. Ἐξ ἐκ τῆς ἐκείνης δὲ τῆς μεταγραφῆς τῶν ἱμαραίικων διὰ τὸν βελτίωσιν πατριαρχῶν καὶ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἡ πόλις αὕτη καθίσταται μεγάλης σημαίας ἱμαραίικῆς. Παράρη δὲ σάμωσι, σάκχαρος, βελτίωσιν, βελτίωσιν καὶ τῆσιν, ἡ πῆσις τῶν ὄριων συνήρτισται πρὸς τὴν τῆς Περσίας καὶ Αἰγύπτου. Ἐξαι δὲ ἡ πόλις ἀρτισταίαι θεμαίικου ἀποδράς, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων διακρίσεται τὸ τίμησιν τοῦ Σιδή, καὶ ἄγαρ (τὸ Βελτίωσιν) τοῦ Ἀλφ Πισοῦ. Ὁ νόος τοῦ Σιδή λέγεται, ὅτι ἔχει 999 παραθύρα.

Ἡ Αδριανούπολις ἀπο πατὶ ἀγαπητὸν ὄριον διαμαίαι εἰς τὸν Σουλτανοῦ, καὶ ἱμαίικος εἰς τὸν Ἀγγλίτ Γ', καὶ Μωμαί Δ', καὶ Μωμαίικη. Ἡ δὲ συνεχῆ μεταστάσις ἐν αὐτῆ τῶν ὄριων τελευταίαι τοσούτων παρῆσιν τοῦ Γενταίικου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἀποσταίικους τοῦ ἀδελφῶν. Τῆν σήμερον ὄριον εἶναι ἀπὸ Μετρόπολις μεγάλου Πατριαρχῶν, μετὰ προηίικων τῶν Εβρωμαίικων Ἀνωταίικων. Ἀλλὰ, καίτοι ἱμαίικη πρὸς ἱμαίικους, καὶ ὄριον τῶν ὄριων, ἱμαίικος ἱμαίικη ἀπὸ τῶν πῆσιτων ὄριων κατοίικου, καὶ γῆσις ὄριον εἰς πῆσιτων τῶν ὄριων.

Τῆν πῆσιτων τῶν 1829 ἐπαρῆσιται οἱ Ἦσοσι ἐκαίικου, καὶ κατέγινον μέχρι τῆς ἱμαίικης τῆς σφαιρας τῆς ὄριων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 24: Πρωτοσέλιδο τεύχους 23.

Αι κεντρικά γύφτια, εν Αιγύπτω, παρά τη Γερμάν, επί Τριφυλίας 2, YORK-STREET, COVENT-GARDEN, Άγγλον δε παρά της Κ.Κ. Πρώτης της «Ελλάδος και Ανατολής» Αεροπλάτης, Έσθρας
 (Registered for transmission abroad.)

ΑΡΙΘ. 23.—TOM. A'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 13 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ.]

ΗΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

- Ο Κύριος ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει.
- Ο Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονίκη.
- Ο Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτρας.
- Ο Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεωλόγης) εν Ξαλενδρούς και [Καίρη].
- Ο Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μαντισσείας.
- Ο Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΑΝΗΣ εν Λίβερπουλ.
- Ο Κύριος Β. Δ. ΜΑΔΚΟΤΖΗΣ εν Ίβραλη.
- Με ΤΑΥΛΙΟΡ εν Κερκυρα.
- Ο Κύριος ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΤΟΛΗΣ εν Κορκ της Ήρλανδίας.
- Οι Κύριοι αδελφοί ΧΡΥΣΟΧΟΙΔΑΙ εν Τουρισσβέρην.
- Ο Κύριος ΓΙΑΚΟΤΜΟΠΟΥΛΟΣ εν Βιέρη.
- Ο Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμυρνη.
- Ο Κύριος ΛΟΥΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ εν Άθηναις και Πειραιά.
- Οι Κύριοι ΘΕΟΛΟΓΟΥΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλαξί.
- Ο Κύριος Γ. ΜΕΛΙΣΤΑΤΗΣ εν Σόφρη.
- Ο Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ εν Βουκουρεστί.
- Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τριφλί.
- Ο Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σαυαί.
- Ο Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ εν Ζακύνθη.
- Ο Κύριος ΦΩΚΙΩΝ ΒΟΥΤΖΙΝΑΣ εν Μασσαλία.
- Ο Κύριος ΚΩΝΣΤ. ΛΑΣΚΑΡΙΔΗΣ εν Βιητό.

ΓΑΛΑΖΙΟΝ.

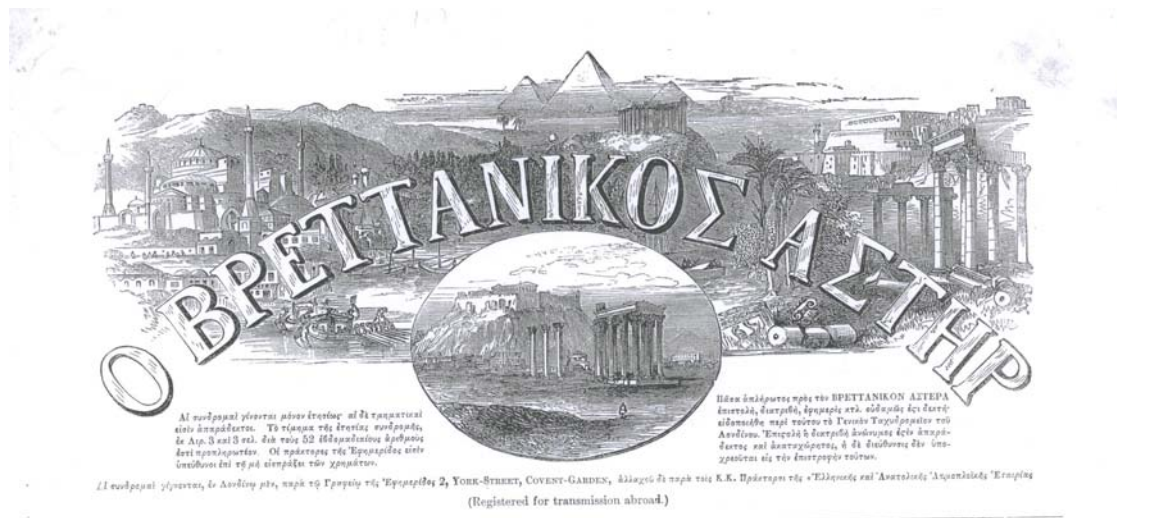
Το Γαλαζιον είναι λιμνη κλειστή, και ο μόνος επί του Δουναβίου λιμνη της Μολδαβίας, ομαρτας επί τινος μικρού προκείμενος λιμνός γρά μισήν του σταθίου του Σαυαί. Είναι δε και παλαιή της μετ' της 'Οδοντού και Κωνσταντινουπόλεως τρυφερούς της Αρμενίας. Η μισή αυτή χώρα είναι έρημος, άκαχης και άγροδός, βαρβαρικός τον χαρακτήρα και ανεκμετάλλευτος. Αι όλοις της πελάγους τρυφερός πέλαος είναι Άβλας, Ξύλιος, όλοι' α' επί ανεκμετάλλευτος και άβλας όσον τον παλαιόν, και προεμμενεται άφάρτος νέος πέλαος άρμενίας από της άνεκμετάλλευτος της έρημίας, ήρωος χαρακτήρα Ελληνιστικόν

Μεταγένη τις λέγει περί τούτου της πέλαος τη όψη. «Φαντάσθαι έρωμά τι γρά άπευμένους καταρτίων μέχρι της όψης του ούρατος, όπ' αὐτόν δε ανεκμετάλλευτος τινος πελάγους Ξύλιος κελύδης, ανεκμετάλλευτος υπό κορυφίαν όλων ανεκμετάλλευτος, (αὐτός μόνος και μόνος ανεκμετάλλευτος επί σταθίου έρωδός, υπό τη όψη της έρωδός ένω άνεκμετάλλευτος, καθότι ο διαβάτης βαδίζω επί αὐτόν, ότε εν ούδω μόνος περιεκλεισθεί υπό κορυφόν άφάρτος, μετά βροχόν δε θάπτεται μέχρι του ούρατος εν τόν ήρώδω, εν πρώτοις τή μεταξή μόνος εν τόν άνεκμετάλλευτος. έν άνεκμετάλλευτος πέλαος άβλας, ανεκμετάλλευτος υπό της έρωδός του ούρατος, τή άόλητα ανεκμετάλλευτος υπό τη έρωδός

οπίσω. Φαντάσθαι προς τούτοις τον όλιον κελύδης της θαλάσσης, ένθεν μόνος ανεκμετάλλευτος, ένθεν δε βορρηνός και βαρβαρικός, εν και μόνος ανεκμετάλλευτος μετά διαρκίως ανεκμετάλλευτος και ανεκμετάλλευτος, εν και πέλαος και ανεκμετάλλευτος, πέλαος πέλαος ανεκμετάλλευτος μέλλον ανεκμετάλλευτος, και έντε τον όλιον πέλαος τρυφερός πέλαος του Γαλαζίου. Άπό μακρόν μόνος πέλαος της τρυφερός μεταξή προκείμενος, νεκρός έν θέλω άνεκμετάλλευτος άφάρτος εν έλλ' άνα κελύδης εν τή έρώδω της πέλαος, κατανοή την άόλητα του. Η πέλαος της πέλαος ανεκμετάλλευτος νέος πέλαος, έν τινος λέγου έν ανεκμετάλλευτος έρωδός, ανεκμετάλλευτος χροστέ έρωδός, της εν τή μέλλω πέλαος άνεκμετάλλευτος νεκρός.»

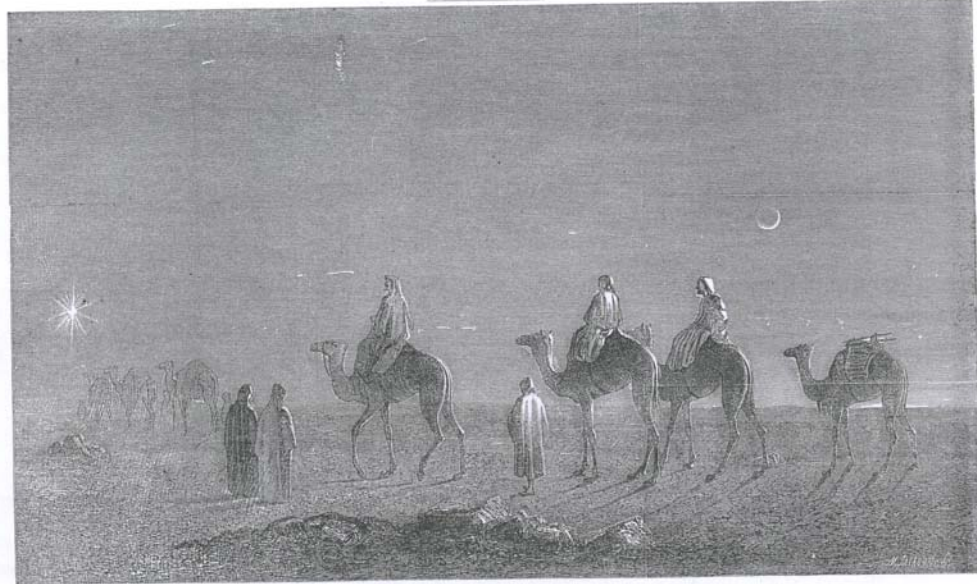
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 26: Πρωτοσέλιδο τεύχους 25.

Αριθ. 25.—ΤΟΜ. Α'. ΛΟΝΔΙΝΟΝ, ΗΜΕΡΗΤΗ, 27 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1860. || ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΗΤΗΝ [ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ]

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

- Ο Κύριος ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΞΕΝΟΣ εν Κωνσταντινουπόλει.
- Ο Κύριος Β. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ εν Θεσσαλονίκη.
- Ο Κύριος Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ εν Πάτρας.
- Ο Κύριος Κ. ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ (ή Κ. Θεολόγος) εν Αλεξανδρεία και [Καίρη].
- Ο Κύριος Δ. ΠΑΠΑΣ εν Μάντισσεστερ.
- Ο Κύριος ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΚΚΙΛΑΝΗΣ εν Λίβερπουλ.
- Ο Κύριος Β. Δ. ΜΑΚΟΤΖΗΣ εν Ίβραλη.
- Με ΤΑΥΛΟΙ εν Κερκυρα.
- Ο Κύριος ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΣΤΟΛΗΣ εν Κόρκ της Ίρλανδίας.
- Οι Κύριοι αδελφοί ΧΡΥΣΟΧΟΙΔΑΙ εν Τουρνεσεβέρην.
- Ο Κύριος ΓΙΑΚΟΤΜΟΠΟΥΛΟΣ εν Βάρνη.
- Ο Κύριος Φ. ΞΕΝΟΣ εν Σμυρνη.
- Ο Κύριος ΔΟΥΚΑΣ ΡΑΛΛΗΣ εν Αθήνας και Πειραιά.
- Οι Κύριοι ΘΕΟΔΩΓΟΣ και ΚΑΡΝΑΚΗΣ εν Γαλαξίδη.
- Ο Κύριος Γ. ΜΕΛΙΣΤΑΓΗΣ εν Σύμφ.
- Ο Κύριος ΜΥΡΩΝ ΒΛΑΣΤΟΣ εν Βουκουρεστή.
- Ο Κύριος Π. Α. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ εν Τερσίστη.
- Ο Κύριος Ι. ΘΕΟΦΙΛΑΤΟΣ εν Σουλιφ.
- Ο Κύριος Π. ΣΠΟΡΙΔΗΣ εν Ζακινθφ.
- Ο Κύριος ΦΩΚΙΩΝ ΒΟΤΤΖΙΝΑΣ εν Μασσαλία.
- Ο Κύριος ΚΩΝΣΤ. ΔΑΣΚΑΡΙΔΗΣ εν Βηρυτή.

ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΗΣ.—ΟΙ ΜΑΓΟΙ ΟΜΗΓΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΘ ΤΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

«Δείτε πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοὶ ἄνθρωποι συναεστράφη.» Οὐκ ἀνόπιστε θεωρίαν ἢ δόγμα καὶ ἀν' ἀποδειχθῶμεν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, τὸ βέβαιόν ἐστὶν ὅτι ἡ γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἐπήνεγκε μεγίστην ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ κόσμου μεταβολήν. Ἀπεχώρισεν τὴν νῆαν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἤδη διάφοροι κατὰ τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ζησάντων, ὡς εἴαν ἦσαν κάτοικοι διαφόρων πλανητῶν, καὶ ἠγγύουν τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν τῶν τῆς ἀρχαίου ἀνδρῶν. Οἱ ἀρχαῖοι φαίνονται ἕνοι εἰς ἡμᾶς ὡς οἱ ἀγριοὶ τῆς Ἀφρικής ἢ οἱ κάτοικοι τῆς Κίνας. Ἀρ' ὅπου χρόνοι εἰγγόμενοι τοῦ Χριστοῦ κυβερνοῦσι τὸν Κόσμον, καὶ ὁ ἄνθρωπος νῆαν ἐνεβλήθη σάρκα, νέος τύπος πολιτισμοῦ ἀναπτύσσεται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀρχίσας τὴν ἐαυτοῦ ἀνάπτυξιν εἰς τὰ νέα συστήματα τῶν Κυβερνήσεων, τῆς φιλοσοφίας, τῶν τρόπων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐθίμων. Ὁ ἀρχαῖος καὶ νέος κόσμος ἀπεχωρίσθησαν ἀλ-

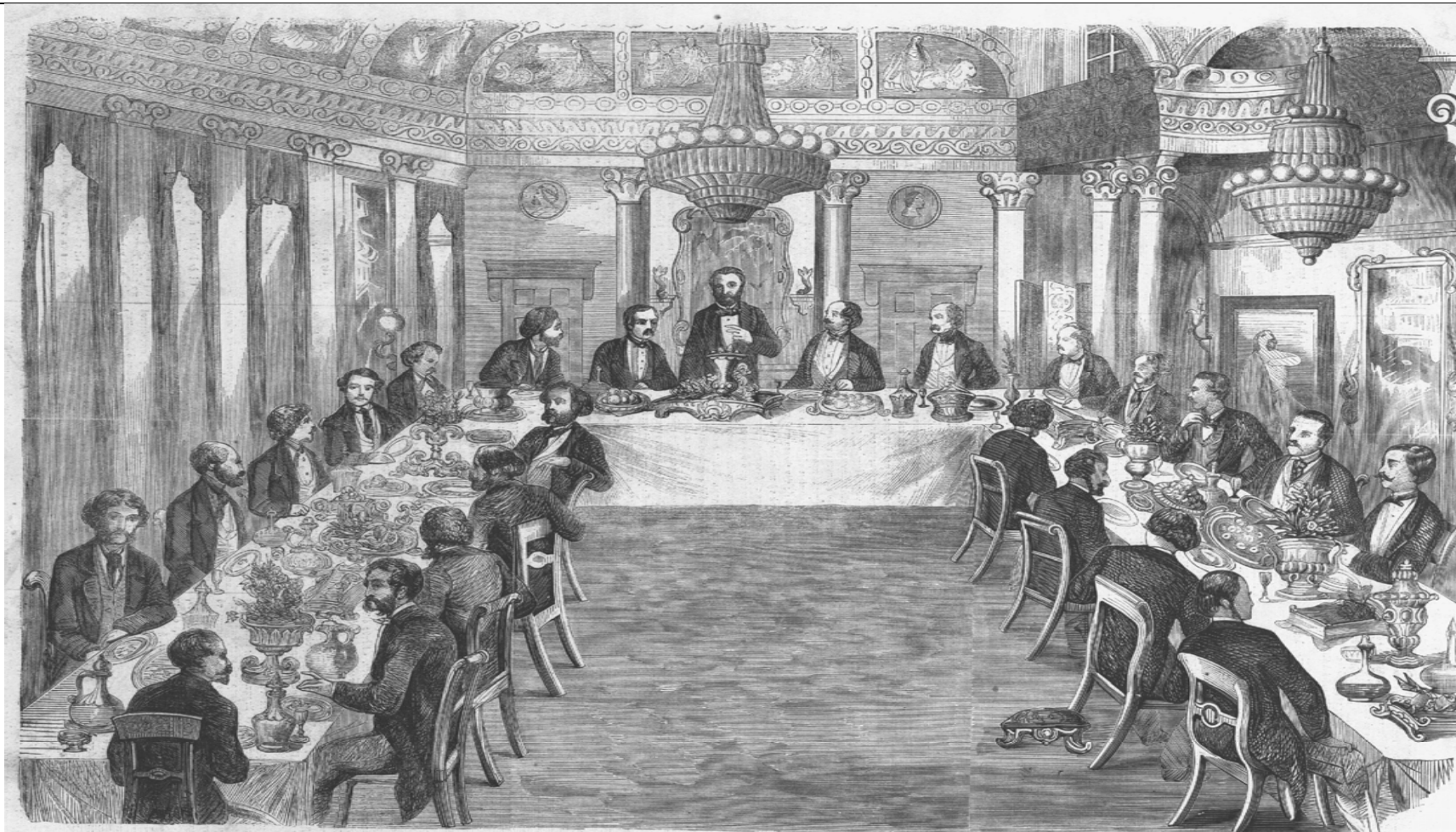

ΕΒΟΥΣΑ ΤΟΥ ΣΕΝΔΑΧΕΙΟΥ LONDON TAVERN, ΕΝ Η ΕΓΕΝΕΤΟ ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΤΙΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΜΠΟΡΙΩΝ (Ήρι σελ. 158.)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 35: Εικονογραφία Συμποσίου Ελλήνων Εμπόρων προς τιμή του Στέφανου Ξένου.

ΕΙΔΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ (σελίδες)	ΤΕΥΧΗ												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Πολιτικά	7,5	8,5	7	4	7	6	5	4	6,5	5	6	6	6
Εμπόριο	2	2	2	3	3	3	2,5	2	2	2	1	0,5	1
Δικαστικά	1	2	2	1,5	2	1,5	3	1,5	1,5	2	2	1	0,5
Ωραίοι Τέχνοι	0,5	,05	1	0,5	0,25	0,5	0,5	0,5	1	0,5	-	0,5	0,5
Αφιέρωματα	-	-	3	1	1,5	-	2	0,5	-	-	2	1	4,5
Κοινωνικά	4	3,5	2	2	3,5	2	4	5,5	3,5	2	4	3	2,5
Εκπαιδευτικά	3	2	3	2	1	1	1,5	1	2	3,5	4	2,5	0,5
Διαφημίσεις	0,25	0,3	0,35	0,35	0,5	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	1	1

ΕΙΔΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ (σελίδες)	ΤΕΥΧΗ												
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	ΣΥΝ.
Πολιτικά	6	5,5	7	6,5	6	7,5	5	3,5	5	5	3,5	4	143
Εμπόριο	1	0,5	1	1	1	1	1	-	-	0,5	1	-	34
Δικαστικά	-	-	1,5	2	1	1	1	2	1,5	1	1	-	33.5
Ωραίοι Τέχνοι	0,5	-	0,5	0,5	-	-	0,5	-	0,5	0,5	0,5	-	10.25
Αφιέρωματα	5	7,5	1	2	3	2	3	3	3	2	1	3	51
Κοινωνικά	2	2,5	3	3	2,5	2,5	3,5	2,5	3,5	3,5	3,5	4,5	78
Εκπαιδευτικά	2,5	0,5	3	2,5	3	1	2	-	2,5	1,5	4	1	50.5
Διαφημίσεις	0,5	0,5	0,5	1	1	1	1	1,5	1,5	1,5	1,5	2	19.25

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 36: Πίνακας αριθμητικής απόδοσης κειμένων ανά θεματική κατηγορία
Βρετανικός Αστήρ 1960**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 37: Πίνακας ποσοτικής απόδοσης πολιτικών κειμένων της εφημερίδας. Βρετανικός Αστήρ 1860

<u>Όνομασία χώρας</u>	<u>Αριθμός συνολικών άρθρων</u>
Αγγλία	14
Αμερική	14
Αυστραλία	3
Αυστρία	18
Αφρική	1
Βέλγιο	1
Γαλλία	22
Γερμανία	3
Ελλάδα	9
Ινδία	8
Ισπανία	7
Ιταλία	32
Κίνα	16
Μαυροβούνιο	3
Νέα Ζηλανδία	5
Νορβηγία	2
Πολωνία	1
Πορτογαλία	1
Πρωσία	4
Ρωσία	9
Σουηδία	1
Τουρκία	16

ΕΙΔΟΣ	ΤΕΥΧΗ												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ (σελίδες)	7,5	15	11,5	10,5	13	8	12	9	8,5	8,5	13	9	7
Πολιτική (μεμονωμένες εικόνες)	1	5	-	2	-	1	-	1	3	-	-	-	-
Προσωπογραφίες (μεμονωμένες εικόνες)	3	4	5	1	2	2	6	1	2	6	5	4	1
Κοινωνικές σκηνές (μεμονωμένες εικόνες)	11	15	16	8	11	14	16	12	8	9	12	9	15
Άλλα (μεμονωμένες εικόνες)	1		2		1					1	3		2

(συνέχεια)

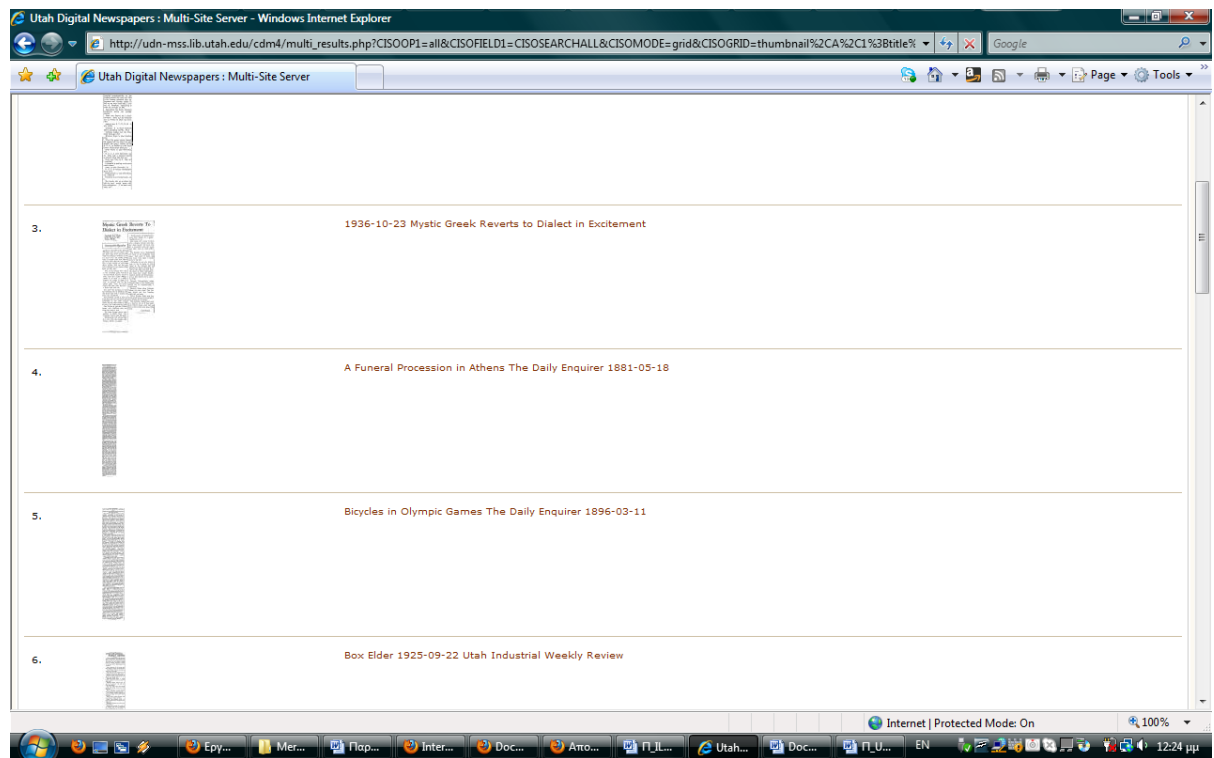
ΕΙΔΟΣ	ΤΕΥΧΗ												
	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	ΣΥΝ.
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ (σελίδες)	6,5	8,5	8	8	7,5	6,5	9	7	7	6,5	8	6,5	221,5
Πολιτική (μεμονωμένες εικόνες)	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	14
Προσωπογραφίες (μεμονωμένες εικόνες)	2	1	-	3	1	3	2	-	3	1	3	-	62
Κοινωνικές σκηνές (μεμονωμένες εικόνες)	16	24	19	11	16	9	10	9	13	7	7	6	303
Άλλα (μεμονωμένες εικόνες)		1	2	3		1	1	2		4	2	3	29

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 38: Πίνακας ποσοτικής απόδοσης των εικονογραφιών– Βρετανικός Αστήρ 1860

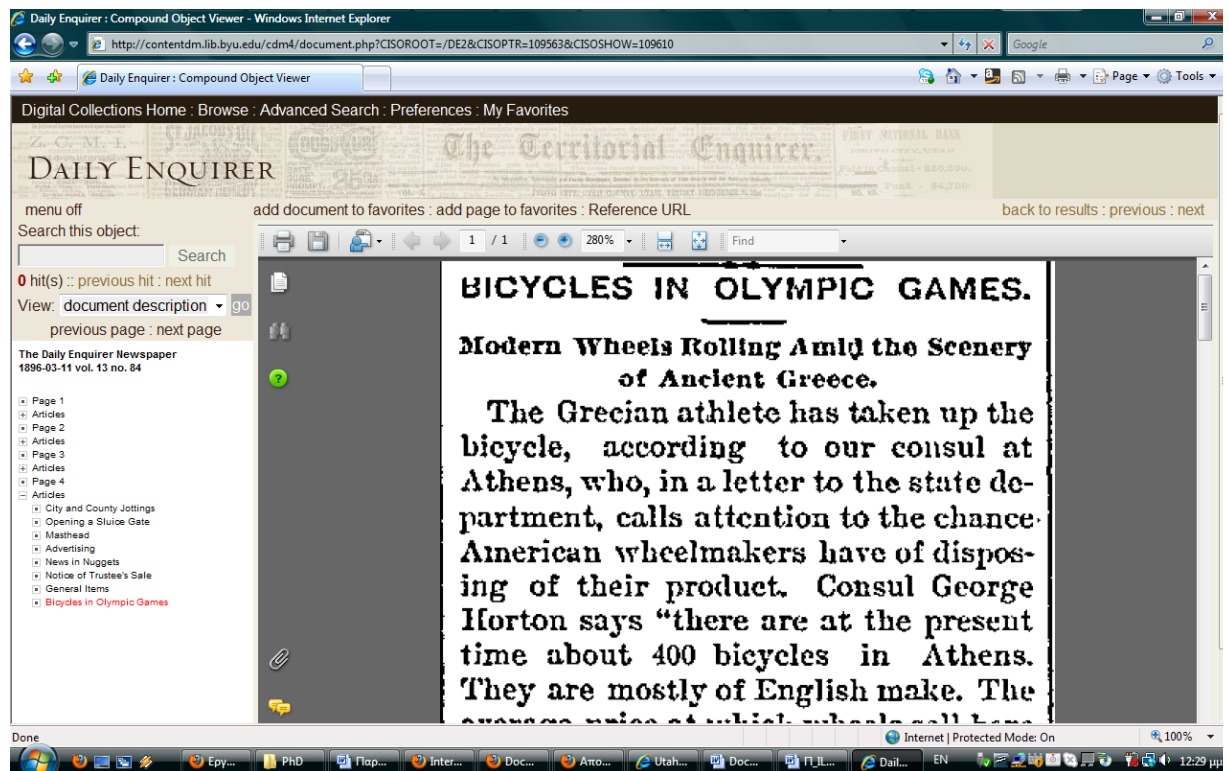

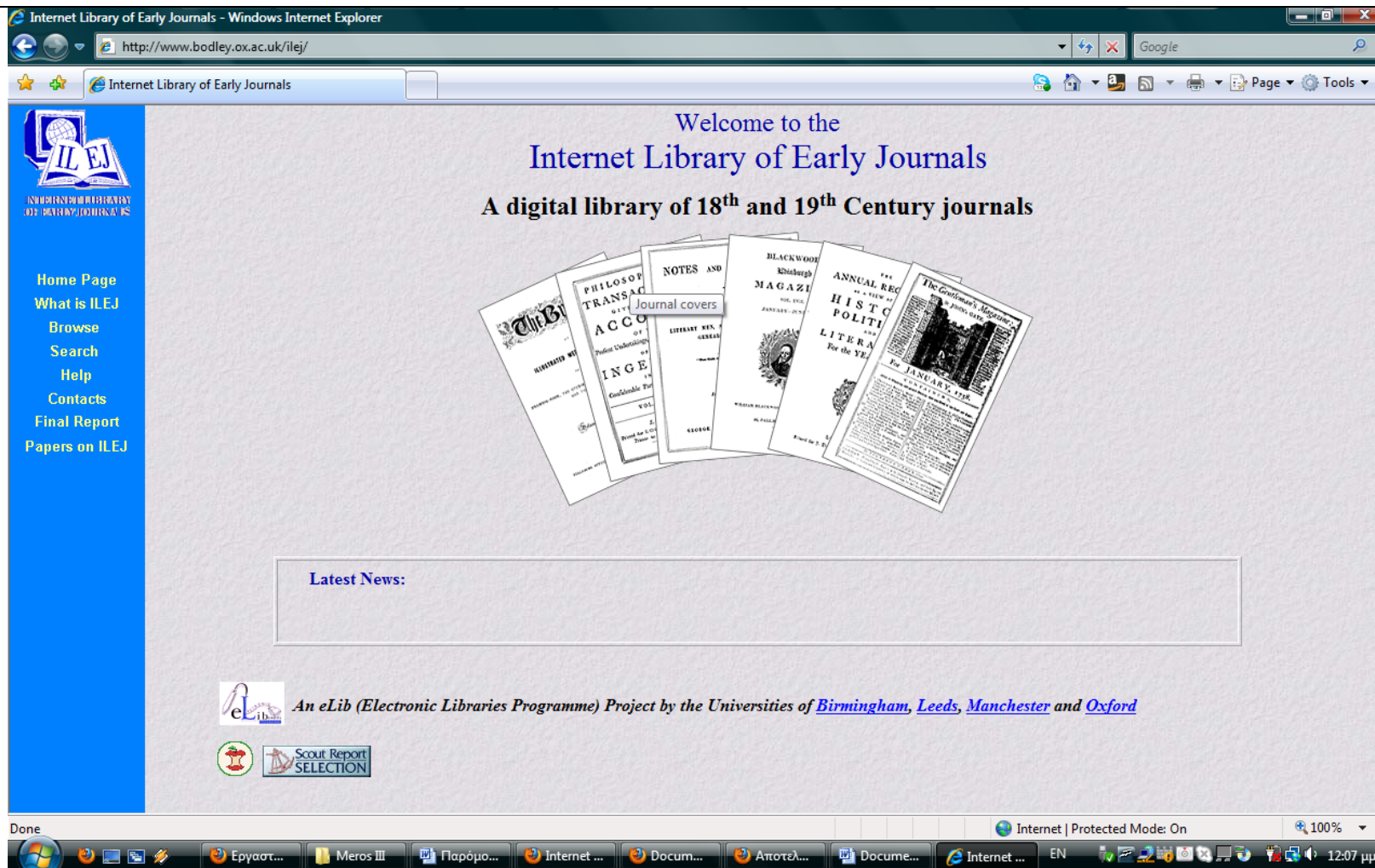
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 39: Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης *Utah Digital Newspapers*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 40: Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων αναζήτησης στην *Utah Digital Newspapers*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 41: Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας εφημερίδας από την *Utah Digital Newspapers*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 42: Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης *Internet Library of Early Journals*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 43: Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων στο περιοδικό *Notes and Queries* της *Internet Library of Early Journals*.

The screenshot shows a web browser window displaying the search results for the term "Greeks" in the *Notes and Queries* journal. The page title is "Search Journals" and the subtitle is "Notes and Queries". It indicates that 601 matches were found. A list of 12 search results is shown, each with a volume number, date, and page number, followed by a brief snippet of the text.

Search Journals
Notes and Queries
Searched full text for the term *Greeks*
Records 1 - 20 of 601 matches

- Vol. 1 (3) Nov 17 1849 Page 33
Form of Petition - 43 Query as to Notes-Greene 'f *Greeks* Norton - - i.3 Busts of Charles 1. and James 1.--Ancien
- Vol. 1 (5) Dec 1 1849 Page 74
s-deral-le collection of antiquities, Or ., " *Greeks* Museum, " which was sold, at ted his d for a thousand
- Vol. 1 (14) Feb 2 1850 Page 211
war." NAT. LEE. The real line in Lee is-Alien *Greeks* join *Greeks* the-1 ~-vas the tug of war., ' LEE'S Alexand
- Vol. 1 (14) Feb 2 1850 Page 211
AT. LEE. The real line in Lee is-Alien *Greeks* join *Greeks* the-1 ~-vas the tug of war., ' LEE'S Alexander the G' ea
- Vol. 1 (19) Mar 9 1850 Page 301
rhaps, was the genuine appellation for that which other *Greeks* expressed by a peri- phrasis, either in contempt or di
- Vol. 1 (20) Mar 16 1850 Page 326
NOTICES TO CORRESPONDENTS. E. VEE. "When *Greeks* join *Greeks*," le. is a line by NAT. LEE. See No. 14. p
- Vol. 1 (20) Mar 16 1850 Page 326
ICES TO CORRESPONDENTS. E. VEE. "When *Greeks* join *Greeks*," le. is a line by NAT. LEE. See No. 14. p. 2] 1.
- Vol. 1 (21) Mar 23 1850 Page 330
among a people of quick retentive powers, such as tile *Greeks* were, to whom we are ~-erl-ups in-letberl for this. I
- Vol. 1 (24) Apr 13 1850 Page 389
can be no ~-doubt at all that the word " pomades " is *Greeks* i ~- and means pastoral nations. It is so used in I
- Vol. 1 (25) Apr 20 1850 Page 397
his time in the North of England, and among, the modern *Greeks*. S.S.S. Cure for the]:loopi--co
- Vol. 1 (26) Apr 27 1850 Page 414
, a leathern sack or ha=, which, when well stuffed, the *Greeks* used to suspend in the gymnasium, like the pen- du
- Vol. 1 (27) May 4 1850 Page 434
et, but no further. They were taught, however, anal the *Greeks* learnt from them, to use the letters which follow tile

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 44: Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας περιοδικού από την *Internet Library of Early Journals*.

The screenshot shows a digitized page from the *Notes and Queries* journal, Vol. 1 (21), Mar 23 1850, Page 330. The page is titled "NOTES AND QUERIES. [No. 21.]". It contains several columns of text, including a notice about a man named John Case, a notice about a man named Marye, and a notice about a man named Thomas S-coon. There are also sections for "PARALLEL PASSAGES" and "BIS DAT QUI CITO DAT.".

Notes and Queries Vol. 1 (21) Mar 23 1850 Page 330

330 NOTES AND QUERIES. [No. 21.]

tained their character for gallantry, they were defeated with great slaughter.

"1658. — The third of March, Mr. John Case, of Chart next Sutton Clarke, being chosen by the parishioners of the said Chart, to be the Register of the said parish according to the Act touching marriages, *births*, and burials, was this day sworn before me, and I do allow and approve of him to be Register accordingly. As witness my hand.

RICHARD BEALE."

"1660. — Marye, the daughter of John Smith, Esq. was baptized on the thirteenth daye of JANUARIE, 1660, by John Case, Vicar. The first that hath been baptized at the font since it was re-erected by the apoynt^d of the said Mr. Smith, being full sixteen years paste. One Thomas S-coon, an elder, having, out of his blinde zeale, defaced and pulled it downe, w^t other ornaments belonging to the churche."

E. R. J. H.
Chancery Lane, 7th March.

BIS DAT QUI CITO DAT.

Inquiry has been often made as to the origin of this proverb. Alciatus is referred to generally as the authority whence it was derived. I think, however, it may be traced to Publius Syrus, who lived about forty-four years before Christ. It is equally probable, from the peculiar species of composition in which the thought, if not the exact words are found, that the proverb was derived from another and an earlier source. The object of mimic exhibitions is to impress the mind by imitation. Human life is burlesqued, personal

Now here we have the proverb clearly enough. I subjoin the note upon the lines in which it appears.

"Bis dat qui cito dat," in Mimis Publil. "Beneficium inopi bis dat, qui dat celeriter." Proverb, Bis dat, &c.

Referring to the Sentences of Publius Syrus, published, with the additional Fables of Phaedrus, from the Vatican MSS., by Angelo Mai, I found the line thus given: —

"Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter."

The same idea, I believe, occurs in Ovid. Query whether it is not a thought naturally presenting itself to the mind, reflected by memory, confirmed by experience, and which some Mimic author has made proverbial by his terse, gnomic form of expression.

S. H.

PARALLEL PASSAGES.

I take the liberty of sending you several parallel passages, which may probably appear to you worthy of insertion in your valuable paper.

1.

"There is a tide in the affairs of men,
Which, taken at the flood, leads on to fortune."
Shakspeare: *Julius Caesar*.

"There is an hour in each man's life appointed
To make his happiness, if then he seize it."
Beaumont and Fletcher: *The Custom of the Country*.

"There is a nick in Fortune's restless wheel
For each man's good —"
Chapman. *Dussy d'Ambois*.

2.

DIATHESIS: Σύστημα Προβολής Αρχαίου Υλικού - Windows Internet Explorer

http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/HDMVIEWER/vik1.xml?searchMode=find&varName=DocTitle&varValue=%CE%92%CE%99%CE%92%CE%9B%CE%99%CE%99

DIATHESIS: Σύστημα Προβολής Αρχαίου Υλικού

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ **ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ**

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ:

ΤΙΤΛΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ: Επακριβώς

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΕΥΧΟΥΣ: Επακριβώς

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ:

* * *

ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Επακριβώς

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΩΝ: Επακριβώς

ΚΕΙΜΕΝΟ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ: Επακριβώς

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ

Βοήθεια για αναζήτηση
 Γράψτε τους όρους που αναζητείτε, όπως στα παρακάτω παραδείγματα:
 1) για να βρείτε κάποιον από τους όρους διαχωρίστε με κενά
 π.χ. αγροτική ασφάλιση
 2) για να βρείτε όλους τους όρους χρησιμοποιήστε το '+'.
 π.χ. +αγροτική +ασφάλιση
 3) για να αποκλείσετε κάποιον όρο, χρησιμοποιήστε το '!'.
 π.χ. +αγροτική -ασφάλιση
 4) για να βρείτε φράσεις εσοκλείστε τις σε " "
 π.χ. "εμφύλιος πόλεμος"
 5) για περισσότερα αποτελέσματα

ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΦΟΡΜΑ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ:
 ΑΡΘΡΩΝ ΣΕ ΤΕΥΧΗ ΤΕΥΧΩΝ + -

Internet | Protected Mode: On 100%

PARART... Παρόμο... ΕΒΕ - Ψ... Microso... Π_UDN... Docum... DIATHE... DIATHE... EL 9:12 μμ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 45: Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου -Πρόγραμμα Διάθεσις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 46: Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων του προγράμματος Διάθεσις.

DIATHESIS: Σύστημα Προβολής Αρχαικού Υλικού - Windows Internet Explorer

http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/HDMVIEWER/vik2.xml

DIATHESIS: Σύστημα Προβολής Αρχαικού Υλικού

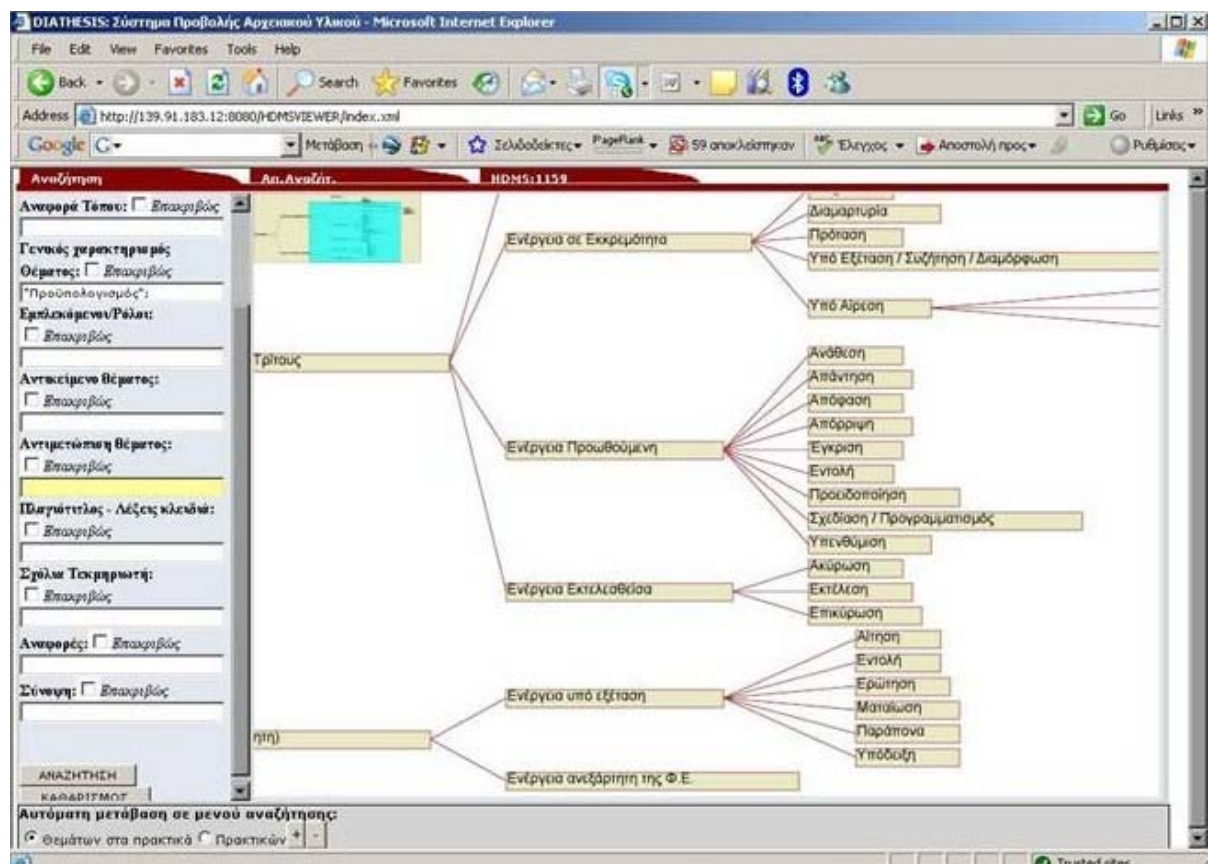
ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ										
NO.	ΧΡΩΜΙΚΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΑΡΧΕΙΟΥ	ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΟΠΟΥ	ΤΥΠΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ	ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ	ΔΡΑΣΤΕΣ	ΕΙΔΟΣ ΔΡΑΣΤΗ	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ	ΕΙΔΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ	ΠΛΗΡΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟ
1	VIKELAIA:10018 VIKELAIA:9213	1944 Δεκέμβριος 02	Νέαπολη	μονογραφίες εσωτερική πολιτική οικονομική πολιτική οικονομική- ανάπτυξη	ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΝ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΙ ΜΙΚΡΟΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ	Κυβέρνηση Οικονομικά	***	***	***	***	μόνοια και έννοια πην ελευθερία.) τάκα δεσσε, και ε"πεσε μαζί.α. Και Φάνηκαν τα εβόλα.Οι
2	VIKELAIA:10094 VIKELAIA:9204	1944 Δεκέμβριος 20	Ουγγαρία ΠΑΛΙΑ ΑΠΩ ΑΝΑΤΟΛΗ Ηράκλειο ΓΕΡΜΑΝΙΑ	πολιτικός λόγος διεθνής πολιτική επιλοματικές και πολιτικές επέργασ	ΠΡΩΝΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ 1300 σχημαχ. αεροπλάνα εναντιον του Μονάχου. Οι σχημαχοί εις την Ουγγαρίαν. Το Συμφι...	Διεθνείς σχέσεις Εμπολιος Πόλιμος Τρομοκρατία Άιμανα Νομοθεσία	ΕΛΑΣ Παπανδρέου Βασιλέας ΕΜΜ. ΜΠΑΝΤΟΥΒΑΣ Πορφρογένης Πλαστήρας Σκόιμπο	Οργανώσεις Πολιτικός Προθουπουργός Βασιλέας Ενοπλες Δυνάμεις Στρατωτικός	*** *** *** *** *** ***	*** *** *** *** *** ***	οκτωβρήνησι σημειωμένη σέ μετωγήνη. Στόν τόπο έποου γενήθηκε η δημοκρατία □α και η ελευθερία, τα
3	VIKELAIA:10101 VIKELAIA:9212	1944 Δεκέμβριος 21	***	***	ΟΙ ΚΑΛΟΙ ΦΙΛΟΙ ΦΑΙΝΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΔΥΣΤΥΧΙΕΣ	***	***	***	***	***	σκληρίας που έσκόπεσε τον σάιρονό της Ελλάδος, η αίονια Ελληνική τίσιες την ελευθερία και η
4	VIKELAIA:10108 VIKELAIA:9212	1944 Δεκέμβριος 21	***	***	ΠΡΩΝΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ Αι Αμερικανικαι δυνάμεις ανέκοναν εν	***	***	***	***	***	πηγή εις τό αΓιμακή η ελευθερία θα σπαργαλισθήει αρκτον. Τα γεγονότα τον Αθρήνον είναι ένα καλόν και

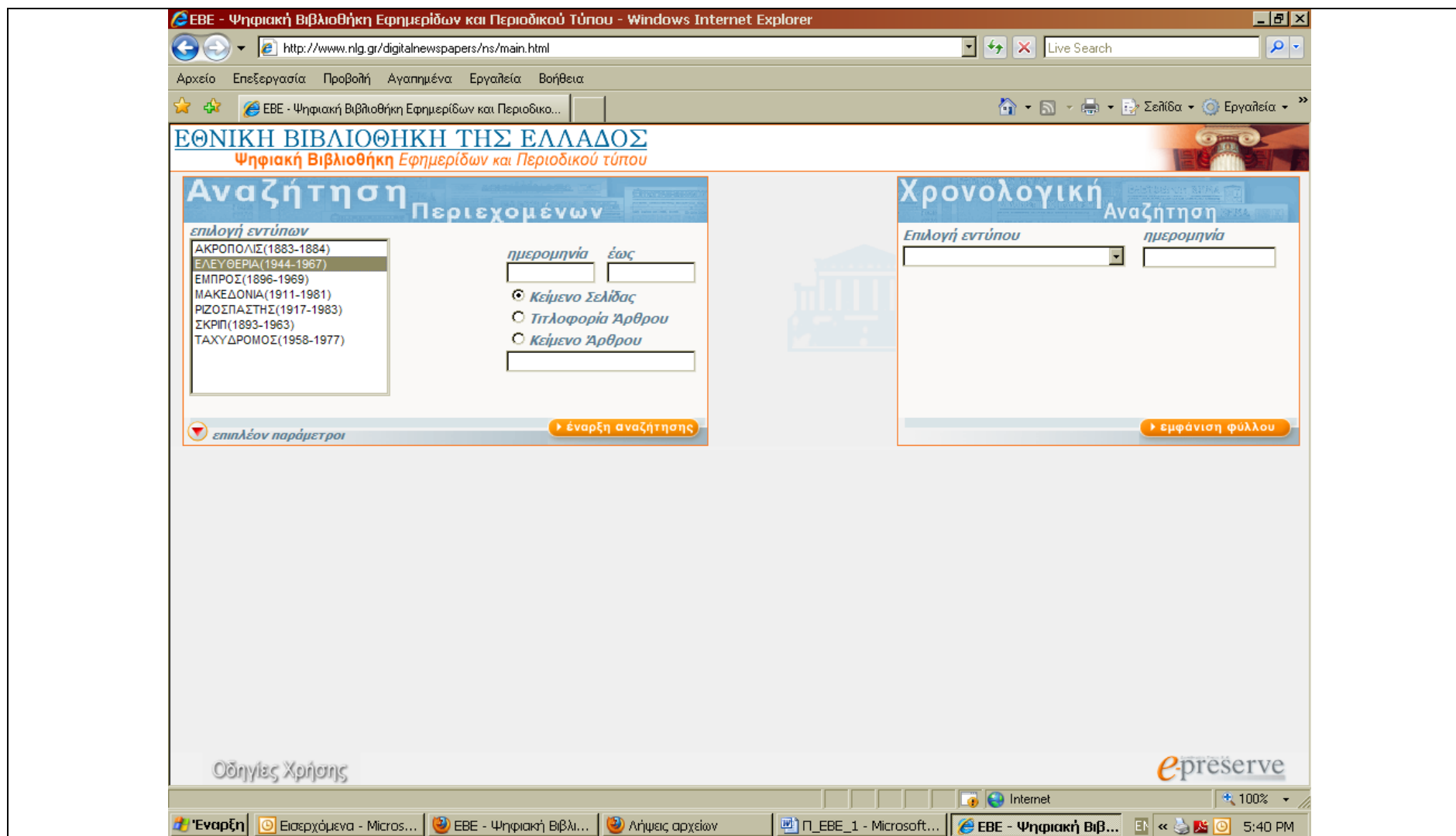
ΒΡΕΘΗΚΑΝ ΣΥΝΟΛΙΚΑ: 479 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΕ ΦΟΡΜΑ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ/ΣΕΛΙΔΑ-ΠΛΗΘΗΣΗ 35 1-35

Done

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 47: Δενδροειδής απόδοση οντολογιών του προγράμματος Διάθεσις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 48: Αρχική ιστοσελίδα της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, *e-fimeris*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 49. Ιστοσελίδα αποτελεσμάτων στην εφημερίδα *Ελευθερία* της *e-fimeris*.

The screenshot shows the search results for the newspaper 'Ελευθερία' (1944-1967). The interface includes a search bar, filters for date and page, and a list of search results. The results table is as follows:

A/A	Λήμμα	%
1	Έντυπο: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ(1944-1967), Φύλλο: 22/6/1961, σελ.: 7	100
2	Έντυπο: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ(1944-1967), Φύλλο: 28/8/1966, σελ.: 5	100
3	Έντυπο: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ(1944-1967), Φύλλο: 1/8/1961, σελ.: 2	100
4	Έντυπο: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ(1944-1967), Φύλλο: 25/12/1960, σελ.: 11	100
5	Έντυπο: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ(1944-1967), Φύλλο: 26/9/1956, σελ.: 6	100
6	Έντυπο: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ(1944-1967), Φύλλο: 3/11/1944, σελ.: 1	100

Additional information: Οδηγίες Χρήσης, Ζητήθηκαν έως 1000 σελίδες, Βρέθηκαν 1549 σελίδες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 50: Ανάκτηση ψηφιοποιημένης σελίδας εφημερίδας από την *e-fimeris*.

The screenshot displays a digital library interface showing a scanned page from the newspaper 'ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ'. The page contains several sections:

- ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:** Tables showing economic data for Athens and various regions.
- ΠΡΟΣ ΨΗΦΙΣΙΝ ΜΟΝΟΠΛΕΥΡΟΥ ΕΚΚΛΟΓΙΚΟΥ ΒΑΙΝΕΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ:** An article discussing the political situation and the government's stance.
- ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, Πέμπη 22 Ιανουαρίου 1961, Σελίδα 7:** The newspaper's masthead and issue information.
- ΕΓΕΝΕΤΟ Η ΚΑΘΕΛΚΥΣΙΣ ΤΟΥ ΦΟΡΤΗΓΟΥ ΣΚΑΦΟΥΣ «ΠΑΓΚΟΣΜΟΣ, ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑ»:** A news item about a ship named 'PANGOSMOS'.
- ΕΙΣ ΤΗ ΜΑΥΡΗΝΙΑ ΣΚΑΡΑΜΑΧΑ:** A section header for a report or article.
- ΚΑΙ Η ΝΟΜΙΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΧΕΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΒΕΒΗ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ:** A section header for a legal or financial article.

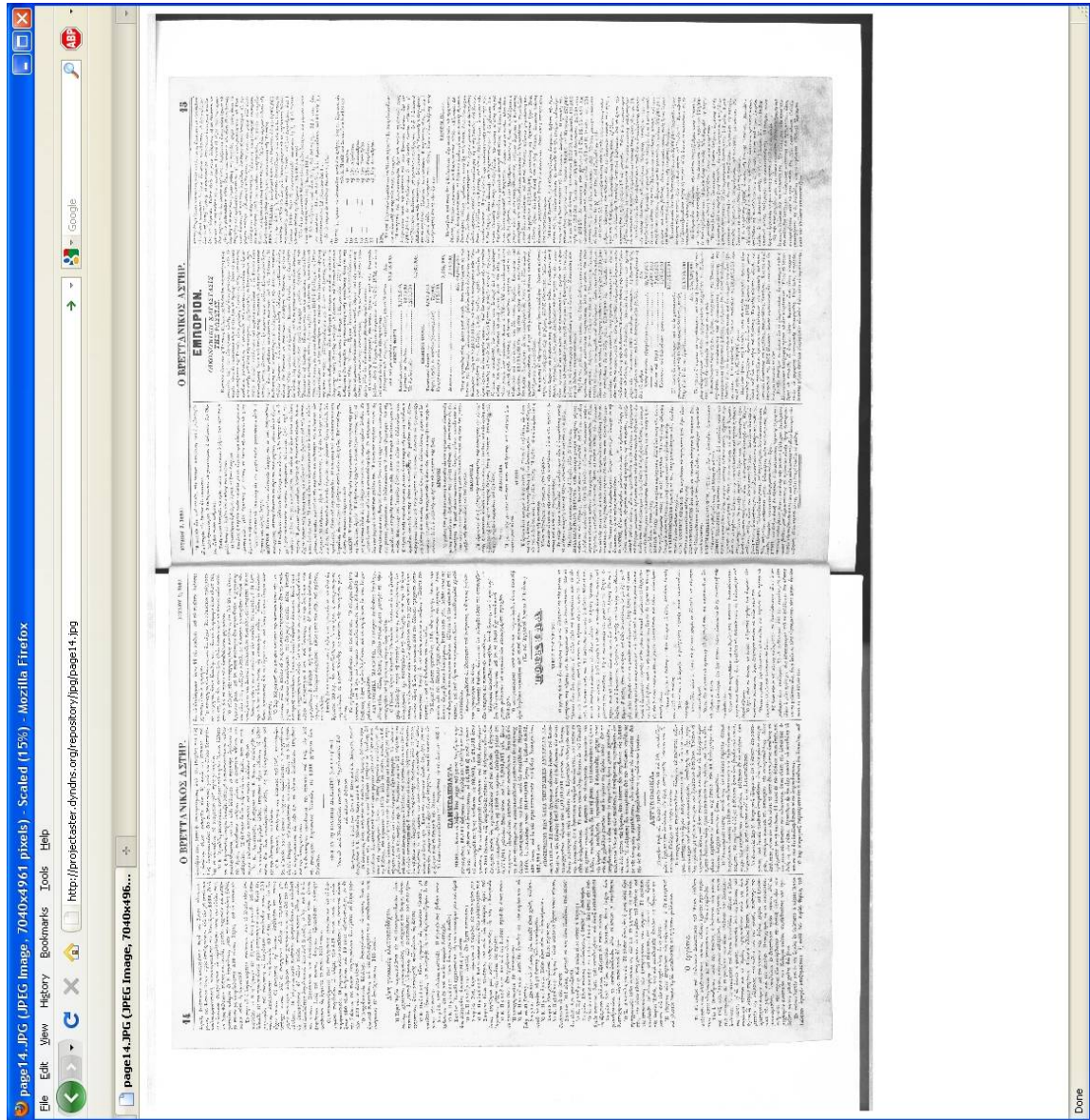
The interface includes a search bar, a list of results, and navigation controls for the scanned page.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 51: Κώδικας σε εξέλιξη στη μονάδα *Datafeed*.


```
vtsonsisi : bash
File Edit View Scrollback Bookmarks Settings Help
[aster@localhost perlfiles]$ ./datafeed.pl
Scanning Repository for new files/directories
FOUND total directories:13
FOUND new directories:1
Found Updated directories:1
Total New Text Files to be inserted:17
-----
Inserting files into the database.....
Table TEXT_table updated with 17 entries
Table text_location_table updated with 17 entries
Table jpeg_location_table updated with 17 entries
Table html_location_table updated with 17 entries
Finished updating the Database
Generating log files
Finished Generation of log files
datafeed exiting...
[aster@localhost perlfiles]$
```

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 52: Εμφάνιση σελίδας 14 στην οθόνη των χρηστών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 53: Σελίδα html όπως διαμορφώνεται ύστερα από τις διαδικασίες της οπτικής αναγνώρισης χαρακτήρων.

The screenshot shows a Mozilla Firefox browser window. The address bar contains the URL: `http://www.projectaster.dyndns.org/project Aster/htmls/baster_all - 0018.htm`. The page content is a table with five columns. The first column is labeled '30' and contains a large block of text. The second column is labeled 'Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ.' and contains text starting with '« "Αρθρον 1. Π Βουλή...'. The third column is labeled 'ΙΟΥΛΙΟΙ 19 1860' and contains text starting with 'λείας. Αι προτάσεις...'. The fourth column is labeled 'ΙΟΤΑΙΟΙ 19 1860' and contains text starting with 'καταπόσει, και ο κόπος...'. The fifth column is labeled 'Ο ΒΡΕΤΤΑΝ' and contains text starting with 'καθ' όλην την...'. The text in the table is a mix of original and OCR-recovered text, with some parts appearing garbled or partially cut off. The browser's status bar at the bottom shows 'Done'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 54: Κείμενο σε μορφή “text” ύστερα από την οπτική αναγνώριση χαρακτήρων (Βρετανικός Αστήρ, σ. 10).

baster_all - 0010.txt - KWrite

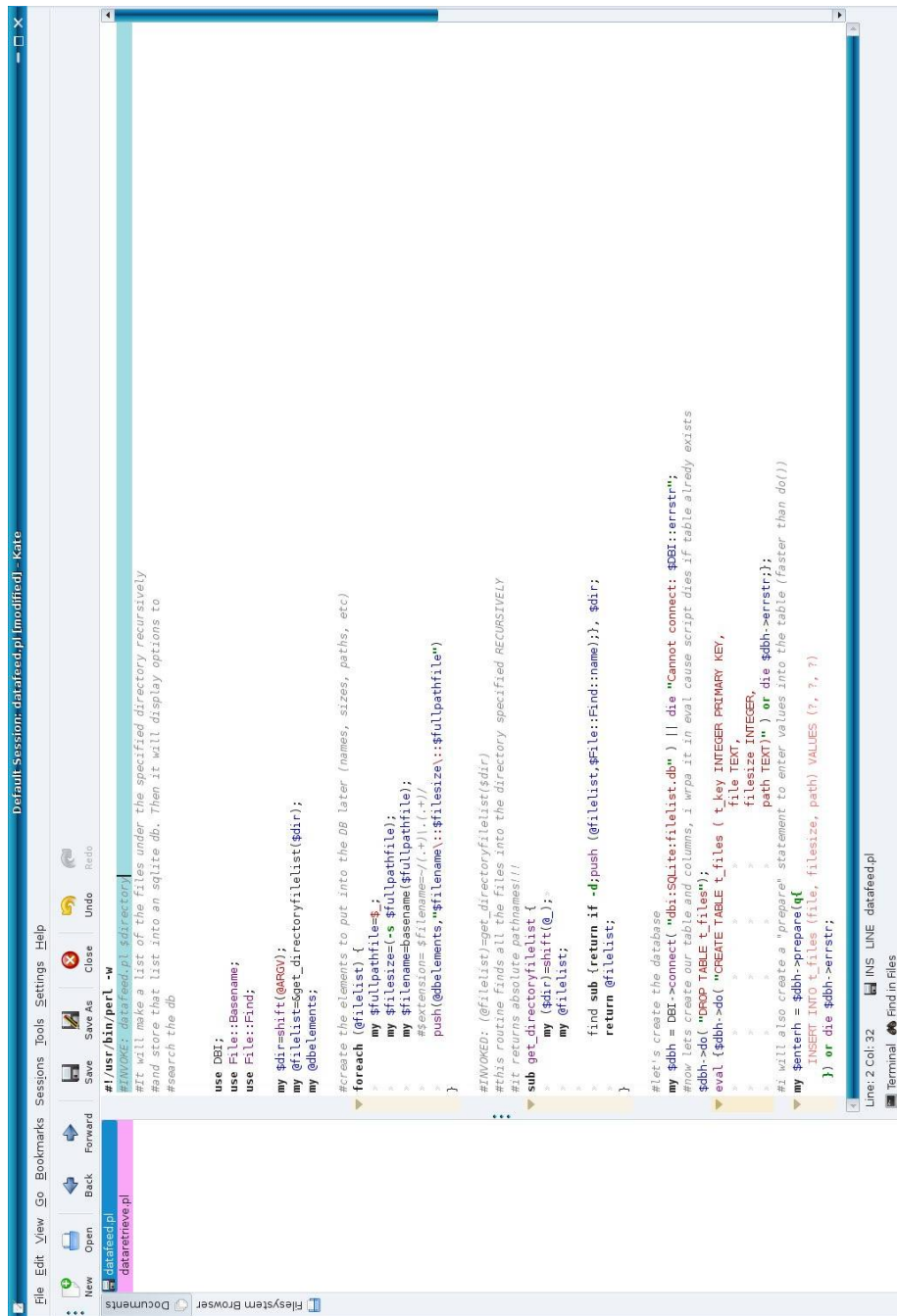
Συνήγοροι τών ένα/ούτων ήταν ό Κ. Βόδα Ζαί ό Κ. Χόνυ, 'αν, τών όι ε-/χ-/ουί-/μ-/ ό Κ. 'Εδουάρδος Ζείρ-ε Ζαί ό Κ. ΜΕ/όι, .
 Οι ένα-/οντεί, ό'ντεε σιτέμποροι έν Λονδίω Ζαί Λίτ, /ερίτζ, έξίνα-τω ά-/οι-/-ην κατά τών ένανωμ-ένων, ό'ντοι 'Ε/ληνω'ν έμποροι./ έν Λονδίω, έπί
 παραβάτει έ'ν/ηητιέει κατά τήν ποόχρησ φορτίου καί έ'ητων απο-τιτίτν ήτι προτ'/ινωμένη; Ζη/Ζτα, . D »ΠΟ Ιφορτώθ, εί;. Πάναροκ, εν τ-Λ ΕΥΞΕ/νω,
 τών λυ-/ουτων του 1858- 8Αλ* »» πλότων, οιε/βόν τό Γιβ-ρά/τάρ υπέφερε καί εκα/ζε νερά- ό όέ π/εσιανος καί νηϊζοισαχο; παρε-τήρησαν κατά τύχην ότι ό
 Απσε ήναρε καί 'Γγεν άποποράν. Τό πόσιον έ-φρασαν εί; τό Κοινωτίδιον τήν 2C Νοεμβρίου χ'ε τήν 29 εόν/ώθη 'από τού Σζάτ Ζαί Έν-/τβ, />»», «τινη.
 έξεταιέιε του φορτίου, ότι τό φορτίο-/ ήτον είτ χα/ήν κατάσσι!>ν τήν 6 Δεκεμβρίου όι έ/χ/ο/τες τ-/όρχοχ-/ τό φορτίο-/ έπί τή ,θατε τών ίεγνήτων Ζαί
 τή; χ-/ο-τέρα> ή/ώσεω;, άζζά τό πόσιον, αναχώρησαν εκ τού ζιμένο; τού Κοινωτίδιου συνειρούση μετ' ά-/ζου π/οίου καί έκαμε νερά. Κατά τήν έξφορτίου
 ευρέθ ήτι μέρο; μέν τού (ίίτου ήτο μαύρον καί ότι είγην όζι-/ην άποφοράν, μέρο; όέ φαίον καί ουχι όμοιο-/ προς τό όίτιγμα η τήν όη/ωσιω.
 Τό όιζαστήριον κατεόικασε τού; ενα-/ομενου; εί; τήν άπότιτίτν 865 ζ.

ΠΗΜΕΛΗΜΑΤΑ

ΜΕΘΗ.- Κατά τό λήξαν ετο; μέχρι του μηνός Νοεμβρίου συμ-πληρομήνου, 56,161 άνδρωμοι έν Αγγλία καί Οθαλλία κατεδικά-όθησαν όι; ιζέθουσι καί άκατούντε;, αί 10,486 έξ αυτών γυνάτα. Οί κατογιορθέιντε; όμωί άνέβαιον εί; 89,903, ών 21,395 ήσαν γυναίκε;. Εν τού; ανακριτικοί; υπομνήμασι του 1859, αναγράφονται
 306 θάνατοι, «έξ υπερβολική; πόσεσι; » Οί άνδρωμοι όύτοι δέν δυνάσθε ελεπει, ότι προσε/λκυθησαν υπό τών ενδύωτ/ ή αφορλογήτων πνευματίων, διότι τώ
 1859 τό ταμίειον εισέπραξι, φέρον έπί 6,775,911 γαλιουίν ξένων οίωων καί έπί 4,909,847 γαλ. Ξένων πνευματίω-/ είιαχθέντων άπάντοιυ πρό; καταναλωσίωυ.
 όσον δε διά τά έντό; τή; ήτικρατεία; κατασκευασθέντα μενάδουμιν «τι εισεπραχ-όθησαν ομνημ>νομήνου του έτους κατά τών παρελθόντα Μαρτίου 1860, εκ
 πνευματίων μόνον 10,000,000 λίρας, εκ ζύδων 6,832, 458 λίρα;, καί εκ τή; πρό; κατασκευη του ζύδου λευκαμέλου, 462,881 λίρ.
 ΑΠΟΖΙΓΜΑΤΙΣ ΤΟΝ ΚΛ'ΓΑ ΤΙΠΝΙΜΙΚΙΝ ΑΝΤΑΡΣΙΑΝ ΠΑΘΟΝΤΩΝ.- Εξ επιστήμων ενγνώμων τεθέντω-/ εννοιων του Κοινωβουλίου, ό Σίρ Κάρολο; Βουδ έξέφρασαν, ότι ή
 Κυβέρνησι; δέν εννοεί παραγο-φείασι πλείονα τών 1,00,000,000 ρουπιών όμω; διανεμη-όωσι αναλόγαι; εί; τού; παδόντα; τών Ευρωπαϊω* ή ίθαγε-ωμ* κατά τή*
 ά*τασιω*, ώ* ή άφοσιόσις υπήρξε* ά*επίληπτος, καί τούτα έ* είδει αποζημιώσεω;. Τό ποσόν τούτο πληρο, όρησται εκ τού Γε*τικού του κοάτους ταμίειου,
 ου*επ; τα τώ* οί-/ο*ομ/ι/ω* περιπετεώ* τής Ινδία;, προσδιωρίθθ δι, ετίτ ή βάσει του ικα*οποιησσι τό ήμισυ τής ζη*·τα; οικοδομώ*, εργοστασιω*, ή
 συγκομιδής, μέχρις όμω; τώ* δυκ χιλιάδω** ρουπιών κί4 ε* τρίτω τή; ζη*μα; μόνον διά. τά υπερβαίνοντα τό άμω ποσόν έν ττεριπτώσει όμω; χημού χρημάτων,
 πολυτίμων λιθων καί τών τί/ούτω*, ή άποζω*μίωσι; περιορίζεται £*·τό; ε*οίς τούτου τή; ζιμί'/.: ότα* έκασθη δε* υπερβαίν-ι τάς 3,000 ρουπία. ΙΙ
 κυβέρνησι; δε* αποκρίνεται διά τήν χ'ω' /ΜΧ-/ κερθων οί; εκ τής άντασιωσας προελόντων, ουτε άποζημιοι τάς ασφάλεια; διά τήν ό; εκ του ίανώτου του
 άσφαλιδέντος προελδουσα* ζημια*.
 ΑΣΤΥΚΟΜΙΚΑ.

Ελαιοβελ Βιγέουδ, ηλικία; μεταξυ τώ* 40 καί 50, καταβείλη-αένην έχουσα υπό ακολουσας τήν όπιν, κατηγορηθή ενώπιον του δικαστηρίου Γκιλχολ όλις έννοχος
 άπάτης.
 ΙΙ κατηγορομένη, παρουσιασθείσα ά/λοισ όλις ευηπόλητος ο-όζω-γο;, νιετήρητο τό έργον ενδύματοποιού έν Β- εκ δέ τών πολλών καί συνεχώ* κατ' αυτής
 καταμαρτυρώ*, άπεδείχθη ότι είχε μεγά-λας σχέσεις με γυ/ατα πτωχώ* καί εργατικών ευτάξεω;. Τούτω* αί κυριώτεραι ήσασ, —■ διότι παρανώμως κατέθεσε*
 είς ενέχουρο υφάσματα, δοθέντα αυτη προς κατασκευη* φορεμάτων, καί διότι συλλη-φείσω· ευρέθησαν επ' αυτi,ς ουχ ήττω*α τών 44 διπλογράφου όηλούτων
 ενέχυρο; παντοίω-/ ξένων φορεμάτων.
 Ο αστυνομικός κλητήρ φέρεσεν, ότι δώδεκα περίπου άτομα, ανεγώσιον εκάστος τό ίδιον έν τω δανειστικώ του Αρτισόκοςκα-σιμμάτι. Τά περι ών ό λόγος
 ενδύματα ήσαν από Βαμβασεράς κοινά, μέχρι τούιν ακριβότερων μεταξοτίων, εδάρθων δέ τά πλείεστα υπό ένέχουρο τήν αυτη* ήμερασ καθ' ή* τή έ*πιστευόησα*.
 Ο δικαστής Σίρ Ε. Μόγκεριτζ έξέφρασαν ότι ή άπατη ήτο καταφανής, καί επειδή προέδετο άποσασ*ή*αι έπί τριών μόνω* κατηγο-ριώ*, έπέβημε άκούσαι τή*
 απολογία* τής καταμνηστέλης. Αυτη άπή*τησε μόνον ότι ήθελε κώμει τό κατά άδομήτων, όμω; αποδούθ τά ποσάματα- ότι τ' άπίθωω-/ ΙΙ τέκνα εκ τών δώδεκα
 ατίνω ετέξε, καί ότι νερά τόν θάνατο* του τελευταίου, όμω; αποδούθ τά ποσάματα- ότι τ' άπίθωω-/ ΙΙ τέκνα εκ τών δώδεκα
 πάντα έάν δέν έσυλλαβάνετο ουτω άπροδοκώητα;.
 Ο Σίρ Μόγκβαριτζ παρετήρησιν ότι ή άπόδο-ις ήτο δύσκολος, καθ'
 α ήσαν 44 τών αριθμών κα'ι τά. πλείεστα ληξόσης χρονία;, ήτοι υπερήμερα.
 Ι] κατηγορομένη άπαντησεν, ότι είχαν έτι πλείετερα πράγματα είς ενέχουρο, ατίνω ήλευθέροισε.-ότι τά υπερήμερα, ήσαν ιδιικά, τής, καί ότι, έάν δέν
 κατεπιέζετο ήβ;·λ· ικανοποιεί τό δανειστικό/ κατάστημα διά τά ποσόν τούιν αποδοθέντων φορεμάτων.
 Ο σύζυγο; τής κατηγορομένης κατέθεσε /, ότι διά. 26 'ετη διήλγε* ένγλω* βίω*, καί ότι ποτέ πρότερο-/ δέν προσεβλήθθ ό ■α.ρα.κτήρ του ουτε ό της
 συζύγου αυτού, ώς δύνανται ιαστυήσασσι πολλοί τώ* ποσώνω** της Διυτικης τού Λονδίνου συνουσία;. ους υπονοεεί. Μούος ο θάνατο; τώ* τέκνωσ κατέτικε τή*
 Line:47 Col:428 INS LINE baster_all - 0010.txt

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 55: Κώδικας σε περιβάλλον Kate.


```
#!/usr/bin/perl -w
#INVOKED: datafeed.pl $dir
#It will make a list of the files under the specified directory recursively
#and store that list into an sqlite db. Then it will display options to
#search the db

use DBI;
use File::Basename;
use File::Find;

my $dir=shift(@ARGV);
my @filelist=get_directoryfilelist($dir);
my @belements;

#create the elements to put into the DB later (names, sizes, paths, etc)
foreach (@filelist) {
    my $fullpath=$_;
    my $filesize=(-s $fullpathfile);
    my $filename=basename($fullpathfile);
    my $extension=$filename~/(\.+)/;
    push(@belements,"$filename\\:$filesize\\:$fullpathfile"
}

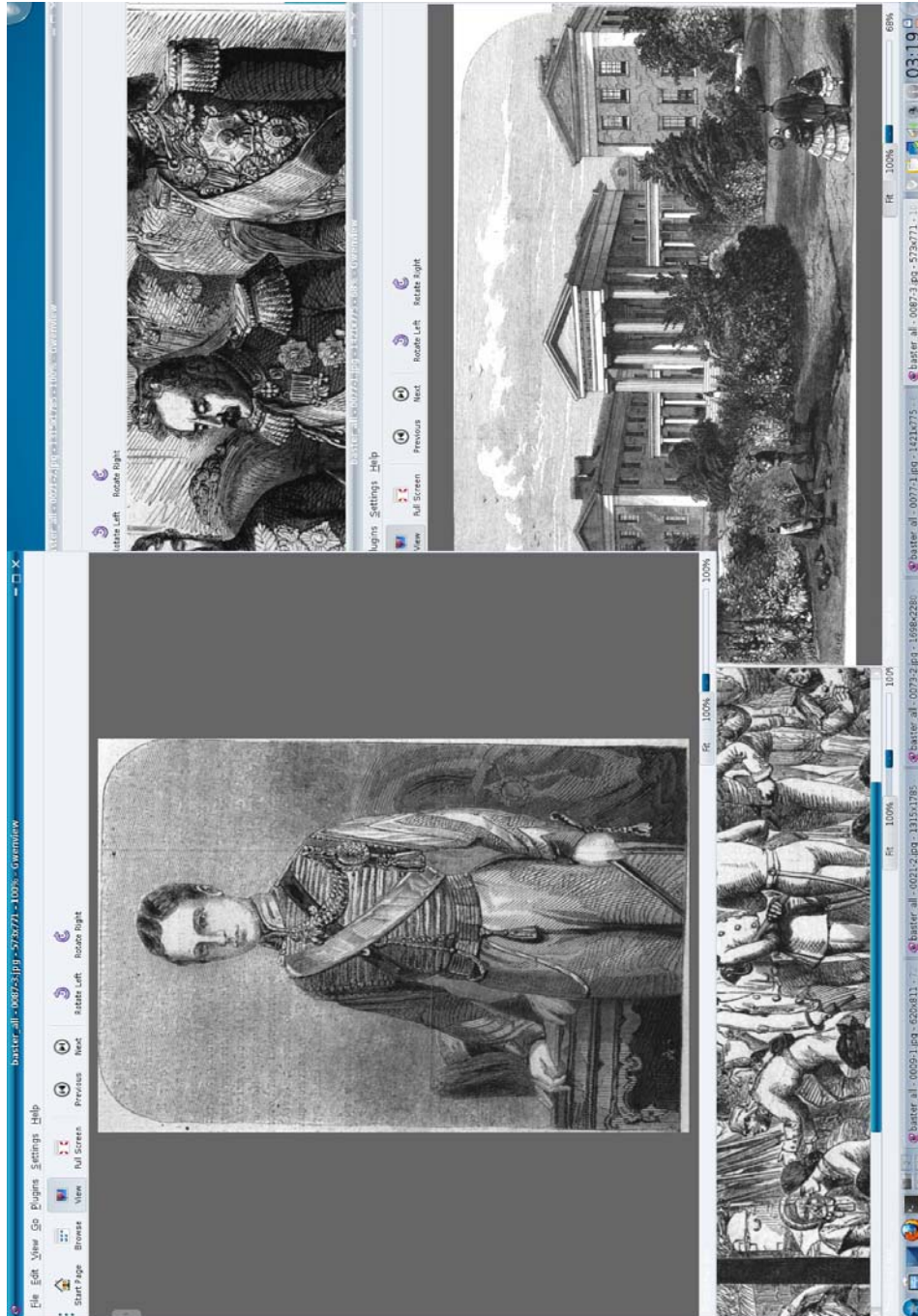
#INVOKED: (@filelist)=get_directoryfilelist($dir)
#this routine finds all the files into the directory specified RECURSIVELY
#it returns absolute pathnames!!
sub get_directoryfilelist {
    my ($dir)=shift(@_);
    my @filelist;

    find sub {return if -d;push (@filelist,$File::FIND::name);}, $dir;
    return @filelist;
}

#let's create the database
my $dbh = DBI->connect( "dbi:SQLite:filelist.db" ) || die "Cannot connect: $DBI::errstr";
#now lets create our table and columns, i wrpa it in eval cause script dies if table already exists
$dbh->do( "DROP TABLE t_files");
eval { $dbh->do( "CREATE TABLE t_files ( t_key INTEGER PRIMARY KEY,
file TEXT,
filesize INTEGER,
path TEXT)" ) or die $dbh->errstr;};
#i will also create a "prepare" statement to enter values into the table (faster than do())
my $enterh = $dbh->prepare(
INSERT INTO t_files (file, filesize, path) VALUES (?, ?, ?)
); or die $dbh->errstr;
}
```


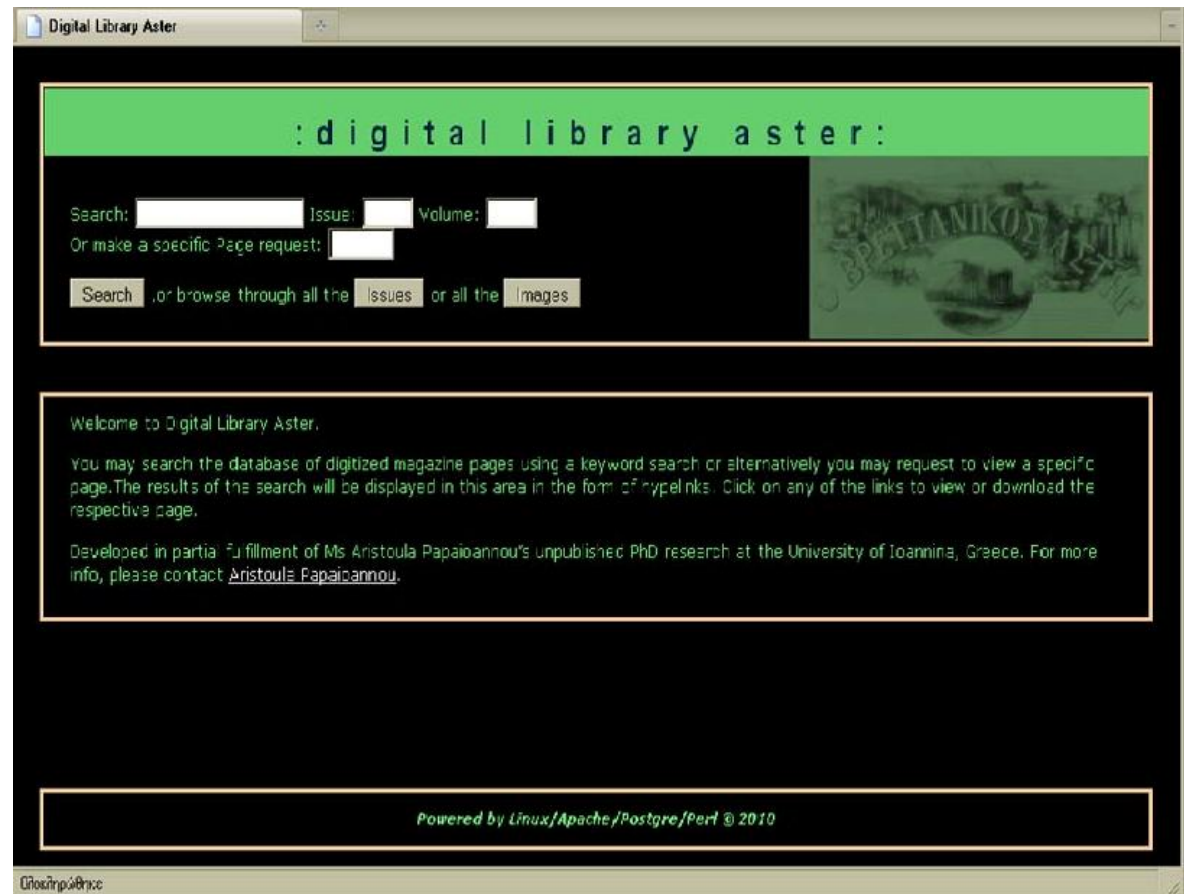
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 56: Διαχωρισμός εικόνων από κείμενο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 57: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ	<i>ΕΦΗΜΕΡΙΣ (1788-1798)</i>	<i>ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΜΕΡΗ (1811)</i>	<i>ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΣ (1812-1836)</i>	<i>ΕΡΜΗΣ Ο ΛΟΓΙΟΣ (1811-1821)</i>	<i>ΚΑΛΛΙΟΠΗ (1819-1821)</i>	<i>ΑΘΗΝΑ (1819)</i>	<i>ΜΕΛΙΣΣΑ (1819-1821)</i>
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΤΗΤΑ	Δις ανά εβδομάδα	Δις ανά εβδομάδα	Δις ανά εβδομάδα. Από 1813 καθημερινά. Από 1835 εβδομαδιαία	Δεκαπενθήμερη	Δεκαπενθήμερη	Δεκαπενθήμερη	Ετήσια (3 τόμοι)
ΣΕΛΙΔΕΣ	4-6σ. και 8-16σ.	8σ.	4-6σ.	16 σ. (ποικίλει: 26σ., 32σ. 36σ., 40σ, 160σ.)	8σ. και 16σ.	32σ.	1-112σ. (τ. 1) 113-242σ. (τ. 2) 243-338σ. (τ. 3)
ΜΕΓΕΘΟΣ	23x18 εκ. και 18x12 εκ.	19x12 εκ.	24x18 εκ.	22.2x14.3εκ.	27x21.5 εκ.	20x13.5 εκ.	20x12.5 εκ.
ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΟΜΗ	Δίστηλη	Μονόστηλη	Δίστηλη	Δίστηλη	Δίστηλη	Μονόστηλη	Μονόστηλη
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Διακοσμητικό τίτλου και διακοσμητικά ανά ενότητα	-	Διακοσμητικό τίτλου	Εικονογράφηση και πίνακες.	Καλλιγραφικός τίτλος	Διακοσμητικό τίτλου	Διακοσμητικό τίτλου
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	Ποικιλία στο μέγεθος των χαρακτήρων. Κακή τυπογραφική συνοχή. Πρόσμιξη λατινικών χαρακτήρων.	Ποικιλία στο μέγεθος των χαρακτήρων. Κακή τυπογραφική συνοχή. Πρόσμιξη λατινικών χαρακτήρων.	Κεφαλαίοι και πλάγιοι χαρακτήρες σε τίτλους και επικεφαλίδες. Καλλιγραφικά γράμματα και καμπυλωτές άκρες. Didone type.	Χρήση χαρακτήρων πολλών γλωσσών. Από 1813- χρήση old Greek type. Από 1815- χρήση Didone type. Έμφαση με τη χρήση κενών και το μέγεθος χαρακτήρων.	Χαρακτήρες τύπου Didot για το βασικό κείμενο. Χαρακτήρες τύπου Austiran-German για τις παραπεμπτικές σημειώσεις. Έμφαση με τη χρήση κενών.	Αδύναμη, αχνή εκτύπωση χαρακτήρων τύπου Didot. Έμφαση με τη χρήση κενών και κεφαλαίων χαρακτήρων.	Χαρακτήρες τύπου Didot. Κεφαλαίοι χαρακτήρες σε θεματικές ενότητες. Καθαρή γραμματοσειρά. Έμφαση με τη χρήση θαυματικού και κενών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 58: Αρχική σελίδα προγράμματος Αστήρ.

The screenshot shows a web browser window titled "Digital Library Aster". The main content area has a black background with a green header bar containing the text ": digital library aster:". Below the header, there is a search interface with three input fields for "Search:", "Issue:", and "Volume:", and a fourth field for "Or make a specific Page request:". A "Search" button is positioned to the left of the "Search:" field. To the right of the search fields is a faded image of a magazine cover with the word "ΣΠΕΤΑΝΚΟΝ" visible. Below the search area, a white box contains the following text:

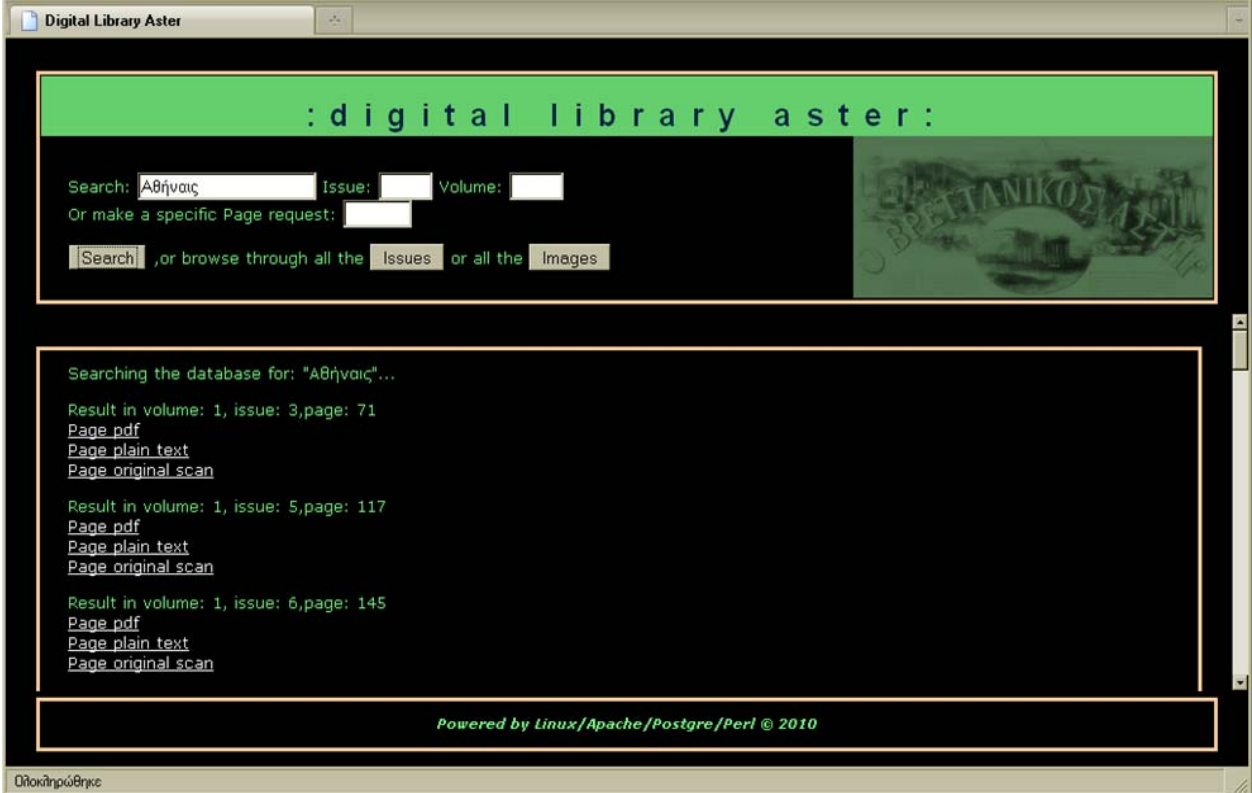
Welcome to Digital Library Aster.

You may search the database of digitized magazine pages using a keyword search or alternatively you may request to view a specific page. The results of the search will be displayed in this area in the form of hypelinks. Click on any of the links to view or download the respective page.

Developed in partial fulfillment of Ms. Aristoula Papaioannou's unpublished PhD research at the University of Ioannina, Greece. For more info, please contact [Aristoula Papaioannou](#).

At the bottom of the page, a white box contains the text: "Powered by Linux/Apache/Postgre/Perl © 2010". The browser's status bar at the bottom left shows the URL "http://www.aster.gr".

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 59: Εμφάνιση αποτελεσμάτων από αναζήτηση στη βάση Αστήρ.

The screenshot displays the 'Digital Library Aster' web interface. At the top, a green banner contains the text ': digital library aster:'. Below this, there is a search form with three input fields: 'Search: Αθήναις', 'Issue: [ ]', and 'Volume: [ ]'. A fourth field is labeled 'Or make a specific Page request: [ ]'. To the right of the search fields is a decorative image with the Greek text 'ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΝ ΣΧΗΜΑ'. Below the search form, there are three buttons: 'Search', 'Issues', and 'Images'. The main content area shows the search results for 'Αθήναις'. It starts with the text 'Searching the database for: "Αθήναις"...'. There are three results listed, each with a title and three links: 'Page pdf', 'Page plain text', and 'Page original scan'. The first result is 'Result in volume: 1, issue: 3, page: 71'. The second is 'Result in volume: 1, issue: 5, page: 117'. The third is 'Result in volume: 1, issue: 6, page: 145'. At the bottom of the interface, there is a footer that reads 'Powered by Linux/Apache/Postgre/Perl © 2010'. The browser's address bar at the bottom left shows the URL 'http://www.aster.gr'.

Search: Αθήναις Issue: [ ] Volume: [ ]
Or make a specific Page request: [ ]
[Search] , or browse through all the [Issues] or all the [Images]

Searching the database for: "Αθήναις"...

Result in volume: 1, issue: 3, page: 71
[Page pdf](#)
[Page plain text](#)
[Page original scan](#)

Result in volume: 1, issue: 5, page: 117
[Page pdf](#)
[Page plain text](#)
[Page original scan](#)

Result in volume: 1, issue: 6, page: 145
[Page pdf](#)
[Page plain text](#)
[Page original scan](#)

Powered by Linux/Apache/Postgre/Perl © 2010

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 60: Εμφάνιση αποτελεσμάτων εικόνων από τεύχος.

The screenshot shows a web browser window titled "Digital Library Aster". The main content area has a green header with the text ": digital library aster:". Below the header, there is a search bar with the text "Search: Αθήναις" and fields for "Issue:" and "Volume:". There is also a field for "Or make a specific Page request:". A "Search" button is present, along with a link to "browse through all the issues" and a link to "all the images". To the right of the search bar is a decorative image of a classical building with the text "ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΣΑΛΩΝΙΣ" above it.

Click on any of the links below to request a specific Image

Images in issue 1: [\[1\]](#)[\[4\]](#)[\[5\]](#)[\[8\]](#)[\[9\]](#)[\[12\]](#)[\[12\]](#)[\[13\]](#)[\[17\]](#)[\[17\]](#)[\[17\]](#)[\[20\]](#)[\[20\]](#)[\[21\]](#)[\[21\]](#)[\[24\]](#)

Images in issue 2: [\[25\]](#)[\[28\]](#)[\[28\]](#)[\[29\]](#)[\[29\]](#)[\[32\]](#)[\[33\]](#)[\[36\]](#)[\[37\]](#)[\[37\]](#)[\[37\]](#)[\[40\]](#)[\[41\]](#)[\[44\]](#)[\[44\]](#)[\[45\]](#)[\[45\]](#)[\[48\]](#)[\[48\]](#)[\[49\]](#)[\[49\]](#)[\[51\]](#)[\[52\]](#)[\[52\]](#)[\[52\]](#)[\[53\]](#)[\[53\]](#)[\[55\]](#)[\[56\]](#)

Images in issue 3: [\[57\]](#)[\[60\]](#)[\[61\]](#)[\[64\]](#)[\[64\]](#)[\[65\]](#)[\[65\]](#)[\[68\]](#)[\[68\]](#)[\[69\]](#)[\[70\]](#)[\[70\]](#)[\[71\]](#)[\[72\]](#)[\[73\]](#)[\[73\]](#)[\[76\]](#)[\[77\]](#)[\[80\]](#)[\[80\]](#)[\[81\]](#)[\[81\]](#)[\[84\]](#)[\[84\]](#)[\[85\]](#)

Images in issue 4: [\[89\]](#)[\[89\]](#)[\[92\]](#)[\[93\]](#)[\[96\]](#)[\[97\]](#)[\[100\]](#)[\[101\]](#)[\[104\]](#)[\[104\]](#)[\[105\]](#)[\[108\]](#)[\[109\]](#)

Images in issue 5: [\[113\]](#)[\[113\]](#)[\[116\]](#)[\[117\]](#)[\[120\]](#)[\[121\]](#)[\[124\]](#)[\[125\]](#)[\[129\]](#)[\[129\]](#)[\[132\]](#)[\[133\]](#)[\[133\]](#)[\[136\]](#)[\[137\]](#)[\[140\]](#)[\[140\]](#)[\[141\]](#)[\[141\]](#)[\[144\]](#)[\[144\]](#)

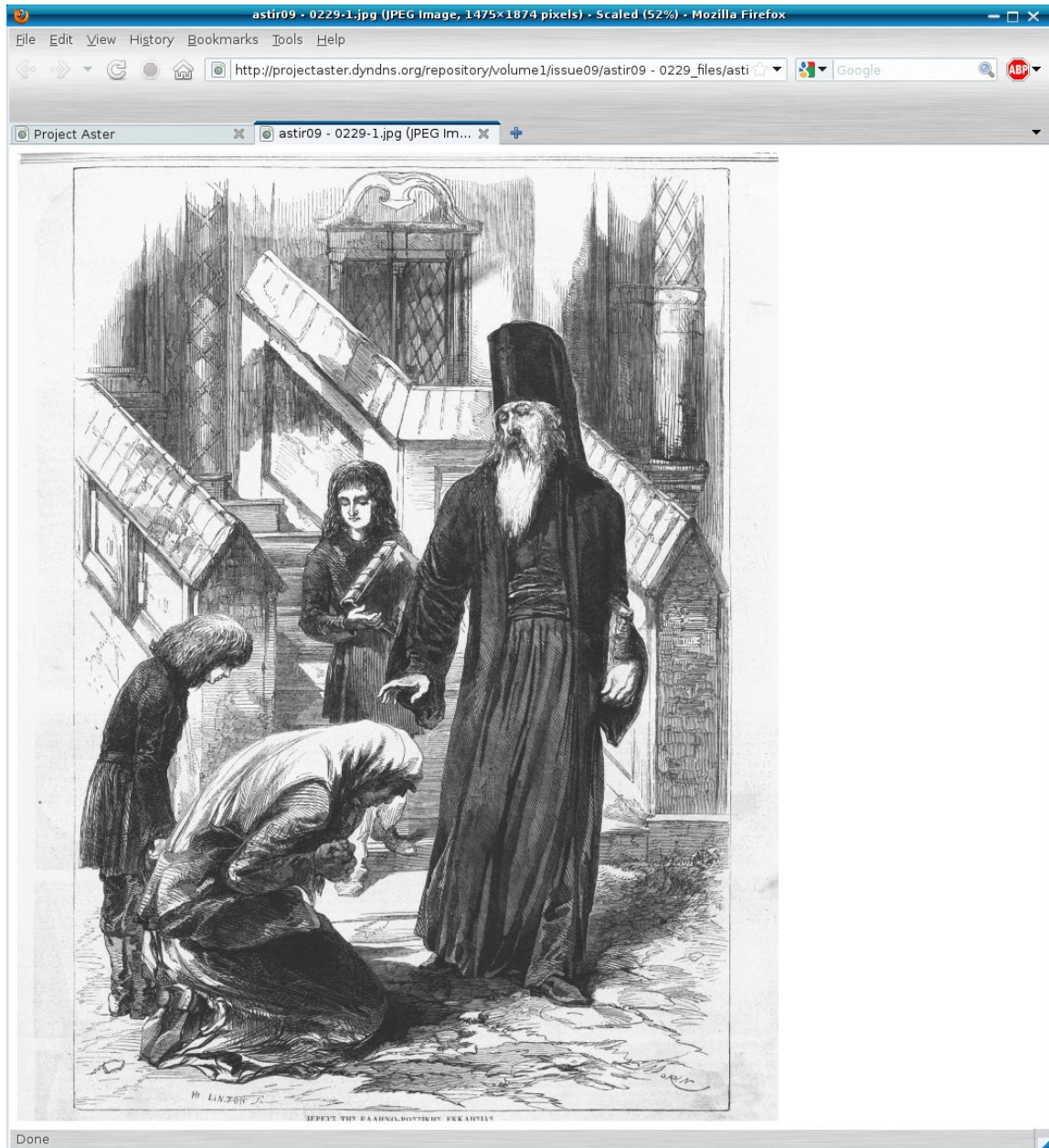
Images in issue 6: [\[145\]](#)[\[145\]](#)[\[148\]](#)[\[148\]](#)[\[148\]](#)[\[149\]](#)[\[149\]](#)[\[152\]](#)[\[153\]](#)[\[156\]](#)[\[157\]](#)[\[157\]](#)[\[160\]](#)[\[160\]](#)[\[161\]](#)[\[164\]](#)[\[164\]](#)[\[165\]](#)[\[165\]](#)[\[168\]](#)[\[168\]](#)

Images in issue 7: [\[169\]](#)[\[169\]](#)[\[172\]](#)[\[173\]](#)[\[173\]](#)[\[173\]](#)[\[176\]](#)[\[177\]](#)[\[180\]](#)[\[180\]](#)[\[180\]](#)[\[181\]](#)[\[181\]](#)[\[184\]](#)[\[185\]](#)[\[188\]](#)[\[188\]](#)[\[188\]](#)[\[189\]](#)[\[189\]](#)[\[192\]](#)[\[192\]](#)[\[193\]](#)[\[193\]](#)[\[197\]](#)[\[200\]](#)[\[200\]](#)

Powered by Linux/Apache/Postgre/Perl © 2010

Ολοκληρώθηκε

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 61: Εμφάνιση επιλεγμένης εικόνας σε ξεχωριστό παράθυρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ -Θεματική-

Γενικές πηγές

- American Psychological Association. (2010). *The Publication Manual of the American Psychological Association*. Washington: APA.
- Bernard, H. R. (2006). *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Oxford: AltaMira Press.
- Boeije, H. (2010). *Analysis in Qualitative Research*. London: Sage.
- Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bryman, A. (2004). *Social research methods*. New York: Oxford University Press.
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done?
- Bryman. *Qualitative Research*, 6(1), 97-113.
- Chiulli, R. M. (1999). *Quantitative analysis: an introduction*. Amsterdam: OPA.
- Duverger, M. (1990). *Μέθοδοι κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. (Μετάφραση του: *Méthodes des sciences sociales*, 1969. Μεταφραστής: Νίκος Παπαδοδήμας)
- Fairclough, N. (2003). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The Qualitative Report* 8(4), 597-607. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR8-4/golafshani.pdf>.
- Hoepfl, M. C. (1997). Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers. *Journal of Technology Education*. 9(1). Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JTE/v9n1/hoepfl.html#hansen>
- Kohlbacher, F. (2006). The Use of Qualitative Content Analysis in Case Study Research. *FQS* 7(1). Ανάκτηση 25 Απριλίου 2010, από <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/viewArticle/75/153#g42>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: Sage.
- Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *FQS* 1(2) Ανάκτηση 25 Απριλίου 2010, από <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2386>.

Neuman, W. (1997). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston: Allyn and Bacon.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. California: Sage.

Sola Pool, I. de (Ed.). (1959). *Trends in Content Analysis*. Urbana: University of Illinois Press.

Strauss, A. L., & Corbin, J. M. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. California: Sage.

Titscher, S., et al. (2000). *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage.

Walravens, H. (ed.). (2006). *International newspaper librarianship for the 21st century*. München K.G.: Saur.

Wood, L. A., & Kroger, R. O. (2000). *Doing discourse analysis: methods for studying action in talk and text*. London: Sage.

Γαρίδης, Π., Δεληγιαννάκης, Μ., & Τζίτζιρας, Π. (2002). *Σύγχρονο λεξικό πληροφορικής: αγγλοελληνικό-ελληνοαγγλικό*. Αθήνα: Διαύλος.

Δεσπότης, Γ. (1999). *Αγγλοελληνικό αναλυτικό λεξικό Η.Υ.-Νέας Τεχνολογίας: οδηγός εφαρμογών*. (Τόμ. 2). Αθήνα: PIM, Ηλεκτρονικές Πληροφορίες-Εκδόσεις.
Ελευθερουδάκης, Κ. (1927-1931). *Εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν*. Αθήνα: Ελευθερουδάκης Α.Ε.

Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη (2007). *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Α.Π.Θ.

Κουλούρης, Α., & Καπιδάκης, Σ. (2002). Η μετεξέλιξη της βιβλιογραφικής βάσης δεδομένων του Εθνικού Αρχείου Διδακτορικών Διατριβών του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης, σε ψηφιακή βιβλιοθήκη: ιστορία, προβλήματα, προοπτικές. Στο *11ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*, Λάρισα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/10227/>.

Λαλάς, Χ. (2002). *Το μικρό λεξικό του Internet: αγγλοελληνικό-ελληνοαγγλικό*. Αθήνα: Δίαυλος.

Σκαρλάτος, Δ. ο Βυζάντιος (1852). *Λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*. Εν Αθήναις: Εκ της τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά.

Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (1992). *Οδηγίες για την εκπόνηση και παρουσίαση μιας εργασίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Το λεξικό πληροφορικής της Microsoft (2004). Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Τσιμπόγλου, Φ. (2006). Συλλογικός Κατάλογος Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Από την πρόκληση της υλοποίησης στην πρόκληση της επέκτασης λειτουργιών, υπηρεσιών,

δημιουργών και χρηστών. Στο *Συνεργασίες λαϊκών Βιβλιοθηκών - Εργαλεία, πρότυπα και συλλογικοί κατάλογοι*. Λιβαδειά. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://www.slideshare.net/liblivadia/pdf-2776647>.

Φίλιας, Β. (1998). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και στις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.

Φραντζή, Μ. & Τσάκωνας, Γ. (2005). E-LIS: ένα ανοικτό αρχείο για τη Βιβλιοθηκονομία και Επιστήμη της Πληροφόρησης. Στο *14ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Αθήνα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/5122/>.

Φραντζή, Μ., κ.ά (2007). E-LIS, το ηλεκτρονικό αρχείο για τη Βιβλιοθηκονομία και την Επιστήμη της Πληροφόρησης: τρόποι αξιοποίησης του από την ελληνική βιβλιοθηκονομική κοινότητα.. Στο *16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Πειραιάς. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/11611/>.

Φιλολογικές – Ιστορικές πηγές

Adam, J. M. (1999). *Τα κείμενα: τύποι και πρότυπα*. Αθήνα: Πατάκης. (Μετάφραση του: Les Textes, 1997. Μεταφραστής: Γιάννης Παρίσης)

Allen, W. (1846). *Life of William Allen with selections of his correspondence* (Vols. 2-3), London: Charles Gilpin

Anderson, M. S. (1966). *The eastern question 1774-1923: a study in international relations*. London: Macmillan.

Andrews, A. (1859). *The history of British journalism: from the foundation of the newspaper press in England, to the repeal of the Stamp act in 1855*. (Vol. 2). London: R. Bentley.

Arslan, A. (2004). *Ο ελληνικός Τύπος στο οθωμανικό κράτος: όπως καταγράφεται από τα έγγραφα της εποχής*. Αθήνα: Επτάλοφος. (μετάφραση του: *Osmanli devletinde rum basini*. Μεταφραστής: Χρήστος Α. Πάμπαλος)

Baird, H. M. (1856). *Modern Greece: a narrative of a residence and travels in that country*. New York: Harper & Brothers Publishers.

Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press. (μετάφραση του: *Estetika slovesnogo tvorchestva, 1979*. Μεταφραστής: Vern W. McGee)

Bandin, L. (1977). *L' analyse de Contenu*. [Paris]: Presses Universitaires de France.

Bartle, G. F. (1988). The Greek Boys at Borough Road during the War of Independence. *Journal of Educational Administration and History*, 20(1), 1-11.

Barton, W., & Beck, A. (2005). *Communication studies*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Barty-King, H. (1994). *The Baltic story: Baltick Coffee House to Baltic Exchange 1744-1994*. London: Quiller Press.

Bell, A. (1984). Language style as audience design. *Language in Society*, 13, 145-204.

Blaquière, E. (1825). *Narrative of a second visit to Greece including facts connected with the last days of Lord Byron*. London: Geo. B. Whittaker.

Bliss, D. P. (1928). *A history of wood-engraving*. New York: E. P. Dutton & co.

Bouvier, V. M. (1999). Imperial Humor: U.S. political cartoons and the War of 1898. *Colonial Latin American Historical Review*, 8, 5-41.

Bowman, J. H. (1998). *Greek printing types in Britain: from the late eighteenth to early twentieth century*. Thessaloniki: Typophilia.

Boyce, G., Curran, J., & Wingate, P. (Eds.) (1978). *Newspaper history from the seventeenth century to the present day*. London: Sage.

Brereton, A. (1908). *The literary history of the Adelphi and its neighborhood*. London: T.F. Unwin.

Briggs, A. ([1972]). *Victorian People: reassessment of persons and themes, 1851-67*. [Chicago]: University of Chicago Press.

British and foreign state papers, 1860-1861. (1868). (Vol. 51). London: William Ridgway.

British Printing Society (n.d.). *History of Printing*. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από http://www.bpsnet.org.uk/history_print.html.

Britton, J. (1821). *The history and antiquities of the Metropolitan Church of Canterbury*. London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster Row.

Brown, P. H. (Ed.). (1970). *Early travellers in Scotland*. New York: B. Franklin.

Cameron, D. (1996). Style policy and style politics—a neglected aspect of the language of the news. *Media, Culture and Society* 18(2), 315-333.

Cannon, J. (2002). British and Foreign School Society. *The Oxford Companion to British History*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://www.encyclopedia.com/doc/1O110-BritishandForeignSchlScty.html>

- Chamberlain, M. E. (1988). *Pax Britannica?: British foreign policy, 1789-1914*. London: Longman.
- Church Missionary Society. (1826a). Education societies: Greece. *The missionary register for MDCCC XXVI, 14*, 62.
- Church Missionary Society. (1826b). Progress of Greek Youths. *The missionary register for MDCCC XXVI, 14*, 460.
- Church Missionary Society. (1827). British and Foreign School Society. *The missionary Register for MDCCCXXVII, 15*, 502.
- Church Missionary Society. (1833). Mediterranean Mission: Description of Paedagogion . *Missionary papers, 72*, [1].
- Claye, J (1883). *Typographie: manuel de l' apprenti compositeur* (3rd ed.) Paris : A. Quantin.
- D. J. R. (1863). Greek Church in York Building, Adelphi. *Notes and Queries, s3-III(67)*, 287.
- Darnton, R. & Roche, D. (Eds.). (1989). *Revolution in print: the press in France, 1775-1800*. Berkeley: University of California Press.
- Denton, R. E., & Woodward, G. C. (1990). *Political communication in America*. New York: Westport.
- Dowling, T. E., & Fletcher, E. W. (1915). *Hellenism in England: a short history of the Greek people in this country from the earliest times to the present day*. London: Faith Press.
- Driault, E., & Lhéritier, M. (1925-1926). *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*. (v. 1). Paris: Les Presses Universitaires de France.
- Dyson, P. (2000). *Λεξικό όρων πληροφορικής*. Αθήνα: Γκιούρδας. (Μετάφραση του: The PC User's pocket dictionary. Απόδοση: Γιάννης Β. Σαμαράς)
- Eagleton, T. (2007). *Ideology: an introduction*. Abs Publishers: London.
- Eco, U. (2006). *Με το βήμα του κάβουρα: θερμοί πόλεμοι και λαϊκισμός των ΜΜΕ*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. (Μετάφραση του: A passo di gambero, 2006. Μεταφραστής: Έφη Καλλιφάτη)
- Edwards, R. (2002). Marsh Murdock and the 'Wily Women' of Wichita: domesticity disputed in the Gilded Age. *Kansas History, 25*, 2-13.
- Eisenstein, E. (2000). *The printing revolution in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Endres, F. F. (1984). Frontier obituaries as cultural reflectors: toward 'Operationalizing Carey's Thesis. *Journalism History*, 11 (3/4), 54-60.

Fiarlie, S. (1959). *The Anglo-Russian grain trade*. London: University of London.

Fischer, R. A. (1996). *Them damned pictures: explorations in American political cartoon art*. North Haven, CT: Archon Books.

Fowler, R. (1991). *Language in the news*. London: Routledge.

Fuller, C. (Ed.). (2000). *The correspondence of Jeremy Bentham: January 1822 to June 1824* (Vol. 11). Oxford: Oxford University Press.

Fusaro, M. (2005). Coping with transition: Greek merchants and shipowners between Venice and England in the late sixteenth century. In I. Baghdiantz McCabe, G. Harlaftis & I. Pepelasis Minoglou (Eds.), *Diaspora entrepreneurial networks* (95-123). Oxford: Berg.

Georgirenes, J. (1678). *A description of the present State of Samos, Nicaria, Patmos and Mount Athos*. London: Printed by W.G. and fold by Moses Pitt at the Angel in St. Paul's Church-yard. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://anemi.lib.uoc.gr>.

Gisler, M. (2003). Historical seismology in Switzerland: reflections on issues and insights. *Environment and History*, 9(2), 215-237.

Gough, H. (1988). *The newspaper press in the French Revolution*. London: Routledge.

Grant, J. (1811). *Summary of the history of the English Church and of the Sects which have departed from its communion* (Vol. 2). London: Printed for J. Hatchard.

Grecian visitors (1824). *New monthly magazine*, 12, 515.

Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of Bourgeois Society*. Cambridge: MIT Press. (Μετάφραση του: *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, [1965]. Μεταφραστής: Thomas Burger, Frederick Lawrence)

Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning*. Maryland: University Park Press.

Hampton, M. (2004a). Liberalism, the press, and the. Construction of the Public Sphere: Theories of the Press in Britain. *Victorian Periodicals Review*, 37(1), 72-92.

Hampton, M. (2004b). *Visions of the press in Britain, 1850-1950*. Urbana: University of Illinois Press.

Harlaftis, G. (1996). *A history of Greek-owned shipping: the making of an international tramp fleet, 1830 to the present day..* London: Routledge.

Harlaftis, G. (2005). Mapping the Greek maritime diaspora from the early eighteenth to the late twentieth centuries. Στο Ina Baghdiantz McCabe (Ed.) *Diaspora entrepreneurial networks* (147-172). Oxford: Berg.

Harrington, L. St. (1825). *Greece in 1823 and 1824: being a series of letters and other documents on the Greek Revolution*. Philadelphia: A. Small, E. Parker, Marot & Walter, and E. Littell.

Harris, J. (n.d.). *History of London's Greek Community. Greek Orthodox Cathedral of Saint Sophia (Divine Wisdom)*. Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010, από <http://www.stsophia.org.uk/History.html>

Herd, H. (1952). *The march of journalism: the story of the British press from 1622 to the present day*. London: George Allen & Unwin LTD.

Hess, S., & Northrop, S. (1996). *Drawn and quartered: the history of American political cartoons*. Washington: Elliott & Clark Pub.

Hind, A. M. ([1963]). *An introduction to a history of woodcut*. New York: Dover Publications.

Hodge, P. R. (1840). *The steam engine: its origin and gradual improvement, from the time of Hero to the present day*. New York: D. Appleton & Co.

Hodge, R., & Kress G. (1988). *Social Semiotics*. Cambridge: Polity

Horrocks, G. (2010). *Greek: a history of the language and its speakers*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Howden, W. D. (2000). Seeing social class in the sermons of the New York Times. *ATQ*, 14(4), 313-333

Hume, J. (2000). *Obituaries in American Culture*. Jackson, Mississippi: University of Mississippi.

Kapetanakis, P. (2006). From the Ionian Sea to the world: sailing ships and ship masters from the island of Cephalonia during the 19th century. Στο *Διεθνές Συνέδριο Shipping in the era of social responsibility*. Κεφαλονιά. Ανάκτηση 28 Αυγούστου 2009 από <http://www.stt.aegean.gr/metaxasconf/Publications/9.3-Kapetanakis.pdf>.

Kaplan, F. (1993). *Thomas Carlyle: a biography*. Berkeley: University of California Press.

Kornhauser, W. (1959). *The politics of mass society*. Free Press: Glencoe.

Kourtoumi, T. (2006). Social policy and lifelong learning in Archives: digital collections as socially intelligent agents. Στο Remenyi, D. (ed.) *Proceedings of the International Conference on e-Learning* (233-238). Canada: University of Quebec at Montreal.

- Kress, G. (1988). *Communication and culture: an introduction*. Kensington: New South Wales University Press.
- Kynaston, D. (1994-2001). *The city of London*. London: Chatto & Windus.
- Kyvig, D. & Marty, M. A. (2000). *Nearby history: exploring the past around you*. New York: Altamira Press.
- Leavitt, S. (2000). She hath left my bed and board: runaway wives in Rhode Island, 1790-1810. *Rhode Island History*, 58(3), 91-104.
- Lee, A. J. (1876). *The origins of the popular press in England, 1855-1914*. London: Croom Helm.
- Lee, A. J. (1974). *The origins of the popular press in England, 1855-1914*. London: Croom Helm.
- Legrand, E. (1885-1906). *Bibliographie hellénique, ou description des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XV et XVI siècles*. Paris: Librairie Orientale et Americaine.
- Legrand, E. (1894-1903). *Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*. Paris: Librairie Orientale et Americaine.
- Legrand, E. (1918-1928). *Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*. Paris: Librairie Orientale et Americaine.
- Linton, W. J. (1894). *Threescore and ten years: 1820-1890 recollections*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Lionarakis, A. & Papademetriou, D. (2003). The quality of the learning experience: a comparative study between open distance and conventional education. *The Turkish online journal of distance education*, 4(2). Ανάκτηση 7 Μαρτίου 2011, από <http://tojde.anadolu.edu.tr/tojde10/articles/lionarakis.htm>
- Lippmann, L. (1988). *Κοινή γνώμη*. Κάλβος: Αθήνα. (Μετάφραση του: Public opinion, 1922. Μεταφραστής: Γιώργος Καραγιάννης)
- Mallinson, S., et. al. (2003). Historical data for health inequalities research: a research note. *Sociology*, 37(4), 771-780.
- Margo, R. A. (1996). The Rental Price of Housing in New York City, 1830-1860. *Journal of Economic History*, 56(3), 605-625.
- Marshall, F. H. (1926). An Eastern Patriarch's education in England. *Journal of Hellenic Studies*, 46, 184-202.

Mastoridis, K. (1998). The first greek [sic] typographic school. *HYΦEN*, 2, 75-86. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2010, από <http://unic.academia.edu/klimismastoridis/Papers/95383/The-first-greek-typographic-school>

Mastoridis, K. (1999a). *Casting the Greek newspaper: a study of the morphology of the ephemeris from its origin until the introduction of mechanical setting*. Thessaloniki: Hellenic Literary and Historical Archive.

Mastoridis, K. (1999b). The loneliness of greek [sic] typography; myth or reality? *HYΦEN*, 1B, 79-86. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2010, από <http://unic.academia.edu/klimismastoridis/Papers/95382/The-loneliness-of-greek-typography--myth-or-reality->

Mastoridis, K. (n.d.). Ephemeris and the first steps of the Greek press. *HYΦEN*, 3, 71-87. Ανακτήθηκε 18 Φεβρουαρίου 2010, από http://www.criticalpublics.com/english/section_main_htmlc23f.html#

McKenzie, R. T. (2002). Contesting secession: Parson Brownlow and the rhetoric of proslavery unionism, 1860-1861. *Civil War History*, 48(4), 294-312.

McKitterick, D. (1992-2004). *A history of Cambridge University Press*. (Vols. 3) Cambridge: Cambridge University Press.

Meadow, R. G. (1980). *Politics as communication*. Norwood: Ablex Publishing.

Miliband, R. (1973). *The state of capitalist society*. London: Quarter Books.

Miliband, R. (1989). *Divided societies: class struggle in contemporary capitalism*. Oxford University Press: Oxford.

Miller, W. (1913). *The Ottoman Empire, 1801-1913*. Cambridge: Cambridge University Press.

Moran, J. (1973). *Printing presses: history & development from the fifteen century to modern times*. Berkeley: University of California Press.

Mugridge, I. (1995). *The view from Xanadu: William Randolph Hearst and United States foreign policy*. Montreal: McGill Queen's University Press.

Nelson, P. M. (2003). Medical Care and Mortality. *South Dakota History*, 33(3), 194-234.

Noble, M. (1806). *A biographical history of England, from the revolution to the end of George I's reign: being a continuation of the Rev. J. Granger's work*. London: W. Richardson.

O' Sullivan, L. & Fuller, C. (Eds.). (2006). *The correspondence of Jeremy Bentham: July 1824-June 1828* (vol.12). Oxford: Oxford University Press.

Obituary In Dr. John N. Valetta (1900, 9 Ιανουαρίου). *Times*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://archive.timesonline.co.uk/tol/archive/>.

Origin of the newspaper: an interesting study of some historical importance (1900, 02 Jan.). *Hopkinsville Kentuckian*, 7. Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010, από <http://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn86069395/>

Palmeigiano, E. M. (2009). The first common market: the British press on nineteenth century European journalism. *Media History Monographs*, 11(1), σ. 1-44.

Petras, J., & Veltmeyer, H. (2001). *Globalization unmasked*. Fernwood: Halifax.

Pinnington, J. (2003). *Anglicans and Orthodox: unity and subversion, 1559-1725*. Herefordshire: Gracewing.

Progress of education in foreign countries (1826). *The Christian Observer*, 26(5), 312-315. Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010 από <http://books.google.com/books?id=OSUEAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=&f=false>

Raymond, J. (2003). *Pamphlets and pamphleteering in early modern Britain*. Cambridge: Cambridge University Press

Rhodes, J. F. (1909). Newspaper as Historical Sources. Στο J. F. Rhodes. *Historical Essays*. (81-97). New York: Macmillan Company.

Rhys, J. (1884). *Celtic Britain*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.

Rodgers, R. W. (2000). Candid columns: life as revealed in Antebellum Newspaper advertising in northeast Texas. *East Texas Historical Journal*, 38(2), 40-53.

Rohrbach, A. (2001). Truth Stronger and Stranger than Fiction: Reexamining William Lloyd Garrison's *Liberator*. *American Literature*, 73, (4), 727-755.

Runciman, S. (1968). *The Great Church in captivity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rutenbeck, J. (1995). Partisan press coverage of anti-abolitionist violence: a study of early nineteenth century "Viewsflow". *Journal of Communication Inquiry*, 19(1), 126-141.

Salmon, L. M. (1923). *The newspaper and the historian*. New York: Oxford University Press.

Scarborough, A. V. (1999). Life in Early Natchitoches Parish As Seen Through Newspapers. *North Louisiana History*, 30(4), 123-141.

Scholderer, V., Davies, M. & Bowman, J. (1994). *Τα ελληνικά τυπογραφικά στοιχεία 1465-1927: πανομοιότυπα μιας έκθεσης βιβλίων που καταγράφουν την ανάπτυξη της ελληνικής τυπογραφίας, Βρετανικό Μουσείο 1927*. Θεσσαλονίκη: Τυποφιλία/Ελληνική τυπογραφία. (Μετάφραση του: Greek printing types 1465-1927, 1927. Μεταφραστής: Γιώργος Δ. Μαθιόπουλος)

Schultz, M., & Lantz, L. (1988). Occupational pursuits of free women in early America. *Sociological Forum*, 3(1), 99-113.

Schultz, M. (1992). Occupational pursuits of free American women: an analysis of newspaper Ads, 1800-1849. *Sociological Forum*, 7(4), 587-607.

Sheppard, F. H. W. (Ed.). (1966). The Greek Church (Later St. Mary's, Crown Street) and St. Martin's Almshouses'. *Survey of London: St Anne Soho*, 33-34, 278-287. Ανάκτηση 17 Φεβρουαρίου 2010 από <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=41108>.

Shergold, P. R. (1976). Newspaper advertisements as a source of retail price data: a tentative methodology. *Historical Methods Newsletter*, 10(1), 29-38.

Taft, W. H. (1970). *Newspapers as tools for historians*. Columbia: Lucas Bros. *The National Archives*. Ανάκτηση 31 Οκτωβρίου 2009 από <http://www.nationalarchives.gov.uk/familyhistory/guide/trade/apprentices.htm>.

Thompson, W. (2000). The Printed Image in the West: Woodcut. In *Heilbrunn Timeline of Art History*. New York: The Metropolitan Museum of Art. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από http://www.metmuseum.org/toah/hd/wdct/hd_wdct.htm.

Timbs, J. (1868). *Curiosities of London: exhibiting the most rare and remarkable objects of interest in the metropolis, with nearly sixty years' personal recollections*. London: Longman's, Green, Reader, and Dyer.

Transliteration history (n.d.). University of Arizona Library. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από <http://intranet.library.arizona.edu/users/brewerm/sil/lib/transhist.html>

Uppdike, D. B. (1937). *Printing types: their history, forms, and use, a study in survivals* (Vols. 2). Cambridge: Harvard University Press.

Vikstrom, L. (2003). Different sources, different answers: aspects on women's work in Sundsvall, Sweden, 1860-1893. *Interchange*, 34(2/3), 241-259.

Walters, W.D Jr. (1998). Town-making in eastern McLean County: a geographical microstudy. *Bulletin of the Illinois Geographical Society*. 40(2), 19-39.

Watson, J. S. (1861). *The life of Richard Porson: MA. Professor of Greek in the University of Cambridge from 1792 to 1808*. London: Longman, Green, Longman and Roberts.

Weber, M. (2006). *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*. Αθήνα: Gutenberg. (Μετάφραση του: Die protestantische ethik, und der geist des kapitalismus, 1934. Μεταφραστής: Μιχ. Γ. Κυπραίου)

Wellisch, H. H. (1977). *The conversion of scripts, its nature, history and utilization*. New York: Wiley.

Woodberry, G. E. (1883). *A history of wood-engraving*. New York: Harper & brothers.

Woodhouse, C. M. (1978). *1821, ο πόλεμος της Ελληνικής ανεξαρτησίας*. Αθήναι: Εστία. (Μετάφραση του: [The Greek war of independence, 1952]. Μεταφραστής: Α. Σ. Βλάχου).

World Association of Newspaper. (2004). *A Newspaper Timeline*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://www.wan-press.org/article2822.html>.

Xenos, S. (1869). *Depredations: or Overend, Gurney and Co and the Greek and Oriental steam navigation company*. London: Published by the author.

Zochert, D. (1974). Science and the common man in Ante-Bellum America. *Isis*, 65(4), 448-73.

Ακύλας, Π. Μ. (1901). *Ο Αρχιεπίσκοπος Σύρου και Τήνου Αλέξανδρος Λυκούργος εν Αγγλία κατά το 1870*. Εν Αθήναις. Εκ του Τυπογραφείου Αρ. Ζ. Διαλησημά.

Αναστασιάδης, Λ. Μ. (1855). *Στοιχεία της ελληνικής γραμματικής*. Εν Αθήναις: Τύποις και αναλώμασι Σ. Κ. Βλαστού.

Ανδρεάδης, Σ. Γ. (1960). *Η ελληνική ναυτιλία και η Χίος*. Αθήνα, [χ.ό.]

Ανδρουτσόπουλος, Γ. (2001). Γλωσσολογικές προσεγγίσεις στο δημοσιογραφικό λόγο. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου (167-183)*. Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών: Αθήνα.

Ασώπιος, Κ. (1841). *Στοιχεία της Ελληνικής Γραμματικής*. Κέρκυρα: Εν τη Τυπογραφία της Κυβερνήσεως.

Ασώπιος, Κ. (1858). *Περί ελληνικής συντάξεως*. Εν Αθήναις: Τύποις και αναλώμασι Σ. Κ. Βλαστού.

Αυδίκος, Ε. (1993). *Η ταυτότητα της περιφέρειας στο Μεσοπόλεμο: το παράδειγμα της Ηπείρου*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Βαλέττας, Ι. (1839). *Γεωγραφία της Ελλάδος*. Εν Ερμούπολει Σύρου. Εκ της τυπογραφία Ο Ανεξάρτητος του Παντελή Κ. Μαντέλη.

Βάμβουκας, Μ. Ι. (2008). Η κατανόηση κειμένων: μοντέλα και παράγοντες κατανόησης. *Σκέψυ, 1*, 7-22.

Βικέλας, Δ. (1878). Περί της ελληνικής εν Ευρώπη μαθήσεως: από του Δ' μ.Χ. αιώνας της αλώσεων της Κωνσταντινούπολης υπό των Τούκων. *Παρνασσός, 2*(5), 362-367.

Βικέλας, Δ. (1908). *Η ζωή μου: παιδικαί αναμνήσεις-νεανικοί χρόνοι*. Εν Αθήναις: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.

Βίλμπεργ, Φ. (1902). Τα τυπογραφεία του Άγγλου συνταγματάρχου Leicester Stanhope (1824-1826). *Αρμονία*, 3(3), 178-189.

Βρετανικός τύπος: Αγγλικαί εφημερίδες του Λονδίνου (1840). *Εφημερίς των Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων*, 508, 2-4

Γαβαθά-Παναγιωτοπούλου Α. (Επιμ.). (1971). *Τα ελληνικά προεπαναστατικά περιοδικά: ευρετήρια* (Τόμ. 1). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών.

Γεωργακοπούλου, Α., & Γούτσος, Δ. (1999). *Κείμενο και επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γιαννακόπουλος, Κ. Ι. (1966). *Βυζαντινή Ανατολή και Λατινική Δύση: δύο κόσμοι της χριστιανοσύνης στο Μεσαίωνα και στην Αναγέννηση: μελέτες στην Εκκλησιαστική και Πολιτιστική ιστορία*. Αθήνα: Εστία.

Γιανναράς, Χ. (1999). *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*. Αθήνα: Δόμος.

Γκίνης, Δ. & Μέξας, Β. (1939-). *Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863: αναγραφή των κατά την χρονική ταύτην περιόδον όπου δήποτε ελληνιστί εκδοθέντων βιβλίων και εντύπων εν γένει*. Εν Αθήναις: Γραφείον Δημοσιευμάτων Ακαδημίας Αθηνών.

Δασκαλάκης, Α. Β. (1961). *Ο ελληνικός λαός κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας*. Αθήνα: [χ.ό.].

Δέλλας, Σ. & Κέκκερης, Γ. (2007). Εκπαίδευση και Νέες Τεχνολογίες: θεωρητική προσέγγιση μεθόδου διδασκαλίας βασισμένη στη Συνδυαστική Μάθηση (Blended Learning). Στο *Θέματα Εισαγωγικής Επιμόρφωσης* (95-104). Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Αθήνα.

Δένδιας, Μ. Α. (1919). *Αι ελληνικαί παροικίαι ανά τον κόσμον: μελέτη ιστορική και πολιτική καταρτισθείσα επί τη βάσει επισήμων εκθέσεων και ιδιωτικών πληροφοριών, δημοσιογραφικών ειδήσεων, βιβλίων, στατιστικών...* Αθήνα: Ι.Ν. Σιδέρης.

Δημαράς, Α. (1970). Τα εκπαιδευτικά κατά τον Αγώνα. *Νέα Εστία*, 1043, σ. 51-59.

Δημαράς, Κ. Θ. (1985). *Ιστορία της νεοελληνικής ιστορίας: από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*. Αθήνα: Ίκαρος.

Δημαράς, Κ. Θ. (2002). *Νεοελληνικός διαφωτισμός*. Αθήνα: Ερμής.

Δημητρακόπουλος, Α. Κ. (1870). *Δοκίμιον περί του βίου και των συγγραμμάτων Μητροφάνους του Κριτόπουλου Πατριάρχου Αλεξανδρείας*. Εν Λειψία: Τύποις Μέτζγερ και Βίττιγ.

Δημητρακόπουλος, Α. Κ. (1871) *Προσθήκαι και διορθώσεις εις την Νεοελληνικήν Φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*. Εν Λειψία: Τύποις Μέτζγερ και Βίττιγ.

Δίκτυς ο Κρης. (1996). *Εφημερίδα του Τρωικού Πολέμου* (Γ. Γιατρομανωλάκης, Μετ.). Αθήνα: Άγρα.

Δρανδάκης, Π. (Επιμ.). (1929-1934). *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*. (τόμ. 24) Πυρσός: Αθήνα.

Δρούλια, Λ. (Επιμ.). (2005). *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα: ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις: πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Ενεπεκίδης, Π. (1965). *Συμβολαί εις την ιστορία του ελληνικού τύπου και τυπογραφείων της Βιέννης: 1770-1821: επί τη βάσει των αρχειακών εγγράφων της Βιέννης*. Αθήνα: [χ.ό.].

Ευαγγελίδης, Τ. Ε. (1933). *Τα ελληνικά σχολεία από της αλώσεως (1453) μέχρι του (1893): μετά προλεγομένων περί της παιδείας παρά τοις βυζαντινοίς και περί της διδακτικής μεθόδου*. Εν Αθήναις: Τυπ. Ι. Χατζηιωάννου.

Εφημερίδες του Λονδίνου. (1841). *Φιλολογία*, 1(3), 96.

Εφημερίδες, περιοδικά και βιβλία εις την Αγγλίαν (1839). *Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων*, 3(27), 48.

Ζαβίρας, Γ. Ι. (1872). *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*. Αθήνησι: Γεωργίου Κρέμου Τύποις Εφημερίδος των Συζητήσεων.

Ζήσιος, Κ. Γ. (1915). *Διδάσκαλοι του Γένους*. Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Αθανάσιου Α. Παπασπύρου.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1986). *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας- ΓΓΝΓ.

Η πρώτη ελληνική εφημερίς. (1866). *Πανδώρα*, 17(398), 347-353.

Ηλιού, Φ. (1997-). *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα: βιβλία-φυλλάδια*. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

Θεοδωρακόπουλος, Ι. Ν. (1980). *Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του ελληνισμού*. Αθήνα, [χ.ό.].

Καράλης, Α. (1894). Πυθέας ο Μασσαλιώτης. *Παρνασσός*, 16(5), 359-371.

Κατσιαρδή-Hering, Ο. (1984). *Η ελληνική παροιμία της Τεργέστης: 1751-1830*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Καυκαλίδης, Ζ. (1998). *Στέφανος Ξένος: σκηνές από το δράμα του ελληνισμού σε Ανατολή και Δύση, 1821-1894*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Κόκκωνας, Γ. (2010). Συμπληρωτικά τον Ταχυδρόμο της Βιέννης (1784). *Τεκμήριον*, 9, 45-51.

- Κουμαριανού, Α. (1974). Η «Ίρις ή τα νυν Ελληνικά»: το περιοδικό της Ιονίου Ακαδημίας. *Ο Εραμιστής*, 11, 363-375.
- Κουμαριανού, Α. (1995). *Ο ελληνικός προεπαναστατικός τύπος, Βιέννη-Παρίσι (1784-1821)*. Αθήνα: Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού.
- Κουμαριανού, Α. (1995). *Ο ελληνικός προεπαναστατικός τύπος: Βιέννη-Παρίσι (1784-1821)*. Αθήνα: Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού.
- Κουμαριανού, Α. (Επιμ.). (1971). *Ο τύπος στον αγώνα: 1821-1827* (Τόμοι 3). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Κουμαριανού, Α., Δρούλια Λ., & Layton, E. (1986). *Το ελληνικό βιβλίο*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κούμας, Κ. Μ. (1845). *Γραμματική δια σχολεία*. Εν Αθήναις: Εκ του Τυπογραφείου Μνημοσύνης Σ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως.
- Λάιος, Γ. (1961). *Ο ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821*. Αθήνα: [χ.ό.].
- Λάιος, Γ., (1955). Ο Γεώργιος Βεντότης, ο Ζακύνθιος και η πρώτη ελληνική εφημερίδα 1784. *Επιθεώρηση Τέχνης*, 2 (8), 149-154.
- Λάμπρου, Π. (1865α). Ιστορική πραγματεία περί της αρχής και προόδου της τυπογραφίας εν Ελλάδι μέχρι του έτους 1821. *Χρυσσαλλίς*, 3(60), 361-364.
- Λάμπρου, Π. (1865β). Ιστορική πραγματεία περί της αρχής και προόδου της τυπογραφίας εν Ελλάδι μέχρι του έτους 1821. *Χρυσσαλλίς*, 3(61), 398-402.
- Λάσκαρις, Μ. Θ. (1978-). *Το Ανατολικόν ζήτημα, 1800-1878*. Θεσσαλονίκη: [χ.ό.].
- Λάσκαρις, Σ. Θ. (1947). *Διπλωματική ιστορία της Ελλάδος*. Εν Αθήναις: Δημ. Ν. Τζάκα-Στέφ. Δελαγραμμάτικα.
- Λάτρης, Ι. Γ. (1865). Ελληνικός τύπος. *Πανδώρα*, 15(359), 578-582.
- Λεμπέση-Χατζηδημητρίου, Φ. (2003). *Η διαφημιστική καταχώρηση στο αθηναϊκό Τύπο κατά την οθωνική και μεσοβασιλική περίοδο: η αισθητική της και η στρατηγική της, στοιχεία για τη μελέτη του κοινωνικού πλαισίου*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Μάγερ, Κ. (1957-1960). *Ιστορία του ελληνικού τύπου* (Τόμοι 3). Αθήνα: Α. Δημόπουλος.
- Μαγκριώτης, Δ. (1986). Η δημογραφική ιστορία της ελληνικής εμπορικής παροικίας του Λονδίνου 1837-1881. *Ιστορικά*, 6, 349-368.
- Μαζαράκης-Αιτιάν, Ι. Κ. (2007). *Τα ελληνικά τυπογραφεία του Αγώνα: 1821-1827*. Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος.

- Μάνεσης, Α. (1986). Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση. Στο Γ. Βέλτσος (Επιμ.). *Η Ελλάδα σε εξέλιξη* (15-59). Αθήνα: Εξάντας.
- Μεταξάς, Ε. Κ. (1893). *Ιστορία της οικογένειας Μεταξά από το 1081 μέχρι του 1864 έτους*. Εν Αθήναις: Εκ του τυπογραφείου Αλεξ. Παπαγεωργίου.
- Μεττής, Χ. (1998). *Οι ρίζες του παροικιακού ελληνισμού της Μεγάλης Βρετανίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Αθήνα.
- Μουστοξύδης, Α. (1856). Νίκανδρος Νούκιος. *Πανδώρα*, 7(154), 217-225.
- Μπάλτα, Ν., & Παπαδημητρίου, Δ. Ι. (1993). *Σημειώσεις στην ιστορία του Τύπου: η ελληνική και ευρωπαϊκή διάσταση*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μπάνου, Χ. (2008). *Διαχρονικά γνωρίσματα της εκδοτικής βιομηχανίας στον δυτικό πολιτισμό*. Κότινος: Αθήνα.
- Μπασάντης, Δ. (2002). Ο ημερήσιος Τύπος: από τον 18^ο στον 21^ο αιώνα. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μπώκος, Γ. Δ. (1998). *Τα πρώτα ελληνικά τυπογραφεία στο χώρο της «καθ' ημάς Ανατολής», 1627-1827*. Αθήνα: Ελληνικό και Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο.
- Μυστακίδου, Κ. (2004). *Η μεγάλη ιδέα στον τύπο του γένους ο τύπος στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία (1800-1923)*. Αθήνα: Πατάκης.
- Νικολαΐδης, Β.-Μ. (2001). *Αλί-Χουρσίντ μπέης: επεισόδιον της ελληνικής επαναστάσεως*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Ξανθοπούλου-Κυριακού, Α. (1978). *Η ελληνική κοινότητα της Βενετίας: 1797-1866*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Ο Βρετανικός Αστήρ (1860, 30 Nov.). *The Church of England magazine*, 49, 360.
- Παγγέ Τ. (2005): Τυπική, Μη τυπική και άτυπη εκπαίδευση στην Ελλάδα, http://equipe.up.pt/RESOURCES/Casestudies/original_language/ioannina_GR.doc.
- Παγκόσμιος Έκθεσις: συγγραφέισα υπό Σ. Θ. Ξένου εν Λονδίνω 1852. (1852). *Η Ευτέρπη*, 6(1), σ. 24.
- Παγκράτης, Γ. (2002). Greek commercial shipping from fifteen to the seventieth century: literature review and research perspectives. *Journal of Mediterranean Studies*, 12(2), 411-433.
- Παναγιωτίδης, Θ. Γ. (1919). *Ο εν Ρωσία ελληνισμός*. Αθήνα: Τρεμπέλα.
- Παναγιωτόπουλος, Ι. Μ (Επιμ.). (1955). *Το ιστορικόν μυθιστόρημα*. Αθήνα: Αετός.

Παπαγεωργίου, Σ. (1975). Η τυπογραφία στην Αθήνα στα πρώτα οθωνικά χρόνια. *Ο Ερασιστής*, 12(68), 53-72.

Παπαδάκη, Λ. (1992). *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*. Αθήνα: Δωδώνη.

Παπαδημητρίου, Δ. (2006). *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967*. Αθήνα: Σαββάλας.

Παπαδημητρίου, Σ. & Λιοναράκης, Α. (2010). Ο ρόλος του καθηγητή - συμβούλου και η ανάπτυξη μηχανισμού υποστήριξης του στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 6 (1&2), 106-122. Ανάκτηση 7 Μαρτίου 2011 από <http://journal.openet.gr/index.php/openjournal/article/view/103/58>

Παπαδόπουλος, Χ. Α. (1911). *Απόπειρα ενώσεως των άγγλων ανωμοτών μετά των Ορθοδόξων 1716-1725*. Εν Αλεξανδρεία: Εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου.

Παπακωνσταντίνου, Κ., (2005). Όταν ο μετανάστης ήταν έμπορος: Έλληνες στην Κεντρική Ευρώπη του 18ου αιώνα. Στο *Τετράδια εργασίας 28 Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός* (Τόμ. 28, 83-98). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών- ΕΙΕ.

Παπαλεξάνδρου, Κ. Θ. (1971). *Φρούρια ελευθερίας: ο ελληνικός τύπος προ και κατά την επανάστασιν του 21*. Αθήνα: Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθήνας.

Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1932). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930*. Εν Αθήναις: Ελευθερουδάκης (προσθήκες, σημειώσεις και βελτιώσεις υπό Παύλου Καρολίδου).

Παπαρρηγόπουλος, Κ. (1957). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήναι: Φανός. (7^η έκδ., Τόμ. 7) [1^η έκδ.: 1860-1874, Τόμ.3 (15 βιβλία)]

Παυλίδου, Ε. (1953). *Ο ελληνισμός και τα 33 χρόνια του εν Αθήναις Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων*. Αθήναι: Έκδοσις του Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων.

Πλειός, Γ. (2001). *Ο λόγος της εικόνας: ιδεολογία και πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Πολατίδου, Α. (2004). *Η διάπλαση των παιδών (1879-1917): ευρετήρια για τα λογοτεχνικά κείμενα της περιόδου*. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.

Πολίτης, Α. Γ. (1928). *Ο ελληνισμός και η νεωτέρα Αίγυπτος*. Αλεξάνδρεια-Αθήναι: Εκδοτική Εταιρεία Γράμματα.

Πολίτης, Π. (2001). Προφορικός και γραπτός λόγος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ.

Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα* (58-62). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανάκτηση 27 Μαΐου 2010, από http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/odigos_n.htm.

Πολίτης, Π. (2001α). Η στίξη στον Τύπο: από τη γραμματική της πρότασης στη ρητορική του μικροκειμένου. *Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία* 17, 79-93.

Ράδος, Κ. (1917). *Ο Στέφανος Ξένος και το ιστορικό μυθιστόρημα*. Εν Αθήναις: Ελευθερουδάκης & Μπαρτ.

Ραϊσιάκη, Ν. (2009). Ισοπαχείς και ανισοπαχείς ελληνικές γραμματοσειρές. *Εύτυπον*, 22-23, 1-10.

Ρενιέρης, Μ. (1893). *Μητροφάνης Κριτόπουλος και οι εν Αγγλία και Γερμανία φίλοι αυτού*. Αθήνα: Τυπογραφείο των Αδελφών Περρή.

Ρούσκας, Γ. (2004). *Η συμβολή του τύπου στη διαμόρφωση εθνικής ιδεολογίας κατά την περίοδο 1897-1912*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Σάθας, Κ. (1868). *Νεοελληνική Φιλολογία: Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων, από της καταλύσεως της βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι της ελληνικής εθνεγερσίας (1453-1821)*. Εν Αθήναις: Εκ της Τυπογραφίας των τέκνων Ανδρέου Κορομηλά.

Σαχίνης, Α. (1958). *Το νεοελληνικό μυθιστόρημα*. Αθήνα: Εστία.

Σβορώνος, Ν. Γ. (1999). *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*. [Αθήνα]: Θεμέλιο.

Σκανδάμης, Α. (1969). *Ο Ελληνικός τύπος κατά την περίοδον της βασιλείας του Όθωνος 1832-1862*. Αθήνα: [χ.ό.].

Σκιαδάς, Ν. Ε. (1992). *Για την τυπογραφική δεοντολογία: άτακτα*. Αθήνα: Gutenberg.

Σκλαβούνης, Γ. Ν. (1995). *Ιστορία του τύπου*. Αθήνα: Έλλην.

Σμυρναίος, Α. (2002) *Προτεσταντικά σχολεία στη μετεπαναστατική Ελλάδα: η περίπτωση του 'Φιλελληνικού Παιδαγωγείου' Σύρου (1830-1877)*. Αθήνα: [χ.ό.].

Σωφρονίδου, Μ. (2002). *Η αρχαιολογική είδηση στις εφημερίδες*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Τσίλης, Γ. (2000). *Η ελληνική παροιμία της Μασσαλίας: 1820-1922*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

Τωμαδάκης, Ν. Β. (1953). *Η συμβολή των ελληνικών κοινοτήτων του εξωτερικού εις τον αγώνα της ελευθερίας*. Αθήνα: [χ.ό.].

Φιλήμων, Τ. (1895). Στέφανος Ξένος. *Ποικίλη Στοά*, έτ. 11, 244-259.

Φούγιας, Μ. Γ. (1968). *Ιστορία της εν Μαγκεστρία ελληνικής κοινότητας 1843-1966*. Αθήνα: [χ.ό.].

Φραγκάκη-Syrett Έ. (1995). *Οι Χιώτες έμποροι στις Διεθνείς Συναλλαγές 1750-1850*, Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.

Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Γλώσσα και ιδεολογία*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Χάρης, Γ. Η. (2001). Η «φθορά» της γλώσσας, η «αφθαρσία» της γλώσσας. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (61-69). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών.

Χαρλαύτη, Τ. (2007). Μεγιστάνες του Ιονίου: ο οίκος των Αδελφών Βαλλιάνου, p. 303-[346], Στο Ε. Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, κ.ά. *Ιόνιος Λόγος: επιστημονική περιοδική έκδοση* (Τόμ. 1, 303-[346]). Κέρκυρα: Τμήμα Ιστορίας-Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Χαρλαύτη, Τ. (1993). Εμπόριο και ναυτιλία τον 19ο αιώνα: το επιχειρηματικό δίκτυο των Ελλήνων της Διασποράς: η χιώτικη φάση (1830-1860). *Μνήμων*, 15, 69-127.

Χασιώτης, Ι. Κ., Κατσαρδή-Hering, Ο., & Αμπατζή, Ε. (Επιμ). (2006). *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος -21ος αι.* Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

Χατζηβασιλείου, Β. (2001). Η κριτική της λογοτεχνίας στον ημερήσιο Τύπο: σημεία και κώδικες. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (265-269). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών.

Χατζηγεωργίου-Χασιώτη Β. (1990α). Οι διπλωματικές δραστηριότητες του Στέφανου Ξένου για την προσάρτηση της Ηπειροθεσσαλίας και ο σατιρικός τύπος της εποχής. Στο *Τιμητικός τόμος στη μνήμη Σταμάτη Καρατζά* (147-161). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Χατζηγεωργίου-Χασιώτη Β. (1990β). Τα κατάλοιπα του Στέφανου Ξένου. *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 20, 455-481.

Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, Β. (2003). *Ο Στέφανος Ξένος (1821-1894) και ο Βρετανικός Αστήρ*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Χατζηϊωάννου, Μ.-Χ., (2005α). Δίκτυα της διασποράς: μεθοδολογικές παρατηρήσεις. Στο *Τετράδια εργασίας 28 Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός* (Τόμ. 28, 13-16). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-ΕΙΕ.

Χατζηϊωάννου, Μ.-Χ., (2005β). Νέες προσεγγίσεις στη μελέτη των εμπορικών δικτύων της διασποράς: η ελληνική κοινότητα στο Μάντσεστερ. Στο *Τετράδια εργασίας 28 Διασπορά-Δίκτυα-Διαφωτισμός*, (Τόμ. 28, 145-167). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-ΕΙΕ.

Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister, Γ. (2009). Η πρώτη ελληνική εφημερίδα, ο Ταχυδρόμος της Βιέννης (1784) των Βεντότη και Baumeister, και η δημιουργία μιας αστικής δημοσιότητας στους Νέους Χρόνους. *Κονδυλοφόρος*, 8, 131-148.

Χένος, Σ. (1860-1862). *Βρετανικός Αστήρ*. Λονδίνο: Ελληνικόν Τυπογραφείον του Βρετανικού Αστέρος

Χρηστίδης, Α. Φ. (1999). *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός*. Αθήνα: Πόλις.

Χριστιανόπουλος, Ν. (2000). *Τα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας 1850-1912*. Θεσσαλονίκη: Ραγιάς.

Πηγές για Μ.Μ.Ε. - Δημοσιογραφία

A Newspaper Timeline. (2004). World Association of Newspaper. Ανάκτηση 18 Φεβρουαρίου 2010, από <http://www.wan-press.org/article2822.html>

Bednarek, M. (2006). *Evaluation in media discourse: analysis of a newspaper corpus*. London: Continuum.

Bell, A. (1991). *Language of news media*. Oxford: Blackwell.

Berelson, B. (1971). *Content analysis in communication research*. New York: Hafner.

Berger, A. A. (1997). *Narratives in popular culture, media, and everyday life*. London: Sage.

Berger, A. A. (1998). *Media research techniques*. California: Sage.

Berger, A. A. (2007). *Media and society: a critical perspective*. Maryland: Rowman & Littlefield.

Bernhard, J. (2007). *Porcupine, Picayune, & Post: how newspapers get their names*. Columbia: University of Missouri Press.

Caroll, J. L. (1998/9). Good Times, eh? Minnesota's Territorial Newspapers. *Minnesota History*, 56(4), 222-234.

Carriere, M. (2001). An irresponsible press: Memphis newspapers and the 1866 riot. *Tennessee Historical Quarterly*, 60(1), 2-15.

Cole, P., & Harcup T. (2010). *Newspaper journalism: journalism studies: key texts*. London: Sage.

Croly, D. G. (1868). What a newspaper should be. *Putnam's magazine*. 1(March), 328-338.

Denton, R. E., & Woodward, G. C. (1990). *Political communication in America*. New York: Westport.

Desmond, R. W. (1933). *Newspaper reference methods*. Minneapolis: The University of Minnesota press.

- Dijk, T. A., (1988). *News as discourse*. Hillsdale: L. Erlbaum Associates.
- Dijk, T. A. (Ed.). (1985). *Discourse and communication: new approaches to the analysis of mass media discourse and communication*. New York: De Gruyter.
- Domke, D. (2001). The press, race relations and social change. *Journal of Communication*, 51(22), 317-344.
- Downing, J. (1980). *The media machine*. London: Pluto Press.
- Hampton, M. (2001). Understanding media: theories of the press in Britain, 1850-1914. *Media, Culture & Society*, 23, 213-231.
- Hartley, J. (1982). *Understanding news*. London: Routledge.
- Hicks, W. (1999). *Writing for Journalists*. London: Routledge.
- Hoyt, W. D., Jr. (1945). Thomas Donaldson on the Materials of History: an early advocate of newspapers as sources. *Mississippi Valley Historical Review*, 21(1), 77-89.
- Jones, A. (2004). The importance of “Yesterday’s News”. Στο *Technical report for IMLS project-"The Richmond Daily Dispatch"*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://dlxs.richmond.edu/d/ddr/docs/papers/yesterdaysnews.pdf>
- Jones, A., (2005). The many uses of newspapers. Στο *Technical report for IMLS project - "The Richmond Daily Dispatch"*. Ανακτήθηκε 25 Μαΐου 2010, από <http://dlxs.richmond.edu/d/ddr/docs/papers/usesofnewspapers.pdf>
- Katz, E., & Lazarsfeld, P. F. (2006). *Personal influence: the part played by people in the flow of mass communications*. Transaction Publishers: New Jersey.
- Keeble, R., & Wheeler, S. (Eds.). (2002). *The journalistic imagination: literary journalists from Defoe to Capote and Carter*. Oxon: Routledge.
- Kemnitz, K. (1973). The cartoon as a historical source. *Journal of Interdisciplinary History*, 4(1), 81-93.
- Knudson, J. W. (1993). Late to the feast: newspapers as historical Sources. *Perspectives*, 31(7), 9. Ανάκτηση 22 Μαΐου 2010, από <http://www.historians.org/perspectives/issues/1993/9310/9310ARC.cfm>.
- Kraus, K., et al. (1991). *Η κουλτούρα των μέσων: μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Σύνθεση και επιμέλεια τόμου: Κώστας Λιβιεράτος, Τάκης Φραγκούλης)
- Kress, G. (1986). Language in the media: the construction of the domains of public and private. *Media, Culture & Society*, 8, 395-419.

- Luhmann, N. (2000). *The reality of the mass media*. Polity press: California.
- Martin, E. S., & Hansen, K.A. (1998). *Newspapers of record in a digital age: from hot type to hot link*. Westport: Praeger.
- Martin, S. E., & Hansen, K. A. (1998) *Newspapers of record in a digital age: from hot type to hot link*. Westport, Connecticut: Praeger Publishers.
- Massingham, H. W. (1982). *The London daily press*. New York: Fleming H. Revell company.
- Mayne, A.J.C. (1993). *The Imagined Slum: Newspaper Representation in Three Cities, 1870-1914*. Leicester: Leicester University Press.
- McCombs M., Einsiedel, E., & Weaver, D. (1996). *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης*. Αθήνα: Καστανιώτης. (Μετάφραση του: Contemporary public opinion: issues and the news, 1991. Μεταφραστής: Γιούρι Κοβαλένκο)
- McNair, B. (2009). *News and Journalism in the UK*. London: Routledge.
- McQuail, D., & Windahl S. (1993). *Communication models for the study of mass communications*. London: Longman.
- Merrill, J. (1968). *The elite press*. New York: Pitman.
- Merrill, J., & Lowenstein, R. (1971). *Media, messages, and men: new perspectives in communication*. New York: D. McKay Co.
- Miller, R. W. (2003). Educating the masses: cartoons from the populist press of the 1890s. *American Nineteenth Century History*, 4(2), 104-119.
- Musson, R. M. W. (1986). The use of newspaper data in historical earthquake studies. *Disasters*. 10(3), 217-223.
- Newbold, C., Boyd-Barrett, O., & Bulck, H. van den (Eds.). (2002). *The media book*. London: Arnold.
- Philip, M. & Koang-Hyub, K. (2003). *Quantifying Newspaper Quality: I Know It When I see It.*, University of North Carolina. Ανάκτηση 24 Μαΐου 2010, από http://www.unc.edu/~pmeyer/Quality_Project/quantifying_newspaper_quality.pdf
- Pietila, K. (1980). *Formation of the newspaper: a theory*. Tampere: University of Tampere.
- Price, V., & Tewksbury, D. (1997). News values and public opinion: a theoretical account of media, priming and framing. Στο G. Barnett, F. J. Boster (Eds.). *Progress in Communication Sciences*, (vol. 13, 173-212). New York: Ablex Publishing.
- Riffe, D., Lacy, S., & Fico, F. (1998). *Analyzing media messages: using quantitative content analysis in research*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Shils, E. (1992). Mass society and its culture. Στο N. Jacobs (Ed.). *Mass media in modern society*. (43-69). New Jersey: Transaction.

Stoker, D. (1999). Should newspaper preservation be a lottery? *Journal of Librarianship and Information Science*, 31(3), 131-134.

Thogmartin, C. (1998). *The national daily press of France*. Birmingham: Summa Publications

Thompson, J. W. (1930). The origin and development of the newspaper. *The Rice Institute Pamphlet*, 17(2), 141-156.

Wells, A., & Hakanen, E.A. (Eds.). (1997). *Mass media & society*. Greenwich: Ablex Publishing.

Αντωνόπουλος, Θ. (2007). *Ημέρες τύπου*. Αθήνα: ΠΟΕΣΥ

Βίλμπεργ, Φ. (1900). *Η ελληνική δημοσιογραφία 1791-1836*. Εν Αθήναις: Τυπογραφείον "Εστία" Κ. Μάισνερ και Ν. Καργαδούρη.

Βρύζας, Κ. (1990). Μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης. *Σύγχρονη εκπαίδευση*, 51, 77-89.

Γιαλαμπούκη, Ε. Ε. (2008). *Δημοσιογραφικός λόγος και διακειμενικότητα*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Δεμερτζής, Ν. (2002). *Πολιτική επικοινωνία: διακινδύνευση, δημοσιότητα, διαδίκτυο*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Δημοσιογραφία: η φιλελληνική σημαία, ο ανατολικός αστήρ. (1853). *Πανδώρα*, 4(80), 204.

Δίξελος, Θ. (1976). *Γλώσσα και δημοσιογραφία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Δρούλια, Λ., & Κουτσοπανάγου, Γ. (Επιμ.). (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου: εφημερίδες, περιοδικά, δημοσιογράφοι, εκδότες* (Τόμοι 4). Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Ζάγκος, Χ. (2010). *Οι κοινοβουλευτικές εκλογές στη Φλώρινα (1926-2009): εκλογικές συμπεριφορές, πολιτική ιδεολογία μέσα από τον τοπικό τύπο*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.

Ζιούτος, Γ.Δ. (1995). *Εισαγωγή στην επιστήμη του Τύπου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ζιούτος, Γ. Δ. (2003). *Ο Τύπος στη λαϊκή δημοκρατία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ιορδανίδου, Α. (2001). Δημοσιογραφική «κοινή»: προβλήματα ορισμού. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (157-164). Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών: Αθήνα.

Καναράκης, Γ. (2000). *Ο ελληνικός τύπος στους αντίποδες Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Καρυκόπουλος, Π. (1984). *200 χρόνια ελληνικού τύπου, 1784-1984*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Καρυολαίμου, Μ. (2001). Λαϊκή γλωσσολογία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης: προϋποθέσεις και μηχανισμοί. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (71-83). Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών: Αθήνα.

Κομίνης, Λ. (2002). *Από την πένα στην οθόνη*. Αθήνα: Πατάκης.

Κωνσταντινίδου, Χ. (2002). Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η Παραγωγή Νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 108-109*, 139-188.

Μαρίνος, Γ. (2009, 25 Ιανουαρίου). Πώς βλέπει ο Ομπάμα τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. *Το Βήμα*. Ανάκτηση 21 Μαΐου 2010, από <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&artid=252272&ct=6&dt=25/01/2009>

Μπουκάλας, Π. (1999). Η δημοσιογραφική «κοινή» και τα πάθη της. Στο *Πρακτικά του Συνεδρίου Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας: 1976-1996* (503-508). Αθήνα: Τσιβεριώτης.

Μπουκάλας, Π. (2001). Δημοσιογραφία: που ο Δήμος και ποιά η γραφή. Στο *Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά συνεδρίου* (51-60). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ενώσεων Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών.

Παναγιώτου, Ν. (2005). *Ο ρόλος του Τύπου στην εξωτερική πολιτική: κριτική απότιμηση του ελληνικού τύπου στις ελληνοτουρκικές διαφορές*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Πολίτης, Π. (2001β). Μέσα μαζικής ενημέρωσης: το επικοινωνιακό πλαίσιο και η γλώσσα τους. Στο Α. Φ. Χρηστίδης, (Επιμ.). *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα* (114-120). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Σεραφετινίδου, Μ. (1995). *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας: ο ρόλος των μέσων στην αναπαραγωγή του σύγχρονου καπιταλισμού*. Αθήνα: Gutenberg.

Τζαννετάκος, Γ. (1999). Η χρήση της νεοελληνικής γλώσσας στα ψυχαγωγικά προγράμματα των Μ.Μ.Ε. Στο *Πρακτικά του Συνεδρίου Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας: 1976-1996* 499-502). Αθήνα: Τσιβεριώτης.

Τσίρμπας, Γ. (2007). *Είκοσι οχτώ ημέρες: εκλογές, πολιτική διαφήμιση και ειδησεογραφία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χατζησαββίδης, Σ. (1997). Η ρητορική των τίτλων στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 17ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φ.Σ. του Α.Π.Θ.* (643-657). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Χατζησαββίδης, Σ. (1999). *Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος: θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Πηγές για Πληροφορική – Ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών

A project in the eLib programme: final report (1999). Oxford: Internet Library of Early Journals. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου 2010, από <http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/papers/fr1999/>

Ahonen, E., & Hyvonen, E. (2009). Publishing historical texts on the semantic web - a case study. Στο *ICSC, Proceedings of the 2009 IEEE International Conference on Semantic Computing* (167-173). Berkeley: IEEE.

Allen, R. B., et al. (2007). A framework for text processing and supporting access to collections of digitized historical newspapers. In M. J. Smith, & G. Salvendy, (Eds.) *Human interface and the management of information: interacting in information environments* (235-244). Berlin: Springer.

Allen, R. B., Waldstein, I., & Zhu, W. (2008). Automated processing of digitized historical newspapers: identification of segments and genres, *Lecture Notes in Computer Science*, 5362, 379-386.

Allen, P. B., & Schalow, J. (1999). Metadata and data structures for the historical newspaper digital library. Στο *Proceedings of the eighth international conference on Information and knowledge management* (147-153) Kansas City, Missouri.

Arlitsch, K., & Herbert, J. (2004). Microfilm, paper and OCR. *Microform & Imaging Review*, 32 (2), 59-67.

Arlitsch, K., Yapp L., & Edge K. (2003). The Utah Digital Newspapers Project. *D-Lib Magazine* 9(3) Ανάκτηση 17 Μαΐου 2010 από <http://www.dlib.org/dlib/march03/arlitich/03arlitich.htm>

Bakalidis, A. [et al.]. (1995). Digital Art-Image Database. Using Borland's Paradox. *Electronic Imaging & Visual Arts Conference EVA 95*, (24-28), London.

BCR, (2008). *CDP Digital Imaging Best Practices*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από www.bcr.org/cdp/best/digital-imaging-bp.pdf.

- Berman, J. J. (2009). *Perl: the programming language*. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.
- Billingsley, J., & Bradbeer, R. (Eds.). (2008). *Mechatronics and machine vision in practice*. Berlin: Springer.
- Bishop, P. (2000). *Επιστήμη και τεχνολογία υπολογιστών*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ. (Μετάφραση του: *Computing science*, 1982. Μεταφραστής: Tanner Herbert, επιστημονική επιμέλεια Κώστας Κυριακόπουλος)
- Christiansen, T., & Torkington, N. (2003). *Perl Cookbook*. Beijing: O'Reilly.
- Connolly, T. M., & Begg, C. E. (2005). *Database systems: a practical approach to design, implementation, and management*. London: Pearson.
- Cozens, S. (2005). *Advanced Perl programming*. Beijing: O'Reilly.
- Crane, G., & Jones, A. (2006). The challenge of virginia banks. In *Proceedings of the 6th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries* (31-40). New York: ACM..
- Dalheimer, M. K., & Welsh, M. (2006). *Running Linux*. Beijing: O'Reilly.
- Deegan, M., Steinvel, E., & King, E. (2002). Digitizing historic newspaper: progress and prospects. *RLG DigiNews*, 6(4). Ανάκτηση 25 Μαΐου 2010, από <http://www.worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070519/viewer/file730.html>
- Doerr, M, et al. (2007). *Diathesis: OCR based semantic annotation of newspapers*. Heraklion: Center of Cultural Informatics. Ανάκτηση 17 Μαΐου 2010 από <http://www.ics.forth.gr/isl/publications/paperlink/diathesis.pdf>
- Doerr, M., Markakis, G., & Theodoridou, M. (2006). Digital Library of Historical Newspapers. *ERCIM News* 66, 45-46.
- Doerr, M., κ.ά. (2006). *Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Ιστορικών Εγγράφων*. Ηράκλειο: Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφορικής. Ανάκτηση 17 Μαΐου 2010 από <http://www.ics.forth.gr/isl/services/diathesis/diathesis-gr.html#downloads>.
- Fennell, R. L. (2007). *The future of tomorrow: how technology, medicine, computers, and travel will change beyond the 21st century*. Bloomington: AuthorHouse.
- Field, C. D. (1997). The Internet Library of Early Journals: preserving and disseminating the British Journal Heritage. *Serials*, 10(1), 84-90.
- Fitzgerald, E. (2003). *Newspaper digitization pilot project*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από http://www.askaboutireland.ie/resources/OCR_DigitisationAndTranscriptionOfNewspapers.pdf

- Garcia-Molina, H., Ullman, J. D., & Widom, J. (2000). *Database System implementation*. New Jersey: Prentice Hal.
- Garcia-Molina, H., Ullman, J. D., & Widom, J. (2002). *Database Systems: the complete book..* New Jersey: Prentice Hal.
- Gatos, B., et al. (2000). Automatic page analysis for the creation of a digital library from newspaper archives. *International Journal on Digital Libraries* 3(1), 77-84.
- Gatos, B., Gouraros, N., & Mantzaris, S. L. (2001). An integrated system for creating a Digital Library from Newspaper Archives. Στο *Digital Resources for the Humanities (DRH2001) Conference*, London. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από http://iit.demokritos.gr/~bgat/DRH_v2.pdf.
- Gatos, B., N. Gouraros, S.L. Mantzaris και P. Tzavelis 2000. A digital library from newspaper archives. Στο *The Fifth ACM Conference on Digital Libraries (DL2000)*, San Antonio, Texas. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://www.lpa.gr/acm/p1.htm>.
- Gavrilis, D., et al. (2005). Kosmopolis Digital Collection. *Digicult.Info*, 10, 20-21.
- Guallar, J., & Abadal, E. (2009). The digital press archives of the leading Spanish online newspapers" *Information Research* 15(1), 424. Ανάκτηση 28 Μαΐου 2010, από <http://InformationR.net/ir/15-1/paper424.html>
- Hafner, K., & Lyon, M. (1996). *Where wizards stay up late: the origins of the Internet*. New York: Simon & Schuster.
- Haralambous, Y. (2007). *Fonts & encodings*. Sebastopol: O'Reilly Media.
- Hirtle, P. B. (2002). The impact of digitization on special collections in libraries. *Libraries & Culture* 37(1), 42-52.
- Holley, R. (2009). How good can it get? Analysing and improving OCR accuracy in large scale historic newspaper digitisation programs. *D-Lib Magazine*, 14(n. 3/4)
- Holley, R. (2010). Tagging full text searchable articles: An overview of social tagging activity in historic Australian Newspapers. *D-Lib Magazine*, 16(1/2). Ανάκτηση 18 Μαΐου 2010, από <http://www.dlib.org/dlib/january10/holley/01holley.html>.
- Horowitz, E. (2003). *Βασικές αρχές γλωσσών προγραμματισμού*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Huang, De-S., Li, K., & Irwin, G. W. (Eds.). (2006). Intelligent Computing. Στο *[Proceedings] International Conference on Intelligent Computing, ICIC* (part I, 274-279). Berlin: Springer.
- Ingram, G. (2007). *Handling digital newspapers*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου από www.califa.org/digitizationsymposium/speakers/califa_newspapers.ppt

James-Gilboe, L. (2005). The challenge of digitization. *The Serials Librarian*, 49 (1/2), 155-163.

Jupp, B. (1997). The Internet Library of Early Journals. Στο *Aslib Electronics and Multimedia Groups Annual Conference*. Ανακτήθηκε 18 Μαΐου από <http://www.bodley.ox.ac.uk/ilej/papers/paper01.htm>.

King, E. (2005). Digitisation of newspapers at the British Library. *The Serials Librarian*, 49 (1/2), 165-181.

Knapp, P., & Watkins, M. (2005). *Genre, text, grammar: technologies for teaching and assessing writing*. Sydney: University of New South Wales Press.

Leiner, B. M., et al. (2003) *A brief history of the Internet*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://www.isoc.org/internet/history/brief.shtml>

Luger, G. F. (2005). *Artificial intelligence: structures and strategies for complex problem solving*. Harlow, England: Addison-Wesley.

Mantzaris, S. L., et al. (2000). Linking article parts for the creation of a newspaper digital brary. Στο *Proc. of the Content-Based Multimedia Information Access International Conference (997-1005)*. Paris.

Meadow, C. T., Boyce, B. R. & Kraft, D. H. (2007). *Text information retrieval systems*. London: Academic Press.

Molinaro, A. (2006). *SQL cookbook*. Sebastopol: O'Reilly.

Murray, R. L. (2005). Toward a metadata standard for digitized historical newspapers. Στο *Proceedings of the 5th ACM/IEEE-CS joint conference on Digital libraries*, (330-331). Denver: IEEE.

Nemeth, E, et al. (2007). *Linux administration handbook*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks: Sage.

Norton, P. (2000). *Εισαγωγή στους υπολογιστές*. Αθήνα: Τζιόλας. (Μετάφραση του: Peter Norton's introduction to computers, 1999. Μεταφραστής: Μανόλης Δ. Τζιόλας).

Online Computer Library Center (2007). *Guidelines for preparing your historical newspapers for online access*. Ανάκτηση 22 Μαΐου 2010 από http://www.oclc.org/us/en/services/brochures/212553usf_contentdm_guidelines_historical_newspapers.pdf

Ozsu, M. T., & Valduriez, P. (1999). *Principles of distributed database systems*. New Jersey: Prentice Hall.

Pierce, B. C. (2002). *Types and programming languages*. Cambridge: The MIT Press.

Rob, P., & Coronel, C. (2009). *Database systems: design, implementation, and management*. Australia: Course Technology Cengage Learning.

Pons-Porrata, A., Berlanga-Llavori, R., & Ruiz-Shulcloper, J. (2003). Building a hierarchy of events and topics for newspaper digital libraries. *Lecture Notes in Computer Science*, 2633, 588-596.

Raymond, E. S. (2000). *The revenge of the hackers*. Ανάκτηση 29 Μαΐου 2010, από <http://catb.org/~esr/faqs/hacker-revenge.html>.

Raymond, E. S. (2001). *The cathedral and the bazaar: musings on Linux and open source by an accidental revolutionary*. Sebastopol: O'Reilly.

Reymond, E. S. (2003). *The art of Unix programming*. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://www.faqs.org/docs/artu/>.

Rice, S. V., Nagy, G., & Nartker, T. A. (1999). *Optical character recognition: an illustrated guide to the frontier*. Norwell: Kluwer Academic Publishers.

Russel, N., et al. (2005). Workflow resource patterns: identification, representation, and tool support. Στο *CAiSE 2005: advanced information systems engineering. International conference* (Vol. 3520, 216-232). Porto: Springer. Ανάκτηση 29 Μαΐου 2010, από www.wis.win.tue.nl/~wvdaalst/publications/p254.pdf.

Shirky, C. (2005). *Ontology is overrated: Categories, Links and Tags*. Ανάκτηση 28 Μαΐου 2010, από http://www.shirky.com/writings/ontology_overrated.html.

Sowe, S. K. (2007). *An empirical study of knowledge sharing in F/OSS projects*. Α δημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Stallman, R. (2002). *No Sir, no monopoly!: free software, a perspective*. Hyderabad, India: Prajasakti Book House.

Stevens, R. (1986). *Όλα όσα θέλετε να μάθετε για τους υπολογιστές και... ντρεπόσαστε να ρωτήσετε*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Stutz, M. (2004). *The Linux cookbook: tips and techniques for everyday use*. San Francisco: William Pollock.

Terasawa, K., Nagasaki, T., & Kawashima, T. (2006). Automatic keyword extraction from historical document Images. *Lecture Notes in Computer Science*, 3872, 413-424.

Turnbull, J., Lieverdink, P., & Matotek, D. (2009). *Pro Linux system administration*. US: Apress.

Wall, L., Christiansen, T., & Orwant, J. (2000). *Programming Perl*. Beijing: O'Reilly.

Walravens, H. (Ed.). (2008). *The impact of digital technology on contemporary and historic newspapers*. Munich: K.G. Saur.

Ward, D. (Ed.). (2003). *Impact of new technology on the traditional media*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Williams, S. (2002). *Free as in freedom: Richard Stallman's crusade for free software*. Sebastopol: O'Reilly.

Winston, B. (2005). *Messages: free expression, media and the West from Gutenberg to Google*. London: Routledge.

Yacoub, S., et al. (2005). Document digitization lifecycle for complex magazine collection. Document Engineering. Στο *Proceedings of the 2005 ACM symposium on Document engineering* (197-206). Bristol: ACM

Αμανατίδης, Ε., κ.ά. (2004). Ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Στο *13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Κέρκυρα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/12394/>

Βαζιργιάννης, Μ., & Χαλκίδη, Μ. (2005). *Εξόρυξη γνώσης από βάσεις δεδομένων και τον παγκόσμιο ιστό*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Βίρβου, Μ. Κ. (1993). *Μεταγλωττιστές*. Αθήνα: [χ.ό.]

Γαβρίλης, Δ., κ.ά. (2004). Κοσμόπολις: δημιουργώντας ψηφιακό περιεχόμενο στην ελληνική γλώσσα. Στο *13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*, Κέρκυρα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/5572/>.

Γεωργίου, Π. (2010). Συνεργατική ανάπτυξη ψηφιακών αποθεμάτων σε τοπικό επίπεδο: η συνεργασία ως εργαλείο μετάπλασης του ιστορικού κεφαλαίου σε αξιοποιήσιμο ψηφιακό απόθεμα. Στο *100 Χρόνια από την ίδρυση της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πατρών: το μέλλον του βιβλίου, έντυπου και ηλεκτρονικού*. Πάτρα. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/18466/>.

Καρολίδης, Δ., Λαζακίδου, Α., & Ξαρχάκος, Κ. (2004). *Εισαγωγή στην πληροφορική και το διαδίκτυο*. Αθήνα: Άβακας.

Κοΐλιας, Χ. (1993). *Δομές δεδομένων και οργανώσεις αρχείων*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.

Κόκκινος, Δ., & Γαβρίλη, Μ. (2005). PANDORA. *Βιβλιοθήκες & Πληροφόρηση*, 18, 13-23.

Κουλούρης, Α., Κόκκινος, Δ., & Αναγνωστόπουλος, Α. (2007). Ανάπτυξη ψηφιακής βιβλιοθήκης και ιδρυματικού αποθετηρίου στην Κεντρική Βιβλιοθήκη ΕΜΠ. Στο *16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών*. Πειραιάς. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/11609/>.

Λυπιτάκης, Η. Α. (1997). *Ο σύγχρονος κόσμος των υπολογιστών: εισαγωγή σε υπολογιστές & πληροφορική*. Αθήνα: Λέα.

Μαμμά, Ε. (2006). Ανάπτυξη και διαχείριση ψηφιακών συλλογών εφημερίδων. Στο 15ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Πάτρα. Ανάκτηση 1 Ιουνίου 2010, από <http://eprints.rclis.org/8181/>

Μαμμά, Ε. (2007). Ειδησεογραφικά πρότυπα κωδικοποίησης δεδομένων: μοντέλο υλοποίησης του προτύπου NewsML. Στο 16ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Πειραιάς. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/11665/>.

Μανωλόπουλος, Ι., & Παπαδόπουλος, Α. Ν. (2006). *Συστήματα βάσεων δεδομένων: θεωρία και πρακτική εφαρμογή*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.

Παπαϊωάννου, Α. (2008). Η αξία και η αξιοποίηση ελληνικών ιστορικών εφημερίδων - Θέματα σχεδιασμού ψηφιακών συλλογών. Στο 17ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ιωάννινα. Ανακτήθηκε 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/16384/>.

Σίτας, Α. (2002). Ψηφιοποίηση υλικού και δημιουργία ψηφιακών βάσεων δεδομένων. *Σύγχρονη Βιβλιοθήκη & Υπηρεσίες Πληροφόρησης*, 14, 19-26.

Σίτας, Α., & Πυργιώτης, Ε. (2005). Στρατηγικές μακροχρόνιας διατήρησης ψηφιακών αντικειμένων: εξομοίωση, μετανάστευση και το CAMiLEON project. *Βιβλιοθήκες & Πληροφόρηση*, 18, 24-33.

Συνέλλη, Κ. & Γεωργίου, Π. (2008). Οι ψηφιακές συλλογές της Βιβλιοθήκης & Κέντρου Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Πατρών: εργαλεία συνεργασίας για τη συστηματική ανάδειξη του ελληνικού επιστημονικού και πολιτιστικού αποθέματος. Στο *Τεκμηρίωση, αξιοποίηση και ανάδειξη των συλλογών της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων*. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/15193/>.

Τσάκωνας, Γ. (2006). Ψηφιακή συλλογή Κοσμόπολις: ελληνικά φιλολογικά και λογοτεχνικά περιοδικά του 19ου αιώνα.. Στο *Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες ως στοιχείο της ψηφιακής στρατηγικής της Ελλάδας*. Κοζάνη. Ανάκτηση 26 Μαΐου 2010, από <http://eprints.rclis.org/6435/>.

Χατζηγιαννάκης, Ν. Μ. (2007). *Η γλώσσα C σε βάθος*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.